รายงานฉบับสมบูรณ์

บทสังเคราะห์
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

โดย นายทรงพล เจตนาวณิชย์, รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร
และคณะทำงานโครงการ สรส.

สิงหาคม 2548

สัญญารับทุนเลขที่ RDC4740001

รายงานฉบับสมบูรณ์

บทสังเคราะห์
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
สิงหาคม 2548

คำนำ

รายงานฉบับนี้เป็นร่างบทสังเคราะห์ของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งมีระยะเวลาการดำเนินโครงการตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2546 - 30 มิถุนายน 2548 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 25 เดือน

รายงานนี้ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ บทที่ 1 เป็นการนำเสนอความเป็นมาของของโครงการ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ในการดำเนินโครงการ แผนงาน และผลลัพธ์ที่ต้องส่งมอบให้กับ สกว.ที่กำหนดไว้ในช่วงต้นของการทำโครงการ บทที่ 2 เป็นบทสังเคราะห์สรุปภาพรวมจากผลการดำเนินของโครงการ สรส. ทั้ง 4 ภาค บทที่ 3 เป็นภาคผนวกรายชื่อเอกสารและสื่อทั้งหมดที่จัดทำขึ้นภายใต้การดำเนินงานของโครงการที่จัดส่งมอบให้กับ สกว.

โครงการ สรส. ขอขอบพระคุณ สสส. และ สกว. เป็นอย่างสูงที่ให้โอกาสโครงการได้ร่วมเรียนรู้และสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ใหม่ๆ ให้กับชุมชนในครั้งนี้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการ นอกจากการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ และในผู้คนที่เกี่ยวข้องแล้ว องค์ความรู้ที่ได้จากโครงการกำลังได้รับความสนใจและขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นๆ อย่างกว้างขวาง

คณะผู้จัดทำ

สิงหาคม 2548

บทคัดย่อ

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. และ สกว. มีเป้าหมายระยะยาวและระยะสั้น 4 ประการ คือ (1) เพื่อ**พัฒนาระบบและกลไกการดำเนินงานในเชิงสถาบัน**ที่ได้รับการยอมรับ/ศรัทธา เพื่อทำหน้าที่ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ทั้งระหว่างชุมชนด้วยกันเองในการปรับตัวเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนเป็นสุข และระหว่างชุมชนกับภาคีต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย อันจะช่วยให้การกำหนดนโยบายและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆเหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนมากยิ่งขึ้น (2) **สร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคม** ที่ทำงานในระดับพื้นที่ (3) **สร้างองค์ความรู้**ว่าด้วยเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อประเมินชุมชนเป็นสุข (4) สรุปบทเรียน และสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อ**ขยายผลไปสู่ระดับนโยบาย**และการดำเนินการของฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง โดยโครงการได้กำหนดระยะเวลาดำเนินการระยะที่ 1 เป็นเวลา 2 ปี (1 มิถุนายน 2546 – 31 พฤษภาคม 2548 : ขยายระยะเวลาต่อถึง 30 มิถุนายน 2548 ในวงงบประมาณเดิม) เพื่อเป็นการปูพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้และสร้างการมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่างๆที่จะนำไปสู่การดำเนินงานเชิงสถาบันดังกล่าวในอนาคต

โครงการ ได้แบ่งระยะการดำเนินงานของโครงการออกเป็น 2 ช่วง **ช่วงแรก**มีระยะเวลา 4 เดือน (1 มิถุนายน 2546 - 30 กันยายน 2546) มีเป้าหมาย คือ (1) การประมวลสถานการณ์และปัญหางานพัฒนาในพื้นที่ (2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายและการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการระดับภาค และ (3) การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการเพื่อชี้ทิศทางของโครงการ **ช่วงที่สอง** มีระยะเวลา 20 เดือน มีเป้าหมายหลักและผลการดำเนินงานคือ (1) ร่วม***พัฒนากลไกการจัดการระดับภาค*** ได้แก่ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ เพื่อสนับสนุนการเรียนเชิงประเมินเพื่อนำไปสู่สุขภาวะของชุมชน (2) ***สร้างพื้นที่รูปธรรมเพื่อการเรียนรู้และการขยายผล*** โดยการต่อยอดจากทุนเดิมที่มีอยู่ในแต่ละภาค จำนวน 43 แห่ง ภาคกลาง 23 แห่ง ภาคอีสาน 14 แห่ง และภาคเหนือ 6 แห่ง (มีทั้งระดับหมู่บ้าน ตำบล ลุ่มน้ำ) (3) ***เสริมศักยภาพนักพัฒนาและแกนนำชุมชน*** ให้มีขีดความสามารถในการจัดการเรียนรู้ให้กับชุมชนสูงขึ้น โดยเน้นเรื่องการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ การทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย การพัฒนาความรู้และทักษะใหม่ๆในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การนำแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ การวิจัย การสร้างตัวชี้วัดและใช้ตัวชี้วัดในการประเมินตนเอง การเรียนรู้ผ่านการเผชิญสถานการณ์จริงชีวิตจริง การถอดความรู้ การเรียนรู้วิถีพุทธ การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมชุมชน การเรียนรู้ผ่านกระบวนการทางศิลป/ละคร การเรียนรู้ผ่านการฟังที่ลึกซึ้ง (Dialoque) กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดความศรัทธา ความเชื่อมั่นในตัวเอง (Empowerment) ฯ ล ฯ มาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายของการเรียนรู้อยู่ที่ให้ผู้เรียนรู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน รู้จักโลก และสามารถดำรงตนในชุมชนได้อย่างมีความสุขบนฐานของการใช้ความรู้หรือปัญญาเป็นตัวนำ ผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากโครงการมีไม่ต่ำกว่า 500 คน และได้รับประโยชน์ทางอ้อมไม่ต่ำกว่า 1,000 คน ผลของการเรียนรู้ได้นำไปสู่คุณภาพของแกนนำในเรื่องของวิธีคิด ความรู้ และทักษะ ในการจัดการตัวเอง ครอบครัวและชุมชน ส่งผลในด้านการพัฒนาอาชีพ การลดต้นทุนการผลิต การดูแลตนเองเรื่องสุขภาพ การเปิดที่ยืนให้กับคนรุ่นใหม่ในชุมชน คนในชุมชนหันกลับมาทำงานร่วมกันมากขึ้น ฯ ล ฯ (4) ชุมชนได้มีโอกาสให้นิยาม ความหมาย และกำหนด ***ตัว ชี้วัดความสุข*** และใช้ตัวชี้วัดความสุขในการประเมินตนเอง แม้ว่าตัวชี้วัดความสุขที่ชุมชนกำหนดขึ้นจะมีลักษณะเป็นแนวคิดกว้างๆ ไม่ได้มีความชัดเจนที่จะสามารถวัดได้อย่างชัดเจน แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า “ชุมชน

จะเป็นสุขได้" ก็ต่อเมื่อ มีความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงด้านครอบครัว ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคงด้านสุขภาพ ความมั่นคงด้านสังคม และความมั่นคงด้านวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น (5) ในการเดินไปสู่เป้าหมาย "ลดทุกข์ สร้างสุข" ของชุมชน แต่ละครัวเรือนในชุมชนจะมีลักษณะที่หลากหลายขึ้นอยู่กับพื้นฐานและทุนที่แตกต่างกัน โครงการฯได้สนับสนุนให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้วิธีการถอดความรู้เพื่อให้รู้จักทุนของตนเอง สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชน นอกชุมชน แล้วกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ ใช้แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ในการพาตนเองไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ งานวิจัย***สังเคราะห์องค์ความรู้ว่าด้วยกระบวนการเรียนรู้***ของแต่ละโครงการอยู่ในระหว่างการดำเนินการ แต่ก็มีข้อสรุปเบื้องต้นว่า ในการจัดการเรียนรู้ให้กับชุมชนนั้น การเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงวัฒนธรรมการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง กระบวนการและวิธีการเรียนรู้จำเป็นต้องมีความหลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ในแต่ละครั้ง การเรียนรู้ต้องเน้นการปฏิบัติจริงและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน การเรียนรู้จะต้องมีความต่อเนื่องเพียงพอถึงจะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ กระบวนการการเรียนรู้ที่เสริมศรัทธาและความมั่นใจให้กับผู้เรียน (Empowerment) เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการเรียนรู้ของชุมชน ฯ ล ฯ องค์ความรู้เหล่านี้โครงการบางส่วนโครงการได้จัดทำขึ้นเป็นชุดความรู้และเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้เรียบร้อยแล้ว บางส่วนยังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ (6) ในระหว่างการดำเนินโครงการ สรส. ในแต่ละภาคได้สร้าง***เครือข่ายการเรียนรู้***ให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน วัด สาธารณสุข เกษตร กศน. อบต มีการเรียนรู้ทั้งในพื้นที่ ข้ามพื้นที่ ข้ามภาค ผลของการเรียนรู้ทำให้เกิดมีการขยายผลการใช้ความรู้จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้น โรงเรียน และสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งได้เริ่มส่งนักศึกษาลงไปฝึกงานในพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการมากขึ้นเรื่อยๆ (7) องค์ความรู้จากการปฏิบัติงานในแต่ละภาคได้ถูกผลิตออกมาเป็น***สื่อเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้และการเผยแพร่*** ทั้งในรูปของเอกสาร (แผ่นพับ หนังสือ) VCD และได้ถูกนำไปเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์รายวัน รายการวิทยุ และโทรทัศน์ ทั่วประเทศ (8) โครงการพบว่าเกือบทุกพื้นที่มี***กลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชนอยู่แล้ว*** แต่มีความชัดเจน ความเข้มแข็ง และการจัดการที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะการจัดการที่หลวมๆ ค่อยๆเป็นค่อยๆไปตามธรรมชาติ ยังมีจุดอ่อนในเรื่องของความไม่ต่อเนื่อง และขาดความสามารถในการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย โครงการ สรส. ได้มีมีส่วนเติมเต็มให้กับกลไกของชุมชนเหล่านั้นในด้านของการพัฒนาคน โดยเฉพาะการสร้างนักจัดการความรู้ท้องถิ่นและคนที่จะไปทำหน้าที่ในการอำนวยการการเรียนรู้ของชุมชน ให้มีความสามารถสูงขึ้น ขณะเดียวกันในกระบวนการทำงานเริ่มพบลู่ทางในการติดตั้งความเป็น "***สถาบันจัดการความรู้ของชุมชน***" เข้ากับกลไกปกติของสังคม โดยเชื่อมโยงบทบาทของ บ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานสนับสนุนจากภายนอก และสถาบันการศึกษาเข้าด้วยกัน ภายใต้ยุทธศาสตร์ของการพัฒนาคนและขับเคลื่อนชุมชนด้วยกระบวนการจัดการความรู้ที่สามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองของชุมชน

Abstract

Learning and Empowerment for Healthy Communities Project (LCHCP) under supporting of The Thai Health Promotion Foundation and The Thailand Research Fund has 4 long as well as short term targets : (1) To develop system and institutional work performance machanism being accepted or faithed to play role in contributing learning process both between communities themselves in adjustment to create healthy communities, and between communities and parties to originate common understanding on real situation of Thai society that would assit in policy making and sectors' work practice more appropriate and compatible with communities ; (2) To create and develop social worker who would work practically in locality ; (3) To generate body of knowledge concerning learning process to evaluate healthy communities ; (4) To summarize lesson learned an analyze body of knowledge to extend the results into policy level and sectors' operation concerned. The project had been carried out for 2 years at the beginning stage (June 1, 2003 – May 31, 2005 then extending to June 30, 2005, at first budget) for making the base in building up body of knowledge and sectors' participation towards the institutional procedure in future.

The project had been devided into 2 phases of work space. The first phases took 4 months long (June 1 – August 30, 2003). The targets were : (1) collecting development problems and situations in the area. (2) Connecting network and building participation at regional project development. (3) Initiating board of directors for making project direction. The second phase took 20 months long. Its main targets and the results were : (1) Joint – development at regional management machanism in central, north – eastern and northern parts for supporting learning in evaluation leading to healthy condition of communities. (2) Creating concrete areas for learning and extending outputs by adding to the existing first capital in each part totally of 43 in number – 23, 14, and 6 in central, north-eastern, and northern parts respectively (at subvillage, village and the basin levels). (3) Improving potentialities of the developers and the leading men of the communities in managing learning projects properly for communities by emphasizing on creation of new vision in learning, making understanding with learning culture of various target groups, developing new knowledge and skills ib providing learning activities, such as applying the concept of knowledge management, research, assign and using indicators in self-assessment, knowledge adaptation, Buddistic way learning, learning through community rites, learning through art and drama processes, learning through dialogue, learning process stress on fairh and empowerment generating in learners etc., in learning process. Learning target centered on learner to know themselves, the community and the world as well and to live in the community happily by lead their live with knowledge and intellect. There were beneficiaries not less than 500 directly from the project, and not less than 1,000 indirectly. The impacts of learning led to quality of the leading men in the matters of way of thinking, technical-know how and skills in self-management, families and communities, resulted on occupational development, capital reduction, self-health care, space opening or giving opportunity for new generation in communities, The more people in communities returned to work together etc. (4) Communities gained opportunity to give definition, meaning and assignment of indicators of happiness and used the indicators in self-assessment. Though the indicators assigned by the communities would having wide concept, unclear to measure certainly, they

reflected of “happy communities / healthy communities” by considering from natural resources and enviroment stability, family security, and solidarity in economies, health, society, culture and tradition, for instance. (5) In target obtaining “Let-up distress – Making joyfulness” of each family in the communities had differential characteristics depending on different back grounds and assets. The project had promoted the target groups to learn means of knowledge adaptation to know their capital, able to analize situations in and outside communities. Then originate learning target, apply concept on knowledge management to bridge themselves at designated target. The research “Synthesis of the body of knowledge on learning process” of each project now is in the process. However, it has preliminary conclusion that in learning management for the communities, understanding clearly of the target groups’ learning culture is the most importance. It is essential to have different processes and methods of learning in accordance with target groups and each learning objective. Learning has to base on practicable and compatible with learners’ way of life. It has to have continuity enough to make change. Learning process to create empowerment of learners is vital strategy for community learning. Some of there bodies of knowledge are already arranged to be the knowledge sets / series and took for knowledge extension. Some are in the process of arrangement. (6) During proceeding of LEHCP, each part has created learning network widely for person involved either in schools, temples, public health, agriculture, adult education or district administrative organization. Learning are provided in the area, cross-areas, and cross-regions, Learning outputs resulted in extension of knowledge use from place to place rapidly. Besides, schools and several higher educational institutions have started sending students for field practicum in the project’s operation areas in creasingly. (7) The body of knowledge from work performance of each part is produced to be media for learning extension and publication in all types of documents (sheets / folders, books), VCD, then are sent to spread in daily newspaper, radio and television over the country. (8) The project found that almost areas that having communities’ learning management machanism existed are different in clearness, strength, and management according to conditions of each area. However, the majority of management are loose management and naturally go gradually. In addition, there are weak points in lacking of continuty and ability in various knowledge management. The LEHCP take part in fullness the communities’ machanism in human development especially in creating local knowledge arrangers / managers and ones who would play role in providing communities’ learning to in crease communities abilities. In working process, at the same time, found the starting point of setting up “knowledge management institute of community” to society’s usual machine by binding together the roles of home, temple, school, local government organization, outside supporting agency, and educational institution under strategies of human development and community dynamics through learning process that responding to problem solving and communities’ self-development.

สารบัญ

หน้า

คำนำ

บทคัดย่อ (1)

สารบัญ

บทที่ 1 ความเป็นมา **1**

1.1 ความเป็นมา 1

1.2 หลักการและแนวคิด 1

1.3 เป้าหมาย 2

1.4 วัตถุประสงค์ 2

1.5 ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน 2

1.6 แนวทางการดำเนินงาน 3

1.7 พื้นที่เป้าหมาย 4

1.8 ระยะเวลาดำเนินงานและแผนงาน 4

1.9 โครงสร้างการบริหารจัดการ 5

1.10 แผนการดำเนินงานระยะที่ 2 : 20 เดือน (1 ต.ค. 2546 - 31 พ.ค. 2548) 6

บทที่ 2 บทสังเคราะห์ **11**

2.1 การดำเนินงานโครงการ ช่วงที่ 1 : 4 เดือน (1 มิ.ย. 2546 – 30 ก.ย. 2546) 11

2.1.1 เป้าหมายการดำเนินงานในช่วงที่ 1 11

2.1.2 ผลการดำเนินงาน 11

2.2 การดำเนินงานโครงการ ช่วงที่ 2 : 20 เดือน (1 ต.ค. 2546 – 31 พ.ค. 2548) 14

2.2.1 เป้าหมายการดำเนินงานในช่วงที่ 2 14

2.2.2 ผลการดำเนินงานในภาพรวม 14

(1) การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่าง สรส.ส่วนกลาง – สรส.ภาค – โครงการย่อย ในการดำเนินโครงการ สรส. 14

(2) การสร้างพื้นที่รูปธรรมเพื่อการเรียนรู้เชิงลึก 15

(3) การพัฒนาคนทำงาน 16

(4) องค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานของโครงการ 17

(5) เครือข่ายการเรียนรู้ 20

(6) การสร้างและการใช้สื่อเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้และการเผยแพร่ 24

(7) กลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชน 26

บทที่ 3 ภาคผนวก **29**

บทที่ 1

ความเป็นมา

1.1 ความเป็นมา

สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างให้เกิดชุมชนที่มีความสุข โดยเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นให้เกิดวิธีคิดและการปรับพฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ให้เป็นอิสระจากกระแสการพัฒนาที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเป็นหลัก อย่างไรก็ดี จากการประชุมพิจารณาแนวทางการดำเนินงานในเรื่องดังกล่าว ได้มีการเสนอให้มีการทำงานเสริมจากอีกด้านหนึ่ง คือ การประเมินว่าชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศนั้น มี “สุขภาวะ” อย่างไร โดยเน้นกระบวนการที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ ชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน และภาคธุรกิจเอกชน

ในการนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้รับการทาบทามจาก สสส. ให้บริหารจัดการโครงการดังกล่าว เนื่องจาก สกว. มีทุนเดิมของงานวิชาการที่ได้ให้การสนับสนุนไว้หลายโครงการ ได้แก่ การพัฒนาตัวชี้วัดความสุข ตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง และตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม จึงได้จัดให้มีการประชุมระดมความคิดผู้ทรงคุณวุฒิ และได้กำหนดเป็นแนวทางการดำเนินงานในเรื่องดังกล่าว โดยได้พัฒนาเป็น “โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข”

ทั้งนี้เนื่องจากเล็งเห็นว่า ในการดำเนินงานที่มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดชุมชนเป็นสุขนั้น ไม่ว่าจะเป็นในงานวิจัยหรืองานพัฒนา จำเป็นต้องอาศัย**กระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์** ระหว่างตัวชุมชนเอง และภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันในการดำเนินวิถีชีวิตหรือกิจกรรมใดก็ตาม หากจะถือเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์แล้ว ส่วนหนึ่งย่อมต้องอาศัยเครื่องมือคอยเตือนสติให้ทราบว่า กำลังทำอะไร กำลังจะเดินไปในทิศทางไหน มีผลดี-เสียอย่างไร ซึ่งจะทำให้มองเห็นผลแห่งการกระทำหรือสิ่งที่เกิดขึ้นว่า เป็นไปอย่างที่ควรจะเป็นหรือไม่ อย่างไร หรือหากกระทำการใดๆ ไปแล้ว ก็จะเป็นเครื่องสะท้อนให้ต้องทบทวน ประเมินตนเองและสิ่งที่ได้กระทำมา (reflection) อยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นสัญญาณเตือนไม่ให้เบี่ยงเบนจากทิศทาง **เป้าหมายในการทำให้เกิดชุมชนเป็นสุข** หากเป็นดังนี้ก็จะทำให้กำหนดแนวทางการทำงานในช่วงต่อไปได้อย่างเหมาะสม โดยหันมาปรับเป้าหมายหรือวิธีการทำงานต่างๆ

1.2 หลักการและแนวคิด

(1.) ภาคีในท้องถิ่น อาทิ ชุมชน นักพัฒนา นักวิชาการ ฯลฯ มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการ มีบทบาทอย่างสำคัญในการริเริ่มและกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ของท้องถิ่น

(2.) การพัฒนาระบบการประเมินชุมชนเป็นสุข ควรเน้นการจัดระบบที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนทุกฝ่าย ทั้งในแนวราบและในแนวดิ่ง กล่าวคือ

- ใน*แนวราบ* เน้นการเรียนรู้ระหว่างชุมชนด้วยกัน จากบทเรียนของกันและกัน เพื่อให้แต่ละชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการสร้างสรรค์ชุมชนที่เป็นสุขและเข้มแข็งของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของตน
- ใน*แนวดิ่ง* เน้นการเรียนรู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ ได้แก่ ฝ่ายการเมือง ฝ่ายวิชาการ ข้าราชการ นักธุรกิจ ชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน เพื่อเรียนรู้ให้รู้จักชุมชนและสังคมไทยอย่างแท้จริง อันจะเป็นการปิด

ช่องว่างของการรับรู้และความเข้าใจที่ต่างกันระหว่างฝ่ายต่างๆ และช่วยทำให้การกำหนดนโยบายและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

(3.) การประเมินควรเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ ในลักษณะเป็น "เครื่องมือการเรียนรู้" เพื่อสะท้อนให้ชุมชนมองตัวเองได้ชัดขึ้น ทำให้สามารถทบทวนตนเองได้อย่างถูกต้องเที่ยงตรง มากกว่าการประเมินในลักษณะการตีค่าเพื่อวัด หรือจัดลำดับความเข้มแข็งหรือความสุขของชุมชนต่างๆ

(4.) การประเมิน ถือเป็นจุดเริ่มต้นเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การสร้างฐานข้อมูล ข่าวสารสนเทศ และชุดความรู้ต่างๆ ของชุมชน ที่มีผลสู่ปฏิบัติการของชุมชน

1.3 เป้าหมาย

(1.) ก่อเกิดกลไกการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ที่มีเป้าหมายให้ชุมชนเป็นสุข

(2.) การสร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคม ที่ทำงานในระดับพื้นที่

(3.) องค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์เพื่อประเมินชุมชนเป็นสุข

(4.) สรุปบทเรียน และสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อขยายผลไปสู่ระดับนโยบายและการดำเนินการของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.4 วัตถุประสงค์

(1.) เพื่อพัฒนาระบบและกลไกการดำเนินงานในการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุข

(2.) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งระหว่างชุมชนด้วยกันเองในการปรับตัวเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนที่เป็นสุข และระหว่างชุมชนกับภาคีต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนไทย อันจะช่วยให้การกำหนดนโยบายและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนมากยิ่งขึ้น

1.5 ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน

ในการดำเนินโครงการได้กำหนดยุทธศาสตร์การทำงานไว้ใน 4 ด้านหลัก ได้แก่

(1.) การทำงานบนฐานทุนเดิม เป็นการทำงานที่ให้ความสำคัญกับทุนเดิมที่มีอยู่ ทั้งในด้านที่เป็น

- *ตัวบุคคล/ กลุ่มบุคคล/ องค์กร-สถาบัน* ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน ธุรกิจ
- *กลไกการทำงาน* ในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น ประชาคม โหนดพื้นที่หรือกลไกของหน่วยงานสนับสนุนด้านการวิจัยและพัฒนา อาทิ สสส., สกว., พอช., เป็นต้น ตลอดจน เครือข่าย แหล่งความรู้-ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี ฯ ล ฯ
- *ข้อมูล ความรู้ที่มีอยู่แล้ว* อาทิ ความรู้เชิงประเด็นเนื้อหาจาก งานวิจัย บทเรียนจากกรณีศึกษา องค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วในที่ต่างๆ เช่น หลักสูตรฝึกอบรม คู่มือการเรียนรู้ เป็นต้น

(2.) เน้น**กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม** และการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติการกับภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามภารกิจของโครงการ (ได้แก่ การพัฒนากลไกการจัดการและคนทำงานระดับพื้นที่ การเชื่อมโยงและเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ งานข้อมูล/ วิชาการ ตลอดจน งานเผยแพร่และประชาสัมพันธ์)

(3.) การสร้าง/ พัฒนากลไก-คนทำงาน การพัฒนากลุ่มแกนหรือคนทำงานในพื้นที่ ถือเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งในการสร้างความต่อเนื่องของการทำงานระยะยาว โดยเน้นการหนุนเสริมคนรุ่นใหม่ที่มีฉันทะและสนใจที่จะทำงานทางสังคม ให้พัฒนาไปสู่การเป็น "ผู้นำการเปลี่ยนแปลง" หรือ "นักจัดการความรู้ท้องถิ่น" ซึ่ง

นอกจากจะเป็นการทำงานร่วมกันบนกิจกรรมที่กำหนดขึ้นแล้ว ยังรวมถึงการเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่มแกนหรือคนทำงานดังกล่าวด้วย

(4.) การขับเคลื่อนงานด้วยฐานความรู้และข้อมูล รวมถึงการพัฒนารูปแบบการสื่อสารและวิธีการสื่อสารข้อมูลความรู้ที่เหมาะสม โดยหนุนเสริมให้มีการรวบรวม ประมวล วิเคราะห์-สังเคราะห์ สร้างความรู้ เพื่อใช้ในการทำงาน ตลอดจนเผยแพร่ชุดความรู้ที่เอื้อต่อการส่งเสริมศักยภาพการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ

ทั้งนี้โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระหว่างปี 2544-2546 และมีบทบาทในการจัดการความรู้และการพัฒนากลไกการจัดการความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว โดยพันธกิจของตัวโครงการทำให้ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับบุคคล เครือข่าย สถาบัน องค์กร ในพื้นที่ต่างๆทั่วประเทศ โดยผ่านชุดโครงการวิจัยของ สกว. ฝ่ายต่างๆ ที่โครงการต้องเชื่อมโยง หรือประเด็นเนื้อหาที่มีความสนใจร่วม ซึ่งบางส่วนของการดำเนินงานดังกล่าว ได้พัฒนาไปเป็นการสร้างกลไกการจัดการความรู้เชิงพื้นที่ โดยได้รับการสนับสนุนต่อเนื่องจาก สกว. เช่น โครงการวิจัยเพื่อพัฒนากลไกจัดการความรู้ อ. ภูเวียง อ. หนองเรือ และ อ. ภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ดังนั้นในการดำเนินงานของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์เพื่อชุมชนเป็นสุข จึงถือได้ว่า เป็นการทำงานที่สืบเนื่องจากฐานทุนเดิม ที่สามารถนำมาเชื่อมโยง และเอื้อประโยชน์ต่อกันได้เป็นอย่างดียิ่ง ทั้งในด้านข้อมูล/ ความรู้ ภาคี-เครือข่าย บทเรียน เป็นต้น

ในการดำเนินโครงการใหม่นี้ นอกเหนือจากฐานงานเดิมที่เชื่อมโยงกับงานของ สกว. แล้ว ยังหมายรวมถึงการเชื่อมโยงการทำงานกับกลไกการทำงานที่สนับสนุนโดยแหล่งทุนอื่นๆ อาทิ สสส. พอช. ฯ ล ฯ ตลอดจนกลไกทางสังคมอื่นๆ เช่น ประชาคม องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

1.6 แนวทางการดำเนินงาน

(1.) การพัฒนาระบบงาน

1.1) เป้าหมายระยะยาว การดำเนินงานในลักษณะสถาบันที่ได้รับการยอมรับ/ ศรัทธา เพื่อทำหน้าที่สร้างสรรค์การเรียนรู้ของคนทั้งสังคมเกี่ยวกับเรื่องชุมชนเป็นสุข

(1.2) เป้าหมายระยะแรก (2 ปี) การพัฒนากลไกการจัดการเรียนรู้ในท้องถิ่นต่างๆ ที่ประกอบด้วยทีมงาน ชุดความรู้ ทักษะ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง

(2.) การดำเนินงาน จะเน้นการสร้างกระบวนการทางสังคมที่ใช้ความรู้ทางวิชาการประกอบ (academic social process) โดย

(2.1) ส่วนของงานด้านวิชาการ ได้แก่

- การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเครื่องมือที่จำเป็นต่อการทำงาน อาทิ ตัวชี้วัด วิถีการเรียนรู้ที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มเป้าหมาย และกระบวนการประเมินอย่างสร้างสรรค์
- การวิเคราะห์เปรียบเทียบ ประมวล ตีความ และสร้างความหมายของข้อค้นพบจากระดับชุมชน เพื่อเสนอแนะต่อนโยบายและมาตรการในระดับปฏิบัติของภาคีฝ่ายต่างๆ

การดำเนินงานในด้านวิชาการนี้ จะเน้นการเชื่อมโยงให้สถาบันวิชาการในท้องถิ่นต่างๆ ได้เข้ามาร่วมในกระบวนการสร้างความรู้นี้ด้วยกันร่วมกับฝ่ายอื่นๆ

(2.2) ส่วนของการสร้างกระบวนการทางสังคม ได้แก่

- การสร้างให้เกิดกระแสสังคม โดยเฉพาะในระดับชุมชน/ รากหญ้า ให้ตื่นตัวต่อการยกระดับ

และปรับตัวเพื่อสร้างให้เกิดสภาวะชุมชนที่เป็นสุข ตามที่คนในชุมชนเองจะร่วมกันกำหนดนิยามความหมาย ซึ่งนิยามดังกล่าว อาจปรับเปลี่ยนไปได้ในแต่ละช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และปรับตัวของชุมชน

- การสร้างการเรียนรู้ของภาครัฐ ภาคเอกชน นักพัฒนา ตลอดจนนักวิชาการ เพื่อให้เกิดการรับรู้และวิเคราะห์สถานการณ์การเติบโตของชุมชน ที่มาจากข้อมูลที่ชุมชนเป็นผู้ทำขึ้นเอง เพื่อให้สามารถกำหนดท่าที วิธีคิด และวิธีทำงานที่เหมาะสมกับชุมชนได้
- การสร้างการยอมรับและตระหนักในความสำคัญของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง

(3.) ขอบเขต/ ความครอบคลุม การเรียนรู้จากการประเมินจะมีอย่างน้อย 2 ระดับ

(3.1) ระดับชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนได้ประเมินสภาพของตนเอง สามารถริเริ่มกำหนดเกณฑ์ได้เอง ซึ่งอาจมีเกณฑ์แตกต่างหลากหลายได้ระหว่างชุมชน โดยเน้นวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับสถานการณ์ของชุมชนตนเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

(3.2) ระดับภาพรวม เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการณ์โดยรวมเชิงเปรียบเทียบ และสังเคราะห์เพื่อยกระดับความเข้าใจและนำประเด็นข้อสังเคราะห์นั้น ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนเพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของชุมชน รวมทั้งนำไปแลกเปลี่ยนกับภาคี หน่วยงานต่างๆ ทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ เพื่อให้สามารถกำหนดนโยบาย แนวทาง และวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมในการทำงานกับชุมชน

(4.) ความยั่งยืน การดำเนินงานเป็นการสานต่อจากฐานงานเดิมที่ชุมชนหรือหน่วยงานต่างๆ ทำอยู่แล้ว เพื่อเสริมสร้างให้มีระบบ มีความต่อเนื่องและมีพลัง สามารถขยายให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวาง อันเป็นกระบวนการที่ช่วยให้แต่ละชุมชนเกิดการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน และการประสานทรัพยากรกับโครงสร้างการบริหารงานพัฒนาในระบบปกติ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่มีภาระหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง

1.7 พื้นที่เป้าหมาย

ดำเนินการครอบคลุมในพื้นที่ทั้ง 4 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง ทั้งนี้การกำหนดพื้นที่/ กลุ่มเป้าหมาย ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากพื้นที่เป็นสำคัญ โดยจะกำหนดได้อย่างชัดเจน ภายหลังการจัดเวทีและการหารือร่วมกับกลไกทางสังคมในภาคต่างๆ ในช่วง 3 เดือนแรกของการดำเนินโครงการ

1.8 ระยะเวลาดำเนินงานและแผนดำเนินงาน

ระยะเวลาดำเนินงานเบื้องต้น 2 ปี โดยแบ่งแผนการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

<u>ระยะที่ 1 : 4 เดือน</u>

(1.) การจัดโครงสร้างการบริหารจัดการโครงการ ประกอบด้วย

(1.) *การตั้งคณะกรรมการกำกับทิศทาง*

เพื่อทำหน้าที่กำหนดทิศทางแนวทางการดำเนินงานของโครงการ ให้ความเห็นชอบแผนการดำเนินงานของโครงการ และเสนอข้อคิดเห็นต่างๆ เพื่อช่วยให้การทำงานของโครงการ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยคณะกรรมการจะประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สสส. พอช. และ สกว. ฯ ล ฯ จำนวนหนึ่งเป็นกรรมการ และมีผู้อำนวยการ/ ผู้บริหารโครงการ เป็นฝ่ายเลขานุการ

(2.) *การจัดแบ่งกลุ่มงาน ภาระกับหน้าที่ของฝ่ายต่างๆภายใต้โครงการให้ชัดเจน* กลุ่มงานหลักๆ ในเบื้องต้น อาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ฝ่ายวิชาการ กับ ฝ่ายสนับสนุนเครือข่าย

(2.) การเชื่อมโยงเครือข่ายและการจัดทำแผนงานระยะ 1 ปี 8 เดือน

ในขั้นต้น จะสนับสนุนการจัดประชุม เพื่อสร้างความเข้าใจ และหาแนวร่วมในการดำเนินงานกับกลไกทางสังคมที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ในชุมชนในพื้นที่ต่างๆ เพื่อประเมินสถานการณ์งานพัฒนาในพื้นที่ ชุดความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้ว ความต้องการชุดความรู้และกระบวนการเรียนรู้ใหม่ รวมทั้งการตรวจสอบแนวคิดทิศทางในการทำงานในระยะ 1 ปี 8 เดือนข้างหน้า เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการ / กำกับทิศทาง พิจารณาให้ความเห็นชอบ

(3.) การรวบรวม ประมวล ชุดความรู้และกระบวนการเรียนรู้

ทำการรวบรวม ประมวล ชุดความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วทั้งในภูมิภาคและส่วนกลางที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของโครงการ เพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดระบบเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไปในโครงการ

<u>ระยะที่ 2 : 20 เดือน</u>

1. การสนับสนุนการสร้างและพัฒนาชุดความรู้และเครื่องมือ เพื่อการจัดกระบวนการการเรียนรู้ (ผลลัพธ์ : ไม่น้อยกว่า 24 เรื่อง)

2. การพัฒนาข้อเสนอโครงการดำเนินงานเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของภาคต่าง ๆ ทั้งประเทศ โดยเน้นการจัดระบบและกลไกการจัดการเรียนรู้ในท้องถิ่นระดับจังหวัด ภาคละ 3 จังหวัด (ผลลัพธ์ : รายงานการประเมินผลการดำเนินงานโครงการฯ ภาพรวมและรายภาค)

3. การติดตามประเมินผลการดำเนินงานของโครงการฯ (ผลลัพธ์ : รายงานการประเมินผลการดำเนินโครงการฯ ภาพรวมและรายภาค)

4. การวางแผนและจัดระบบ/กลไกระดับภาค ระดับจังหวัด และการพัฒนาเป็นสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้ชุมชน เสนอต่อคระกรรมการกำกับทิศทาง พิจารณาเพื่อกำหนดทิศทางในระยะต่อไป (ผลลัพธ์ : แผนการจัดระบบงาน/กลไกระดับภาค ระดับจังหวัด และการพัฒนาเป็นสถาบัน

<u>ตัวชี้วัดความสำเร็จ</u>

1. ภาคีต่างๆ ที่ทำงานด้านชุมชน เห็นถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ และเป็นเครื่องมือสะท้อนให้ชุมชนสามารถประเมิน ทบทวนตนเองได้ในวิถีการปฏิบัติงานปกติ โดยพิจารณาจากการที่องค์กรต่างๆ เข้ามาร่วมในกระบวนการ

2. เกิดกลไกการจัดการเรียนรู้ในท้องถิ่นระดับจังหวัด หรือกลุ่มจังหวัด ที่มีคนทำงานหรือทีมงานที่มีทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง

3. มีชุดเครื่องมือ ชุดความรู้ และข้อมูลที่นำไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการสร้างสรรค์การเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.9 โครงการบริหารจัดการ

ประกอบด้วย (1) คณะกรรมการกำกับทิศทาง (2) คณะกรรมการบริหาร ซึ่งแยกเป็น 2 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายวิชาการ และฝ่ายสนับสนุนเครือข่าย รวมทั้งได้จัดให้มีทีมประเมินผลภายในโครงสร้างด้วย

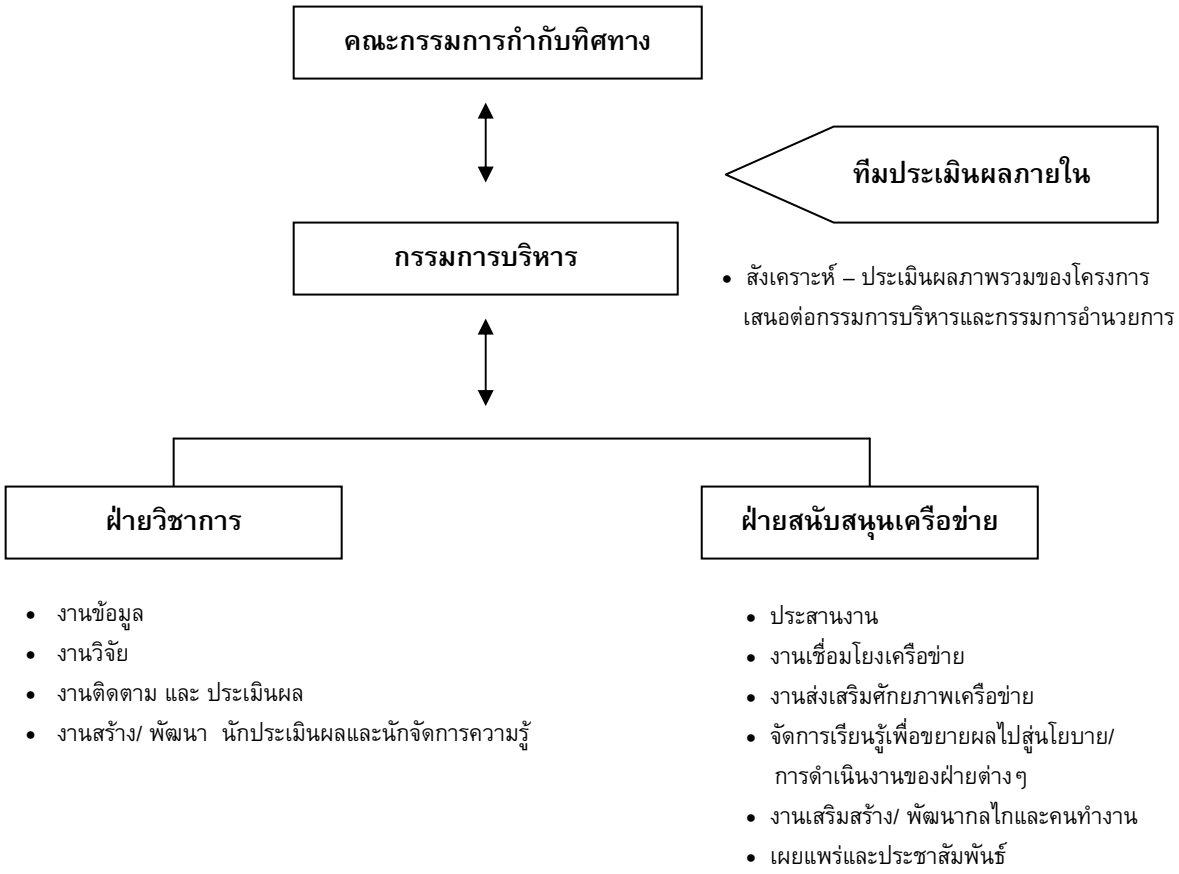

1.10 แผนงานการดำเนินงานในระยะที่ 2 : 20 เดือน (1 ตุลาคม 2546 – 31 พฤษภาคม 2548)

การดำเนินงานของโครงการฯ ในระยะที่ 2 : 20 เดือน คือ ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2546 – 31 พฤษภาคม 2548 เป็นการสานต่อจากระยะที่ 1 โดยได้วางแนวทางในการดำเนินงานเบื้องต้นไว้ใน 7 ด้าน คือ (1) การเสริมสร้างศักยภาพของกลไกการจัดการระดับภาคและระดับจังหวัด (2) การสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ของภาคต่างๆ (3) การพัฒนาศักยภาพของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น (4) การสร้างชุดความรู้และเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้ (5) การเชื่อมโยงหน่วยงานสนับสนุนและหน่วยงานระดับนโยบาย (6) การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ และ (7) การติดตามประเมินผล

1. <u>การเสริมสร้างศักยภาพของกลไกการจัดการ</u>

เนื่องจากการดำเนินงานของโครงการฯ มุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วม ความเป็นเจ้าของ และความเป็นกลไกการทำงานเชิงสถาบันที่ได้รับการยอมรับ/ศรัทธา เพื่อทำหน้าที่สร้างสรรค์การเรียนรู้ของคนทั้งสังคมเกี่ยวกับเรื่องชุมชนเป็นสุข โดยมีเป้าหมาย (2 ปี) มุ่งเน้นการพัฒนากลไกการจัดการการเรียนรู้ในท้องถิ่นต่างๆ ที่ประกอบด้วย ทีมงาน ชุดความรู้ ทักษะ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง และสืบเนื่องจากการดำเนินงานในระยะที่ 1 โครงการฯ ได้ร่วมกับภาคีนักพัฒนาเพื่อเริ่มสร้างพื้นที่รูปธรรมของการเรียนรู้ของชุมชนและกลไกการจัดการระดับภาค/จังหวัด เพื่อทำหน้าที่จัดกระบวนการเรียนรู้เหนือระดับพื้นที่ โดยเน้นให้มีองค์ประกอบของผู้ที่เกี่ยวข้องครบถ้วนทั้งตัวแทนจากชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิชาการ อย่างไรก็ดี เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นเพียงระยะของการชี้แจงทำความเข้าใจ พร้อมทั้งประเมินสถานการณ์การพัฒนาของพื้นที่ร่วมกันเพื่อสร้างเป้าหมายร่วมของขบวนการเรียนรู้ ถือเป็นการเริ่มต้นก่อตัวเท่านั้น โครงการฯ ยังต้องการเวลาในการ

ปรึกษาหารือเพื่อวางแผนงานร่วมในรายละเอียดเพิ่มเติมอีก ขณะเดียวกันการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา ยังจำกัดอยู่เฉพาะในภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคกลาง ยังไม่ได้ขยายพื้นที่ไปยังภาคใต้

ดังนั้น ในการดำเนินงานระยะที่ 2 โครงการฯ จะดำเนินการในแนวทางดังต่อไปนี้

(1) ภาคอีสานและภาคเหนือ

(1.1) สร้างความชัดเจนร่วมกันเพิ่มขึ้นในเรื่องของ

- ตัวชี้วัดเชิงเป้าหมายและเงื่อนไข-ปัจจัยความสำเร็จระดับโครงการและพื้นที่รูปธรรม
- ตัวชี้วัดเชิงเป้าหมายและเงื่อนไข-ปัจจัยความสำเร็จระดับกลไกการจัดการ
- ลักษณะของกิจกรรมที่ควรสนับสนุน
- กำหนดแนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แนวนอน-แนวตั้ง และการขยายผลการเรียนรู้
- แนวทางในการสังเคราะห์องค์ความรู้และการเผยแพร่
- กระบวนการติดตามและประเมินผล
- บทบาท หน้าที่ของฝ่ายต่างๆ (โครงการ กลไกการจัดการ ส่วนกลาง)
- การจัดการเรื่องงบประมาณ และระบบบัญชี-การเงิน

(1.2) ร่วมจัดทำแผนงานและแผนงบประมาณให้แล้วเสร็จไม่เกินเดือนธันวาคม 2546 เพื่อเสนอให้ สกว. พิจารณาอนุมัติเป็นรายภาค

(2) ภาคกลาง

(2.1) สร้างความชัดเจนในบทบาทของคณะกรรมการบริหาร ผู้อำนวยการโครงการฯ ทีมติดตามประเมินผล ทีมพี่เลี้ยง

(2.2) พัฒนาหลักสูตร “นักจัดการความรู้ท้องถิ่น” อย่างต่อเนื่อง

(2.3) อำนวยการให้ “นักจัดการความรู้ท้องถิ่น” จัดกิจกรรมการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ปัญหาจริงให้กับชุมชนเพื่อนำไปสู่การกำหนดตัวชี้วัดความสุข และวิธีการไปสู่เป้าหมายโดยใช้แนวทาง “การจัดการความรู้” เป็นฐานในการขับเคลื่อน

(2.4) ถอดบทเรียนจากการทำงาน เผยแพร่ด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเลคโทรนิคของโครงการ

(3) ภาคใต้

(3.1) ค้นหาพันธมิตรหลักในการพัฒนากลไกการจัดการ

(3.2) กำหนดพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการ

(3.3) จัดทำแผนการบริหารจัดการโครงการของภาค เพื่อเสนอต่อ สกว.

จากกระบวนการที่ได้ร่วมกันคิดงานอย่างใกล้ชิด จะทำให้ทีมงานส่วนกลางสามารถกำหนดบทบาทและจัดระบบความสัมพันธ์ในการทำงานได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการหนุนเสริมทั้งเชิงวิชาการและการจัดการ

2. <u>การสนับสนุนการจัดกระบวนการเรียนรู้ของภาคต่างๆ</u>

จากการสำรวจสถานการณ์ของภาคต่างๆ ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวทั้งงานพัฒนาและงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานในพื้นที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนที่ขาดหายไปคือ การเชื่อมโยงและการนำเอาองค์ความรู้เหล่านั้นมาขยายผลในวงกว้าง โดยเฉพาะองค์ความรู้ว่าด้วย “วิถีหรือธรรมชาติของการเรียนรู้” ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ (ใคร เรียนรู้อะไร เรียนรู้ที่ไหน เรียนรู้เพื่ออะไร เรียนรู้อย่างไร ผลการเรียนรู้ต่อการปรับตัว ฯลฯ) เครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ (เวทีแลกเปลี่ยน ดูงาน สังเคราะห์ ยกระดับ สื่อออกไปวิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น โทรทัศน์) ฯลฯ

แนวทางในการดำเนินงานด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ของภาค โครงการฯ จะให้น้ำหนักเบื้องต้นกับองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานของพันธมิตรหลัก คือ สกว. (งานของฝ่าย 4, งานวิจัยท้องถิ่น) สสส. (โครงการชุมชนเป็นสุข, ชีวิตสาธารณะ, เมืองน่าอยู่, เครือข่ายสุขภาพระดับจังหวัด) และจากการสนับสนุนเพิ่มเติมของโครงการ สรส. เอง โดยประเด็นหรือเนื้อหาจะอยู่บนฐานของทุนเดิมที่มีอยู่แล้ว คือ เรื่อง

- สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากร
- เกษตรยั่งยืน
- เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ชุมชน
- เด็ก เยาวชน ครอบครัว
- สหกรณ์
- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- เมืองน่าอยู่

โดยในแต่ละเรื่องจะเชื่อมโยงไปตามสถานการณ์และความต้องการของแต่ละพื้นที่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง โครงการฯ จะทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้ชุมชน/กลุ่มเป้าหมายสามารถสร้างความรู้และใช้ความรู้จากภายนอกได้อย่างเหมาะสมกับเงื่อนไขหรือบริบทของตนเอง และส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ของสังคมในวงกว้างให้มากที่สุด

3. <u>การพัฒนาศักยภาพของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น</u>

การส่งเสริมการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และมีพลังต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นเรื่องใหม่ และท้าทายคนทำงานทางสังคมเป็นอย่างยิ่ง จากเวทีระดมความคิดเห็นจากคนทำงานในพื้นที่ต่างให้ข้อคิดเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่า ความรู้และเครื่องมือในการทำงานกับชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิผล เพราะกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมรอบๆ ตัวชาวบ้านเปลี่ยนแปลงเร็วมาก ชาวบ้านขาดกระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้ตัวเองเท่าทันและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงที ขณะเดียวกัน นักพัฒนาในฐานผู้สนับสนุนการเรียนรู้ของชาวบ้านก็มีความรู้ และทักษะในการจัดการเรียนรู้ไม่เพียงพอ ดังนั้น ภารกิจเร่งด่วนประการหนึ่งของโครงการคือ การสร้างหรือพัฒนาคนทำงานในพื้นที่ให้เป็นนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่มีทัศนคติ ความรู้ ความสามารถ และทักษะที่เพียงพอต่อการนำพาชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังต่อการเปลี่ยนแปลง โดยโครงการฯ จะทำงานในส่วนนี้ใกล้ชิดร่วมกับสถาบันขวัญเมือง สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.) เสมสิกขาลัย สถาบันวิถีทรรศน์ และสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เป็นต้น ลักษณะกิจกรรมมีทั้งที่เป็นการฝึกอบรมเทคนิค ความรู้เฉพาะเรื่อง และการจัดเวทีเสวนาความรู้ทั่วไปที่จะเป็นประโยชน์ในการทำงานในพื้นที่

4. <u>การสร้างชุดความรู้และเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้</u>

ในกระบวนการทำงานในข้อ 3 โครงการฯ จะทำการรวบรวม ประมวล รวมทั้งสร้างชุดความรู้และเครื่องมือส่งเสริมในการเรียนรู้ขึ้นมาพร้อมๆ กัน จัดทำโดยทีมวิชาการของโครงการฯ เอง และสนับสนุนหรือทำร่วมกับกลุ่มบุคคล องค์กรที่มีความสนใจในเรื่องของ การเรียนรู้ของชุมชน เช่น สถาบันวิถีทรรศน์ Civicnet เสมสิกขาลัย สถาบันขวัญเมือง โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย เป็นต้น

5. <u>การเชื่อมโยงหน่วยงานสนับสนุนและหน่วยงานระดับนโยบาย</u>

ในการส่งเสริมการเรียนรู้ “แนวนอน” และ “แนวตั้ง” นั้น โครงการฯ จะส่งเสริมให้มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้ของผู้คนฝ่ายต่างๆ ทั้งในระดับพื้นที่ และระดับส่วนกลาง โดยเริ่มต้นจากพื้นที่เป้าหมายหรือพื้นที่รูปธรรมที่จะกำหนดร่วมกับภาคีฯ แล้วขยายผลไปสู่พื้นที่หรือกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ ตามโอกาส เช่น

กลุ่มเป้าหมาย

- ระดับพื้นที่
  - บ้าน วัด โรงเรียน
  - ผู้นำชุมชน
  - ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี อบต. สหกรณ์ ประชาสังคม
  - ผู้ว่า CEO สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น
  - เขตพื้นที่การศึกษา ฯ ล ฯ
- ระดับส่วนกลาง
  - แหล่งทุน (สกว. สสส.)
  - หน่วยงานสนับสนุน (พอช. สคส. วจส.)
  - หน่วยงานรัฐ (สกศ. กรมส่งเสริมสหกรณ์)
  - องค์กรพัฒนาเอกชน (มอส. DSC Civicnet LDI สถาบันวิถีทรรศน์ เสมสิกขาลัย)
  - สภาที่ปรึกษาฯ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
  - สถาบันพระปกเกล้าฯ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ฯ ล ฯ

6. <u>การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์</u>

เพื่อให้การดำเนินงานของโครงการฯ ขยายการเรียนรู้ไปในวงกว้าง ได้วางแนวทางในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ไว้ดังนี้

- ระดับพื้นที่
  - เวทีเรียนรู้ ดูงาน
  - วิทยุชุมชน
  - หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
- ระดับส่วนกลาง
  - เวทีเรียนรู้ ดูงาน
  - สื่อสิ่งพิมพ์
  - เว็บไซต์

7. <u>การติดตามประเมินผล</u>

การติดตามประเมินผล นับว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของโครงการฯ ดังนั้น ทางโครงการฯ จึงได้จัดวางกลไกการประเมินผลไว้ดังนี้

- จัดให้มีเวทีถอดความรู้จากการปฏิบัติงานของโครงการพื้นที่รูปธรรมร่วมกันในแต่ละภาคทุก 3 เดือน
- กำหนดให้มีทีมติดตามประเมินผลแบบเสริมศักยภาพในการทำงานในแต่ละภาค
- จัดเวทีสรุปประเมินผลรวมทุกภาคทุก 6 เดือน

สรุปภารกิจและแผนกิจกรรม ระยะที่ 2

ภารกิจ/ กิจกรรม	ผลลัพธ์
1. การบริหารจัดการโครงการ 1.1 การจัดโครงสร้างการบริหารจัดการโครงการ 1.2 การจัดระบบบริหารส่วนกลางและการประสานงานกับภาค	(1) แผนบริหารจัดการของกลไกจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของ 4 ภาค (2) รายงานผลการดำเนินงานของกลไกภาคและส่วนกลางทุก 6 เดือน(3) ความชัดเจนของโครงสร้างการทำงานทุกระดับ
2. การพัฒนากลไกการจัดการระดับพื้นที่ 2.1 การกำหนดพื้นที่/ กลุ่มเป้าหมาย 2.2 การวิเคราะห์ Training needs 2.3 การจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ • คนทำงานรุ่นใหม่ • คนทำงานเดิมที่มีอยู่	(1) เกิดเวทีเสริมศักยภาพนักพัฒนาระดับภาคๆ ละ 4 ครั้ง (3 เดือน/ครั้ง) (2) เกิดเวทีเสริมศักยภาพนักพัฒนา รวมที่ส่วนกลาง 3 ครั้ง (4 เดือน/ครั้ง) (3) เกิดกลไกจัดการเรียนรู้ในท้องถิ่นระดับภาค/จังหวัด ภาคละ 3 จังหวัด
3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงประเมิน 3.1 การเรียนรู้ระหว่างชุมชน 3.2 การเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภาคีอื่นๆ	(1) เกิดการเรียนรู้ระหว่างชุมชนอย่างน้อย 3 เดือน/ครั้ง/ภาค (2) เกิดการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภาคีอื่น อย่างน้อย ภาคละ 3 ครั้ง (3) รายงานการจัดกระบวนการเรียนรู้ฯ ทุกภาค
4. งานข้อมูล และวิชาการ 4.1 การรวบรวม ประมวลข้อมูล/ ความรู้ 4.2 การพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูล 4.3 การทำชุดความรู้/ เครื่องมือ/ ตัวชี้วัด	(1) เอกสารประมวลองค์ความรู้ กระบวนการจัดการเรียนรู้และผลที่เกิดในชุมชน ภาคละ 10 เรื่อง (2) ฐานข้อมูลบุคคล/ องค์กร (3) ชุดความรู้ 20 เรื่อง (4) ชุดเครื่องมือ 20 เรื่อง
5. งานเผยแพร่ สื่อสาร ประชาสัมพันธ์ 5.1 เอกสาร/ จดหมายข่าว 5.2 เว็บไซต์	(1) เอกสารเผยแพร่ ▪ ชุดความรู้เชิงเนื้อหา 16 เรื่อง (ต้นฉบับจากระยะที่ 1 = 4 เรื่อง) ▪ ชุดความรู้เครื่องมือทำงาน 16 เรื่อง (ต้นฉบับจากระยะที่ 1 : 4 เรื่อง) ▪ จุลสาร 7 ฉบับ (2) เว็บไซต์
6. การติดตามประเมินผล 6.1 จัดเวทีสรุปประเมินผลรวมทุกภาค	(1) รายงานผลการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในภาพรวม 1 ชุด (รายงานผลการติดตามและประเมินผลของแต่ละภาคจะอยู่ในแผนงานการบริหารจัดการของแต่ละภาค

บทที่ 2

บทสังเคราะห์

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีเป้าหมายระยะยาวและระยะสั้น 4 ประการ คือ (1) เพื่อ**พัฒนาระบบและกลไกการดำเนินงานในเชิงสถาบัน**ที่ได้รับการยอมรับ/ศรัทธา เพื่อทำหน้าที่ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ทั้งระหว่างชุมชนด้วยกันเองในการปรับตัวเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนเป็นสุข และระหว่างชุมชนกับภาคีต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย อันจะช่วยให้การกำหนดนโยบายและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เหมาะสมสอดคล้องกับชุมชนมากยิ่งขึ้น (2) **สร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคม** ที่ทำงานในระดับพื้นที่ (3) **สร้างองค์ความรู้**ว่าด้วยเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อประเมินชุมชนเป็นสุข (4) สรุปบทเรียน และสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อ**ขยายผลไปสู่ระดับนโยบาย**และการดำเนินการของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยทางโครงการได้กำหนดระยะเวลาดำเนินการระยะที่ 1 เป็นเวลา 2 ปี (1 มิถุนายน 2546 – 31 พฤษภาคม 2548 : ขยายระยะเวลาต่อถึง 30 มิถุนายน 2548 ในวงงบประมาณเดิม) <u>เพื่อเป็นการปูพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้และสร้างการมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่างๆที่จะนำไปสู่การดำเนินงานเชิงสถาบันดังกล่าวในอนาคต</u>

รายงานฉบับนี้ เป็นรายงานสรุปรวบยอดผลการดำเนินงานในช่วง 2 ปีของโครงการ ซึ่งได้แบ่งระยะการดำเนินงานของโครงการออกเป็น 2 ช่วงดังนี้

2.1 การดำเนินโครงการ ช่วงที่ 1 : 4 เดือน (1 มิถุนายน 2546 - 30 กันยายน 2546)

2.1.1 เป้าหมายการดำเนินงานในช่วงที่ 1 คือ (1) การประมวลสถานการณ์และปัญหางานพัฒนาในพื้นที่ (2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายและการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการระดับภาค และ (3) การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการ สรส. เพื่อชี้ทิศทางของโครงการ

2.1.2 ผลการดำเนินงาน ในรอบ 4 เดือนแรก โครงการได้จัดเวทีระดับภาคร่วมกับนักพัฒนาของรัฐ-เอกชน นักวิชาการด้านชุมชน และกลไกการทำงานขององค์กรสนับสนุนในพื้นที่ เช่น สกว. สสส. พอช. ฯ ล ฯ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ และระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์งานพัฒนาด้านชุมชนสังคมในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งได้ร่วมประเมินจุดอ่อน - จุดแข็งขององค์ความรู้/การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในปัจจุบัน เพื่อสร้างความมั่นใจว่ากระบวนการสนับสนุนเรื่องการจัดการการเรียนรู้ภายใต้การดำเนินงานของ สรส. จะไม่ซ้ำซ้อนกับการทำงานของหน่วยงานอื่นและจะเป็นประโยชน์กับวงการพัฒนาและการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างแท้จริง หลังจากได้ทำความเข้าใจร่วมกันแล้ว จึงได้มีการเปิดเวทีพัฒนาโครงการเพื่อสร้างพื้นที่รูปธรรมของการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ถึง ณ สิ้นเดือนกันยายน 2546 โครงการฯ ได้จัดเวทีเองและสนับสนุนให้มีการจัดเวทีเรียนรู้และเวทีประสานความร่วมมือในภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคกลางไปทั้งสิ้น 17 ครั้ง

ผลจากการระดมความคิดเห็นจากเวทีต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น สรุปสาระสำคัญได้ 10 ประเด็น คือ (1) ขณะนี้มีหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนสนับสนุนเรื่องชุมชนเข้มแข็งเป็นจำนวนมาก “ถนนทุกสายมุ่งสู่ชุมชน” แต่มีลักษณะเป็นโครงการๆ ไม่มีความต่อเนื่อง เปรียบเสมือนไฟไหม้ฟาง ไม่ยั่งยืน (2) หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน แม้จะมีเป้าหมายเดียวกันคือส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน แต่ก็ยังขาดการเชื่อมโยงและการประสานงานที่ดี (3) ขณะที่มีหน่วยงานสนับสนุนเรื่องชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น แต่ในพื้นที่กลับขาดแคลนคนทำงานด้านชุมชน นักพัฒนาและแกนนำชุมชนคนๆ หนึ่งต้องทำงานหลายโครงการ ทำให้มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพและคุณภาพของงาน ขณะเดียวกันมีบัณฑิตตกงานคืนถิ่นเป็นจำนวนมากในทุกภาคของประเทศ บัณฑิตคืนถิ่นเหล่านี้เป็นทุนที่สำคัญของชุมชนแต่ยังได้รับโอกาสน้อยมากในการเสริมศักยภาพเพื่อเข้ามามีบทบาทในการรับใช้ชุมชน (4) องค์ความรู้ และวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ดำเนินการโดยนักพัฒนาในปัจจุบัน ไม่เพียงพอที่จะสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม (5) นักพัฒนาและหน่วยงานสนับสนุนทั้งหลาย เห็นว่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งถ้าจะมีกลไกที่จะมาทำหน้าที่ในการเชื่อมร้อยคนทำงานทางสังคมและหน่วยงานสนับสนุนในทุกระดับ (6) นักพัฒนาและหน่วยงานสนับสนุนทั้งหลายเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งที่จะให้มีกลไกที่จะมาทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้มีการสร้างชุดความรู้และเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่มีพลังต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และการเรียนรู้ของชุมชน (7) กระบวนการสร้างองค์ความรู้ดังกล่าวควรเกิดขึ้นจากการปฏิบัติการที่เกิดผลจริงจากพื้นที่รูปธรรมในแต่ละภาค และสามารถที่จะขยายผลทั้งทางด้านสังคมและด้านนโยบาย (8) เพื่อให้เกิดสัมฤทธิผลตามเป้าหมายที่ต้องการผลักดันร่วมกันดังกล่าว ภาคีความร่วมมือทั้ง 3 ภาค จึงได้ร่วมก่อตัวขึ้นเป็นกลไกจัดการโครงการ สรส. ในแต่ละภาค (9) สำหรับในเขตพื้นที่ภาคกลาง เนื่องจากเป็นพื้นที่ค่อนข้างขาดแคลนคนทำงานทางสังคมเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ โครงการฯ จึงได้ทดลองคัดเลือกบัณฑิตคืนถิ่นจากพื้นที่ 5 จังหวัดภาคกลาง (จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดชัยนาท) จังหวัดละ 4-5 คน รวม 23 คนมาพัฒนาเป็นนักจัดการความรู้ท้องถิ่น (คุณอำนวย) เพื่อไปสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนชุมชนในการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่สภาวะชุมชนเป็นสุข (10) สำหรับภาคใต้ ได้ทดลองเริ่มต้นที่ ตะโหมด จังหวัดพัทลุง โดยเริ่มจากการทำวิจัยหาศักยภาพของชุมชน (ดูรายละเอียดในรายงานความก้าวหน้า ช่วงที่ 1)

ในกระบวนการทำงานร่วมกันในช่วงแรก สรส. ส่วนกลางจะมีบทบาทในการร่วมทำแผนบริหารจัดการของกลไกภาคอย่างใกล้ชิด โดยได้ร่วมกัน วิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่ จุดที่ขาดหายไป การกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วม การกำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการและระบบความสัมพันธ์ในการทำงาน การกำหนดตัวชี้วัด ปัจจัยเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ระบบการสนับสนุนการเรียนรู้ และระบบการติดตามประเมินผล ฯ ล ฯ หลังจากนั้นจึงได้นำข้อมูลดังกล่าวนี้มาจัดทำเป็นแผนบริหารจัดการเพื่อนำเสนอต่อ สกว. เพื่อการอนุมัติงบประมาณสนับสนุน

ในขั้นตอนของการจัดทำแผน สรส. ส่วนกลางและกลไกภาคมีความเห็นพ้องกันว่า ในการดำเนินโครงการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนให้บรรลุ “สุขภาวะ” ที่ดีนั้น จำเป็นต้องพิจารณาชุมชนโดยการใช้ฐานคิดเชิงกระบวนระบบ (Systems Thinking) กล่าวคือ อย่างน้อยต้องดำเนินการหรือพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันไปพร้อมๆ กัน

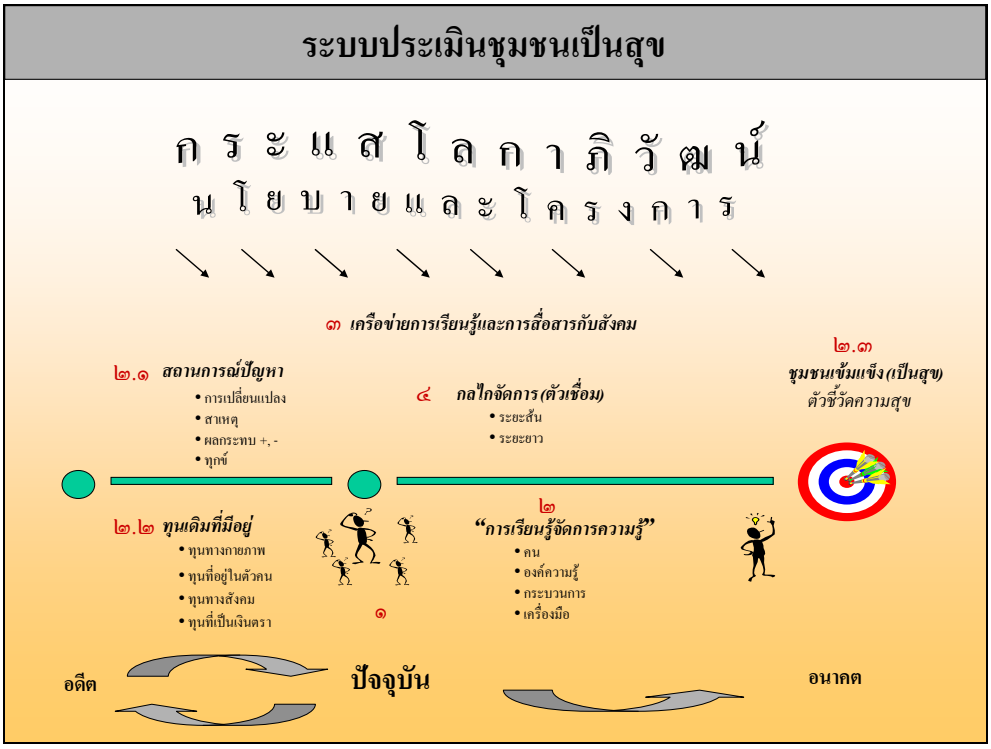

คือ (1) **การพัฒนาคนทำงาน**ของ/กับ ชุมชน (ทั้งคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่) (2) ให้มี**ความรู้และทักษะใหม่ ๆ ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน** ความรู้ในการกำหนดเป้าหมายหรือ**ตัวชี้วัดความสุข**ของตนเอง ความรู้ในการที่จะใช้ตัวชี้วัดดังกล่าวในการประเมินตนเองว่า แต่ละช่วงเวลาของการดำเนินงานตัวเองบรรลุเป้าหมายอะไร แค่ไหน อะไรที่ตัวเองทำได้ดี อะไรที่ตัวเองยังทำได้ไม่ดี เพราะอะไร จะแก้ไขอย่างไร การแก้ไขปัญหานั้นจะต้องใช้ความรู้อะไร จะหาความรู้ดังกล่าวจากที่ไหน และจะใช้ประโยชน์อย่างไร ฯ ล ฯ (3) **การถอดความรู้และสังเคราะห์องค์ความรู้จากการปฏิบัติการในชุมชน ในมิติต่าง ๆ** เช่น ธรรมชาติการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มเป้าหมายในแต่ละบริบท กระบวนการ/วิธีการจัดการเรียนรู้ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิด พฤติกรรม ผลของการจัดการความรู้ ฯ ล ฯ (4) **การเสริม/สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้คนฝ่ายต่าง ๆ** ทั้ง ในระดับพื้นที่ (ในโครงการ) ระหว่างพื้นที่(ข้ามโครงการ) และระหว่างภาค (ระดับประเทศ) (5) **การผลิตและการใช้สื่อในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้จากพื้นที่รูปธรรมสู่เครือข่ายและสังคมวงกว้าง** (6) **การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดกลไกจัดการการเรียนรู้ของชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการจัดการการเรียนรู้และมีความต่อเนื่อง**

นอกจากการเชื่อมร้อยนักพัฒนา นักวิชาการ และหน่วยงานสนับสนุนในแต่ละภาคให้จัดกลไกการทำงานและทำแผนบริหารจัดการแล้ว ในช่วงนี้ สรส. ส่วนกลางยังได้ดำเนินงานคู่ขนานอีก 3 เรื่องคือ (1) **การรวบรวมประมวล สร้างชุดความรู้และชุดเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้** จำนวน 8 เรื่อง พร้อมทั้งจัดทำปริทัศน์หนังสือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เพื่อการเผยแพร่ จำนวน 20 เรื่อง (2) **พัฒนาเว็บไซต์และผลิตจุลสาร "ปันความรู้ สู่กระบวนทัศน์ใหม่"** (ราย 2 เดือน) เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ และ (3) เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ด้านชุมชน ผู้บริหารจาก สกว. ผู้บริหารจาก สสส. ผู้บริหารจากวิทยาลัยจัดการทางสังคม ผู้บริหารจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มหาชน) ผู้บริหารจากสถาบันส่งเสริมการจัดการ

ความรู้เพื่อท้องถิ่น ผู้บริหารจากสำนักงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) และนักวิชาการที่ทำหน้าที่ประเมินโครงการต่างๆ ด้านชุมชนสังคม ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. มาร่วมเป็น**คณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส.** เพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินโครงการและเชื่อมโยงกับโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมี ศ. นพ. วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) กรุณาให้เกียรติเป็นประธาน

2.2 การดำเนินโครงการ ช่วงที่ 2 : 20 เดือน (1 ตุลาคม 2546 - 31 พฤษภาคม 2548)

2.2.1 เป้าหมายในการดำเนินงานในช่วงที่ 2

(1) สนับสนุนการจัดทำแผนบริหารจัดการของกลไกภาคต่อให้แล้วเสร็จพร้อมจัดส่งมอบให้ สกว. พิจารณาอนุมัติ (โครงการ สรส.ภาคกลาง เริ่มดำเนินการวันที่ 1 มิถุนายน 2546 โครงการ สรส.ภาคเหนือและโครงการ สรส.ภาคอีสาน เริ่มดำเนินการวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2547)

(2) ประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. เพื่อพิจารณาให้ข้อคิดเห็นและอนุมัติแผนการดำเนินงานของแต่ละภาค

(3) สนับสนุนให้กลไกภาคเริ่มดำเนินการตามภารกิจหลักที่ได้กำหนดไว้ในแผน โดย สรส. ส่วนกลางทำหน้าที่ดังต่อไปนี้คือ

3.1 เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาและกรรมการอำนวยการของภาค เพื่อให้ข้อคิดเห็นและอนุมัติโครงการย่อยระดับพื้นที่ในแต่ละภาค

3.2 สนับสนุนด้านวิชาการ (ชุดความรู้/ชุดเครื่องมือในการทำงาน จำนวน 18 เรื่อง) และจัดทำปริทัศน์หนังสือ จำนวน 34 เรื่อง ในรอบ 2 ปีที่ผ่านมา (ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 1)

3.3 สนับสนุนเรื่องการจัดทำสื่อ เพื่อการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ เช่น เว็บไซต์ จุลสาร ฯลฯ

3.4 จัดประชุมทางวิชาการระดับประเทศ เช่น เวทีสัมมนาทางวิชาการ“นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ข้ามภาค

(4) จัดประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ไตรมาสละครั้ง เพื่อให้ สรส. ส่วนกลางและกลไกภาคได้มีโอกาสในการรายงานความก้าวหน้าของการดำเนินงานและรับฟังข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งในรอบ 2 ปี ที่ผ่านมา ทางโครงการฯ ได้จัดประชุมฯ จำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง (ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 2)

(5) จัดให้คณะกรรมการอำนวยการได้มีโอกาสลงพื้นที่ร่วมเรียนรู้กับชุมชนภายใต้การดำเนินงานของโครงการทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสาน

(6) ประสานงานงานด้านนโยบายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นต้น

(7) สรุปสังเคราะห์ผลการดำเนินงานตลอดโครงการ

2.2.2 ผลการดำเนินงานในภาพรวม

(1) การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่าง สรส. ส่วนกลาง - สรส. ภาค - โครงการย่อย ในการดำเนินโครงการ สรส. ได้กำหนดยุทธศาสตร์การทำงานไว้ 4 ด้านหลัก ได้แก่

(1.1) **การทำงานบนฐานทุนเดิม** ให้ความสำคัญกับทุนเดิมที่มีอยู่ ทั้งในด้านที่เป็นตัวบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร สถาบัน กลไกการทำงานในพื้นที่ และข้อมูลความรู้ ที่มีอยู่แล้ว โดยเฉพาะความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนทำงาน

(1.2) **เน้นกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วม** การเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติการกับภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามภารกิจของโครงการ

(1.3) **การสร้าง / พัฒนากลไก – คนทำงาน** ให้มีศักยภาพในการทำงานที่ต่อเนื่อง

(1.4) **การขับเคลื่อนงานด้วยฐานความรู้และข้อมูล** รวมทั้งการพัฒนารูปแบบการสื่อสารและวิธีการสื่อสารข้อมูลความรู้ที่เหมาะสม โดยหนุนเสริมให้มีการรวบรวม ประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างความรู้เพื่อใช้ในการทำงานและการเผยแพร่

การจัดกลไกการทำงานในระดับภาค สรส. (1) เน้นความร่วมมือเชิงสถาบันและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาคีพัฒนาในแต่ละภาค โดยได้เชิญผู้แทนจากภาคีพัฒนา เช่น วจส. สกว. พอช. ผู้นำภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา เข้าร่วมเป็นกรรมการอำนวยการหรือที่ปรึกษาโครงการ (2) จัดให้มีทีมประเมินผลภายในเพื่อทำหน้าที่เปรียบเสมือนกระจกคอยสะท้อนการทำงานเป็นระยะๆ โดยเน้นวิธีการประเมินผลแบบเสริมพลัง (3) จัดให้มีกลไกสนับสนุนการเรียนรู้และเสริมศักยภาพในการทำงานของโครงการย่อยในแต่ละภาค (4) ในระดับโครงการ ได้กำหนดให้แต่ละโครงการย่อยสร้างองค์ประกอบของทีมงานที่มีทั้งแกนนำชุมชน (เจ้าของพื้นที่-เรื่อง) นักพัฒนา(ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้) และนักวิชาการ (ซึ่งชำนาญในเรื่องของการใช้ข้อมูล การวิเคราะห์ สังเคราะห์) เพื่อที่แต่ละฝ่ายจะได้มีโอกาสที่ใช้จุดเด่นของตนทำงานเสริมกัน แต่เมื่อโครงการเริ่มดำเนินการ พบว่าองค์ประกอบทางด้านนักวิชาการขาดหายไปในหลายพื้นที่ เนื่องจากขาดแคลนนักวิชาการที่มีฉันทะในการทำงานชุมชน หรือมีก็ไม่สามารถจัดสรรเวลาให้มากได้เท่าที่ควร เนื่องจากติดภาระการเรียนการสอนซึ่งเป็นงานประจำ

ในกระบวนการทำงาน สรส. ส่วนกลางได้เอื้ออำนวยให้เกิดคณะกรรมการอำนวยการหรือคณะกรรมการบริหารระดับภาค และสนับสนุนให้มีการบริหารงานโดยองค์คณะ ซึ่งตัวบุคคลส่วนใหญ่ได้ร่วมพัฒนากลไกการจัดการของแต่ละภาคมาตั้งแต่ต้น รับทราบเป้าหมายและวัตถุประสงค์หลักของโครงการ สรส. ในภาพรวมเป็นอย่างดี สนับสนุนให้คณะกรรมการบริหารของแต่ละภาคเป็นผู้วางยุทธศาสตร์และวิธีการทำงานบนฐานงาน บริบทและทุนเดิมของแต่ละภาค โดยยึดเป้าหมายใหญ่ ของ สรส. ร่วมกัน การดำเนินงานระหว่าง สรส. ส่วนกลาง กับ สรส. ภาคจะยืนอยู่บนหลักการการมีส่วนร่วมและความเสมอภาคที่เท่าเทียมกัน

การจัดระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวข้างต้น จุดเด่นจะอยู่ที่ความรู้สึกที่เป็นอิสระในการทำงาน กลไกภาคจะไม่มีความรู้สึกว่า “ถูกจัดการ” โดย สรส. ส่วนกลาง ส่วนจุดอ่อนนั้น บางครั้งภาคอาจจะรู้สึกว่าส่วนกลาง “ห่างเหิน” ไป ดังนั้น การจัดระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างกลไกกลางกับกลไกภาค “ที่ไม่ใกล้และไม่ไกลเกินไป” นั้นเป็นประเด็นที่จะต้องเรียนรู้เพิ่มเติม

อย่างไรก็ดี แม้ว่ากลไกภาคเองจะพยายามดึงพันธมิตรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารโครงการ เพื่อการรับรู้ข้อมูล และสร้างโอกาสในการเชื่อมโยงงานซึ่งกันและกัน แต่ส่วนใหญ่ยังคงเข้ามาในลักษณะความสนใจส่วนบุคคล ยังไม่สามารถนำไปสู่การเชื่อมโยงงานกันในระดับสถาบันได้มากเท่าที่ควร

(2) การสร้างพื้นที่รูปธรรมเพื่อการเรียนรู้เชิงลึก

จากเวทีระดมความคิดเห็นต่อสถานการณ์งานพัฒนาในแต่ละภาค ข้อสรุปสำคัญประการหนึ่งจากที่ประชุม คือ *การขาดความรู้เชิงลึกเรื่อง “การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิด พฤติกรรม ของชาวบ้านทั้งในฐานะปัจเจก กลุ่ม และชุมชน”* เมื่อขาดความรู้ที่แท้จริงแล้ว การขับเคลื่อนความรู้ความเข้าใจของสังคมวงกว้างและการหวังผลที่จะส่งผลกระทบด้านนโยบายนั้นหวังผลได้ยาก การขับเคลื่อนสังคมด้วย “ความคิด” แต่เพียงอย่างเดียวแต่ปราศจาก “ความรู้จริงที่จับต้องได้” ย่อมขาดพลังในการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง

ด้วยความตระนักถึงความสำคัญของ “ข้อมูลและฐานความรู้จริง” ดังกล่าวข้างต้น สรส. จึงได้วางยุทธศาสตร์ในการ “สร้างพื้นที่รูปธรรม” เพื่อการเรียนรู้เชิงลึกเกี่ยวกับ “ธงทั้ง 6 ของโครงการ” ในแต่ละภาค โดย

สนับสนุนคนที่ทำงานในแต่ละพื้นซึ่งมีทุนเดิมอยู่แล้วในระดับหนึ่งให้มีโอกาสร่วมพัฒนาการเรียนรู้ร่วมไปกับ สรส. โดยจัดการบริหารในรูปโครงการย่อย ซึ่งมีข้อมูลภาพรวมดังนี้

(ดูข้อมูลรายชื่อโครงการย่อยระดับพื้นที่ของแต่ละภาคในเอกสารภาคผนวก 3)

(3) การพัฒนาคนทำงาน

ปัจจุบันสถานการณ์ของชุมชนท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากผลพวงจากการปฏิรูประบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ การเปิดการค้าเสรี การแก้ไขกฎหมาย ที่กระทบถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ฯ ล ฯ ปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่กำลังเกิดขึ้นและกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น จำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นจะต้องเรียนรู้และปรับตัวให้ได้เพื่อความอยู่รอดในสังคมยุคใหม่ คนในชุมชนจะต้องเรียนรู้ที่จะต้องรู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน และรู้จักโลกมากขึ้น เรียนรู้ตัวเองเพื่อที่จะได้ต่อสู้กับกระแสการบริโภคนิยมที่กำลังถาโถมเข้ามาในรูปแบบต่างๆ โดยมีสื่อเป็นตัวกระตุ้น เรียนรู้ที่จะหันกลับมาดูชุมชนของตัวเองว่ามีทุนอะไรอยู่บ้างที่จะเป็นฐานต่อยอดในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ตัวเองกำหนด เรียนรู้กระแสการเปลี่ยนแปลงของประเทศและของโลกเพื่อที่จะตั้งรับและปรับตัวไม่ให้เพรี่ยงพร้ำ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่านักพัฒนาทั้งหลายที่ไปส่งเสริมชาวบ้านมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีโอกาสหันกลับมาทบทวนตัวเอง พัฒนาตนเองมากขึ้น ความรู้และทักษะเดิมในการทำงานกับชุมชนที่มีอยู่อาจจะไม่เพียงพอในการทำงานกับชุมชนในยุคสมัยใหม่อีกต่อไปแล้ว

ภายใต้การดำเนินงานของโครงการ สรส. ได้ให้ความสำคัญกับคนทำงานชุมชนทั้งคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ให้ได้มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาตนเองจากการลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่รูปธรรม โดยโครงการสนับสนุนให้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมทั้งด้านการพัฒนาแนวคิด ความรู้ และทักษะใหม่ในการทำงาน โดยมีเป้าหมายของการเรียนรู้อยู่ที่การรู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน รู้จักโลก และรู้จักที่จะสร้างเครื่องมือในการประเมินตนเอง เป็นสำคัญ

ในด้านแนวคิด โครงการฯ เน้นเรื่องของสำนึกท้องถิ่น การพึ่งตนเอง การหันกลับมาดูคุณค่าของตนเองทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว และระดับชุมชน การคิดเชื่อมโยงเป้าหมายชีวิตของตนเองกับอนาคตของ

ชุมชน การสร้างความมั่นใจและคุณค่าของตนเอง (โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นคนรุ่นใหม่ ที่เป็นลูกหลานของคนในชุมชนนั้นๆ) การคิดเป็นระบบ การคิดแบบเชื่อมโยง การคิดออกไปจากกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งไปสู่ความเชื่อมโยงที่เป็นการบูรณาการมากขึ้น การคิดแบบวิเคราะห์ การคิดแบบสังเคราะห์ ฯ ล ฯ

ในด้านความรู้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทุนในชุมชน สถานการณ์ต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อชุมชน (เช่น กระแสโลกาภิวัตน์ การเปิดการค้าเสรี นโยบายประชานิยม ฯ ล ฯ) กระบวนทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ เครื่องมือใหม่ๆ ในการส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น การจดบันทึก การวิเคราะห์ข้อมูล การถอดความรู้ การจัดการความรู้ สุนทรียสนทนา (Dialoque) นิเวศเชิงลึก (Deep Ecology) ธรรมะกับการทำงานกับชุมชน ผู้นำในกระบวนทัศน์ใหม่ ศิลปะเพื่อการพัฒนาชุมชน บทบาทของพิธีกรรมในการสร้างความเป็นชุมชน การสร้างตัวชี้วัดและใช้ตัวชี้วัดในการเรียนรู้เพื่อประเมินตนเอง การกำหนดตัวชี้วัดความสุขระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ความรู้เชิงประเด็นเนื้อหาต่างๆ เช่น เกษตรยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี สมุนไพร ผู้นำ เด็ก เยาวชน ครอบครัว ป่าชุมชน การจัดการทรัพยากร ชายแดน ฯ ล ฯ

ในด้านทักษะ เช่น การวิเคราะห์ชุมชน การประชุมอย่างมีส่วนร่วม การเป็นวิทยากรกระบวนการ การออกแบบการเรียนรู้ในชุมชน การเก็บข้อมูล การสังเกต การฟัง การวิเคราะห์ข้อมูล การถอดความรู้ การบันทึก การเขียน การนำเสนอ การถ่ายทอดความรู้ การผลิตสื่อและใช้สื่อในการเรียนรู้ เป็นต้น

รูปแบบในการส่งเสริมการเรียนรู้ เน้นการเข้าไปสัมผัสกับสถานการณ์จริง การลงมือปฏิบัติจริง การศึกษาดูงานทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ (แหล่งเรียนรู้ของชาวบ้าน, สถาบันการศึกษา) การเรียนรู้ผ่าน “คำทา” “เรื่องเล่า” “วาทกรรมชุมชน” การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมของชุมชน การฝึกการสังเกต การให้คุณค่าและความหมายของสิ่งที่เข้าไปสัมผัส การจัดเวทีฝึกอบรม วิธีการเก็บข้อมูล การบันทึก การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การถอดความรู้ การจัดเวทีฝึกวิเคราะห์ผลกระทบของโลกาภิวัฒน์ การเปิดการค้าเสรี เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมายที่มีโอกาสหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) ทีมนำหรือทีมที่ให้คำแนะนำปรึกษา ซึ่งได้แก่ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ครูภูมิปัญญา นักพัฒนาอาวุโส (2) ทีมทำหรือผู้ที่รับผิดชอบโครงการย่อย ซึ่งมีทั้งนักพัฒนา นักวิชาการ ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา เยาวชน แม่บ้าน อบต. และ (3) ทีมตามหรือทีมเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ เยาวชน ชาวบ้าน นักเรียนในโรงเรียน ฯ ล ฯ

กระบวนการพัฒนาศักยภาพคนทำงาน เน้นที่ผู้รับผิดชอบโครงการย่อย และให้ผู้รับผิดชอบโครงการย่อยนำความรู้ต่างๆ ไปปฏิบัติการและขยายผลให้กับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละพื้นที่ที่ตนเองรับผิดชอบ ในกระบวนการพัฒนาศักยภาพคนที่ไปจัดการเรียนรู้ให้กันเมื่อพิจารณาจากจำนวนพื้นที่ที่โครงการ สรส. เข้าไปสนับสนุนแล้ว คาดว่าจะมีผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ในการพัฒนาศักยภาพโดยตรงไม่ต่ำกว่า 500 คน และโดยอ้อมอีกไม่ต่ำกว่า 1,000 คน

การประเมินพัฒนาการของคนทำงานและกลุ่มเป้าหมายเชิงคุณภาพ โครงการ สรส.มิได้วางเป็นระบบที่สามารถวัดได้ชัดเจนทุกภาค แต่สามารถประเมินสรุปจากการสังเกตของกลไกจัดการภาคและจากทีมประเมินผลภายในที่เข้าไปสังเกตการดำเนินงานและประเมินเป็นระยะ สรุปได้ว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นเป็นที่น่าพอใจระดับหนึ่งทั้งวิธีคิด ความรู้ และทักษะ ของแกนนำหลักและสมาชิกที่เข้ามาเรียนรู้กับโครงการ แต่จะมีพัฒนาการที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับทุนเดิมและความสนใจใฝ่รู้ของแต่ละคน การเรียนรู้ได้ส่งผลให้เกิดการแก้ปัญหา “ลดทุกข์ สร้างสุข” ให้กับกลุ่มเป้าหมายได้บางระดับ เช่น สามารถลดต้นทุนในการทำการเกษตร เด็ก เยาวชนมีพฤติกรรมดีขึ้น ชาวบ้านกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำมากขึ้น คนในชุมชนหันมาทำงานร่วมกันมากขึ้น ฯ ล ฯ

(4) องค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานของโครงการ

องค์ความรู้ที่ค้นพบจากการดำเนินงานของโครงการแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

(4.1) ***ความรู้ที่เกิดขึ้นที่ตัวคนทำงาน*** อันเนื่องมาจากการลงมือปฏิบัติเอง ผนวกกับการเฝ้าสังเกตการคิดพินิจพิเคราะห์ของตนเอง และจากการที่ สรส. ช่วยจัดกระบวนการถอดความรู้ (After Action Review) ให้ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ประเภทนี้จะเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เพราะโครงการ สรส. ได้ยึดหลักการการจัดการเรียนรู้โดยเน้นการปฏิบัติการบนฐานชีวิตจริง การเข้าไปเผชิญกับสถานการณ์จริง บรรยากาศจริงของพื้นที่ เป็นหลัก การถ่ายทอดความรู้ฝังลึกในตัวผู้ปฏิบัติงานให้ออกมาเป็น ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) อาจจะยังไม่สามารถทำได้ดีมากอย่างที่ตั้งใจไว้ เนื่องจากเป็นการทดลองในการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ (การพาเรียนรู้จากสถานการณ์จริงทั้งในพื้นที่ และข้ามพื้นที่) ทักษะในการจัดทำ After Action Review การทำ Knowledge Assets รวมทั้งรูปแบบการนำเสนอด้วยการเขียนที่สะท้อนอารมณ์ จิตใจ ความรู้ที่บังเกิดขึ้น จากการปฏิบัติในทำนอง “พลังจากเรื่องเล่า” ยังอยู่ในระหว่างการค้นหาและพยายามทดลองนำเสนอ ทักษะดังกล่าวนี้นับว่าเป็นทักษะใหม่ ที่ทวนกระแสความคุ้นชินเดิมของคนทำงานโดยทั่วไป คงจะต้องมีการฝึกฝนกันไปเรื่อย ๆ (ดูรายละเอียดได้จากรายงานฉบับสมบูรณ์ของแต่ละโครงการย่อยในแต่ละภาค)

ความรู้ที่เป็น Tacit Knowledge เหล่านี้ ตัวอย่างเช่น ความรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ (การออกแบบหรือจัดกิจกรรมการเรียนรู้) ให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย เวลา สถานที่ ซึ่งการออกแบบดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับบริบท สภาพแวดล้อม และสภาวะอารมณ์ ของกลุ่มเป้าหมาย เป็นอย่างมาก) ความรู้ในการตีความ การให้คุณค่า และความหมาย ของสิ่งที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรม หรือสิ่งที่เห็น (เช่น กระบวนการสัมผัสและวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะอิงกับประสบการณ์เดิม ฐานคิด และสภาวะอารมณ์ของผู้ตีความอยู่ไม่น้อย)

ความรู้ที่เป็น Tacit Knowledge โดยเฉพาะความรู้ที่แนบแน่นอยู่กับสภาวะอารมณ์ ความรู้สึก และบริบทนั้น เป็นเรื่องยากที่จะสกัดออกมานำเสนอ และยากที่จะมองเห็นจากกระบวนการประเมินผลแบบเดิม ๆ จำเป็นที่ต้องลงไปสัมผัสในวิถีชีวิตจริงของชุมชน เพื่อให้คณะกรรมการอำนวยการได้เรียนรู้และสัมผัสความรู้ประเภทนี้ สรส. จึงได้จัดพาคณะกรรมการอำนวยการ สรส.ดูงานและเข้าร่วมกิจกรรม “มหกรรมแหล่งเรียนรู้ วัฒนธรรมภูมิปัญญาชุมชนลุ่มน้ำวาง” ซึ่งจัดโดย สรส. ภาคเหนือร่วมกับภาคี ที่ บ้านทุ่งหลวง อ. แม่วาง จ. เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 19 – 20 มีนาคม 2548 และเข้าร่วมงาน “เวทีฮ่วมเฮียนฮู้สู่สุข” จัดโดย สรส. ภาคอีสาน ที่ศูนย์ฝึกอบรมเน็ท จ. สุรินทร์ เมื่อวันที่ 26 – 27 พฤษภาคม 2548 และ ก่อนหน้านั้น ที่ ต. หัวไผ่ อ. เมือง จ. สิงห์บุรี เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2547 จัดโดย สรส. ภาคกลาง เป็นต้น (สามารถขอดูรายละเอียดจาก VCD ที่โครงการได้จัดทำขึ้น)

องค์ความรู้ที่สำคัญของโครงการ สรส. เฉพาะที่เกี่ยวข้องการการจัดกระบวนการเรียนรู้ ที่พอจะสรุปได้เบื้องต้น มีดังนี้ (1) “การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้จัดจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจต่อ *วัฒนธรรมการเรียนรู้* ของกลุ่มเป้าหมายอย่างลึกซึ้ง” (2) วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชาวบ้านจะอิงแนบกับบริบทและวิถีชีวิตของตนเองอยู่ตลอดเวลา จะเรียนรู้ได้ดีหากการเรียนรู้นั้นเป็นการเรียนรู้ที่ผ่านการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการที่มีอยู่ เป็นการเรียนรู้แบบทำไป เรียนรู้ไป หากในกระบวนการลงมือปฏิบัตินั้นมีผู้อำนวยการเรียนรู้พาชาวบ้านถอดบทเรียน และคอยกระตุ้นให้ชาวบ้านเชื่อมโยงความรู้ในมิติต่าง ๆ เช่น เชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม เชื่อมโยงจากการปฏิบัติไปสู่ทฤษฎี (ตกผลึก จับหลักได้) เชื่อมโยงจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง (เช่น จากเรื่องเกษตรไปสู่เรื่องสุขภาพ, ไปสู่เรื่องการจัดการกองทุนและสวัสดิการ, ไปสู่เรื่องวัฒนธรรมประเพณี ฯ ล ฯ) เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ ฯ ล ฯ ชาวบ้านก็จะสามารถยกระดับความรู้และปรับตนเองเป็นผู้ใฝ่รู้ ใช้ความรู้หรือมีการจัดการความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองได้มากขึ้น (3) กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ดี น่าจะเป็นกระบวนการที่ทำให้ชาวบ้านกลับมามีความศรัทธา มีความมั่นใจในตัวเอง (Empowerment) เชื่อมั่นว่าตัวเองสามารถสร้างความรู้และจัดการความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตของตนเองได้ ซึ่งกระบวนการนี้ต้องการปัจจัยหลัก 2 ประการคือ ประการแรก ท่าทีของผู้เข้าไปสนับสนุนการเรียนรู้ต้องมีความเป็น “กัลยาณมิตร” มีความจริงใจ มีความรัก ความเอื้ออาทร มีเวลาที่เพียงพอ เกาะติดสถานการณ์พื้นที่ และประการที่สอง กระบวนการที่ไปสนับสนุนต้องให้ชาวบ้านได้มีโอกาสที่จะนำหลักคิดแบบ “โยนิโสนมัสสิการ” ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการทางปัญญาในพุทธศาสนาเข้าใช้ในชีวิตประจำวันและหน้าที่การงานของตน(การปฏิบัติ) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้จะมีวิธีการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับบริบทและทุนเดิมของกลุ่มเป้าหมายแต่ละพื้นที่ การคิดแบบเชื่อมโยงจะต้องหมั่นฝึกฝนให้เกิดขึ้นทั้งก่อนลงมือปฏิบัติ ระหว่างการลงมือปฏิบัติ และหลังการลงมือปฏิบัติ (4) อย่างไรก็ดี โครงการฯ พบว่าที่ผ่านมาวิธีการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐมักจะเป็นผู้ที่หยิบยื่นปัจจัยการผลิต สิ่งของ วัตถุ หรือความรู้สำเร็จรูป ให้กับชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ชาวบ้านคุ้นชินกับการเป็นผู้รับความช่วยเหลือ สำนึกในการพึ่งตนเองเพื่อความอยู่รอด การสร้างความรู้และจัดการความรู้ในวิถีชีวิตประจำวันซึ่งเคยมีมาในอดีตได้สูญหายไปจากความทรงจำของชาวบ้านไปเกือบหมดแล้ว ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมักต้องการอะไรที่สำเร็จรูป การชวนให้คิด ชวนให้หาความรู้ กลายเป็นเรื่องยุ่งยากและเสียเวลาสำหรับชาวบ้าน การจัดการการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองทางความคิดจึงทำได้ยากขึ้น ผู้จัดการเรียนรู้จำเป็นที่จะต้องเข้าใจกลุ่มเป้าหมายให้ลึกซึ้งขึ้น มีวิธีการและเทคนิคการเรียนรู้ที่หลากหลายมากขึ้น

(4.2) ***ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ในเชิงวิชาการ*** ความรู้ในส่วนนี้เป็นภารกิจของฝ่ายวิชาการ และฝ่ายติดตามประเมินผลภายในของโครงการ จัดทำร่วมกับนักวิชาการและกลไกจัดการของแต่ละภาค ความรู้เหล่านี้ได้แก่ ความรู้ว่าด้วยบริบทและทุนเดิมของแต่ละพื้นที่ ความรู้ว่าด้วยวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรม ความรู้ว่าด้วยการสร้างคนรุ่นใหม่ให้เป็นนักจัดการความรู้ท้องถิ่น / คุณอำนวย ความรู้ว่าด้วยปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการสร้างนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ความรู้ว่าด้วยปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ของชาวบ้าน ความรู้เรื่องการเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ความรู้ว่าด้วยกระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน ความรู้ว่าด้วยกระบวนการสร้างกลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชน ความรู้ว่าด้วยการขยายผลจากพื้นที่รูปธรรม ความรู้ว่าด้วยกระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน ฯ ล ฯ

ขณะนี้ฝ่ายวิชาการ สรส. อยู่ในระหว่างทำการวิจัย เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนจากโครงการย่อยทุกพื้นที่ โดยได้แบ่งกลุ่มเป็น 5 เรื่องใหญ่ ๆ ได้แก่ ชุดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชุดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาเกษตรยั่งยืน ชุดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ชุดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้องค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง และบทสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนในภาพรวม (ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 4)

(4.3) ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนภายใต้โครงการ สรส. นั้น มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ชุมชนได้มีโอกาสในการเรียนรู้เพื่อประเมินตนเองเกี่ยวกับ “สุขภาวะ”ของตนเองอยู่ตลอดเวลา เป็นการเรียนรู้เชิงประเมินทั้ง “จุดหมายปลายทาง” และ “จุดหมายรายทาง” ดังนั้นบทเรียนบทแรกของชุมชนคือการเรียนรู้ที่จะนิยามความหมายของสุขภาวะของตนเอง และเรียนรู้ที่จะกำหนดตัวชี้วัดความสุขของตนเองเพื่อใช้ประโยชน์ในการประเมินตนเองว่าตัวเองได้มาถึงไหนแล้ว ของเป้าหมายที่ตัวเองกำหนด บนเส้นทางที่ตัวเองเดินมานั้น มีจุดอ่อน จุดแข็งอะไรบ้าง ที่ควรจะได้เรียนรู้และแก้ไข

อย่างไรก็ตาม โครงการพบว่าในกระบวนการกำหนดตัวชี้วัดเชิงผลลัพธ์ และตัวชี้วัดเชิงกระบวนการโดยทั่วไปนั้น มีการให้ความหมายและความคาดหวังที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่า “ใครจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์” และผู้ที่ใช้ประโยชน์มีมุมมองและแนวคิดในการ “จัดการ” อย่างไร หน่วยงานนโยบายหรือบุคคลภายนอกมักจะให้ความสนใจกับตัวชี้วัดที่สามารถระบุได้ว่า มีใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ใครทำได้ดี ใครทำได้ไม่ดี ฯ ล ฯ ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์สำหรับหน่วยงานนโยบายหรือบุคคลภายนอกในการจัดสรรทรัพยากรหรือการเลือกที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องในรูปใดรูปหนึ่ง แผนแม่บทชุมชนและแผนพัฒนาชุมชนขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. อบจ. หรือเทศบาล ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่มีการกำหนดตัวชี้วัดเชิงผลลัพธ์ (Key Performance Indicators) เพื่อใช้ประโยชน์ในการประเมินผลการดำเนินงานของตนเองในฐานะที่เป็น “หน่วยจัดการ (Unit of management)” ของชุมชน แผนเหล่านี้ได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ พูดคุย แลกเปลี่ยน ถึงขั้นกำหนดออกมาเป็นแผนกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมที่หลากหลาย ซึ่งล้วนแล้วแต่มุ่งสู่การ “ขจัดทุกข์ บำรุงสุข” ให้กับคนในชุมชนในนิยาม ความหมายของเขาเอง

โครงการ สรส. ได้พยายามทดลองพาชุมชนพูดคุย เพื่อหานิยามความหมาย “ทุกข์ของชุมชน” หรือ “สุขภาวะของชุมชน” ทั้งระดับปัจเจก ระดับครอบครัว และระดับชุมชน ในพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการ พบว่าชาวบ้านสามารถระบุได้กว้างๆ แค่เป็นแนวทาง และสามารถบอกได้ว่าตัวเองอยู่ในทิศทางนี้หรือไม่ การที่จะระบุให้ออกมาเป็นตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อจะใช้ประโยชน์ในการประเมินตนเองอย่างจริงจังนั้น ยังมิใช่ “วิถี” ของชาวบ้านส่วนใหญ่หรือของชุมชนแต่ประการใด

ตัวชี้วัดความสุข ที่ชุมชนกำหนดขึ้นครอบคลุมทั้งเรื่อง *ความมั่นคงทางกายภาพ* (ปริมาณ คุณภาพ ดิน น้ำ ป่า ที่เพียงพอ มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) *ความมั่นคงทางครอบครัว* (ครอบครัวอบอุ่น มีญาติมิตร มีความรักความเข้าใจ อยู่พร้อมหน้า ลูกหลานว่านอนสอนง่าย สมาชิกในครอบครัวเป็นคนดี การได้รับการยอมรับจากคนรอบข้าง ชุมชน สังคม) *ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ* (ไม่เป็นหนี้ มีรายได้เพียงพอ มีอาชีพเสริม มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง เช่น ที่ดิน ที่อยู่อาศัย วัว/ควาย) *ความมั่นคงทางด้านสุขภาพ* (ไม่เจ็บ ไม่ไข้ สุขภาพแข็งแรง ไม่เครียด จิตใจสงบเย็นสบาย) *ความมั่นคงทางด้านสังคม* (มีความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความยุติธรรมเสมอภาค การมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันในสังคม การมีอิสรภาพ มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของชุมชน มีคนเข้าวัดมากขึ้น) เป็นต้น ตัวชี้วัดเหล่านี้ชุมชนใช้ประเมินตนเองได้ระดับหนึ่ง แต่ในระยะยาวชุมชนต้องการกลไกจัดการการเรียนรู้ที่สามารถสร้างการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง

นอกจากตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุขแล้ว ในกระบวนการทำงานของโครงการ กลไกภาคและโครงการย่อยได้สร้างตัวชี้วัดรายทางเพื่อใช้ประโยชน์ในการประเมินการดำเนินของตนเองอย่างต่อเนื่อง เช่น ตัวชี้วัดเกี่ยวกับการพัฒนาคน ตัวชี้วัดว่าด้วยการบวนการเรียนรู้ ตัวชีวัดว่าด้วยกลไกจัดการการเรียนรู้ เป็นต้น การสร้างตัวชี้วัดเหล่านี้เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการของทีมประเมินผลภายใน กับผู้รับผิดชอบโครงการ ซึ่งการมีตัวชี้วัดทำให้ผู้ดำเนินโครงการมีความชัดเจนในการเคลื่อนงานและสามารถนำเสนอผลการดำเนินงานได้กระชับและตรงประเด็นได้มากขึ้น

(5) เครือข่ายการเรียนรู้

โครงการ สรส. ได้ทำเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้และขยายผลการเรียนรู้ในหลายระดับ

ระดับแรกสุดเป็นระดับภายในโครงการย่อย เป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างครัวเรือนต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน ภายใต้การจัดการของโครงการย่อยเดียวกัน ผู้ดำเนินโครงการและสมาชิกโครงการได้มีโอกาสในการทบทวนวิธีการทำงานจาก Activity based มาเป็นการให้ความสำคัญกับการใช้ความรู้และการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง การให้ความสำคัญกับการบันทึกข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การฝึกคิดเป็นระบบ

คิดแบบเชื่อมโยง จากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง (เช่น จากเรื่องเกษตร ไปสู่เรื่องสุขภาพ เรื่องการจัดการกองทุน เรื่องสวัสดิการ เรื่องการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามในอดีต เป็นต้น) การฝึกออกแบบการเรียนรู้ การถอดความรู้จากการปฏิบัติงาน การวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อและเป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ของชุมชน การคิดถึงเป้าหมายหรือตัวชี้วัดความสุขของตนเอง ของกลุ่ม ของชุมชน และใช้ตัวชี้วัดดังกล่าวในการประเมินตนเองว่า เดินมาได้มากน้อยแค่ไหน ฯ ล ฯ

โครงการ ฯ สนับสนุนให้คนทำงานและชาวบ้าน มีความละเอียดมากขึ้นในการสังเกต การฟัง การคิด และการบันทึก จากงานหรือสิ่งที่ตัวเองปฏิบัติอยู่แล้ว เพื่อให้สัมผัสกับกระบวนการทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการแปลงข้อมูล (Data & Information) ในวิถีชีวิตประจำวันให้เป็นความรู้ (Knowledge) สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ทำได้ยากและต้องให้เวลา เป็นกิจกรรมที่ต้องฝืนความคุ้นชินเดิมของคนทำงานและชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่มักคุ้นชินกับ “การรับรู้” แต่ “ไม่เรียนรู้” ต้องการอะไรที่ไวๆ สำเร็จรูป ไม่ชอบคิดอะไรมากๆ หรือสลับซับซ้อน และต้องเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เริ่มจากเรื่องใกล้ตัว ใกล้ใจ ต้องการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่เป็นวิชาการมากนัก กระบวนการกลุ่มมีความสำคัญในฐานะ “การมีเพื่อนร่วมเรียนรู้ เพื่อนที่มีความเป็นกัลยาณมิตร มีความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน พร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้” การเรียนรู้จะต้องใช้ภาษาหรือสถานการณ์ที่กระแทกจิตกระแทกใจ (ให้มีโอกาสออกไปจากความคุ้นชินเดิม) จึงจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และกระบวนการที่เริ่มเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะต้องได้รับการประคับประคองตอกย้ำบ่อยๆ เพื่อต่อสู้กับสภาพแวดล้อมและความเคยชินเดิมๆ จึงจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ถาวรได้ ดังนั้น ผู้ที่ส่งเสริมการเรียนรู้จะต้องเกาะติดกับกลุ่มเป้าหมาย มีความละเอียดในการสังเกต พร้อมที่จะปรับเปลี่ยนความคิดและความเคยชินของตนเองทั้งด้านภาษาและวิธีการที่ใช้ หากสิ่งเหล่านั้นเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ของชาวบ้าน

ภาคีความร่วมมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในระดับโครงการหรือระดับพื้นที่ส่วนใหญ่ที่พบ ได้แก่ ครูอาสา กศน. ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล โรงเรียน (หลักสูตรท้องถิ่น) และองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เดิมของผู้รับผิดชอบโครงการกับภาคีเหล่านั้นในแต่ละพื้นที่

เครือข่ายการเรียนรู้ข้ามพื้นที่ข้ามโครงการ กิจกรรมนี้เกือบทุกพื้นที่จะถูกริเริ่มด้วยกลไกภาคในฐานะที่เป็นกลไกเชื่อมประสานและคอยสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ข้ามพื้นที่ตามภารกิจหลักที่ได้กำหนดไว้ แต่ละภาคได้พยายามจัดเครือข่ายการเรียนรู้ในหลายรูปแบบ เช่น มีเวทีกลางในการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเติมเต็มความรู้และทักษะในการทำงานเป็นระยะๆ การจัดให้แกนนำของแต่ละโครงการหมุนเวียนไปเรียนรู้ในพื้นที่จริงของเพื่อน โดยมีการออกแบบการเรียนรู้ไว้ล่วงหน้า เมื่อเข้าไปสัมผัสกับสถานการณ์จริงแล้ว ก็จะพาถอดความรู้จากกิจกรรมการเรียนรู้นั้นๆ ทางโครงการพบว่า (1) การเรียนรู้ในลักษณะหลังนี้ มีประสิทธิภาพสูงมาก ได้ทั้งความรู้ อารมณ์ความรู้สึก พร้อมทั้งได้เพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่จะเกื้อหนุนกันได้ต่อไปในอนาคต แต่มีค่าใช้จ่ายสูงและต้องใช้เวลามาก (2) เกิดการขยายผลของความรู้จากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่งอย่างรวดเร็ว ยกตัวอย่างเช่น *ในภาคเหนือ* มีการขยายองค์ความรู้เรื่องการศึกษาคัมภีร์โบราณจากบ้านสะลวงในไปยังแม่ทา การขยายผลเรื่องเกษตรปลอดสารพิษจากแม่ทาไปยังแม่วาง ฯ ล ฯ *ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* โครงการอนุรักษ์ลำห้วยหลวงตอนล่าง จ.หนองคาย มีความสนใจเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรยั่งยืน จ. นครพนม โครงการเกษตรยั่งยืน จ. นครพนม มีความสนใจเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดิน และการจัดการป่าชุมชนบ้านชาด จ. อุบลราชธานี ฯ ล ฯ *ในภาคกลาง* นักจัดการความรู้ท้องถิ่น จ. อ่างทอง และ จังหวัดสิงห์บุรี นำชาวบ้านมาเรียนรู้เรื่องการปลูกผักหวานกับนักจัดการความรู้ท้องถิ่น จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น (3) ในแต่ละภาคมีแหล่งเรียนรู้ในมิติต่างๆอยู่มากมาย สิ่งที่ขาดหายไปไปคือผู้ที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้

นอกจากจะจัดการเรียนรู้ให้สมาชิกในโครงการ สรส. แล้ว บางภาค เช่น สรส. ภาคกลางยังได้ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปยังโรงเรียนรุ่งอรุณและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน โดยทางโรงเรียน

รุ่งอรุณได้นำนักเรียนออกภาคสนามเพื่อมาเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ ต. เสือโฮก จ. ชัยนาท ซึ่งเป็นพื้นที่การดำเนินของ น.ส. รักชนก เสือลอย ซึ่งเป็นหนึ่งในนักจัดการความรู้ท้องถิ่นภาคกลาง เมื่อกลางปี 2547 ส่วนมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ได้ส่งนักศึกษา ระดับปริญญาตรี ภาควิชานิเทศศาสตร์และส่งเสริมการเกษตร จำนวน 52 คนลงฝึกงานกับนักจัดการความรู้ท้องถิ่นทั้ง 23 คนในช่วงเดือนตุลาคม 2547 เป็นเวลาเกือบ 2 เดือน ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับโรงเรียนและสถาบันอุดมศึกษาก็คือชุมชนเกิดความตื่นตัวในสิ่งดี ๆที่ตัวเองมีอยู่ ขณะเดียวกันทางภาควิชานิเทศศาสตร์และส่งเสริมการเกษตร ก็ได้แนวความคิดนักจัดการความรู้ท้องถิ่นไปปรับปรุงหลักสูตรของตนเอง และปรับปรุงวิธีการฝึกภาคสนามของนิสิตในปีหน้าด้วย โดยขอความร่วมมือจากทางโครงการให้ร่วมจัดฝึกอบรมให้กับนักศึกษาอีกครั้งในปีหน้า การเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน นับว่าเป็นโอกาสอันสำคัญที่นักจัดการความรู้ท้องถิ่นจะได้เข้าถึงแหล่งความรู้ด้านเกษตรที่สำคัญของประเทศ ส่วน สรส. ภาคเหนือ ภาคอีสาน ก็มีการเชื่อมโยงกับโรงเรียนและสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น การนำเอาหลักการจัดการความรู้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรระดับปริญญาตรีในคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นต้น

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับประเทศ เป็นภารกิจของ สรส. ส่วนกลางที่พยายามจะเชื่อมร้อยงานในพื้นที่กับหน่วยงานด้านนโยบาย เช่น กับสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรมการพัฒนาชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สถาบันการศึกษา และการเชื่อมร้อยกับโครงการอื่น ๆที่ทำงานด้านชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. เช่น โครงการชุมชนเป็นสุข โครงการเครือข่ายสุขภาพระดับจังหวัด โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ ฯ ล ฯ

ในรอบ 2 ปีที่ผ่านมา สรส. ส่วนกลางได้จัดเวทีวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ขึ้นที่กรุงเทพฯ จำนวนทั้งสิ้น 5 ครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์และเสนอกรณีศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์การเรียนรู้ การปรับตัวและการกำหนดตนเองของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ดังต่อไปนี้คือ

ครั้งที่	วัน เดือน ปี	เรื่อง	สถานที่
1	28 เม.ย.47	การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง :สู่สุข หรือ ทุกข์	รร. หลุยส์ แทเวิร์น
2	12-13 มิ.ย. 47	กระบวนการสร้างตัวชี้วัดและการปฏิบัติการของชุมชน	รร. หลุยส์ แทเวิร์น
3	27-28 ส.ค. 47	กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน	รร. หลุยส์ แทเวิร์น
4	12-13 พ.ย. 47	บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไท	รร. มิราเคิล ฯ
5	3- 4 มี.ค. 48	กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน	รร. หลุยส์ แทเวิร์น

(ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 5)

ผลที่ได้จากการจัดประชุม เป็นการเปิดโอกาสให้โครงการย่อยภายใต้การสนับสนุนของ สรส. และโครงการด้านชุมชนอื่น ๆ ทั่วประเทศเข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากพื้นที่รูปธรรม โดยฝ่ายวิชาการ สรส. ส่วนกลางจะทำหน้าที่ประมวลและสืบค้นความรู้เพิ่มเติม เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่สู่สังคมในวงกว้างต่อไป ส่วนความร่วมมือในเชิงนโยบายกับสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า กรมการพัฒนาชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่น เพื่อใช้พื้นที่ของโครงการ สรส. เป็นพื้นที่ของการเรียนรู้นั้นอยู่ในระหว่างการดำเนินงาน

นอกจากการจัดเวทีนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขทั้ง 5 ครั้งแล้ว ฝ่ายวิชาการ สรส. ส่วนกลางยังได้จัดเวทีเสวนาเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ในการจัดการเรียนรู้ของชุมชนในมิติที่หลากหลายอีก 3 ครั้ง คือ

ครั้งที่	วัน เดือน ปี	เรื่อง	สถานที่
1	26 ตุลาคม 2547	ญาณทัศนะ : (ธาตุรู้) ในพุทธศาสนากับกระบวนการเรียนรู้	ห้องประชุม 1 ชั้น 15 อาคาร เอส เอ็ม ฯ
2	8 ตุลาคม 2547	การพัฒนาแบบบูรณาการ : แนวคิดและงานของ Ken Wilber (1)	ตึกเอนกประสงค์ ม. ธรรมศาสตร์
3	21 เมษายน 2548	การพัฒนาแบบบูรณาการ : แนวคิดและงานของ Ken Wilber (2)	ห้องประชุม 1 ชั้น 15 อาคาร เอส เอ็ม ฯ

การเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษา

หลังจากที่โครงการ สรส. ได้ดำเนินการไประยะหนึ่ง แนวคิดและวิธีการทำงานของโครงการ ได้รับความสนใจจากสถาบันการศึกษามากขึ้นเป็นลำดับ จะเห็นได้ว่าทางโครงการได้รับเชิญจากสถาบันการศึกษาหลายแห่งทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคให้ไปบรรยายถึงแนวคิดและประสบการณ์การทำงานของโครงการ สรส. ภาคกลางให้นักศึกษาทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก รับฟังและเรียนรู้ดังนี้

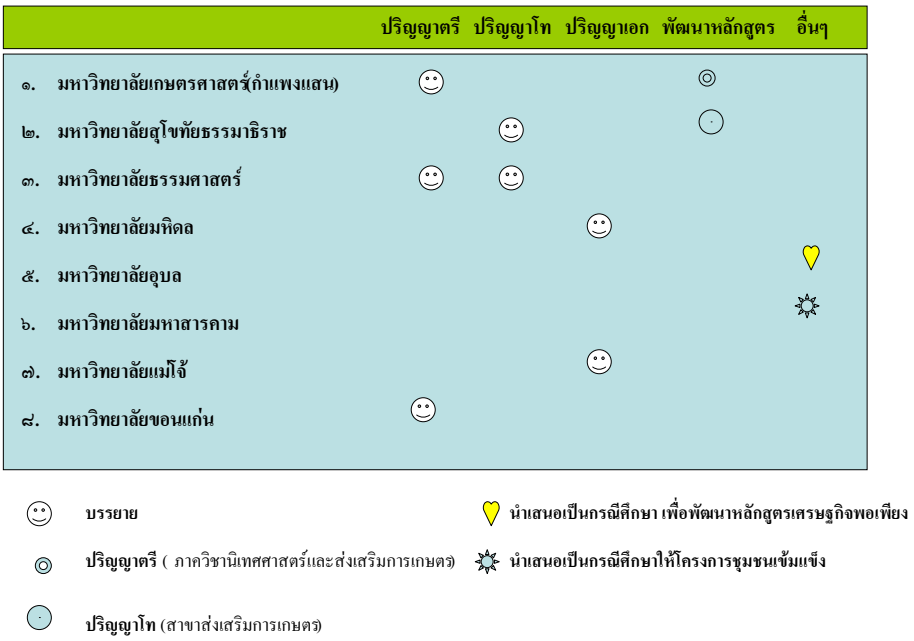

ผลที่ตามมาก็คือ ทางภาควิชานิเทศศาสตร์และส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และสาขาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช ได้เรียนเชิญให้ผู้ประสานงานโครงการเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการปรับปรุงหลักสูตรทั้ง 2 สถาบัน

ทางด้าน สรส. ภาคอีสาน อ. สมพันธ์ เตชะอธิก กับ อ. มานะ นาคำ ก็ได้สร้างความร่วมมือกับคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยการผลักดันแนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เข้าสู่หลักสูตรการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี ในสาขาวิชาการจัดการการพัฒนาสังคม

ต้นปี 2548 ภายใต้การประสานงานของ รศ. ปาริชาติ วลัยเสถียร คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ก็ได้ส่งนักศึกษาทั้งระดับปริญญาตรี และปริญญาโท ลงฝึกงานภาคสนามเรียนรู้กับชุมชนภายใต้การดำเนินงานของโครงการ สรส. ทั้งในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง จำนวนประมาณ 60 คน

การที่มีนักศึกษาจากสถาบันการศึกษาลงฝึกงานในพื้นที่ข้างต้น นอกจากจะทำให้เกิดการตื่นตัวของคนในชุมชนแล้ว นักศึกษายังมีส่วนช่วยในการจัดทำข้อมูลชุมชนและสื่อต่างๆ มอบไว้ให้ชุมชนใช้ประโยชน์ต่อไปด้วย ตลอดจน ได้มีการจัดทำรายงานการฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษาแต่ละท่าน (ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 6) ส่วนนักจัดการความรู้ท้องถิ่นเองก็ได้รับการพัฒนาทักษะการนิเทศงานภาคสนามไปในตัวด้วย ทางโครงการยังพบว่าแม้ว่านักศึกษาจะเสร็จสิ้นภารกิจในภาคสนามและเดินทางกลับมาแล้วก็ตาม แต่นักศึกษาหลายคนก็ยังติดต่อกับนักจัดการความรู้ท้องถิ่นในภาคกลางอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดเครือข่ายคนรุ่นใหม่ที่สนใจงานพัฒนาชนบทเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ

(6) การสร้างและการใช้สื่อเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้และการเผยแพร่

การพัฒนาการสื่อสารเพื่อสนับสนุนเครือข่ายการเรียนรู้นั้น ในช่วงการดำเนินงานของ สรส. ได้ผลิตสื่อออกมาหลายรูปแบบ เช่น การผลิต**แผ่นพับ** (แสดงแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ปฏิทินการผลิตของชุมชน) **เอกสารชุดความรู้ต่าง ๆ** (เช่น การดูแลป่าและน้ำ การใช้ประโยชน์จากป่า การจัดการป่าและน้ำ การทำเกษตรอินทรีย์ ประวัติศาสตร์ชุมชน หมอเมือง เหมืองฝาย การทำนก/โต การละเล่นพื้นบ้าน ตัดกระดาษ งานใบตอง ถักสายดาบ ดนตรีพื้นบ้าน การสร้างบ้านดิน พลังงานชุมชน ฯ ล ฯ) **จุลสาร** (เฮียนฮู้คู่ชุมชน ปันความรู้สู่กระบวนทัศน์ใหม่) **VCD** (เช่น การจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำต้ำ, มหกรรมการเรียนรู้ลุ่มแม่น้ำวาง,พลังงานทางเลือกของชุมชน จ.สุรินทร์, พิธีวันแห่ธงชัย ของชาว ต. เสือโฮก จ. ชัยนาท, โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน, โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคกลาง เป็นต้น) สื่อเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ทั้งในการจัดการเรียนรู้ในพื้นที่ และเผยแพร่แนวคิด กระบวนการทำงานเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชนให้ออกไปสู่วงกว้าง (VCD บางชุดถูกนำไปเผยแพร่ในรายการโทรทัศน์ของช่อง 5 เช่น ของโครงการพื้นที่รูปธรรมลุ่มน้ำแม่ต้ำใน อ. เมือง จ. พะเยา โครงการพัฒนานักจัดการความรู้ท้องถิ่นของ สรส. ภาคกลาง ก็ได้รับเชิญไปออกรายการ “คนดีคู่สังคม” ทาง UBC 7 เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2548 เป็นต้น) และ**เว็บไซต์** http://wwww.thailearningnet.com นอกจากนี้ ยังมีการเผยแพร่ผลการดำเนินของนักจัดการความรู้ท้องถิ่นผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์เป็นระยะๆ ดังเช่นตัวอย่างในหน้าถัดไป

ตัวอย่างแผ่นพับชุดความรู้
โครงการพื้นที่รูปธรรมแม่ต้ำใน จ.พะเยา

“เฮียนฮู้ คู่ชุมชน"

ตัวอย่าง VCD เพื่อการเผยแพร่

“ปันความรู้ สู่กระบวนทัศน์ใหม่”

ตัวอย่างจุลสาร

นักจัดการความรู้ท้องถิ่น
ออก**รายการโทรทัศน์** “คนดีคู่สังคม” UBC 7

เว็บไซต์ สรส.

ข่าวนักจัดการความรู้ท้องถิ่น
ทางหน้าหนังสือพิมพ์

นอกจากสื่อต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว โครงการ สรส. ยังได้ผลิตหนังสือชุดความรู้และชุดเครื่องมือเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนและของสังคมวงกว้าง อีกจำนวน 18 เรื่อง ซึ่งเป็นผลงานของนักวิชาการ นักคิด ผู้รู้ ผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ และจากการสรุปประมวลจากการเสวนาของนักวิชาการโครงการ สรส. ตัวอย่างเช่น การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ , กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนทางสังคม, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, มณฑลแห่งพลัง, แผนที่ผลลัพธ์, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวังน้ำเขียว, การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน, เขียนดีมีสุข : เทคนิคการเขียนโครงการเพื่อสุขภาวะของชุมชน, นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา, กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน เป็นต้น

ตัวอย่างหนังสือชุดความรู้

ตัวอย่างหนังสือชุด

หนังสือชุดความรู้ ชุดเครื่องมือเหล่านี้ หลายหน่วยงานได้นำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการเรียนการสอน และการฝึกอบรมบุคลากรในหน่วยงานของตน ซึ่งทำให้เกิดภาคีการเรียนรู้เพื่องานชุมชนและสังคมเพิ่มมากขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณณี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สถาบันพระปกเกล้า กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นต้น (ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 7)

(7) กลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชน

ในอดีตที่ชุมชนยังติดต่อกับโลกภายนอกไม่มากเช่นในปัจจุบัน ชุมชนมีกระบวนการทางสังคมในการสร้างความรู้และสืบทอดความรู้อย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดและตอบสนองต่อความสนใจส่วนตน คนในชุมชนได้สร้างความรู้และภูมิปัญญาขึ้นมาอย่างหลากหลาย กระบวนการสร้างความรู้นั้นจะสอดคล้องระหว่างศักยภาพของปัจเจก สภาพภูมินิเวศ โดยเป้าหมายของการสร้างความรู้และการเรียนรู้ก็เพื่อตอบสนองความต้องการในวิถีชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ ต่อมาเมื่อชุมชนท้องถิ่นต้องอยู่ภายใต้ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ รัฐเป็นผู้จัดการเกือบทุกอย่างให้กับประชาชน รวมทั้งระบบการศึกษาที่มีมาตรฐานเดียว ละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและไม่ใส่ใจกับกระบวนการสร้างความรู้ของประชาชน ยังผลให้กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนอ่อนแอลง ชุมชนถูกหล่อหลอมให้หวังแต่พึ่งรัฐและพึ่งความรู้จากภายนอก ถูกกระบวนการทำให้เข้าใจว่าความรู้จากภายนอกเหนือกว่าความรู้ที่ตัวเองเคยเรียนรู้มา กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนซึ่งเคยเกิดขึ้นทั้งที่บ้าน และ ที่วัด ถูกแทนที่ด้วยการจัดศึกษาแบบระบบโรงเรียน ซึ่งเดิมไม่เคยให้ความสำคัญกับความรู้ของท้องถิ่นแต่อย่างใดเป็นการเรียนรู้ที่ไกลออกไปจากตัวเองและชุมชน การสนับสนุนของหน่วยงานรัฐก็คอยแต่เป็นผู้ให้สิ่งที่

เป็นวัตถุและตัวเงิน ไม่เคยสนับสนุนให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ ยังผลให้ชาวบ้านหล่อหลอมความคุ้นชินที่จะเป็นผู้รับอะไรที่ต้องสำเร็จรูป ขาดจิตสำนึกในการพึ่งตนเองโดยเฉพาะในการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาของของตนเอง ดังนั้นภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เราจะพบว่าชุมชนไม่สามารถที่จะเรียนรู้และปรับตัวได้อย่างทันท่วงทีกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ชุมชนต้องการเรียนรู้ที่จะรู้จักตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักโลก มากขึ้นหลายร้อยหลายพันเท่าเมื่อเทียบกับสมัยก่อน แต่เมื่อเราหันกลับไปวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมของชุมท้องถิ่นทั่วประเทศ เราจะพบว่าบ้าน วัด โรงเรียน มิได้เป็นสถมภ์หลัก หรือกลไกหลักที่จะสามารถจัดการเรียนรู้ให้สมาชิกของชุมชนให้มีความรู้เพียงพอที่จะอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุขได้อีกต่อไปแล้ว ***คำถามก็คือ กลไกจัดการการเรียนรู้ของชุมชนที่สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ของชุมชนท้องถิ่นน่าจะมีหน้าตาอย่างไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร***

ภารกิจหลักของโครงการ สรส. คือการหาศักยภาพและความเป็นไปได้ในการสนับสนุนให้เกิดกลไกจัดการเรียนรู้ของท้องถิ่น ที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน มีความเป็นสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้ของท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่นและโดยคนท้องถิ่น จากการดำเนินงานของโครงการ สรส. ในการสนับสนุนโครงการย่อย พบว่ากลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชนมีอยู่มากมายในพื้นที่ทั่วประเทศ แต่อาจเรียกชื่อแตกต่างกัน และมีจุดเน้นในการเรียนรู้แตกต่างกัน บางพื้นที่ได้ยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน วิทยาลัยชาวบ้าน ฯ ล ฯ แต่กลไกจัดการเรียนรู้เหล่านี้ยังไม่เข้มแข็ง ส่วนใหญ่ยังติดอยู่กับความสามารถส่วนบุคคล (เป็นเงื่อนที่ที่จำเป็นและสำคัญยิ่งในการเริ่มต้น) ไม่มีหลักประกันของความต่อเนื่องในอนาคต กิจกรรมการเรียนรู้ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะทำเป็นเรื่องๆ ตามศักยภาพของวิทยากรชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ ยังขาดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาสมัยใหม่และการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงไปสู่มิติอื่นๆที่จะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันและทำให้ชุมชนสามารถอยู่ในโลกใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเป็นสุขอย่างแท้จริง

ดังนั้น เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้และปรับตัวทันกับสถานการณ์ ชุมชนจำเป็นต้องมีกลไกใหม่ทางสังคมที่จะทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง ซึ่งกลไกจัดการเรียนรู้ของชุมชนควรจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ (1) ควรมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด กลุ่มจังหวัด ภาค ประเทศ (2) กลไกเหล่านี้ควรเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะแต่ละพื้นที่อาจมีความเก่ง ที่แตกต่างกัน (3) เครือข่ายเหล่านี้ควรเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่สำคัญ ระบบความสัมพันธ์ควรเป็นระบบความสัมพันธ์ระยะยาวที่เกื้อหนุนกัน ต่างฝ่ายต่างเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ (ความรู้) (4) กลไกจัดการความรู้นี้จะต้องสามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากคนทุกฝ่ายทั้งจากภายในชุมชนและนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหน่วยงานสนับสนุนทั้งหลายที่ต้องทำงานกับชุมชน เช่น กศน. เกษตร พัฒนากร อนามัย ธกส. ฯ ล ฯ (5) บทบาทหน้าที่ ของกลไกจัดการความรู้คือจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชนได้ทุกเรื่อง ทุกมิติ ตามความจำเป็นของแต่ละชุมชน สามารถสร้างความรู้ ใช้ความรู้ และสืบทอดความรู้ของคนในชุมชน รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงกับเครือข่ายการเรียนรู้จากพื้นที่อื่น (6) องค์ประกอบที่สำคัญของการเป็นกลไกจัดการการเรียนรู้ของชุมชนจะมีทั้งส่วนที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ส่วนที่เป็นนามธรรมได้แก่ อุดมการณ์ จิตสำนึก วิสัยทัศน์ และเป้าหมายร่วมที่เป็นเอกภาพ ของผู้ที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ จะต้องมีทีมงานที่มีความรู้ ความสามารถในการออกแบบและจัดการเรียนรู้เรียนรู้ ให้กับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทีมงานและกรรมการบริหารจะต้องสามารถระดมการมีส่วนร่วมจากคนหลายๆฝ่าย มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์จากการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม มีงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง (7) อบต /เทศบาลตำบล หรือวัด ที่ผู้นำหรือเจ้าอาวาสมีวิสัยทัศน์ในเรื่องการเรียนรู้ของชุมชน เป็น Strategic point ที่น่าสนใจที่จะนำร่องในการสนับสนุนเพื่อพัฒนาไปสู่ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของสถาบันการจัดการความรู้ของชุมชน

เพื่อขับเคลื่อนไปสู่ความเป็นสถาบันการจัดการการเรียนรู้ระดับภาค สรส.ภาคอีสานได้จัดเสวนาทางวิชาการเพื่อระดมความคิดเห็นไปแล้ว 3 ครั้ง โดยมีตัวแทนองค์กรภาคีที่ทำงานพัฒนาและตัวแทนจากสถาบันการศึกษา ภาคอีสานเข้าร่วมระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวาง ผลการดำเนินงานจัดเวทีดังกล่าวทำให้เกิดข้อสรุปเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ ที่เป็นรูปธรรม ยุทธศาสตร์หลักทั้ง 5 ประการนั้นได้แก่ (1) การพัฒนาความเข้มแข็งของสถาบันการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน (2) การสื่อสารสาธารณะ (3) การมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ (4) เสริมสร้างการเรียนรู้ให้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม (5) เสริมสร้างศักยภาพของบุคลากรในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ในทำนองเดียวกัน สรส. ภาคกลางได้ร่วมกับสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) จัดทำโครงการนำร่อง เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสหกรณ์ ในภาคกลางและภาคอื่นๆ เพื่อพัฒนาสถาบันจัดการความรู้ของท้องถิ่นระดับตำบล ในพื้นที่เดิม 5 จังหวัด และขยายผลไปยังพื้นที่ใหม่ๆเท่าที่โอกาสจะอำนวย โครงการดังกล่าวนี้เป็นการต่อยอดทุนเดิมจากนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่โครงการได้พัฒนามาแล้วในระยะที่ 1 (ดูรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก 8) และการนำเอาองค์ความรู้ที่สังเคราะห์ได้จากการดำเนินงานในระยะ 2 ปีไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ว่าด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เอาวิถีชีวิตและงานจริงของกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวตั้ง

และเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการผลักดันวัตถุประสงค์ของโครงการโดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาคนและกลไกการจัดการเรียนรู้ของชุมชนในระดับต่างๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องใช้ระยะเวลา โครงการ สรส. จึงได้ปรับสถานะของตนเองจากโครงการเป็น “สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” อยู่ภายใต้ร่มของมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยมีเจตนารมณ์มุ่งมั่นที่จะดำเนินการในภารกิจของโครงการทุกประการให้เกิดมรรคเกิดผล เป็นรูปธรรม ที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ของสังคมในวงกว้างต่อไป โดยอาศัยทุนความรู้ กัลยาณมิตรทุกระดับ ที่ได้ร่วมงานกับ สรส. มาตั้งแต่ต้นเป็นทุนที่สำคัญในการขับเคลื่อนงานของสถาบันและเครือข่าย ขณะเดียวกันจะแสวงหากัลยาณมิตรร่วมอุดมการณ์ให้มากขึ้นเรื่อยๆ (ดูยุทธศาสตร์และพันธกิจใหม่ของสถาบันในเอกสารภาคผนวก 9)

บทที่ 3

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1 ปริทัศน์หนังสือ

ภาคผนวก 2 สรุปประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ภาคผนวก 3 ข้อมูลรายชื่อโครงการหลัก/ย่อยในระดับพื้นที่

ภาคผนวก 4 โครงการวิจัย “กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน”

ภาคผนวก 5 สรุปผลการจัดสัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข”

ภาคผนวก 6 ข้อมูลรายงานฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษา (การเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษา)

ภาคผนวก 7 สรุปรายงานผลการนำผลงานวิจัยชุดความรู้/ชุดเครื่องมือไปใช้ประโยชน์ (R.E.)

ภาคผนวก 8 โครงการ “ความร่วมมือเพื่อพัฒนาสถาบันการจัดการความรู้ของชุมชน”

ภาคผนวก 9 สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

ภาคผนวก 1

ปริทัศน์หนังสือ

ชุดความรู้/ชุดเครื่องมือ/ชุดนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชน

ภาคผนวก 1.1

ชุดความรู้/ชุดเครื่องมือ/ชุดนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชน
ผลิตโดย โครงการ สรส.

ตัวอย่าง
ปริทัศน์หนังสือชุดความรู้
(ผลิตโดย สรส.)

*1.ก*ระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา

ผู้เขียน	ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ
พิมพ์ครั้งที่ 2	พฤศจิกายน 2546
พิมพ์ครั้งที่ 3	มิถุนายน 2548, 624 หน้า
ราคา	250 บาท
จัดพิมพ์	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์	0-2513-8823
จัดจำหน่าย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์	0-2255-4433

สำหรับผู้สนใจและผู้ที่อยู่ในแวดวงการทำงานพัฒนาแล้ว คงได้เคยผ่านตากับหนังสือเล่มนี้มาก่อน เนื่องด้วยจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2543 และจำหน่ายหมดลงอย่างรวดเร็ว โครงการ สรส.จึงมีความยินดีที่มีส่วนในการจัดพิมพ์ครั้งที่สอง พร้อมทั้งการปรับปรุงแก้ไขต้นฉบับให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และยังคงเต็มเปี่ยมไปด้วยสาระที่เป็นประโยชน์เช่นเดิม ความหนา 624 หน้าจึงประกอบไปด้วย

บทที่ 1 บทนำ บทที่ 2 การศึกษาชุมชน ในรายละเอียดเกี่ยวกับ แนวคิดและความหมาย มิติ/ประเด็นของการศึกษาชุมชน เทคนิค วิธีการ และกระบวนการ เครื่องมือที่ใช้ การวิเคราะห์ เงื่อนไขและขอบเขตการประยุกต์ใช้ บทที่ 3 กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม กล่าวถึง ความหมาย กระบวนการ ลักษณะ การส่งเสริม ปัญหาและอุปสรรค บทที่ 4 กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ กล่าวถึง ความหมายและความสำคัญ แนวคิด/ปรัชญา วิธีคิด กระบวนการคิด ยุทธศาสตร์ เทคนิค วิธีการ และกระบวนการ บทที่ 5 การพัฒนาและเสริมสร้างผู้นำชุมชน กล่าวเกี่ยวกับ ผู้นำและโครงสร้างผู้นำชุมชน ชนชั้นชำและผู้นำชุมชน โครงสร้างอำนาจ การพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำชุมชน บทที่ 6 การสร้างทีมงาน องค์กรและเครือข่าย กล่าวถึง การเสริมสร้างกลุ่ม กระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม ปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างและพัฒนากลุ่ม การสร้างเครือข่าย ประเภทและรูปแบบ เทคนิควิธีการสร้างเครือข่าย ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่าย และบทที่ 7 การติดตามและประเมินผลในงานพัฒนา กล่าวเกี่ยวกับ การติดตามงาน การประเมินโครงการ การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม วิธีการ เทคนิค ขั้นตอน และบทบาทของฝ่ายต่าง ๆในการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

“...กระบวนการและเทคนิคในการทำงานจึงไม่ได้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างลอยๆ หากมีฐานที่มาและมีอุดมการณ์หรือเป้าหมาย การเลือกทำงานด้วยวิธีการอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเข้าใจในสถานการณ์และเจตนาในการทำงาน สถานการณ์ย่อมนำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย จากนั้นจึงจะพิจารณามรรควิธีการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย...”

2. เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ

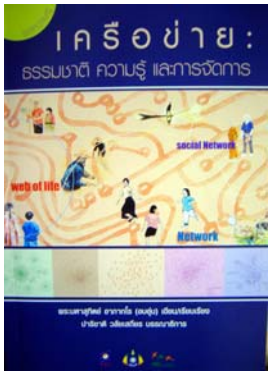

ผู้เขียน	พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)
บรรณาธิการ	ปาริชาติ วลัยเสถียร
พิมพ์ครั้งแรก	2547, 206 หน้า
ราคา	150 บาท
จัดพิมพ์	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์	0-2513-8823
จัดจำหน่าย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์	0-2255-4433

จากการรวบรวมความรู้ ประสบการณ์และเทคนิคการทำงานของบุคคลต่างๆ ทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ นักพัฒนาชุมชน และผู้ปฏิบัติงานในชุมชน ทำให้หนังสือเล่มนี้สามารถเป็นหนังสือชุดความรู้ที่ใช้เป็นสื่อกลางในการเรียนรู้ระหว่างภาคีต่าง ๆได้เป็นอย่างดี โดยในสาระสำคัญของบทที่ ๑ เป็นเรื่องของการนำเสนอความเข้าใจต่อเครือข่ายที่มีความหมายในมิติอื่นๆ มากไปกว่าการรวมพลังใน “งาน” และ “หน้าที่” ซึ่งเป็นเพียงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้าใจกันแพร่หลายอยู่แล้ว ส่วนบทที่ ๒ เป็นพัฒนาการและกระบวนการทำงานของเครือข่าย โดยมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับขั้นตอนและวงจรชีวิตเครือข่ายที่มีการเกิด ดับเช่นเดียวกับชีวิตของสรรพสิ่ง และบทที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องการจัดการเครือข่าย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ทำงานด้านเครือข่ายในระดับต่าง ๆ สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้ ในบทที่ ๔ เป็นการวิเคราะห์เครือข่าย โดยนำเสนอมุมมองที่หลากหลาย ทั้งในแง่ของการประสานพลัง การจัดการตนเอง และการสร้างพื้นที่ทางสังคมของครือข่าย รวมทั้ง เทคนิคและเครื่องมือในการจัดการเครือข่าย ส่วนบทสุดท้ายนำเสนอการสร้างอัตลักษณ์ และการปรับบทบาทระหว่างกันของเครือข่ายทางสังคม

ปริทัศน์หนังสือชุดเครื่องมือ

*1.ก*ารจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

ผู้เขียน	สหัทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม
บรรณาธิการ	ปาริชาติ วลัยเสถียร ทรงพล เจตนาวณิชย์
พิมพ์ครั้งแรก	กุมภาพันธ์ 2547, 107 หน้า
ราคา	120 บาท
จัดพิมพ์โดย	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์	0-2513-8823
จัดจำหน่าย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์	0-2255-4433

การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน นับเป็นหนังสือชุดเครื่องมืออีกหนึ่งเล่มที่โครงการ สรส. เป็นผู้สนับสนุนการจัดพิมพ์ โดยคาดหวังว่าความรู้ที่เป็นประโยชน์จากประสบการณ์ตรงของคณะผู้เขียนจะได้ถ่ายทอดสู่เพื่อนร่วมอุดมการณ์ในการทำงานพัฒนา รวมถึงผู้สนใจประเด็นของชุมชนที่อิงอาศัยกับฐานทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ลุ่มน้ำ และผืนป่า ด้วยความเป็นองค์รวมของธรรมชาติ คนและสิ่งแวดล้อม การอ่านหนังสือเล่มเล็กๆนี้ จะช่วยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ที่หลายคนอาจมองข้ามไป แม้จะมีความยาวเพียง 5 บท แต่ก็บรรจุไว้ด้วยความรู้และประสบการณ์ของที่น่าสนใจและน่าศึกษาไม่น้อย ประกอบด้วย *บทที่ 1 ลุ่มน้ำ แนวคิด ความหมายและการจัดการ บทที่ 2 การจัดการลุ่มน้ำ สถานการณ์ปัญหา และการพัฒนากรณีลุ่มน้ำอิง บทที่ 3 การจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บทที่ 4 เทคนิค และเครื่องมือในการจัดการลุ่มน้ำ และบทส่งท้าย ว่าด้วยชุดความรู้ แนวคิด เกี่ยวกับลุ่มน้ำ การสร้างชุดความรู้ใหม่ และกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ*

ทดลองอ่านปกหลังสักนิดหน่อย

“... ทุกวันนี้ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำถูกทำลายไปมากโดยมีสาเหตุหลักมาจากความต้องการที่พิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร การใช้เครื่องมือที่รุนแรงในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธรรมชาติ และจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ...ทำให้ระบบนิเวศได้รับผลกระทบเสียหาย ...หนังสือเล่มนี้เป็นความพยายามเบื้องต้นที่จะนำเสนอแนวทางและเครื่องมือในการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน ซึ่งได้มาจากการถอดบทเรียนในงานพัฒนาลุ่มน้ำขนาดเล็กที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และการให้ความสำคัญกับการทำงานบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น...”

*2. S*ystems Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ

ผู้เขียน	ปิยนาถ ประยูร
บรรณาธิการ	ชัยวัฒน์ ถิระพันธุ์
พิมพ์ครั้งแรก	2548, 112 หน้า
ราคา	120 บาท
จัดพิมพ์	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์	0-2513-8823
พิมพ์ที่	พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต โทร. 0-2870-9245
จัดจำหน่าย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์	0-2255-4433

วิธีคิดกระบวนระบบ เป็นหนังสือที่นำเสนอถึงวิธีคิดกับกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากมุมมองใหม่ที่เราไม่คาดคิดหรือมองข้ามสิ่งนั้นๆ โดยวิธีกระบวนระบบทำให้เรามองเห็นโลกรอบตัวเราเป็นองค์รวมมากกว่าจะเห็นเพียงเหตุการณ์แต่ละครั้ง เห็นและตระหนัก (sense) ว่าส่วนย่อยของระบบมันทำงานร่วมกันอย่างไร แทนที่จะเห็นระบบเป็นการ “สะสม” (collection) โดยไม่ได้เกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เห็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยต่างๆ ที่อยู่ในระบบนั้น ว่ามีอิทธิพลต่อแบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) และเหตุการณ์ของระบบ ช่วยให้เรามีความเข้าใจต่อ “ชีวิต” ว่ามีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ ช่วยให้เข้าใจว่าเหตุการณ์หนึ่ง มีอิทธิพลที่จะส่งผลสะเทือนต่ออีกเหตุการณ์หนึ่งได้ ถึงแม้ว่าเหตุการณ์ที่สองจะเกิดหลังจากเหตุการณ์แรกได้เกิดขึ้นมานานแล้ว และอยู่ไกลจากเหตุการณ์แรกก็ตาม และสำคัญ คือ ทำให้รู้ว่า “อะไร” ที่มันเกิดขึ้นรอบตัวเรานั้น ล้วนแล้วแต่ขึ้นอยู่กับ “ตำแหน่งของเรา” ในระบบขณะนั้นด้วย

สาระสำคัญของวิธีคิดกระบวนระบบจากหนังสือดังกล่าว จะทำให้เรามีวิธีคิดที่แหลมคมยิ่งขึ้น

*3. แ*ผนที่ผลลัพธ์

การสร้างการเรียนรู้และการสะท้อนกลับในแผนงานพัฒนา

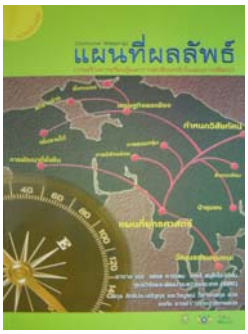

ผู้เขียน	ซาราล เอล / เฟรด คาร์เดน และเทอรี่ สมุไทโล
ผู้แปล	พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล
บรรณาธิการแปล	อรทัย อาจอ่ำ
พิมพ์ครั้งแรก	2547, 99 หน้า
ราคา	160 บาท
จัดพิมพ์	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์	0-2513-8823
จัดจำหน่าย	สำนักพิมพ์ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์	0-2255-4433

หนังสือเล่มนี้ทำให้เราได้เข้าใจวิธีการในการบูรณการทั้งการวางแผน การติดตามการทำงานและการประเมินผลเข้าด้วยกัน รวมถึงการอธิบายขั้นตอนต่าง ๆ และการออกแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการและการเอื้ออำนวยการประชุมในรูปแบบต่างๆ ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 นำเสนอทฤษฎีที่เป็นฐานคิดของแผนที่ผลลัพธ์ จุดประสงค์และการใช้ประโยชน์ และความแตกต่างจากแนวทางการติดตามและประเมินผล

ส่วนที่ 2 นำเสนอภาพรวมของกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการที่ใช้แนวทางแผนที่ผลลัพธ์ รวมถึงขั้นตอนของการประชุม การคัดเลือกผู้เข้าร่วมประชุม และผู้อำนวยการประชุม หรือวิทยากรกระบวนการ

ส่วนที่ 3 , 4 และ 5 จะเสนอขั้นตอนต่าง ๆ ของการจัดประชุมแผนที่ผลลัพธ์ ซึ่งวิทยากรกระบวนการสามารถดำเนินการประชุมไปตามขั้นตอนได้ และได้ให้ตัวอย่างประกอบ

“แผนที่ผลลัพธ์” จึงเป็นหนังสือเชิงคู่มือในภาคปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในแผนงานและสนใจใน “การเรียนรู้” ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ที่จะนำมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิผลให้กับแผนงานได้

*4. ก*ารวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เรียนและรู้จาก...วังน้ำเขียว

ผู้เขียน	นลินี กังศิริกุล
บรรณาธิการ	ปรีชา อุยตระกูล
พิมพ์ครั้งแรก	2547, 106 หน้า
ราคา	160 บาท
จัดพิมพ์	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์	0-2513-8823
จัดจำหน่าย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์	0-2255-4433

เป็นหนังสือเกี่ยวกับการเรียนรู้ภาคสนามที่วังน้ำเขียว โดยเล่าถึงกระบวนการและเทคนิคการใช้เครื่องมือในการทำวิจัยได้อย่างเป็นธรรมชาติและกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังที่ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวไว้ในส่วนหนึ่งของคำนำว่า

" .. ผู้อ่านจะได้สัมผัสกับ "เครื่องมือ" ที่มีชีวิต เต็มไปด้วยสีสัน มีชีวิตชีวา จากวิธีการนำเสนอ นลินี กังศิริกุล ที่ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือน เพราะเป็น "การบันทึกกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิด" ของผู้เขียนเอง .. เป็นหนังสือที่เล่าเรื่อง "เครื่องมือวิจัย" ที่อ่านสนุกที่สุดที่ผมเคยอ่านมา.. "

เนื้อหาสาระของหนังสือ เริ่มตั้งแต่การอุ่นเครื่องแนะนำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และทำความรู้จักกับวังน้ำเขียว ซึ่งเป็นพื้นที่ทำการศึกษาครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 56,202 ไร่ในจังหวัดนครราชสีมา จนถึงการเตรียมความพร้อมตั้งแต่ก้าวแรกก่อนเข้าชุมชน และกระบวนการและเทคนิคต่างๆ ในการเก็บข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนการติดอาวุธให้กับนักวิจัยสนามโดยให้ความรู้ในการใช้แบบสอบถามและการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม และปิดท้ายด้วยบันทึกหลังฉากกับมุมมองจากชาวบ้านต่อโครงการวิจัย ทั้งหมดนี้จึงทำให้หนังสือเล่มนี้มีพลังชีวิตเพราะเป็นเรื่องเล่าที่กลั่นมาจากประสบการณ์จริงของคณะวิจัยซึ่งประกอบไปด้วยนักวิชาการและชาวบ้านในพื้นที่กว่า 2,000 กว่าครัวเรือน

ปริทัศน์หนังสือ
ชุดนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

*1. น*วัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา

ผู้เขียน พระมหาสุทิตย์ อาภากโร
ปีที่พิมพ์ 2548, 152 หน้า
เลขมาตรฐานสากล 974-93343-8-8
จำนวนผลิต 2,000 เล่ม
จัดพิมพ์ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์ 0-2513-8823
จัดจำหน่าย ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์ 0-2255-4433

ในโลกปัจจุบัน มนุษย์เผชิญกับปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราไม่สามารถกระทำได้โดยง่าย บางครั้งความรู้ที่มีอยู่หรือการแก้ไขปัญหาแบบเดิม ๆ อาจไม่สามารถจัดการได้ เพราะแต่ละปัญหามีความเกี่ยวโยงกับหลายสาเหตุหลายปัจจัย การสร้างเทคนิค ความรู้และวิธีการใหม่หรือการสร้างนวัตกรรมจึงเป็นทางออกทางหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ในยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based society and economy) มีการแข่งขันด้วยการสร้างนวัตกรรม ทุกสังคมจะต้องมีความสามารถในการนำ “ความรู้” มาสร้างสรรค์นวัตกรรม สำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมต่อไป ดังที่ ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า การสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยความรู้ กิจกรรมที่สร้างความมั่งคั่งจากความรู้นั้น ยิ่งดำเนินการตัวปัจจัยหลักคือ นวัตกรรมและความรู้ จะยิ่งงอกงาม เรียกว่า“ยิ่งใช้ยิ่งงอกงาม”

นวัตกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับความรู้และวิธีคิด เพราะเป็นผลลัพธ์ของการใช้ความรู้และความคิด โดยความรู้และความคิดของบุคคลนั้นจะพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ก็มาจาก “การสร้าง” “การใช้” และ “การแลกเปลี่ยน” ซึ่งทั้งหมดเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “นวัตกรรมการเรียนรู้”

2. กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน

ผู้เรียบเรียง สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร
จำนวนหน้า 192 หน้า
ปีที่พิมพ์ ธันวาคม 2548
เลขมาตรฐานสากล 974-93788-2-2
จำนวนผลิต 2,000 เล่ม
จัดพิมพ์ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
โทรศัพท์ 0-2513-8823
จัดจำหน่าย ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาลาพระเกี้ยว
โทรศัพท์ 0-2255-4433

"เป็นหนังสือที่นำเสนอมุมมองเกี่ยวกับ *การเรียนรู้และกระบวนทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้* โดยแสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้มี *ความสำคัญ* ต่อชีวิตของเราอย่างไร และแสดงให้เห็นว่ากระบวนทัศน์ที่เรามี มี *ความสัมพันธ์* อย่างไรกับชีวิตและโลกที่เราอยู่ รวมทั้งนำเสนอสภาวะของโลกที่เป็นจริงในปัจจุบัน และสิ่งที่มนุษย์ควรเรียนรู้ทั้งต่อชีวิตและโลก ซึ่งเมื่อเราเรียนรู้และเข้าใจชีวิตและโลกได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว เราอาจจะพบวิถีทางที่จะมีชีวิตอยู่บนโลกนี้ร่วมกับผู้อื่น สิ่งอื่น ได้อย่างมีความสุขมากขึ้น

นอกจากนี้ ในหนังสือเล่มนี้ ยังได้รวบรวมและนำเสนอแนวความคิด มุมมอง และประสบการณ์การเรียนรู้ของบุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างการเรียนรู้ในด้านต่างๆ อาทิ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ศ.นพ.ประสาน ต่างใจ ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ฯลฯ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้คนรู้จักพัฒนาตนเองและร่วมกันพัฒนาชุมชนและสังคมไปสู่สุขภาวะที่ดีต่อไป

ภาคผนวก 1.2

ชุดความรู้/ชุดเครื่องมือ/ชุดนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชน ผลิตโดย แหล่งอื่น ๆ

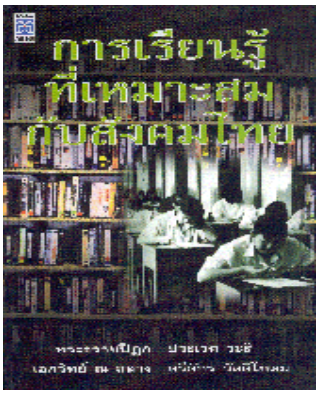

*ก*ารเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย

พระธรรมปิฎก นายแพทย์ประเวศ วะสี
ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง รศ.ศรีจักร วัลลิโภดม
พิมพ์ครั้งที่ 1 ตุลาคม 2544 ,120 หน้า
ราคา 90 บาท
จัดจำหน่าย : สำนักพิมพ์ภัคธรรศ โทรศัพท์ 0-2937-4664
จัดพิมพ์ : กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
โทรศัพท์ 0-2247-0013 ต่อ 115,209,214

บทสนทนาอันประกอบด้วยสาระประโยชน์ที่ทรงคุณค่าในการแก้ปัญหาต่อการดำรงชีวิตของชนชาวไทยและวิถีทางอันดีงามของวัฒนธรรมไทย ของผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม 3 ท่าน ซึ่งได้แก่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี และศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ในการเสวนาวิเคราะห์ปัญหาวิกฤตต่างๆ ทางสังคมและเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาของสังคม นำมาเรียบเรียงและจัดพิมพ์เผยแพร่ภายใต้ โครงการจัดพิมพ์หนังสือการเสวนาผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

เนื้อหา สาระสำคัญ 3 บท ประกอบด้วย **บทที่ 1 ความเป็นจริงที่เป็นปัญหาของสังคมไทย** อาทิ ความขัดแย้งที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐบาล ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันต่อสู้กับรัฐ ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีกับความเป็นจริง **บทที่ 2 อิสรภาพทางปัญญา** อาทิ ข้อแตกต่างในการเรียนรู้ ระหว่างสังคมตะวันตก และสังคมพุทธ การเอาชนะทางปัญญา **บทที่ 3 การปฏิรูปวัฒนธรรมการเรียนรู้** อาทิ ข้อผิดพลาดในกระบวนการเรียนรู้ของไทย ทางออกที่พอมองเห็น

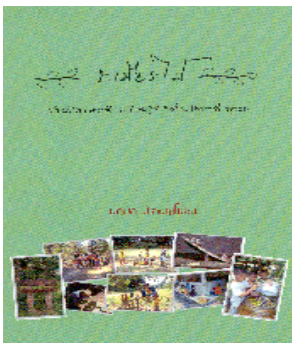

ระเมียรไม้ สัมผัสธรรมชาติการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา

นฤมล ปราชญโยธิน
พิมพ์ครั้งแรก มิถุนายน 2546 , 42 หน้า
ราคา 80 บาท
สำนักพิมพ์ พิมพ์ดี โทรศัพท์ 0-2803-2696-7
ติดต่อ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรุงเทพฯ
โทรศัพท์ 0-2621-8082, 621-5641
จัดพิมพ์ โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ ภาคีเพื่อเด็กไทย
ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิแมกไซไซ

การถ่ายทอดเรื่องราวของ “ระเมียรไม้” พื้นที่ซึ่งบ่มเพาะการเรียนรู้ของเด็กๆ และผู้ใหญ่หลายคน ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรในท้องถิ่น พร้อมกับสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ในหนังสือเล่มนี้ ช่วยเปิดทัศนะในการมองลักษณะของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยอาศัยความมุ่งมั่นและความตั้งใจจริงของ*ผู้กล้าเปลี่ยน* ปรากฏเป็นภาพชัด สัมผัสได้ เนื้อหาสั้นๆในแต่ละส่วนถูกถอดและบันทึกไว้อย่างน่าสนใจ เริ่มจาก **เบิกโรง คนแปลกหน้า ฐานที่มาของแผนและงาน บ้าน แขกประจำ** และท้ายสุด **เพื่อนบ้าน ธรรมนูญชีวิต และสิทธิเด็ก**

บางบท บางตอน.....”ครูอ้นไม่ใช่นักพัฒนา ครูไม่ได้พาโครงการใดๆ มาสู่หมู่บ้าน ครูเพียงตั้งใจมาใช้ชีวิตที่นี่ แล้วก็มีมิตรโดยอัตโนมัติเป็นเด็กๆที่พากันเรียกขาน ..ครูอ้น... ถ้าไม่ใช่เพราะ*ความไร้เดียงสา* ก็เป็นเพราะความ *ตาถึง* ของเด็กๆ”....

.....”ครูอ้นเอื้อให้เด็กมีโอกาสเรียนรู้ในฐานะผู้กระทำได้ทุกเมื่อ ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงปลา เพาะกล้า ทำปุ๋ยหมัก และการวางแผนใช้ต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกวิธีและอย่างมีความอาทรถนอม”....

จุลสาร ต้นกล้า

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2545
ชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จ.น่าน
จุลสาร ราย 4 เดือน ,18 หน้า
จัดทำโดย ชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จ.น่าน
สนใจติดต่อ โทรศัพท์ 0 –5475-0510
องค์กรร่วม มูลนิธิฮักเมืองน่าน
กองทุนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ ฯ

จุลสารขนาดกระทัดรัด เป็นช่องทางการถ่ายทอดสาระ เรื่องราวทางวิถีเกษตร ในท้องถิ่น ไม่เพียงนำเสนอเทคนิควิธี แต่ยังแฝงจารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่ควรค่าต่อการอนุรักษ์สืบสานต่อไป คอลัมภ์น่าสนใจ อาทิ ***พุทธเกษตรศิลปะแห่งการพึ่งตนเอง สมุนไพรใกล้ตัว เทคนิค... ชาวนา ความเคลื่อนไหว...ในเครือข่ายเกษตร เก็บมาเล่า...เอามาฝาก บทความพิเศษ*** และ ***ปฏิทินกิจกรรม***

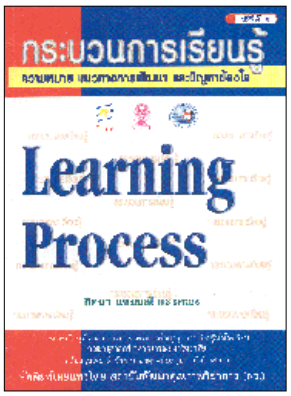

กระบวนการเรียนรู้ ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้องใจ

ทิศนา แขมมณี และคณะ

พิมพ์ครั้งที่ 1 กรกฎาคม 2545 , 94 หน้า

ราคา 120 บาท

สำนักพิมพ์ บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) จำกัด

โทรศัพท์ 0-2243-1805

พิมพ์โดย สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

เพื่อช่วยให้ครูและบุคลากรทางการศึกษา มีความเข้าใจที่กระจ่างชัดเจนขึ้นในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ การจัดการศึกษา และการเรียนการสอน ซึ่งหนังสือเล่มนี้ เป็นผลงานส่วนหนึ่งของโครงการ “การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและทบทวนองค์ความรู้สำหรับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทั้งระบบโรงเรียน ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542” เนื้อหาสาระ 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : กระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้คืออะไร กระบวนการเรียนรู้ที่ดีมีลักษณะอย่างไร มีกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการสอนที่ดี ๆอะไรบ้าง มีรูปแบบการสอนและวิธีการสอนอะไรบ้างที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี การจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คืออะไร เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร จะวัดและประเมินผลการเรียนรู้อย่างไร **ตอนที่ 2 : แนวทางการพัฒนาหรือปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ : ข้อค้นพบจากการศึกษาพหุกรณี** และ **ตอนที่ 3 : ปัญหาข้องใจเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ : ถาม – ตอบ**

ศาสตร์การสอน :

องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

ทิศนา แขมมณี

พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2545 (ฉบับเพิ่มเติม) , 502 หน้า

ราคา 300 บาท

สำนักพิมพ์ บริษัทด่านสุธาการพิมพ์ จำกัด

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จำหน่าย ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โทรศัพท์ 0-2218-7000

เอกสารตำราเพื่อเป็นคู่มือให้แก่ครูมืออาชีพ ในทุกระดับการศึกษา และผู้สนใจทั่วไป เนื้อหา 15 บท ประกอบด้วย **บทนำ บริบททางการสอน ปรัชญาการศึกษา ประมวลทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นสากลและการประยุกต์สู่การสอน ทฤษฎีการเรียนรู้สู่การสอนร่วมสมัย หลักการและแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนร่วมสมัย หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้และการสอนของนักคิดและนักการศึกษาไทย ระบบการเรียนการสอน รูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นสากล รูปแบบการเรียนการสอนและกระบวนการเรียนการสอนของไทย วิธีสอน เทคนิคและทักษะการสอน นวัตกรรมด้านการเรียนการสอน การวิจัยและงาวิจัยด้านการเรียนการสอน** และ **บทสรุป : มโนทัศน์สำคัญเกี่ยวกับการสอน**

พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)
พิมพ์ครั้งที่ 1 กันยายน 2544 , 66 หน้า
ราคา 79 บาท
พิมพ์ที่ ธรรมสภา โรงพิมพ์พระพุทธศาสนา
โทรศัพท์ 0-2441-1917
จัดพิมพ์ โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย (PCTC)
โครงการวิจัยและพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ
และ โครงการภาคีเพื่อเด็กไทย

ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก นับเป็นปราชญ์ที่นักวิชาการและประชาชนทั่วไปให้ความศรัทธา และเคารพมากที่สุดท่านหนึ่งของไทย คำชี้แนะในประเด็นการศึกษาและทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมของไทย และการสร้างเครื่องมือวัดพัฒนาการด้านอารมณ์และจริยธรรม ในหนังสือเล่มนี้ จึงช่วยให้เกิดความชัดเจนแก่แวดวงวิชาการและผู้สนใจทั่วไป

สาระทั้ง 5 บท ประกอบด้วย ***ความสับสนที่ต้องสะสาง*** *อาทิ จริยธรรมตะวันตก-จริยธรรมไทย-จริยธรรมพุทธ จุดเริ่มแนวคิด พัฒนาการเด็กสี่ด้าน-พัฒนาการเด็กแบบองค์รวม* ***มิใช่เพียงศึกษาตลอดชีวิต แต่ชีวิตคือการศึกษา*** *อาทิ จริยธรรมแค่ไหนแน่ : การดำเนินชีวิตที่ดี VS พฤติกรรมที่พึงประสงค์ในสังคม พัฒนาคนแบบองค์รวมเป็นเรื่องธรรมดาของการศึกษา* ***การศึกษาพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปทั้งระบบ*** *อาทิ การศึกษา คือการพัฒนาความสุข ทำกิจกรรมทุกอย่างให้เป็นการศึกษา* ***การศึกษาพัฒนาชีวิตทั้งระบบ อารมณ์จึงพัฒนาไปด้วย*** *อาทิ ทุกชีวิตต้องพัฒนา โดยมีความแตกต่างเฉพาะแต่ละบุคคล มองเป็นเห็นความได้เปรียบในความเสียเปรียบ และ* ***ปัญญากับอารมณ์ ความสมดุลและสมบูรณ์ในการพัฒนาคน*** *อาทิ ครอบครัวคือศูนย์กลางการสร้างสรรค์สังคม อารมณ์บวกเยี่ยมยอดคือความรัก แต่ความรักก็ต้องอยู่ในขอบเขตของความรู้ Emotional Intelligence และ EQ*

*ก*ระบวนการเรียนรู้
เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)
พิมพ์ครั้งที่ 2 กันยายน 2543 , 80 หน้า
ราคา 45 บาท
พิมพ์ที่ บริษัท สหธรรมิก จำกัด
โทรศัพท์ 0-2412-5887
พิมพ์โดย มูลนิธิพุทธธรรม
โทรศัพท์ 0-2589-9012
จำหน่าย บริษัท เคล็ดไทย จำกัด
โทรศัพท์ 0-2225-9539-40

หนังสือ กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย นี้ มีเนื้อหาสาระที่น่าสนใจ ประกอบด้วย 2 บทหลัก ได้แก่ **ประเทศจะเป็นประชาธิปไตย ประชาชนต้องมีการศึกษา** ประกอบด้วย *คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน ประชาชนปกครอง คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล การศึกษาจะพัฒนาคนได้ผล ประชาธิปไตยจะเป็นจริงได้ ต้องให้ประชาชนรู้จักปกครองตนเอง ประชาธิปไตย จัดสรรสังคมให้มีโอกาสสูงสุด ประชาธิปไตย ช่วยให้ประโยชน์ของบุคคลและสังคมประสานเสริมกัน ประชาธิปไตย ทำให้คนมีโอกาสศึกษา*

และ **กระบวนการเรียนรู้ เพื่อขับเคลื่อนสังคมประชาธิปไตย** ประกอบด้วย *เรียน ศึกษา ฝึก หัด พัฒนา เลี้ยง-เลียน-เรียน เรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะมนุษย์เป็นสัตว์แห่งการเรียนรู้ ระบบแห่งการเรียนรู้*

*ก*ารศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม

ครบรอบ 30 ปี

บรรณาธิการ กฤษณา ธงแก้ว / สลิลทิพย์ เชียงทอง

พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม 2543 ,160 หน้า

มูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม

The Foundation of Education for Life and Society

โทรศัพท์ 0-2513-3038

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์ดี จำกัด

โทรศัพท์ 0-2803-2694-7

บทความหลากหลาย พร้อมภาพประกอบการดำเนินงานในพื้นที่ ซึ่งมิได้จำกัดเพียงการศึกษาและเรียนรู้ในเด็กเท่านั้น หากได้รวมการศึกษาและการเรียนรู้ของชุมชนเข้าไว้ด้วยกันอย่างเกื้อกูล ติดตามเนื้อหาสาระได้ในหนังสือเล่มนี้ อาทิ

ทิศทางการศึกษาไทย กับการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่	*รศ.ดร.ไพฑูรย์ สินลารัตน์*
การศึกษากับการพัฒนาเด็ก	*ผศ. ประวิทย์ เตีย*
ทุนการศึกษา : คุณค่าอยู่ที่ไหน	*อัมพร หนูแก้ว*
ความเข้มแข็งของชุมชน	*เย็นฤดี วงศ์พุฒ*
กระแสผู้บริโภคต่อความมั่นคงทางอาหาร	*วิฑูรย์ ปัญญากุล*
ความตายที่ไม่ตาย	*เย็นฤดี วงศ์พุฒ*
กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้	
ติดอาวุธทางปัญญาให้ชาวบ้าน	*วรรณรัตน์ นาที*

ฯลฯ

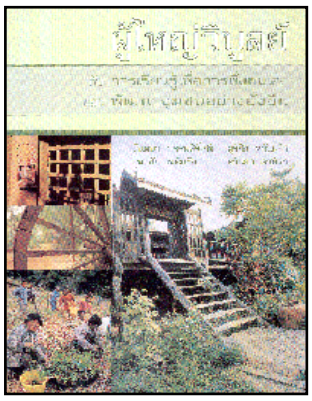

ผู้ใหญ่วิบูลย์ กับการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และ พัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ฉันทนา บรรพศิริโชติ สุริชัย หวันแก้ว
ยุทธชัย เฉลิมชัย ศรินยา คำพิลา
พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก กุมภาพันธ์ 2546 , 208 หน้า
จำนวน 3,000 เล่ม
พิมพ์โดย ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนป่าตะวันตก (วนเกษตร)
โทรศัพท์ 0-3859-7715

บางส่วนจาก คำนำ โดย ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช “....หนังสือเล่มนี้ว่าด้วยเรื่องสำคัญที่มีความเชื่อมโยงกัน 3 เรื่อง คือ เรื่องการเรียนรู้ เรื่องการพึ่งตนเอง และเรื่องการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน แต่ละเรื่องมีความสำคัญและมีพลังในตัวมันเอง เมื่อมาประกอบเข้าด้วยกัน จึงมีพลังมากกว่า 3 เท่าของแต่ละเรื่อง เนื่องจากมีพลังเสริมระหว่างเรื่องทั้งสาม... การเรียนรู้ที่ดีที่สุด คือ การเรียนรู้จากชีวิตจริง จากประสบการณ์จริง ซึ่งทั้งสามตอน กลั่นออกมาจากชีวิต และประสบการณ์จริงของคนระดับรากหญ้า จึงเป็นตัวอย่างที่ทรงคุณค่าของการเรียนรู้...”

ภาพประกอบพร้อมคำอธิบาย และการนำเสนอ ทั้งสามตอน พร้อมรายละเอียดที่น่าสนใจ ประกอบด้วย ***1. การเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน 2.สังคมถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ความใฝ่ฝันของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม และ 3.ความคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม***

*ก*ารเรียนรู้อย่างมีความสุข

สารเคมีในสมองกับความสุขและการเรียนรู้

รศ.พญ.ศันสนีย์ ฉัตรคุปต์ และคณะ
สิ่งพิมพ์ สกศ. อันดับที่ 66/2544
พิมพ์ครั้งที่ 1 มีนาคม 2544 , 116 หน้า
จำนวนพิมพ์ 5,000 เล่ม
สำนักพิมพ์ บริษัท โฆสิตการพิมพ์ จำกัด
โทรศัพท์ 0-2424-8715
จัดพิมพ์และเผยแพร่ สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
โทรศัพท์ 0-2243-2787

สาระสำคัญทั้ง 5 บท ประกอบด้วย **บทที่ 1 โครงสร้างและสารเคมีในสมอง** ที่กล่าวถึงสมองมนุษย์ สารเคมีในสมองที่เป็นสารสื่อประสาท กระบวนการทำงานของสารเคมีที่เป็นสารสื่อประสาทสมอง **บทที่ 2 ประเภทของสารเคมีในสมองที่สัมพันธ์กับความสุข ความเศร้า ความจำและการเรียนรู้ บทที่ 3 พันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมมีผลต่อสารเคมีในสมองที่มีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ บทที่ 4 ความสัมพันธ์ของสารเคมีในสมอง การทำงานของสมอง และภาวะทางจิตใจที่มีผลต่อการเรียนรู้** และ **บทที่ 5 เทคนิคการดำเนินชีวิต การให้การศึกษาที่เพิ่มความสุข ลดความทุกข์ในชีวิต**

***ยุ*ทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต**

รายงานสรุปการสัมมนา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี
พิมพ์ครั้งที่ 1 มีนาคม 2543 , 84 หน้า
จำนวนพิมพ์ 3,000 เล่ม
สำนักพิมพ์ องค์การค้าคุรุสภา
โทรศัพท์ 0-2538-7753
จัดพิมพ์เผยแพร่ สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
โทรศัพท์ 0-2668-7123

เนื้อหาทั้ง 2 ตอน ประกอบด้วย ***ตอนที่ 1 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของประเทศไทย สรุปประเด็นจากการสัมมนา*** พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับการศึกษาตลอดชีวิต ยุทธศาตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประเทศไทย และ ***ตอนที่ 2 การเรียนรู้ตลอดชีวิต : กรณีศึกษาของสหราชอาณาจักร*** ในประเด็น ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21 ของสหราชอาณาจักร บทเรียนของประเทศไทยจากกรณีศึกษา นานาทรรศนะต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ฟื้นภูมิปัญญาฝ่าวิกฤตโลก

นฤมิตร ประพันธ์ บรรณาธิการ

พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤศจิกายน 2544 , 160 หน้า

จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท อุบลราชธานี

จัดพิมพ์โดย เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน

สาระ 3 บท ประกอบด้วย *บทที่ 1 ประวัติศาสตร์ขบวนการชาวนาไทย ถึง 99 วัน เบิกทางเกษตรกรรมยั่งยืน บทที่ 2 ภูมินิเวศน์แห่งความหวัง นักเกษตรยั่งยืนแห่งอนาคต แนวคิดรูปแบบ เกษตรทางเลือก ของนักเกษตรยั่งยืนแห่งอนาคต บทที่ 3 ยุทธศาสตร์และการประเมินผลตัวอย่างนักเกษตรกรรมทางเลือกสำหรับศึกษาดูงาน*

แนวการจัดการเรียนรู้เกษตรเศรษฐกิจพอเพียง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
พิมพ์ครั้งที่ 1 2542 , 132 หน้า
จำนวนพิมพ์ 50,000 เล่ม
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์การศาสนา
โทรศัพท์ 0-2223-3351
จัดพิมพ์โดย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

สาระ 4 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 **แนวพระราชดำริ** ตอนที่ 2 **ทฤษฎีใหม่** ได้แก่ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่ ตอนที่ 3 **เกษตรกรทฤษฎีใหม่ (ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง)** ได้แก่ หลักการและแนวทางสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ การจัดแบ่งพื้นที่ตามแนวเกษตรทฤษฎีใหม่ ข้อควรพิจารณาในการดำเนินงานเกษตรทฤษฎีใหม่ ตอนที่ 4 **แนวการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา** ได้แก่ สรุปขั้นตอนแนวการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษารายละเอียดแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ วิเคราะห์สภาพสถานศึกษา ศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตรที่เอื้อต่อการดำเนินงานเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง แนวการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ดำเนินการจัดการเรียนรู้ ติดตาม ประเมินผล และรายงาน

*ภู*มิปัญญา ภาคกลาง

หนังสือชุด ภูมิปัญญาชาวบ้าน กับกระบวนการเรียนรู้
และการปรับตัวของชาวบ้านไทย

ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

พิมพ์ครั้งที่ 2 กันยายน 2544 , 215 หน้า

ราคา 180 บาท

จัดพิมพ์และจำหน่าย บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด

โทรศัพท์ 0-2882-2000

เนื้อหาประกอบด้วย **บทนำ** และ **บทที่ 1 ภูมิปัญญาในการดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม-วัฒนธรรม** ได้แก่ ภูมิปัญญาในวัฒนธรรมข้าว ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและชุมชน ภูมิปัญญาในการปรับตัวและหลอมรวมร่วมกันระหว่างคนหลายชาติพันธุ์ **บทที่ 2 ภูมิปัญญาในการตอบโต้และปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลง** ได้แก่ การปรับตัวต่ออำนาจและอิทธิพล การนับถือพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการนับถือผีตามคติความเชื่อดั้งเดิม การตอบโต้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในท้องถิ่นห่างไกล การตอบโต้และปรับตัวกับระบบทุนนิยมภูมิปัญญาในการดิ้นรนของผู้แพ้

บทที่ 3 ภูมิปัญญาด้านประดิษฐกรรมและหัตถศิลป์ ได้แก่ กล้วยและประดิษฐกรรมจากส่วนต่างๆของกล้วยโดยเฉพาะใบตอง เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ของใช้พื้นบ้านเพื่อการทำมาหากินและเครื่องมือจับสัตว์บก วิเคราะห์คุณค่าและความรอบรู้ในประดิษฐกรรมพื้นบ้าน **บทที่ 4 ภูมิปัญญาในการปรับตัว แสวงหาทางเลือก และผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เพื่อการตอบโต้การครอบงำของทุนนิยม** ได้แก่ กรณีที่ 1 พระพยอม กัลยาโณ กับโครงการสัมมาชีพ กรณีที่ 2 ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม กับงานวนเกษตร กรณีที่ 3 กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนตาคลีท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

*ภู*มิปัญญา อีสาน

หนังสือชุด ภูมิปัญญาชาวบ้าน กับกระบวนการเรียนรู้
และการปรับตัวของชาวบ้านไทย

ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

พิมพ์ครั้งที่ 2 กันยายน 2544 , 115 หน้า

ราคา 120 บาท

จัดพิมพ์และจำหน่าย บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด

โทรศัพท์ 0-2882-2000

เนื้อหาประกอบด้วย **บทนำ** และ บทที่ 1 **ภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสาน** บทที่ 2 **ภูมิปัญญาในการเลือกแหล่งทำมาหากิน** บทที่ 3 **วิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองแบบเฮ็ดกินเฮ็ดอยู่** บทที่ 4 **การจัดระบบความสัมพันธ์ของชุมชนอีสาน** บทที่ 5 **หนังสือก้อม แหล่งบันทึกและประมวลภูมิปัญญาอีสาน** บทที่ 6 **ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ภูมิปัญญาแม่บทและเบ้าหลอมวิถีชีวิตอีสาน** บทที่ 7 **ผญาภาษิต-ขะลำ-คำสอน** และบทที่ 8 **ภูมิปัญญาอีสานกับการปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่**

*ภู*มิปัญญา ทักษิณ

หนังสือชุด ภูมิปัญญาชาวบ้าน กับกระบวนการเรียนรู้
และการปรับตัวของชาวบ้านไทย

ศ.ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง

พิมพ์ครั้งที่ 2 กันยายน 2544 , 231 หน้า

ราคา 180 บาท

จัดพิมพ์และจำหน่าย บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด

โทรศัพท์ 0-2882-2000

เนื้อหาสาระประกอบด้วย **บทนำ** และ**บทที่ 1 ภูมิปัญญาในการดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ** ได้แก่ การขุดตระพังและบ่อน้ำ การปลูกต้นไม้ในบริเวณบ้าน การปลูกสร้างบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างอื่นๆตามสภาพ ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และคติความเชื่อ ความรู้และอุบายในการครองชีพในชีวิตประจำวัน **บทที่ 2 ภูมิปัญญาในการจัดการเครือข่ายระบบความสัมพันธ์และการพึ่งพา** ได้แก่ ธรรมเนียมเป็นเกลอกัน วันนัด วันว่าง กินงาน กินวาน ข้าวหม้อแกงหม้อ ฯลฯ **บทที่ 3 ภูมิปัญญาในหัตถกรรมพื้นบ้าน** ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้ทำหัตถกรรมพื้นบ้าน การใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบในธรรมชาติ งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีลักษณะเก่นบางประการของภาคใต้ **บทที่ 4 สมุนไพรและยากลางบ้าน ภูมิปัญญาเก่าแก่ของภาคใต้** ได้แก่ ความรู้ความเชื่อเกี่ยวกับสรรพคุณของสมุนไพรทั่วไป กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดความรู้เรื่องสมุนไพรและยากลางบ้าน ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและยากลางบ้านขนานต่างๆที่ยังนิยมใช้กันอยู่ สรรพคุณเทียบคุณ ความรู้เกี่ยวกับของแสลง สถานภาพปัจจุบันของสมุนไพรและยากลางบ้าน

บทที่ 5 ภูมิปัญญาที่ปรากฏเป็นชีวทัศน์และโลกทัศน์ ได้แก่ ชีวทัศน์และโลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ชีวทัศน์และโลกทัศน์เกี่ยวกับการปกครองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ชีวทัศน์ที่เป็นข้อห้ามในการดำเนินชีวิตของชาวใต้ ชีวทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพและความประพฤติของชาย-หญิง **บทที่ 6 ภูมิปัญญาในการปลูกฝังคุณธรรม กำหนดปทัสถานและรักษา**

ดุลยภาพของสังคม ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก วรรณกรรมคำสอนและสุภาษิต ไหว้สัดดี: ประเพณีการปลูกฝังปทัสถานคุณธรรม ด้วยพิธีกรรมและกิจวัตร ครอบครู: พิธีกรรมรับรองความรู้ความสามารถของศิษย์ พิธีลอยเคราะห์: พิธีกรรมเพื่อความสมดุลทางจิตใจ ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน: การสื่อข่าวสาร เพิ่มพูนความรู้-ปฏิภาณ และเสริมสร้างชีวทัศน์ของชาวใต้ และ **บทที่ 7 การใช้ภูมิปัญญาแก้ปัญหาและปรับตัวในบริบทที่เปลี่ยนไป** ได้แก่ กรณีที่ 1 การปรับตัวและตอบโต้การครอบงำของทุนนิยมและอำนาจรัฐ บนฐานความเข้าใจธรรมชาติแวดล้อมและพลังชุมชน กรณีที่ 2 คนกู้ทะเลจากความยากไร้สู่การมีกินและมีอำนาจต่อรอง

*คู่*มือการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการตัดสินใจของชุมชน ชุด สันติวิธี เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

เจมส์ แอล เครตัน ผู้แต่ง
ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ แปล เรียบเรียง
สถาบันพระปกเกล้า และมูลนิธิอาเซีย
พิมพ์ครั้งที่ 3 มิถุนายน 2544 , 338 หน้า
จัดพิมพ์ สถาบันพระปกเกล้า
โทรศัพท์ 0-2527-7830-9
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ศิริภัณฑ์ ออฟเซ็ท จ.ขอนแก่น
โทรศัพท์ 0-4322-1141

คู่มือนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่น่าสนใจมากถึง **30 บท**ด้วยกันซึ่งมีคุณค่าอย่างมากสำหรับผู้ที่ต้องการนำหลักการจากคู่มือนี้มาเป็นแนวทางในการทำงานร่วมกัน ทั้ง 30 บทประกอบด้วย *กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน(Public Participation) คืออะไร?, ชุมชนเกิดการแบ่งขั้วได้อย่างไร , เมื่อไรกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงจำเป็นที่จะนำมาใช้, กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจระดับท้องถิ่น, บทบาทผู้บริหารจัดการในการมีส่วนร่วม, บทบาทของผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน, คณะทำงานและการบริหารจัดการองค์กรเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน, การเตรียมการวางแผนการมีส่วนร่วมของประชาชน, การให้ข้อมูลต่อประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน, การได้มาซึ่งฉันทามติ, การบริหารจัดการประเด็นและการมีส่วนร่วมของประชาชน, กระบวนการคิดสำหรับการพัฒนาโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน, กระบวนการการตัดสินใจและการมีส่วนร่วมของประชาชน, การกำหนดวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร, ใครคือ “สาธารณชน” ในประเด็นนี้?*

เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน, ข้อพิจารณาพิเศษที่มีผลต่อการเลือกเทคนิคต่าง ๆ, ตัวอย่างของโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน, การรับฟังความคิดเห็นของสาธารณชน, การวางรูปแบบและการนำประชุมกับประชาชน, การทำงานกับกลุ่มที่ปรึกษา, การดำเนินการสัมภาษณ์, การใช้การหยั่งเสียงหรือแบบสอบถาม, การวิเคราะห์ความเห็นของสาธารณชน, การทำงานร่วมกับสื่อ, การใช้บุคคลที่สามที่เป็นกลาง, การสร้างความเชื่อมั่นสำหรับการศึกษาทางเทคนิค, การสื่อสารกับสาธารณชนเกี่ยวกับความเสี่ยง, โครงการพัฒนาการลดผลกระทบ และ การประเมินโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน

ครึ่งทาง โครงการนำร่องฯ

รายงานความก้าวหน้าการดำเนินโครงการนำร่อง
เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย
(ตุลาคม 2543 – มีนาคม 2545)

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)
พิมพ์ครั้ง 2545 , 44 หน้า
จัดพิมพ์ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)
โทรศัพท์ 0-2925-7871

รายงานความก้าวหน้า การดำเนินโครงการนำร่อง เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เพื่อสร้างรูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอันหลากหลายตามระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนสร้างรูปแบบการบริหารจัดการโครงการโดยเกษตรกรและองค์กรชุมชน เพื่อเป็นบทเรียนและแบบอย่างในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศไทย ในรายงานประกอบด้วย **บทที่ 1 กว่าจะมาเป็นโครงการนำร่องฯ บทที่ 2 บทสรุปการติดตามประเมินผลครึ่งโครงการ** อาทิ การเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรไปสู่เกษตรกรมมยั่งยืน, ปัญหาและอุปสรรค **บทที่ 3 ความคืบหน้าโครงการนำร่องฯในแต่ละภูมิภาค** อาทิ การเปลี่ยนแปลงทางความคิด, การเปลี่ยนแปลงฐานการผลิต การเปลี่ยนแปลงฐานภูมิปัญญา และ **บทที่ 4 บทเรียนจากครึ่งทางที่ผ่านมา**

ธรรมาภิบาลที่วัดได้
ตัวชี้วัดการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในการจัดการสิ่งแวดล้อม

ฝ่ายการเมืองและสิ่งแวดล้อม สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
พิมพ์ครั้งที่ 2 มิถุนายน 2545 , 236 หน้า
จัดพิมพ์โดย ฝ่ายเมืองและสิ่งแวดล้อม สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
โทรศัพท์ 0-2331-0047 ต่อ 5162
พิมพ์ที่ บริษัท ไทยกราฟิคแอนด์พริ้นท์ จำกัด
โทรศัพท์ 0-2906-6125

หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาทั้งสิ้น 4 บท ประกอบด้วย **บทที่ 1 กฎหมายโดยทั่วไปที่กำกับและส่งเสริมสาธารณาชนในการเข้าถึงข้อมูล การมีส่วนร่วม และความยุติธรรมในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม** หัวข้อ A การมีกฎหมายซึ่งกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ทางสิ่งแวดล้อม หัวข้อ B ระบบการเยียวยาแก้ไขและชดเชยทางกฎหมาย **บทที่ 2 การเข้าถึงข้อมูลด้านอุบัติภัย ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และข้อมูลด้านการปฏิบัติตามกฎหมายและการดำเนินการทางสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรม** หัวข้อ A ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพและ/หรืออุบัติภัย หัวข้อ B ข้อมูลการตรวจวัดคุณภาพอากาศและน้ำ หัวข้อ C ข้อมูลจากรายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม หัวข้อ D ข้อมูลในระดับโรงงานเกี่ยวกับการแฏิบัติตามกฎหมายและการดำเนินการทางสิ่งแวดล้อม

บทที่ 3 การเข้าถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา : โรงไฟฟ้าหินกรูด, กรณีศึกษา : โครงการระบบบำบัดน้ำเสียคลองด่าน, กรณีศึกษา : เขตอุตสาหกรรมเครือซีเมนต์ไทย จังหวัดสระบุรี และ **บทที่ 4 ความพยายามในการเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนเพื่อการมีส่วรร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม** หัวข้อ A ความพยายามของรัฐบาลในการสนับสนุนสิทธิทางสิ่งแวดล้อมของประชาชน หัวข้อ B สถานะและศักยภาพขององค์กรเอกชนในการสนับสนุนสิทธิทางสิ่งแวดล้อมของประชาชน หัวข้อ C แหล่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อมของประชาชน

ขบวนการเพื่อสุขภาวะที่ดีของคนไทย

รายงานประจำปี 2545

สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
พิมพ์ครั้งแรก 2546 , 62 หน้า
จัดพิมพ์ สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
โทรศัพท์ 0-2298-0222

รายงานประจำปีของสำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ มีรายละเอียดที่น่าสนใจหลายด้าน เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการทราบตัวตน ความเคลื่อนไหวของหน่วยงาน และเป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่จะช่วยสนับสนุนงานของหน่วยงาน/องค์กรที่ทำงานสอดคล้องกับสำนักงาน สสส. ภายในราบงานประกอบด้วย

คณะกรรมการบริหารกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, คณะกรรมการประเมินผล, สารจากประธานกองทุนฯ, สารจากประธานกรรมการประเมินผล, จากใจผู้จัดการ, แผนยุทธศาสตร์ สสส., ตัวอย่างผลงานในรอบปี และนานาทัศนะที่มีต่อ สสส., รายงานการดำเนินงานคณะกรรมการประเมินผล, รายงานคณะอนุกรรมการตรวจสอบภายใน, ทิศทางการดำเนินงานในปีต่อไป, งบดุล, งบแสดงผลการดำเนินงาน, รายงานคณะอรุกรรมการฯ เกี่ยวกับการตรวจสอบบัญชี, สรุปผลโครงการและงบประมาณที่ได้รับทุนสนับสนุน, และรายชื่อโครงการที่ได้รับทุนสนับสนุน

รายงานปฏิรูปการศึกษาไทย

ปีที่ 5 ฉบับที่ 64 เมษายน 2546

ถวัลย์ มาศจรัส บรรณาธิการ

พิมพ์ครั้ง 2546 , 16 หน้า

จัดพิมพ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

โทรศัพท์ 0-2668-7123

ฉบับที่ 64 มีบทความน่าสนใจมากมาย เริ่มจากปกหน้า นำ**เรื่อง การศึกษาเชิงสร้างสรรค์ เพื่อการเรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม** มาเสนอ มาถึงเนื้อในเป็น การนำ**กรณีศึกษาจาก 4 โรงเรียน**มาเผยแพร่ต่อ บทความต่อมา เกี่ยวกับ **คณะกรรมการสถานศึกษา พลังประชาชนเพื่อการปฏิรูปการศึกษา , ธรรมาภิบาล...บทบาทสำคัญกรรมการสถานศึกษา** และบทความอื่นๆ ในแต่ละฉบับ ติดตามอ่านได้จาก **รายงานปฏิรูปการศึกษาไทย** ทุกฉบับ

4 MAT

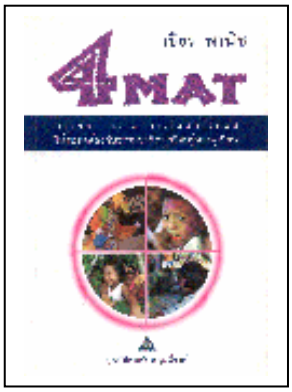

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
ให้สอดคล้องกับธรรมชาติของการเรียนรู้ของผู้เรียน

โดย เธียร พานิช
พิมพ์ครั้งที่ 1 มีนาคม 2544 ,104 หน้า
ราคา 80 บาท
จัดพิมพ์ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์
โทรศัพท์ 0-2939-2207
จัดจำหน่าย : สายส่งศึกษิต บริษัทเคล็ดไทย
โทรศัพท์ 0-2225-9536-40

การนำเสนอแบบสั้นกระชับเกี่ยวกับวิธีการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ภายในหนังสือเล่มนี้ ช่วยสร้างความเข้าใจให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้สนใจได้เป็นอย่างดี และวิธีการที่เสนอให้นำไปปฏิบัติไม่ยุ่งยาก นอกจากการเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่พึงปรารถนาขึ้นในชั้นเรียนแล้ว ยังดึงดูดให้นักเรียนได้พัฒนาตนเต็มตามศักยภาพของตนด้วย

เนื้อหาสาระที่น่าสนใจทั้งหมดประกอบด้วย **ความเชื่อเรื่องสมอง *สมองสามส่วน สมองกับการเรียนรู้ แผนภูมิการทำงานของสมองสามส่วน สมองส่วนบนสองซีก แผนภูมิการทำงานของสมองทั้งสองซีก*** **การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (4MAT) *ที่มาของ 4MAT ผู้เรียน 4 แบบ สรุป 8 ขั้นตอน ลักษณะสำคัญของ 4MAT ตารางจัดกิจกรรม*** **ตัวอย่างแผนการสอน *สัมตำ การอยู่รอด ปลาวาฬ การแบ่ง(การหาร) เรขาคณิตพื้นฐาน(รูปทรง) จักรวาลและอวกาศ*** **ข้อเสนอแนะในการเริ่มต้น ตัวอย่างกิจกรรมในขั้นที่ 1 คำถามยอดนิยม พร้อมภาคผนวกเกี่ยวกับ *บรรยากาศที่พึงปรารถนาในชั้นเรียน แผนการสอนที่ดี& หน้าที่ของครู ความจำ ความเครียด***

ทฤษฎีการประเมิน

ศิริชัย กาญจนวาสี

พิมพ์ครั้งที่ 3 ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม 2545 , 234 หน้า

ราคา 110 บาท

จัดพิมพ์ และจำหน่ายโดย สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โทรศัพท์ 0-2218-3247

ปกหลังของหนังสือบ่งไว้ว่า....ทฤษฎีการประเมินเล่มนี้ได้ช่วยริเริ่มจุดประกายของความคิด การศึกษาค้นคว้า และการอภิปรายเพื่อบูรณาการ และทำความเข้าใจ ศาสตร์แห่งการประเมิน ดันนำไปสู่การปรับปรุงเติมเต็มความสมบูรณ์และพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ทฤษฎีใหม่ หรือกฎเกณฑ์ใหม่ๆ ของศาสตร์แขนงนี้ ทฤษฎีการประเมิน เป็นองค์ความรู้ที่มีนัยทั่วไปที่สามารถใช้ทำความเข้าใจ บรรยาย อธิบาย หรือทำนายปรากฏการณ์ทางการประเมินในสถานการณ์ต่างๆ มีคุณค่าของการเป็นศูนย์กลางของความคิดในการประเมิน การพัฒนาองค์ความรู้ทางการประเมิน อธิบายธรรมชาติของการประเมิน และเสนอแนะแนวทางการประเมินที่เหมาะสม..

ซึ่งผู้ที่กำลังให้ความสนใจการประเมินทุกแขนงควรได้ทำการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และอภิปราย ให้ลึกซึ้งถึงทฤษฎีการประเมินเช่นกัน เนื้อหาสาระหลักของหนังสือนี้ประกอบด้วย **12 บทหลัก** ได้แก่ **ปรัชญาการประเมิน นิยามการประเมิน พัฒนาการของการประเมิน การสร้างทฤษฎีการประเมิน ทฤษฎีจุดมุ่งหมายของการประเมิน ทฤษฎีการกำหนดคุณค่า ทฤษฎีเกณฑ์การประเมิน ทฤษฎีรูปแบบการประเมิน ทฤษฎีการประเมินผลการดำเนินงาน ทฤษฎีการนำผลการประเมิน ไปใช้ประโยชน์ ทฤษฎีการประเมินงานประเมิน** และ**บทสรุป**ที่ว่า การประเมินเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ และมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา แถมท้ายด้วย **ภาคผนวก** เกี่ยวกับ แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาและประเมินโครงการฝึกอบรม และจรรยาบรรณของนักประเมิน

ชุดวิชาการประเมินเพื่อการพัฒนา

Evaluation for Development

อุดม จำรัสพันธุ์ , ชาตรี นาคะกุล,
ชาติชาย ม่วงปฐม , สมชาย วรกิจเกษมสกุล
พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง มกราคม 2545 , 238 หน้า
พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทัศน์ทองการพิมพ์
โทรศัพท์ 0-4426-7303
สำนักงานมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ,
สำนักงานมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย
ISBN 974-559-575-6 พ.ศ.2545

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือ ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ใช้ประกอบการเรียน ในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิตการจัดการและการประเมินโครงการ ตามโครงการเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ. 2545 มุ่งเน้นให้ผู้เรียนศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการออกไปศึกษาและเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถในการประเมิน การวางแผนการประเมิน การออกแบบการประเมินในงานให้ดียิ่งขึ้น หนังสือนี้นอกจากเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนในหลักสูตรโดยตรงแล้วยังเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจและต้องการเสริมสร้างความเข้าใจในการประเมินเช่นกัน

ชุดวิชาการประเมินนี้ ประกอบด้วย**เนื้อหา 4 หน่วย** ประกอบด้วย **หน่วยที่ 1 มโนทัศน์เกี่ยวกับการประเมิน** ได้แก่ *แนวคิด ความหมาย พัฒนาการของการประเมิน และความสำคัญของการประเมินกับการพัฒนาชุมชน* และ *แนวคิดการประเมินแบบต่างๆ* เช่น การประเมินตนเอง การประเมินแบบมีส่วนร่วม การประเมินแบบร่วมมือที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน การประเมินแบบเสริมพลังอำนาจ **หน่วยที่ 2 กระบวนการประเมิน** ได้แก่ *การวิเคราะห์โครงการ การกำหนดประเด็นในการประเมินโครงการ ตัวชี้วัด การวางแผนการประเมินโครงการ การออกแบบการประเมินโครงการ รูปแบบการประเมิน การเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอผลการวิเคราะห์และการสรุปผล*

หน่วยที่ 3 เทคนิคการประเมิน ได้แก่ *การติดตามกำกับโครงการ* ความหมาย ความสำคัญ กระบวนการ เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ เทคนิคการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินโครงการ *การเขียนรายงานผลการประเมินโครงการ* การรายงานผล รูปแบบของการรายงานผล การเขียนรายงาน การเผยแพร่ และ**หน่วยที่ 4 คุณภาพของการประเมิน** ได้แก่ *การใช้ประโยชน์จากการประเมิน* ความสัมพันธ์ระหว่างการประเมินกับการพัฒนา การประเมินกับการพัฒนาโครงการ การประเมินกับการพัฒนาชุมชน *การประเมินคุณภาพ* ความหมาย มาตรฐาน หลักการดำเนินการให้มีคุณภาพ *ความเป็นนักประเมินที่น่าเชื่อถือ แนวทางประเมินคุณภาพของงานประเมิน*

รายงานการพัฒนาคน ของประเทศไทย 2546

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ
(United Nations Development Programme - UNDP)
อาคารสหประชาชาติ ชั้น 12
ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพมหานคร 10200
โทรศัพท์ 0-22882130
ISBN 974-91116-5-6
จำนวน 175 หน้า

เริ่มจากบทนำของรายงานที่กล่าวถึง **พลังของการเสริมสร้างพลังอำนาจ ซึ่งเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนาคน ประเทศไทยกับ "ชุมชน" ความหมายและประเภทของชุมชน การเขียนรายงานเรื่องการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน การสำรวจความหลากหลาย และองค์ประกอบของรายงาน**ฉบับนี้ ที่ประกอบด้วย 2 ส่วนหลักๆคือ (จากบทนำ หน้า 16-17)

ส่วนที่ 1 – การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน ได้แก่

บทที่ 1 มุมมองจากชุมชน ชุมชนทุกภาคของประเทศเล่าเรื่องการต่อสู้ของพวกเขาเพื่อให้ได้มาซึ่งพลังอำนาจที่จะยกระดับชีวิตความเป็นอยู่และอนาคตของเขาผ่านกรณีศึกษาต่างๆ ข้อมรุ)ของบทนี้คือชุมชนมีความคิดชัดเจนเกี่ยวกับการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยยุทธศาสตร์หลักสามประการ คือ การใช้ศักยภาพภายในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาด้วยตนเอง การเจรจาต่อรองความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก และการต่อสู้เรียกร้องสิทธิชุมชน

บทที่ 2 บริบทใหม่ของการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน บทนี้ย้อนประวัติศาสตร์ชุมชนไทยโดยสังเขปเพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าชุมชนสูญเสียพลังอำนาจไปมากเพียงใดจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 (พ.ศ.2493-2502) เป็นต้นมา และชี้ให้เห็นแรงผลักดันที่ทำให้การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนกลับสู่วาระของชาติทั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 (พ.ศ. 2533-2542) เป็นต้นมาซึ่งเป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน บทนี้นำเสนอปรับเปลี่ยนเชิงบริบทเชิงสถาบันที่สำคัญที่เป็นผลมาจากรัฐธรรมนูญปี 2540 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และ 9 การกระจายอำนาจ และการปฏิรูปการศึกษา และได้ตั้งคำถามว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เอื้ออำนวยต่อการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพียงใด และยังจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอื่นเพื่อหนุนเสริมกระบวนการนี้อีกหรือไม่ อย่างไร

บทที่ 3 การสนับสนุนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเกิดขึ้นในบริบทของประเทศซึ่งกว้างขวางกว่าชุมชน บทนี้ลำดับพัฒนาการของแนวทางการพัฒนาที่มีชุมชนเป็นฐานในฐานะที่เป็นกระบวนการการเรียนรู้ระดับชาติเริ่มด้วยการทบทวนตัวอย่างโครงการระดับชุมชนที่สำคัญ ความร่วมมือระห่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกและแสดงให้เห็นว่าการสร้างงานวิจัยจากเงินทุนสนับสนุนของรัฐเพื่อให้เข้าใจพลวัตของชุมชนได้นำไปสู่การยอมรับเทคนิควิธีการวางแผนจากล่างสู่บนโดยมีชุมชนเป็นฐานอย่างค่อยเป็นค่อยไป นอกจากนั้น ยังเสนอตัวอย่างโครงการพัฒนาที่มีชุมชนเป็นฐานซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วเพื่อรับมือวิกฤต

เศรษฐกิจปี 2540 โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่ได้รับแรงบันดาลใจจากปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม

บทที่ 4 จุดเปลี่ยนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน บทนี้สังเคราะห์ข้อสรุปจาก 3 บทที่ผ่านมาและชี้ให้เห็นว่าการผนวกการพัฒนาคนกับหลักสิทธิมนุษยชนทำให้การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนได้รับการยอมรับเป็นแนวคิดการพัฒนาที่สำคัญ ชุมชนและนักกิจกรรมในประเทศไทยก็ได้ข้อสรุปเช่นเดียวกันจากประสบการณ์การเผชิญหน้ากับรัฐที่รวมศูนย์อำนาจและการพัฒนาแบบสั่งการจากเบื้องบน ปัจจุบันโครงร้างและกระบวนการเชิงสถาบันใหม่ทำให้เกิดบริบทที่เออำนวยการเสริมพลังอำนาจชุมชน แต่ยังมีอุปสรรคนานัปการจากแรงต้านของฝ่านอนุรักษ์นิยมและความเฉื่อยชาของระบบราชการ ฉะนั้นจะต้องเผยแพร่และส่งเสริมการเรียนรู้จากตัวอย่างความสำเร็จในพื้นที่ต่างๆต้องหนุนเสริมให้การกระจายอำนาจก้าวหน้าไปด้วยดี และแก้ไขจุดอ่อนของระบบการคุ้มครองพิทักษ์สิทธิ ส่วนสุดท้ายของบทนี้เสนอแนะแนวทางที่กลุ่มต่างๆ ชุมชน รัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยให้การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเป้าหมายของการพัฒนาคนและเสนอแนะการเปลี่ยนแปลงกระบวนการการตัดสินใจระดับนโยบายที่จำเป็นเพื่อให้การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนบรรลุผลทั้งในฐานะวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนาคน

ส่วนที่ 2 – การประเมินความก้าวหน้าการพัฒนาคน

บทที่ 5 ดัชนีการพัฒนาคน บทนี้นำเสนอ “ดัชนีความก้าวหน้าของคน” (Human Achievement Index – HAI) ซึ่งดัดแปลงจากดัชนีการพัฒนาคน (Human Development Index – HDI) ในรายงานประจำปีของยูเอ็นดีพี HAI เปรียบเทียบสถานภาพการพัฒนาคนใน 76 จังหวัดของประเทศไทยโดยใช้ตัวชี้วัด 6 กลุ่ม คือ สุขภาพ การศึกษา การทำงาน รายได้ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัวและชุมชน การติดต่อสื่อสาร และการมีส่วนร่วม บทนี้นำเสนอ HAI,HDI และดัชนีการพัฒนาหญิง-ชาย (Gender-related Development Index – GDI) ทั้งในระดับภาคและจังหวัด ดัชนีเหล่านี้ชี้ให้เห็นความไม่เสมอภาคและการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันซึ่งควรได้รับความสนใจและแก้ไขในระดับนโยบายทั้งระยะเร่งด่วนและระยะยาว

การวิเคราะห์สถานการณ์สังคม

ด้วยตนเอง

หนังสือชุดความรู้ เล่มที่ 6 สถาบันพัฒนาการเมือง

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ผู้รวบรวม

พิมพ์ครั้งที่ 1 มกราคม 2544 , 80 หน้า

ราคา 60 บาท

จัดพิมพ์ : สถาบันพัฒนาการเมือง

โทรศัพท์ 0-2937-4647

จัดจำหน่าย : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน

โทรศัพท์ 0-2937-4664

..การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมด้วยตนเอง” ซึ่ง สถาบันพัฒนาการเมือง จัดขึ้นสำหรับผู้ปฏิบัติงานองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางสังคมต่างๆ เพื่อให้เกิดการถกเถียงอย่างจริงจังถึงความเป็นไปได้ในการนำเอาแนวคิดทฤษฎีเหล่านั้นมาใช้ในการอธิบายและเปลี่ยนแปลงสังคมไทย

ข้อสำคัญไม่ได้อยู่ที่ว่าเรารู้จักและยึดกุมทฤษีหนึ่งทฤษฎีใดได้อย่างลึกซึ้งรอบด้านเท่านั้น แต่อยู่ที่ว่าเราจะสามารถประมวลข้อดีของทฤษฎีต่างๆในแต่ละด้านแต่ละมุมเพื่อสังเคราะห์ขึ้นเป็นแนวคิดทฤษฎีของเราเองที่สอดคล้องและบรรสานกับการปฏิบัติที่เป็นจริง ดังที่องค์กรประชาชนทั้งหลายกำลังดำเนินอยู่ได้อย่างลึกซึ้งรอบด้านมากน้อยแค่ไหน...ในหนังสือเล่มนี้จึงได้รวบรวมคำบรรยายและสรุปเป็นรูปเล่มเพื่อเผยแพร่ออกไปในวงกว้าง สาระภายในซึ่งได้สรุปทฤษฎีจากการบรรยายมาไว้อย่างน่าสนใจ ประกอบด้วย

บทนำ โดย อนุช อาภาภิรม

“ทฤษฎีประชาสังคม” โดย ดร.ธเนศ อาภาสุวรรณ

“แนวคิดชุมชนาธิปไตย” โดย พิทยา ว่องกุล

“ทฤษฎีระบบโลก” โดย ดร.เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ

“ทฤษฎีระบบโลก” โดย ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ

“นิเวศวิทยาการเมือง” โดย ประชา หุตานุวัตร

“การสร้างความรู้จากข่าว และอนาคตศึกษา” โดย อนุช อาภาภิรม

“วิพากษ์แนวคิดนอกกระแสหลักในสังคมไทย” **โดยสมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์**

การพัฒนา

โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

ACTION LEARNING

หนังสือที่ระลึกประจำปีสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน
เล่มที่ 18
สุชาดา รังสินันท์ บรรณาธิการ
พิมพ์ครั้งที่ 1 2545 ,190 หน้า
จำนวน 2,000 เล่ม
จัดพิมพ์ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน
โทรศัพท์ 0-2547-1000
พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์ฟิสิกส์เซ็นเตอร์
โทรศัพท์ 0-3429-8292

หนังสือเล่มนี้ได้เสนอมุมมอง และข้อคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์เกี่ยวกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติหลากหลายสถานการณ์ ดังนั้นหากผู้สนใจต้องการค้นหาทางเลือกใหม่ๆเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาฝึกอบรมให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพการณ์ทางสังคมที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจริง โดยการนำเอาข้อแนะนำเหล่านี้ไปทดลองปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ดันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในหน่วยงาน และการพัฒนาทรัพยากรบุคคล

ภายในแบ่งสาระเป็นบทตอนดังนี้ **ตอนที่ 1 แนวคิด** ประกอบด้วย ***การพัฒนาข้าราชการแนวใหม่ สู่สังคมแห่งการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลง*** โดย คุณหญิงทิพาวดี เมฆสวรรค์ ***การเรียนรู้จากการปฏิบัติ:ยิ่งทำยิ่งรู้ ยิ่งอยู่ยิ่งเชี่ยวชาญ*** โดย ดร.วีระวัฒน์ ปันนิตามัย ***การเรียนรู้จากการปฏิบัติ:หลักการและการปฏิบัติจริง*** โดย ดร.โทนี่ อิเวอร์การ์ด (ภาคภาษาไทย) Action Learning : Some principles and practicalities Dr.Toni Ivergard (ภาคภาษาอังกฤษ) ***นานาทัศนะของนักวิชาการด้านการเรียนรู้และการฝึกอบรม*** โดย กองบรรณาธิการ

ตอนที่ 2 การปฏิบัติ ประกอบด้วย ***สพข.กับการเรียนรู้จากการปฏิบัติ*** (Action Learning) โดย สุชาดา รังสินันท์ ***IDP กับการพัฒนานักบริหารระดับสูง*** โดย ลดาวัลย์ เวทยนุกูล ***การเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยกรณีศึกษา : ประสบการณ์จากมาเลเซีย*** โดย รัตนา อุบลสิงห์ ***บทบาทผู้อำนวยการกลุ่มกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติ*** โดย นงลักษณ์ หอตระกูล **ตอนที่ 3 สพข. : อดีตและอนาคต** ประกอบด้วย ***สพข. กับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการฝึกอบรม*** โดย ดร.สมโภชน์ นพคุณ ***สพข. จากการฝึกอบรมสู่การเรียนรู้*** โดย รัตนา อุบลสิงห์

*ปฏิรูป*การเรียนรู้
ผู้เรียนสำคัญที่สุด

คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
พิมพ์ครั้งที่ 5 กันยายน 2543 ,74 หน้า
จำนวน 50,000 เล่ม
เอกสารแจกฟรี ห้ามจำหน่าย
จัดพิมพ์และเผยแพร่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
โทรศัพท์ 0-2243-4147
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
โทรศัพท์ 0-2538-3022

เอกสารนี้ คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ ตั้งใจทำขึ้นเป็นเอกสารความรู้ ไม่ใช่ตำรา เขียนแบบเล่าสู่กันฟัง อ่านง่าย สบายใจ เพื่อสร้างความชัดเจนเรื่องพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ในส่วนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ เพื่อทำความเข้าใจให้ตรงกันว่า การปฏิรูปการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดนั้น คือ อย่างไร เอกสารนี้ว่าด้วยหลักการของการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ยังจะมีเล่มต่อๆไปว่าด้วยแนวปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ บทบาทของพ่อแม่เรียนรู้สู่โลกกว้าง เอกสารนี้มุ่งกลุ่มเป้าหมาย คือ ครู และผู้บริหารในสถานศึกษา ผู้ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับการเรียนการสอนอยู่บ้างแล้ว

เอกสารนี้ยังเหมาะสมกับผู้สนใจทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ ภายในประกอบด้วยเนื้อหาที่น่าสนใจทั้งสิ้น 7 บท ได้แก่ บทที่ 1 บทนำ ประกอบด้วย สถานภาพปัจจุบัน ความจำเป็นต้องปฏิรูปการเรียนรู้ บทที่ 2 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับการปฏิรูปการเรียนรู้ ประกอบด้วย ลักษณะการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ คือ ลักษณะของผู้เรียนที่พึงประสงค์ และลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ บทที่ 3 แนวคิด ความหมาย และแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ประกอบด้วย การเรียนรู้ตลอดชีวิต แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ ตัวอย่างการจัดกระบวนการเรียนรู้

บทที่ 4 ปฏิรูปการเรียนรู้ : ผลการดำเนินงาน และประสบการณ์จากฝ่ายต่างๆ ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถานศึกษาต่างๆ ผลของการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด บทที่ 5 บทบาทของผู้มีส่วนร่วมและประโยชน์ที่ทุกฝ่ายจะได้รับ ประกอบด้วย สภาพที่ขาดการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ผลที่ผู้มีส่วนร่วมจะได้รับ บทที่ 6 ถาม-ตอบปัญหาการปฏิรูปการเรียนรู้ และบทที่ 7 บทสรุป ท้ายเล่มรายชื่อคณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ คณะผู้เชี่ยวชาญพิจารณาหนังสือ คณะทำงานและบรรณาธิการ

วิถีไท

วิถีทางสู่ชุมชนพึ่งตนเอง

สุวัฒน์ คงแป้น บรรณาธิการ

บัณฑร อ่อนดำ คำนิยม
พิมพ์ครั้งแรก พฤศจิกายน 2545, 352 หน้า
ราคา 200 บาท
จัดพิมพ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน)
มูลนิธิชุมชนไท (0-2716-5610-11 ต่อ 601-604)
จัดจำหน่าย บริษัทรวมทรรศน์ จำกัด
โทรศัพท์ 0-2930-1165-6

การเปิดโลกทัศน์จากการอ่าน โดยเฉพาะประสบการณ์จริงที่ถ่ายทอดผ่านตัวอักษรไว้ในหนังสือเล่มนี้ บทความรวมแนวคิดและประสบการณ์งานพัฒนาจากชุมชนทั่วประเทศทั้ง 41 บทความ จะช่วยให้ผู้สนใจได้ออกตามรอย หรือย้อนรำลึกถึงประสบการณ์ตรงที่เคยประสพมาได้อย่างกระชับ และน่าสนใจ เนื้อหาสั้นๆที่บ่งถึงกระบวนการพัฒนากระแสรองหรือที่เรียกว่าชุมชนาภิวัฒน์ ความพยายามที่จะใช้กระบวนการพัฒนากระแสนี้ เป็นเหมือนคานงัดทำให้ชุมชนาภิวัฒน์เคลื่อนไปสู่การเป็นกระแสหลักของการพัฒนา ดังอาจารย์บัณฑร อ่อนดำ ได้เขียนคำนิยมไว้นั้น ยิ่งย้ำความน่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ อันประกอบไปด้วยบทความดังต่อไปนี้

ที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ❀คนจนในเมืองกับการต่อสู้..เพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ❀แปรวาระแห่งชาติ “เมืองน่าอยู่” สู่รูปธรรม ❀ย้ายชุมชนป้อมมหากาฬ ฤาชีวิตเป็นเพียงก้อนหินในสวนหย่อม? ❀กองทุนที่อยู่อาศัยคนจนเมืองเชียงใหม่ สะสมวันละบาทเพื่อมีบ้าน ❀ “ทับแก้ว” การรื้อย้ายครั้งที่ 3 เพื่อนำร่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนริมทางรถไฟ

ธุรกิจชุมชน ได้แก่ ❀ขนมจีนข้างกล้อมเมืองระยอง ❀“น้ำนมข้างกระยาคู” ฟื้นภูมิปัญญาชาวบ้าน สร้างงานให้ชุมชน ❀ลงเลและเชเคย ❀โรงงานแป้งขนมจีนเมืองนครฯ ❀หย๊าดชาวเล ❀ศูนย์ตระบัลไพร ธุรกิจสีเขียว..พึ่งตนเอง ❀บ้านโคกภูเก่าหยุดแรงงานย้ายถิ่น ด้วยผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ ❀หวายแตกหน่อที่ “บุทม” ❀น้ำสำรอง..เครื่องดื่มเพื่อสำรองสุขภาพ ❀ “ดงบัง” แหล่งสำรองสมุนไพรของอภัยภูเบศร

ดิน น้ำ ป่า ได้แก่ ❀การต่อสู้เพื่อบึงสำนักงานใหญ่ ❀ก้าวใหม่ป่าชุมชนบ้านกิ่วม่วง กับการพัฒนาเป็นแหล่งศึกษาป่าชุมชน ❀ป่าชุมชนทุ่งยาว อีก(หนึ่ง)ตำนาน..คนรักษ์ป่า ❀ดูซง..สวนคือชีวิต ❀ “คนริมคลองนาคราช” บูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการอยู่ร่วมกับป่า ❀

“คนเคียงป่า” แห่งแม่วงก์-แม่เปิน ❀ป่าครอบครัวและคนอยู่ป่ายัง : คือความหวังของคนแห่งป่าพะโต๊ะ ❀เส้นทางสู่(นคร)บางจำ ❀เกษตรยั่งยืน พลิกฟื้นเกษตรกรไทย

องค์กรการเงินและสวัสดิการ ได้แก่ ❀ขบวนการกู้ชาติ สร้างสถาบันการเงินและสวัสดิการชุมชนแห่งชาติ ❀การเดินทางไกลครั้งที่ 2 ของครูชบ ยอดแก้ว ..เพื่อพันธกิจกู้ชาติ ❀ชุมชนอามานะฮ์ ใช้หนามยอกเอาหนามบ่ง ช่วยคนจนในชุมชนปลดหนี้นอกระบบ ❀มีธนาคารที่ไหนในโลกที่คนจนพึ่งได้ตั้งแต่เงิน ถึงน้ำปลาข้าวสาร ❀เยี่ยมชุมชน “นิมิตรใหม่” ทำอย่างไรจึงปลอด “ไบ๋” ❀ฒ.ผู้เฒ่า..คลังปัญญาของชุมชน กับพัฒนาการ 3 ระดับของสวัสดิการผู้สูงอายุ ❀ กองทุนสวนยาง ก้าวแรกของผู้สูงอายุ..สตูล

ชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ❀บนเส้นทางการพึ่งตนเองของไพศาลี ❀คืนวิถีชุมชนคนอีสาน เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินด้วยเกษตรอินทรีย์ ❀บทเรียนจาก..อินโดนีเซีย จะเลือกผีหรือเลือกคน? ❀รวมพลคนรักท่าจีน ร้อยดวงใจ..คืนชีวิตให้สายน้ำ ❀ตัวตนคนไม้เรียง ❀ภาพสะท้อนจากอาข่า ❀ เล่าขานตำนาน..คน เมื่อ..คนไทยพลัดถิ่นถามหาสัญชาติไทย

ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ❀จิตวิญญาณท้องถิ่น คุณค่าที่ยังคงอยู่คู่โนราห์วังเลน ❀โรงเรียนหมอลำร้อยเอ็ด อนุรักษ์ภูมิปัญญา..พัฒนาเพื่อลูกหลาน ❀ศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย สืบทอดศิลปะเพื่อสังคม

*ท้*องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัฒน์

วิกฤตโลก วิกฤตไทย
อะไรคือทางรอด

บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน

ชุดความรู้เที่ยงคืน เล่มที่หนึ่ง
ชัชวาล ปุญปัน – สมเกียรติ ตั้งนโม บรรณาธิการ
พิมพ์ครั้งแรก พฤศจิกายน 2544,213 หน้า
ราคา 145 บาท
จัดพิมพ์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
โทรศัพท์ 0-2434-0268
จัดจำหน่าย บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด
โทรศัพท์ 0-2882-2000

บทสนทนาที่เกิดขึ้นในห้องเรียนของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ที่มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการขัดเกลาคำถาม เชื่อมโยงปัจจัยต่างๆเข้ามาสัมพันธ์กับคำถาม ลองเสนอคำตอบและมีมุมมองที่แตกต่าง และจบลงโดยไม่มีคำตอบที่เป็นสากล ผู้เรียนจึงมิได้คำตอบที่เหมือนกัน แต่ก็เกิดอำนาจในการอธิบายได้ดี ณ ช่วงเวลานั้นๆ และในตำราเล่มนี้ได้รวมคำบรรยายที่เกิดขึ้นของกระบวนวิชา “ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัฒน์ 101” จาก 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ **โลกาภิวัฒน์กับวัฒนธรรมไทย** เสนอโดย ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ **เศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัฒน์** เสนอโดย ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย **กระบวนการความเป็นท้องถิ่นในยุคโลกาภิวัฒน์** เสนอโดย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก นักวิชาการอิสระสาขารัฐศาสตร์ และ **ทางเลือก ทางรอดของไทยในยุคโลกาภิวัฒน์** เสนอโดย รองศาสตราจารย์รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จากคำถามคำตอบ ประเด็นถกเถียงในแง่มุมต่างๆทำให้เกิดเป็นบทศึกษาและเรียนรู้ร่วมกัน จะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง และเกิดเป็นพลังที่เข้มแข็งต่อไป ผู้สนใจสามารถเข้าเรียนในชั้นเรียนได้จากหนังสือเล่มนี้ หรือ ตลอดเวลาที่ WWW.geocities.com/midnightuniv

ภาคผนวก 2

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
(จำนวน 6 ครั้ง)

ภาคผนวก 2.1

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2546

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
ครั้งที่ 1/2546 เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2546
ณ ห้องประชุม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

****

รายนามคณะกรรมการที่ร่วมประชุม

1. ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ประธานคณะกรรมการ
2. นายชัชวาลย์ ทองดีเลิศ กรรมการ
3. รศ.ประภาภัทร นิยม กรรมการ
4. นายวิศิษฐ์ วังวิญญู กรรมการ
5. ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ กรรมการ
6. รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กรรมการ
7. รศ.เนาวรัตน์ พลายน้อย กรรมการ
8. ดร.สินธุ์ สโลบล กรรมการ
9. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กรรมการ
10. นายทรงพล เจตนาวณิชย์ กรรมการและเลขานุการ

รายนามคณะกรรมการที่ไม่สามารถเข้าร่วมประชุม

11. นางสาวสมสุข บุญญะบัญชา กรรมการ
12. นายเอนก นาคะบุตร กรรมการ
13. อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี กรรมการ
14. อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ กรรมการ
15. ทพ.กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์ กรรมการ

รายนามผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์

16. พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น สรส.ส่วนกลาง
17. นางสุทิน ศิรินคร สรส.ส่วนกลาง
18. นางสาวปิยะนุช อาชีววิทย์ สรส.ส่วนกลาง
19. นางสาวปิยะวดี สิงห์สุรีย์ สรส.ภาคกลาง
20. นางสาวนวลทิพย์ ชูศรีโฉม สรส.ภาคกลาง
21. นางสาวประสพศรี สุขมาก สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ท้องถิ่น
22. นางสาวพรรณทิพย์ เพชรมาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มหาชน) พอช.
23. นางสาวนิตยา พิรยะธรรมวงศ์ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
24. นางสาวอุรพิณ ชูเกาะทวด สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
25. ผู้แทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ความนำ

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ครั้งที่ 1/2546 เป็นการประชุมเพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางและติดตามผลการดำเนินการของโครงการฯ ในรอบ 4 เดือนที่ผ่านมา (1 มิ.ย. – 30 ก.ย. 46) โดยมีคณะกรรมการกำกับทิศทางของโครงการฯ และผู้บริหาร โครงการเข้าร่วมประชุมเพื่อให้ข้อเสนอแนะและแนวทางการดำเนินงานของโครงการที่จะดำเนินงานต่อในภาพรวม โดยมีวาระการประชุม 5 เรื่อง คือ

1. ความเป็นมาของโครงการ
2. เป้าหมายและภารกิจของโครงการ
3. แนวทางการดำเนินการโครงการ
4. การดำเนินการในรอบ 4 เดือนที่ผ่านมา (1 มิ.ย. – 30 ก.ย. 46)
   - กิจกรรม
   - ผลที่เกิดขึ้น
   - ข้อคิดเห็นและแนวทางในการดำเนินการต่อ
   - ผลการดำเนินการในภูมิภาค 3 ภูมิภาค (ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน)
   - ผลการดำเนินการในด้านวิชาการ
5. ข้อคิดเห็นและแนวทางการในการดำเนินการต่อในภาพรวมของโครงการ

โดยในเบื้องต้นที่ประชุมกำหนดให้ ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช จากสถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) เป็นประธานฯ ในที่ประชุม เพื่อให้การประชุมเป็นไปตามที่ฝ่ายบริหารโครงการกำหนดไว้

นอกจากนี้ ที่ประชุมยังกำหนดให้ฝ่ายต่าง ๆ เสนอความคิดเห็นได้ตามความเหมาะสมในระหว่างการประชุม กรณีที่มีความสนใจในประเด็นนั้นๆ โดยเฉพาะในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนเป็นสุข

<u>วาระที่ 1</u> ความเป็นมา เป้าหมาย และภารกิจของโครงการฯ

รศ. ปาริชาติ วลัยเสถียร (ผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ โครงการฯ) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโครงการที่มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนได้รู้เนื้อรู้ตัวในลักษณะของการเรียนรู้เชิงประเมินว่า ตนเองอยู่ในสภาวะใด จะเดินต่อไปอย่างไร เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้นั้นเป็นการเรียนรู้ที่มีพลัง สามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้

โดยกล่าวถึงลักษณะของโครงการที่เน้นให้ภาคีในท้องถิ่น อาทิ นักพัฒนา นักวิชาการ ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ มีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน

โดยแนวทางการเรียนรู้นั้นจะเป็นการเรียนรู้ทั้งในแนวราบและแนวดิ่ง ที่มุ่งส่งเสริมให้ชุมชน องค์กรชุมชน และภาคีต่างๆ ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ทั้งนักพัฒนา นักวิชาการ ชุมชนและ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ และในแนวดิ่งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานให้การสนับสนุน เช่น สกว. สสส. และสรส. เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการทบทวนตนเองของชุมชน เพื่อนำไปสู่การสร้างฐานข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน โดยกระบวนการเรียนรู้นั้น มุ่งเน้นทั้งในด้านการจัดการ การจัดทำชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ และการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และมิติจิตวิญญาณที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ เพื่อการพัฒนาระบบและกลไกการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่ภาวะชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุข และเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งระหว่างชุมชนด้วยกันในการปรับตัวเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนเป็นสุข และระหว่างภาคีต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้และบริบทของสังคมไทย

เป้าหมาย รศ. ปาริชาติ กล่าวถึง เป้าหมายของโครงการว่ามีเป้าหมาย 4 ประการคือ

- เกิดกลไกการดำเนินการเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ ที่มีเป้าหมายชุมชนเป็นสุข
- การเสริมสร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคมที่ทำงานในระดับพื้นที่
- เกิดองค์ความรู้ ว่าด้วยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ทั้งในด้านชุดความรู้ และเครื่องมือ เพื่อประเมินชุมชนเป็นสุข
- เกิดการสรุปบทเรียน การวิเคราะห์ สังเคราะห์ องค์ความรู้เพื่อขยายผลไปสู่ระดับนโยบายและการดำเนินการของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ยุทธศาสตร์การดำเนินการ โดยการดำเนินการตามโครงการนั้น มียุทธศาสตร์การดำเนินการที่มุ่งเน้นในกระบวนการต่อไปนี้

- เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ที่ให้ทุกฝ่ายร่วมเป็นเจ้าของ
- การทำงานจากสิ่งหรือทุนที่มีอยู่ ทั้งในด้านตัวบุคคล สถาบัน องค์กรส่วนท้องถิ่น ในด้านกลไกการจัดการของภาคีต่างๆ และในด้านข้อมูล ความรู้ที่มีอยู่แล้ว และนำมาพัฒนา เผยแพร่ต่อ เช่น ความรู้เชิงประเด็น บทเรียนจากกรณีศึกษา ชุดความรู้ ฯลฯ
- การเสริมสร้างและพัฒนากลไก – คนทำงาน ที่จะไปสู่ “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” และ “นักจัดการความรู้ในท้องถิ่น”
- การขับเคลื่อนงานด้วยฐานความรู้และข้อมูล
- การสรุปบทเรียน และยกระดับความรู้อย่างต่อเนื่อง

<u>วาระที่ 2</u> แนวทางการดำเนินงานของโครงการ

- การพัฒนาระบบงาน เน้นการดำเนินการในลักษณะของสถาบันที่ได้รับการยอมรับ/ศรัทธาเพื่อทำหน้าที่เสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนเป็นสุข
- การดำเนินการเน้นกระบวนการทางสังคมที่ใช้ฐานความรู้ทางวิชาการประกอบ โดยการวิเคราะห์สังเคราะห์ ชุดความรู้และชุดเครื่องในการทำงานของผู้ที่เกี่ยวข้อง
- ขอบเขตและความครอบคลุมนั้น ดำเนินการทั้งในระดับชุมชนที่เน้นการประเมินตนเองและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และในระดับภาพรวม (นโยบาย) ที่เน้นความเข้าใจและกระบวนการทำงานร่วมกัน
- ความยั่งยืน ดำเนินการสานต่อการทำงานจากทุนฐานเดิมที่มีอยู่ และเสริมสร้างให้เกิดพลัง และเข้าไปสนับสนุนกับองค์กรในท้องถิ่น

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ (ผู้อำนวยการฝ่ายสนับสนุนเครือข่ายของโครงการฯ) ได้กล่าวเสริมกระบวนการดำเนินการและเป้าหมายของโครงการว่า เป้าหมายของโครงการมี 2 ระยะ คือ

ระยะสั้น (4 เดือน) มีเป้าหมาย คือ 1) การประมวลสถานการณ์และปัญหางานพัฒนาในพื้นที่ 2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายและการสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในระดับภาค 3) การสร้างกลไกการจัดการระดับภาคและจังหวัด 4) การรวบรวม ประมวลองค์ความรู้ที่มีอยู่และการพัฒนาชุดความรู้/เครื่องมือการเรียนรู้ 5) การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวย

ส่วนเป้าหมายในระยะยาว ได้แก่ 1)พัฒนากลไกและระบบการดำเนินงานในเชิงสถาบัน (ต่อเนื่อง,ระยะยาว,การจัดการ) 2) สร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคม (ด้านส่งเสริมและจัดการความรู้) 3) สร้างองค์ความรู้ “การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์” และ “การเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” 4) ขยายผลสู่วงกว้าง (ต่อสังคมและในระดับนโยบาย)

นอกจากนี้ยังได้กล่าวเสริมถึงกลไกการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเชิงประเมิน ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ที่มีพลังและการเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อให้ชุมชนเป็นสุข และการจัดการของภาคีต่างๆ ในเชิงพื้นที่ โดยมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ปัญหา การจัดการความรู้ และการกำหนดตัวชี้วัดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม การค้นหาความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ และการที่จะก้าวเดินต่อไปในอนาคต

<u>วาระที่ 3</u> การนำเสนอผลดำเนินงานในรอบ 4 เดือน (1 มิ.ย. – 30 ก.ย. 46) ที่ผ่านมา และการให้ข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงานในอนาคต

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ประธานในที่ประชุมฯ ได้กล่าวเสริมว่า สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับผลการดำเนินงานในรอบ 4 เดือนที่ผ่านมา ขอให้พิจารณาดูจากเอกสารประกอบการประชุม หมายเลข 1 จากนั้นได้เสนอให้ รศ.ดร. สุจินต์ สิมารักษ์ จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น กล่าวรายงานผลการดำเนินการของโครงการในภาคอีสานเพิ่มเติม และเชิญกรรมการทุกท่านร่วมให้ข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงานในรอบ 4 เดือนที่ผ่านมาและกำลังจะ
ดำเนินการต่อไปในอนาคต

รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ ได้กล่าวถึงผลการดำเนินการตามโครงการในภาคอีสานว่า ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกัน 2 – 3 ครั้งในโครงการดังกล่าว และเห็นว่ามีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ในระยะยาว จึงเกิดกลไกการจัดการของสถาบันขึ้น โดยมีภาคีจากส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม โดย รศ.ดร. สุจินต์ สิมารักษ์ กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาโครงการและกระบวนการเรียนรู้ในภาคอีสานว่า อยู่ในช่วงของการพัฒนาโครงการ โดยยกตัวอย่างพื้นที่ ใน จังหวัดสุรินทร์ ว่า มีข้อเสนอโครงการ ประมาณ 9 ชุดโครงการ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่อื่นๆ เช่น มหาสารคาม พิมาย ขอนแก่น บุรีรัมย์ ก็มีการพัฒนาโครงการอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ ได้ให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ คือ การจัดการ เพื่อให้กลุ่ม องค์กร ชุมชน เกิดการผลิตหรือเกิดผลลัพธ์ในทางที่ดีขึ้น และให้รู้ว่าดีขึ้นอย่างไร แย่ลงอย่างไร โดยศึกษาถึงข้อมูล สารสนเทศ และความรู้ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในลักษณะดังนี้

ศึกษาข้อมูล ⟶ สารสนเทศ ⟶ ความรู้

และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศ โดยผ่านการศึกษาวิจัยของคนที่จะนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ (CEO)

ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนนั้นมีมากขึ้น ซึ่งบางครั้งกลายเป็นภาระของชุมชนที่จะต้องมีเวที กลไกการทำงาน ทำให้ชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง และไม่อยากเข้าร่วมเวทีภาคีสนับสนุนจะทำอย่างไรเพื่อให้กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนานั้น กลายเป็นภาระที่เป็นปกติของชุมชน หาคนที่มีความรู้ความถนัดที่มีการทำงานแบบปกติ โดยแบ่งเวลา 1 ใน 3 มาเป็นตัวเชื่อมในการทำงานร่วมกับชุมชน

คุณสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ ว่ากระบวนการเรียนรู้นั้น จะต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและเป็นการเรียนรู้จากชีวิตของเขา โดยเกิดจากความสนใจของเขาเอง รวมทั้งกระบวนการนั้นจะต้องนำไปสู่การแก้ไขความทุกข์ที่เกิดขึ้น แก้ไขปัญหาชีวิตของเขาเอง และสุดท้ายให้เกิดความสุข ที่มาจากการเรียนรู้นั้น

อาจารย์ชัยวัฒน์ บุญนาค ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า จะต้องนำไปสู่การแก้ไขความทุกข์ โดยมองให้เห็นว่า สิ่งไหนเป็นทุกข์ชาวบ้าน ซึ่งความทุกข์ของชาวบ้านอาจเป็นคนละเรื่องกับสิ่งที่เรา (นักวิชาการ) คิด และต้องลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เช่น ความขัดแย้งของชาวบ้านกับ อบต. และไม่มองไปที่เงินทองเป็นสำคัญ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้กล่าวถึงผลการดำเนินงานตามโครงการในเขตภาคกลาง ที่มุ่งเน้นการสร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคม เพื่อนำไปสู่การเป็นนักจัดการความรู้ท้องถิ่นและผู้นำการเปลี่ยนแปลง จากบัณฑิตอาสา (กองทุนหมู่บ้าน) จำนวน 25 คน โดยกล่าวถึงกระบวนการทำงาน ว่าก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมากมาย โดยเริ่มต้นจากวิธีการค้นหาบุคคล การกำหนดแนวคิดในทางสังคมและพุทธศาสนา ที่จะนำไปสู่การจัดการชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนของบัณฑิตอาสาเหล่านั้น โดยมีการศึกษาวิเคราะห์จากคำถามง่ายๆ ที่จะทำให้ได้มาซึ่งแนวทางการทำงานที่ชัดเจน

1. ชุมชนท้องถิ่นของเรามีปัญหาหรือไม่ ปัญหานั้นคืออะไร และเกิดจากอะไร
2. ชุมชนท้องถิ่นกับกระแสการเปลี่ยนแปลง
3. เราเป็นใคร มาจากไหน มาเพื่ออะไร และกำลังจะไปไหน เราจะช่วยท้องถิ่นเราได้หรือไม่

จากนั้นโครงการ กำหนดแผนการพัฒนาความรู้ ทักษะของบัณฑิต ในเรื่องของคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การมีความคิดสร้างสรรค์ การมีทักษะ การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม การมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน และเป้าหมายของงานที่จะทำร่วมกัน ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาโครงการที่ต่อเนื่อง ทั้งในด้านสาระความรู้ กระบวนการ เทคนิคการทำงาน และแผนการที่นำไปสู่การปฏิบัติได้จริงในชุมชน (ดูแผนภูมิและรูปภาพกิจกรรมในเอกสารการประชุม หมายเลข 2)

ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค ได้กล่าวเสริมถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ของคุณทรงพลว่า มีขั้นตอนการเสริมสร้าง โดยให้เยาวชน (ผู้จัดการความรู้ท้องถิ่น) คิดวิเคราะห์และเสนอมุมมองทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ รวมถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการ ทั้งนี้ เพื่อมุ่งเน้นศักยภาพของทุกฝ่ายให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

รศ.ประภาภัทร นิยม ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ว่า ควรมาจากความรู้ที่ตัวเรารู้จักตนเอง รู้จักขณะจิต และความสามารถในการเรียนรู้ที่ตนเองมีอยู่ โดยมิให้บิดเบือนความจริง และใช้ตัวเราเป็นเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่เป็นเครื่องพิสูจน์ความจริง ฟังเสียงข้างในมากกว่ากว่าเสียงข้างนอก และกระทำที่จุดเล็กที่สุดในสถาบันที่เล็กและขยายผลไปในวงกว้าง

ดร.สีลาภารณ์ บัวสาย ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกระบวนการทำงานที่ขยายผลจากความคิดไปสู่การปฏิบัติในเรื่องต่างๆ คือ

1. การทำให้คนทำงานกับชุมชน ทำงานไปสู่เป้าหมายชุมชนเป็นสุข โดยมองถึง คำว่า “ชุมชนเป็นสุข” กับ “การเรียนรู้ที่เป็นสุข” ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ชุมชนเป็นสุขหรือบุคคลเป็นสุข บุคคลเรียนรู้เป็นสุขนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข และภาพรวมเป็นสุข
2. ควรมีการสร้างชุดความรู้ต่างๆ เช่น
   - บทเรียนของนักพัฒนา
   - การสร้างบุคคลรุ่นใหม่ (นักจัดการความรู้)
   - การสรุปบทเรียนของคนทำงาน/นักพัฒนา
   - ข้อสรุปบรรยากาศในการเรียนรู้ และท่าทีความสัมพันธ์ต่อเพื่อนเป็นอย่างไร
3. ควรมีแผนงานพัฒนานักจัดการความรู้
4. ควรมีการพัฒนาให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวเสริมถึงเป้าหมายของโครงการในระยะ 4 เดือนแรกในข้อที่ 1 คือ การประมวลสถานการณ์และปัญหางานพัฒนาในพื้นที่ว่า น่าจะจัดให้มีการทำหนังสือประมวลความรู้นั้นสัก 1 เล่ม รวมถึงการสรุปแนวทางการทำงาน เช่น บัณฑิตอาสา 25 คน จะส่งผลต่อคนรุ่นใหม่หรือไม่ โดยเป็นการบันทึกจากชุมชน และให้ทั้ง 25 คน เชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น สถาบันการศึกษาเดิม และขยายผลสู่โรงเรียน สถาบันราชภัฏ และมหาวิทยาลัย รวมทั้ง ควรให้มีกระบวนการที่เรียกว่า Training Of the Trainer

รศ.ประภาภัทร นิยม ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า น่าจะให้มีกระบวนการพัฒนาจิตเพื่อให้ผู้เข้าร่วมงานมีจิตที่ผ่อนคลาย คิดเร้ากุศล หรือคิดในเชิงบวก เพื่อให้เกิดกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมชาติมากขึ้น

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นสุขและการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขสามารถไปด้วยกันได้ และอธิบายถึงชุดความรู้และชุดเครื่องมือทั้ง 8 ชุด ได้แก่

- กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา
- องค์ความรู้และการจัดการเครือข่าย
- การพัฒนาแนวโบราณคดีชุมชน
- ข่ายใยชีวิตในการเรียนรู้

ชุดเครื่องมือได้แก่

- การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน
- กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวิจัยและการพัฒนาท้องถิ่น
- แนวทางการติดตามและประเมินผลในงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
- การตั้งคำถามเพื่อการเรียนรู้

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวแนะนำถึงการจัดทำชุดความรู้และเครื่องมือว่า ให้ชาวบ้านเขียนและสรุปบทเรียน โดยที่เราเข้าไปช่วยเหลือเรียบเรียงและปริวรรตความรู้อย่างต่อเนื่อง พัฒนาให้นักจัดการความรู้ 25 คน เกิดทักษะ ความรู้ การมีปฏิสัมพันธ์กับคน รวมทั้งการรับรู้และกรองสิ่งจากภายนอก

รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย ได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานพัฒนานักจัดการความรู้ทั้ง 25 คน ว่าสามารถนำไปสู่การที่ชุมชนเป็นสุขได้ โดยให้ข้อคิดเห็นดังนี้

- ภาคกลางมีความพยายามในการเลือกคนมาทำงาน และสังเกตว่า มีผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย
- ควรมีโครงสร้างทางนวัตกรรม รองรับ และควรมีเทคนิคที่สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง
- ให้เกิดกระบวนการ Learning and Research มุ่งเน้นการทำมากกว่าการพูด

คุณพรรณทิพย์ เพชรมาก ผู้แทนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า จะทำอย่างไรให้เกิดการเติมปัญญาแก่ชุมชน ที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และควรทำการตลาดเกี่ยวกับหนังสืองานพัฒนาเพื่อขยายกลุ่มผู้อ่านให้มีมากขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มธุรกิจ ที่จะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมมากขึ้น และกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นแบบ KAP ว่าควรมีเพิ่มเติมอีก คือ

- AA → P คือการเรียนรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติ
- KAP และ E คือมีการเรียนรู้และการประเมินอย่างต่อเนื่อง

ดร.สินธุ์ สโรบล ได้กล่าวถึงการ ทบทวนการเรียนรู้ Re learning ว่าปัจจุบันกระแสการบริโภคนิยมรุนแรง คนในชุมชนจะทำอย่างไร ที่จะมีการปรับตัวให้รู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง เพราะมีการรุกทางวัฒนธรรม

อย่างต่อเนื่อง ควรให้มีวัฒนธรรมชุมชนคอยดูแลหรือต้านให้ชุมชนเป็นสุข และท้องถิ่น ควรมีการวางแผนเพื่อที่จะจัดการกับตนเองได้

ดร.สีลาภารณ์ บัวสาย ได้กล่าวเสนอถึงแผนงานใน 18 เดือนข้างหน้า ใน 5 ประเด็น คือ

1. การเชื่อมโยงกับองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรอิสระต่างๆ เพื่อให้เกิดระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ชุมชนเป็นสุข
2. เชื่อมโยงการทำงานกับภูมิภาคต่างๆ (เกิดกลไกการจัดการ)
3. สร้างชุดความรู้ที่ต่อเนื่อง ทั้งชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ทั้งที่เป็นของชาวบ้านและเชิงวิชาการ
4. สร้างนักจัดการกระบวนการเรียนรู้ แบบ **Training For the Trainer**
5. มีการติดตามและประเมินผลใน 4 ข้อ ดังกล่าว

นอกจากนี้ควรมีการเสริมสร้างการสื่อภาษาที่สามารถให้เกิดการรับรู้ในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะของแวดวงการพัฒนาเท่านั้น ควรมีการเสริมสร้างและพัฒนาให้มากขึ้น

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวเสริมถึงประเด็นทั้ง 5 ข้อว่า ควรมีกระบวนการดังนี้

1. ให้ชาวบ้านเป็นผู้นำ เป็นผู้ทำหรือแสดง Actor
2. มีความต่อเนื่อง และมีกลไกที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง
3. ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดแผนงาน

คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า น่าจะเป็นคีย์หลักของโครงการและให้เกิดความเข้าใจพร้อมทั้งสามารถให้ถ่ายทอดแก่คนส่วนใหญ่ได้ โดยการผสมผสานสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่อย่างเหมาะสม และมีพื้นที่การจัดการ มีนักจัดการความรู้ หลักสูตรการจัดการความรู้

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงเทคนิคของสถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคมว่า มีการทบทวนกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งกระบวนการ AA R (After Action Review) และกระบวนพูดคุยเพื่อให้เกิดการทำงานที่ต่อเนื่องและสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

คุณวิศิษฐ์ วังวิญญู ได้กล่าวถึงภาษาในการสื่อสารการพัฒนาว่า มีความสำคัญที่จะทำให้การพัฒนานั้น มีทิศทางร่วมกัน เพราะคนพูดภาษาเดียวกันย่อมสามารถนำแรงจูงใจไปสู่ความสำเร็จ

รศ.ประภาภัทร นิยม ได้กล่าวถึงภาษาว่า อธิบายความคิดได้ แต่ไม่สามารถอธิบายความรู้สึกได้ ให้มีการเรียนรู้ที่ตนเอง มีการศึกษาในเชิงพุทธธรรมมากขึ้น ให้มีสติปัญญา และควรให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในและภายนอก และศาสตร์ต่างๆ อย่างเหมาะสม และมุ่งเน้นการสร้างด้วยความรู้ การสื่อสาร แลกระบวนการเรียนรู้

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวสรุปถึงกระบวนการทำงานของโครงการว่า เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาโครงการ ที่มีข้อกำหนด ตามความคาดหวัง และผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ปัจจุบันการทำงานได้เห็นการก่อรูปก่อร่าง ที่มีความเข้าใจร่วมกัน และพยายามให้ท้องถิ่นเป็นเจ้าของ โดยการเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหลังจากนี้การดำเนินการในภาคเหนือ-อีสานจะมีความชัดเจนมากขึ้น

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวถึงการคัดเลือกคนที่จะเป็นนักจัดการความรู้ ว่า ต้องมีความพร้อมในการเรียนรู้ ทำงานบนความเป็นจริง และต้องใช้เวลาในการพิสูจน์ว่าคนที่ทำงานนั้น จะเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่อย่างไร

คุณวิศิษฐ์ วังวิญญู ได้กล่าวถึง การทำกิจวัตรของบุคคลว่า จะต้องมีความพร้อมและมั่นคงในอารมณ์ถ้าพร้อมถึง 50 % ในแต่ละวันก็ถือว่าประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาได้ กล่าวคือ มีพฤติกรรมดี มีอารมณ์ดี และ มีปัญญาที่ไม่ติดในสมมติบัญญัติ

และในกระบวนการพัฒนานักจัดการความรู้ จะต้องให้บุคคลเหล่านั้น บุคคลเป้าหมายเล็กๆ ที่ต่อเนื่องในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจะให้เขามีกำลังใจต่อความสำเร็จ และเข้าใจในชีวิตมากขึ้น นอกจากนี้ ควรใช้ความพ่ายแพ้เล็กๆ เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา “จงกล้าทำในสิ่งที่คุณกลัว แล้วความกลัวจะหายไป”

นอกจากนี้ ในที่ประชุมได้มีการวิพากย์ วิจารณ์ถึงแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ว่าเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การแสวงหาข้อเท็จจริงและแนวทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่เป็นระบบและต่อเนื่อง เพราะผู้คนจะเข้าใจถึงอดีต ปัจจุบัน และแนวทางในอนาคต การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะทำให้ได้ผลการศึกษาที่เป็นรูปธรรม คือ

1. องค์ประกอบของชุมชน เช่น ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
2. เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน (ระบบการจัดการของสิ่งต่างๆ)
3. เห็นแนวทางในอนาคต คือ เราจะอยู่อย่างไร ได้หรือไม่ และจะทำอย่างไร

และ**แนวทางการดำเนินการของโครงการฯ** ในที่ประชุมมีความคิดเห็นว่า ควรมีการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ ในทุกๆ 3 เดือน เพื่อติดตามกระบวนการทำงานร่วมกัน

ปิดประชุม เวลา 16.30 น.

พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น ผู้บันทึก/พิมพ์
นายทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้ตรวจทาน

ภาคผนวก 2.2

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2547

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ครั้งที่ 2 (1/2547)
เมื่อวันศุกร์ที่ 23 มกราคม 2547 เวลา 13.30 – 17.00 น.
ณ ห้องประชุม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ชั้น 22 อาคาร SM ทาวเวอร์

รายนามผู้เข้าร่วมประชุม

1.ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช	ประธานคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
2.รศ.ประภาภัทร นิยม	กรรมการ
3.ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์	กรรมการ
4.รศ.เนาวรัตน์ พลายน้อย	กรรมการ
5.อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ	กรรมการ
6.ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	กรรมการ
7.ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค	กรรมการ
8.นายทรงพล เจตนาวณิชย์	กรรมการ และเลขานุการ
9.นายภาสกร อินทุมาร	ผู้แทนกรรมการ จากวิทยาลัยการจัดการทางสังคม
10.ดร.ประพนธ์ ผาสุขยืด	ผู้อำนวยการ ฝ่ายส่งเสริมการสื่อสารพัฒนาการเรียนรู้ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
11.รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์	ประธานคณะกรรมการบริหาร สรส.ภาคอีสาน
12.อาจารย์มานะ นาคำ	เลขานุการคณะกรรมการบริหาร สรส.ภาคอีสาน
13.นางสาววราภรณ์ หลวงมณี	คณะทำงาน สรส.ภาคอีสาน
14.ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ	หัวหน้าทีมติดตามและประเมินผล กลไกภาคเหนือ
15.นายประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล	เลขานุการคณะกรรมการบริหาร กลไกภาคเหนือ
16.พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น	นักวิชาการ ฝ่ายวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
17.นางสาวปิยะนุช อาชีววิทย์	นักวิชาการ ฝ่ายวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
18.นางสุทิน ศิรินคร	เลขานุการบริหารโครงการ สรส.ส่วนกลาง
19.นางสาวจิตรารัตน์ ราชถนอมเกียรติ์	เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ สรส.ส่วนกลาง
20.นางสาวปรินทร บุญเนตร	ผู้ช่วยนักวิจัยทีมติดตามประเมินผล สรส.ภาคกลาง

ความนำ

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ครั้งที่ 2 (1/2547) เป็นการประชุม เพื่อกำหนดทิศทางและติดตามผลการดำเนินการของโครงการฯ ในรอบ 7 เดือนเศษที่ผ่านมา (1 มิถุนายน 2546 – 20 มกราคม 2547) โดยมีคณะกรรมการกำกับทิศทางของโครงการฯ ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่โครงการ ภาคีสมาชิกโครงการในส่วนภูมิภาค เข้าร่วมประชุม เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการตามโครงการฯ ที่เหมาะสม โดยมีวาระการประชุมดังต่อไปนี้คือ

วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

1.1 บทบาทและภารกิจของคณะกรรมการอำนวยการ ในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทและภารกิจของคณะกรรมการอำนวยการ ของโครงการฯ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ (ผู้อำนวยการ ฝ่ายสนับสนุนเครือข่ายของโครงการฯ) ได้กล่าวถึงว่าบทบาทของคณะกรรมการอำนวยการแต่เดิมมีหน้าที่คอยดูแลใน 2 เรื่องใหญ่ๆ คือ

1) ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานของโครงการฯ

2) พิจารณาให้ความเห็นชอบต่อแผนงานและแผนงบประมาณของแต่ละภาค

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช (ประธานคณะกรรมการอำนวยการ สรส.)

กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการอำนวยการว่า ควรมีบทบาทและภารกิจที่คอยดูแลและให้ข้อเสนอแนะในภาพรวมใหญ่ของการบริหารโครงการฯ มิใช่ดูเรื่องรายละเอียด/แผนงานในแต่ละภูมิภาค เพราะควรจะเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารโครงการฯ

1.2 การกำหนดตารางการประชุมของคณะกรรมการอำนวยการตลอดทั้งปี

ในการประชุมครั้งนี้ คณะกรรมอำนวยการ สรส. ได้มีมติในที่ประชุม เพื่อกำหนดตารางการประชุมของคณะกรรมการอำนวยการ ทุกๆ 3 เดือน โดยในเบื้องต้น คณะกรรมการอำนวยการ ได้กำหนดการประชุมจำนวน 2 ครั้ง ในรอบปี 2547 คือ

ครั้งที่ 3 (2/2547) ในวันศุกร์ที่ 23 เมษายน 2547

ครั้งที่ 4 (3/2547) ในวันศุกร์ที่ 23 กรกฎาคม 2547

วาระที่ 2 เรื่องรับรองรายงานการประชุม ครั้งที่ 1(1/2546) เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2546

ที่ประชุมฯ มิได้กล่าวถึงรายละเอียดในการรับรองมติที่ประชุมครั้งที่ 1 (1/2546)แต่มีการยอมรับในหลักการและเห็นด้วยกับกระบวนการทำงานของโครงการฯ และให้มีการดำเนินการตามที่คณะกรรมการอำนวยการให้ข้อเสนอแนะ

วาระที่ 3 เรื่องนำเสนอแผนงานและรายงานผลการดำเนินงานในภาพรวมของ สรส.ที่ผ่านมา

3.1 การนำเสนอภาพรวมสถานการณ์งานพัฒนาในพื้นที่

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้นำเสนอภาพรวมของการดำเนินการตามโครงการและแผนงานในแต่ละภูมิภาค โดยมีข้อสรุปดังนี้

1) ภารกิจและเป้าหมายของโครงการฯ มุ่งเน้นการสร้างความรู้และการจัดการความรู้ของ ชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง โดยเป็นการเรียนรู้จากอดีตสู่ปัจจุบัน ทั้งในมิติด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี เพื่อนำไปสู่การสร้างความรู้ การจัดการความรู้ ที่สามารถทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ และจากผลการดำเนินการในเบื้องต้นพบว่า สิ่งที่ขาดหายไปในระดับชุมชนและในสังคมทั่วไป คือ

- ขาดคนทำงานในพื้นที่ (โดยเฉพาะผู้นำรุ่นใหม่)
- ขาดวิธีการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
- ขาดกลไกการจัดการเชิงสถาบันของชุมชนท้องถิ่น

ซึ่งปัญหาหรือสิ่งที่ขาดหายไปดังกล่าว สามารถพบได้ในทุกภูมิภาค

ดังนั้น เป้าหมายของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ก็คือ

1. สร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคม (ด้านส่งเสริมและจัดการความรู้)

2. สร้างองค์ความรู้ “การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์” “การเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง”

3. พัฒนากลไกและระบบการดำเนินงานในเชิงสถาบัน (ต่อเนื่อง,ระยะยาว, การจัดการ)

4. ขยายผลสู่วงกว้าง ทั้งในระดับท้องถิ่นและเชิงนโยบาย

โดยกระบวนการทำงานนั้น มุ่งศึกษาวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ปัญหา การเปลี่ยนแปลง สาเหตุ และผลกระทบ และใช้ทุนเดินที่มีอยู่ของแต่ละชุมชน ทั้งทุนทางสังคม ทุนที่อยู่ในตัวคน ทุนทางกายภาพ และนำมาจัดการความรู้และกระบวนการนั้น เพื่อให้สู่เป้าหมายอย่างชัดเจน โดยมีการขยายผลอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล จนถึงในระดับนโยบาย โดยมีการสื่อสารผ่านสื่อต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ ในการทำงานดังกล่าว ยังต้องอาศัยภาคีและกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในการดำเนินการ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันพระปกเกล้า วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.) ฯลฯ เพื่อผลลัพธ์ คือ ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนา การประเมินตนเอง และมีการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง

3.2 การนำเสนอแผนงานและความก้าวหน้าในการดำเนินงาน สรส. โดยการนำเสนอแผนงานและความก้าวของโครงการ เป็นการให้ทุกภูมิภาคร่วมเสนอแผนงานตามที่ได้ดำเนินการในระยะแรกของโครงการ โดยมีข้อสรุปดังนี้

ภาคเหนือ (โดยคุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล และผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ)

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล

กล่าวถึงแผนงานและการดำเนินการของ สรส. ภาคเหนือว่า ได้มีการกล่าวถึง “การจัดการพื้นที่รูปธรรม” หรือ “การพัฒนาพื้นที่รูปธรรม” ในพื้นที่ดำเนินการ 6 แห่ง 3 จังหวัด ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการสร้างเสริมสิ่งใหม่อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นกระบวนการพัฒนา และความเคลื่อนไหวทางสังคมของภาคประชาชน ซึ่งมีกระบวนการทำงาน คือ

- การสร้างการเรียนรู้ และกระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน
- การสร้างแรงกระเพื่อมเพื่อการขยายตัวอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นชุมชนทางเลือก
- ยกระดับกระบวนการทำงานที่สามารถสื่อสารกับสังคม “การขยายพื้นที่ทางสังคม”
- ส่งเสริมกระบวนการทำงานแบบบูรณาการ
- การสร้างเสริมและพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่

โดยคุณประหยัด ได้นำเสนอเป็นแผนภาพดังนี้

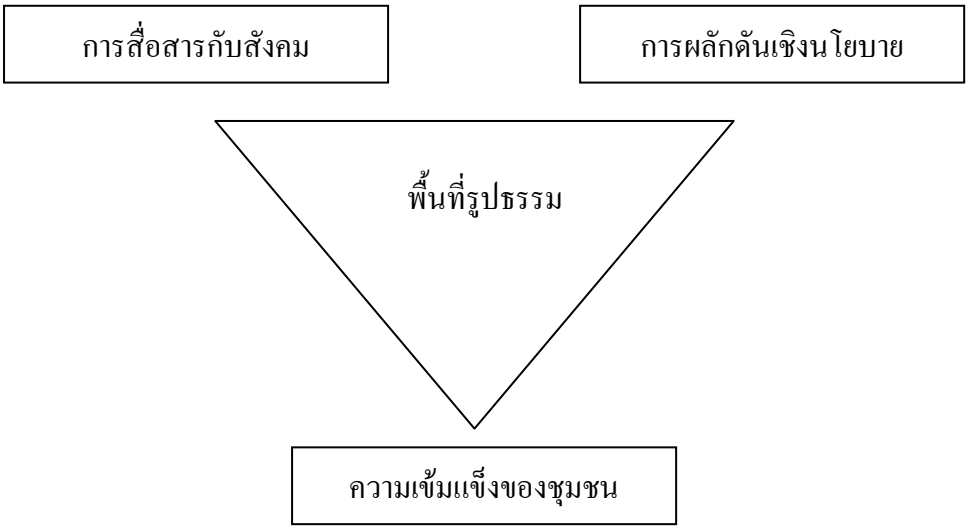

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช

กล่าวสอบถามถึงว่า “การพัฒนาพื้นที่รูปธรรม มีความแตกต่างจากการพัฒนาแบบเดิมอย่างไร” เพื่อมิให้ตกร่องหรือวังวนของการพัฒนาแบบเดิมๆ

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

กล่าวว่า เป้าหมายหรือธงร่วมของการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม จะนำออกมาอย่างไร ยุทธศาสตร์ต่อไปควรทำอย่างไร ที่จะขยายเพิ่ม นอกจากพื้นที่ทั้ง 6 พื้นที่ในภาคเหนือ

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล

กล่าวว่า แนวทางที่ใช้ในการดำเนินการ คือ การเรียนรู้ร่วมกัน และมีการเชื่อมโยงกับจุดอื่นๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

จะทำอย่างไรทำน้อยให้ได้ผลมาก โดยมีการจูนเป้าหมายเข้าหากัน แต่ใช้วิธีการที่หลากหลาย การทำพื้นที่ 6 แห่งอาจน้อยไป จะทำอย่างไรให้เกิดการพัฒนาใน 3,000 หมู่บ้านในภาคเหนือ แนวพื้นที่รูปธรรมนั้น น่าจะมีการเชื่อมโยงประเด็นการพัฒนาด้วย เช่น เกษตรทางเลือก ลุ่มน้ำ และวัฒนธรรม และดูว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์

สอบถามถึง “ชุมชนทางเลือก” และ การสื่อสารกับสังคม รวมทั้งการผลักดันในเชิงนโยบาย เพื่อให้ชุมชนมีทางเลือก กำหนดทิศทางความสุขเดียวกัน ซึ่งชุมชนควรมีทางเลือกด้วยตนเอง ในกรณีภาคกลาง ชุมชนจะถูกภายนอกเข้าไปจัดการ ทำให้ไม่ทราบหรือรู้จักตนเอง กระบวนการเรียนรู้ที่มี ประสิทธิภาพ ที่จะนำไปสู่การปรับวิถีชีวิตของคนได้อย่างไร ทุกข์ของเหนือคืออะไร ทุกข์ของคนภาคกลางคือ หนี้สิน เราจะจัดการอย่างไร

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช

เราควรจับหัวใจเรื่องความทุกข์ให้ชัดเจน เพื่อหาแนวร่วมใหม่และการจัดการใหม่ ที่มี ประสิทธิภาพ รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้

โดยในช่วงนี้มีการกล่าวรวมแผนงานของแต่ละภาคด้วย

ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค

กล่าวถึงกระบวนการทำงาน (ทั้งภาคเหนือและภาคกลาง) ว่า กลัวงานไม่สำเร็จ กลัวตกร่องเดิม ซึ่งไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ อีกประการหนึ่ง คือ ตัวชี้วัดความสุขของชุมชนเป็นแบบใด ที่จะเหมาะสม ปัญหาที่เป็นรูปธรรม คือความยากจน ความคิด ค่านิยม ในกรณีภาคกลาง เยาวชน ผู้นำรุ่นใหม่ ไม่รู้จักชุมชนและไม่อยากกลับคืนสู่ชุมชน ดังนั้น การจัดการพื้นที่รูปธรรม เราจะต้องส่งเสริมนักจัดการความรู้ท้องถิ่น และกระบวนการเชื่อมโยงสถาบัน ตามหลัก “บวร” และการทำงานร่วมกับฝ่ายต่างๆ ทั้งพ่อ แม่ ภาครัฐ เอกชน และค่อยๆ ทำไป เริ่มจากการเตรียมคน ความคิด ความอดทน ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเรื่อง ปาก ท้อง และอาชีพ และจะต้องทำเพื่อให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจกับความสำเร็จเล็กๆ ที่เกิดขึ้น และพร้อมที่จะทำงานต่อไป

ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์

กล่าวถึงโครงการ สรส.ภาคกลางว่า เมื่อดำเนินการไป 2-3 เดือนแรก นักศึกษา ผู้ที่เข้ามาอยู่ในโครงการฯ เกิดความรู้สึกอยากลาออก เพราะไม่มั่นใจในกระบวนการ แต่ภายหลังที่ คุณทรงพลเจตนาวณิชย์ ดร. ชัยวัฒน์ บุนนาค และทีมงาน สรส. ภาคกลาง ได้เข้ามาสนับสนุน ทำให้เกิดเป็นจุดเปลี่ยนและเกิดความสนใจในการเป็นนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ดังนั้น จุดเปลี่ยนมีความสำคัญและควรทำอย่างไรให้เกิดขึ้น

อ.บัณฑร อ่อนดำ

กล่าวถึง โครงการฯ ว่า น่าจะมี Key ที่สำคัญอยู่ 2 ประการคือ ชุมชนเป็นสุข และ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งการพัฒนาคนทำงานทางสังคม

โดยจะต้องวิเคราะห์ชุมชนเป็นสุขหรือทุกข์ และจะวิเคราะห์ในมิติไหน เพื่อให้เกิดสุข ต้องหาผู้ที่มาร่วมงานด้วย โดยจะทำงานในระดับใด ระดับชุมชน ลุ่มน้ำ/นิเวศ หรือในเชิงนโยบาย ต้องวิเคราะห์ ให้เหมาะสม และทำโดย Learning by doing

และกระบวนการเรียนรู้ ควรมี 3 ประการ คือ

- จิตสำนึก
- ทักษะ
- การจัดการ ทั้งนี้ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (ชุมชนเป็นสุข)

รศ.ประภาภัทร นิยม

กล่าวถึง ความเป็นสถาบันของงานที่นักศึกษา/นักจัดการความรู้ท้องถิ่นว่า จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นภาวะการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ ที่จะต้องมีความแบบแผนและสถาบันการจัดการ เพื่อรองรับการขยายผลการดำเนินการที่จะเกิดขึ้น และขยายตัว ขยายแนวคิดการทำงานออกไป

ดร.ประพนธ์ ผาสุขยืด

กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ ว่า น่าจะมีการวัดหรือตัวชี้วัดที่เหมาะสม เมื่อเรามองทุกข์ในแบบต่างๆ เราจะต้องใช้ทั้งความรู้และปัญญาในการแก้ไข โดยทุกข์ภายนอกใช้ความรู้ในการแก้ไข ทุกข์ภายใน ใช้ปัญญาแก้ไข โดยเริ่มต้นจากสัมมาทิฏฐิ กระบวนการเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่ความรู้และปัญญา ในการจัดการกับสิ่งต่างๆ รวมทั้งการเรียนรู้ในระดับชุมชน

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล

กล่าวถึงวิธีการทำงานที่แตกต่างจากกระบวนการเดิม คือ แบบแผนการจัดการในระดับ ชุมชนที่จะนำไปสู่การสื่อสารกับสังคม และขยายผลไปสู่การจัดการเชิงนโยบาย และที่สำคัญคือ การเรียนรู้ร่วมกัน

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ

กล่าวเสริมถึงกระบวนการทำงานในภาคเหนือว่า มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย มุ่งมั่นการแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา โดยเฉพาะแนวพุทธ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และเป็นการเรียนรู้เชิงประเมินรู้ตนเองตลอดเวลา รู้ว่า เราเป็นใคร เขาเป็นใคร เราจะพัฒนาต่อไปอย่างไร และที่สำคัญ คือ การหาเป้าหมายร่วม โดยที่นักพัฒนา/นักวิชาการเป็นผู้ร่วมสะท้อนการเรียนรู้ร่วมกัน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช

กล่าวถึง เรื่องการประเมินความรู้ ว่า ประเมินกับใคร อย่างไร และโครงการใหม่ เป็นเช่นใดในการติดตามและประเมินผล

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ

จะประเมินเพื่อให้รู้ว่า เกิดองค์ความรู้อย่างไร ความรู้ใหม่ที่ได้นำไปสู่การจัดการอย่างไร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์

กล่าวเสริม ว่า จะต้องให้เกิดความเป็นสถาบันที่นำไปสู่การจัดการระบบความสัมพันธ์และการพัฒนาองค์ความรู้

ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย

กล่าวว่า พอเห็นภาพรวมของโครงการ แต่ควรมีการดำเนินการต่อคือ

1. ทำอย่างไรให้เห็นงานเป็นภาพรวม เพราะจากกรณีที่หยิบยกขึ้นมา มีอะไรที่สร้างสิ่งใหม่ ใครคือผู้ช่วยดูแลและเข้ามามีส่วนร่วมในวิธีการและกระบวนการ งานที่ดำเนินการจะสานต่อและขยายไปยังชุมชนอื่นหรือไม่อย่างไร เราจะวางอะไรเป็นกรอบ วัฒนธรรม ลุ่มน้ำ หรือเกษตรทางเลือก และเราจะทำให้เกิดโรคระบาดทางความคิดในการเรียนรู้นั้นได้หรือไม่
2. น่าจะมีการวิเคราะห์สุข-ทุกข์ หรือตัวชี้วัดให้ชัดเจน ว่า มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร การเปลี่ยนแปลงนั้นถาวรหรือไม่

3. ให้ Design ประเด็นของภาคเหนือ ภาคกลาง ในเรื่องของการสร้างคน กระบวนการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุขอย่างไร เราจะต้องช่วยกันเพื่อให้เห็นภาพรวมของงานและเป้าหมายทั้งหมด

ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช

ในการทำงานให้ดูถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงด้วย เพราะเราจะต้องเกี่ยวกับคนทุกขั้นตอนและการปฏิบัติการ ดังนั้น การจัดการความรู้จึงมีความสำคัญ โดยได้กล่าวถึง การจัดการความรู้ในสองระยะ คือระยะแรกเป็นการจัดการความรู้ที่อยู่ในตำรา และระยะสอง คือการจัดการความรู้ในเชิงบริบท ที่เกี่ยวข้องกับงานและชีวิตที่เป็นอยู่

อ.บัณฑร อ่อนคำ

กล่าวถึง ระบบการพัฒนาที่จะต้องมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม ซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติได้ทั้งในระดับชุมชนและนโยบาย

สรส.ภาคอีสาน (โดย อ.มานะ นาคำ และ รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์)

อาจารย์มานะ นาคำ

ได้กล่าวถึงภาพรวมในการจัดทำโครงการ สรส.ภาคอีสาน 13 โครงการว่า ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และยกระดับการทำงานเพื่อให้รู้ว่า การเรียนรู้คืออะไร จะต้องดำเนินการเพื่อให้บรรลุ เป้าหมายความสุขของชุมชน โดยมียุทธศาสตร์ คือ

1. การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมและสร้างสรรค์
2. การเรียนรู้นั้นจะเป็นทั้งแนวราบและแนวดิ่ง
3. การเสริมสร้างผู้นำ ชุมชน นักวิชาการ
4. เชื่อมโยงองค์ความรู้
5. ศึกษาและพัฒนากลไกการจัดการ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช

การจะให้เกิดกลไกการจัดการและการเคลื่อนต่อในอนาคต มีการวางแผนหรือไม่ ว่าเมื่อการสนับสนุนน้อยลง กลไกการจัดการของชุมชนจะดำเนินต่อไปได้ เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้หรือไม่

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

สอบถามถึงกระบวนการทำงานของภาคอีสาน ชุมชนจะดำเนินการต่ออย่างไร วิธีการทำงานจะทำอย่างไร ที่จะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่มองให้เห็นทุกข์ภายใน และการจัดการความรู้เป็นอย่างไร และเราจะสกัดความรู้เพื่อนำไปใช้อย่างไร ดังนั้น จึงควรปรับให้เหมาะสม

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช

กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้ตามแนวคิดที่ถูกต้อง โดยยกตัวอย่าง การจัดการความรู้ของคนที่นำไปสู่งาน และความรู้ ซึ่งเป็นระบบที่มีความต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง การเรียนรู้ของชาวบ้าน ที่จะต้องให้ชาวบ้านจัดการตัวเอง และเรียนรู้ร่วมกับบุคคลภายนอก ส่วนผู้ที่ทำงาน นักวิชาการ เป็นเพียงผู้ช่วยให้เกิดการทำงานตามเป้าหมายร่วมของทุกฝ่าย

อ.บัณฑร อ่อนคำ

กล่าวถึง กระบวนการวิจัย ว่าจะต้องทำทั้งภายในชุมชนและจากภายนอกเพื่อให้เห็นภาพรวมของทุกฝ่าย

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย

ได้สอบถามว่า ชุมชนมีความรู้อะไรบ้าง เราจะให้เขามีความรู้ ใหม่ บวกกับความรู้เก่าอย่างไร เพื่อมิให้พลาดเป้าหมายในการพัฒนาและการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้

ดร. สุจินต์ สิมารักษ์

กล่าว ต้องมีกลไกการจัดการที่ทำในระดับชุมชน และชุมชนจะต้องมีกระบวนการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะต้องเขาไปส่งเสริมให้เกิดกระบวนการนั้น

โดยสุดท้าย ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า สรส.ภาคกลางอาจไม่ตกร่องเก่า แต่ภาคเหนือ อีสาน อาจจะต้องมีการปรับเพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้แนวใหม่ เพื่อให้เป็นทางเลือกใหม่ ดังกรณีภาคกลางที่เสริมสร้างนักจัดการความรู้ท้องถิ่นให้เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์

กล่าวถึงโครงการ สรส. ในภาพรวมว่า เป็นการดำเนินการเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการประเมินตนเองของชุมชน โดยธงร่วมของทุกฝ่าย คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ กระบวนการจัดการใหม่ และการเชื่อมโยงกระบวนการทำงาน และพื้นที่ในระดับต่างๆ โดย สรส. ส่วนกลางจะทำหน้าที่ประสานงานและพัฒนาในด้านวิชาการ การพัฒนาชุดความรู้ และชุดเครื่องมือที่เหมาะสมจากกระบวนการที่เกิดขึ้น

รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย

กล่าวถึงการประเมินผลในภาคกลางว่า ทีมงานได้พยายามวางแผนเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้จริง นักจัดการความรู้ท้องถิ่นทั้ง 23 คน ได้ฝึกฝนตนเองทำให้รู้สึกดีในกระบวนการของ โครงการฯ และทางโครงการฯ อาจต้องพิจารณาการขยายผลในการทำงานต่อไปด้วย

ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย

กล่าวถึงโครงการ สรส.ภาคกลางว่า ควรมีจัดการ หรือ Design กระบวนการจัดการจนถึงเป้าหมายชุมชนเป็นสุขด้วย รวมทั้งการจัดการความรู้ และการเชื่อมต่อภาคีต่างๆ และการขยายผลเป็นมหาวิทยาลัยรากหญ้าตามแนวคิดของโครงการฯ

โดยสรุป การนำเสนอแผนงานและรายงานผลการดำเนินงานในภาพรวมของ สรส. ที่ผ่านมา ทางผู้บริหารโครงการฯ ภาคีเครือข่ายใน 3 ภาค ได้ดำเนินการอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการที่เหมาะสม โดยไม่ละทิ้งเป้าหมายของโครงการที่เน้นประเด็นหลัก คือ

1. กระบวนการเรียนรู้
2. การสร้างเสริมชุมชนเป็นสุข
3. การพัฒนานักจัดการความรู้รุ่นใหม่ในพื้นที่ต่างๆ

โดยวิธีการที่ใช้นั้น ใช้วิธีการที่หลากหลาย ทั้งการจัดการความรู้ การจัดการพื้นที่รูปธรรม การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งให้มีการขยายผลการดำเนินการให้ออกไปสู่สังคมในวงกว้าง

วาระที่ 4 เรื่องพิจารณาและอนุมัติแผนการดำเนินงานของภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง

ในที่ประชุมมีมิติในการพิจารณาและอนุมัติแผนการดำเนินการของภาคต่างๆ โดยให้มีการดำเนินการดังนี้

1. ปรับโครงการที่เสนอเข้ามาให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดไว้
2. มอบให้คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ และ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย เป็นผู้ดูแลในกระบวนการดังกล่าว เพื่อให้เป็นไปตามแผนงานที่กำหนด
3. ให้ดำเนินการตามแผนงาน/โครงการที่ภาคต่างๆ เสนอผ่านการพิจารณาในการประชุมคณะกรรมการ-อำนวยการในครั้งนี้ โดยสามารถเริ่มดำเนินการได้ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2547 เป็นต้นไป (ยกเว้น สรส.ภาคกลาง ที่ได้ดำเนินการนำร่องไปก่อนแล้ว)

วาระที่ 5 เรื่องอื่นๆ

ในที่ประชุมมีการกล่าวถึง ระบบและการพิจารณาการเบิกจ่ายที่เป็นไปตามระเบียบของ สกว. เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการจัดการ โดย ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ขอให้แต่ละโครงการฯ ไปปรับปรุงเพิ่มเติมตามวาระที่ 4 ข้อ 1 ให้แล้วเสร็จภายในเดือนมกราคม 2547 เพื่อส่งมอบให้กับทาง สกว. เพื่อจัดทำสัญญารับทุน ซึ่งคาดว่าจะใช้เวลาในการจัดทำสัญญารับทุนดังกล่าวประมาณ 1 สัปดาห์

ปิดการประชุม เวลา 17.00 น.

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น ผู้บันทึก/พิมพ์
นายทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้ตรวจทาน

ภาคผนวก 2.3

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
ครั้งที่ 3 เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2547

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
ครั้งที่ 3 (2/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 23 เมษายน 2547
ณ ห้องประชุม สสส.1 ชั้น 15 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ กรุงเทพฯ

****

รายนามคณะกรรมการที่เข้าร่วมประชุม

1.ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช	ประธานคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
2.รศ.ประภาภัทร นิยม	กรรมการ
3.ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์	กรรมการ
4.รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร	กรรมการ
5.รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย	กรรมการ
6.อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ	กรรมการ
7.อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี	กรรมการ
8.ดร.สินธุ์ สโลบล	กรรมการ
9.ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	กรรมการ
10.ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค	กรรมการ
11.นายทรงพล เจตนาวณิชย์	กรรมการ และเลขานุการ

รายนามคณะกรรมการที่ไม่สามารถเข้าร่วมประชุม

12.นางสาวสมสุข บุญญะบัญชา	กรรมการ
13.นายชัชวาล ทองดีเลิศ	กรรมการ
14.นายวิศิษฐ์ วังวิญญู	กรรมการ
15.นายเอนก นาคะบุตร	กรรมการ
16.ทพ.กฤษดา เรืองอารีย์รัชต์	กรรมการ

รายนามภาคีและพัทธมิตรที่เข้าร่วมประชุม

17.ดร.ประพนธ์ ผาสุกยืด	ผู้อำนวยการ ฝ่ายส่งเสริมการสื่อสารพัฒนาการเรียนรู้ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
18.อาจารย์จรินทร์ มัธยะ	กรรมการบริหาร สรส.ภาคอีสาน
19.อาจารย์มานะ นาคำ	กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการบริหาร สรส.ภาคอีสาน
20.ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ	หัวหน้าทีมติดตามและประเมินผล สรส.ภาคเหนือ
21.นางนัยนา หวายคำ	ผู้ประสานงาน สรส.ภาคเหนือ
22.นางสาวปรินทร บุญเนตร	ผู้ช่วยนักวิจัยทีมติดตามประเมินผล สรส.ภาคกลาง

รายนามคณะผู้ประสานงาน สรส.ส่วนกลางที่เข้าร่วมประชุม

22.พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น	พระนักวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
23.นางสุทิน ศิรินคร	เลขานุการบริหาร สรส.ส่วนกลาง
24.นางสาวจิตรารัตน์ ราชถนอมเกียรติ์	ผู้ช่วยเลขานุการบริหาร สรส.ส่วนกลาง

ความนำ

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขครั้งที่ 3 (2/2547) เป็นการประชุม เพื่อติดตามผลการดำเนินการของโครงการฯ ในรอบ 10 เดือนที่ผ่านมา (1 มิถุนายน 2546 – 20 เมษายน 2547) โดยมีคณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่โครงการ และภาคีสมาชิกโครงการในส่วนภูมิภาค เข้าร่วมประชุม เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้คือ

<u>วาระที่ 1</u> การรับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ ครั้งที่ 2 (1/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 23 มกราคม 2547

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ประธานที่ประชุมฯ ได้กล่าวแนะนำให้คณะกรรมการอำนวยการ สรส. ร่วมพิจารณาและรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ 2 โดยขอแก้ไขเพิ่มเติมในหน้าที่ 6 ของรายงานฯ คำว่า “ทุกข์ของเหนือ” ขอแก้ไขใหม่เป็น “ทุกข์ของคนภาคเหนือ”

ที่ประชุมฯ มีมติรับรองรายงานสรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งที่ 2 (1/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 23 มกราคม 2547

<u>วาระที่ 2</u> การรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานของโครงการ สรส. และการให้ข้อคิดเห็นของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ประธานที่ประชุมฯ ได้กล่าวเชิญผู้แทนแต่ละภาคนำเสนอแนวทางการดำเนินงานและผลการดำเนินงานในช่วง 10 เดือนที่ผ่านมา โดยเริ่มต้นจาก สรส.ภาคเหนือ สรส.ภาคอีสาน และสรส.ภาคกลางตามลำดับ และหลังจากที่ผู้แทนแต่ละภาคได้นำเสนอเรียบร้อยแล้ว ทางคณะกรรมการอำนวยการ สรส.จะร่วมกันพิจารณาให้ข้อคิดเห็นและข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานในอนาคต

2.1 ความก้าวหน้าของ สรส.ภาคเหนือ

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ ผู้แทนจาก สรส.ภาคเหนือ ได้นำเสนอภาพรวมความก้าวหน้าของโครงการ สรส.ภาคเหนือว่า เป็นความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อให้ชุมชนเป็นสุข ชาวบ้านอยู่ดีกินดี มีความเข้มแข็ง โดยมีแนวทางการดำเนินงานที่ครอบคลุมในด้านต่างๆ คือ

(1) ด้านแนวคิดพื้นฐาน มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ และการเสริมสร้างความสุข ที่มาจากสังคมเป็นสุขและธรรมชาติที่ยั่งยืน โดยมีการประยุกต์ศาสตร์ต่างๆ ในการจัดการ ทั้งนี้เพราะเห็นว่า ชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง/ไม่เป็นสุข เนื่องจากขาดการเอาใจใส่ในการเรียนรู้ การย่อหย่อนในการปฏิบัติและผลที่ได้รับ ก็คือ ความไม่เข้มแข็งในการพัฒนา

(2) ด้านโครงสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)ภาคเหนือนั้น เริ่มต้นจากชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการและภาคีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ได้ร่วมกันสร้างสรรค์กิจกรรมในชุมชน โดยอาศัยทุนเดิมที่มีอยู่ หลังจากนั้นจึงเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ที่อิงอาศัยบริบทในด้านสังคม วัฒนธรรม คน ธรรมชาติ ภูมิปัญญา เพื่อนำไปสู่ความสุขและการพัฒนาที่ยั่งยืน

(3) ด้านเป้าหมายของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)ภาคเหนือนั้น มุ่งเน้นการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน ดังแผนภาพต่อไปนี้

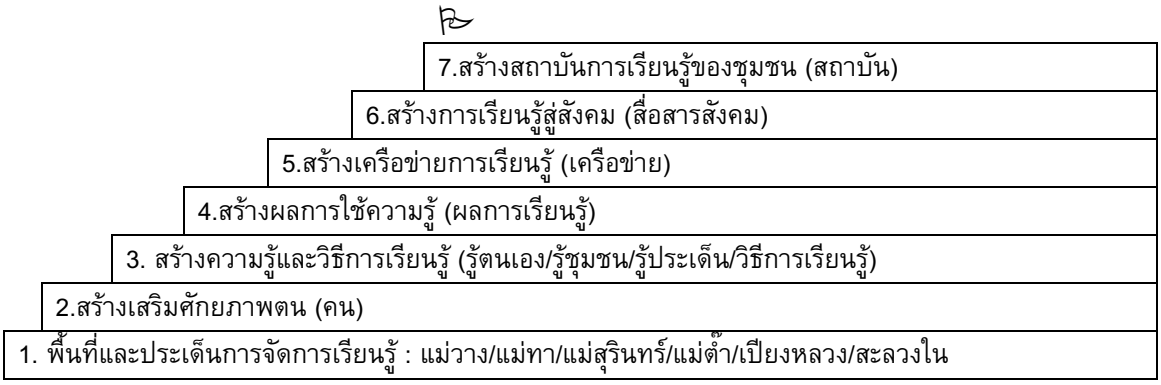

(4) ด้านทิศทางและยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก คือ

4.1 พื้นที่รูปธรรมการเรียนรู้ 6 พื้นที่ แยกเป็น 3 ประเด็น คือ *ประเด็นแรก* การจัดการทรัพยากร ในตำบลแม่ต๋ำ จังหวัดพะเยา *ประเด็นที่สอง* ด้านอาชีพ ในตำบลแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลแม่สุรินทร์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน *และประเด็นที่สาม* ด้านศิลปวัฒนธรรม สะลวงใน และเปียงหลวง จังหวัดเชียงใหม่

4.2 การสร้างคนรุ่นใหม่ ในพื้นที่ โดยมุ่งเน้นคุณลักษณะของผู้เรียนรู้ คือ คิดเป็น มีวินัย ใฝ่รู้ เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาตน เชื่อในเหตุ กระตือรือร้นต่อกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลง และไม่ประมาท

4.3 ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนและการสร้างความสุขของชุมชน โดยอาศัยบริบทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่และประเด็นกิจกรรม ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และการพัฒนาคน

(5) ด้านการปฏิบัติงานของสรส. ภาคเหนือ ได้จัดระบบการปฏิบัติงานใน 4 ลักษณะ คือ

5.1 การปฏิบัติงานกลไกกลาง มีบทบาทหน้าที่ในการวิเคราะห์แนวทางการดำเนินการจัดทำ(ร่าง)หลักสูตรการพัฒนาคน และการติดตามและประเมินผล

5.2 การปฏิบัติงานระดับพื้นที่ มีบทบาทหน้าที่ในการประสานงาน เพื่อสร้างความเข้าใจกับชุมชน การเตรียมคณะทำงาน การประสานสัมพันธ์ และการประมวลทุนเดิม และงานปฏิบัติการเรียนรู้ในเบื้องต้น

5.3 การปฏิบัติงานในด้านการบริหารจัดการ มุ่งเน้นการจัดการตามระบบของโครงการฯ ในเรื่องการจัดทำสัญญารับทุนอุดหนุนโครงการย่อยในระดับพื้นที่ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเงิน การรายงานความก้าวหน้า การติดตามและประเมินผลภาพรวม

5.4 การปฏิบัติงานในด้านการติดตามและประเมินผล มุ่งเน้นการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม และการประเมินเพื่อการพัฒนา/การเสริมพลังในการทำงาน ซึ่งได้มีการกำหนดบทบาทของผู้ติดตามในลักษณะต่างๆ เช่น ต้องมีการประเมินตนเอง

ส่วนแผนการดำเนินงานของ สรส.ภาคเหนือในอนาคต กำลังจะมีการจัดเตรียมงานด้านหลักสูตรการเรียนรู้ การปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ การพัฒนาคนรุ่นใหม่ การยกร่างชี้วัด การจัดประชุมในด้านต่างๆ และการบริหารจัดการทั่วไป ซึ่งกระบวนการทั้งหมดมีแผนการดำเนินงานเป็นช่วงเวลาและตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น

สรุปแนวคิดและทิศทางการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคเหนือ ดังนี้คือ

1. ปรับฐานคิด ร่วมสร้างวิถีชีวิตแห่งการเรียนรู้ของชุมชน
2. สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน
3. เติมจิตวิญญาณให้มีศรัทธาและความภูมิในชุมชน
4. ร่วมปฏิบัติการเรียนรู้ สู่การสร้างคน ความรู้ และชุมชน

5. เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคน ชุมชน
6. สร้างโอกาสการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นทุกที่ทุกเวลา บนฐานชีวิตจริง
7. เชื่อมโยงความรู้ท้องถิ่น ความรู้ไทยและความรู้สากล ให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวว่า การดำเนินงานของโครงการ สรส.ภาคเหนือที่ได้นำเสนอในเบื้องต้นนั้น ยังคงเป็นการดำเนินการในเชิงแนวคิด แต่ยังไม่ใช่กิจกรรม หรือ Activity ซึ่งมีความจำเป็นต่อการทำงานในระดับพื้นที่ ดังนั้น ควรให้ผู้รับผิดชอบโครงการหรือผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ที่ทำงานโดยตรงเป็นผู้นำเสนอ ไม่ควรเป็นหน้าที่ของผู้ประเมินโครงการฯ เอง

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้กล่าวชี้แจงเพิ่มเติมว่า จากการเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการบริหารร่วมกับ สรส.ภาคเหนือนั้น ทราบว่าทาง สรส.ภาคเหนือมีกระบวนการทำงานร่วมกันทั้งคนทำงานผู้รับผิดชอบโครงการ นักพัฒนา นักวิชาการ และทีมติดตามประเมินผล โดยทุกท่านร่วมกันรับผิดชอบในโครงการ โดยมีมติที่ประชุมคณะกรรมการบริหารของ สรส.ภาคเหนือ ได้มอบหมายให้ ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ ในฐานะกรรมการบริหารของ สรส.ภาคเหนือ เป็นผู้แทนในการนำเสนอครั้งนี้

อาจารย์บัณฑร อ่อนคำ ได้กล่าวให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะว่า พื้นที่รูปธรรมตามที่ได้เคยนำเสนอในการประชุมครั้งก่อนนั้นขาดหายไป และคณะทำงานชุดต่างๆ ควรมีการดำเนินการเหมือน สรส.ภาคกลาง ที่มีกลไกที่ต่อเนื่องเป็นเหมือนเครือข่าย และต้องมีการทำงานเริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ชุมชน และการกำหนดบทบาทที่ชัดเจน และมีกระบวนการทำงาน ดังนี้

- การทำงานที่เป็นเครือข่ายระหว่างคนทำงานกับชาวบ้านในพื้นที่ และนักวิชาการ
- การพัฒนาคนรุ่นใหม่ในการทำงานกับชุมชน
- การจัดการพื้นที่รูปธรรมที่มองเห็นได้ (หรือสามารถนำไปสู่สุขได้)

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการของโครงการ สรส.ว่า กระบวนการจัดการเรียนรู้ของสรส.ในแต่ละภูมิภาคนั้น จะเป็นโครงการหลักที่ทำสัญญารับทุนโดยตรงจาก สกว. ซึ่งในส่วนของ สรส.ภาคเหนือนั้น จะมีโครงการย่อย 6 โครงการ ดังนั้น เพื่อให้โครงการสามารถดำเนินการเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง และให้ผลงานในการนำเสนอออกมาเป็นภาพรวมของแต่ละภูมิภาคได้ ควรจะมีจัดทำสัญญารับทุนตามระเบียบ สกว. หรือทำ TOR โดยในกระบวนการนี้ ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวแนะนำว่า ควรดำเนินการให้ถูกต้อง ตามระเบียบของทุกฝ่าย

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้กล่าวถึงกระบวนการดำเนินงานว่า สรส.ภาคเหนือนั้นได้ทำสัญญากับ สกว. โดยมีการพิจารณาร่วมกันภายใต้กรอบแนวคิดเรื่อง “พื้นที่รูปธรรม” จากภาคีเครือข่าย 7 เครือข่าย 6 โครงการย่อย โดยหวังว่าจะมีการเชื่อมโยงโครงการต่างๆ เข้าด้วยกัน และมีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม โดยจะพัฒนาถึงกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาคนรุ่นใหม่ อาชีพ และการเสริมสร้างข้อมูลในระดับต่างๆ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า จากการนำเสนอของ สรส.ภาคเหนือ ส่วนใหญ่จะเป็นแนวคิด ซึ่งต่อไปควรพิจารณาถึงประเด็นเนื้องาน เพื่อรู้ว่ากระบวนการทำงานที่จะทำสำเร็จหรือไม่ โดยต้องมีการนำ

เนื้องานมาพิจารณาทั้ง 6 โครงการย่อย และควรพิจารณาเรื่องคนที่เป็นลูกหลานชาวบ้านในการทำงานในพื้นที่ด้วย นอกจากนี้ยังแนะนำการทำงานที่ควรมีลักษณะ ดังนี้

- ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำโครงการกับชาวบ้าน
- ชาวบ้านทำกิจกรรมอะไร ที่นำไปสู่การเรียนรู้ของเขา
- ชาวบ้านได้ริ่เริ่มทำอะไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้ชาวบ้านมีอิสระมากที่สุด มีส่วนร่วมมากที่สุด และเพื่อเสริมสร้างให้ชาวบ้านมั่นใจในการทำงานของตนเอง เมื่อหลังจากสิ้นสุดโครงการแล้ว ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ได้กล่าวให้ข้อคิดเห็นว่า การดำเนินงานของ สรส.ภาคเหนือ เป็นการทำงานที่ยังเป็นนามธรรม ดังนั้น จะต้องหารือพูดคุยร่วมกันเกี่ยวกับเรื่องรูปธรรมให้มากขึ้น และควรมีการปรับความเข้าใจในกระบวนการทำงานร่วมกัน ส่วนในเรื่องการประเมินผล กับ ทีมวิชาการของ สรส.ภาคเหนือ น่าจะช่วยกันทำงานคือให้เป็นทีมวิชาการมากกว่า เพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านทำงานอย่างเป็นสุข ทั้งในเรื่องวิธีการคิด และเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงกัน และในเรื่องการประเมินผลนั้น สกว.ใช้กระบวนการที่เรียกว่า “ติดตามความก้าวหน้า” ซึ่งเป็นการประเมินไปในตัวและจะทำให้ได้รูปแบบการรายงานที่เหมาะสม ดังนั้น ทีมติดตามและประเมินผล สรส.ภาคเหนือควรจะต้อง Design กระบวนการ เพื่อให้เกิดกระบวนการทำงานที่เหมาะสม ส่วนในประเด็นการเก็บข้อมูลในเบื้องต้นควรพิจารณาเรื่องสถานะที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถมีวิธีการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมได้

ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า โครงการ สรส.ภาคเหนือนั้น การนำเสนอเน้นสิ่งที่เป็นนามธรรม แต่ชาวบ้านมองถึงสิ่งที่เป็นวัตถุที่มาจากชีวิตจริง ดังนั้น ควรทดลองวิธีการเพิ่มเติม เช่น

- ให้ 6 พื้นที่พิจารณาถึงสภาวะทุกข์ว่ามีอะไรบ้าง ชุมชนมีทุกข์อะไร แล้วใช้ประเด็นนั้นไปสู่การกำหนดเนื้องานและจุดร่วมในการทำงาน
- กรณีที่ชุมชนไม่เข้มแข็งนั้น เพราะขาดปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และปัญญาในการทำงาน ดังนั้น ต้องเสริมสร้างการมองภาพความเป็นจริงที่มองเห็นกระแสโลก ฐานทุนเดิม ที่ก่อให้เกิดปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และสติปัญญาที่เข้าใจถึงสภาวะทุกข์
- ในด้านคุณสมบัติของคนเรียนรู้ ว่าจะทำอย่างไรให้คนเกิดการเรียนรู้ที่จะไม่ก่อให้เกิดทุกข์ มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และใช้ชีวิตกับสภาวะความเป็นจริง

ดร.สินธุ์ สโรบล ได้กล่าวว่า งานในพื้นที่ภาคเหนือสอดคล้องกับ สรส. แค่ไหน และพื้นที่เช่น แม่ทา แม่วาง สอดคล้องกับทุนเดิม และแนวคิดของ สรส. หรือไม่ และจะมีการขยายผลออกไปยังพื้นที่อื่นได้หรือไม่ เพราะในทุกพื้นที่มีทุนเดิมอยู่บ้าง ในกรณีเครือข่ายของ NGOs ของมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือนั้น จะมีพื้นที่ใหม่หรือไม่ และจะร่วมเปิดโลกทัศน์ชาวบ้านอย่างไรในการเสริมสร้างการเรียนรู้

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโครงการ สรส. ภาคเหนือว่า มิใช่มีแต่เพียงแนวคิดอย่างเดียว แต่มีการปรับจูนความคิดในพื้นที่นับหลายครั้ง เพื่อให้มีการดำเนินการที่ต่อเนื่อง และเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้กับผู้ที่ทำงาน ซึ่งต้องมีกลไกการทำงานที่เหมาะสมทั้งในแง่ของงบประมาณ และกลไกการจัดการ โดยมีการเสริมสร้างงานด้านวิชาการ ให้กับทุกฝ่ายเป็นประจำ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้กล่าวถึงกลไกการจัดการของ สรส. ว่า ในเชิงการจัดการทางสรส. มีแผนงานที่ทำงานร่วมกัน ทั้งในด้านการจัดระบบความสัมพันธ์ และการใช้ทุนเดิมในการจัดการ รวมทั้งการเรียนรู้เชิงประเมินที่จะร่วมกำหนดตัวชี้วัดความสุข โดยให้ทีมประเมิน ทีมวิชาการ คนทำงานในพื้นที่ ชาวบ้าน ได้เรียนรู้

เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ ระบบการจัดการใหม่ และขยายผลไปสู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งจะช่วยทุกฝ่ายมีแนวทางการทำงานที่ชัดเจน และดำเนินการภายใต้ระบบของ สกว. ที่เชื่อมโยงกระบวนการ วิจัยเข้าด้วยกัน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวว่า โครงการ สรส. น่าจะใช้การจัดการด้วยความรู้ เพื่อให้ทุกภูมิภาคได้ใช้ประโยชน์ในการจัดการความรู้ ที่นำไปสู่การทำงานที่ได้ผลดียิ่งขึ้น

2.2 ความก้าวหน้าของ สรส.ภาคอีสาน

อาจารย์มานะ นาคำ ผู้แทนนำเสนอ สรส.ภาคอีสาน ได้กล่าวว่า สำหรับความก้าวหน้าของโครงการ สรส. ภาคอีสานนั้น มุ่งเน้นให้ชุมชนรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง โดยการใช้ความรู้ในท้องถิ่น ผสมผสานกับการจัดการความรู้ที่มาจากภายนอก และได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2547 ขณะนี้มีโครงการย่อยประมาณ 7 โครงการ ซึ่งมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

(1) ด้านกลไกการดำเนินงาน ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการบริหารโครงการ ซึ่งประกอบด้วยฝ่ายต่างๆ ได้แก่ การพัฒนากลไกการเรียนรู้ โดยมีโครงสร้างการดำเนินงาน ดังนี้

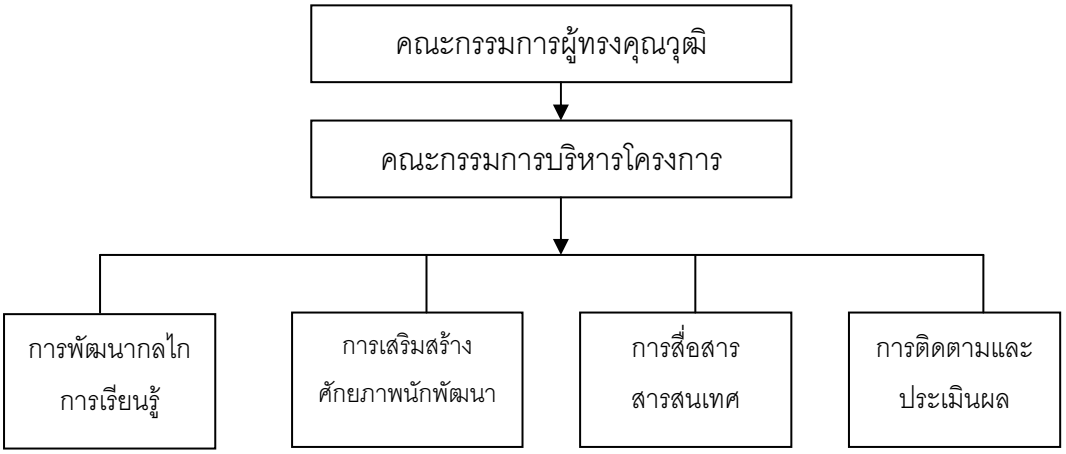

- **การพัฒนากลไกการเรียนรู้**นั้น มุ่งเน้นการทบทวนวรรณกรรม การศึกษาและพัฒนากลไกการจัดกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน การสังเคราะห์ภาพรวมองค์กรความรู้ของชุมชน การพัฒนาเพื่อพัฒนากลไกการจัดการเรียนรู้ และการสัมมนาระหว่างองค์กร
- **การเสริมสร้างศักยภาพนักพัฒนา** มุ่งเน้นการอบรมเชิงปฏิบัติการ การเก็บรวบรวมข้อมูล การสังเคราะห์ความรู้ การให้คำปรึกษาและการติดตามสนับสนุนงานในพื้นที่ และการสัมมนาเผยแพร่องค์ความรู้
- **การสื่อสาร สารสนเทศ** เน้นการจัดทำฐานข้อมูล สื่อ สิ่งพิมพ์ และ website เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน พร้อมทั้งมีการติดตามและประเมินผลอยู่ตลอดเวลา

(2) การพิจารณาโครงการย่อยในระดับพื้นที่ประมาณ 7 โครงการ ได้แก่

1. โครงการจัดการพลังงานระดับท้องถิ่น (จ.สุรินทร์)
2. โครงการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนพึ่งตนเอง (จ.มหาสารคาม)
3. โครงการเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น (จ.นครราชสีมา)
4. โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนชายแดน (สุรินทร์)
5. โครงการดูแลสุขภาพของชุมชนด้านสมุนไพร
6. โครงการการเรียนรู้ เสริมสร้างสุขภาพเด็กและชุมชน
7. โครงการเกษตรปลอดสารพิษเพื่อสุขภาพ

ซึ่งกระบวนการดำเนินการต่างๆ มีแผนดำเนินการตามช่วงเวลา และอยู่ในระหว่างดำเนินการ และมีทีมงานในการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค ได้ตั้งประเด็นข้อซักถามว่า การกำหนดประเด็นในการศึกษานั้น ใครเป็นผู้กำหนดประเด็นในการทำงาน นักพัฒนา หรือชาวบ้าน เพราะถ้าเป็นนักพัฒนา/นักวิชาการ กำหนดขึ้นมาก็จะเป็นการครอบงำความคิดชาวบ้าน ดังนั้น จึงควรให้ชาวบ้านริเริ่มก่อน และนักวิชาการช่วยเสริมในบางประเด็นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบ และเพื่อเสริมสร้างความรู้ ใหม่สิ่งใหม่ และการทำงานด้วยการมองในมิติที่หลากหลาย และมีการแบ่งปันการจัดการร่วมกัน

อาจารย์มานะ นาคำ ได้ตอบประเด็นข้อซักถามว่า การกำหนดประเด็นในการศึกษานั้น แต่ละพื้นที่เป็นผู้กำหนดขึ้นมา ดังนั้น จึงเป็นเรื่องในความสนใจของเขา และสามารถนำไปสู่การจัดการในด้านอื่นๆ ต่อไปได้ โดยเฉพาะการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาระดับท้องถิ่น

คุณนัยนา หวายคำ ได้เสนอประเด็นแลกเปลี่ยนกระบวนการทำงานว่า สรส.ภาคเหนือให้ความสำคัญกับการค้นหาคนทำงาน และความสัมพันธ์ระหว่างคนทำงานกับคนในพื้นที่ เพื่อคิดกรอบการทำงานร่วมกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้การทำงานสานต่อไปยังคนรุ่นใหม่ โดยในแต่ละพื้นที่นั้น ก็มีการทำงานกับคนรุ่นใหม่ โดยใช้ความรู้ทั้งใหม่และเก่าผสมผสานกัน แต่ก็มีช่องว่างในการเรียนรู้ว่า อะไรคือเก่า อะไรคือใหม่ ซึ่งที่ผ่านมาใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างความรู้ใหม่ และการพัฒนาคน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวซักถามเพิ่มเติมเรื่องเกณฑ์ในการค้นหาคนทำงาน ซึ่งคุณนัยนา ได้กล่าวว่า เริ่มต้นจากผู้ประสานงานแสวงหาภาคีกับคนในพื้นที่ อบต. กลุ่มลุ่มน้ำ กลุ่มเยาวชน และใช้ความใฝ่รู้ ภูมิปัญญา เพื่อให้ทุกฝ่ายสนใจในงานของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายเกิดสำนึกและทำงานร่วมกับชุมชน

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวว่า ในการทำงานทั้งการค้นหาทีมงานและกระบวนการทำงานนั้น กรณี สรส.ภาคอีสาน ได้มีการเตรียมการในระยะเวลาที่ยาวนานในการพัฒนาโครงการ โดยมีประเด็นที่อธิบายต่อคนทำงาน คือ

- การทำงานบนฐานทุนเดิม
- การขยายจากทุนเดิมไปสู่การทำงานอย่างมีพลัง เพราะเป็นการปฏิบัติงานในแนวใหม่ที่มีมาจากการรู้เนื้อรู้ตัวของชุมชนเอง
- การกำหนดความสุข โดยการให้ชุมชนกำหนดเครื่องชี้วัดความสุขของตนเอง ด้วยกระบวนการเรียนรู้ ที่ว่า เราอยู่ตรงไหน อยู่อย่างไร และจะไปที่ไหน ซึ่งต้องอาศัยเงื่อนไขของเวลา ทรัพยากร และกระบวนการจัดการ
- ระยะเวลาปฏิบัติงานของแต่ละภาคนั้น จะต้องให้เกิดความชัดเจน มิใช่เป็นเหมือน “ม้าลำปาง”

คุณจรินทร์ บุญมัธยะ ได้กล่าวถึงโครงการย่อยในระดับพื้นที่ของ สรส.ภาคอีสานว่า มีการทำงานร่วมกับกลุ่มองค์กรในพื้นที่ที่มีทุนเดิมอยู่บางส่วนอยู่แล้ว โดยให้ชาวบ้านเขาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและในการทำงานร่วมกัน ช่วยกันแบ่งเบาทุกข์ เพื่อนำไปสู่ความสุข และการสร้างคนเพื่อให้เข้าใจทุกข์คืออะไร ทุก

กระบวนการมีความชัดเจน ผสมผสานแนวคิดในการทำงานที่มีทั้งเก่าและใหม่ จากการที่เคยทำงานร่วมกับสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม สกว. พอช. สสส. ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจในกระบวนการทำงานมากขึ้น

นอกจากนี้ ก็มีการบูรณาการกระบวนการทำงาน ที่มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการคัดกรองโครงการอย่างรอบครอบ

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค ได้กล่าวว่า การทำโครงการต้องมาจากตัวชี้วัดในชุมชนจริง และสร้างพลังที่เขามีอยู่ จะทำให้เกิดความเคลื่อนไหวที่รวดเร็วมาก

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ได้กล่าวว่า สรส.ภาคอีสาน ได้มีการปรับจูนกระบวนการทำงานร่วมกันหลายครั้ง มีการกำหนดแนวทางไปสู่กระบวนการทำงานบนฐานความรู้ และการกำหนดตัวชี้วัดความสุข ซึ่งขั้นตอนต่างๆ นั้น เชื่อมโยงกันอยู่ แต่ที่ผ่านมายังไม่ได้กล่าวถึง การเปรียบเทียบบทเรียน และการป้อนข้อมูลย้อนกลับหรือการสะท้อนกระบวนการในการทำงาน

นอกจากนี้ที่สำคัญในการทำงานนั้น ควรจัดทำแฟ้มโครงการย่อยทั้งหมดของ สรส.ภาคอีสานด้วย เพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการทำงานว่ามีพัฒนาการอย่างไร และควรจัดทำข้อกำหนดว่า โครงการไหน ขาดอะไร และควรเพิ่มเติมอะไร ซึ่งจะช่วยให้การบริหารโครงการมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานว่า ควรมีการพิจารณาในเชิงคุณภาพบ้าง เนื่องจากเป็นเรื่องกระบวนการเรียนรู้ การบูรณาการการทำงานที่นำไปสู่ความสุข เพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และเป็นสุขร่วมกัน โดยความสุขนั้น น่าจะพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับจิตใจ

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวว่า ในเชิงวิชาการ การเปรียบเทียบชุมชนเป็นสุข ควรมีการจัดทำตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข ที่มาจากฐานวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และศาสนธรรม

อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี ได้กล่าวถึง ชุมชนเป็นสุข ว่า จะต้องมีการมองผ่านในมิติต่างๆ ทั้งในด้านการพลวัตรความรู้ การจัดการความรู้ และให้มองในแง่ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เช่น บุญกองข้าวของชาวกระ เหรี่ยง และการจัดการของชาวบ้านในเขตแม่วาง ที่มีการจัดการในด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้กระบวนการทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.3 ความก้าวหน้าของ สรส.ภาคกลาง

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้แทนจาก สรส. ภาคกลาง ได้ฉายภาพกิจกรรมการเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ท้องถิ่น สรส.ภาคกลาง (ดูรายละเอียดเอกสารประกอบการประชุม วาระที่ 2) และได้นำเสนอเพิ่มเติมว่า สรส.ภาคกลาง มีความแตกต่างจากภาคอื่นๆ ที่มุ่งเน้นการสร้างคนรุ่นใหม่ โดยให้คนรุ่นใหม่ (บัณฑิตคืนถิ่น 23 คน) เป็นผู้นำไปสู่การเรียนรู้และความสุขของชุมชน ซึ่งกระบวนการทำงานนั้น เน้นการให้รู้ตนเองและชุมชนที่ว่า อดีต ปัจจุบัน อนาคต ของตนเองเป็นเช่นใด และเมื่อรู้ว่า กระบวนการใดมีข้อจำกัด ก็มีการเสริมสร้างให้เกิดขึ้น

โดยกระบวนการทำงานของ สรส.ภาคกลางสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เปิดโลกทัศน์ในการเรียนรู้ให้กับนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ทั้งในด้านเกษตรอินทรีย์ การศึกษาชุมชน การพัฒนาบุคลิกภาพ นิเวศเชิงลึก การทำงานกับชุมชน วิทยาศาสตร์การเกษตร ฯลฯ
2. การเสริมสร้างเทคนิคกระบวนการทำงาน เช่น การบันทึกชุมชน การจัดกิจกรรมชุมชน การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ ฯลฯ

3. การจัดการแหล่งเรียนรู้ เครือข่ายผู้รู้ ที่เชื่อมโยงกระบวนการทำงานกับภาคีต่างๆ
4. การจัดโครงการจัดการความรู้ เช่น โครงการลดต้นทุน เกษตรปลอดสารพิษ เด็ก เยาวชน ครอบครัว ฯลฯ
5. การพัฒนาและจัดการโครงการ ที่ให้มองจากข้อมูล ประสบการณ์ การคิด การเขียน การปฏิบัติ และความสำเร็จ ฯลฯ

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการของสรส.ภาคกลาง ได้แก่

- **คน** เกิดคนที่เป็นนักจัดการความรู้ชุมชน (ทั้งปัจเจกบุคคล ฐานคิด ทัศนะคติ ความรู้ ทักษะ) และเกิดเครือข่ายระหว่างบุคคล กลุ่มเป้าหมาย และชุมชน
- **ความรู้** (สถานการณ์ชุมชน นักจัดการความรู้ วิธีการจัดการเรียนรู้
- **การจัดการความรู้**
- **การเปลี่ยนแปลง**
- **การสื่อสารกับสาธารณะชน** ที่เชื่อมโยงกับนักวิชาการ ชาวบ้าน และคนทำงาน

โดยกระบวนการทำงานของ สรส.ภาคกลางทั้งหมดนั้น เป็นการทำงานที่มีขั้นตอน และมีการปรับกลยุทธ์ในการทำงานที่เหมาะสมกับบริบทที่เกิดขึ้น ซึ่งจากที่ผ่านมา นักจัดการความรู้ในท้องถิ่นสามารถนำผลการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ทำให้ชาวบ้านเกิดการยอมรับในการทำงาน ซึ่งคาดว่า จะเป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างความสุขของชุมชนต่อไป

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ดร.ประพนธ์ ผาสุกยืด ได้กล่าวถึงความรู้สึกในการจัดการความรู้ มีความน่าสนใจ ซึ่งจะทำให้เกิดนักจัดการความรู้อีกมาก อย่างไรก็ตาม ก็มีข้อสังเกต 2 ประการคือ

1.การส่งเสริมบัณฑิต 23 คน จะคุ้มกับการลงทุนหรือไม่ และจะขยายผลอย่างไร ที่จะให้กระบวนการนั้นไปสู่ชุมชนอื่น ส่วนเรื่องการประเมินนั้น ให้มองว่า เป็นการช่วยกันดูแล เป็นการจัดการความรู้ ที่จะทำให้การทำงานนั้นดีขึ้น

2. ภาคีในการทำงานนั้น จะเป็นการทำงานกับใคร ทั้ง พอช. SIF หรือกับกลุ่มอื่นๆ ซึ่งมีควรการกำหนดบทบาทในการทำงานร่วมกัน ต้องมีการจัดการความรู้ที่ผสมผสานความรู้เก่า กลุ่มเก่า กับความรู้ใหม่ กลุ่มใหม่ ให้เกิดเกลียวความรู้ที่มีพลวัตรไปตลอดเวลา และที่สำคัญเน้นการเรียนรู้ที่นำไปสู่ Learning to fly ซึ่งสรส. จะต้องดำเนินการต่อไป

รศ.ประภาภัทร นิยม ได้กล่าวเห็นด้วยกับการทำงานที่ผ่านมา เพราะรู้สึกว่า โครงการมีชีวิตชีวา ทั้งตัวบุคคล องค์ความรู้ และกระบวนการทำงาน และจากการลงพื้นที่ในชุมชน ได้เห็นตัวอย่างการทำงานทำให้ได้เรียนรู้ในหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะภาคกลางนั้น การสร้างความรู้ใหม่ ควรทำจากฐานความรู้ที่มีอยู่เดิมของชุมชน ซึ่งจะต้องสร้างคุณค่าและความหมายในการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ จากจารีต ประเพณี พิธีกรรม แล้วทำให้เกิดพลัง โดยใช้การสื่อสารในรูปแบบต่างๆ

ควรมีการถอดรหัสการเรียนรู้ของบัณฑิต 23 คน มีการวิเคราะห์ชุมชน และมีศิลปะในการสื่อสารกับชุมชน เพื่อให้การทำงานมีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการสื่อสารระหว่างชุมชน กับสังคมภายนอกนั้น ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ได้กล่าวเห็นด้วยกับอาจารย์ประภาภัทร ในเรื่องการสื่อสารกับชุมชนและสังคมภายนอก กล่าวคือ ให้มีสื่อที่แสดงการจัดการความรู้ของชุมชน และเห็นด้วยกับ สรส. ภาคกลางที่จะมีการสื่อสารกับสังคม และควรมีการขยายผลการดำเนินการในวงกว้าง โดยมีข้อสังเกต ดังนี้

- ให้ชาวบ้านมีเพื่อน หรือ Connection กับฝ่ายต่างๆ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีความสามารถมากขึ้น
- ให้มีการขยายผลจากนักจัดการความรู้ 20 คน ไปสู่ชาวบ้าน 200 คน หรือขยายผลออกไปเรื่อยๆ
- ให้มีการจัดการความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ และการจัดการพลังท้องถิ่นให้มีการเชื่อมโยงกันในระดับต่างๆ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวสรุปข้อคิดเห็นถึงผลการดำเนินการของโครงการ สรส. โดยภาพรวมว่า

1. ได้รูปแบบ (Model) การเรียนรู้ของนักพัฒนาในระดับมหาบัณฑิตที่ดี ควรมีการเชื่อมโยงกับสถาบันราชภัฏ เพื่อนำไปใช้ในการเรียนการสอน
2. การออกแบบกิจกรรมที่ใช้ในการทำงาน ควรมีการประยุกต์ความรู้และใช้การจัดการความรู้ในการพัฒนากิจกรรม เพื่อชุมชนเป็นสุข
3. การตั้งเรื่อง(หัวข้อ) ควรเป็นหัวข้อเปิด ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างกว้างขวาง ในกรณี สรส.ภาคอีสาน จะต้องใช้กระบวนการ Repletion อย่างต่อเนื่อง เพราะวิธีการเก่าอาจไม่เหมาะสมต่อกระบวนการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
4. ระบบการประเมินผล ควรจะดูถึงความคุ้มค่าของกิจกรรมและโครงการ

<u>วาระที่ 3</u> การนำเสนอปฏิทินแผนงานในรอบ 3 เดือน (1 พฤษภาคม – 31 กรกฎาคม 2547)

ที่ประชุมฯ ได้สรุปว่า แผนงานในรอบ 3 เดือนนั้น ทุกฝ่ายได้กล่าวถึงในแผนงานของตนเองและให้ความเห็นไปแล้ว ดังนั้น ก็ให้ฝ่ายติดตามและและสรส.ส่วนกลางได้ดำเนินงานตามที่แต่ละฝ่ายเสนอมาต่อไป

<u>วาระที่ 4</u> การจัดสัมมนาทางวิชาการของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) และภาคี

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้กล่าวถึง ทางสรส.ส่วนกลาง กำลังเตรียมจัดสัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 1 ว่าด้วยเรื่อง “ การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : สู่สุข หรือสู่ทุกข์” ในวันพุธที่ 28 เมษายน 2547 ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวิรน์ ดอนเมือง กรุงเทพฯ

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองและสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส.และภาคี ในเรื่อง 1) สถานการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน 2) ปัญหาอุปสรรค ในการรับรู้ เรียนรู้ และการปรับตัวของชุมชน 3) การเรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดเพื่อชุมชนเป็นสุข และ4) เงื่อนไข ปัจจัย เครื่องมือ วิธีการในการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่เป้าหมาย

ในการจัดการประชุมสัมมนาในครั้งนี้ จะเรียนเชิญภาคีที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. และคณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส. รวมทั้ง นักวิชาการ นักพัฒนา ผู้นำชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและชาวบ้านหรือคนทำงานในระดับพื้นที่เข้าร่วมประชุม ซึ่งมีองค์กรร่วมจัด คือ โครงการ สรส. โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น และภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม ฯลฯ

การจัดสัมมนาเชิงวิชาการดังกล่าวจะมีการจัดประชุมอีก 4 ครั้ง รวมเป็น 5 ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ 2 เรื่อง “กระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และการปฏิบัติการของชุมชน”
ครั้งที่ 3 เรื่อง “กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และการปฏิบัติการของชุมชน”
ครั้งที่ 4 เรื่อง “บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไท”
ครั้งที่ 5 เรื่อง “กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน”
ซึ่งการประชุมสัมมนาดังกล่าว จะมีการแจ้งรายละเอียดให้แต่ละฝ่ายรับทราบต่อไป

<u>วาระที่ 5</u> เรื่องอื่น ๆ

5.1 การกำหนดการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งต่อไป มีดังนี้คือ

- ครั้งที่ 3 (2/2547) วันศุกร์ที่ 23 กรกฎาคม 2547
- ครั้งที่ 4 (3/2547 วันพุธที่ 20 ตุลาคม 2547
- ครั้งที่ 5 (1/2548) วันพุธที่ 19 มกราคม 2548

โดยในการประชุมแต่ละครั้ง เริ่มเวลา 13.00น.

5.2 การบริหารจัดการเกี่ยวกับการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

- ควรจัดเตรียมเอกสารประกอบการประชุม มอบให้คณะกรรมการอำนวยการ สรส.ได้ศึกษารายละเอียดก่อนล่วงหน้า ก่อนจะถึงวันประชุม
- ในการประชุมควรนำเสนอถึงสาระสำคัญ และให้ข้อคิดเห็นตามแผนงาน
- ข้อมูลที่จะนำเสนอควรจะเป็นข้อมูลเชิงกิจกรรม (Activity) ที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านมากกว่าเป็นเรื่องเล่า หรือนำเสนอแนวคิด(Concept) ในการทำงาน และควรเป็นลักษณะของการทำงานที่มองไปข้างหน้า

5.3 ข้อสังเกตอื่นๆ

- ควรมีการให้ความคิดเห็นที่หลากหลายเกี่ยวกับการจัดทำโครงการ
- สรส.ส่วนกลาง ควรกำหนดทิศทางการดำเนินงานของโครงการ สรส. ทั้งในด้านการบริหารจัดการโครงการ และสิ่งต่างๆ ที่ Input ในโครงการ เพื่อนำผลที่ได้จากการดำเนินงานภาพรวมของโครงการ สรส. เสนอต่อที่ประชุมฯ ในครั้งต่อไป

<u>ปิดประชุมเวลา 17.00 น.</u>

พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น ผู้บันทึก/พิมพ์
นายทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้ตรวจทาน

ภาคผนวก 2.4

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
ครั้งที่ 4 (3/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 30 กรกฎาคม 2547
ณ ห้องประชุม สสส.1 ชั้น 15 อาคารเอสเอ็ม ทาวเวอร์ กรุงเทพมหานคร

****

รายนามคณะกรรมที่เข้าร่วมประชุม

1. ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช	ประธานคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
2. รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร	กรรมการ
3. รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย	กรรมการ
4. อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ	กรรมการ
5. อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี	กรรมการ
6. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	กรรมการ
7. ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค	กรรมการ
8. คุณทรงพล เจตนาวณิชย์	กรรมการและเลขานุการ

รายนามคณะกรรมที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุม

1. ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์	กรรมการ
2. รศ. ประภาภัทร นิยม	กรรมการ
3. ดร.สินธุ์ สโลบล	กรรมการ
4. คุณวิศิษฐ์ วังวิญญู	กรรมการ
5. คุณชัชวาล ทองดีเลิศ	กรรมการ
6. คุณเอนก นาคะบุตร	กรรมการ
7. ทพ.กฤษฎา เรืองอารีย์รัชต์	กรรมการ
8. คุณสมสุข บุญญะบัญชา	กรรมการ

รายนามภาคีและพันธมิตรที่เข้าร่วมประชุม

1. คุณพรรณทิพย์ เพชรมาก	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มหาชน) พอช.
2. รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์	ประธานคณะกรรมการบริหารโครงการ สรส.ภาคอีสาน
3. อาจารย์มานะ นาคำ	กรรมการและเลขานุการบริหาร สรส. ภาคอีสาน
4. คุณนิลวดี พรหมพักพิง	เจ้าหน้าที่ประสานงาน สรส. ภาคอีสาน
5. ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ	หัวหน้าโครงการติดตามและประเมินผล สรส.ภาคเหนือ
6. คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล	กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการอำนวยการ โครงการความร่วมมือพื้นที่รูปธรรมฯ สรส.ภาคเหนือ
7. คุณนัยนา หวายคำ	ผู้ประสานงาน สรส.ภาคเหนือ
8. คุณนวลทิพย์ ชูศรีโฉม	ผู้ประสานงาน สรส.ภาคกลาง

9. คุณปรินธร บุญเนตร	ผู้ช่วยหัวหน้าทีมประเมินผล สรส.ภาคกลาง

รายนามคณะผู้ประสานงาน สรส. ส่วนกลาง

1. พระมหาสุทิตย์ อาภากโร	นักวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
2. นางสาวณัชฎา อินทรสุวรรณ	นักวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
3. นางสาวจิตรารัตน์ ราชถนอมเกียรติ์	ผู้ช่วยเลขานุการบริหาร สรส. ส่วนกลาง

ความนำ

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ครั้งที่ 4 (3/2547) เป็นการประชุม เพื่อติดตามผลการดำเนินการของโครงการ สรส. ในรอบ 1 ปี ที่ผ่านมา (1 มิถุนายน 2546 – 30 กรกฎาคม 2547) โดยมีคณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่โครงการ สรส. และภาคีพัทธมิตรในส่วนกลางและภูมิภาคเข้าร่วมประชุม เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม โดยมีวาระการประชุม 3 วาระ ดังนี้

<u>วาระที่ 1</u> รับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ ครั้งที่ 3 (2/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 23 เมษายน 2547 ที่ผ่านมา

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ประธานที่ประชุมฯ ได้กล่าวแนะนำให้คณะกรรมการอำนวยการ สรส. ช่วยกันพิจารณาและรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ 3 โดยให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบันทึกความเข้าใจในความหมายของคำว่า “Repletion” หรือ “Relearn” ในหน้า 12 ของสรุปการประชุมครั้งที่ 3 ซึ่งน่าจะมีการผิดพลาด โดยขอให้แก้ไขเป็น “Reflection ” จากนั้นคณะกรรมการอำนวยการ สรส. มีมติ รับรองรายงานการประชุมครั้งที่ 3 (2/2547) เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2547

<u>วาระที่ 2</u> รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานของโครงการ สรส. และการให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ประธานในที่ประชุมฯ ได้กล่าวเชิญผู้แทนแต่ละภาคนำเสนอแนวทางการดำเนินการและผลงานในช่วงที่ผ่านมา โดยเริ่มต้นจาก สรส. ส่วนกลาง

2.1 รายงานความก้าวหน้า สรส. ส่วนกลาง

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้รายงานความก้าวหน้าการประสานภาคีเครือข่าย ผลการดำเนินการ และเป้าหมายของโครงการ สรส. ว่า ผลการดำเนินการที่ผ่านมานั้น มีผลเกิดขึ้นหลายประการ ขณะเดียวกันก็มีทั้งปัญหาอุปสรรคและเป้าหมายของโครงการ สรส.โดยรวม มีทั้งในระยะสั้น ระยะยาว โดยคุณทรงพล ได้นำเสนอร่างตัวชี้วัดของโครงการ สรส. ดังนี้

2.1.1 ตัวชี้วัดระยะยาวของโครงการ สรส.

1) เป้าหมายในระยะยาว มุ่งสู่การเป็นสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อชุมชนโดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขตามอัตภาพ มีการเรียนรู้ที่สามารถในการแก้ไขปัญหาหรือทุกข์ได้ สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลง โดยกลุ่มเป้าหมายของโครงการ สรส.

นั้น ได้แก่ คนในชุมชนทุกเพศทุกวัย โดยมีวิธีการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ก่อให้เกิดสัมฤทธิผลในการเรียนรู้ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2) องค์ประกอบหลักของตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ ได้แก่ คน องค์ความรู้ วิธีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ การบริหารจัดการ “สถาบัน” และการเชื่อมโยงเครือข่าย

3) ตัวชี้วัดความสำเร็จ พิจารณาได้จาก การมีแกนนำรับผิดชอบในบทบาทต่างๆ ที่มีความสามารถและปริมาณที่พอเพียง มีชุดความรู้และวิธีการเรียนรู้ที่พอเพียงต่อความต้องการของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน มีทิศทางเป้าหมายและแผนงานที่เหมาะสม มีการจัดการบทบาทหน้าที่ และระบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่เหมาะสมและเอื้อต่อการบรรลุเป้าหมาย มีกำลังคนทั้งปริมาณและคุณภาพที่เพียงพอต่อการปฏิบัติกิจกรรมตามแผนงาน และมีการสนับสนุนและแบ่งปันความรู้ทรัพยากรภายนอกอย่างกว้างขวาง

4) เงื่อนไข ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ได้แก่ ความเข้าใจร่วมในเป้าหมาย ฐานคิด ความรู้ทักษะของแกนนำ ความสามารถในการวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของชุมชน ความสามารถในการจัดลำดับความสำคัญของความรู้ที่ต้องการ คุณภาพในการวิเคราะห์ทิศทางและการจัดทำแผนงาน การมีผู้รับผิดชอบที่มีความสามารถทั้งในระดับบริหารและระดับปฏิบัติการ ความสามารถในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนใน-นอกชุมชน และความสามารถในการเชื่อมโยงเครือข่าย

5) สิ่งที่ต้องดำเนินการ

- ในด้านบุคลากร ได้แก่ การระบุคนที่เป็นแกนนำให้ชัดเจน การสร้างความชัดเจนในบทบาท หน้าที่ การประเมิน/พัฒนาขีดความสามารถด้วยการปฏิบัติงานจริง

- ในด้านองค์ความรู้ วิธีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ ได้แก่ มีการทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์องค์ความรู้ และวิธีการเรียนรู้ที่มีอยู่ ในอดีต ปัจจุบัน การระบุความรู้ที่จำเป็นและเร่งด่วน การสนับสนุนให้มีการประยุกต์ใช้ความรู้จากภายนอก สนับสนุนให้มีการทอดลองใช้ความรู้ใหม่จากการปฏิบัติจริง สนับสนุนการจัดเก็บข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์และการถ่ายทอด

- ในด้านการบริหาร “สถาบัน” ได้แก่ สนับสนุนการวิเคราะห์ทิศทาง เป้าหมายและแผนงาน ที่มีความชัดเจนและปฏิบัติได้จริง การพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการงานให้บรรลุเป้าหมายทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณและเวลา

- ในด้านสนับสนุนการจัดทำข้อมูลเครือข่าย การสนับสนุนการเชื่อมโยงกิจกรรมระหว่างเครือข่าย

2.1.2 เป้าหมายธง (ระยะ 2 ปี)

1) การประสานให้เกิด “กลไกส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ ทั้งในระดับภาคและพื้นที่ (เขตการปกครอง ลุ่มน้ำ และเขตเศรษฐกิจ วัฒนธรรม)

2) สร้างและพัฒนาขีดความสามารถด้านส่งเสริมการเรียนรู้ให้คนทำงานด้านชุมชนสังคม โดยมุ่งเน้น คนรุ่นใหม่ และคนที่ทำงานด้านชุมชน

3) ถอดและสร้าง “ความรู้ วิธีการ ผลที่เกิด” จากการเรียนรู้ในบริบทต่างๆ (การเรียนรู้ที่เป็นนวัตกรรม การเรียนรู้เชิงประเมิน ฯลฯ)

4) กระตุ้น ประสานเชื่อมโยง “เครือข่ายการเรียนรู้” ทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง โดยเชื่อมโยงกับโครงการอื่นๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. สสส. สคส. วจส. และหน่วยงานอื่นๆ

5) การสร้างสื่อเพื่อสนับสนุนเครือข่ายการเรียนรู้ โดยการจัดทำ web site การสร้างสื่อเพื่อการเรียนรู้และประชาสัมพันธ์ทั้งสิ่งพิมพ์ วิทยุ และอื่นๆ

หลังจากนั้น คุณทรงพล รายงานให้ที่ประชุมฯ ทราบว่าขณะนี้โครงการ สรส. ในภูมิภาคต่างๆ ได้ดำเนินการโดยแยกเป็นภาคเหนือ 7 โครงการ ภาคกลาง 24 โครงการ ภาคอีสาน 15 โครงการ ซึ่งแต่ละโครงการกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ โดยให้ผู้รับผิดชอบในแต่ละภาคนำเสนอต่อไป

2.2 รายงานความก้าวหน้าฝ่ายวิชาการ สรส. ส่วนกลาง

รศ. ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวรายงานความก้าวหน้า/ผลการดำเนินการของฝ่ายวิชาการ สรส. ส่วนกลางว่า ได้ดำเนินการใน 3 ด้านใหญ่ๆ ได้แก่

1) การประมวลรวบรวมจัดทำชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ซึ่งได้ดำเนินการจัดพิมพ์ไปแล้ว 6 เล่ม และอยู่ในระหว่างการดำเนินการอีก 12 เล่ม โดยการผลิตชุดความรู้ ชุดเครื่องมือดังกล่าวประสบความล่าช้า เนื่องจากมีกระบวนการในหลายขั้นตอน เช่น การคัดสรรเรื่อง/ผู้เขียน การพิจารณาเค้าโครงของหนังสือ การจัดทำต้นฉบับ การอ่าน/ให้ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ การปรับปรุง และการจัดพิมพ์เผยแพร่ อย่างไรก็ตาม ฝ่ายวิชาการได้ดำเนินการอย่างรอบคอบเพื่อให้งานออกมาอย่างมีคุณภาพและอาจปรับลดจำนวนการผลิตชุดหนังสือลงบางส่วน

2) การสนับสนุนด้านวิชาการให้กับทีมงาน นักวิชาการ นักวิจัย ภาคีเครือข่ายในโครงการย่อย ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สรส. ว่า ในการดำเนินการตามโครงการ สรส. นั้น จำเป็นต้องมีการปรึกษาหารือและการประสานงานเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการทำงานที่ชัดเจน ดังนั้น ฝ่ายวิชาการจึงได้ดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพให้กับทีมงานในโครงการ โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ อาทิ ชาวบ้าน นักวิจัยท้องถิ่น นักวิชาการในพื้นที่ มีการดำเนินการ เช่น การประชุมหารือเพื่อกำหนดบทบาทและแนวทางการสนับสนุนทางวิชาการ การทำงานร่วมกับทีมภาคและโครงการย่อย การจัดประชุมประจำเดือนของคณะทำงานส่วนกลาง เพื่อติดตามการทำงานและการประสานงานในพื้นที่ การสนับสนุนด้านข้อมูล เอกสารชุดความรู้ ชุดเครื่องมือแก่ทีมภาค การเตรียมข้อมูล เอกสารประกอบการเวทีสัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” และการวางแผนพัฒนาชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ที่เป็นผลจากการดำเนินงานในโครงการย่อยที่มีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ในกิจกรรมของ สรส. ในแต่ละภูมิภาค และผู้สนใจทั่วไป

3) การจัดเวทีสัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” โดยเป็นการจัดสัมมนาทางวิชาการ เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองและสร้างความเข้าใจร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. และภาคี เพื่อรับทราบสถานการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ปัญหาอุปสรรคในการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน เพื่อกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดชุมชน และเงื่อนไขปัจจัย เครื่องมือ และวิธีการในการเรียนรู้ โดยโครงการ สรส. กำหนดให้มีการสัมมนาทางวิชาการทั้งหมด 5 ครั้ง ใน 5 หัวเรื่อง ได้แก่

- ครั้งที่ 1 วันที่ 28 เมษายน 2547 เรื่อง “การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : สู่สุข หรือ สู่ทุกข์”
- ครั้งที่ 2 วันที่ 12–13 มิถุนายน 2547 เรื่อง “กระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”
- ครั้งที่ 3 วันที่ 27–28 สิงหาคม 2547 เรื่อง “กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”
- ครั้งที่ 4 วันที่ 11–12 พฤศจิกายน 2547 เรื่อง “บทเรียนพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไทย”
- ครั้งที่ 5 วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548เรื่อง “กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน”

นอกจากนี้ รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร ได้กล่าวถึงแผนงานด้านวิชาการและการประมวลชุดความรู้ ชุดเครื่องมือของฝ่ายวิชาการ สรส. ส่วนกลาง ในช่วงต่อไป ใน 3 ภารกิจ ได้แก่

1) การผลิตเอกสาร ชุดความรู้ และชุดเครื่องมือ จะดำเนินการใน 3 ลักษณะ คือ สนับสนุนการวิเคราะห์สังเคราะห์ ความรู้และบทเรียน จากพื้นที่รูปธรรมของโครงการ สรส.การผลิตเอกสารและสื่อเพื่อการเรียนรู้จากการประชุมทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” และ การสนับสนุนการจัดทำชุดความรู้ เครื่องมือ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. โดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ที่ทำงานด้านกระบวนการเรียนรู้/งานชุมชน โดยมีเป้าหมายผลิตชุดหนังสือต่างๆ จำนวน 14 เรื่อง ในประเด็นต่างๆ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการเกษตรแบบยั่งยืน การจัดการด้านศิลปวัฒนธรรม/ภูมิปัญญา การพึ่งตนเองและการจัดการองค์กรชุมชน การพัฒนาเสริมสร้างคนรุ่นใหม่นักจัดการความรู้ รวมทั้งการสังเคราะห์ผลงานในด้านกระบวนการเรียนรู้

2) การสร้างวิธีวิทยา การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้และบทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมของโครงการ สรส. โดยการสนับสนุนประสานความร่วมมือของภาคีนักวิชาการ ระหว่างส่วนกลาง ภาคและโครงการย่อย และการเสริมสร้างศักยภาพนักจัดการความรู้ท้องถิ่น/คนรุ่นใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อเกิดภาคีนักวิชาการ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และระหว่างโครงการต่างๆ

3) การเตรียมการเพื่อพัฒนา “สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้” โดยการประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ ทั้งในระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติการ และโครงการ รวมทั้งองค์กรท้องถิ่นต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดตั้ง “สถาบันการเสริมสร้างการเรียนรู้ ในภูมิภาคต่างๆ

2.3 รายงานความก้าวหน้า สรส. ภาคเหนือ

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล ผู้ประสานงาน สรส. ภาคเหนือ ได้กล่าวถึงการดำเนินการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมภาคเหนือ ว่า ได้ดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่ยึดเอาเป้าหมายที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดขึ้น 6 ประการ ที่เป็นองค์ประกอบหลักของกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขและเข้มแข็ง คือ

1) การเสริมสร้างศักยภาพนักจัดการเรียนรู้ชุมชน ทั้งผู้นำรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่

2) มีองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจทั้งคนในและคนนอกชุมชน

3) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สามารถเรียนรู้ทั้งจากความรู้เดิมและในระดับสังคม

4) การพัฒนาการสื่อสารสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับสังคม

5) คนที่ได้รับการเรียนรู้ ได้อานิสงส์ รูปธรรม ที่สร้างสุข

6) มีกลไกการจัดการเรียนรู้เชิงสถาบัน ที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

โดยมีเป้าหมายการเรียนรู้ คือ การสร้างเสริมศักยภาพตน (คน) การสร้างความรู้และวิธีการเรียนรู้ (รู้ตนเอง/รู้ชุมชน/รู้ประเด็น/วิธีการเรียนรู้) การสร้างผลการใช้ความรู้ (ผลการเรียนรู้) สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ (เครือข่าย) สร้างการเรียนรู้สู่สังคม และการสร้างสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีพื้นที่ดำเนินการ 6 พื้นที่ ใน 3 จังหวัด ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นในด้านอาชีพ (เกษตร) ศิลปวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากร

นอกจากนี้ **คุณประหยัด** ได้กล่าวถึง บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วยบุคคล 3 ฝ่าย ได้แก่ ทีมหนุน ทีมนำ และทีมทำ ของ สรส. ภาคเหนือ ดังนี้

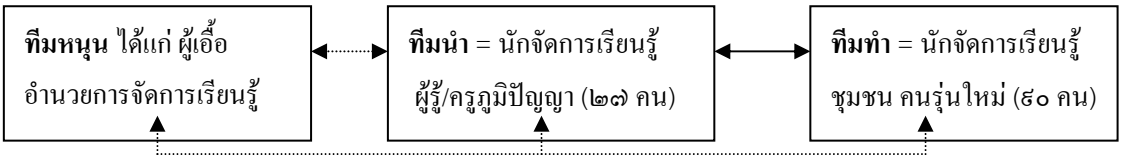

โดยบุคลากรทั้ง 3 กลุ่มนั้น ขับเคลื่อนงานด้วยกิจกรรมการปฏิบัติจริงทั้งในระดับพื้นที่และเครือข่ายตามที่ได้วางแผนเอาไว้ และด้วยชุดความรู้ที่มีอยู่ รวมทั้งการสื่อสารต่อสาธารณชน

ส่วนแผนการดำเนินการในระยะต่อไปนั้น ทาง สรส.ภาคเหนือ ได้กำหนดแนวทางการดำเนินการดังนี้

แผนงานของ สรส. ภาคเหนือ

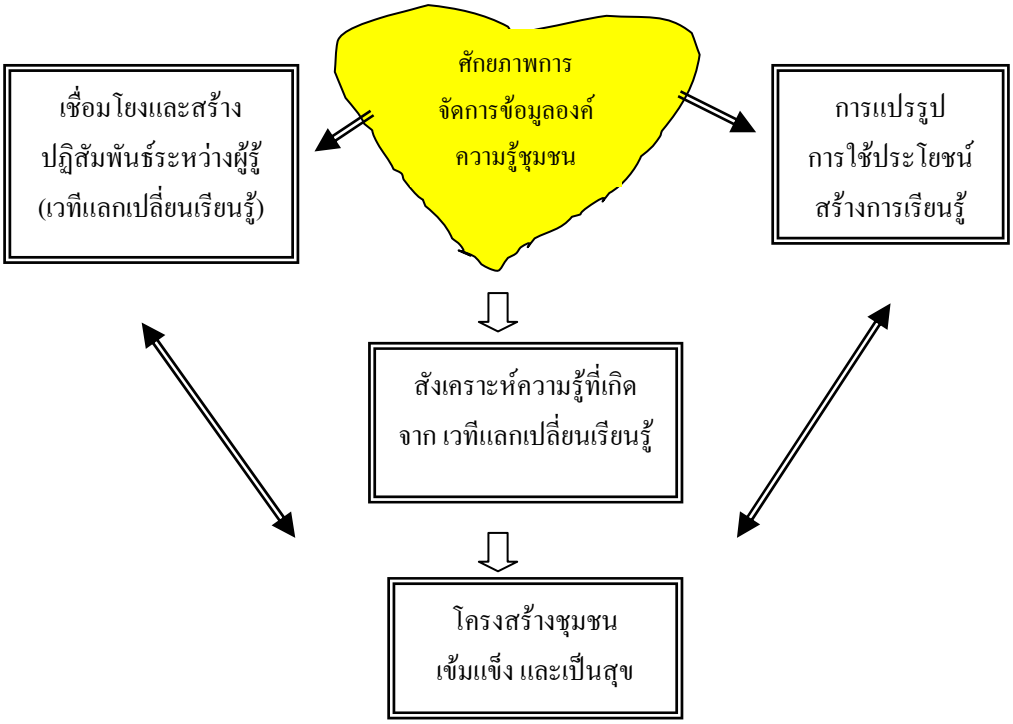

โดยแผนงานดังกล่าว มีการปรับเปลี่ยนแนวคิด มุมมอง การศึกษาชุมชน การจัดเวทีสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ และการลงพื้นที่ปฏิบัติการในชุมชนทั้ง 6 พื้นที่ รวมทั้งการถอดบทเรียน ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่ชุมชนทางเลือก ที่ประสานทั้งทีมหนุน ทีมนำ ทีมทำและชาวบ้านเพื่อนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวเสริมว่า ทีมนำ ทีมทำ และชาวบ้านยังมีการปรับเปลี่ยน/เสริมสร้างองค์ความรู้เดิม และการหาความรู้ใหม่เพิ่มเติม โดยมีการร่วมมือกับฝ่ายต่างๆ ที่ทำให้เห็นฐานชีวิตและการเข้าใจโครงการ ซึ่งมีปัจจัยการเรียนรู้ 6 ประการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ 1) การมีเวทีรูปธรรมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 2) กระบวนการทำงานที่ยึดคน ความรู้เป็นแนวทางการทำงาน 3) การบริหารโครงการที่เปิดให้มีการเรียนรู้ระหว่างกัน 4) การมีกลไกหนุนเสริม ที่มีการประสานและการกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง 5) การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดเครือข่ายและเกิดความสัมพันธ์ต่อกัน และ 6) การสร้างการเรียนรู้แนวใหม่ในการทำงานร่วมกัน

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของโครงการ สรส. ภาคเหนือ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แนวใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ ที่เชื่อมโยงคนทำงาน/องค์ความรู้ที่มีอยู่ และการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ กล่าวถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่ภาคเหนือว่า ทุกพื้นที่ได้ยึดแนวทางการทำงานร่วมกัน โดยมีการกำหนดตัวชี้วัด/ธงร่วม และหาผลลัพธ์ร่วมกัน และทุกฝ่ายทั้งทีมหนุน ทีมนำ และทีมทำ

มีการประสานการทำงานเพื่อให้ชาวบ้านได้มีการเรียนรู้และสร้างความรู้ใหม่ของชุมชนขึ้นมา โดยเชื่อมโยงจากสิ่งที่ทำในพื้นที่ไปสู่การจัดการในด้านอื่นๆ

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวแนะนำว่า อยากให้กระบวนการทำงานที่เกิดขึ้นในพื้นที่และการนำเสนอโครงการ สรส. เป็นแบบของโครงการศึกษาเขตเศรษฐกิจจำเพาะวังน้ำเขียวเพื่อผลิตผลผลิตทางการเกษตรกึ่งเมืองหนาว ซึ่งเป็นการแปรกระบวนการทางความคิดสู่การบอกเล่าและเกิดจากการปฏิบัติจริงของชาวบ้าน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวชื่นชมโครงการ สรส. ภาคเหนือ ที่มีกระบวนการทำงานที่ความชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเป็นการเชื่อมโยงทางความคิด กระบวนการ คน และกิจกรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งการดำเนินการในลักษณะดังกล่าว เป็นพลังของการเรียนรู้ที่มาจากฐานชีวิต และเชื่อมโยงกับบริบทในพื้นที่ การขยายผลจากทีมนำ ไปสู่ทีมทำเป็นสิ่งที่ดีซึ่งน่าจะขยายไปสู่ภาคประชาชนหรือชาวบ้านด้วย

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวเพิ่มเติมว่า แรงกระเพื่อมจากทีมนำไปสู่ทีมทำ ซึ่งทีมทำเป็นคนรุ่นใหม่น่าจะขยายไปสู่ชาวบ้าน และควรพิจารณาถึงแนวทางของการขยายแรงกระเพื่อมนั้นไปสู่ชาวบ้านอย่างไร โดยให้ทีมประเมิน ทีมกลาง (ทีมหนุน) ช่วยพิจารณากระบวนการที่เป็นการเรียนรู้จาก ทีมนำ ทีมทำ และชาวบ้าน

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ กล่าวว่า ในพื้นที่แม่สุรินทร์นั้น คนรุ่นใหม่ เด็กเยาวชนนั้น มีความสนใจมาก พวกเขาสามารถสะท้อนภาพชีวิตของชุมชนได้ดี ซึ่งทีมประเมิน และทีมนำ ได้ใช้วิธีการ “ไม้อ่อนมัดไม้แก่” โดยมีการเชื่อมโยง โรงเรียน วัด ชุมชน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า ควรให้ไม้อ่อนเรียนรู้จากไม้แก่ด้วย และเห็นด้วยกับการสรุปบทเรียน แต่เป็นการเรียนรู้แบบใหม่ คือ ไม่เป็นแค่การสรุปบทเรียน แต่ต้องทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้ใหม่จากการปฏิบัติ เป็น Tacit Knowledge สังเคราะห์และยกระดับความรู้เป็น Explicit Knowledge ที่ทำทุกฝ่ายได้เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน

อ.ชูพินิจ เกษมณี กล่าวแนะนำว่า น่าจะนำเสนอเรื่องราวที่เป็นกระบวนการทำงานที่เป็นการบันทึกรายทาง และควรมีการทำงานที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนด้วย

ดร. ชัยวัฒน์ บุญนาค กล่าวว่า ควรทำเป็นเรื่องเล่าที่มีพลัง เพราะเรื่องเล่าทำให้เราเห็นสีสันและพัฒนาการของการทำงานในชุมชน โดยเฉพาะการสร้างคนรุ่นใหม่ ที่มีความแตกต่างของคน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวถึง นวัตกรรมการเรียนรู้ของชาวบ้านที่มีการปรึกษาหารือ และได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน เช่น ของครูบาสุทธินันท์ และตระกูลมหาชีวาลัย ที่มีการประชุมและให้โอกาสคนเข้ามาร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดระยะเวลา ซึ่งจะทำให้การทำงานมีความหลากหลายและมีแนวร่วมมากขึ้น

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า การเรียนรู้ของเราควรมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ไม่ใช่แค่จบมหาวิทยาลัยแล้วไม่เรียนรู้อะไรที่ต่อเนื่อง ดังนั้น งานของ สรส. ควรกำหนดกลุ่มประชากรให้ชัดเจน ที่ผ่านมาเรายังไม่เข้าไปทำงานร่วมกับคนงานในโรงงาน หรือกลุ่มประมง ดังนั้น จะต้องกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน หรือแยกเป็น sector ต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดชุดความรู้ และการจัดการความรู้ของประชาชน

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวว่า ที่ผ่านมา สรส. มิได้กำหนดเป็นตัวบุคคล แต่เป็นการมองในภาพรวมของชุมชน ที่เป็นทั้งคนแก่ คนทำงาน และคนรุ่นใหม่ กล่าวคือ กลุ่มเป้าหมายเป็นการเชื่อมโยงคนในชุมชนทั้งหมด

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวถึง วิธีการเรียนรู้ทางสมองจากการเข้าร่วมอบรมที่สหรัฐ ว่า เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ทรงพลัง โดยเริ่มจากการกำหนดความพร้อมของตนเอง การสื่อ/การกำหนด

ความหมาย การเอาใจใส่ การเชื่อมโยงรักษาพันธมิตร และการทำให้ปรากฏขึ้นอย่างมีนัยซึ่งเรียกว่า (SMART) คือ 1) State of mind 2) Meaning 3) Attention 4) Retention 5) Transpiration กล่าวคือ กระบวนการดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเชื่อมต่อกับความรู้ที่จะขับเคลื่อนไปข้างหน้าเพื่อให้งานต่างๆ ไหลลื่น โดยหัวใจของการเรียนรู้อยู่ที่การตั้งประเด็นคำถามและการขับเคลื่อนที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทรงพลัง รวมทั้งการนำเสนอในเชิงบูรณาการ ที่รวมวาทกรรมและบริบทต่างๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งอาจปรับใช้ในโครงการ สรส. ได้

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ที่มีการเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ เช่น เรื่องเครือข่ายที่จัดทำเป็นหนังสือ “เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ” ว่าไม่ได้ละเลยบริบทอื่นๆ และเป็นการเรียนรู้ที่มาจากภายในที่เชื่อมโยงผู้รู้ การเรียนรู้ และบริบทในชุมชน

อ.บัณฑร อ่อนดำ กล่าวว่า มิติการเรียนรู้ส่วนใหญ่ได้มีการสรุปไว้บ้างแล้ว และในกรณีภาคเหนือ คนหนุน คนนำ คนทำ มีอยู่แต่ยังขาดชาวบ้านที่จะเข้ามาเรียนรู้ ดังนั้น จะต้องเชื่อมโยงทุกฝ่ายและสร้างความรู้ที่ชัดเจน

สรุป ข้อคิดเห็นของคณะกรรมการอำนวยการต่อ โครงการ สรส.ภาคเหนือว่า มีความก้าวหน้าและเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ มีการกำหนดตัวชี้วัด และบุคลากรทำงานที่ค่อนข้างชัดเจน สามารถมองเห็นภาพรวมและกระบวนการทำงานได้ดี อย่างไรก็ตาม ควรมีการเชื่อมโยงประสานการทำงานกับชาวบ้าน และค้นหาความรู้ที่อิงบริบทในพื้นที่เพื่อสื่อสารกับสังคมต่อไป

2.4 รายงานความก้าวหน้า สรส. ภาคอีสาน

อ.มานะ นาคำ นำเสนอกระบวนการทำงานของ สรส. ภาคอีสาน ที่มีกระบวนการทำงานและการกำหนดเป้าหมายคล้ายคลึงกับภาคอื่นๆ ซึ่งพื้นที่ดำเนินการของภาคอีสานนั้น ได้มีการดำเนินการใน 2 ระยะ โดยระยะแรกมีจำนวนโครงการ(ย่อย) จำนวน 9 โครงการและระยะที่ 2 จำนวน 5 โครงการ รวม 15 โครงการ ซึ่งมีแผนงานและขั้นตอนการดำเนินการโดยภาพรวม มีดังนี้

เป้าหมายร่วม สรส. ภาคอีสาน 1) ชาวบ้าน นักพัฒนาและนักวิชาการ (สามารถ)ร่วมกันประเมินชุมชนเป็นสุข / ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข 2) มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ / กลไกการเรียนรู้ของชุมชน และองค์ความรู้ของท้องถิ่น 3) การใช้ประโยชน์องค์ความรู้ / การเชื่อมโยงองค์ความรู้ของชุมชนกับภายนอก 4) พัฒนากลไก / สถาบันการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน โดยมีการกำหนด/การพิจารณาโครงการ สรส. ภาคอีสาน เป็น 2 ระยะ คือ โครงการระยะที่ 1 มุ่งเน้นการพัฒนาองค์ชุมชนและคนรุ่นใหม่ ส่วนโครงการระยะที่ 2 มุ่งเน้นการทำงานร่วมองค์กร/หน่วยงานที่เกาะติดการทำงานในพื้นที่และมีประเด็นความหลากหลายยิ่งขึ้น โดยเป็นการศึกษาแบบเจาะลึกในทุกพื้นที่

กลไกการทำงานของ สรส. ภาคอีสาน กลไกการทำงานภาคอีสานนั้น ได้มีการวางกรอบแนวคิดและพัฒนากลไกการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข โดยมุ่งเน้นการประสานการเชื่อมโยงการทำงานที่หลากหลาย ในภาคอีสาน ดังแผนภาพต่อไปนี้

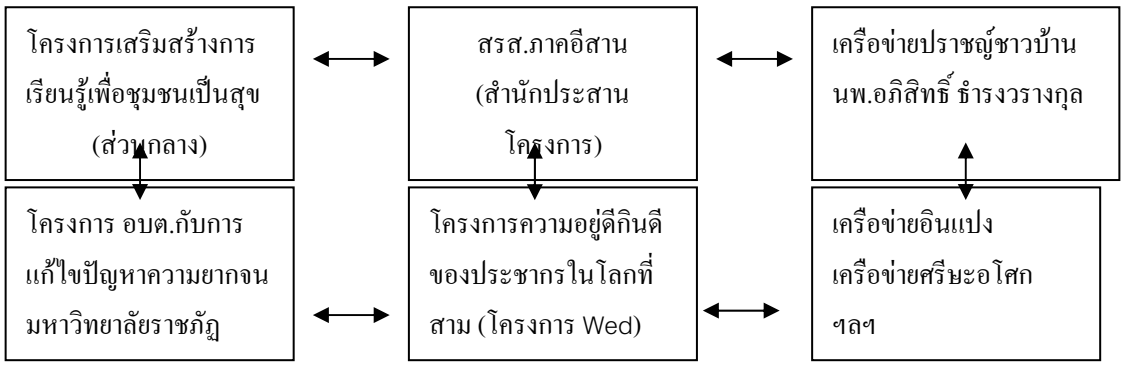

กระบวนการทำงาน สรส.ภาคอีสาน ได้มีการกำหนดกระบวนการทำงานร่วมกัน โดยยึดประเด็น ดังนี้ 1) เก็บรวบรวมข้อมูล 2) จัดหมวดหมู่ข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล 3) การถอดองค์ความรู้ / ประเมินตนเองและพัฒนาตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข 4) ถอดกระบวนการเรียนรู้ / กลไกการเรียนรู้ของชุมชน 5) มีการขยายผลใช้ประโยชน์องค์ความรู้ 6)มีการสรุปเป็นเอกสารความรู้

ความก้าวหน้าของโครงการ (ย่อย) **อ.มานะ นาคำ** กล่าวว่า จากการดำเนินการที่ผ่านมา พบว่าโครงการต่างๆ ได้มีการดำเนินการที่หลากหลายตามแผนงานที่เสนอไว้ โดยมีหลายประเด็นที่เป็นประเด็นร่วม ซึ่งสามารถประยุกต์ความรู้ในลักษณะของการจัดการที่ข้ามโครงการและพื้นที่ได้ โดยสรุปเป็นแผนภาพดังนี้

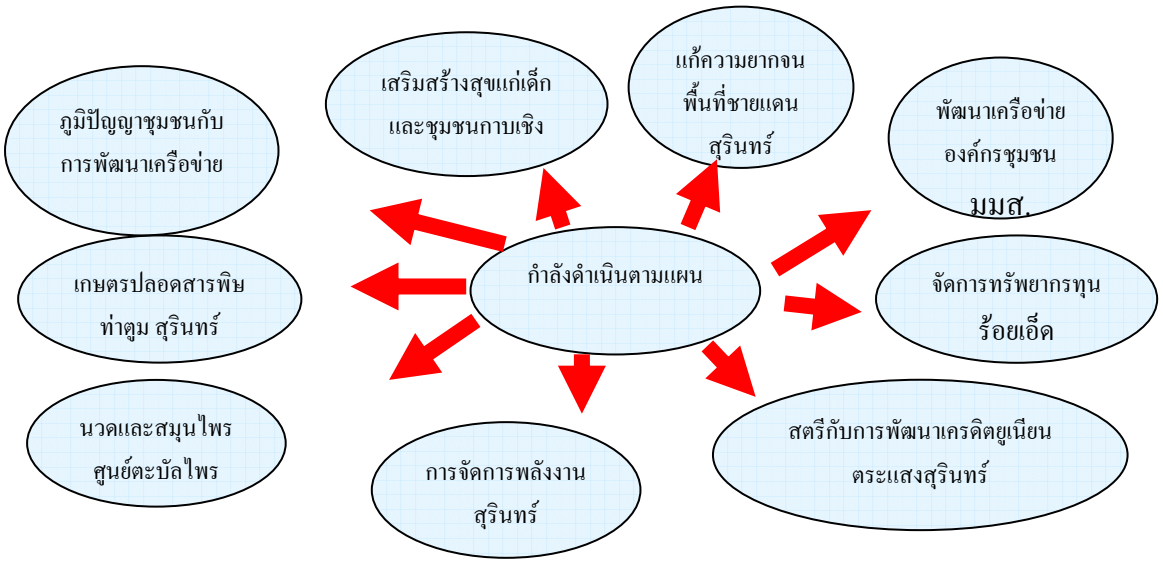

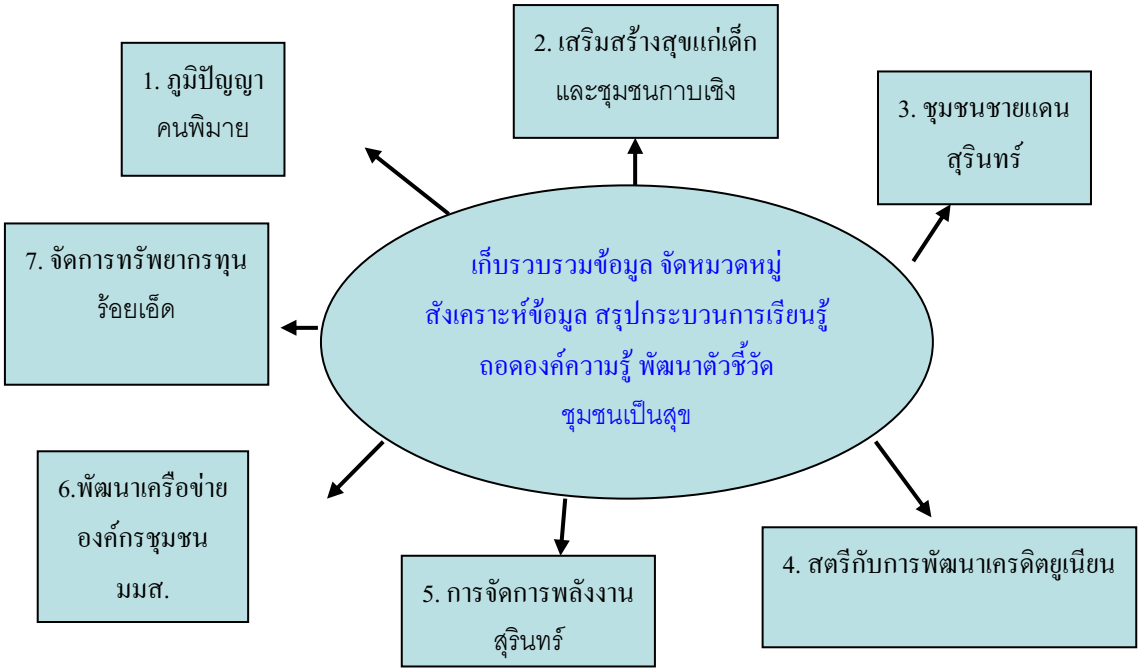

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากโครงการ สรส. ภาคอีสาน จากการดำเนินการที่ผ่านมาพบว่า มีหลายสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกระบวนการเรียนรู้ และการเรียนรู้นั้น เกิดขึ้นทั้งในระดับหน่วยประสานงานและโครงการย่อยในพื้นที่

โดยมีข้อสรุปจากการเรียนรู้ เช่น 1) ได้เรียนรู้ ปรับแนวคิดในการทำงานแบบใหม่ จากแนวคิดเดิมที่ไม่ค่อยได้รับการรวบรวมและจดบันทึก ทำให้เกิดความคิดที่อยากจะสรุปบทเรียน การรวบรวมความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน 2) ได้เรียนรู้การเขียนโครงการที่สามารถเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน 3)การปรับกระบวนทัศน์ วิธีการทำงานเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน 4) ได้เรียนรู้วิธีการทำงานที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน กระบวนการทำงานกับชุมชน และการประสานงานกับภาคีต่างๆ และ 5) ปรับปรุงการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

แผนงานที่จะดำเนินการต่อไปของ สรส.ภาคอีสาน มีการกำหนดแผนงานที่จะดำเนินการต่อไปในลักษณะต่างๆ ดังนี้

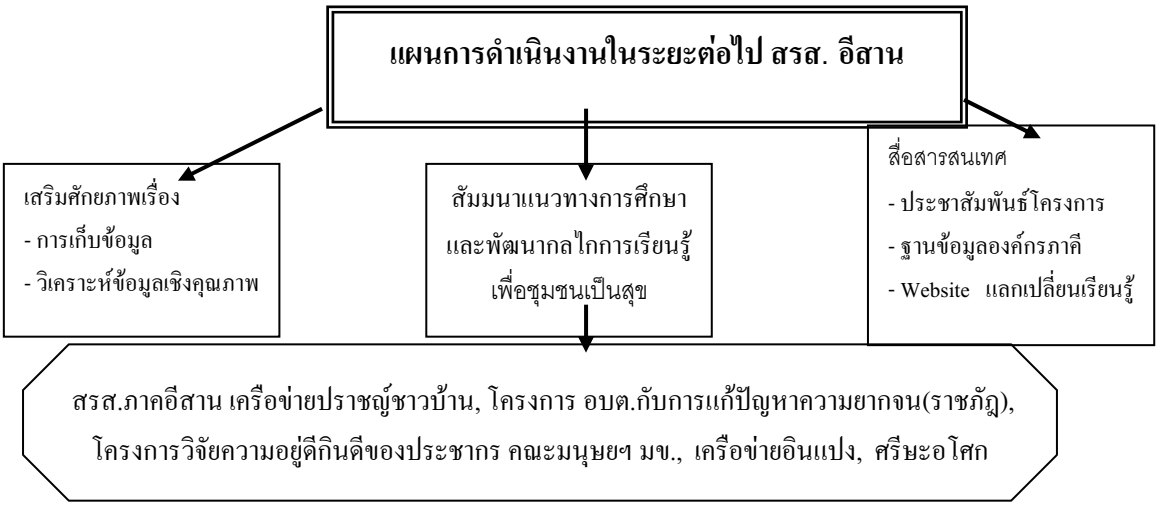

นอกจากนี้ **รศ.สุจินต์ สิมารักษ์** ได้กล่าวเสริมว่า การดำเนินการของสรส. อีสานนั้น ได้มีการทำงานที่เป็นขั้นตอนและพยายามเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ โดยยกตัวอย่างการจับปลาที่จะต้องใช้เทคนิคเครื่องมือการจับปลาที่หลากหลาย และเมื่อได้ปลามาแล้วจะต้องใช้วิธีการขอดเกล็ด ซึ่งจะต้องใช้ความรู้อีกชุดหนึ่ง และมีการแบ่งปันความรู้เพื่อให้องค์กร ชุมชนได้พิจารณา และป้อนหรือย้อนกระบวนการเหล่านั้นทั้งหมดให้กับชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการจัดการกับความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยแนวทางดังกล่าว เป็นแนวทางหนึ่งในการทำงานร่วมกัน โดยอาจารย์สุจินต์ ได้ยกตัวแผนภาพนี้มาเป็นแนวทางในการอธิบาย

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ ต่อการทำงาน สรส.ภาคอีสาน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า การเรียนรู้ของสังคมไทยส่วนใหญ่แยกออกจากบริบทของพื้นที่และชุมชน ดังนั้น อยากให้มีการทบทวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่จะทำให้ความรู้นั้นอยู่กับชุมชนและอยู่อย่างเข้าใจในสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยสามารถนำความรู้ทั้งเก่าและใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม ไม่ควรเป็นเสมือนการตักปลาออกจากบ่อ แต่ควรให้ปลาอยู่ในบ่ออย่างเหมาะสม มิฉะนั้น ความความรู้ที่ได้จะเป็นเพียงการตอบสนองของนักวิชาการ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยเท่านั้น เพราะฉะนั้น ต้องเน้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหลัก โดยบุคคลภายนอกเป็นผู้หนุนเสริม ส่วนทีมนำ ทีมทำและชาวบ้าน ควรมีการเรียนรู้ร่วมกัน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า เนื่องจากที่ผ่านมาเราไปแยกความรู้ออกไปจากบริบทของพื้นที่และอยากให้เป็นในสิ่งที่เราอยากให้เป็น ดังนั้น จึงเกิดปัญหา จะทำอย่างไรให้ชาวบ้านได้ข้อมูลที่ร่วมกันได้ เอาไปใช้และเริ่มต้นด้วยตนเอง เปรียบเสมือนปลาต้องอยู่กับน้ำ

รศ. สุจินต์ สิมารักษ์ กล่าวว่า เป็นการดีที่ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการจัดการความรู้ที่ไม่แยกออกจากบริบทของพื้นที่ ทำให้มองเห็นภาพของการทำงานที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี กล่าวว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้ ควรกำหนดว่า เป็นความรู้ของใคร ใครใช้และใช้เพื่ออะไร เมื่อมีการกำหนดขอบเขตที่เหมาะสมแล้วจะทำให้เรามองภาพชัด

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า ควรเก็บแผนภาพนี้ (ภาพสุจินต์ กับปลา) เอาไว้เป็นการ pretest เพื่อว่า จะได้ค้นหาแนวทางการทำงานที่เหมาะสม มิใช่เป็นมุมมองที่ผิดพลาดแต่เป็นการก้าวเดินให้เราได้เรียนรู้และมีการปรับกระบวนการทำงานและการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

อ.บัณฑร อ่อนดำ กล่าวว่า ควรเน้นการเรียนรู้ที่มาจากปฏิบัติจริง และยกระดับความรู้ที่เกิดขึ้นให้สูงขึ้น เพื่อให้ทุกฝ่ายได้เอาไปใช้ และรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงบริบทของชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า โครงการ สรส. เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับบริบทต่างๆ โดยจะต้องพิจารณาถึง ความไม่รู้ ที่ทำให้ชุมชนไม่เป็นสุข และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ และมีการถอดรหัสเพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีความลื่นไหลและชุมชนเป็นสุข

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า โครงการ สรส. ภาคอีสาน มี 2 ระยะ ระยะแรกทีมทำไปจากมหาวิทยาลัย หรือ University Base ส่วนระยะที่ 2 ควรเป็นการทำงานจากชุมชน หรือ Community Base เพราะเมื่อไรก็ตามความรู้ที่ไปจากมหาวิทยาลัย จะทำให้เกิดความแบ่งแยก ฉะนั้นต้องปรับจูนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะให้ชุมชนเรียนรู้และมองเห็นภาพรวมของชุมชนทั้งหมด ซึ่งจะสามารถเชื่อมโยงกับบริบทภายนอกชุมชนได้

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า โครงการ สรส. เข้าไปทำงานถอดความรู้แบบงานวิจัย เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ ใช้ความรู้ และเชื่อมประสานการทำงานทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ ที่ผ่านมาการทำงานในแนวนี้นั้น ยังไม่ใครถอดตัวออกไป มีเพียงไม่เข้าใจกันบ้าง ซึ่งมีชุดความรู้ทั้งในด้านกระบวนการเรียนรู้ การติดตามและการประเมินผล นอกจากนี้ยังมีการติดต่อกับฝ่ายต่างๆ เพื่อให้งานมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล อ.มานะ นาคำ ต่างก็กล่าวเสริมว่า กระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นการเรียนรู้ ที่เริ่มต้นจากความไม่รู้ หรือเป็นความรู้ที่เป็นชั้นๆและค่อยๆ ลงสู่ชุมชน ดังนั้นเมื่อปัญหาเกิดขึ้นจึงต้องร่วมกันแก้ไข

ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค กล่าวว่า ที่ผ่านมาเราตามปัญหาไม่ทัน จึงต้องมีการบันทึกเพื่อเห็นความเปลี่ยนแปลง และค่อยถอดความรู้ บทเรียน และเมื่อรู้ว่า เขารู้อะไร จึงใช้วิธีการของเขา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการทำกิจกรรม ซึ่ง สรส.ภาคกลางได้มีการดำเนินการในลักษณะที่หลากหลาย เพื่อมิให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “ไม่หือ ไม่อือ” เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านคิดเห็นในสิ่งที่เป็นรูปธรรม

ผศ. สมพงษ์ บุญเลิศ กล่าวว่า จะต้องมีการประสานการทำงานของทีมหนุน ทีมนำ ทีมทำ ชาวบ้าน และรวมเป็นทีมเรียนรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสามารถนำไปใช้ในชุมชนได้อย่างแท้จริง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวในเชิงวิชาการว่า ถ้าทีมนำ ดำเนินการทำจะเป็นการสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งมีนัยทาง Retention เพียงนิดหน่อย แต่ถ้า ทีมทำ ทำและบันทึกเรื่องราวเอง จะทำให้เกิดความรู้ที่สูงขึ้น ดังนั้น จะต้องพิจารณาถึงการใช้ประโยชน์ว่า จะเอาหนังสือสวย (ภาษาเขียนดี) หรือการเอาผลงานไปใช้

โดยสรุป ความคิดเห็นของคณะกรรมการอำนวยการต่อโครงการ สรส. ภาคอีสาน ว่าจะต้องมีการกำหนดขอบเขตการเรียนรู้ โดยไม่แยกความรู้ออกไปจากบริบทของชุมชน และควรมีการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาคีต่างๆ เพื่อให้เกิดกลไกที่ชาวบ้าน ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ มากกว่าจะเป็นการทำงานโดยทีมนำหรือของนักวิชาการเท่านั้น

2.5 รายงานความก้าวหน้า สรส.ภาคกลาง

ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค กล่าวรายงานความก้าวหน้าโครงการ สรส. ภาคกลางว่า ที่ผ่านมาเป็นการปรับจูนความคิดและการปรับตัวของทุกฝ่าย โดยมีเป้าหมายเพื่อการสร้างคนรุ่นใหม่ และชุมชนเป็นสุข ซึ่งขั้นตอนและกระบวนการต่างๆ นั้น มุ่งเน้นการเรียนรู้และการเสริมสร้างศักยภาพคนรุ่นใหม่ให้เป็น “นักจัดการความรู้ท้องถิ่น” โดยมีกระบวนการดังนี้

แนวทางการบูรณาการการเรียนรู้ของ “นักจัดการความรู้ของถิ่น” โครงการ สรส.ภาคกลาง มุ่งเน้นผลลัพธ์ คือ คนหรือนักจัดการความรู้ท้องถิ่นและคนในชุมชน ที่มีความรู้ ความสามารถในการจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงทั้งในอดีตและปัจจุบัน รู้ทันการเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยพื้นที่และครูในชุมชน เป็นแหล่งการเรียนรู้ ซึ่ง ดร. ชัยวัฒน์ บอกว่า เป็นการเสริมทั้งวิชาการ วิชาชีพ วิชาชีวิต วิชาชุมชน และวิชาจิตวิญญาณ ที่มีการหล่อหลอมด้วยชีวิต จิตวิญญาณ และอุดมการณ์

โจทย์ปัญหา/อุปสรรคต่อการเรียนรู้ จากกระบวนการทำงานร่วมกับนักจัดการความรู้ทั้ง 23 คน ของโครงการ สรส. ภาคกลางพบว่า ปัญหาอุปสรรคที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ และการลาออกของนักจัดความรู้ ได้แก่ บุคลิกภาพที่ไม่กล้าแสดงออก ขาดความมั่นใจ กระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงบุคลิกภาพ การขาดทักษะ สุ จิ ปุ ลิ ความถนัดในวัฒนธรรมตอบโต้ หรือความถนัดในการพูดมากกว่าการเขียน สภาวะจิต นิสัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น การคิดว่าตนเองเป็นคนไร้สมรรถภาพในการเรียนรู้เชิงวิชาการ สภาวะเปราะบางทางอารมณ์ การมองชีวิตและการเรียนรู้แบบกลไก สภาวะแปลกแยกกับตัวตนและวัฒนธรรม และการมองปัญหาในเชิงลบ ซึ่งปัญหาดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับบริบทของชุมชนและความคาดหวังครอบครัว

นวัตกรรมการเรียนรู้ของนักจัดการความรู้ จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โครงการ สรส. ภาคกลาง ได้ดำเนินการเสริมสร้างทักษะชีวิตของนักจัดการความรู้ขึ้นมาใหม่ ด้วยการให้นักจัดการความรู้รุ่นใหม่ทั้ง 23 คน ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิด จากการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และเกิดจิตสำนึกเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง รวมทั้งการสร้างความเข้าใจในวัตถุประสงค์/เป้าหมายของโครงการจากนั้นจึงมีการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ซึ่ง ดร. ชัยวัฒน์ บอกว่า มี 6 กระบวนวิชา ได้แก่

1) วิชาการ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางทฤษฎีและแนวคิด
2) วิชาชีพ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในทางเศรษฐกิจเรื่องปากเรื่องท้อง
3) วิชาชุมชน เพื่อให้เข้าใจชุมชนในมิติต่างๆ และมีเครื่องมือในการหาข้อมูล
4) วิชาชีวิต เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และการรู้จักตนเอง/สัจธรรมของโลก
5) วิชา สุ จิ ปุ ลิ (Public Performance) หัวใจแห่งการแสวงหาความรู้และการถ่ายทอด
6) วิชาการสร้างโครงการ Project ชุมชน เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ การปรับแผนงานต่างๆ
การประเมินผล การสร้างตัวชี้วัด ฯลฯ

นอกจากนี้ ดร. ชัยวัฒน์ กล่าวเสริมว่า กระบวนการดังกล่าว เป็นเสมือนยาบำบัดโรคการเรียนรู้ ที่จะทำให้นักจัดการความรู้มีความมั่นใจ มีทักษะและความสามารถในการที่จะนำตนเองและชุมชนไปสู่การเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่า ปัญหาการลาออกของนักจัดการความรู้ท้องถิ่นจะเกิดขึ้น 3 คน แต่ก็เพราะมีบริบทอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจะต้องมีกระบวนการคัดเลือกบัณฑิตคืนถิ่นให้มีความรอบคอบยิ่งขึ้น ซึ่งจะต้องสอบถาม ผู้ปกครอง และชุมชนด้วย

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวเสริมว่า จากการที่ได้ดำเนินการมา ได้เห็นสิ่งที่ดีเกิดขึ้นมากมาย คน/นักจัดการความรู้ มีทักษะ มีความสามารถ รู้จักตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักโลก สามารถเชื่อมโยงชีวิต การทำงาน และการเรียนรู้เข้าด้วยกัน นอกจากนี้ ยังเห็นว่า ชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในส่วนของ สรส. ภาคกลาง ยังได้เพิ่มเติมหลักสูตรการเรียนรู้ การสื่อสารกับสังคม การจัดความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่างๆ โดยได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรดำเนินการต่อในระยะถัดไป ได้แก่

1. การแก้ไขความขัดแย้ง
2. การผลักดันเรื่องการถอดบทเรียน การคิด การเขียน การทำ
3. การฝึกการตั้งคำถาม (Conceptual, Empirical, Interpretative Phase}
4. การเปิดเวทีตำบล รายงานผลที่เกิด การเรียนรู้ตัวชี้วัด
5. การเชื่อมโยงในพื้นที่ อบต. (หนองหญ้าไซ ประดู่ยืน ทัพทัน หัวไผ่)
6. การเชื่อมโยงสถาบันการศึกษา (มก. มสธ. ราชภัฏลพบุรี ฯ) ผู้ว่าราชการจังหวัด ธกส. สคส
7. การประเมิน คัดเลือก ขึ้นปี 2 ฯลฯ

และที่สำคัญ คือ การกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกบัณฑิตคืนถิ่น/นักจัดการความรู้รุ่นใหม่

รศ.ดร. เนาวรัตน์ พลายน้อย กล่าวถึงการเข้าไปประเมินผลการทำงานของ สรส. ภาคกลางว่า ได้ใช้เกณฑ์/ตัวชี้วัดบางประการเข้าไปวิเคราะห์ สังเคราะห์ กระบวนการที่เกิดขึ้น โดยพิจารณาถึง input process และ

output ว่า สิ่งที่โครงการได้นำเข้าไปใช้นั้น คืออะไร ใช้กระบวนการแบบไหน และผลลัพธ์ที่ออกมาเป็นเช่นใด จากนั้นจึงมีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ซึ่งพบประเด็นมากมายทั้งวิธีการ How to และกระบวนการอื่นที่มีผลต่อการทำงาน ซึ่งมีความน่าสนใจและมองเห็นความสำเร็จที่จะเกิดขึ้น

อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ กล่าวว่า ทุกประเด็นเป็นกระบวนการที่ยึดเอาปัญหาเป็นตัวตั้ง เหมือนการทำงานของ ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ (ที่ยกกระบัตร) ดังนั้น ถ้าเราพูดถึงกิจกรรมการเรียนรู้ ก็จะต้องทำให้เกิดการบันทึกเรื่องราวด้วยซึ่งจะเป็นกระบวนการที่นำไปสู่การเป็นสถาบันการเรียนรู้ที่ยั่งยืน

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า เราลงทุนค่อนข้างมากในการสร้างคนรุ่นใหม่ เราจะใช้พื้นที่รูปธรรมเป็นตำราการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับการทำงานในด้านต่างๆ ดังนั้น 23 คน จะต้องมีการเชื่อมโยงถึงครอบครัว และชุมชน เพื่อให้เกิดการขยายการทำงาน/การเรียนรู้

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวเสริมว่า ถ้ามองแบบแคบเป็นการสร้างคนรุ่นใหม่ แต่โดยที่จริงเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข และควรมีการขยายการทำงานอย่างต่อเนื่อง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า การดำเนินงานตามโครงการ สรส. มี out put หลายตัว ดังนั้น จะต้องมีกระบวนการดำเนินการที่เหมาะสมเป็นขั้นตอนและมีเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น การมองภาพรวมในบริบทอื่นๆ การสร้างชุมชนเป็นสุข การมองเห็นเป้าหมายชีวิต การเสริมสร้างเครือข่ายไปหาชาวบ้านเพื่อสร้างชุมชนเป็นสุข โดยอาจมีการเรียนรู้ข้ามพื้นที่/พรมแดน มีการวิเคราะห์ในสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบ และ ขยายผล โดย Link กับหน่วยงานอื่นๆ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวว่า โครงการ สรส. ภาคกลางในช่วงแรก ธงร่วมยังไม่ชัด ต่อมาเมื่อมีเป้าหมายชัดเจน จึงต้องขยายกิจกรรม การจัดการความรู้ การถอดบทเรียนร่วมกับชาวบ้านมากขึ้น เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ดังนั้น จึงทำให้มีกรอบแนวคิด/การทำงานที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวแนะนำว่า ลองให้ นักจัดการความรู้ 23 คน กำหนด content บริบทต่างๆ ว่าต้องการทำอะไร และทำบัญชีตนเอง แบบตาราง เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทที่เกิดขึ้น

คุณพรรณทิพย์ เพชรมาก กล่าวว่า สนใจโครงการ สรส. เพราะเป็นการสร้างคนรุ่นใหม่ที่เชื่อมโยงกับกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย และเป็นคนในท้องถิ่นซึ่งน่าจะดำเนินการขยายผลไปสู่องค์กร/หน่วยงานอื่นๆ

อ.ชูพินิจ เกษมณี กล่าวว่า จะต้องทำให้เกิดการจัดการความรู้ และมีชุดความรู้ที่ชัดเจน พร้อมทั้งหาความรู้ใหม่ ที่ไม่แยกไปจากบริบทของชุมชน และเชื่อมโยงกับเครือข่ายต่างๆ ในการจัดการตามเป้าหมาย

ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค กล่าวว่า เราได้เรียนรู้ชุมชนจากการบันทึกชุมชน ซึ่งทำให้มองเห็นความเป็นจริงในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับบริบทต่างๆ และยังต้องค้นหาคำตอบในการดำเนินการต่อไป

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า หัวใจอยู่ที่การให้ความหมาย และการสร้างความรู้ที่ไม่หลุดไปจากบริบทของชุมชน พื้นที่ และการจัดการตามบริบทที่เกิดขึ้น

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า จะต้องทำในลักษณะของการจัดการความรู้ที่เป็นการหมุนเกลียวความรู้ไปอย่างต่อเนื่อง

สรุป ข้อคิดเห็นของคณะกรรมการอำนวยการต่อ โครงการ สรส. ภาคกลาง คือ การสร้างนักจัดการความรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง และการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อความสุขของชุมชน โดยยึดหลักของการจัดการความรู้ที่มีความสอดคล้องกับบริบทในด้านต่างๆ ของชุมชน และควรมีการขยายผลการทำงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานต่างๆ มากขึ้น

<u>วาระที่ 3</u> เรื่องการนัดหมายการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งต่อไป

ที่ประชุมมีมติกำหนดการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งต่อไป ในวันที่ 20 ตุลาคม 2547

<u>วาระที่ 4</u> เรื่องอื่น ๆ

ที่ประชุมฯ ได้กล่าวถึงการลงพื้นที่เพื่อศึกษาดูงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของ สรส. ภาคกลาง โดยในเบื้องต้นได้กำหนดจัดประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. นัดพิเศษ เพื่อเยี่ยมเยือนศึกษาดูงานของ สรส.ภาคกลางและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ในวันที่ 14 กันยายน 2547 ซึ่งจะมีการแจ้งรายละเอียดให้ทราบต่อไป

<u>ปิดประชุมเวลา 17.00 น.</u>

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น ผู้บันทึก/พิมพ์
นายทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้ตรวจทาน

ภาคผนวก 2.5

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
ครั้งที่ 5 เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2547

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
ครั้งที่ 5 (4/2547) เมื่อวันพุธที่ 20 ตุลาคม 2547
ณ ห้องประชุม สสส.1 ชั้น 15 อาคารเอสเอ็ม ทาวเวอร์ กรุงเทพมหานคร

****

รายนามคณะกรรมอำนวยการ สรส. ที่เข้าร่วมประชุม

1. ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช	ประธานคณะกรรมการอำนวยการ
2. รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย	กรรมการ
3. รศ. ประภาภัทร นิยม	กรรมการ
4. ดร.สินธุ์ สโรบล	กรรมการ
5. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	กรรมการ
6. ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค	กรรมการ
7. นายทรงพล เจตนาวณิชย์	กรรมการและเลขานุการ

รายนามผู้แทนคณะกรรมการอำนวยการ สรส.ที่เข้าร่วมประชุม

8. ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์	ผู้แทนจากวิทยาลัยจัดการทางสังคม
9. อาจารย์จรินทร์ บุญมัธยะ	ผู้แทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
10.คุณศรินทร์ทิพย์ จานศิลา	ผู้แทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

รายนามคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุม

11.ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์	กรรมการ
12.อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ	กรรมการ
13.อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี	กรรมการ
14.นายวิศิษฐ์ วังวิญญู	กรรมการ
15.นายชัชวาล ทองดีเลิศ	กรรมการ
16.นายเอนก นาคะบุตร	กรรมการ
17.คุณสมสุข บุญญะบัญชา	กรรมการ
18.ทพ.กฤษฎา เรืองอารีย์รัชต์	กรรมการ

รายนามคณะทำงานโครงการ สรส. ส่วนกลาง ที่เข้าร่วมประชุม

19.รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร	ผู้อำนวยการ ฝ่ายวิชาการ
20.พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น	นักวิชาการ ฝ่ายวิชาการ
21.นางสาวณัชฎา อินทรสุวรรณ	นักวิชาการ ฝ่ายวิชาการ
22.นางสุทิน ศิรินคร	เลขานุการบริหาร ฝ่ายสนับสนุนเครือข่าย
23.นางสาวจิตรารัตน์ ราชถนอมเกียรติ์	ผู้ช่วยเลขานุการ ฝ่ายสนับสนุนเครือข่าย

รายนามภาคีและพันธมิตร ที่เข้าร่วมประชุม

24.นายมานะ นาคำ	กรรมการและเลขานุการโครงการ สรส.ภาคอีสาน
25.รศ.บุญยัง หมั่นดี	หัวหน้าทีมติดตามและประเมินผลโครงการ สรส.ภาคอีสาน
26.คุณนิลวดี พรหมดพักพิง	เจ้าหน้าที่ประสานงาน สรส.ภาคอีสาน
27.นายประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล	กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการอำนวยการโครงการความร่วมมือพื้นที่รูปธรรมฯ สรส.ภาคเหนือ
28.คุณนัยนา หวายคำ	ผู้ประสานงาน โครงการความร่วมมือฯ สรส.ภาคเหนือ
29.ผศ. สมพงษ์ บุญเลิศ	หัวหน้าทีมติดตามและประเมินผลโครงการ สรส.ภาคเหนือ
30.คุณชยุต อินพรหม	หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยนำร่อง สรส.ภาคใต้
31.คุณนวลทิพย์ ชูศรีโฉม	ผู้ประสานงาน สรส.ภาคกลาง
32.คุณปรินธร บุญเนตร	ผู้ช่วยหัวหน้าทีมติดตามและประเมินผล สรส.ภาคกลาง
33.ดร.ประพนธ์ ผาสุขยืด	ผู้อำนวยการฝ่ายส่งเสริมการสื่อสารพัฒนาการเรียนรู้ สคส.
34.นางสาวอุรพิน ชูเกาะทวด	เจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการ สคส.

ความนำ

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขครั้งที่ 5 (4/2547) เป็นการประชุม เพื่อติดตามผลการดำเนินการของโครงการ สรส. ในรอบ 1 ปี 3 เดือนที่ผ่านมา คือ ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2546 – 20 ตุลาคม 2547) โดยมีคณะกรรมการอำนวยการ/ ผู้แทนคณะกรรมการอำนวยการ/ คณะทำงาน/ ภาคีและพันธมิตร โครงการ สรส. ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเข้าร่วมประชุม เพื่อนำเสนอความก้าวหน้าในการดำเนินงาน การให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางในการดำเนินการที่เหมาะสม โดยมีวาระการประชุม 4 วาระ ดังนี้

<u>วาระที่ 1 เรื่องแจ้งเพื่อทราบ</u>

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ประธานที่ประชุมฯ ได้กล่าวถึงเรื่อง การศึกษาดูงานของคณะกรรมการอำนวยการ สรส. เมื่อวันที่ 27 กันยายน 2547 ที่ผ่านมา ณ ตำบลหัวไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งเป็นพื้นที่โครงการ สรส. ภาคกลาง และมีข้อคิดเห็นว่า น่าจะมีการสนับสนุนนักจัดการความรู้ท้องถิ่นมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกต่อการเรียนรู้ของ อบต. เพื่อเชื่อมโยงการจัดการความรู้ด้านการเกษตรกับ อบต. ของสถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ที่โรงเรียนชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งถ้ามีการร่วมมือกันน่ามีพลังมาก โดยขอความร่วมมือจากนักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่นของโครงการ สรส. ภาคกลาง จำนวน 5 คน ไปร่วมเป็นวิทยากร

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้กล่าวเสริมว่า โรงเรียนชาวนามีพัฒนาการมา 2 ปี ซึ่งมีพื้นที่ดำเนินการเดียวกับพื้นที่เป้าหมายของนักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่น โครงการ สรส.ภาคกลาง คือ ตำบลวัดดาว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และมีการฟื้นฟูชีวิตชาวนา (งานบุญเดือนสิบ) ซึ่งทำให้เห็นความเป็นชุมชน และมิติวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ โดยมีการเชื่อมโยงการเรียนรู้กับสถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และเครือข่าย 4 อำเภอ ในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นการสร้างความเข้าใจและยอมรับในมิติด้านวัฒนธรรมและการพลิกฟื้นวิถีชุมชน

และในการนี้ คุณทรงพล ฯ ได้ฉายวีดีทรรศน์ (ซีดีภาพประกอบเสียง) เกี่ยวกับการศึกษาดูงานของคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ในครั้งนี้

<u>วาระที่ 2</u> รับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.ครั้งที่ 4 (3/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 30 กรกฎาคม 2547 ที่ผ่านมา

ประธานที่ประชุมฯ ได้ กล่าวแนะนำให้คณะกรรมการอำนวยการ สรส. ร่วมกันพิจารณาและรับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งที่ 4

ที่ประชุมฯ มีมติรับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งที่ 4 (3/2547) เมื่อวันศุกร์ที่ 30 กรกฎาคม 2547

<u>วาระที่ 3</u> รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานของโครงการ สรส. และการให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.

ประธานที่ประชุมฯ ได้กล่าวเชิญผู้แทนแต่ละภูมิภาคนำเสนอแนวทางการดำเนินการและผลงานในช่วงที่ผ่านมา โดยเริ่มต้นจาก สรส. ภาคอีสาน

3.1 รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานโครงการ สรส. ภาคอีสาน

อาจารย์มานะ นาคำ ได้กล่าวรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานของโครงการ สรส. ภาคอีสาน ที่มีกระบวนการทำงานและการกำหนดเป้าหมายคล้ายคลึงกับโครงการ สรส. ในภาคอื่นๆ โดยพื้นที่ดำเนินการของโครงการ สรส.ภาคอีสานนั้น ได้มีการแบ่งระยะเวลาดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกมีโครงการย่อยระดับพื้นที่จำนวน 9 โครงการ และระยะที่ 2 มีจำนวน 5 โครงการ รวมทั้งหมด 15 โครงการ ซึ่งที่ผ่านมาได้ดำเนินการกิจกรรมดังนี้คือ

1) การจัดเวทีเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการฯ
2) รวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแต่ละพื้นที่
3) การจัดเวทีคืนข้อมูลให้กับชุมชน
4) การจัดตัวชี้วัดความสุข ของชุมชน
5) การรวบรวมจัดหมวดหมู่และการสังเคราะห์ข้อมูล

ผลจากการดำเนินการใน 5 กิจกรรมดังกล่าวพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจในเชิงคุณภาพ เช่น *ด้านบริบทชุมชน* คือ ชุมชนได้ตระหนักถึงชีวิตและการเปลี่ยนแปลง โดยมีการเรียนรู้จากวิถีชีวิตและธรรมชาติ และมีการค้นหาทุน ภูมิปัญญา เพื่อนำมาพัฒนาศักยภาพของตนเอง *ด้านการกำหนดตัวชี้วัด* คือ ชาวบ้านมีความสนใจโจทย์ที่เป็นจริงหรือวิถีชีวิตจริง เพื่อนำมากำหนดความสุขของตนเอง ส่วนในเรื่องการจัดการความรู้นั้นพบว่า เป็นการจัดการในเชิงการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ การลองผิด ลองถูก และมีการใช้ทั้งภูมิปัญญาเก่ากับภูมิปัญญาใหม่ผสมผสานกัน โดยทีมงาน สรส. ภาคอีสาน ได้กำหนดแนวคิดหลัก หรือคำหลักที่ควรคำนึงถึงในการทำงานได้แก่ มนุษย์นิยม บริบทนิยม ท้องถิ่นนิยม องค์รวมนิยม เปรียบเทียบนิยม ประวัติศาสตร์นิยม ไตรมิตินิยม ปฏิบัติการนิยม และระบบนิยม ซึ่งคำหลักทั้งหมดนั้น เป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

ส่วน**ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน**นั้น พบว่า มีทั้งปัญหาในด้านกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการทำงาน เช่น ขาดการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ดี ขาดทักษะในการตั้งคำถามเพื่อศึกษาวิจัยและพัฒนา ขาดเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล ขาดทักษะในการเก็บข้อมูล การใช้ภาษาในการสื่อสาร มีเวลาในการให้ข้อมูลน้อยไม่เพียงพอ และขาดทักษะในการเขียนรายงานเชิงวิชาการ ฯลฯ

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วมทำงานกับโครงการ สรส.ภาคอีสาน คือ 1) ได้ทบทวนปัญหา สุข ทุกข์ของตนเองและชุมชน 2) ชุมชนได้หันมาวิเคราะห์ปัญหา ความสุขและตัวชี้วัดความสุขของตนเอง 3) ได้เรียนรู้และทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้เปิดโลกทัศน์และแนวคิดการทำงาน 4) ได้เรียนรู้และมีการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์และ

วิถีชุมชน 5) ได้รู้ว่าชาวบ้านมีศักยภาพและมีความรู้ที่หลากหลาย 6) ชาวบ้านได้ฝึกเขียนบันทึกของตนเองและการเรียนรู้เกี่ยวกับงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม 7) เกิดแรงกระตุ้นในการทำงาน เช่น การรวบรวมองค์ความรู้ของท้องถิ่น

นอกจากนี้ ทางโครงการ สรส. ภาคอีสาน ได้จัดให้มีการเสวนาเพื่อ**จัดตั้ง "สถาบันการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข"** โดยได้มีการประสานกับภาคีเครือข่ายการเรียนรู้ในภาคอีสาน เช่น เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เครือข่ายอินแปง เครือข่ายศรีษะอโศก วิทยาลัยการจัดการความรู้ โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ฯลฯ โดยสรุปแนวทางการทำงานในเบื้องต้น คือ ทุกฝ่ายเห็นด้วยกับการจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข โดยยึดแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการเชื่อมโยงความรู้ คน และบริบทของภาคีเครือข่ายเข้าด้วยกัน

แผนงานของโครงการ สรส. ภาคอีสานในช่วงถัดไป ได้กำหนดแนวทางการทำงานที่ มุ่งเน้นการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งในระดับโครงการย่อยและระดับภูมิภาค การเสริมศักยภาพแก่ชุมชน/การลงพื้นที่ติดตามการดำเนินงาน การพัฒนาระบบสารสนเทศที่เชื่อมความรู้ของท้องถิ่นภาคอีสานกับโครงการ สรส.ส่วนกลาง และการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันการเรียนรู้เพื่อสังคม

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ต่อกระบวนการทำงานของโครงการ สรส.ภาคอีสาน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า การเรียนรู้ของชาวบ้านส่วนใหญ่เรียนรู้จากปรากฏการณ์ เรื่องเล่าและภาพถ่าย ดังนั้น เพื่อให้การเรียนรู้และการเก็บข้อมูลมีประสิทธิภาพมากขึ้นให้ทดลองใช้เครื่องมือเก็บข้อมูล โดยใช้ภาพถ่ายและการเล่าเรื่อง ซึ่งจะทำให้เห็นภาพรวมตั้งแต่การพูดคุย การเปลี่ยนแปลง ประวัติศาสตร์ชุมชนและบริบทอื่นๆ

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ หัวหน้าทีมติดตามประเมินโครงการ สรส.ภาคเหนือ กล่าวว่า การเรียนรู้ของโครงการ สรส. ภาคอีสาน เป็นการสร้างความรู้เพื่อการพัฒนา แต่น่าจะเป็นการสร้างความรู้ควบคู่กับการพัฒนา เพื่อนำไปสู่การยกระดับความรู้ การเรียนรู้และงานพัฒนา ทั้งนี้ เพื่อเคลื่อนงานวิจัยที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ดร.สินธุ์ สโรบล กล่าวว่า น่าจะมีการนำเครื่องมือการทำงานกับชาวบ้านของสกว.ภาค (วิจัยเพื่อท้องถิ่น) มาประยุกต์ใช้ในการเก็บข้อมูล และการคัดเลือกเครือข่ายว่า มีหลักการคัดเลือกอย่างไร เพื่อที่จะไม่ถูกกล่าวหาว่า ทำไมเลือกเครือข่ายนี้ ไม่เลือกเครือข่ายโน้น

อาจารย์มานะ นาคำ กล่าวว่า ในการคัดเลือกมุ่งเน้นเครือข่ายที่มีเวลาในการเรียนรู้ร่วมกัน มีแนวทางในการจัดการความรู้ และมีทีมทำงานในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในท้องถิ่นจริง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า โครงการ สรส. เป็นงานที่เกิดขึ้นจาก สกว.ภาค(วิจัยเพื่อท้องถิ่น) และสสส. มาทบทวนการทำงานที่ต่างคนต่างทำ เพื่อสรุปว่า อะไรเป็นตัวชี้วัดความสุข จะดำเนินการไปข้างหน้าอย่างไร เป็นการตรวจสอบว่า จะทำอะไรอย่างไรเพื่อให้ภาพรวมของ สกว. และภาคีชัดเจนขึ้น เพราะที่ผ่านมาการใช้ระบบพี่เลี้ยงยังไม่สมบูรณ์ โครงการ สรส. ต้องเข้าไปเสริมแรงเพื่อให้ระบบคิดชัดเจนขึ้น และหล่อหลอมกระบวนการทำงาน และคนทำงานให้มีคุณสมบัติดีขึ้น

อาจารย์จรินทร์ บุญมัธยะ กล่าวว่า ในการทำงาน การใช้เครื่องมือ เช่น กล้องถ่ายรูป การเล่าเรื่องจากภาพถ่าย จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มากขึ้น และเห็นภาพรวมของประเด็นที่ศึกษา

ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ กล่าวว่า ในการเรียนรู้ด้วยภาพถ่าย หรือ VDO ทำให้งานมีความชัดเจนและง่ายต่อการอธิบายต่อชุมชนและสังคม

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า ให้มีการระวังในเรื่องภาพถ่ายด้วย เพราะจะต้องมีคำอธิบายที่ชัดเจนเพื่อมิให้เป็น Tacit Knowledge เพียงอย่างเดียว และเป็นการจัดการความรู้ที่อยู่กับชีวิตและงาน โดยการนำเอา

ความรู้ไปใช้ในการทำงาน และเมื่อทำงานแล้วได้ความรู้ ก็จะทำให้งานและความรู้ชัดเจน รวมทั้งไม่เป็นภาระในการทำงานหรือการดำรงชีวิต

รศ.ประภาภัทร นิยม กล่าวว่า การเข้ามาเรียนรู้ของโครงการ สรส. อีสาน และชาวบ้านเป็นการเพิ่มภาระอีกหรือเปล่า มีเวลาทำได้มากหรือไม่ การเรียนรู้จะต้องมีการพัฒนาตนเองด้วย เช่น คุณประยงค์ รณรงค์ ทำจากสิ่งที่เขารู้จนเกิดความชำนาญและมีความรู้จากการที่ลงมือทำ และปรับรูปแบบการทำงานอย่างต่อเนื่อง

อาจารย์มานะ นาคำ กล่าวว่า มีจำนวนเพียง 2-3 โครงการเท่านั้น ที่ยังขาดทักษะในการเขียนรายงาน ซึ่งถือว่าเป็นภารกิจของทีมงานฯ ที่จะต้องสนับสนุนและพัฒนาทักษะด้านการเขียน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวแนะนำว่า หากไม่สามารถเขียนรายงานหรือจดบันทึกได้ ก็อาจจะใช้วิธีการเล่าความสำเร็จและกระบวนการทำงานที่เกิดขึ้น โดยให้นักวิจัยเป็นผู้บันทึกและสรุปร่วมกัน เป็นเรื่องเล่าเพื่อให้เกิดความรู้ แต่อย่าให้รู้สึกว่าเป็นภาระแล้วเหนื่อย

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า เป็นธรรมดาที่จะต้องมีภาระงานเพิ่มขึ้น โดยแต่ละทีมงาน/โครงการจะต้องหาความพอดี คือ เป็นการค้นหาความรู้ใหม่ หาโจทย์ใหม่ต่อการเรียนรู้ ถึงแม้ว่าจะเหนื่อยมากขึ้นแต่ก็มีความสนุกและได้เรียนรู้

ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า การเรียนรู้ที่เกิดขึ้น เป็นการขยายในวงกว้าง ทำให้เกิดฉันทะในการเรียนรู้ โดยเป็นการเรียนรู้จากกันและกัน

3.2 รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานของโครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนาพื้นที่รูปธรรมฯ (สรส. ภาคเหนือ)

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล ผู้ประสานงาน โครงการความร่วมมือเพื่อการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมฯ (สรส.ภาคเหนือ) กล่าวว่า เป็นการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่ยึดเอาเป้าหมายที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดขึ้นมา โดยมีเป้าหมายการเรียนรู้ คือ 1. การสร้างเสริมศักยภาพคนรุ่นใหม่ 2. การสร้างความรู้และวิธีการเรียนรู้ (รู้ตนเอง/รู้ชุมชน/รู้ประเด็น/วิธีการเรียนรู้) 3. การสร้างผลการใช้ความรู้ (ผลการเรียนรู้) 4.สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ 5.สร้างการเรียนรู้สู่สังคม และ 6. การสร้างสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีพื้นที่ดำเนินการ 6 พื้นที่ ใน 3 จังหวัด ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นในด้านอาชีพ (เกษตร) ศิลปวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในช่วงที่ผ่านมามีการเยี่ยมโครงการระดับพื้นที่ เพื่อติดตามกระบวนการทำงานมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดกระบวนการเรียนรู้ของฝ่ายต่างๆ ทั้งในด้านแนวคิด พื้นที่ รูปแบบ วิธีการ กลไกการดำเนินการ การขยายผลการดำเนินงาน การหาแนวทางการจัดทำชุดความรู้ รวมทั้งการสื่อสารต่อสาธารณชน โดยมีกรอบการทำงาน ดังนี้

แผนงาน/กรอบการทำงานของโครงการ สรส. ภาคเหนือ

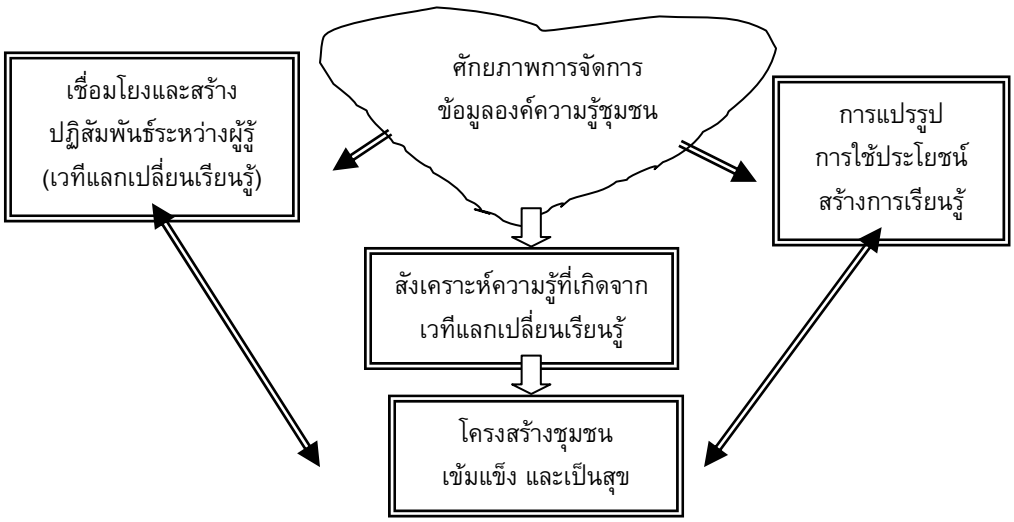

กรอบแนวคิดการทำงาน/แผนงานดังกล่าว ได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิด มุมมอง การศึกษาชุมชน การจัดเวทีสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ และการลงพื้นที่ปฏิบัติการในชุมชนทั้ง 6 พื้นที่ รวมทั้งการถอดบทเรียนความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่ชุมชนทางเลือก ที่ประสานทั้งทีมหนุน ทีมนำ ทีมทำและชาวบ้านเพื่อนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข

การดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา มุ่งเน้นการสร้างระบบคิดในการทำงานเชิงประจักษ์ เช่น จะพิจารณาว่า ใครทำอะไร อย่างไร เรามองเห็นอะไร จะสานต่ออย่างไร ฯลฯ ในกรณีโครงการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ชุมชนลุ่มน้ำวางนั้น มีการศึกษาวิเคราะห์ที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการรู้จักตนเอง การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ และการประสานภาคีการเรียนรู้ ส่วนพื้นที่อื่นๆ ก็มีการใช้ความรู้ที่สร้างขึ้นมาใหม่ การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ การประสานงานกับองค์กรในท้องถิ่น การเกาะติดสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และการสร้างกระแสการเรียนรู้ที่นำความรู้ท้องถิ่นไปใช้ โดยมีการประยุกต์หลักธรรมทางศาสนาเข้าด้วยกัน

ส่วน**ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน**นั้น ส่วนใหญ่เป็นปัญหาในด้านการจัดทำระบบฐานข้อมูล การประยุกต์ใช้ความรู้ และการประสานภาคีท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการยอมรับ

และ**แนวทางการทำงานต่อไป** คือ การไขวัความรู้/การแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ระหว่างฝ่ายต่างๆ และการถอดองค์ความรู้ เพื่อสร้างเป็นชุดความรู้ของชุมชน

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.ต่อกระบวนการทำงานของโครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนาพื้นที่รูปธรรมฯ (สรส.ภาคเหนือ)

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค กล่าวว่า ปัญหาการทำงานส่วนใหญ่ คือ การขาดการจัดระบบข้อมูล ทั้งในเรื่องที่จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูล บุคคลที่จะดำเนินการเก็บข้อมูล และการมองเห็นข้อมูลในรูปแบบต่างๆ คือ การค้นหาปัญหา และกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจะต้องมีการเสริมศักยภาพให้กับทีม ทำให้มีความรู้ ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าว

ดร. เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ กล่าวว่า ปัญหาการทำงานของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วาง คือ การยอมรับของฝ่ายต่างๆ ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ อบต. และภาคีอื่นๆ ดังนั้น เราจะต้องสร้างกระบวนการที่มีความชัดเจน เพื่อให้ชาวแม่วางอยู่ได้ และอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี บนฐานความรู้ของตนเอง และความเข้มแข็งของชุมชน

รศ. ประภาภัทร นิยม กล่าวว่า ปัญหาความร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่นนั้น เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ มีการนำเสนอข้อมูลให้เห็นเป็นสองฝ่าย ถ้าชาวบ้านรู้ไม่ทันก็เกิดความสูญเสีย ดังนั้นจะต้องมีการพูดคุย และบางครั้งอาจให้เด็กเป็นตัวเชื่อมการเรียนรู้ของชุมชน

รศ.ดร. เนาวรัตน์ พลายน้อย กล่าวว่า ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นได้ เราจะต้องจัดการด้วยการเรียนรู้ มองในหลายแง่มุม และควรกำหนดว่า อะไรคือบทบาทของเราที่จะต้องเข้าไปประสานงานให้ดีขึ้น การเชื่อมโยงภาคีการทำงานจะทำให้เกิดการสร้างคุณค่าและการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น

ดร.สินธุ์ สโรบล กล่าวว่า โครงการ สรส. เป็นวัตกรรมการเรียนรู้ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ การไขวัความรู้/การแบ่งปันความรู้ ที่มาจากข้างในและภายนอกจะทำให้เกิดคุณค่ามากขึ้น โดยความรู้จะต้องไม่ผูกติดกับความเชื่อ เราต้องโยงความรู้ ความเชื่อไปสู่การเรียนรู้ และการค้นหาวิธีการเรียนรู้ร่วมกันจนเกิดการจัดการที่ดี

อาจารย์เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ กล่าวว่า การเชื่อมโยงกระบวนการทำงาน ทั้งในด้านทีมทำ ความรู้ และกระบวนการเข้าด้วยกันจะทำให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่ม ที่ทำให้เข้าใจวิถีชีวิต รู้จักใช้ รู้จักสร้าง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง

สรุปภาพรวมจากข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ต่อโครงการ สรส. ภาคเหนือว่า มีความก้าวหน้าและเป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ มีการกำหนดตัวชี้วัด มีการจัดกระบวนการเรียนรู้และบุคลากรทำงานที่ค่อนข้างชัดเจน สามารถมองเห็นภาพรวมและกระบวนการทำงานได้ดี ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคในด้านการจัดเก็บข้อมูลและการสร้างการยอมรับในบางพื้นที่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ควรมีการเชื่อมโยงประสานการทำงานกับชาวบ้าน องค์กรในท้องถิ่น และค้นหาความรู้ การเรียนรู้ที่อิงบริบทกับพื้นที่ รวมทั้งสังคมในวงกว้าง เพื่อสื่อสารกับสังคมและการยกระดับความรู้ต่อไป

3.3 รายงานความก้าวหน้าในการการดำเนินงานของโครงการ สรส.ภาคกลาง

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวว่า การดำเนินงานของโครงการ สรส.ภาคกลางในช่วงที่ผ่านมานั้น ได้ดำเนินการใน 3 ลักษณะ คือ *1) การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ในแนวตั้งและการเชื่อมโยงเชิงสถาบัน* โดยมีการเชื่อมโยงความรู้ วิธีการเรียนรู้กับสถาบันเรียนรู้ และสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ฯลฯ *2) การจัดการเครือข่ายการเรียนรู้แนวนอน* เป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ในระดับตำบล งานประเพณีของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้และการสร้างการยอมรับซึ่งกันและกัน และ *3) การจัดการความรู้* ซึ่งเป็นการค้นหาความรู้จากภายนอกและความรู้/ทุนที่มีอยู่ในชุมชน และการสร้างกระบวนการทางความคิด โดยเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความรู้สึก ความคิดเห็น และความรู้ เพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลัง โดยมุ่งสู่***เป้าหมาย คือ การเสริมสร้างนักจัดการความรู้และการสร้างชุมชนเป็นสุข***

นอกจากนี้ คุณทรงพล ยังได้กล่าวถึง เครื่องมือในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน โดยยกกรณีการเล่นละครชุมชนที่นำเสนอโดยเด็กๆ และบุคคลในชุมชน ว่าเป็นเครื่องมือที่เสริมสร้างการเรียนรู้ที่ดี และเป็นการสร้างความตระหนักให้กับชุมชน

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค กล่าวเสริมว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีความน่าสนใจ ถ้ามีการแบ่งกลุ่มให้ชัดเจน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ กลุ่มเด็กและเยาวชน ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้และถ้ามีการเชื่อมโยงคนทั้งหมดเข้าด้วยกันยิ่งเป็นพลังในการจัดการความรู้ของชุมชน และมองทุกอย่างเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่จุดหมาย

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ต่อกระบวนการทำงานของโครงการ สรส.ภาคกลาง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า การเชื่อมต่อกับ อบต. น่าจะมีความสำคัญ เพราะจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง โดยอาจมีการเชื่อมต่อกับเครือข่าย อบต. นวัตกรรมท้องถิ่นไทย ของอาจารย์จรัส สุวรรณมาลา กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของสังคม

รศ.ประภาภัทร นิยม กล่าวว่า ควรมีการเสริมสร้างความรู้ให้กับบุคลากรที่เป็นครู เพื่ออบรมให้กับเด็กและการเรียนรู้ของชุมชน เป็นผู้นำสู่การเปลี่ยนแปลง เป็นการประสานการทำงานและการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชน เป็นการสร้างการเรียนรู้แนวใหม่เชิงเทคนิค ที่ครอบคลุมการทำงานทั้งหมดภายใต้บริบทของชุมชนและความรู้จากภายนอก

อาจารย์จรินทร์ บุญมัธยะ กล่าวว่า เราจะต้องพลิกฟื้นความรู้ของคนเฒ่า คนแก่ เช่น เพลงกล่อมเด็ก มาประยุกต์ใช้ ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวเรียนรู้ร่วมกันและเป็นสุข นอกจากนี้ต้องสร้างการเรียนรู้ในภาพรวมจากสิ่งที่เล็กๆ ที่อยู่ใกล้ตัวด้วย

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค กล่าวเสริมว่า การเรียนรู้ของชุมชนและนักจัดการความรู้ จะต้องขยายไปสู่ อบต. และการสร้างโรงเรียนที่เสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ เพื่อนำไปสู่การสร้างคน/การพัฒนาสังคม เช่น มีการกำหนดตัวชี้วัดที่มาจากการเรียนรู้ของชุมชน

3.4 การนำเสนอโครงการนำร่องเพื่อหาแนวทางขยายพื้นโครงการ สรส.ภาคใต้

คุณชยุต อินพรหม ได้นำเสนอแนวทางการศึกษาวิจัยเรื่อง "การจัดการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน : กรณีศึกษา สภาลานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง" ซึ่งเป็นการทำงานของสภาลานวัดตะโหมด จังหวัดพัทลุง ที่มีการตั้งสภาลานวัด ให้เป็นแหล่งการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน โดยโยงกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน อาทิ การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตร ฯลฯ เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน มีการกำหนดแผนงานการเรียนรู้ การกำหนดพันธกิจร่วมกัน มีการฟื้นฟู การสร้างความรู้ใหม่ และการสานต่อวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างเสริมอาชีพของชุมชน

จากผลการดำเนินการที่ผ่านมาของสภาลานวัดตะโหมด ได้สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน มีการค้นคว้าหาความรู้จากภายนอก และการสานต่องานของชุมชนให้มีความต่อเนื่อง

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.ต่อโครงการนำร่องฯ สรส.ภาคใต้

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวเสริมว่า กรณีสภาลานวัดตะโหมดนั้น เป็นการหนุนเสริมเพื่อให้เกิดการจัดการเรียนรู้ โดยนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาสร้างกระบวนการเรียนรู้ และสานต่อกระบวนการนั้นให้นำไปสู่การขยายผลต่อสังคม ทั้งนี้ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า เห็นด้วยที่จะมีการดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ 1) การศึกษาแบบเจาะลึก เช่นเดียวกับสภาลานวัดตะโหมด ที่มีการจัดการเรียนรู้และความสัมพันธ์ของชุมชน และ 2) การใช้วิธีเชื่อมโยงเครือข่ายกับทีมงานที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ โดยค้นหาประเด็นเรียนรู้และเป้าหมายร่วม ก่อนที่จะดำเนินการ ซึ่งอาจมีการเชื่อมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และจัดกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการความรู้ท้องถิ่น โดยอาศัยประเด็นกิจกรรมที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค กล่าวว่า กรณีสภาลานวัดตะโหมดเพื่อเป็นการขยายงาน น่าจะมีการส่งตัวแทนสภาลานวัดเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของ อบต. และนำเสนอแนวคิดการทำงานสู่การทำงานที่เป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น มิใช่เป็นเพียงการจัดกระบวนการเรียนรู้เท่านั้น แต่เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การค้นหาเป้าหมายร่วม

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า การเรียนรู้ของชุมชน จะต้องไม่แยกตัวไปจากบริบทของชุมชน และไม่มีการใช้อำนาจทางความรู้กดทับการเรียนรู้ของชุมชน

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวว่า ที่ผ่านมานั้นมักจะมีการใช้อำนาจทางความรู้ไปกดทับศักยภาพการพัฒนาความรู้และปัญญาของผู้อื่น ทำให้ขาดความพอดีและความสัมพันธ์ที่มีต่อกันการเรียนรู้จึงเป็นในรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ส่วนโครงการ สรส. นั้น ใช้วิธีการสนทนาอย่างสร้างสรรค์ (Dialogue) ในการเสริมสร้างการเรียนรู้

รศ.ประภาภัทร นิยม กล่าวว่า การเรียนรู้จะต้องสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความรู้ และสร้างความรู้สู่ปัญญา โดยเรียนรู้จากตัวเอง สิ่งแวดล้อม บุคคลอื่น และบริบทอื่นๆ คล้ายกับสัปปุริสธรรม 7 ประการ คือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้ชุมชน รู้บุคคล ดังนั้น จะต้องมีการใช้ความรู้และปัญญาที่ตนมีอยู่ไปสร้างการเรียนรู้กับบุคคลอื่นและการพึ่งพาตนเอง

3.5 รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานของฝ่ายวิชาการ โครงการ สรส.ส่วนกลาง

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า การดำเนินการของฝ่ายวิชาการ โครงการ สรส.ส่วนกลางที่ผ่านมานั้น ได้แบ่งเป็น 4 ลักษณะ คือ

1) การประมวลรวบรวมจัดทำชุดความรู้ /ชุดเครื่องมือ ซึ่งได้ดำเนินการจัดพิมพ์ไปเรียบร้อยแล้วจำนวน 6 เรื่อง และอยู่ในระหว่างการดำเนินการอีก 12 เรื่อง โดยการผลิตชุดความรู้/ชุดเครื่องมือดังกล่าวประสบความล่าช้า เนื่องจากมีกระบวนการในหลายขั้นตอน เช่น การคัดสรรเรื่อง/ผู้เขียน การพิจารณาเค้าโครงของหนังสือ การจัดทำต้นฉบับ การอ่าน/ให้ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ การปรับปรุง และการจัดพิมพ์เผยแพร่ อย่างไรก็ตาม ฝ่ายวิชาการได้ดำเนินการอย่างรอบคอบเพื่อให้งานออกมาอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ ยังมีแผนงานที่จะสนับสนุนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้และบทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมของโครงการ สรส.ทุกภาค เพื่อนำมาผลิตเป็นเอกสารชุดความรู้/ ชุดเครื่องมือและสื่อเพื่อการเรียนรู้ อันเป็นการขยายผลไปสู่สังคมในวงกว้าง

2) การสร้างวิธีวิทยา การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้และบทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมของโครงการ สรส. โดยดำเนินการสนับสนุนประสานความร่วมมือกับภาคีนักวิชาการระหว่างส่วนกลางกับ ภูมิภาคและโครงการย่อยระดับพื้นที่ และการเสริมสร้างศักยภาพนักจัดการความรู้ท้องถิ่น/คนรุ่นใหม่ โดยมีเป้าหมายเพื่อเกิดภาคีนักวิชาการ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และระหว่างโครงการต่างๆ ซึ่งมีการประชุมทีมวิชาการของโครงการ สรส. ทั้งส่วนกลางและภูมิภาค เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2547 ที่ผ่านมา โดยมีประเด็นและแนวทางการวิเคราะห์ สังเคราะห์จากโครงการย่อยระดับพื้นที่ของโครงการ สรส. มาเป็นกลุ่มประเด็นชุดความรู้ ที่นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้หลากหลาย 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน 2) กระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาด้านการเกษตรแบบยั่งยืน 3) กระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา 4) กระบวนการเรียนรู้ด้านการพึ่งตนเองและการจัดการองค์กรชุมชน 5) กระบวนการเรียนรู้ด้านการพัฒนาคนรุ่นใหม่/นักจัดการความรู้ท้องถิ่น 6) กระบวนการเรียนรู้ด้านการติดตามและประเมินผล นอกจากการศึกษา สังเคราะห์ในเชิงประเด็นความรู้ดังกล่าวแล้วยังมีแผนงานในการสังเคราะห์ชุดความรู้ที่เป็นการเชื่อมโยงความรู้และวิธีการจัดการเข้าด้วยในลักษณะของการสังเคราะห์ที่เป็นระบบ โดยเริ่มจากโครงการย่อยระดับพื้นที่ โครงการระดับภูมิภาค และภาพรวมในระดับประเทศ ซึ่งมีแนวทางการสังเคราะห์ ดังนี้

แนวทางการวิเคราะห์ สังเคราะห์งานด้านวิชาการ โครงการ สรส.

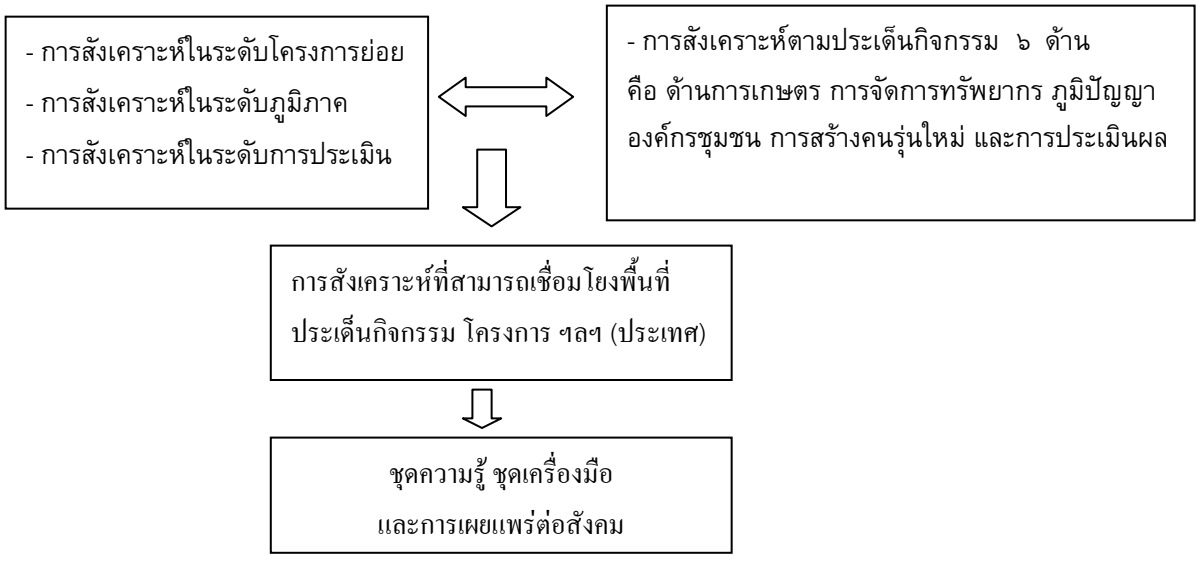

3) การจัดเวทีสัมมนาทางวิชาการ "นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข" เป็นการจัดสัมมนาทางวิชาการ เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองและสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. และภาคี เพื่อรับทราบสถานการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ปัญหาอุปสรรคในการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน เพื่อกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดชุมชน และเงื่อนไขปัจจัย เครื่องมือ และวิธีการในการเรียนรู้ โดยโครงการ สรส. กำหนดให้มีการสัมมนาทางวิชาการในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่อง "กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน" และ เรื่อง "การพัฒนาแบบบูรณาการ : แนวคิดและงานของ เคน วิลเบอร์" เป็นต้น ทั้งนี้ โดยมีผู้เข้าร่วมสัมมนาจำนวนมากและมีการวิพากษ์ วิจารณ์ทางสังคมว่า การจัดสัมมนาทางวิชาการของโครงการ สรส. ที่ร่วมมือกับภาคีต่างๆ เช่น ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นั้น เป็นแนวทางการสัมมนาที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ทั้งแนวคิด กระบวนการทำงาน และวิธีการที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติจริงได้

4)การเตรียมการเพื่อพัฒนา "สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้" และการสนับสนุนงานด้านวิชาการแก่ภาคีที่เกี่ยวข้อง ในการเตรียมการเพื่อพัฒนาเป็น "สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้" นั้น ทางโครงการ สรส. ได้จัดให้มีการศึกษาดูงานของคณะกรรมการอำนวยการ สรส. และคณาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ เพื่อหาแนวทางการสนับสนุนการสร้างหลักสูตรนักจัดการความรู้ท้องถิ่น โดยเป็นงานที่สนับสนุนด้านวิชาการแก่สถาบันการศึกษาและองค์กรท้องถิ่น เพื่อพัฒนาระบบการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การจัดตั้งสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้

ส่วน**การสนับสนุนภาคีเครือข่ายในด้านวิชาการ**นั้น หลังจากที่โครงการ สรส. ได้ผลิตชุดความรู้ /ชุดเครื่องมือ มาจำนวนหนึ่งนั้น ปรากฏว่า หลายหน่วยงานได้ขอนำชุดความรู้/เครื่องมือไปประยุกต์ในกิจกรรมการเรียนการสอนและการฝึกอบรมบุคลากรในหน่วยงานของตน ซึ่งทำให้เกิดภาคีการเรียนรู้ในหลายแห่งที่จะประสานกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทย อาทิเช่น มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันพระปกเกล้า โดยวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น ฯลฯ

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนการทำงานของฝ่ายวิชาการ โครงการ สรส. นั้น เป็นไปเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การสร้างความสุขของชุมชนต่อไป

ส่วนแผนงานฝ่ายวิชาการในช่วงต่อไป ยังคงยึดแนวทางการดำเนินการใน 4 ลักษณะดังกล่าว ข้างต้น แต่จะมุ่งเน้นศึกษาแบบเจาะลึก โดยจะมีการกำหนดทีมทำงานฝ่ายวิชาการที่มีความรอบรู้ เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการขยายผลจากพื้นที่รูปธรรมไปสู่สังคมในวงกว้างต่อไป

ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ สรส.ต่อกระบวนการทำงานของฝ่ายวิชาการโครงการ สรส.ส่วนกลาง

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า โครงการ สรส. มีรูปแบบการทำงานค่อนข้างชัดเจน มีเครื่องมือการเรียนรู้และการสร้างความรู้ที่ชัดเจน คำถามคือ การประเมินผลจากภายนอกจะมีความจำเป็นหรือไม่ เพราะกรรมการอำนวยการก็สามารถกำหนดทิศทางในการทำงานได้ ถ้าทีมประเมินภายนอกไม่เข้าใจกระบวนการทำงานของ สรส. ทั้งหมด ก็อาจทำให้เกิดช่องว่างการเรียนรู้และการติดตาม/ประเมินผล ดังนั้น น่าจะให้กรรมการอำนวยเป็นผู้ร่วมดูแล

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า ต้องถามแหล่งทุน คือ สสส. ว่า โครงการ สรส. จะอยู่ในฐานะใด เป็นนวัตกรรมหรือไม่ เพราะมีการสร้างการเรียนรู้ในแนวใหม่ ส่วนผู้ประเมินผลจากภายนอกนั้น อาจมีความจำเป็นเพราะจะทำให้เห็นมุมมองที่แตกต่างๆ ดังนั้น จะต้องถามแหล่งทุน และการจัดการในรูปแบบที่เหมาะสม

คุณศรินทร์ทิพย์ จานศิลา กล่าวว่า เห็นด้วยกับการสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีการประสานงานกับ อบต. ส่วนการประเมินภายนอกนั้น แล้วแต่ทีมงานจะกำหนดรูปแบบการประเมินอย่างไร อาจจะพิจารณาความต่อเนื่อง

การให้เหตุผล และการสื่อสารต่อสังคม ส่วนแหล่งทุนนั้นจะต้องมีการปรึกษาหารือและเตรียมแผนงานเพื่อเสนอต่อ สสส. ต่อไป

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวว่า โครงการเสริมสร้างศักยภาพนักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่น สรส. ภาคกลาง นั้น จำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่นรุ่นแรกจะต้องขึ้นปีที่ 2 และการรับนักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่นรุ่นใหม่ เพื่อขยายพื้นที่ และการเชื่อมต่อกับ อบต.

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า นักจัดการความรู้เพื่อท้องถิ่นทั้ง 23 คนนั้น ทางโครงการฯ สามารถคัดเลือกส่วนหนึ่งเข้าไปเชื่อมต่อกับ อบต. และเป็นวิทยาการจัดการเรียนรู้ของชุมชนได้หรือไม่ ซึ่งทางสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) สนใจและอาจจะสนับสนุนเพื่อพัฒนาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

คุณจรินทร์ บุญมัธยะ กล่าวว่า ควรมีการหารือร่วมกับทาง สสส. เพื่อสร้างความรู้และกระบวนการเป็นการเสริมทุนและการเรียนรู้กับชุมชนโดยตรง ที่ผ่านมานั้นงบประมาณของ สสส. ใช้ในการพัฒนามาก ปริมาณงานมากกว่างบประมาณที่ตั้งไว้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องพิจารณาในหลายด้านและน่าจะมีการทำแผนงานเพื่อจัดทำชุดความรู้/ชุดเครื่องมือ โครงการ สรส. ต่อไป

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า ควรมีการเชื่อมโยงโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส. ทั้งหมด เพื่อให้ทราบว่า กิจกรรมใดบางที่สอดคล้องกัน มีปัญหาอย่างไร เช่น การขาดนักจัดการความรู้ หรือกระบวนการอื่นๆ ซึ่งจะต้องมีการสานต่อและการหารือร่วมกันต่อไป

<u>วาระที่ 4</u> เรื่องกำหนดการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งที่ 5 (1/2548)

ประธานที่ประชุมฯ กล่าวว่า เรื่องกำหนดการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งที่ 5 ช่วงต้นปี 2548 นั้น ทางฝ่ายกรรมการและเลขานุการ จะดำเนินการประสานงานเพื่อแจ้งไปยังคณะกรรมการอำนวยการ สรส. เพื่อรับทราบในโอกาสต่อไป

<u>ปิดประชุมเวลา 17.30 น.</u>

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น ผู้บันทึก/พิมพ์
นายทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้ตรวจทาน

ภาคผนวก 2.6

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
ครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2548

สรุปการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ครั้งที่ 6 (1/2548)
วันอังคารที่ 8 กุมภาพันธ์ 2548
ณ ห้องประชุม สสส.1 ชั้น 15 อาคารเอสเอ็ม ทาวเวอร์ กรุงเทพมหานคร

****

รายนามคณะกรรมการที่เข้าร่วมประชุม

1. ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช	ประธานคณะกรรมการอำนวยการ สรส.
2. รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย	กรรมการ
4. รศ. ประภาภัทร นิยม	กรรมการ
5. ดร.สินธิ์ สโรบล	กรรมการ
6. ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	กรรมการ
7. อาจารย์บัณฑร อ่อนดำ	กรรมการ
8. ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค	กรรมการ
9. นายชัชวาล ทองดีเลิศ	กรรมการ
10. นายสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์	กรรมการ
11. นายทรงพล เจตนาวณิชย์	กรรมการและเลขานุการ

รายนามคณะกรรมการที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุม

1. อาจารย์ชูพินิจ เกษมณี	กรรมการ
2. นายวิศิษฐ์ วังวิญญู	กรรมการ
3.นายเอนก นาคะบุตร	กรรมการ
4. ทพ.กฤษฎา เรืองอารีย์รัชต์	กรรมการ

รายนามภาคีและพันธมิตรที่เข้าร่วมประชุม

1. รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์	ประธานคณะกรรมการบริหารโครงการ สรส.ภาคอีสาน
2. อาจารย์มานะ นาคำ	ผู้ประสานงานกลไกโครงการ สรส.ภาคอีสาน
3. คุณนิลวดี พรหมพักพิง	ผู้ช่วยผู้ประสานงานกลไกโครงการ สรส.ภาคีอสาน
4. ผศ. สมพงษ์ บุญเลิศ	หัวหน้าทีมติดตามและประเมินผลโครงการ สรส.ภาคเหนือ
5. นายประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล	ผู้ประสานงานกลไกโครงการ สรส.ภาคเหนือ
6. นางนัยนา หวายคำ	ผู้ช่วยผู้ประสานงานกลไกโครงการ สรส.ภาคเหนือ
7. นายสมคิด ตุ้ยอินมูล	ผู้แทนคณะทำงานโครงการ สรส.ภาคเหนือ
8. นายจรินทร์ บุญมัธยะ	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
9. คุณศรินทิพย์ จานศิลา	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสริมสุขภาพ (สสส.)
10. คุณเพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์	วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.)

รายนามคณะทำงาน สรส. ส่วนกลาง

1. รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร	ผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
2. พระมหาสุทิตย์ อาภากโร	นักวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
3.นางสาวณัชฎา อินทรสุวรรณ	นักวิชาการ สรส.ส่วนกลาง
4. นางสุทิน ศิรินคร	เลขานุการบริหาร สรส. ส่วนกลาง
5. นางสาวจิตรารัตน์ ราชถนอมเกียรติ	ผู้ช่วยเลขานุการบริหาร สรส. ส่วนกลาง

ความนำ

การประชุมคณะกรรมการอำนวยการ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขครั้งที่ 6 เป็นการประชุม เพื่อติดตามผลการดำเนินการของโครงการ สรส. ในรอบ 1 ปี 6 เดือน (1 มิถุนายน 2546 – 31 มกราคม 2548) ที่ผ่านมา โดยมีคณะกรรมการอำนวยการโครงการฯ ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่โครงการสรส. และภาคีสมาชิกโครงการสรส.ในส่วนภูมิภาคเข้าร่วมประชุม เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม โดยสรุปการประชุมดังนี้

<u>วาระที่ 1</u> เรื่องแจ้งเพื่อทราบ

รศ.ประภาภัทร นิยม และคุณทรงพล เจตนาวณิชย์ ได้แจ้งให้ที่ประชุมฯ รับทราบเกี่ยวกับการที่โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สถาบันอาศรมศิลป์ (โรงเรียนรุ่งอรุณ) และเทศบาลนครขอนแก่น ได้ตกลงความร่วมมือในการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนในสังกัดเทศบาลขอนแก่น โดยการสร้างโรงเรียนต้นแบบ (11 แห่ง) ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะได้มีการดำเนินการต่อไป

<u>วาระที่ 2</u> เรื่องรับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส. ครั้งที่ 5 (4/2547)

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ขอให้ที่ประชุมฯ ได้ร่วมกันพิจารณาเพื่อรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ 5 (4/2547) ที่ผ่านมา

ที่ประชุมฯ ได้มีมติรับรองรายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการ สรส. ครั้งที่ 5 (4/2547)

<u>วาระที่ 3</u> เรื่องรายงานความก้าวหน้า/ผลการดำเนินงานของโครงการ สรส. และการให้ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะจากคณะกรรมการอำนวยการ โดยมีการนำเสนอตามภาคต่างๆ ดังนี้

3.1 ภาคอีสาน

อ.มานะ นาคำ กล่าวรายงานผลการดำเนินการของโครงการ สรส. ภาคอีสาน ในรอบ 6 เดือน (สิงหาคม 2547 – มกราคม 2548) ว่าได้ดำเนินกิจกรรมในด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ โดยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

- การพัฒนากลไกการเรียนรู้ โดยประสานงานกับคณะมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้มีวิชา “การจัดการเรียนรู้” เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในระดับปริญญาตรี และประสานงานในระดับแนวราบ เพื่อร่วมเรียนรู้กับโครงการบ้านดินและเกษตรยั่งยืน รวมทั้งโครงการย่อย ทั้ง 14 โครงการ
- งานเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ท้องถิ่น โดยได้มีการจัดเวทีเสริมการเขียนชุดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการข้อมูล การการนำความรู้สู่ภาคการปฏิบัติ

- งานสื่อสารและสารสนเทศ โดยได้ดำเนินการ เช่น การจัดทำจุลสาร เฮียนฮู้คู่ชุมชน และการเผยแพร่อินเตอร์เน็ต
- งานติดตามประเมินผลของโครงการย่อยในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกัน
- การจัดกิจกรรมย่อยของแต่ละโครงการ เช่น กรณี การบวชป่าของบ้านนาโพธิ์กลาง อ.ศรีเมืองใหม่ จ.อุบลราชธานี และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โครงการบ้านดิน
- การกำหนดกรอบการเรียนรู้ในระดับภาพรวมของโครงการ สรส. ภาคอีสาน โดยยึดหลักการร่วม 5 ประเด็น คือ 1) การจัดการความรู้ 2) การจัดกระบวนการเรียนรู้ 3)การสร้างชุดความรู้ 4)การส่งเสริมกลไกการจัดการ และ 5)การขยายผลการเรียนรู้สู่สังคม
- จัดทำร่าง โครงการย่อยทั้ง 14 โครงการย่อย โดยเน้นความเชื่อมโยงและบริบทของชุมชน รวมทั้งการจัดการเรียนรู้ของชุมชน
- ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของโครงการ สรส. ภาคอีสาน ได้แก่ ได้มีการพัฒนาชุดความรู้ มีการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นระบบ เกิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการสร้างทางเลือกให้กับชุมชน

3.2 ภาคเหนือ

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล นำเสนอผลการดำเนินการของโครงการ สรส. ภาคเหนือ โดยมองในภาพรวมของโครงการ สรส.ภาคเหนือทั้งหมด โดยมีประเด็น/กิจกรรม คือ

- การพัฒนาทีมงานคนรุ่นใหม่ โดยการเสริมสร้างทักษะ สร้างชุดความรู้จากการพัฒนาในสิ่งที่ชุมชน/คนรุ่นใหม่ดำเนินการ
- การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยการเชื่อมโยงทีมหนุน ทีมนำ ทีมทำ และกลุ่มเป้าหมาย ในการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้มีการเชื่อมโยงการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองในส่วนท้องถิ่น
- การสื่อสารต่อสังคม โดยสถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา เพื่อให้คนรุ่นใหม่เกิดการเรียนรู้และนำไปปรับใช้ในชุมชนของตน
- การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่ต๋ำ เพื่อให้เป็นหลักสูตรเรียนรู้ของนักเรียนและชุมชน รวมถึงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนบ้านต๋ำใน
- การหนุนเสริมและเชื่อมโยงแกนนำ องค์กรเครือข่าย ทั้งในระดับชุมชนและท้องถิ่น
- การสรุปสังเคราะห์ความรู้เชิงรูปธรรมในการจัดการเรียนรู้ กรณี การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์
- การพัฒนากลไกการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพนักจัดการความรู้ และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเผยแพร่ต่อสังคม

โดยกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ของโครงการ สรส. ภาคเหนือ เป็นการทำงานที่ต่อเนื่องจากที่ได้ดำเนินการ คือ การสร้างคนรุ่นใหม่ การจัดการความรู้ และการเสริมศักยภาพของชุมชน เพื่อให้เกิดภาวะชุมชนเป็นสุขในลักษณะของการดำเนินการที่เรียกว่า “มัดรวม” หรือ “มัดจุกหัวกระเทียม” ที่รวมเอา คน ความรู้ และวิธีการเรียนรู้ เข้าด้วยกัน

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวถามถึง ความยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นว่า เมื่อแกนนำหรือทีมนำในท้องถิ่นมีความสามารถในการจัดการความสัมพันธ์กับภายนอก (เช่น นักวิชาการ หรือนายทุน) สามารถเจรจาต่อรอง ดึงทุน

เข้ามาในชุมชนได้ แต่กรณีของภาคเหนือนั้นกำลังไปในแนวทางใด ทีมนำพัฒนาความสามารถในการจัดความสัมพันธ์กับภายนอกได้อย่างไร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างภายในมีขีดความสามารถมากน้อยเพียงใด

รศ. ดร. เนาวรัตน์ พลายน้อย กล่าวว่า ในการทำโครงการนำร่องสามารถทำให้เกิดการสัมฤทธิผลได้ แต่มักจะไม่สามารถขยายผลต่อไปได้ ทั้งนี้มองว่า ชุมชนที่มีกระบวนการร่วมมือ (participially process) จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (learning process) ตามมาได้ ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการออกแบบการเรียนรู้ของชุมชน ต้องคำนึงได้ว่าชุมชนมีช่วงจังหวะการเรียนรู้ที่ไม่เท่ากัน ดังนั้น บางกรณีจึงไม่อาจแสดงผลได้ในทันทีทันใด แต่อาจต้องรอให้ส่งผลต่อไปในระยะยาว จึงอาจต้องมีเงื่อนไขในเรื่องของเวลาด้วย

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า ทีมหนุน หรือทีม สรส. ควรสังเกตสภาพการเรียนรู้ของชุมชน ว่าช่วงใดการเรียนรู้ดีหรือไม่ดีอย่างไร พร้อมทั้งค้นหาเหตุผลว่าเพราะอะไรและควรบันทึกไว้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของชุมชนต่อไปได้

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ กล่าวว่า เงื่อนไขข้อจำกัดคือ เรื่องของช่วงเวลา จึงควรทำอย่างไรจึงจะให้เกิดการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิตได้ เพราะส่วนใหญ่มักติดกับการทำมาหากิน โจทย์สำคัญ คือ ควรมีทรัพยากรเข้ามาหนุนเสริมได้อย่างไร โดยมุ่งเน้นการนำปัญหาความต้องการในพื้นที่เป็นหลักและพัฒนาจากฐานที่เขารู้อยู่เดิมมาเป็นทุนสำคัญ นอกจากนี้มีข้อจำกัดในเรื่องหนี้สิน โดยเฉพาะเกษตรกรที่ยังไม่มองไม่เห็นทางออกของการแก้ปัญหาจำเป็นต้องให้มีการดูงานหรือตัวอย่างที่ทำสำเร็จ นอกจากนี้ ผู้ประสานงานควรให้ความสำคัญในการทำความเข้าใจถึงบทบาทของทีมหนุนกับชาวบ้านให้ชัดเจน เพื่อสร้างความสบายใจร่วมกัน รวมถึงการจัดความสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการจัดการ

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย การตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ ทีมหนุน (ทีมจัดการ) ควรให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ในเรื่องของความเชื่อมโยง คือ ควรจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างไรที่ทำให้ชุมชนเห็นการเชื่อมโยงในหลายมิติได้ ทั้งวิถีเกษตร การทำมาหากิน รวมไปถึงวิถีชีวิตหรือเป้าหมายชีวิตของตนเอง เป็นการมองเห็นภาพรวมที่กว้างมากขึ้น การปรับเปลี่ยนวิถีคิดเพื่อทำให้ชุมชนเป็นสุขได้อย่างไรและโยงออกไปหามิติที่กว้างขึ้น ผ่านเครื่องมือการเรียนรู้คืออะไร กรณีของเกษตรกรที่เป็นหนี้สินควรมีการให้บทเรียน ดูงานจากที่อื่น หรือตัวอย่างที่เพียงพอแล้วหรือไม่ มีข้อจำกัดของหน่วยการจัดการหรือไม่ ควรมีวิธีการจัดการอย่างไร เช่น ในเรื่องของหน่วยงาน สกว. สสส. พอช. ที่สามารถเชื่อมโยงเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานได้

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า การเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดขึ้นจากภายใน จากการที่ตัวเราไปกระทบกับสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์บางอย่างด้วยตัวเอง กระทบใจแล้วจึงเกิดการเรียนรู้ เป็นการอินสตรอชิพ (install ship) จากภายใน ที่มีความมั่นคงและต่อเนื่องมากกว่าการเรียนรู้จากภายนอก เช่น การบอกเล่าอาจไม่เพียงพอ ต้องนำไปทดลองปฏิบัติเองจึงจะเชื่อได้ ควรให้ความสำคัญกับบทบาทของคุณอำนวย เพื่อดึงความรู้ Tacit knowledge ของคุณกิจออกมาให้ได้ วิธีการดึงขุมความรู้ทั้งจากการปฏิบัติและการสรุปบทเรียนโดยคุณกิจเอง

อ.บัณฑร อ่อนดำ กล่าวว่า การเรียนรู้ต้องมาจากใจก่อน จึงต้องมีการสร้างเงื่อนไขให้เกิดขึ้น เช่น การพาไปดูงานเพื่อก่อให้เกิดการเปรียบเทียบ ซึ่งจากประสบการณ์พบว่าต้องทำให้มีการเปลี่ยนทัศนคติ (Attitude) และเปลี่ยนทักษะ (Skill) หรือที่เรียกว่า KAS โดยทั้งนี้จะทำให้มีการจัดการได้อย่างไร การกระตุ้นอย่างเดียวอาจไม่พอ ควรอบรมในเรื่องการจัดการความสัมพันธ์ประกอบด้วย อาจเริ่มประเด็นเฉพาะอย่างแล้วจึงค่อยมาบูรณาการต่อไปในภายหลัง เช่น การแก้ปัญหายาเสพติดได้ทำให้มีความสุขมากขึ้น แต่สุขยิ่งขึ้นหากได้ทำเกษตรอินทรีย์ร่วมกัน ดังนั้นจึงต้องเริ่มที่ใจก่อน ด้วยการมุ่งเน้นกระบวนการที่ชุมชนจัดการโดยตัวชุมชนเอง แม้แต่การเขียนสรุปสังเคราะห์งานของคนภายนอกควรต้องให้ความสำคัญกับการทำให้มี inside ที่เกิดจากจิตสำนึกของคนภายในให้ได้ มิเช่นนั้นความยั่งยืนไม่สามารถเกิดขึ้นได้ จึงต้องสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

ดร.สินธิ์ สโรบล กล่าวว่า คนภายนอกเข้าไปสร้างเงื่อนไข คนทำเองมองเห็นการพยายามเชื่อมโยงความสุข กระบวนการเรียนรู้ที่คนภายนอกเข้าไปสร้างเงื่อนไข เกิดจากฐานคิดของคนในชุมชนเอง คนทำที่มองเห็นเครือข่ายญาติพี่น้อง สภาพแวดล้อม และส่วนที่สองการเชื่อมโยงว่าเป็นจุดที่ควรระวังหรือไม่ ฐานของชุมชนเป็นสิ่งเร้าที่หากเราไปอินสตรอชิพค่อนข้างใหญ่ แต่ภายใต้เงื่อนไขชุมชนมีรายละเอียดค่อนข้างเยอะ ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ เป็นการสร้างตัวตนในพื้นที่ของตนเองเพื่อให้ตนเองดำรงอยู่อย่างมีความสุข เราไม่แน่ใจว่าเป็นความสุขแบบยอมจำนนหรือไม่ เป็นการแยกขั้วให้เห็น ดังนั้นคำถามจะมีเครื่องมือ วิธีการเรียนรู้อย่างไรที่ทำให้เห็นการรวมพลังร่วมกัน เป็นการมองความสุขในเชิงบูรณาการได้

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวถึงหัวใจสำคัญของอินสตรอชิพ มาจากเรื่อง Brain base learning เป็นสมองเซลอัจฉริยะ ความสามารถในการเชื่อมโยง (Connection) ในหลายมิติได้ ดังนั้นต้องใช้เวลานานเพียงใดที่ทำให้ชุมชนสามารถมองเห็นการเชื่อมโยงได้ มิเช่นนั้นหากไม่มีการเชื่อมโยงก็จะไม่ถูกใช้และสามารถถูกตัดทิ้งไปได้ แต่ถ้าใช้เรื่อยๆ ก็สามารถให้อยู่ต่อไปเรื่อย ๆ ได้ แต่จะใช้เวลานานเพียงใดที่เกาะติดแล้วจึงไม่หายไป วิธีการกระตุ้นนั้นจึงต้องเกิดจากการลองทำ การเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้น ณ จุดที่บอก แต่เกิดขึ้นเมื่อทำแล้วเห็น และทำให้งอกงามออกมาให้ได้

คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ หลากหลายกลุ่มและหลายประเด็นมาเชื่อมโยงตามลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ มองว่าขึ้นอยู่กับทุนทางสังคมที่ผ่านมาและพัฒนาการ ความสัมพันธ์รวมทั้งกระบวนการที่เข้าไปของทีมหนุน ทำให้ทุนเดิม ความสัมพันธ์ที่มีอยู่เกิดการเรียนรู้กันอย่างไร เช่น คนสามรุ่นมีการขยับตัวอย่างไร เวทีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกันจากภายนอกมากน้อยเพียงใด การประชุมสัญจรที่คาดหวังให้เกิดการเรียนรู้อย่างไร ลงลึกได้มากน้อยเพียงใด หรือเพียงแค่ไปดูงานแต่ไม่ได้เกิดการเรียนรู้

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า เป็นระบบเปิดรับความรู้จากภายนอกเพียงพอหรือไม่ คุณกิจ (ชาวบ้าน) ที่ได้ไปสัมผัสและนำความรู้สึกนั้นมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และวางแผนระหว่างกันได้มากน้อยเพียงใด

รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย โดยภาพรวมที่กล่าวว่า โครงการเกิดชุมชนเป็นสุขหรือเกิดการเรียนรู้หรือไม่นั้นพิจารณาจากการที่ชุมชนหรือผู้คนจะตัดสินใจว่าเขาได้นำสิ่งที่โครงการฯ เข้ามาสู่สมการในการตัดสินใจในชุมชนหรือไม่ ซึ่งน่าจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าโครงการบรรลุผลหรือไม่ และด้วยเหตุที่โครงการเดินมาถึงโค้งสุดท้ายของโครงการน่าจะลองทบทวนโปรแกรม design อาจจะช่วยกันเร่งพัฒนาการเรียนรู้ได้หรือไม่ หรือยังคงดำเนินการเป็นไปแบบเดิม

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า การลุกขึ้นมาจัดการกับตนเอง ทำงานท่ามกลางความว่างเปล่าขบวนของเราจึงต้องทำงานหนัก ควรสร้างเงื่อนไขให้คุณอำนวยอย่างไร หากมองในแง่ของการคาดหวังมากมายแต่ทรัพยากรในการสนับสนุนต้องมีความเหมาะสมด้วย ชุมชนที่มองว่ามีทีมนำ ทีมทำที่ขับเคลื่อนพันธนาการเรียนรู้ได้แต่เงื่อนไข ประนีประนอม การขยับของครัวเรือนแต่ละหน่วยต้องวิเคราะห์ให้เห็นการเชื่อมโยงได้ เงื่อนไขที่ทำให้ชีวิตประจำวันโกลาหลน้อยลง มองได้กว้างขึ้น ตั้งตัว ตั้งหลักได้

3.3 ภาคกลาง

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ นำเสนอกระบวนการและผลการทำงานของโครงการ สรส. ภาคกลาง ที่ได้ประมวลผลตลอดระยะเวลา 18 เดือน (1 กรกฎาคม 2546 – 31 ธันวาคม 2547) ที่ผ่านมาว่า ทางโครงการได้ดำเนินการในลักษณะต่างๆ คือ

- การสร้างนักจัดการความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเรียกว่า เป็นทั้ง คุณกิจ และคุณอำนวย ต่อการเรียนรู้ของชุมชน

- การสร้างชุดความรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน โดยโจทย์หลักของการทำงานในลักษณะนี้ คือ การค้นหาความทุกข์ของชุมชน ก่อนที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ คนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และสถาบันการเรียนรู้
- วิธีการที่หลากหลาย การจัดเวทีการเรียนรู้ที่เหมาะสม คือ ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของการเสริมศักยภาพของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น เช่น การสร้างความสมดุลแห่งการเรียนรู้ การเผชิญกับความเป็นจริงในชุมชน การคิดเชิงกระบวนระบบ การคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ การสร้างหลักการจัดการเรียนรู้ การบูรณาการทั้งภายในและภายนอก การเชื่อมโยงตนเองและเป้าหมายชุมชน ฯลฯ
- ผลที่เกิดขึ้น คือ มีการพัฒนาคนในชุมชน การสร้างชุดความรู้ของชุมชน การประสานภาคีเครือข่ายการเรียนรู้ และที่สำคัญคือ การจัดการความรู้ที่เป็นระบบของชุมชนนำไปสู่การลดทุกข์และสร้างสุข

นอกจากนี้ คุณทรงพล ยังกล่าวถึง ความยั่งยืนที่จะนำไปสู่การจัดการเรียนรู้ในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเป็นงานประจำที่ทุกฝ่ายให้เกิดการเรียนรู้

3.4 รายงานผลการดำเนินการของฝ่ายวิชาการ สรส. ส่วนกลาง

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร นำเสนอว่า จากการดำเนินการในรอบ 3 เดือนที่ผ่านมา (พ.ย.47 – ม.ค.48) ฝ่ายวิชาการ โครงการ สรส. ได้ดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับทุนเดิมที่มีอยู่ อาทิ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาคม องค์กรชุมชน นักวิชาการ นักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน ฯลฯ เพื่อเป็นฐานข้อมูลและความรู้ในการสร้างสรรค์ชุมชนเป็นสุข ซึ่งได้ดำเนินการใน 4 ลักษณะ ได้แก่

1. การจัดทำชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ที่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนาศักยภาพและการเรียนรู้ของชุมชน โดยในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทางฝ่ายวิชาการ ได้จัดทำชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ จำนวน 6 ชุด ซึ่งได้จัดส่งต้นฉบับให้กับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. และ สสส. เรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่ วันที่ 30 พ.ย. 2547 ที่ผ่านมา และปัจจุบันอยู่ในระหว่างกระบวนการผลิต

2. การสร้างวิธีวิทยา การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้/บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมของโครงการ สรส. และการเตรียมข้อเสนอโครงการวิจัย (Proposal) เพื่อเสนอขอขยายระยะเวลาการดำเนินงานโครงการ สรส. จาก สกว./สสส. การสร้างวิธีวิทยาและการจัดเตรียมข้อเสนอโครงการด้านวิชาการนั้น เป็นผลมาจากการประสานความร่วมมือของภาคีเครือข่ายนักวิชาการทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและโครงการย่อย โดยมีเป้าหมายเพื่อเกิดภาคีนักวิชาการ และการสร้างองค์ความรู้ที่มีเหมาะสมต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยได้มีการประชุมหารือระหว่างทีมวิชาการ และทีมประเมินผลของโครงการ สรส. เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม และวันที่ 13 พฤศจิกายน 2547 ที่ผ่านมา ซึ่งที่ประชุมได้กำหนดให้ฝ่ายวิชาการโครงการ สรส. ยกร่างหรือกำหนดแนวทางการวิเคราะห์ สังเคราะห์องค์ความรู้จากโครงการย่อยของ สรส. มาเป็นประเด็นชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ที่นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งในที่ประชุมกำหนดให้มีกลุ่มชุดความรู้ 5 ด้าน ได้แก่

1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
2) การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน
3) การจัดการด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
4) การพึ่งตนเองและการจัดการองค์กรชุมชน
5) การพัฒนา/การเสริมสร้างคนรุ่นใหม่/นักจัดการความรู้

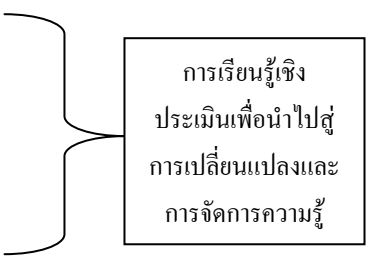

จากปรึกษาหารือของทีมวิชาการ โครงการ สรส. จึงได้กำหนดแนวทางการศึกษา วิเคราะห์ชุดความรู้จากบทเรียนของพื้นที่ โดยกำหนดเป็นการศึกษาเชิงวิพากษ์ ซึ่งมีแนวทางการศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์ดังต่อไปนี้

เนื้อหาในการสังเคราะห์

เนื้อหาในการสังเคราะห์ชุดความรู้

1. ที่มาของโครงการ
   - ความแตกต่างในด้านพื้นที่ ประเด็นกิจกรรม วัตถุประสงค์/เป้าหมาย
2. ที่มาและแนวคิดในการเรียนรู้จากฐานของโครงการย่อย
   - การเชื่อมโยงกับโครงการในพื้นที่ และความสัมพันธ์กับหน่วยงานท้องถิ่น อบต.
3. กระบวนการ วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือ
   a. ลักษณะ จุดแข็งและจุดอ่อนในบริบทของโครงการ ประเด็นเรื่อง
   b. กระบวนการ วิธีการ เทคนิค/เครื่องมือในการจัดการเรียนรู้
4. บทบาทผู้ที่เกี่ยวข้อง (มีใคร ฝ่ายใด มีบทบาทอย่างไร)
5. ผลการเรียนรู้
   5.1 ใครเรียนรู้ เรียนรู้เรื่องอะไร
   5.2 ผลการเรียนรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
   5.2.1 เรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมาย (ความสุข)
   5.2.2 เรียนรู้เพื่อการจัดการ
   - การจัดการความสัมพันธ์ (คน + คน, คน + องค์กร)
   - การจัดการทรัพยากร (ทุน ทรัพยากรในท้องถิ่น)
   - การจัดการความรู้

   5.3 เรียนรู้เพื่อการทบทวนและประเมินเป้าหมายโครงการ (ตัวชี้วัด)
   - ในด้านภารกิจ
   - ผลการดำเนินการ
   - ความสุข (ความพึงพอใจ)
6. การขยายผลกระบวนการเรียนรู้
   - การสร้างอัตลักษณ์แห่งกระบวนการเรียนรู้
   - การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้
7. เงื่อนไข ปัจจัย อุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างการเรียนรู้

โดยเนื้อหาในการสังเคราะห์ทั้งหมด จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในระดับพื้นที่/โครงการย่อย ระดับภูมิภาค และภาพรวมของการเรียนรู้ในชุดโครงการ สรส.

3. การจัดเวทีสัมมนาทางวิชาการ เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองและสร้างความเข้าใจร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. และภาคีเครือข่ายการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อรับทราบถึงสถานการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยโครงการ สรส. ได้มีการจัดสัมมนาทางวิชาการ 2 ครั้ง (ในรอบ 3 เดือนที่ผ่านมา) ได้แก่ 1) การเสวนาทางวิชาการ เรื่อง **"ญาณทัศนะ : (ธาตุรู้) ในพุทธศาสนากับกระบวนการเรียนรู้"** และ 2) การจัดสัมมนาทางวิชาการ นวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 4 เรื่อง **"บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไท"**

4. การสนับสนุนงานด้านวิชาการแก่ภาคีที่เกี่ยวข้องในโครงการ สรส. และภาคีเครือข่ายการจัดการเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ การสนับสนุนงานด้านวิชาการนั้น เป็นภารกิจหลักอีกประการหนึ่งของของโครงการ สรส. เพื่อขยายผลการเรียนรู้สู่สังคมในวงกว้าง โดยลักษณะการสนับสนุนด้านวิชาการ ดำเนินการในหลากหลาย

ลักษณะ เช่น การศึกษาดูงานของคณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส. และคณาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ เพื่อหาแนวทางการสนับสนุนการสร้างหลักสูตรนักจัดการความรู้ท้องถิ่น

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส.

อ.สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ กล่าวว่า จากประสบการณ์จากการทำงานกับชุมชน ชุมชนมองความสุขว่า เป็นการตอบสนองในเรื่องเนื้อหนังมังสา ซึ่งเป็นสุขร้อนที่ไม่ยั่งยืน แต่ชุมชนชายขอบที่ห่างไกล มักเชื่อมโยงกับจิตใจ มองว่าเป็นเรื่องสุขเย็น ดังนั้น ความสุขที่อยู่ในความสมดุล ควรเป็นอย่างไร มุมมองของผลลัพธ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในสถานการณ์ใหม่ควรเป็นอย่างไร

อ.บัณฑร อ่อนดำ การบันทึกงานของคุณกิจส่วนใหญ่มักไม่เพียงพอ อาจมีข้อมูลที่ขาดหายไปจากการเขียนรายงานโดยคุณอำนวย จึงต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการของคนในชุมชน

อ.ปาริชาติ วลัยเสถียร การให้ความสำคัญกับเรื่องของการขยายผล การเรียนรู้และการปฏิบัติการของชุมชน ว่ามีลักษณะเฉพาะอย่างไร เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้อย่างไร มีการเชื่อมประสานกับสถาบันต่างๆ อย่างไร มุ่งเน้นพิจารณาว่าทำให้เกิดการเรียนรู้ได้หรือไม่ มากกว่าจะมองว่าเป็นการเรียนรู้ในลักษณะแบบใด ดังที่ระบุไว้ในข้อห้าของการถอดบทเรียนเน้นการเรียนรู้ว่าเกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร จากเงื่อนไขใด หรือการไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่นั้นเป็นเพราะอะไร เกิดจากปัจจัยใด

รศ.ประภาภัทร นิยม กล่าวว่า การเรียนรู้ กับความสุข บางครั้งมาด้วยกัน เมื่อมีการเรียนรู้สามารถทำให้มีความสุขควบคู่ไปด้วย แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในแวดวงของคนดีคือมักไม่มีความสุขแม้ว่าได้ทำความดี แต่เมื่อสามารถเรียนรู้ตัวเองได้ตลอดเวลาย่อมทำให้พบความสุขได้ เป็นการเผชิญ “ความเข้มแข็งภายใน” เช่น ความสามารถในการเผชิญกับเรื่องต่าง ๆ ได้โดยไม่มองว่าเป็นภาระ โดยเฉพาะการเผชิญปัญหาร่วมกันของกลุ่มที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีพลังได้ ใช้สถานการณ์ภาคมาเชื่อมต่อ เป้าหมายสองเป้าหมาย การปกครองส่วนท้องถิ่นกับนักจัดการความรู้ท้องถิ่นภาคกลางจะนำไปสู่การสร้างความสุขหรือการจัดการความสุขได้อย่างไร

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า หลักสำคัญในการทำงานของภาคกลางโดยรวมเริ่มจากตัวบุคคล ไม่ได้มาจากแนวคิด (concept) ที่แต่ละคนทำงานพัฒนาจากคุณกิจยกระดับขึ้นมาเป็นคุณอำนวย ส่วนภาคเหนือและภาคอีสาน จากบทบาทที่เคยเป็นคุณอำนวย แล้วพยายามปรับเปลี่ยนแปลงแบบใหม่ที่ดีกว่า โดยกระบวนการสร้างตัวอย่างภาคเหนือเป็น Collective Consciousness คือ การสร้างสติร่วมกันของชุมชน มองเห็นประเด็นปัญหาร่วมเพื่อเดินไปสู่ความสุขที่เกิดจากการร่วมเผชิญปัญหาไปด้วยกัน เป็นความสุขตั้งแต่ในเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันได้แม้อาจจะยังไม่ได้ถึงปลายทาง ซึ่งมองว่าน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการสรุปบทเรียน เป็นมุมของการวิเคราะห์ การใช้ประโยชน์โยงกับงานส่วนต่าง ๆ โหนดภาค สรส. อีสานต้องการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจ ภาคีที่ทำเรื่องเกี่ยวกับความสุข จึงต้องมองเห็นในทางปฏิบัติ มิเช่นนั้นไม่สามารถมองเห็นภาพได้ จึงขออนุญาตในการลงพื้นที่ภาคเหนือ

ดร.เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ กล่าวว่า *ประเด็นแรก* นักจัดการความรู้ท้องถิ่นภาคกลางส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางอำนาจ ความรู้เป็นอำนาจ (Power) การแก้ปัญหาด้วยความรู้จะทรงพลัง ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องความสุขด้วย ความสุขที่ได้จากการเรียนรู้จะต้องนำไปสู่การแก้ทุกข์ได้ หรือการเพิ่มอำนาจในการแก้ทุกข์ได้ หรือการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ ความรู้สึกมีคุณค่า ศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกับคนอื่น ความรู้อาจจะเหนือกว่าภาระทางเศรษฐกิจ การเรียนรู้ที่เพิ่มให้คนมีภาวะจิตสูงขึ้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมหรือความสัมพันธ์ทางอำนาจขึ้นด้วยหรือไม่ *ประเด็นที่สอง* อนาคตของภาคกลาง จะนำไปสู่สถาบันการเรียนรู้ของชุมชน แต่ภาคอีสาน ภาคเหนือ เป็นสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนอยู่แล้ว เพียงแต่ต้องขยับต่อเพื่อเพิ่มศักยภาพหรือการยกระดับเป็นสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ถ้าถอดบทเรียนหรือความรู้ที่ได้จากภาคเหนือ มาเป็นแนวทางที่จะยกระดับสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ถ้าจะให้เกิดสถาบันการเรียนรู้

ของชุมชน ที่ชุมชนสามารถจัดการเรียนรู้ของชุมชนได้ สามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้ภายในภายนอกได้ควรเป็นอย่างไร ภาคต่าง ๆ สามารถเสริมได้

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า ทุกทีมจะต้องประสานงานเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ภาคอื่นๆ ควรนำไปปรับประยุกต์เพื่อให้เกิดชุดความรู้ และกระบวนการที่ก่อให้เกิดการจัดเรียนรู้

<u>วาระที่ 4</u> ข้อเสนอแนวทางการประเมินผลโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

ดร.ธีรเดช ฉายอรุณ ตัวแทนทีมประเมินผล ได้เสนอแนวทางการประเมินผลโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขว่า มีวัตถุประสงค์หลัก 4 ประการ คือ

1) เพื่อประเมินความเหมาะสมของแนวคิด ยุทธศาสตร์ของโครงการ รวมทั้งความสอดคล้องของกลไกการดำเนินงานของโครงการกับแนวคิด ยุทธศาสตร์ของโครงการ โดยพิจารณาจากแนวคิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และความเป็นจริงด้านบริบทของพื้นที่

2) เพื่อประเมินผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ทั้งภาพรวมของโครงการและ โครงการย่อยได้แก่โครงการประสานงาน และโครงการวิจัย โดยพิจารณาตามเป้าหมายของโครงการ

3) เพื่อประเมินความเหมาะสมของกลไกการบริหารจัดการทั้งโครงการประสานงานและโครงการวิจัยที่จะผลักดันให้โครงการดำเนินการไปได้ตามวัตถุประสงค์

4) เพื่อสร้างชุดข้อเสนอแนะอันเป็นผลจากการประเมินเพื่อให้เกิดแนวทางในการดำเนินการ ต่อไป

ส่วนขอบเขต / ความครอบคลุม แบ่งการเรียนรู้จากการประเมิน ออกเป็น 2 ระดับ

1) ระดับชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนประเมินสภาพของตนเอง ริเริ่มกำหนดเกณฑ์ ได้เอง มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวกับสถานการณ์ของชุมชนตนเอง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น

2) ระดับภาพรวม เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการณ์โดยรวมเชิงเปรียบเทียบและสังเคราะห์เพื่อยกระดับความเข้าใจ และนำประเด็นข้อสังเคราะห์ไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนเพื่อเสริมกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของชุมชน แลกเปลี่ยนกับภาคี หน่วยงานต่างๆ ทั้งระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติ เพื่อให้สามารถกำหนดนโยบาย แนวทาง และวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมในการทำงานกับชุมชน

คำถามหลักในการประเมิน

1) กลไกการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์เพื่อชุมชนเป็นสุข ทั้งกลไกส่วนกลาง และในภาคต่าง ๆ มีแนวคิด และยุทธศาสตร์การดำเนินงาน มีความหลากหลายแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เหมาะสมกับเงื่อนไขบริบทของพื้นที่ / การทำงานหรือไม่ หากจะปรับปรุงควรทำอย่างไร มีแนวโน้มจะเป็นกลไกที่ยั่งยืนหรือไม่ และอะไรเป็นปัจจัยที่จะเอื้อให้เกิดความยั่งยืน

2) การสร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคมที่ทำงานในระดับพื้นที่ มีแนวคิด และแนวทางอย่างไรต่างกันในแต่ละภาคอย่างไร หากจะปรับปรุง หรือส่งเสริมควรทำอย่างไร

3) การสร้างองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์เพื่อประเมินชุมชนเป็นสุขเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการ หรือมีส่วนช่วยในการทำงานของคนทำงานในพื้นที่มากน้อยเพียงไร มีความรู้ใหม่ที่เป็นนวัตกรรมในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข เกิดขึ้นบ้าง หรือไม่

4) โครงการ สรส.ได้สร้างให้เกิดการเรียนรู้เพื่อประเมิน ทบทวนตัวเองของชุมชนต่าง ๆ มากน้อยเพียงไร (ว่ากำลังพัฒนาตัวเองไปสู่สุขภาวะร่วมกันหรือไม่) ทั้งในเชิงปริมาณ (ความกว้างขวางของการขยายงานไปสู่ชุมชนต่าง ๆ) และเชิงคุณภาพ (ความลึกซึ้งของกระบวนความคิดในการประเมินตนเอง)

5) การทำงานของโครงการ สรส.เป็นที่รู้จักกว้างขวางแค่ไหนในหมู่คนทำงานด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ด้านชุมชนเป็นสุข และช่วยหนุนเสริมการทำงาน และการพัฒนาคนทำงานขององค์กรภาคีสนับสนุน (สสส. และ สกว.ภาค) ได้มากน้อยแค่ไหน มีข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง และความแก้ไขอย่างไร

6) ทิศทางการดำเนินงานของชุดโครงการ ควรเป็นอย่างไรในอนาคต ในด้านยุทธศาสตร์พื้นที่ทำงาน และพื้นที่ขยายผล การสร้างความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ และการสร้างความยั่งยืนของงาน

ฐานคิดเบื้องต้นเพื่อการออกแบบการประเมินผลโครงการ

1) การออกแบบโครงการ สรส. เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของโครงการ ได้กำหนดให้มีโครงการประสานงานและโครงการวิจัยในพื้นที่ ซึ่งโครงการทั้งสองนี้ล้วนช่วยสนับสนุนให้ไปสู่เป้าหมายเดียวกัน หากแต่การดำเนินงานของโครงการอาจแตกต่างกันไปตามบริบท (Context) ของพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม แนวความคิด วิธีการทำงาน ฯลฯ ดังนั้นการออกแบบการประเมินผลโครงการจึงอาจกำหนดกรอบแนวคิดเป็นกรอบร่วมกันได้ หากแต่ในประเด็นย่อยของการประเมินอาจนำความแตกต่างของบริบทเหล่านี้เข้ามาร่วมในการพิจารณา

2) โครงการ สรส.ให้ความสำคัญต่อ “กลไก” (Mechanism) ที่จะนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข โดยเชื่อว่าจะพัฒนากลไกที่เหมาะสมกับบริบทในข้อ 1 เพื่อเข้าไปเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในขั้นสูง คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างยั่งยืนของบุคคลและชุมชน ไปในทิศทางที่จะนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข (ทิศทางนั้นก็คือการมีการทบทวนตนเองของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ การขับเคลื่อนงานบนฐานข้อมูลความรู้ และการแบ่งปันความรู้ของชุมชน) ซึ่งกลไกที่สำคัญในโครงการนี้ที่สำคัญได้แก่ ยุทธศาสตร์ของโครงการทั้ง 4 ยุทธศาสตร์ ดังนั้นการออกแบบการประเมินจึงควรให้ความสำคัญกับความสามารถในการผลักดันยุทธศาสตร์ของโครงการย่อยต่าง ๆ รวมทั้งการออกแบบแนวทางการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ด้วย

3) นอกเหนือไปจากกลไกที่เป็นยุทธศาสตร์ของโครงการ ซึ่งถือเป็นกลไกหลักของโครงการสรส. แล้ว ยังมีกลไกอีกส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่บริหารโครงการ ได้แก่ กลไกโครงสร้างการบริหารงานทั้งในส่วนกลางและภาคต่าง ๆ การประเมินกลไกดังกล่าวนอกจากพิจารณาในประเด็นการบริหารโครงการ ทั่วไปแล้ว ยังจำเป็นต้องพิจารณาความสามารถในการขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ในโครงการด้วยไม่ว่าในทางใดทางหนึ่ง

4) ผลการดำเนินงานของโครงการ (Performance) แม้ว่าควรให้ความสำคัญกับผลที่เกิดขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายของโครงการ ทั้งเป้าหมายระสั้นและระยะยาว หากแต่การประเมินผลนั้นควรแยกแยะและจัดลำดับผลที่ควรจะเกิดขึ้นกับโครงการ ทั้งผลขั้นต้น ผลระยะกลางและผล ขั้นสุดท้าย เพื่อไปศึกษาในพื้นที่ว่าแต่ละแห่งนั้นอยู่ในระดับใด ที่สำคัญคือการวิเคราะห์ทั้งบริบทและกลไกของพื้นที่ว่ามีส่วนผลักดันให้เกิดผลการดำเนินงานในระดับนั้นได้อย่างไร เพื่อจะนำไปสู่การสังเคราะห์เพื่อเสนอแนะรูปแบบการขับเคลื่อนโครงการที่เหมาะสมต่อไป

กรอบแนวคิดในการประเมินผลโครงการ

กลไกขับเคลื่อนโครงการ (M) + บริบทของโครงการ (C) = ผลลัพธ์ของโครงการ (O)

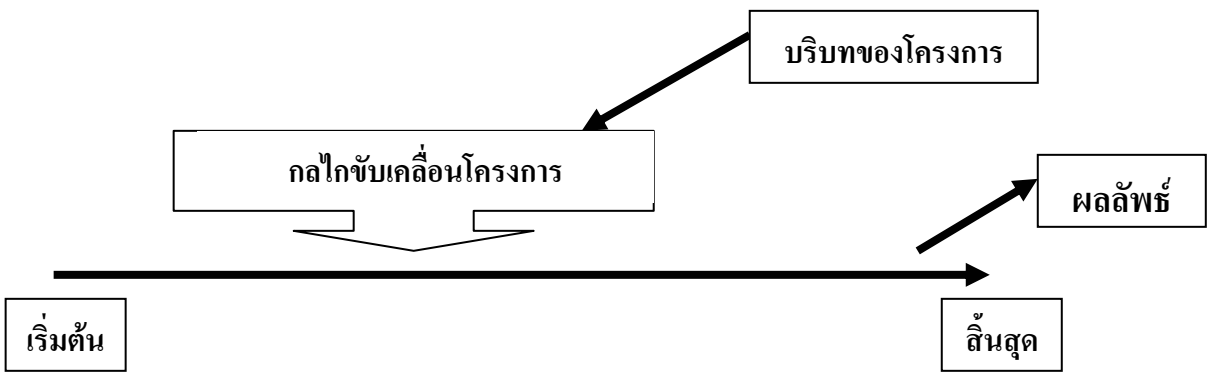

ในการประเมินผลการดำเนินงานนอกจากจะตอบคำถามว่าแต่ละโครงการย่อย ได้ดำเนินงานมาถึงจุดใดของผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของโครงการแล้ว ยังวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่าง บริบท และกลไก อันเกี่ยวข้องกับผลการดำเนินการด้วย โดยสามารถสรุปความเชื่อมโยงขององค์ประกอบทั้ง 3 ได้ดังรูป

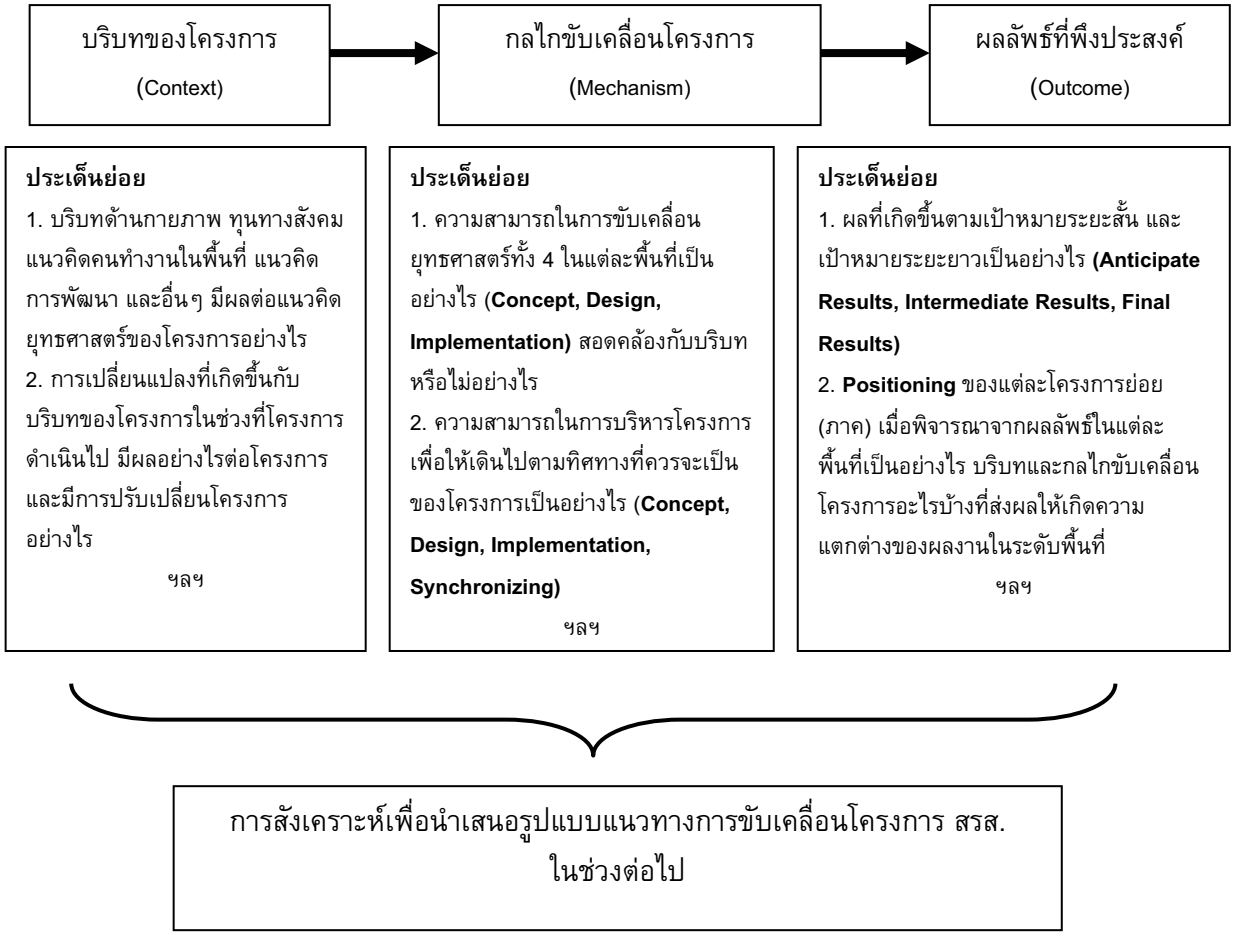

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการอำนวยการ

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า คณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส. ต้องการอยากรู้อะไรบ้าง แนววิธีคิดตั้งคำถามต้องการทราบว่า ถ้าจะดำเนินการต่อไปข้างหน้านั้นโครงการมีจุดแข็ง และข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง ต้องการขอให้ช่วยกันเติมเต็มประเด็นคำถามที่จะทำการประเมินร่วมกัน

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า การทำงานแบบโครงการ สรส. เป็นการก้าวย่างเข้าไปในพรมแดนที่เราเข้าใจไม่ชัดเจน คนที่ทำจึงมีข้อสงสัยตลอดเวลา และก้าวมาสู่ความไม่กระจ่าง คนที่มีคำถามมากที่สุด คือ คนทำ ดังนั้นต้องให้โอกาสคนทำ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ กล่าวว่า การจัดระบบการสนับสนุนและการจัดการ ให้สามารถตอบสนองต่อความหลากหลายตามศักยภาพรายปัจเจกได้ เป็นปัญหาระบบการศึกษามาโดยตลอด ไม่สามารถตอบสนองต่อระบบศักยภาพที่แท้จริงของแต่ละบุคคลได้ จึงศึกษาระบบแบบ mass ซึ่งทำได้ง่ายกว่า ดังนั้น จึงต้องการทราบว่าวิธีการจัดการความรู้ ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เราจะทำได้อย่างไร คือ กลไกการจัดการเพื่อหนุนเสริมให้หนุนเสริมเป้าหมายเป็นจริง ยกตัวอย่างของภาคกลาง ที่ได้ทดลองจัดระบบสนับสนุน จัดความสัมพันธ์ไม่ดีเท่าที่ควร มิเช่นนั้น นักจัดการความรู้ท้องถิ่นจะสามารถแสดงศักยภาพได้มากกว่านี้ การทำโครงการที่ผ่านมาทำให้รู้จักคนมาก สัมผัสรูปแบบการ

เรียนรู้มากมายและนำเอารูปแบบเหล่านั้นมาสู่กระบวนการของภาคกลาง ซึ่งภาคอื่นๆ หากมีโอกาสเช่นเดียวกัน มีผลต่อการไดอาล็อค รู้จักเสมสิกขาลัย และอ.ประภาภัทร ได้เปิดกว้างและทดลองเรียนรู้ ส่งผลต่อการเรียนรู้ ตั้งใจอยากเรียนรู้ และมีความสุขกับการได้เรียนรู้ ซึ่งภาคอื่นๆ ก็คงมีโอกาสแต่เป็นเรื่องของการจัดสรรเวลา

อ.มานะ นาคำ โครงการ สรส.ภาคอีสาน ได้ใช้รูปแบบมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างภาคี ทีมประเมินผลสามารถเข้าไปถามข้อมูลจากภาคีในพื้นที่ได้ว่า จากการทำความเข้าใจในเบื้องต้น เมื่อทำจริงเขาได้เห็นเรียนรู้อะไรใหม่ คิดอย่างไรกับโครงการนี้

รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ โครงการ สรส.ภาคอีสาน คนทำงานไม่ใช่คนใหม่ คำถาม คือ เรายังมองไม่ออกว่าที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนอย่างไร ระบบที่ทำอยู่ก่อให้เกิดอะไร เราฐานะคนข้างในอาจมองไม่เห็น คนข้างนอกจึงอาจมองเห็นได้ดีกว่า

คุณประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล การตั้งคำถามกับทีมประเมิน *ประเด็นแรก* คือ ในแง่ของการบริหารโครงการซึ่งเป็นการบริหารเพื่อการเรียนรู้ หรือใช้กระบวนการสร้างการเรียนรู้ในการบริหารโครงการ (ซึ่งมีวิธีการที่แตกต่างจากที่เราเคยชิน) ในทุกระดับนั้นควรพิจารณาว่ามีวิธีคิด วิธีมองในการบริหารโครงการแบบใด การจัดความสัมพันธ์เป็นแบบใด มีจุดดีจุดด้อยอย่างไร ส่งผลต่อวิธีคิดในการทำโครงการตั้งแต่ในระดับชาวบ้านจนถึงระดับกลไกภาคอย่างไร วิธีคิดแบบใดในมิติของการบริหารโครงการที่สามารถสร้างการเรียนรู้ และมีจุดแข็งจุดอ่อนอย่างไร *ประเด็นที่สอง* คือ การให้อิสระต่อการค้นหากระบวนการเรียนรู้ ทั้งจากความพยายามจากมุมมองของคนภายนอกที่มีกระบวนการทั้งหลายที่คุณอำนวยออกแบบขึ้นมา และวิธีการมองในมุมมองของชาวบ้านด้วยวิธีการสร้างการเรียนรู้ของแต่ละท้องถิ่น โครงการนี้ส่งผลให้เรามองเห็นวิธีคิด วิธีมองในการจัดการเรียนรู้ในมุมมองของชาวบ้านว่าคืออะไร ขณะเดียวกันทำให้เราได้ละความเป็นกระบวนการของเราที่เคยชิน ค้นหาวิธีการจัดการเรียนรู้ของชาวบ้านคืออะไร โครงการนี้ทำให้เราเห็นชุดความรู้ วิธีการสังเคราะห์ร่วมไปกับชาวบ้าน มองว่าโครงการนี้ทำให้เราเห็นวิธีการจัดการเรียนรู้ตามแบบของชาวบ้าน

รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร กล่าวว่า เนื่องจากโครงการนี้ไม่ได้เป็นเรื่องของการออกแบบโครงสร้างแล้วมาจ้างให้ภาคีอิสระมาร่วมกันทำงาน จึงอยากให้ทีมประเมินศึกษากลไกการบริหารจัดการโครงการ โดยเฉพาะในเรื่องการเชื่อมประสานที่ทำให้ภาคีอิสระทั้งหลายเหล่านี้ร่วมกันทำงานได้ ตลอดจนในหลายขั้นตอนเพื่อทำความเข้าใจระหว่างภาค รวมถึงระหว่างภาคกับโครงการย่อยที่ใช้เวลายาวนานมาก ซึ่งมีความจำเป็นหรือไม่ที่ต้องใช้กระบวนการนี้ และก่อให้เกิดผลอย่างไร การจัดความสัมพันธ์ ที่โครงการมีทีมติดตามและประเมินผลอยู่แล้ว แล้วจะจัดความสัมพันธ์อย่างไรที่มิให้ซ้ำซ้อนระหว่างทีมประเมินผลภายในและภายนอกที่ไม่มองว่าเป็นภาระกับคนทำงาน

ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ กล่าวว่า อยากให้ทีมประเมินช่วยหาเครื่องมือวัดได้ว่า โครงการนั้นได้ทำให้เราเห็นล่องลอยสภาวะสุขได้อย่างไร เพราะความสุขขึ้นอยู่กับการนิยามของแต่ละบุคคล ที่มักถามใครก็ตอบกันไปคนละทิศคนละทาง เช่น บางคนแม้จนที่สุดก็มีความสุขได้ เพราะฉะนั้น เครื่องมือที่พอจะใช้ได้และสามารถทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลง โดยเมื่อถามใครก็สามารถนำเอาไปใช้ในวันข้างหน้าได้

ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค กล่าวว่า ในการเริ่มต้นทำงาน เริ่มจากปัญหาของสังคม แล้วเลือกปรากฏการณ์มาเป็นโจทย์ โดยหวังว่าสิ่งนี้ไม่ได้เป็นจุดหมายของโครงการแต่เป็น mean เมื่อในทางปฏิบัติ *ประการแรก* โครงการนี้ลดทุกข์ของชาวบ้านได้หรือไม่ *ประการที่สอง* กระบวนการสร้างคน เราประสบผลสำเร็จหรือไม่ มากน้อยเพียงใด

อ.จรินทร์ บุญมัธยะ กล่าวว่า การจัดลำดับความสำคัญ*ประการแรก* ความแตกต่างของบริบทต้องมีความชัดเจน แม้ว่าโดยทั่วไปแตกต่าง แต่ต่างกันอย่างไร เช่น ในลักษณะเฉพาะของภาคกลาง NGO ที่มีในเชิงปริมาณ คุณภาพ ประสบการณ์น้อย เรื่องจึงอาจไม่มากนัก *ประการที่สอง* โครงการนี้เกิดขึ้นจากการคิดของคนหลายระดับ เบื้องต้น สสส.มีการแปรรูปขั้นต้นกับสกว. แต่เมื่อลงไปแต่ละภาคนั้นมีการเปลี่ยนแปลง ภาคกลางที่ตั้งต้นก่อนเป็นปัจจัยแวดล้อมที่นิ่ง แต่ภาคอื่นทำไปท่ามกลางการเคลื่อนไหวและหลากหลาย เช่น ภาคเหนือ มีหลาย

ส่วนที่ยังไม่ได้กล่าวถึงอีกมาก ต่างคนต่างแยกกันทำ ความยากง่ายแต่ละส่วนนี้จะทำให้เกิดการคลี่คลาย ถ้าเจอสถานการณ์และบริบทแบบนั้น คนมีคุณภาพแบบนั้น องค์ประกอบแบบนั้น ส่วนกลางมีโครงการสนับสนุนจะต้องทำอย่างไร มีข้อจำกัดอย่างไร

ส่วนของ สสส. มองในเรื่องของ “ชุมชนเป็นสุข” เป็นเรื่องของการค้นหาเรียนรู้และการสร้างตัวชี้วัด สังเคราะห์และขยายความรู้ต่าง ๆ ให้ได้จากภาคีที่ สสส.เข้าไปสนับสนุน

รศ.ประภาภัทร นิยม กล่าวว่า ในบริบทที่มีตัวชี้บางอย่างที่น่าสนใจและท้าทายโครงการนี้คือเรื่องของการเรียนรู้ เหมือนเป็น key word จะช่วยอะไรหรือไม่ในอนาคตยุคการเปลี่ยนแปลง สังคมมีความบอบช้ำพอสมควรในสภาพความเป็นจริงคนรากหญ้า ความสุขจึงอาจขึ้นต้นตั้งแต่การเยียวยา ฟื้นฟูแล้วค่อยทำให้เกิดการเรียนรู้ให้มีความสุข ผลในเชิงของการหนุนเสริม ในแง่ของการเป็นสถาบันมีโอกาสเกิดขึ้นหลากหลายได้ มีช่องทางที่สามารถเกิดขึ้นได้ ไม่ได้เกิดในที่ใหม่แต่เกิดในโครงสร้างของชุมชน แต่ต้องไปเลือกดูว่า โครงสร้างอะไรที่แข็งแรง กระบวนการอย่างนี้สามารถเข้าไปช่วยได้หรือไม่ อย่างไร

อ.สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ กล่าวว่า คุณอำนวยในทุกระดับเข้าไปทีมนำ ทีมหนุนให้คุณกิจได้พบความสุข แต่อยากตั้งคำถามว่าคุณอำนวยมีความสุขหรือไม่

คุณศรินทิพย์ จานศิลา กล่าวว่า การบริหารโครงการจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้นมีความเกี่ยวข้องกับผู้จัดการ คนทำงานอย่างไร มีการจัดลำดับความสัมพันธ์ และมีประโยชน์เอื้อต่อการบริหารงานอย่างไร โดยเฉพาะโครงการที่ใหญ่และมีความซับซ้อนนั้น คนทำงานจะต้องเป็นอย่างไร มีองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างไรบ้าง เช่น ลูกน้องประเภทน้ำชาล้นถ้วย หรือกลาง ๆ หรือว่างเปล่า มีวิธีใช้การบริหารโครงการอย่างไร

นอกจากนี้ในเรื่องของความเป็นมนุษย์ ในด้านของจิตใจที่ไม่ได้พิจารณาเฉพาะเรื่องของผลงาน แต่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของคนทำงาน (การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างทีมทำงาน) รวมถึงการเปิดโอกาสให้สามารถสะท้อนปัญหาระหว่างกันได้อย่างเปิดเผยเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงแก้ไขได้อย่างถูกต้อง

คุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ กล่าวว่า วิธีการทำงานของส่วนกลางเชื่อมโยงกับส่วนภาคและท้องถิ่นอย่างไร มีกระบวนการความร่วมมืออย่างไรที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาและไม่ซ้ำซ้อน

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย กล่าวว่า ควรเน้นในเรื่องของการบริหารจัดการ เครื่องมือวัดความสุขและกระบวนการเรียนรู้ วิธีคิด วิธีมองในการทำงาน

โดย**สรุปภาพรวมการประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส.** ในครั้งนี้ พบว่า คณะกรรมการฯ พอใจกับการทำงานที่เกิดขึ้นหลายโครงการ เนื่องจากมีแนวทางการดำเนินการที่เหมาะสม สามารถนำไปสู่การเรียนรู้ของชุมชน และการเสริมสร้างนักจัดการความรู้ในระดับท้องถิ่น สิ่งที่หลายฝ่ายเห็นพ้องต้องกันคือความยั่งยืนของการดำเนินการในลักษณะนี้ ดังนั้น แนวทางการดำเนินงานในขั้นต่อไป คือ ให้ฝ่ายดำเนินการประสานงานและทำกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืน โดยให้บุคลากรในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นทีมหนุน ทีมนำ ทีมทำและกลุ่มเป้าหมาย สร้างชุดความรู้ กระบวนการเรียนรู้ของตนเองในลักษณะการเรียนรู้จากพื้นที่ก่อนที่จะนำไปสู่การขยายผลต่อสังคม โดยมีประเด็นร่วมของการดำเนินการ คือ

1) การเสริมสร้างศักยภาพคนทำงานทางสังคม/นักจัดการความรู้ท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมทั้งในระดับพื้นที่/โครงการและสถาบันในชุมชน กรณีเช่นสถาบันในลุ่มน้ำวาง ของภาคเหนือ เป็นต้น

2) การสร้างวิธีวิทยา สังเคราะห์ชุดความรู้ของชุมชน/โครงการ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ของชุมชนในระยะยาว กรณีโครงการ สรส. ภาคอีสานที่กำลังเตรียมจัดทำเป็นชุดความรู้แต่ละโครงการย่อย

3) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับชุมชน/โครงการและค้นหาปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการ กรณีตัวอย่างของโครงการ สรส.ภาคกลางที่มีการประมวลผลการทำงานและสรุปแนวคิดของการสร้างนักจัดการความรู้ท้องถิ่น

4) ให้มีการติดตามและประเมินผลทั้งจากตนเอง และทีมประเมินผลภายนอก เพื่อเป็นการเรียนรู้และประเมินตนเอง

5) เปิดพื้นที่ของชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนอื่นๆ และการแลกเปลี่ยนทางความคิดเพื่อให้เกิดการรู้ที่เท่าทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในระดับต่างๆ

<u>วาระที่ 5</u> เรื่องอื่นๆ

ที่ประชุมฯ ได้มีการหารือร่วมกันเพื่อให้คณะกรรมการอำนวยการโครงการ สรส.และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่ในภาคเหนือ และภาคอีสาน เพื่อศึกษาดูงานและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการ สรส. โดยภาคเหนือกำหนดศึกษาดูงาน วันที่ 18-20 มีนาคม 2548 ณ บ้านทุ่งหลวง อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ ส่วนภาคอีสานทางฝ่ายประสานภาคอีสานจะแจ้งกำหนดวันให้ทราบต่อไป

<u>ปิดประชุมเวลา 17.30 น.</u>

พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น ผู้บันทึก/พิมพ์
นายทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้ตรวจทาน

ภาคผนวก 3

ข้อมูลรายชื่อโครงการหลัก/ย่อยในระดับพื้นที่

รายชื่อโครงการหลักและโครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน (สกว./สสส. สนับสนุน จำนวน 16 โครงการ)

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการหลัก/ย่อย	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
1	RDG4740007	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน	กลไกกลางของ สรส.ภาคอีสาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 123 ถ.มิตรภาพ อ.เมือง จ.ขอนแก่น 40002	**รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์** คณะผู้ประสานงาน : **1) อาจารย์มานะ นาคำ** โทร.0-9840-7911 **2) คุณนิลวดี พรหมพักพิง** โทร.0-9711-2541
2	สรส.ภาคอีสาน 001	โครงการบทเรียนการแก้ปัญหาความยากจนพื้นที่ชายแดนจังหวัดสุรินทร์	14 ชุมชน 9 ตำบล ในกิ่งอ.พนมดงรัก อ.กาบเชิง อ.สังขะ อ.บัวเชด จ.สุรินทร์	**นายโกวิทย์ กุลสุวรรณ** มูลนิธิพัฒนาอีสาน 100/1 ถ.สุรินทร์-สังขะ บ้านจันรม หมู่ 4 ต.ตาอ๋อง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทร. 0-4471-2027
3	สรส.ภาคอีสาน 002	โครงการศึกษาภูมิปัญญากับการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย	บ้านหนองบัวคำ บ้านตะปัน บ้านสนุ่น บ้านตะวันตกวัดเดิม อ.พิมาย จ.นครราชสีมา	**นายสันทนา ธรรมสโรจน์** เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมาย 88 หมู่ 2 ต.ในเมือง อ.พิมาย จ.นครราชสีมา 30110 โทร.0-6263-0408
4	สรส.ภาคอีสาน 003	โครงการบทเรียนการจัดการพลังงานระดับท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์	ต.อู่โลก อ.ลำดวน จ.สุรินทร์	**นางวิจิตรา ชูสกุล** มูลนิธิพัฒนาอีสาน 100/1 ถ.สุรินทร์-สังขะ บ้านจันรม หมู่ 4 ต.ตาอ๋อง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทร. 0-4471-2027, 0-1879-1285
5	สรส.ภาคอีสาน 004	โครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง	บ้านน้ำเกลี้ยง บ้านวังจาน ต.นาข่า บ้านเหล่าราษฎร ต.ประชาพัฒนา อ.วาปีทุม จ.มหาสารคาม	**นายฉลาด จันทรสมบัติ** ศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสารคาม อ.เมือง จ.มหาสารคาม 44000 โทร. 0-4372-1764, 0-1975-4618 ต.ตลาด อ.เมือง จ.มหาสารคาม 44000 โทร.0-4372-1764, 0-1975-4618

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการหลัก/ย่อย	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
6	สรส.ภาคอีสาน 005	โครงการกรณีศึกษา บทบาทสตรีกับการพัฒนาสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนตระแสง บ้านตระแสง หมู่ 1 ต.บางตระแสง อ.เมือง จ.สุรินทร์	บ้านตระแสง หมู่ที่ 1 ต.ตระแสง อ.เมือง จ.สุรินทร์	**นางอนงค์ สานุสันต์** 88 หมู่ 1 บ้านตระแสง ต.ตระแสง อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทร. 0-4450-1403
7	สรส.ภาคอีสาน 006	โครงการสรุปบทเรียนและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้การสร้างสุขแก่เด็กและชุมชน ตำบลกาบเชิง	หมู่ที่ 1,2,3,8,9,10,12,13,16,17,18 ต.กาบเชิง อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์	**นายธานี นามม่วง** โรงพยาบาลกาบเชิง อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ 32210 โทร. 0-4455-9002 ต่อ 116
8	สรส.ภาคอีสาน 007	โครงการติดตามประเมินผล โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน	ทุกพื้นที่ในภาคอีสานตามโครงการที่รับอนุมัติทุนจาก สรส.ภาคอีสาน	**รศ.บุญยัง หมั่นดี** มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทร. 0-1393-3546
9	สรส.ภาคอีสาน 008	โครงการศึกษาการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรทุนของบ้านส้มโฮง ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อนเอ็ด	บ้านส้มโฮง หมู่ที่ 5 ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด	**นายพั้ว ชาติมูลตรี** 15 หมู่ 5 บ้านส้มโฮ้ง ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตต์ จ.ร้อยเอ็ด
10	สรส.ภาคอีสาน 009	โครงการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรปลอดสารพิษ โดย ชมรมเกษตรปลอดสารพิษเพื่อสุขภาพบ้านพิงพวย-โนนรัง	บ้านพังพวย หมู่ที่ 4 และบ้านโนนรัง หมู่ที่ 19 ต.บัวโคก อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	**นางสาวเรวงศ์ ศรีชะอุ่ม** มูลนิธิการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม 166 หมู่ 1 ต.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ 32120 โทร.0--4459-1122, 0-9846-1913
11	สรส.ภาคอีสาน 011	โครงการขบวนการเรียนรู้ของผู้นำกับการพัฒนาชุมชนให้เป็นสุข	บ้านโคกสูง บ้านหนองไผ่ บ้านหนองกุง ต.กุดกว้าง อ.หนองเรือ บ้านดอนหัน บ้านพรสวรรค์ บ้านโนนจั่น ต.โนนสะอาด อ.หนองเรือ บ้านฝาง ต.โนนทอง อ.หนองเรือ บ้านดอนหัน บ้านพรสวรรค์ บ้านโนนจั่น ต.โนนสะอาด อ.หนองเรือ บ้านฝาง ต.โนนทอง อ.หนองเรือ บ้านเหล่าเกวียนหัก ต.บ้านทุม อ.เมือง บ้านกะพี้ อ.บ้านฝาง บ้านห้วยแสง อ.ชุมแพ	**นายถาวร สามชัย** 35/1 หมู่ 12 บ้านพรสวรรค์ ต.โนนสะอาด อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น 40210 โทร. 0-9941-0712
12	สรส.ภาคอีสาน 012	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้การจัดการป่าชุมชนเพื่อชุมชนเป็นสุข	พื้นที่หลัก บ้านชาด พื้นที่ขยายผล บ้านดงแถบ บ้านดงบาก บ้านนาทอย บ้านหนามแท่งน้อย ต.หนามแท่ง อ.ศรีเชียงหไม่ จ.อุบลราชธานี	**นางมัสยา คำแหง** 8 ซอย 3 ถ.แจ้งสนิท อ.เมือง จ.อุบลราชธานี 34000 โทร. 0-4528-1145

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการหลัก/ย่อย	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
13	สรส.ภาคอีสาน 013	โครงการสอนสร้างบ้าน (ดิน)	15 หมู่บ้าน 3 อำเภอ ในอ.แก้งคร้อ อ.ภูเขียว อ.เกษตรสมบูรณ์	**นายอิศรา สุคงคารัตนกุล** 500 หมู่ 11 ต.ท่ามะไฟหวาน อ.แก้งคร้อ จ.ชัยภูมิ 36150 โทร. 0-9515-6483
14	สรส.ภาคอีสาน 014	โครงการศึกษากระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้านสมุนไพรและการนวดไทย	บ้านนาตัง ต.เขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ บ้านตาเตียว ต.ตาเบา อ.ปราสาท บ้านผึ้ง ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์	**นางสาวชัชวาลย์ ชูวา** 81/1 หมู่ 7 ต.สลักได อ.เมือง จ.สุรินทร์ 32000 โทร. 0-4453-1275, 0-1877-8268
15	สรส.ภาคอีสาน 015	โครงการเสริมสร้างการทำเกษตรยั่งยืนเพื่อชุมชนเป็นสุข	9 หมู่บ้านใน 6 อำเภอของจ.นครพนมและมุกดาหาร สมาชิกกลุ่มเป้าหมาย 109 ครัวเรือน	**นางศิริลัคนา เปี่ยมศิริ** 36 ถ.พินิจรังสรรค์ อ.เมือง จ.นครพนม โทร. 0-4251-2121
16	สรส.ภาคอีสาน 016	โครงการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาลำห้วยหลวงตอนล่าง	พื้นที่หลัก ชุมชนห้วยหลวงตอนล่างในอ.โพนพิสัย จ.หนองคาย พื้นที่ขยายผล ชุมชนลำห้วยหลวงตอนล่างในพื้นที่ อ.สร้างคอม และ อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี	**นายพิบูลย์ ไขแสงจันทร์** องค์กรประชาสังคมเพื่อพัฒนา 93 หมู่ 5 อ.โพธิพิสัย จ.หนองคาย 43120 โทร.0-9751-0081

รายชื่อโครงการหลักและโครงการย่อยของ สรส.ภาคเหนือ (สกว./สสส. สนับสนุน จำนวน 6 โครงการ)

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
1	RDG4740008	โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุขอย่างยั่งยืน	กลไกกลางของ สรส.ภาคเหนือ	**นายสวิง ตันอุด** คณะผู้ประสานงาน : **นายประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล** โทร. 0-1882-6864 **นางนัยนา หวายคำ** โทร. 0-1992-0879 สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน 77/1 หมู่ 5 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 โทรศัพท์/โทรสาร 0-5381-0624
2	สรส.ภาคเหนือ 01	โครงการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ชุมชนลุ่มน้ำวาง	บ้านหนองเต่าและบ้านห้วยอีด่าง ต.แม่วิน อ.แม่วาง บ้านใหม่ปางเดิมและบ้านกิ่วแลป่าเป้า ต.บ้านกาด อ.แม่วาง บ้านหัวริน ต.ทุ่งสะโตก อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่	**นายประหยัด จตุพรพิทักษ์กุล** มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ 77/1 หมู่ 5 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50210 โทร. 0-5381-0623-4
3	สรส.ภาคเหนือ 02	โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อลดการใช้สารเคมีสู่เกษตรกรรมยั่งยืน	บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	**ว่าที่ร้อยโทสาคร ทานา** 53/1 หมู่ 3 บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุมยวม จ.แม่ฮ่องสอน 58140 โทร. 0-1706-5523
4	สรส.ภาคเหนือ 03	โครงการพัฒนาและเสริมสร้างกลไกจัดการความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน	ต.ทาเหนือ ต.แม่ทา กิ่งอ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ และ ต.ทาปลาดุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน	**นายประพัฒน์ อภัยมูล** **นายกนกศักดิ์ ดวงแก้วเรือน** 16/1 หมู่ 5 ป่าน้อท กิ่ง อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ 53103 โทร. 0-9265-2610
5	สรส.ภาคเหนือ 04	โครงการจัดการความรู้ในลุ่มน้ำแม่ต๋ำเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	บ้านต๋ำดอนมูล บ้านต๋ำป่าลาน บ้านท่าช้าง บ้านต๋ำน้ำล้อม บ้านต๋ำม่อน บ้านต๋ำพระแล บ้านต๋ำกลาง และบ้านต๋ำใน อ.เมือง จ.พะเยา	**นางสาวสหัทยา วิเศษ** โครงการการจัดการความรู้ในลุ่มน้ำแม่ต๋ำเพื่อการพัฒนา- ท้องถิ่น 91 หมู่ 2 ต.สันป่าม่วง อ.เมือง จ.พะเยา 56000 โทร. 0-9192-2356

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
6	สรส.ภาคเหนือ 05	โครงการติดตามประเมินผลการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข พื้นที่ภาคเหนือประเทศไทย	ทุกพื้นที่เป้าหมายของโครงการย่อย	**ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ** ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ราชภัฏโพธิสัทธา อาคาร 70 ปี ชั้น 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 โทร.0-1951-3330

รายชื่อโครงการย่อยของ สรส.ภาคเหนือ (สกว./ สสส. และวจส. สนับสนุน จำนวน 2 โครงการ)

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
7	วจส.ภาคเหนือ 01	โครงการพื้นที่รูปธรรมชุมชนบ้านสะลวงในกับการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา	ชุมชนบ้านสะลวงใน	**อาจารย์เกริก อัครชิโนเรส** โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา 35 ถ.รัตนโกสินทร์ ต.วัดเกต อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50000
8	วจส.ภาคเหนือ 02	โครงการพื้นที่รูปธรรมบ้านเปียงหลวงกับการสืบสานลายไต	ชุมชนบ้านเปียงหลวง	**ครูส่างคำ จางยอด** โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา (สืบสานลายไต) ตู้ ปณ.54 เชียงใหม่ 50000

รายชื่อโครงการหลักของผู้ประสานงาน สรส. ส่วนกลาง (สกว./สสส. สนับสนุน 2 โครงการ)

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
1	RDC4640003	ผู้ประสานงาน "โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข" **(ระยะที่ 1 งบประมาณรวม สรส.ภาคกลาง)**	**กลไกกลางของ สรส.(ทีมประสานงาน)** 979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 15 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 E-mail : learningnet@hotmail.com โทรศัพท์ : 0-2298-0222 ต่อ 401 - 404 โทรสาร : 0-2298-0222 ต่อ 801	**(1) คุณทรงพล เจตนาวณิชย์** โทร. 0-1874-4054 **(2) รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร** โทร. 0-1816-3351 ทีมวิชาการ : **- พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น** โทร. 0-9669-1600 **- นางสาวปิยะนุช อาชีววิทย์** โทร. 0-1859-1247 กองเลขานุการบริหาร : **- นางสุทิน ศิรินคร** โทร. 0-1374-7101
2	RDC4740001	ผู้ประสานงาน "โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข" **(ระยะที่ 2 งบประมาณแยกจาก สรส.ภาคกลาง)**	**กลไกกลางของ สรส.(ทีมประสานงาน)** 979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 15 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 E-mail : learningnet@hotmail.com โทรศัพท์ : 0-2298-0222 ต่อ 501 - 511 โทรสาร : 0-2298-0222 ต่อ 801	**(1) คุณทรงพล เจตนาวณิชย์** โทร. 0-1874-4054 **(2) รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร** โทร. 0-1816-3351 ทีมวิชาการ : **- พระมหาสุฑิตย์ อบอุ่น** โทร. 0-9669-1600 **- นางสาวณัชฎา อินทรสุวรรณ** โทร. 0-6881-9558 **- นางสาวสิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร** โทร. 0-6881-9558 **- นายเกรียงกมล ธีระศักดิ์โสภณ** โทร. 0-6628-9655 กองเลขานุการบริหาร : **- นางสุทิน ศิรินคร** โทร. 0-1374-7101 **- นางสาวจิตรารัตน์ ราชถนอมเกียรติ์** โทร. 0-1504-4395

รายชื่อโครงการหลักและโครงการย่อยของ สรส.ภาคกลาง (สกว./สสส. สนับสนุน จำนวน 25 โครงการ)

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
1	RDG4740004	โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข : ภาคกลาง	**กลไกกลางของ สรส.ภาคกลาง** 979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 15 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400 E-mail : learningnet_c@hotmail.com โทรศัทพ์ : 0-2298-0222 ต่อ 503 โทรสาร : 0-2298-0222 ต่อ 801	**คุณทรงพล เจตนาวณิชย์** โทร. 0-1874-4054 **ดร.ชัยวัฒน์ บุนนาค** โทร. 0-4022-8832 ผู้ประสานงาน : **นางสาวนวลทิพย์ ชูศรีโฉม** โทร. 0-9505-5993 ทีมวิชาการและผลิตสื่อ : **นางสาวอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์** โทร. 0-1640-1661 **นางสาวปิยะวดี สิงห์สุรีย์** โทร. 0-9887-8010 **นายไพโรจน์ หอมรสกล้า โทร.**
2	สรส.ภาคกลาง 001	โครงการติดตามประเมินผลโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข : ภาคกลาง	ทุกพื้นที่เป้าหมายของโครงการ สรส.ภาคกลาง	**รศ.ดร.เนาวรัตน์ พลายน้อย** **รศ.ดร.ศุภวัลย์ พลายน้อย** **นางสาวปรินธร บุญเนตร** ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม E-mail : shnpn@mahidol.ac.th, Shspn@mahidol.ac.th โทรศัทพ์ : 0-2800-2840-78 ต่อ 1313ม 1311 โทรสาร : 0-2441-9738
3	สรส.ภาคกลาง 002	โครงการโรงเรียนผู้นำชุมชนตำบลหนองหญ้าไซ	13 หมู่บ้านในต.หนองหญ้าไซ อ.หนองหญ้าไซ จ.สุพรรณบุรี	**นางสาวชไมพร วังทอง** 59/1 หมู่ที่ 5 ต.หนองหญ้าไซ อ.หนองหญ้าไซ จ.สุพรรณบุรี 72240 E-mail : Polly.pp@thaimail.com โทร.0-9985-4882
4	สรส.ภาคกลาง 003	โครงการพัฒนาธุรกิจเกษตรทางเลือกชุมชนดอนปรู : ผักพื้นบ้าน เกษตรลดต้นทุน	ชุมชน ต.ดอนปรู อ.ศรีประจัน จ.สุพรรณบุรี	**นางสาวจุฑารัตน์ จำปาเงิน** 54/1 ต.ดอนปรู อ.ศรีประจัน จ.สุพรรณบุรี 72140 E-mail : Ajutarat@thaimail.com โทร. 0-1013-4570

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
5	สรส.ภาคกลาง 004	โครงการส่งเสริมการรู้จักคุณค่าในตัวเองและชุมชน	ต.จรเข้สามพัน อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี	**นางสาวเบญจา ชาวเลาขวัญ** 4/1 ต.จรเข้สามพัน อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี 71170 E-mail : Abeja@lemonoline.com โทร. 0-9183-7513
6	สรส.ภาคกลาง 005	โครงการพัฒนาศักยภาพของเกษตรตำบลบ้านแหลม ในการทำการเกษตรกรรมลดต้นทุนที่เหมาะสม	ต.บ้านแหลม อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี	**นางสาวชลสรวง พลแสน** มูลนิธิข้าวขวัญ 21 ถนนเณรแก้ว ต.ท่าระหัด อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี 72000 E-mail : Lamhub_13@hotmail.com โทร. 0-9138-5344
7	สรส.ภาคกลาง 006	โครงการโรงเรียนเกษตรกรเพื่อพัฒนาข้าวอินทรีย์ชุมชน ต.วัดดาว อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี	ชุมชน ต.วัดดาว อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี	**นายณรงค์ อ่วมรัมย์** มูลนิธิข้าวขวัญ 21 ถนนเณรแก้ว ต.ท่าระหัด อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี 72000 E-mail : Thounglungpha@thaimail.com โทร. 0-6169-2115
8	สรส.ภาคกลาง 007	โครงการเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิตเพื่อสุขภาพที่ดีของ เกษตรกรตำบลไชยภูมิ	ต.ไชยภูมิ อ.ไชโย จ.อ่างทอง	**นางสาวพิมพ์พร ช้างทองคำ** 28/3 หมู่ที่ 8 ต.ไชยภูมิ อ.ไชโย จ.อ่างทอง 14140 E-mail : Pimporn_ch@chaiyo.com โทร.0-9745-3112
9	สรส.ภาคกลาง 008	โครงการโรงเรียนบ้านรักเด็กตำบลชัยฤทธิ์	โรงเรียนบ้านรักเด็ก บ้านทองหลางหมู่ 3 ต.ชัยฤทธิ์ อ.ไชโย จ.อ่างทอง	**นางสาวอรษา อาจหาญ** 6 ต.ชัยฤทธิ์ อ.ไชโย จ.อ่างทอง 14140 E-mail : Orasa.arjh@chaiyo.com โทร. 0-9128-7577
10	สรส.ภาคกลาง 009	โครงการส่งเสริมการทำเกษตรลดต้นทุนแก่เกษตรกรพื้นที่ ตำบลหลักแก้ว	ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง	**นางสาวอัฒยา สง่าแสง** 139/1 หมู่ที่ 7 ต.หลักแก้ว อ.วิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง 14110 E-mail : Attaya_l@hotmail.com โทร. 0-6080-3160

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
11	สรส.ภาคกลาง 010	โครงการการเปลี่ยนการทำเกษตรเคมีเป็นการทำเกษตรแบบลดต้นทุน	ต.บางระกำ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง	**นางสาวสายใจ ทองเติม** 15 หมู่ 1 ต.บางระกำ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง 14120 E-mail : Saisai21@hotmail.com โทร. 0-9929-1153
12	สรส.ภาคกลาง 011	โครงการคนรักสุขภาพตำบลไชยภูมิ	ต.ไชยภูมิ อ.ไชโย จ.อ่างทอง	**นางสาววลีรัตน์ จำนงค์เวช** 46 หมู่ที่ 2 ต.ไชยภูมิ อ.ไชโย จ.อ่างทอง 14140 E-mail : Waleerat_ch@chaiyo.com โทร. 0-9871-9871
13	สรส.ภาคกลาง 012	โครงการเชิงกลัดสดใสใส่ใจสุขภาพ	ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี	**นางสาวนันท์นภัส รุ่งแสง** 24/1 หมู่ที่ 2 ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี 16130 E-mail : Rungsaeng2510@thaimail.com โทร. 0-1357-7442
14	สรส.ภาคกลาง 013	โครงการการพัฒนาเตาเผาแม่น้ำน้อยแบบบูรณาการ	ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี	**นางสาวปราณีต นาคะเสโน** 35 หมู่ที่ 3 ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี 16130 E-mail : โทร. 0-3659-1259
15	สรส.ภาคกลาง 014	โครงการชีวภาพเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม	ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน จ.สิงห์บุรี	**นางสาวสิริรักษ์ โตอ่อน** 85 หมู่ที่ 1 ต.โพทะเล อ.ค่ายบางระจัน จ.สิงห์บุรี 16150 E-mail : โทร. 0-9830-5862
16	สรส.ภาคกลาง 015	โครงการพาน้องเรียนรู้สู่การพัฒนาด้านการเกษตร	โรงเรียนชุมชน ต.หัวไผ่ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี	**นางขวัญตา หริ่มสีบ** 16 หมู่ที่ 1 ต.หัวไผ่ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี 16000 E-mail : โทร. 0-9087-3101

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
17	สรส.ภาคกลาง 016	โครงการแนวคิดการพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่เรื่องการประกอบอาชีพทางการเกษตรและการดูแลสุขภาพของชุมชนตำบลหัวไผ่	ต.หัวไผ่ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี	**นางสาวสุภาวดี แกมทับทิม** 45 หมู่ที่ 2 ต.หัวไผ่ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี 16000 E-mail : Supawadee-kam@maildozy.com โทร. 0-6987-2189
18	สรส.ภาคกลาง 017	โครงการจัดกิจกรรมการเรียนรการสอนโดยใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนาพฤติกรรมอันพึงประสงค์ของเด็กบ้านหนองพังนาค	บ้านหนองพังนาค ต.เสือโฮก อ.เมือง จ.ชัยนาท	**นางสาวรัชนก เสือลอย** 160 ต.เสือโฮก อ.เมือง จ.ชัยนาท 10700 E-mail : โทร. 0-9098-4862
19	สรส.ภาคกลาง 018	โครงการพัฒนาช่องทางเพิ่มรายได้เกษตรกรบ้านอู่ตะเภา	บ้านอู่ตะเภา ต.อู่ตะเภา อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท	**นางวันดี บัวโภชน์** 7 หมู่ที่ 5 ต.อู่ตะเภา อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท 17170 E-mail : Buapotch@thaimail.com โทร. 0-5643-1312
20	สรส.ภาคกลาง 019	โครงการการพัฒนาองค์กรและการจัดการร้านค้าชุมชนตำบลหางน้ำสาคร	ร้านค้าชุมชน ต.หางน้ำสาคร อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท	**นายพลกฤษณ์ สังข์เต็ม** 83 หมู่ที่ 5 บ้านหางน้ำสาคร ต.หางน้ำสาคร อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท 10170 E-mail : Pollakit@thaimail.com โทร. 0-1973-2974
21	สรส.ภาคกลาง 020	โครงการเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพัฒนาอาชีพที่ยั่งยืน	ต.ตลุกดู่ อ.ทัพทัน จ.อุทัยธานี	**นายสุจินต์ เกษการ** 136 หมู่ที่ 14 ต.ตลุกดู่ อ.ทัพทัน จ.อุทัยธานี 61120 E-mail : Sujin_katekan@hotmail.com โทร. 0-1037-9304
22	สรส.ภาคกลาง 021	โครงการวิถีเกษตรเพื่อการลดต้นทุน กรณีศึกษา : เกษตรกร ต.ประดู่ยืน อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี	ต.ประดู่ยืน อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี	**นายกิตติ บุตรสิงห์** 45 หมู่ที่ 2 ต.หัวไผ่ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี 16000 E-mail : Kittiboodsing@hotmail.com

				โทร. 0-9815-3476

ที่	รหัสโครงการ	ชื่อโครงการ	พื้นที่เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบโครงการ
23	สรส.ภาคกลาง 022	โครงการลดภาระหนี้สินโดยการลดต้นทุนทางการเกษตร	ต.หมกแกว อ.หนองขาหย่าง จ.อุทัยธานี	**นางสาวบุญถึง คงเขียว** 40 ต.หมกแกว อ.หนองขาหย่าง จ.อุทัยธานี 61130 E-mail : Boottung01@hotmail.com โทร. 0-6842-6320
24	สรส.ภาคกลาง 023	โครงการลดต้นทุนการผลิตโดยใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ	ต.หนองสระ อ.ทัพทัน จ.อุทัยธานี	**นางลัดดา พลบุตร** 53 หมู่ที่ 3 ต.หนองสระ อ.ทัพทัน จ.อุทัยธานี 61120 E-mail : Sa_ves@hotmail.com โทร. 0-6020-1067
25	สรส.ภาคกลาง 024	โครงการลดต้นทุนการผลิตโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด กรณีศึกษา : เกษตรกรต.ทุ่งพง อ.หนองฉาง จ.อุทัยธานี	ต.ทุ่งพง อ.หนองฉาง จ.อุทัยธานี	**นางสาวสุธารัตน์ เหมะ** 20 ต.ทุ่งพง อ.หนองฉาง จ.อุทัยธานี 61110 จ.ชัยนาท 10170 E-mail : Sutharat_h@hotmail.com โทร. 0-9995-23270

ภาคผนวก 4

โครงการวิจัย
“กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน”

ชื่อโครงการวิจัย“กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน”

หลักการและเหตุผล

การพัฒนาชุมชน ในฐานะที่เป็นกลไกการดำเนินงานของภาครัฐ มีกำเนิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบทั่วโลก เป็นเวลากว่า 50 ปี แต่หากพิจารณาว่าเป็นความพยายามในการดำรงชีวิตและการจัดการตนเองของชุมชนแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามีมาพร้อมกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เลยทีเดียว

การพัฒนาชุมชน จะให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างการเรียนรู้ เนื่องด้วยการเรียนรู้เป็นกระบวนการและเครื่องมือในการพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม นำไปสู่การจัดการความสัมพันธ์โดยเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ไปสู่ความเสมอภาค สนับสนุนให้ชุมชนมีโอกาสกำหนดตนเอง (self-direction) จัดการความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องในประเด็นและระดับต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ การเรียนรู้ก่อให้เกิดผลในระดับต่าง ๆ ได้แก่ ความสามารถในคิดต่อยอด ปรับประยุกต์ไปสู่การปฏิบัติ (transaction) และการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ (transformation) ในวิธีคิด ระบบคุณค่า และพฤติกรรม

แม้ว่าการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย ภายใต้มโนทัศน์ “ชุมชนเข้มแข็ง” หรือ “ชุมชนเป็นสุข” จะมีกระบวนการ เทคนิคและวิธีการเสริมสร้างการเรียนรู้ในหลายลักษณะ แต่ก็ยังจำเป็นที่จะต้องแสวงหาคำตอบว่า การจัดการเรียนรู้ต่าง ๆ นั้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและมีมิติของการจัดการความรู้ อย่างไร เพราะเหตุใดชุมชนสร้างตัวชี้วัดความสุขของได้อย่างไร ด้วยกระบวนการอะไร ภายใต้บริบทและเงื่อนไข ใดบ้าง

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภายใต้การสนับสนุน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นโครงการที่พัฒนาขึ้นด้วยความมุ่งมั่นและพันธกิจร่วมของภาคีเครือข่ายการพัฒนาและการจัดการเรียนรู้ทั้งองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาที่เปิดโอกาสให้ชุมชนและภาคีเครือข่ายการพัฒนาได้หันกลับมามองตนเองและรู้เท่าทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลง โดยโครงการ สรส. ทำหน้าที่เป็นกลไกการประสานความร่วมมือของภาคีต่างๆ ทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และนโยบาย เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้เชิงประเมินและการส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่จะทำให้เกิดสุขภาวะและการสร้างสรรค์ชุนชนแห่งการเรียนรู้

การดำเนินการของโครงการตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมา มีการดำเนินงานในพื้นที่รูปธรรมจำนวนกว่า 200 ชุมชน 44 โครงการ ใน 19 จังหวัด ที่มีฐานทุนเดิมของการทำงานและการเรียนรู้ ผลจากการดำเนินงานก่อให้เกิดการเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้ในหลายรูปแบบและหลายระดับ ซึ่งเกิดจากรูปธรรมของการปฏิบัติจริง เป็นกระบวนการที่สนับสนุนให้ชุมชนมีโอกาสกำหนดแผนงานและเป้าหมายความสุขของตนเอง รวมทั้งการสร้างตัวชี้วัดเพื่อประเมินตนเอง ควบคู่กับการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระหว่างภาคีผู้ร่วมงานทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการ

การดำเนินงานกล่าว ก่อให้เกิดความรู้ในเรื่องต่างๆเป็นอย่างมาก อาทิ การจัดการโครงการแบบมีส่วนร่วม การสนับสนุนให้ชุมชน นักพัฒนาและภาคีที่เกี่ยวข้อง ได้สรุปบทเรียน สังเคราะห์ความรู้ของตนเองในกิจกรรมเชิงประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การเกษตรแบบยั่งยืน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา องค์กรชุมชนพึ่งตนเอง ฯลฯ

ดังนั้น ในยุคสมัยของสังคมแห่งความรู้และปัญญา ซึ่งชุมชนเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของฐานรากของสังคมเป็นอย่างยิ่ง จึงมีความจำเป็นในสร้างชุดความรู้จากกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติงานจริงในระดับชุมชนหมู่บ้าน/ท้องถิ่น ซึ่งเป็นภาคีร่วมในโครงการ สรส. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ และการพัฒนาระบบงาน ของชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง

โจทย์การวิจัย

1. ชุมชนมีกระบวนการ วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือในการเรียนรู้และการจัดการความรู้อย่างไร เพื่อเป้าหมายอะไร เพราะเหตุใด

2. การเรียนรู้และการจัดการความรู้ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยชุมชนสามารถกำหนดเป้าหมาย (ความสุข) และมีการสร้างตัวชี้วัด ได้อย่างไร มีเงื่อนไข ปัจจัยและบริบทใดบ้างที่เกี่ยวข้อง

3. บทบาทของกลไกและภาคีที่เกี่ยวข้องมีผลต่อการดำเนินงานและการขยายผลการเรียนรู้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การจัดการความรู้ และการจัดการตนเองของชุมชน

2. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์เงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ที่นำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชน

3. ประมวลข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการเรียนรู้และการปฏิบัติร่วมกับชุมชน รวมทั้งการสร้างตัวชี้วัดสุขภาวะชุมชน

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาตามเนื้อหาสาระและกิจกรรมหลักของโครงการซึ่งสามารถแบ่งเป็น 4 ประเด็นศึกษา ได้แก่ 1) การจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ 2) การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน 3) การจัดการศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา 4) องค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง โดยมีขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

1. ที่มาของโครงการ
2. ปรัชญาและแนวคิดในการเรียนรู้จากฐานของโครงการย่อย
3. วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือ
   ลักษณะ จุดแข็งและจุดอ่อน ของวิธีการ เทคนิคและเครื่องมือ
   ในบริบทของโครงการ ตามประเด็นเรื่อง
4. บทบาทของกลไก ภาคี ที่เกี่ยวข้อง (มีใคร ฝ่ายใด มีบทบาทอย่างไร)
5. ผลการเรียนรู้
   5.1 ใครเรียนรู้ เรียนรู้เรื่องอะไร
   5.2 ผลการเรียนรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
      5.2.1 เรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมาย (ความสุข)
      5.2.2 เรียนรู้เพื่อการจัดการ
         - การจัดการความสัมพันธ์
         - การจัดการทรัพยากร และการจัดการความรู้
   5.3 เรียนรู้เพื่อการทบทวนและประเมินเป้าหมายโครงการ (ตัวชี้วัด)
6. การขยายผลกระบวนการเรียนรู้สู่สังคม
   6.1 กลยุทธ์การขยายผล
   6.2 กลไกและภาคีในการดำเนินงาน

ขอบเขตด้านพื้นที่

ทำการศึกษาจากชุมชนพื้นที่ในโครงการ สรส. ซึ่งประกอบด้วย ภาคเหนือ 5 โครงการ ภาคอีสาน 14 โครงการ รวม 19 โครงการ

1. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากร - ธรรมชาติ ได้แก่

1) โครงการจัดการเรียนรู้และพัฒนาพื้นที่รูปธรรมลุ่มน้ำแม่ต๋ำ จ.พะเยา
2) โครงการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่วาง จ.เชียงใหม่
3) โครงการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลำห้วยหลวงตอนล่าง จ.หนองคาย
4) โครงการพิทักษ์ธรรมชาติเพื่อชีวิตและการจัดการป่าชุมชน จ.อุบลราชธานี
5) โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข กรณีศึกษาบทเรียนการจัดการพลังงานระดับท้องถิ่น จ.สุรินทร์

2. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน ในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ได้แก่

1) โครงการพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการจัดการความรู้ด้านเกษตรยั่งยืนของ สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จ.เชียงใหม่
2) โครงการพัฒนาพื้นที่รูปธรรมการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อลดการใช้สารเคมีสู่เกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน
3) โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรปลอดสารผิดบ้านพิงพวย-โนนรัง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
4) โครงการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน จ. นครพนม

3. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนในการจัดการศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ได้แก่

1) โครงการพัฒนาและสืบสานลายไต บ้านเปียงหลวง จ.เชียงใหม่
2) โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ กรณีศึกษาบทเรียนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพของชุมชนด้านสมุนไพรและการนวดไทย จ.สุรินทร์
3) โครงการศึกษาภูมิปัญญากับการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย จ.นครราชสีมา
4) โครงการเรียนรู้สร้างพัฒนาบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งพาตนเอง จ.ชัยภูมิ

4. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ได้แก่

1) โครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข กรณีศึกษา บทเรียนการแก้ไขปัญหาความยากจนพื้นที่ชายแดน จ.สุรินทร์
2) โครงการสรุปบทเรียนกระบวนการเรียนรู้การเสริมสร้างสุขภาพแก่เด็กและชุมชนตำบลกาบเชิง จ.สุรินทร์
3) โครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการพึ่งตนเองและอยู่ดีมีสุข จ.มหาสารคาม
4) โครงการศึกษาบทบาทผู้หญิงกับการพัฒนาเครดิตยูเนียน ต.ตระแสง อ.เมือง จ.สุรินทร์
5) โครงการศึกษาการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรทุนบ้านส้มโฮง ต.โนนสวรรค์ อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด

6) โครงการศึกษาขบวนการเรียนรู้ของผู้นำกับการพัฒนาชุมชนให้เป็นสุข จ.ขอนแก่น

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. การพัฒนาชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ถือได้ว่า เป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนที่เสริมสร้างให้สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการตัดสินใจและกำหนดตนเอง (self – direction) ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งและสุขภาวะของชุมชน จะเห็นได้ว่า ในกระบวนการทำงานของชุมชนที่มุ่งลดทุกข์ สร้างสุข อันประกอบด้วย การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อรู้จักตนเอง ชุมชน และสังคม การกำหนดแผนงานหรือกิจกรรม การลงมือปฏิบัติงาน และการประเมินผลการทำงาน ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งสิ้น

“กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนหมายถึง สิ่งที่เรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น... การเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากสำนึกสาธารณะการเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่น นอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้” (เดวิท แมทิวส์ เขียน, ฐิรวุฒิ เสนาคำ แปล, 2540)

2. การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้

คำว่า “การเรียนรู้” (Learning) และ “กระบวนการเรียนรู้” (Learning Process) ถูกใช้ในฐานะของคำที่มีความหมายแตกต่างกัน และในบางบริบทก็ถูกใช้แทนกันในฐานะของคำที่สื่อความหมายอย่างเดียวกัน โดยเป็นคำที่อธิบายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ที่สมควร เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ซึ่งมีขอบเขตครอบคลุมความหมาย 2 ประการ คือ การเรียนรู้ในความหมายของ “กระบวนการเรียนรู้” (Learning Process) ที่หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และการเรียนรู้ในความหมายของ “ผลการเรียนรู้” (Learning Outcome) ซึ่งได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้

ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงการเรียนรู้ จึงไม่ใช่การให้ความหมายของการกระทำที่เป็นกิริยาแยกออกมาพิจารณาเดี่ยวๆ เช่น การอ่าน-การฟัง การสังเกต การคิด แต่การเรียนรู้เป็นกระบวนการ ซึ่งนักวิชาการหลายท่านใช้คำว่า **กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนและการปฏิบัติให้รู้** แทนคำว่า การเรียนรู้ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคำ/สิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ

ความรู้ (knowledge) *คือ ผลลัพธ์ของการเรียนรู้* โดย*การเรียนรู้เป็นกระบวนการ* ที่มีความต่อเนื่อง มีการงอกเงยและเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งด้านบวก และด้านลบ นั่นคือ คนที่รู้แล้ว อาจลดทอน จางลง หรือรู้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงกับสามารถลบล้างความรู้เดิมหรือเปลี่ยนเป็นความรู้ชุดใหม่

การเรียนรู้ คือ กระบวนการทางความคิดและการกระทำที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระของความรู้ และการปฏิบัติที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงปริมาณความรู้ของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการนึกคิด การวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา โดยการเรียนรู้ในเรื่องใดๆ คือ ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์และ

การเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การกระทำที่มีกระบวนการทางความคิด ความรู้ เข้ามาเกี่ยวข้องพร้อมกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดข้อสรุปและมีเป้าหมายในการเรียนรู้

ผู้รู้ หรือ ผู้ที่มีความรู้ ในทฤษฎีการเรียนรู้สมัยใหม่ ถือว่า ความรู้มีอยู่ในทุกที่ ทุกคนแต่เราไม่อาจสรุปได้ว่า ทุกคนจะต้องรู้ทุกเรื่อง หรือมีบางคนที่ไม่รู้อะไรเลย บางครั้งเราอาจรีบด่วนสรุปผู้รู้ว่า เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและสติปัญญาในทุกเรื่อง แต่ในความเป็นจริงผู้รู้ อาจจะรู้ในเรื่องที่เขาได้เรียนรู้และทำจากประสบการณ์ในชีวิตจริง เช่น นายแพทย์ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการผ่าตัดเป็นอย่างดี แต่อาจจะไม่เข้าใจวิถีชีวิตของผู้ป่วยก็ได้ ดังนั้น ผู้รู้จึงมีความสัมพันธ์กับความรู้และการเรียนรู้ที่แต่ละบุคคลได้รับหรือมีประสบด้วยตนเอง

อย่างไรก็ดี เทคนิคการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ดีควรเป็นเทคนิคแบบผสมผสานและคำนึงถึงหลักการสำคัญต่างๆ คือ

1) การเรียนรู้ที่สมพันธ์กับการดำรงชีวิต
2) การเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
3) การเรียนรู้ที่ให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5) คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย อาทิ เพศ วัย อาชีพ พื้นฐานการศึกษา และประสบการณ์ ฯลฯ

3. การจัดการความรู้

คำว่า การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหา การยกระดับ การพัฒนาและการประยุกต์ใช้ความรู้เป็นเครื่องมือที่เพิ่มมูลค่าขององค์กร ชุมชนที่มีการเรียนรู้ การจัดการความรู้ประกอบด้วยกิจกรรมและกระบวนการต่างๆ เช่น

- การขุดค้นและรวบรวมความรู้
- การจัดหมวดหมู่ความรู้
- การจัดเก็บความรู้
- การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดความรู้
- การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้
- การสร้างความรู้ใหม่
- การประยุกต์ใช้ความรู้
- การเรียนรู้จากการใช้ความรู้

ในมุมมองของการจัดการความรู้ ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. Explicit knowledge ความรู้ที่ชัดแจ้ง เป็นความรู้ภายนอกที่จับต้องได้ สามารถถ่ายทอดให้คนอื่นๆ ได้ง่าย เช่น ความรู้ที่อยู่ในคู่มือ ตำรา มีคำอธิบาย เป็นความรู้ที่มีเหตุผล สามารถพิสูจน์ได้ และโดยส่วนใหญ่เป็นความรู้เฉพาะสาขา หากเราต้องการรู้เกี่ยวกับวัตถุต่างๆ ในธรรมชาติ เราก็สามารถเรียนได้จากวิชาฟิสิกส์ จากวิชาชีววิทยา เป็นต้น ถ้าเราต้องการรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ก็สามารถค้นคว้าได้ในตำราด้านสังคมศาสตร์

2. Tacit knowledge เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล เป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ อยู่ในสมอง ในความคิด อาจเป็นความเชื่อ เป็นค่านิยม และมักเป็นความรู้ที่ยากจะถ่ายทอดออกมาเป็นถ้อยคำได้ทั้งหมด ความรู้เหล่านี้ อาจเกิดจากสัญชาตญาณหรือการปฏิบัติตน ความรู้เช่นนี้ถ่ายทอดโดยตรงได้ยากเป็นความรู้ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง

ในสภาพความเป็นจริงชุมชนทุกชุมชนที่มีการสืบทอดและดำรงวิถีชุมชนอยู่ได้นั้น ปัจจัยสำคัญเป็นเพราะชุมชนมีความรู้ อันเกิดจากประสบการณ์การปฏิบัติจริง มีการสั่งสม สืบทอด ปรับเปลี่ยนและสร้างความรู้ใหม่ตลอดเวลา แต่ส่วนใหญ่ความรู้ของชุมชนมักจะมีลักษณะเป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล ดังนั้น หากมีการเสริมสร้างพลังการจัดการความรู้ของชุมชน ก็จะเป็นการสนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้ที่ชัดแจ้งสามารถสร้างให้เกิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ

ในปัจจุบัน ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice) เป็นชุมชนการจัดการความรู้ที่มีชีวิตชีวาและตั้งอยู่บนฐานประสบการณ์ทำงานจริงของผู้เข้าร่วม เชื่อมต่อกับการพัฒนางานที่ทำอยู่ในขณะนั้นและพัฒนาความสามารถของบุคคล กลุ่มคนที่ไปด้วยในขณะเดียวกัน

4. ชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning community)

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ หมายถึง ชุมชนที่มีการดำเนินชีวิตเพื่อส่วนรวมอันเกิดจากการคิด และการปฏิบัติร่วมกัน เป็นชุมชนที่ทำงานไปพร้อมๆ กับการเรียนรู้ การสั่งสมความรู้ และสร้างความรู้ใหม่เพื่อนำไปพัฒนางานและชีวิต ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ การปฏิบัติ การทบทวนและประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา

ผลลัพธ์ (Output) ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ การสร้างเป้าหมายร่วม และผลงานตามที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น ซึ่งมี 2 ลักษณะ ได้แก่

1) การเรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมายหรือการสร้างสุขภาวะของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการ/เครื่องมือที่ทำให้

- เกิดการกระตุ้นเตือนที่ทำให้คนในชุมชนมองเห็นเป้าหมายหรือทิศทางร่วม
- เห็นและตระหนักถึงความร่วมมือระหว่างกัน
- เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
- สร้างข่ายความสัมพันธ์และสร้าง “พลังร่วม” ในการทำงาน
- สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน
- เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างการจัดการตนเองของชุมชนอย่างมีเป้าหมาย

2) การเรียนรู้เพื่อการประเมินตนเอง ได้แก่ การรู้จักและรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งมีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และบริบทที่เกี่ยวข้องกับงาน ชีวิต และชุมชน โดยนัยแห่งการเรียนรู้เชิงประเมิน (reflexive learning) ที่สะท้อนประสบการณ์และบทเรียนของกันและกัน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิธีคิด วิถีปฏิบัติ หรือการปรับเปลี่ยนตนเองทั้งในด้านความคิดและพฤติกรรม

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีสามารถกำหนดตนเอง (self-direction) จะทำให้ชุมชนนั้นมีการเปลี่ยนแปลงและมีการเรียนรู้ตลอดเวลา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

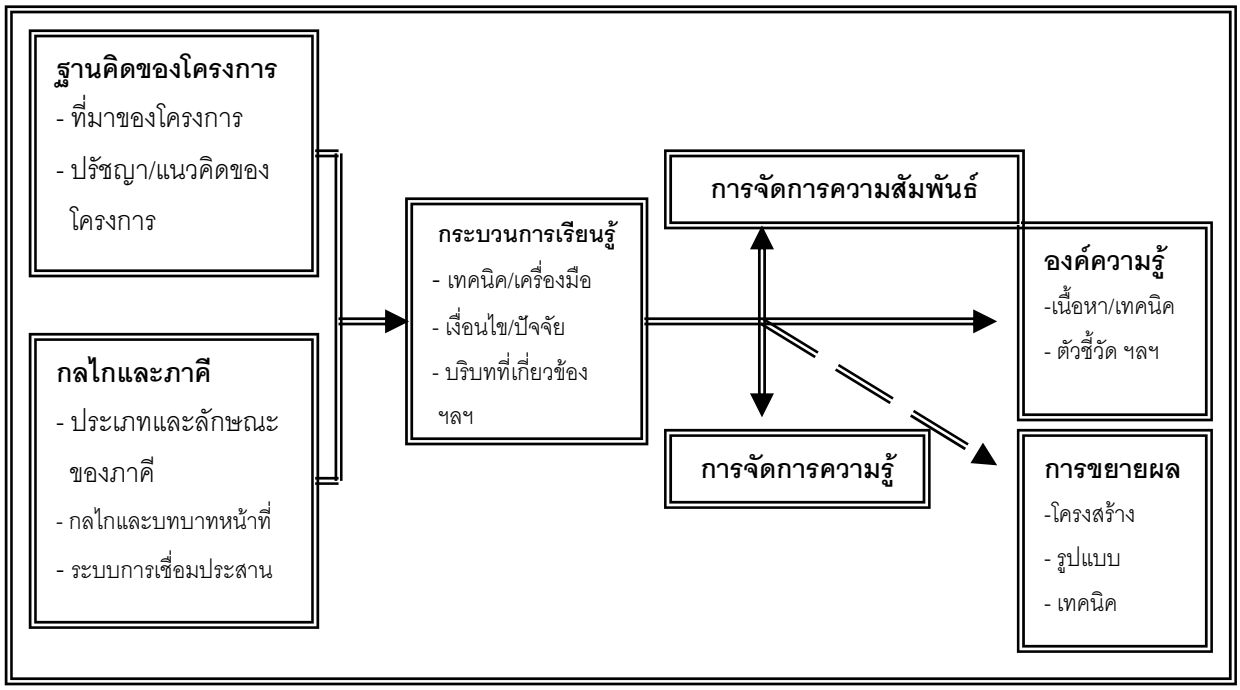

ขั้นตอนและวิธีการศึกษาวิจัย

ขั้นตอนการศึกษาวิจัย คณะผู้ศึกษา กำหนดการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชุดโครงการ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ โดยมีขั้นตอนและวิธีการศึกษาวิจัยดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสาร รายงานการดำเนินงาน ชุดความรู้ ที่มีการบันทึกและจัดทำในลักษณะต่างๆ จากโครงการย่อยหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 4 ประเด็นศึกษา

2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่รูปธรรม 19 โครงการ โดยตระหนักถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (intersubjectivity) การสะท้อนกลับ (reflexive learning) มีส่วนร่วมวิเคราะห์และสังเคราะห์ ระหว่างผู้นำชุมชน ผู้ร่วมดำเนินงาน นักวิจัยท้องถิ่นและนักวิชาการประจำกลุ่มศึกษา
โดยวิธีการดังนี้

2.1 จัดกลุ่มสนทนากับผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

2.2 สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักในระดับโครงการ

3. จัดเวทีวิจัยระหว่างภาคตามประเด็นศึกษา เพื่อประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ระหว่างนักวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ

4. จัดทำรายงานวิจัยตามประเด็นศึกษาจำนวน 4 เรื่อง

5. ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดทำรายงานวิจัยในภาพรวม

ขั้นตอนการดำเนินการ	วิธีการดำเนินการ
1. ศึกษาจากเอกสาร รายงานการดำเนินงาน ชุดความรู้ ที่มีการบันทึกและจัดทำในลักษณะต่างๆ จากโครงการย่อยหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 4 ประเด็นศึกษา	1. ศึกษาเอกสาร รายงานการดำเนินการ ที่ว่าด้วย ที่มา กรอบแนวคิด กิจกรรม ประเด็นสำคัญ กระบวนการ วิธีการ เครื่องมือในการจัดการเรียนรู้ และชุดความรู้ที่ผลิตขึ้น 2. วิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อกำหนดสาระสำคัญของกระบวนการและชุดความรู้จากเอกสารทั้งหมด 3. กำหนดโครงร่าง/ประเด็นที่จะศึกษาเพิ่มเติมจากพื้นที่รูปธรรม เพื่อสังเคราะห์การจัดการเรียนรู้ของชุมชน
2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่รูปธรรม 19 โครงการ โดยวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมวิเคราะห์และสังเคราะห์ ระหว่างกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ร่วมดำเนินงาน นักวิจัยท้องถิ่น และนักวิชาการประจำกลุ่มศึกษา ดังนี้ - จัดกลุ่มสนทนากับผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ - สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักในระดับโครงการ	1. เก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่รูปธรรม แยกตามประเด็นศึกษา 4 กลุ่ม โดยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา/แลกเปลี่ยนเรียนรู้ (intersubjectivity) ร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ระหว่างผู้นำชุมชน ผู้ร่วมดำเนินการ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการย่อยนักวิจัยท้องถิ่น และนักวิชาการประจำกลุ่ม 2. สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักในระดับโครงการ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน 3. วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อกำหนดประเด็นที่มีความสำคัญในระดับโครงการและประเด็นที่ศึกษา
3. จัดเวทีวิจัยระหว่างภาคตามประเด็นศึกษา เพื่อประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์ระหว่างนักวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ	1. นำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามประเด็นศึกษา เข้าร่วมเวทีระหว่างภาค เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิ 2. ประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ ความรู้ในภาพรวมของประเด็นที่ศึกษา
4.จัดทำรายงานวิจัยตามประเด็นศึกษา จำนวน 4 เรื่อง และภาพรวม 1 เล่ม	1. เขียนและพัฒนาชุดความรู้ ตามประเด็นที่ศึกษา 4 กลุ่ม ซึ่งอาจมีการสะท้อนข้อมูลให้กับชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการ 2. เผยแพร่ข้อมูล/ชุดความรู้ ในลักษณะบทความ หนังสือชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ และวีดีทัศน์ CD

ระยะเวลาในการดำเนินการ

1 กรกฎาคม – 31ธันวาคม 2548 รวมระยะเวลา 6 เดือน

กิจกรรมตามเวลาที่กำหนด

กิจกรรม	ระยะเวลา 6 เดือน						หมายเหตุ
	1	2	3	4	5	6	
- ศึกษาข้อมูล/ที่มาของโครงการจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - กำหนดกรอบในการวิเคราะห์สังเคราะห์และสาระสำคัญในแต่ละประเด็นศึกษา ทั้ง 4 กลุ่ม	—	—					
- เก็บรวบรวมและแลกเปลี่ยนข้อมูลในเชิงลึก (เพิ่มเติม) จากพื้นที่รูปธรรม 19 โครงการและตามประเด็นที่ศึกษา		—	—				
- จัดเวทีวิจัยระหว่างภาค และวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล			—				
- ประมวลผล/วิเคราะห์ข้อมูล - พัฒนาและเขียนเป็นชุดความรู้ ทั้ง 4 เรื่อง และภาพรวม 1 เล่ม			—	—	—		
- จัดพิมพ์เป็นหนังสือ/ชุดความรู้ - เผยแพร่ความรู้สู่สังคม						—	

ผลงาน

1. รายงานวิจัย 4 เรื่องตามประเด็นศึกษา
2. รายงานการสังเคราะห์ภาพรวม 1 เล่ม
3. พัฒนาความรู้และทักษะการวิจัยชุมชนของนักวิจัยรุ่นใหม่ จำนวน 10 คน
4. ได้ชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ที่มีความเหมาะสมต่อการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาในระดับชุมชน ท้องถิ่น และนโยบาย

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เสริมสร้าง – พัฒนาศักยภาพและกลไกการจัดการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ นักจัดการความรู้ ผู้นำท้องถิ่น นักวิจัย ผู้ทรงคุณวุฒิอย่างต่อเนื่อง
2. การขับเคลื่อนงานชุมชนด้วยฐานความรู้ และการพัฒนารูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมต่อกระบวนการเรียนรู้ในระดับต่างๆ
3. ขยายภาคีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ทั้ง ระดับชุมชน ผู้ปฏิบัติงานและระดับนโยบาย

บุคลากรดำเนินการ

1. ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัย

รองศาสตราจารย์ปาริชาติ วลัยเสถียร

ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2. ที่ปรึกษาโครงการฯ

- รศ.ดร.สุจินต์ สิมารักษ์
- ผศ. สมพงษ์ บุญเลิศ
- อ.สุริยา สมุทคุปต์
- คุณทรงพล เจตนาวณิชย์

3. นักวิชาการส่วนกลาง/ผู้ประสานโครงการ สรส.

1. พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
2. นางสาวณัชฎา อินทรสุวรรณ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
3. นางสาวสิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

4. นักวิชาการ นักวิจัยท้องถิ่น ผู้ประสานงานประจำกลุ่ม/ประเด็นการศึกษา

1) กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน: กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

- อาจารย์มานะ นาคำ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น หัวหน้าฯ
- นางสาวสหัทยา วิเศษ โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนาฯ
- นางวิจิตรา ชูสกุล มูลนิธิพัฒนาอีสาน

2) กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน : กรณีศึกษาการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

- รศ.ดร.อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้าฯ
- นางสาวอรุณี เวียงแสง ศูนย์ประสานงาน สกว. จ.แม่ฮ่องสอน
- นักวิจัยท้องถิ่น

3) กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน : กรณีศึกษาการจัดการด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ผศ. สายันต์ ไพรชาญจิตร์ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน
  คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หัวหน้าฯ
- นางนัยนา หวายคำ มูลนิธิพัฒนาเพื่อการภาคเหนือ
- นางนิลวดี พรมพักพิง สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

4) กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน : กรณีศึกษาการพึ่งพาตนเองและการจัดการองค์กรชุมชน

- อาจารย์สมพันธ์ เตชะอธิก
  คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น หัวหน้าฯ
- นายปิยศักดิ์ สุคันธพงษ์ นักวิชาการอิสระ
- นางสาววันเพ็ญ อินทศิลา สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เอกสารอ้างอิง

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ,ฝ่ายวิชาการ,สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ ครั้งที่ 1 เรื่อง *"การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง".* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

_____. ฝ่ายวิชาการ,สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 2 เรื่อง *"กระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน"* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

_____. ฝ่ายวิชาการ,สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 3 เรื่อง *"กระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน"* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

_____. ฝ่ายวิชาการ,สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการนวัตกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 5 เรื่อง *"กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน"* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2548.

เดวิท แมทิวส์ เขียน, ฐิรวุฒิ เสนาคำ แปล. *จากปัจเจกสู่สาธรณะกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง.* กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

ทิศนา แขมมณี และคณะ, *กระบวนการเรียนรู้ : ความหมายแนวทางการพัฒนาและปัญหาข้องใจ.* กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2546.

ปิยนาถ ประยูร, *System Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ.* กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2548.

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น. เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) 2547.

วิจารณ์ พานิช. *การจัดการความรู้.* กรุงเทพมหานคร : สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม 2546.

_____. องค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization). กรุงเทพมหานคร : สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2546.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการโบราณคดีชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. 2547

สหัทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. 2547

อานันท์ กาญจนพันธ์. ทะลุกรอบคิดของทฤษฎี. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษญวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2546

ภาษาอังกฤษ

Campfens, Hubert (edited) Community Development Around the World. practice, theory, research, training. University of Toronto Press. Canada. 1999

Hettne, Bejorn. Developmment Theory and the Three World. New York: Longman Group Ltd. 1995.

Irene Guijt and Meera Kaul ShAh, The Myth of Community. London : UK. Intermediate Technology Publications Ltd, 1999.

Ife, Jim Community Development. Longman. Australia Pty Ltd. 1995

Munck,Ronaldo & O'Hearn, Denis Critical Development Theory. Zed Book. London & New York. 1999

Melissie Clemmons Rumizen. Knowledge Management. Indianapolis, IN,USA. Apearson Education Company, 2002.

Rubin, J Herbert & Irene Community Organizing and Development. Allyn&Bacon USA.2001

Wenger, Etienne Community of Practice learning, Meaning and identity Cambridge University Press 2004

ภาคผนวก 5

สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการ
“นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข”
(จำนวน 5 ครั้ง)

ภาคผนวก 5.1

ครั้งที่ 1

เรื่องการเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : สู่สุขหรือสู่ทุกข์

รายงานสรุปการสัมมนาวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 1 เรื่อง “การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : สู่สุข หรือสู่ทุกข์” วันที่ 28 เมษายน 2547 ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวิร์น กรุงเทพมหานคร

****

ความเป็นมา

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) เป็นโครงการ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยมีภารกิจ คือ เป็นแกนกลางหลักในการสนับสนุน ส่งเสริม และประสานเชื่อมโยงกับภาคีฝ่ายต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน โดยเฉพาะการร่วมกันตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับเป้าหมายของการเรียนรู้ และกระบวนการ วิธีการที่ก่อให้เกิดการเรียน ที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือการแก้ปัญหาความทุกข์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง

โดยมีเป้าหมายหลัก คือ 1) การสร้างและพัฒนาคนทำงานทางสังคมทั้งในด้านการส่งเสริมและการจัดการความรู้ 2) สร้างองค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายชุมชนเป็นสุข 3) พัฒนากลไกและระบบการดำเนินงานในเชิงสถาบัน ที่มีความต่อเนื่องและมีระบบการจัดการที่เหมาะสม 4) สรุปขยายผลสู่วงกว้าง ทั้งในระดับท้องถิ่นและเชิงนโยบาย

วัตถุประสงค์ของโครงการฯ คือ 1) เพื่อพัฒนาระบบและกลไกการดำเนินงานในการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเป็นสุขและเข้มแข็ง 2) เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งระหว่างชุมชนด้วยกันและภาคีที่เกี่ยวข้อง ในการสร้างความเข้าใจและการปรับตัวเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานของชุมชนท้องถิ่น 3) เพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งวิธีคิด กระบวนการ ชุดความรู้/เครื่องมือ และกลไกการจัดการ ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ชุมชนเป็นสุข

ส่วนกระบวนการทำงานนั้น มุ่งเน้นการทำงานในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. การทำงานบนฐานทุนเดิม โดยเป็นการทำงานที่ให้ความสำคัญกับทุนเดิมที่มีอยู่ทั้งในด้านที่เป็นบุคคล อาทิ นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น นักพัฒนาองค์กรเอกชน ภาครัฐ ฯลฯ กลไกการทำงาน อาทิ ประชาคม องค์กรภาคประชาชน โหนดหรือกลไกของหน่วยงานสนับสนุนด้านวิจัยและพัฒนา เช่น สกว. สสส. พอช. และฐานข้อมูล/ความรู้ที่มีอยู่

2. เน้นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติการกับภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ (ได้แก่ การพัฒนากลไกการจัดการ การเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ งานข้อมูล วิชาการ ตลอดจน งานเผยแพร่และประชาสัมพันธ์)

3. การสร้าง/พัฒนากลไก คนทำงาน การพัฒนาแกนนำหรือคนทำงานในพื้นที่ ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในระยะยาว โดยเน้นการหนุนเสริมคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจงานด้านสังคมให้พัฒนาไปสู่การเป็น “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” “นักจัดการความรู้ท้องถิ่น”

4. การขับเคลื่อนงานด้วยฐานข้อมูลและความรู้ รวมถึงการพัฒนารูปแบบการสื่อสาร วิธีการสื่อสารที่เหมาะสม โดยส่งเสริมให้มีการรวบรวม ประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างความรู้ และการนำข้อมูล ความรู้ไปใช้ในกิจกรรมที่เกิดขึ้น รวมทั้งเผยแพร่ชุดความรู้/เครื่องมือที่เอื้อต่อการส่งเสริมศักยภาพและนวัตกรรมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องของฝ่ายต่างๆ

ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และการดำเนินงานตามโครงการดังกล่าว โครงการสรส. ร่วมกับ โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สกว. และภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงได้จัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการ ภายใต้หัวเรื่อง **"นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข" ครั้งที่ 1** ที่มุ่งเน้น เรื่อง **"การเรียนรู้ของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง : สู่สุข หรือ สู่ทุกข์"** โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองและสร้างความเข้าใจร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. และภาคีใน เรื่อง 1) สถานการณ์การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง 2) ปัญหา อุปสรรค ในการรับรู้ เรียนรู้และปรับตัวของชุมชน 3) การเรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดเพื่อชุมชนเป็นสุข 4) เงื่อนไข ปัจจัย เครื่องมือ และวิธีการในการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่เป้าหมาย

โดยมีผู้เข้าร่วมสัมมนา ประมาณ 160 ท่าน ได้แก่ 1) วิทยากร ผู้ทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในด้านต่างๆ อาทิ ด้านจิตวิญญาณ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 2) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ สรส. ประกอบด้วย คณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการบริหาร หัวหน้าโครงการ ทีมติดตามและประเมินผล และ 3) ภาคี อาทิ โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น โครงการชุมชนเป็นสุข กรมการพัฒนาชุมชน วิทยาลัยการจัดการทางสังคม ฯลฯ โดยมีข้อสรุปการสัมมนา ครั้งที่ 1 ดังนี้

1. ความหมาย "นวัตกรรม" และ "การเรียนรู้"
2. การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน
3. นวัตกรรมการเรียนรู้ : กรณีตัวอย่าง
   - โครงการจัดทำตัวชี้วัดความสุข โดย นพ. อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกุล
   - โครงการสรส. ภาคกลาง
4. สถานการณ์และการเรียนรู้ของชุมชนใน ๔ ภาค

➢ *ตอนที่ 1 : ความหมาย "นวัตกรรม" และ "การเรียนรู้"*

ดร.ประพนธ์ ผาสุขยืด [๑] ได้อธิบายความหมายของคำว่า "*นวัตกรรม*" ว่ามาจากคำในภาษาอังกฤษ คือ "Innovation" ซึ่งมีความหมายแตกต่างจากคำว่า "Invention" ที่แปลความหมายว่า *"ประดิษฐกรรม"* โดยการใช้คำว่า "นวัตกรรม" หรือ "นว" ที่มีความหมายว่า "ใหม่" นั้น ไม่ควรใช้หรือแปลว่า "นวัตกรรมใหม่" แต่หากกล่าวถึง "ประดิษฐกรรม" คือ สิ่งที่มนุษย์คิดค้นหรือประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่นั้นสามารถใช้คำว่า "ประดิษฐกรรมใหม่" ได้ โดยนัยนี้ ประดิษฐกรรม ที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายไม่ถือว่าเป็น "นวัตกรรม" และถ้าหาก "ประดิษฐกรรม" นั้นได้รับความนิยมและมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของมนุษย์จึงเรียกว่าเป็น *นวัตกรรม* ตัวอย่างเช่น เตาไมโครเวฟ ซึ่งในช่วงแรกยังไม่เป็นที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่ต่อมาถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้น เตาไมโครเวฟ จึงเป็น "นวัตกรรม" เพราะเข้าไปมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดพฤติกรรมแบบใหม่ หรือการยอมรับในสิ่งใหม่

นวัตกรรม ก็คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คน โดย นวัตกรรมสามารถพัฒนามาจากประดิษฐกรรมทางด้านเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งไม่จำเป็นว่า จะต้องเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ประดิษฐ

---

[๑] ดร. ประพนธ์ ผาสุกยืด ผู้อำนวยการฝ่ายส่งเสริมการสื่อสารพัฒนาการเรียนรู้ สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ผู้ร่วมอภิปรายในหัวข้อ "นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข : ความหมายและรูปธรรม"

กรรม จึงไม่ใช่นวัตกรรม แต่นวัตกรรมส่วนใหญ่มาจากประดิษฐกรรม ซึ่งมีข้อสังเกตว่า *นวัตกรรมเป็นเรื่องของการเปลี่ยนวิถีชีวิตซึ่งมีความเชื่อมสัมพันธ์กับเรื่องของวัฒนธรรม โดยการเปลี่ยนแปลงจากประดิษฐกรรมให้เป็นวัฒนธรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้คนในสังคม* โดยจะต้องคำนึงถึงบริบทและสภาวะแวดล้อมที่นวัตกรรมนั้นเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

ส่วนคำว่า "นวัตกรรมทางด้านการเรียนรู้" ก็เช่นกัน จะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องอาศัย "วิถีคิด" ที่ออกนอกกรอบ คือ จะต้องออกนอก "ร่อง" หรือช่องทางเดิมๆ ที่เคยชิน ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่า จะต้องพลิกกระบวนทัศน์ (shift paradigm) ที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับการเรียนรู้เสียใหม่ จากที่เคยเข้าใจว่า การเรียนรู้ ก็คือ การศึกษาเพียงเพื่อ **"ให้ได้รู้ไว้"** มาเป็นการเรียนรู้ที่นำมา **"ใช้พัฒนางาน พัฒนาชีวิต"** ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้แบบหลังนี้ เป็นความรู้ชนิดที่แนบแน่นอยู่กับงานและเกี่ยวพันอยู่กับปัญหา เป็นความรู้ที่มีบริบท (context-riched) ไม่ใช่เป็นความรู้ที่อยู่ลอยๆ ไม่สัมพันธ์หรืออิงอยู่กับบริบทใดๆ (contextless) การเรียนรู้ ตามกระบวนทัศน์ใหม่นี้ มักจะเริ่มต้นด้วยการพัฒนาตัวโจทย์ขึ้นมาก่อน โดยใช้ "ปัญหา" หรือ "สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง" เป็นหลัก หรืออาจเรียกได้ว่า มีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นแรงผลักดันทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น การเรียนรู้ ประเภทนี้เรียกได้ว่า เป็นการเรียนรู้แบบอุปสงค์ (demand-side learning) คือ มีความประสงค์ มีความต้องการที่จะทำอะไรบางอย่าง แล้วจึงเกิดการเรียนรู้ขึ้นมา ซึ่งจะตรงกันข้ามกับการเรียนรู้แบบที่เราคุ้นเคยกันในระบบการศึกษา ที่มักจะเน้นการถ่ายทอดความรู้จากครูไปสู่นักเรียน คือ จากผู้รู้ไปสู่ผู้เรียน คือ มีลักษณะเป็นการเรียนรู้แบบอุปทาน (supply-side learning) ซึ่งมีข้อเสียที่เห็นได้ชัดเจน คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นครูต้องคอยป้อนความรู้เหล่านี้เข้า(หัว)ผู้เรียนอยู่ตลอดเวลา โดยส่วนใหญ่จะใช้การประเมิน การวัดผล หรือการสอบ เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับใช้ "ผลัก" หรือ "ดัน" ให้คนหันมาสนใจและตั้งใจเรียน ดังนั้น การเรียนรู้แบบนี้ ครู จึงมีหน้าที่หลักในการ "ผลัก" หรือ "push" ให้เกิดการเรียนรู้ มากกว่าที่จะปล่อยให้ผู้เรียน "ฉุด" หรือ "ดึง" (pull) ตัวเองไปโดยใช้ความสนใจหรือความต้องการที่จะเรียนรู้เป็นตัวดึง ซึ่งก็คือ แรงบันดาลใจที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเองโดยไม่ต้องให้ใครมาออกแรงผลักดัน ดังเช่นที่ทำกันอยู่ในทุกวัน

การเรียนรู้ ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่นี้จะสร้างมุมมองที่ค่อนข้างจะเป็นองค์รวม คือ มองเห็นงาน เห็นปัญหา เห็นชีวิตว่า เป็นสิ่งเดียวกัน โดยมองว่า ปัญหาเป็นส่วนหนึ่งของงานและมองเห็นงานเป็นกระบวนการที่สำคัญของชีวิต จนอาจเข้าใจลึกซึ้งถึงขั้นที่เห็นว่า "การทำงานคือการปฏิบัติธรรม" ในขณะที่กระบวนทัศน์เดิมจะมองงานด้วยสายตาที่คับแคบกว่ามาก คือ มองเห็นงานว่าเป็นเรื่องของการทำมาหากินประกอบอาชีพ เพื่อให้ได้เงินมาสำหรับใช้สอยเพียงเท่านั้น

การเรียนรู้ ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่นี้ จะมองเห็น "งาน ปัญหา และชีวิต" ว่า เป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจสิ่งที่ท่านพุทธทาสพร่ำสอนเสมอว่า "ความสุขที่แท้ มีอยู่แต่ในงาน"

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม [๒] กล่าวถึง ประโยชน์และความสำคัญของ *"การเรียนรู้"* ที่แตกต่างจากรูปแบบ "การศึกษา" ในปัจจุบัน ที่มุ่งเรียนให้จบเพียงเพื่อรับใบปริญญาและการแข่งขันเอาตัวรอดตามลำพัง รวมทั้งทำให้เกิดการสูญเสียวัฒนธรรมที่ตอบสนองกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยม ในขณะที่ "การเรียนรู้" *เป็นการเรียนเพื่อให้รู้จริงและสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดจากปัญหาได้* **"**การเรียนรู้" จึงเป็นเรื่องของ "ชีวิต" และสามารถนำไปพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น โดยเฉพาะการใช้ *"ปัญหา"* เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ ซึ่งมีความแตกต่างจากการศึกษาที่มุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ

[๒] ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ปาฐกถา เรื่อง "ชาวบ้านเรียนรู้อะไรและอย่างไร ในสถานการณ์ปัจจุบัน"

"การเรียนรู้" จึงต้องใช้ "ปัญหา" เป็นตัวเริ่ม ทำให้รู้ว่า เราจะเรียนรู้เรื่องอะไร และเพื่อแก้ปัญหาอะไร

ตัวอย่าง การมองปัญหาที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ร่วมกันในภาพรวมได้ คือ ปัญหาด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เนื่องจากที่ผ่านมาการพัฒนาแบบทุนนิยมทำให้มีการเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิมที่บริโภคให้เพียงพอกับครัวเรือน เปลี่ยนเป็นการมุ่งผลิตเพื่อขายในเชิงธุรกิจ และเมื่อขาดทุนทำให้เกิดการสะสมเป็นปัญหาหนี้สิน ถ้าหากเราสามารถเข้าใจกระบวนการทั้งหมด ตามแนวพระราชดำริในเรื่อง "เศรษฐกิจแบบพอเพียง" ซึ่งถือเป็นแนวพระราชดำริที่สำคัญ ก็จะทำให้เรารู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักคำว่า "พอเพียง" ซึ่งทำให้ชีวิตมีโอกาสเติบโตและยกระดับสูงขึ้นได้ แต่ถ้าหากคนที่ไม่รู้จักพอ ย่อมไม่มีทางมีชีวิตที่ดี ดังคำกล่าวที่ว่า

"คนรู้จักพอ แม้มีเงินบาทเดียว ก็ถือว่า รวยได้ แต่ถ้าไม่รู้จักพอ มีเท่าไหร่ก็ไม่รวย"

ด้วยเหตุนี้ การเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การทำอย่างไรให้คนกลับมาทบทวนปัญหาของตนเองให้ได้ โดยให้คนได้เข้าถึง ***"วิธีคิด"*** *ในการรับรู้ว่า ปัญหาทั้งหมดที่มีอยู่นั้น เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และให้กลับไปแก้ที่ตรงปัญหานั้น ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจกับ "ระบบชีวิต" และทำให้สามารถแก้ปัญหาได้*ไม่ยากจนเกินไป โดยเฉพาะในเรื่องของ "ทุน" ซึ่งมองว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของ*การทำความเข้าใจ "ตนเอง" ให้ได้ก่อน และพยายามใช้ทรัพยากรของตนเองให้มากขึ้น แต่ทั้งนี้ต้องรู้จักเรียนรู้การใช้อย่างฉลาดและยั่งยืนได้*

- ***คุณลักษณะของ "การเรียนรู้"*** มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ
  - การรู้จัก/เข้าใจ **"ตนเอง"** และ **"ชีวิต"**
  - แสวงหา **"ความรู้"** เกี่ยวกับทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่
  - การใช้ **"ปัญหา"** เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้

กรณีตัวอย่างเช่น การทดลองที่ จ.ฉะเชิงเทรา ได้มีกลุ่มชาวไร่ชาวนา นำเอาระบบการพึ่งตนเองมาร่วมกับการเพาะปลูก ซึ่งจากเดิมเคยประสบปัญหาหนี้สิน ไม่มีเงินเหลือเก็บ จึงเริ่มหันมาใช้ชีวิตแบบพอเพียง เช่น ปลูกพืชผักกินเองโดยไม่ต้องใช้เงินซื้อหามา ทำให้เกิดกำไรคือ "รายเหลือ" หรือ ได้กำไร โดยไม่ต้องจ่าย จึงทำให้มีเงินก้อนชำระหนี้ได้จำนวนหนึ่ง ในที่นี้ จึงได้แนะนำให้มี ***"การบันทึกรายจ่าย"*** เพื่อดูว่า อะไรที่ใช้ไป และจ่ายไปประกอบกับดู *"ความจำเป็น"* ว่ามีความสำคัญกับชีวิตหรือเป็นเพียงแค่ *"ความต้องการ"* ที่เกี่ยวข้องกับหน้าตาของสังคม แต่หากยังคงมีความต้องการ ควรพิจารณาว่า สามารถทำเองโดยไม่เดือดร้อนได้หรือไม่

*** การบันทึกรายจ่าย เป็น "การค้นหาชีวิต และความเป็นจริงของ**

การทำบันทึกรายจ่าย ทำให้เราสามารถเห็นรายจ่ายที่ไม่จำเป็น แต่ทั้งนี้จะมี "วิธีคิด" ในการจัดการกับปัญหาเหล่านั้นได้หรือไม่ และอย่างไร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเครื่องมือในการเรียนรู้ที่จะมาช่วยหนุนเสริมให้เกิดขึ้น "การเรียนรู้" จึงไม่ใช่การเรียนเพื่อให้ต้องจบ แต่ต้องให้รู้เพื่อแก้ปัญหาได้ และ "ตัวปัญหา" จึงเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ที่สำคัญ เพื่อทำให้เกิด "ความรู้" และเป็นทางออกที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ แม้แต่อาหารที่มีพิษก็สามารถเรียนรู้จนนำมาบริโภคได้ ดังนั้น การทำบันทึกรายจ่ายอาจจำเป็นต้องใช้ "เวลา" ในการปรับตัว ซึ่งอาจใช้เวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือนและทำเป็นประจำและต่อเนื่อง รวมทั้งต้องมีเวทีเพื่อสรุปบทเรียนร่วมกัน

<u>การเรียนรู้" จึงเป็นเรื่องของชีวิต ทำอย่างไรให้คนเราได้ทบทวนปัญหาของตัวเองและสามารถแก้ปัญหาให้กับตนเองได้</u> **!**

สรุป

- **"นวัตกรรม"** คือ สิ่งที่เข้าไปมีผลและเปลี่ยนแปลงให้เกิดพฤติกรรม หรือวิถีชีวิตของมนุษย์แบบใหม่ โดยอาจไม่จำเป็นเทคโนโลยีขั้นสูง

- ลักษณะที่สำคัญของ "**การเกิดนวัตกรรมการเรียนรู้**" คือ
  - * ได้ "ความรู้" ที่แนบแน่นอยู่กับ "งาน"(ไม่สามารถแยกออกระหว่างงานกับความรู้)
  - * เกี่ยวพันกับ "ปัญหา" และแสวงหาคำตอบให้กับปัญหานั้น เกิดเป็นการเรียนรู้
  - * เป็นความรู้ที่มีบริบท (context)
  - * พัฒนามาจากโจทย์ / ความต้องการ
  - * มองเห็นความเป็นองค์รวม (ปัญหา งานและชีวิต)

- องค์ประกอบใน **" การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ "** ได้แก่
  - * ให้ "เวลา" (time) ไม่ใจร้อนให้เวลาต่อกันและกัน
  - * ให้ "เวที/พื้นที่" (space/physical space และ virtual space)
  - * ให้ "ใจ/ไมตรี" (relationship) หมายถึง รัก เอาใจใส่ เมตตา ปรารถนาดี และความมุ่งมั่น (ดร.ประพนธ์ ผาสุขยืด)

➢ *ตอนที่ ๒ : การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน*

ในการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนนั้น เป็นสิ่งฝ่ายต่างๆ ได้กล่าวถึงกันอย่างมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งจากการประชุมกลุ่มย่อยใน 4 ภาค สิ่งที่ทุกฝ่ายเห็นร่วมกัน คือ การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน น่าจะเกี่ยวข้องด้วยเหตุและปัจจัยต่างๆ อย่างมากมาย โดยการเรียนรู้ของชุมชนน่าจะประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ได้แก่

1. การเรียนรู้จากประสบการณ์
2. การเรียนรู้จากปัญหาและวิกฤตการณ์
3. การเรียนรู้ที่เกิดจากความอยากเรียนรู้หรือความสนใจ
4. การเรียนรู้ที่เริ่มต้นด้วยวิธีการปฏิบัติด้วยความรู้และปัญญา
5. การเรียนรู้ที่เรียนรู้จากตนเอง สภาพแวดล้อม และสถานการณ์ในขณะนั้น
6. การเรียนรู้เชิงประเมิน
7. การเรียนรู้ควบคู่กับคุณธรรม

โดยกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนอาจจะเชื่อมต่อกับสิ่งต่างๆ โดยมีการจัดความรู้ที่มีนัยและความหมายแตกต่างกันไป เช่น

1. การจัดการความรู้โดยการผสมผสานกับความรู้เดิมที่มีอยู่ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความรู้ในกระแสโลกาภิวัฒน์

2. การจัดการความรู้ของท้องถิ่น ด้วยเชื่อมโยงกับกระบวนการทำงานที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น อบต. หรือระบบ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน)

3. การจัดการด้วยการปรับเปลี่ยนความเชื่อให้เป็นความจริง และเชื่อมต่อกับศาสตร์สมัยใหม่ และความรู้จากภายนอก

4. จัดการความรู้ ด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการปฏิบัติจริง

5. จัดการความรู้ด้วย “การประเมิน” “ผลิตซ้ำ” “ทำใหม่” และ ส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง

ในขณะที่ ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช กล่าวสรุปถึง การจัดการความรู้ของชุมชน ว่าเริ่มต้นจากการตั้งคำถามชุมชนควรเรียนรู้อะไร ใครเรียนรู้ และเรียนอย่างไร โดยให้ข้อเสนอแนะว่า ชุมชนควรเรียนรู้จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยมองถึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล และความรู้จากภายนอก ที่จะต้องมีการผสมผสานกันอย่างเหมาะสม และจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง

➢ *ตอนที่ 3 : นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน : กรณีตัวอย่าง*

นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน [๓] กรณีตัวอย่างการเรียนรู้ของชุมชนในสังคมไทย เป็นการอภิปรายของนักวิชาการผู้ที่ทำงานในด้านส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อให้ภาคีได้รับทราบถึงกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสุข และแก้ทุกข์ หรืออาจเรียกว่า “นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน” โดยในการสัมมนาครั้งนี้ ได้ยกตัวอย่างการส่งเสริมการเรียนรู้ 2 กรณี ได้แก่

1. กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย โดย นพ. อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกุล นพ.ยงยุทธ ขจรธรรม และคณะผู้วิจัย

2. การส่งเสริมนักจัดการความรู้ท้องถิ่น โดย ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค ตามโครงการ สรส. ภาคกลาง

1. ผลการศึกษา/ข้อสรุป “กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย” โดย นพ. อภิสิทธิ์ ธำรงวรางกุล นพ.ยงยุทธ ขจรธรรม และคณะผู้วิจัย ดังนี้

ปรัชญาเบื้องหลังของการวิจัย ในเรื่อง ตัวชี้วัดความสุข มีต้นเค้ามาจาก คำเทศนาสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงการพึ่งตนเอง ที่เน้นความสุขของชีวิต เป็นเป้าหมายครองตน และข้อชี้แนะของสมเด็จองค์ดาไลลามะ ที่ว่า ความสุขในเชิง happiness เป็นความสุขที่สัมพันธ์กับความรู้สึกทางจิต (mind) และใจ (heart) มีลักษณะสงบและดำรงอยู่ที่ยาวนาน และความรู้สึกบรมสุข คือ ภาวะแห่งการปลดปล่อย (stage of liberation) ที่ปราศจาก

---

[๓] เป็นการสรุปจากการอภิปรายในหัวข้อเรื่อง “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข : ความหมายและรูปธรรม” โดย ดร.ประพนธ์ ผาสุกยืด นพ.ยงยุทธ ขจรธรรม ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค และ รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร เป็นผู้ดำเนินรายการ

ความรู้สึกทุกข์ทรมาน (suffering) ซึ่งมีความแตกต่างจากความสุขเชิงหฤหรรษ์ (pleasure) ที่มักอยู่ในรูปกายภาพ รูป รส กลิ่น เสียง ที่แปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็วทุกขณะ โดยความรู้สึกสับสนที่เกิดจากความสุขแบบ happiness และ pleasure เป็นตัวก่อปัญหาของมนุษย์อย่างมากในปัจจุบัน

ซึ่งปรัชญาดังกล่าว ได้นำมาเป็นหลักการในการพัฒนาตัวชี้วัดความสุข ของประเทศภูฐาน โดยการสนับสนุนจาก UNDP และด้วยเหตุผลที่ว่า ปัจจุบันการพัฒนาตัวชี้วัดด้านความสุข ซึ่งน่าจะเป็นเป้าหมายสำคัญของการดำรงตน ยังไม่มีความชัดเจน และความสุขเป็นเรื่องเกี่ยวกับการวัดเชิงอัตวิสัย (subjective measurement) ซึ่งแต่ละกลุ่มแต่ละหมู่เหล่าอาจไม่ตรงกัน

ดังนั้น มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น และเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง จึงได้นำหลักการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองมาใช้ โดยอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพร่วมกับการออม ในรูปของการออมดิน น้ำ ต้นไม้ใหญ่ เงิน และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิก ผลคือสมาชิกกว่า 2,500 ครอบครัวในเครือข่ายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคม กล่าวคือ รายจ่ายลดลง เงินออมค่อยๆเพิ่มขึ้น หนี้สินค่อยๆลดลง ดินดีขึ้น น้ำเพื่อการเกษตรเพิ่มขึ้น ต้นไม้ใหญ่เพิ่มขึ้น พึ่งตนเองได้มากขึ้น วิถีชีวิตมีความสุขขึ้น แรงงานคืนถิ่น ครอบครัวได้กลับมาอยู่ร่วมกัน ซึ่งบทเรียนเหล่านี้ สมควรขยายผลออกไปอย่างกว้างขวาง

โดยมีพื้นที่เป้าหมายของโครงการ 4 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดสุรินทร์ และมี**กรอบความคิด**ที่น่าสนใจ คือ

1. ความสุขของมนุษย์เป็นความรู้สึกของแต่ละปัจเจกเชิงอัตวิสัย (subjective and value laden) ซึ่งไม่มีมาตรฐานสากล แต่ขึ้นกับรากฐานด้านประสบการณ์และวัฒนธรรมของสังคมนั้น โครงการนี้ จึงอาศัยชาวบ้านซึ่งได้รับการยอมรับว่า *เป็นผู้นำทางภูมิปัญญา* เป็นแหล่งให้ข้อมูลด้านความสุขของบุคคลและชุมชนต่างๆ

2. เนื่องจากการวัดความสุขเป็นการวัดเชิงอัตวิสัยเป็นหลัก (subjective measurement) กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของโครงการจึงกำหนดเฉพาะกับกลุ่มเกษตรกร ซึ่งอาจพัฒนากระบวนการไปสู่กลุ่มต่างๆได้

3. ตัวชี้วัดระดับบุคคล จะประกอบด้วย การวัดเชิงภาวะวิสัย (objective measurement) โดยมีเกณฑ์การตัดสินที่ชัดเจน เช่น ความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิตของชุมชน อาจวัดจากอัตราหรือจำนวนอาชญากรรม และการวัดเชิงอัตวิสัย (subjective measurement) ซึ่งอาจเป็นการบอกเล่าตามความรู้สึก อารมณ์

4. การสร้างดัชนีความสุขทั้งระดับบุคคลและชุมชน ใช้วิธีแบบสถิติ โดยค่าดัชนีได้มาจากผลบวกของตัวชี้วัดจำนวนหนึ่ง โดยมีน้ำหนักของตัวชี้วัดแต่ละตัวที่ต่างกัน

กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุข ทั้งนี้จากการใช้เทคนิควิธี Focus Group Discussion จากชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญา 10 ท่าน จาก 4 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบวิธีคิดและได้กรอบความคิดของภาพรวมเกี่ยวกับความสุข เป็นหมวด เช่น หมวดหลักประกันชีวิต หมวดร่างกายและจิตใจ เป็นต้น

ซึ่งทั้ง 8 หมวดได้นำไปตรวจสอบกับ ความคิดที่เขียนออกมาของเครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้านและพหุภาคีจังหวัดขอนแก่น ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ และประชาคมตำบลทุ่งโป่ง พบว่า เป็นที่ยอมรับและสามารถบรรจุความคิดเรื่องความสุขของทุกคนเข้าไปในความสุข 8 หมวดนี้ได้

กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุข จึงใช้วิธีให้ชาวบ้านที่ร่วมโครงการเขียนความคิดเรื่องความสุขของตนเองลงในกระดาษทดความคิดอย่างอิสระ แล้วจัดลงในหมวดความสุข ทั้ง 8 หมวด

หมวดความสุข	ตัวอย่างวลีเกี่ยวกับความสุข (พบบ่อยและน่าสนใจ)
1.การมีหลักประกันในชีวิต	-มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง -มีเงินทองใช้สอย -มีบ้านอาศัยเป็นของตนเอง -มียุ้งข้าวใหญ่ -อาหารอุดมสมบูรณ์อยู่ดีกินดี -มีข้าวกินตลอดปี
2.การมีร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง	-จิตใจสบายไม่มีเรื่องกลุ้มใจ -สุขภาพดี -อายุยืนนาน -ปลูกยาสมุนไพรไว้รักษายามเจ็บป่วย -ไม่มีโรคประจำตัว
3.การมีครอบครัวที่อบอุ่น	-ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า -สมาชิกในบ้านไม่ทะเลาะเบาะแว้ง -ลูกขยันทำมาหากิน พึ่งตนเองได้ –ผัวเดียวเมียเดียว -คนในครอบครัวมีเวลาให้กัน
4.การมีชุมชนเข้มแข็ง	-เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง -ผู้นำเป็นตัวอย่างที่ดี -ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชน -ชุมชนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน -คนในชุมชนมีความสามัคคี
5.การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี	-มีที่ดิน น้ำ ป่าอุดมสมบูรณ์ -อากาศไม่เป็นพิษ -มีถนน น้ำประปา ไฟฟ้า -สิ่งแวดล้อมที่น่าอยู่ -เพิ่มความหลากหลาย
6.การมีอิสรภาพ	-ทำทุกอย่างได้ดังใจ สบายใจไม่เดือดร้อนผู้อื่น -ไม่มีหนี้สิน -ไม่ถูกครอบงำด้านความคิด -ประกอบอาชีพอิสระ
7.การมีความภาคภูมิใจ	-งานที่ทำประสบความสำเร็จ และเจริญรุ่งเรือง -ได้ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ได้ถ่ายทอดความรู้ความคิดแก่ผู้อื่น
8.การเข้าถึงธรรมะว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน	-ได้ทำบุญทำทาน -พอใจในสิ่งที่มี -อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข -ได้เข้าวัดฟังธรรม

ความเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านที่เกิดขึ้น จากกระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุข พบว่า กระบวนการนี้นอกจากทำให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิธีคิด เรื่องความสุข ยังก่อการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมของชาวบ้านที่เข้าร่วมดังนี้

-ระดับปัจเจก และครัวเรือน เช่น ในหมวดหลักประกันในชีวิต ชาวบ้านสามารถลดรายจ่ายด้านอาหารการกิน มีอาหารสะอาด มีเงินออม และมีการปลูกไม้ผล ไม้ใช้สอยเพิ่มขึ้น หมวดร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง พบว่า มีการใช้สารฆ่าแมลงลดลง ปรับใช้สมุนไพรทดแทน ไม่เคร่งเครียด เป็นต้น

-ระดับกลุ่ม เช่น เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวางทั้งองค์ความรู้และการจัดการ สมาชิกมีความพร้อมเพรียงเมื่อเข้าประชุม รับผิดชอบต่อกลุ่ม สมาชิกพูดเรื่องสาธารณะมากกว่าเรื่องของตนเอง รู้บทบาท เกิดการรวมตัว เพื่อเรียนรู้และทำกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

ข้อค้นพบ/ประเด็นอภิปราย มีหลายประเด็นด้วยกัน แต่พบประเด็นน่าสนใจคือ

1) ความสุขเป็นระบบคิดที่เป็นอนิจจัง แต่สามารถเรียนรู้ได้ กระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงความคิดเรื่องความสุขของชาวบ้านในการวิจัยนี้ พบว่าเกิดจาก 2 ปัจจัยใหญ่ๆ คือ

- ผลจากการออกแบบกระบวนการให้ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ มารวมกลุ่มกันคิดเรื่องความสุขที่เป็นเป้าหมายชีวิตอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับกระบวนการทบทวนความทุกข์ของตนเองและของชาติ การหาสาเหตุ หาทางเลือกบนฐานการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง กระบวนการรู้จักตนเองผ่านกิจกรรม หัวใจทองคำ คุณธรรมนำชีวิต สายธารแห่งชีวิต การศึกษาดูงาน การวางแผนปฏิบัติการดับทุกข์และบรรลุความสุขที่ฝันไว้ ทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดการคิดใหม่ทำสิ่งใหม่จนเกิดการเปลี่ยนแปลงมากกมาย

-ผลจากการออกแบบให้ชาวบ้านที่ได้รับการยินยอมว่าเป็นผู้นำทางภูมิปัญญา เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยเป็นผู้จัดประชุมสัญจรหมุนเวียนไปตามสถานที่ของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และเกิดกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดด้านความสุข และส่งผลถึงการปฏิบัติ จำเป็นต้องมีวิทยากรกระบวนการ มาออกแบบกระบวนการให้ชาวบ้านร่วมกันคิด และมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน ซึ่งอาจเป็นผู้นำชุมชน นักพัฒนาภาครัฐ นักพัฒนาองค์กรเอกชน หรือผู้สนใจ เข้าไปร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2. <u>วิถีชีวิตมีผลต่อวิธีคิดเรื่องความสุข</u> การให้ความสำคัญต่อ*ร่างกาย*ที่แข็งแรงมากกว่า*จิตใจ*ที่เข้มแข็งเล็กน้อย เพราะวิถีชีวิตเป็นผู้ต้องใช้แรงกายในการทำงาน การให้ความสำคัญเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดินมากกว่า การมีถนน ประปา ไฟฟ้า

ข้อสรุป กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุข จากการที่กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขในงานวิจัยนี้เป็นการพัฒนาวิธีคิดให้มองความสุข (happiness) มากกว่าความหฤหรรษ์ (pleasure) และสามารถเปลี่ยนความคิดของชาวบ้านที่เข้าร่วม จนถึงขั้นปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น มีเวลาให้ครอบครัวเพิ่มขึ้น ปลูกต้นไม้ยืนต้นเพิ่มขึ้น ใช้สารเคมีในการผลิตลดลง มีหนี้สินลดลง ให้เวลาแก่ส่วนรวมมากขึ้น

2. การส่งเสริมนักจัดการความรู้ท้องถิ่น โดย ดร.ชัยวัฒน์ บุญนาค ตามโครงการ สรส. ภาคกลาง เป็นกล่าวถึงการเข้าไปส่งเสริมนักจัดการความรู้ท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการจัดการชุมชนในรูปแบบใหม่ ที่ให้คนในท้องถิ่นได้นำพาชุมชนไปสู่ความเป็นสุข โดยมุ่งเน้นพัฒนานักจัดการความรู้ท้องถิ่น (Sense of belonging) มีพื้นฐานความรู้, มีจิตวิญญาณ, มีทักษะความรู้ชุมชน วิชาชีวิต วิชาชีพ วิชาการ, มีเครือข่าย คนที่จะมาให้ช่วยแก้ปัญหาในปัจจุบัน (สภาวะทิ้งถิ่น บัณฑิตทิ้งถิ่น บัณฑิตคืนถิ่น)

โดยความจำเป็นในการส่งเสริมนักจัดการความรู้ท้องถิ่นนั้น มาจากปัจจัยต่างๆ คือ

1) โครงสร้างงานพัฒนาชุมชนชนบท ที่ยังขาดสถาบัน + หลักสูตร ที่ทันการณ์กับสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อมกับปัญหาใหม่ๆ ของชนบท

2) หน่วยงานพัฒนา สถาบันการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ตามไม่ทันสภาวะการเปลี่ยนแปลงของตนเอง

3) ความแตกแยกในชุมชน

ดังนั้น การเข้าไปสนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้ ให้กับคนในชุมชน จึงเป็นการสร้างการเรียนรู้ใหม่ของชุมชน โดยมีกระบวนการพัฒนาหรือการเจียระไน ดังนี้

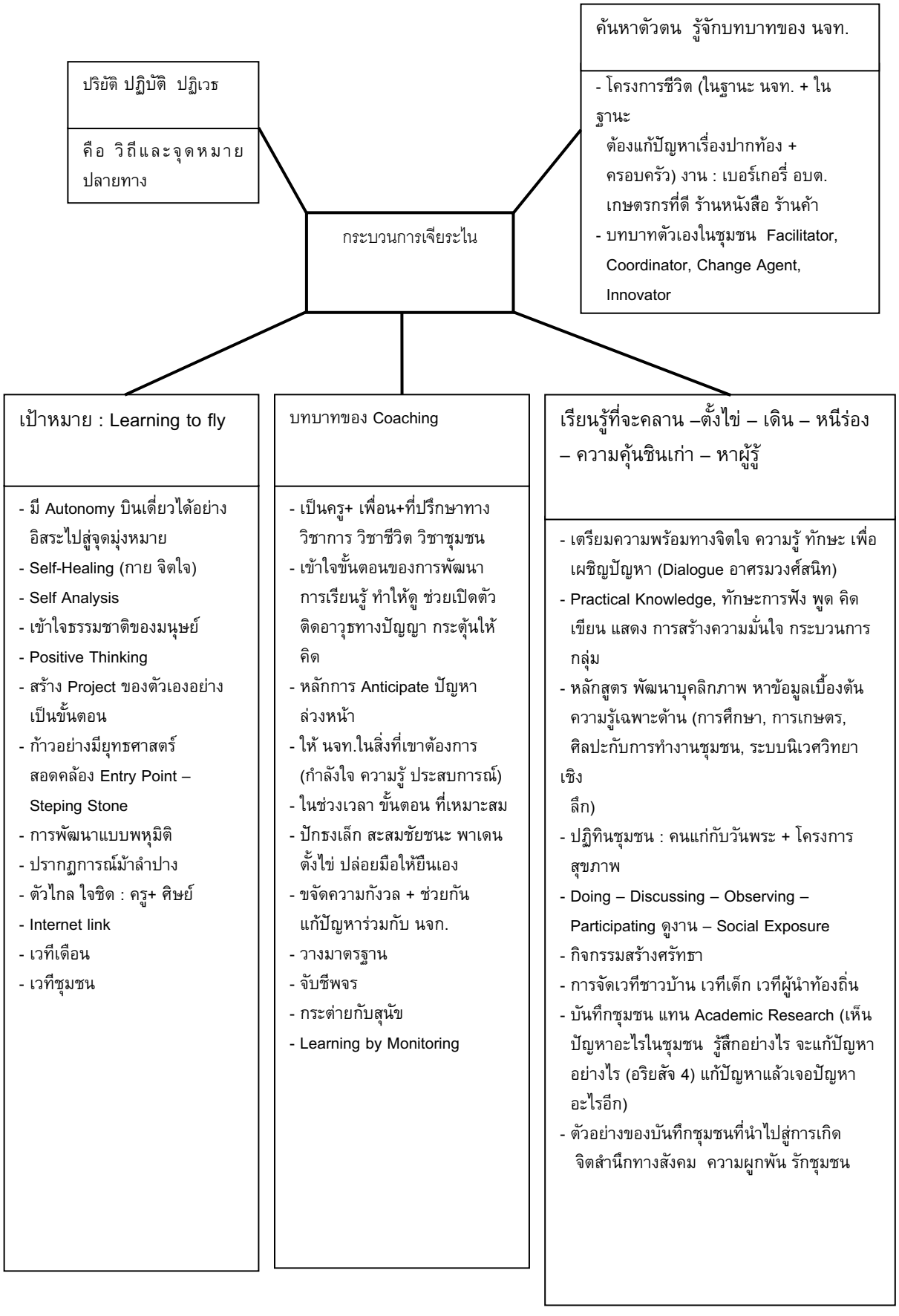
ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ
คือ วิถีและจุดหมายปลายทาง
ค้นหาตัวตน รู้จักบทบาทของ นจท.
- โครงการชีวิต (ในฐานะ นจท. + ในฐานะ ต้องแก้ปัญหาเรื่องปากท้อง + ครอบครัว) งาน : เบอร์เกอรี่ อบต. เกษตรกรที่ดี ร้านหนังสือ ร้านค้า
- บทบาทตัวเองในชุมชน Facilitator, Coordinator, Change Agent, Innovator
กระบวนการเจียระไน
เป้าหมาย : Learning to fly
- มี Autonomy บินเดี่ยวได้อย่างอิสระไปสู่จุดมุ่งหมาย
- Self-Healing (กาย จิตใจ)
- Self Analysis
- เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์
- Positive Thinking
- สร้าง Project ของตัวเองอย่างเป็นขั้นตอน
- ก้าวอย่างมียุทธศาสตร์ สอดคล้อง Entry Point – Steping Stone
- การพัฒนาแบบพหุมิติ
- ปรากฏการณ์ม้าลำปาง
- ตัวไกล ใจชิด : ครู+ ศิษย์
- Internet link
- เวทีเดือน
- เวทีชุมชน
บทบาทของ Coaching
- เป็นครู+ เพื่อน+ที่ปรึกษาทางวิชาการ วิชาชีวิต วิชาชุมชน
- เข้าใจขั้นตอนของการพัฒนาการเรียนรู้ ทำให้ดู ช่วยเปิดตัว ติดอาวุธทางปัญญา กระตุ้นให้คิด
- หลักการ Anticipate ปัญหาล่วงหน้า
- ให้ นจท.ในสิ่งที่เขาต้องการ (กำลังใจ ความรู้ ประสบการณ์)
- ในช่วงเวลา ขั้นตอน ที่เหมาะสม
- ปักธงเล็ก สะสมชัยชนะ พาเดน ตั้งไข่ ปล่อยมือให้ยืนเอง
- ขจัดความกังวล + ช่วยกันแก้ปัญหาร่วมกับ นจก.
- วางมาตรฐาน
- จับชีพจร
- กระต่ายกับสุนัข
- Learning by Monitoring
เรียนรู้ที่จะคลาน –ตั้งไข่ – เดิน – หนีร่อง – ความคุ้นชินเก่า – หาผู้รู้
- เตรียมความพร้อมทางจิตใจ ความรู้ ทักษะ เพื่อเผชิญปัญหา (Dialogue อาศรมวงศ์สนิท)
- Practical Knowledge, ทักษะการฟัง พูด คิด เขียน แสดง การสร้างความมั่นใจ กระบวนการกลุ่ม
- หลักสูตร พัฒนาบุคลิกภาพ หาข้อมูลเบื้องต้นความรู้เฉพาะด้าน (การศึกษา, การเกษตร, ศิลปะกับการทำงานชุมชน, ระบบนิเวศวิทยาเชิงลึก)
- ปฏิทินชุมชน : คนแก่กับวันพระ + โครงการสุขภาพ
- Doing – Discussing – Observing – Participating ดูงาน – Social Exposure
- กิจกรรมสร้างศรัทธา
- การจัดเวทีชาวบ้าน เวทีเด็ก เวทีผู้นำท้องถิ่น
- บันทึกชุมชน แทน Academic Research (เห็นปัญหาอะไรในชุมชน รู้สึกอย่างไร จะแก้ปัญหาอย่างไร (อริยสัจ 4) แก้ปัญหาแล้วเจอปัญหาอะไรอีก)
- ตัวอย่างของบันทึกชุมชนที่นำไปสู่การเกิดจิตสำนึกทางสังคม ความผูกพัน รักชุมชน

จากกระบวนการเจียระไนดังกล่าว ทำให้การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ผ่านนักจัดการความรู้ท้องถิ่น เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งโครงการดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบใหม่

อย่างไรก็ตามกระบวนการตามโครงการดังกล่าว ยังอยู่ในระหว่างการดำเนินการ ซึ่งจะมีการศึกษาและนำข้อมูลมาเผยแพร่ต่อไป

➢ *ตอนที่ 4 : สถานการณ์และการเรียนรู้ของชุมชนใน 4 ภาค*

สถานการณ์และการเรียนรู้ของชุมชนใน 4 ภาคนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

1. เป้าหมายการเรียนรู้ พบว่า เป้าหมายการเรียนรู้ของชุมชนนั้น ยังอยู่ในวังวนที่มีความสับสนและการขาดการสร้างเป้าหมายที่ชัดเจน จะมีเพียงไม่กี่ชุมชนเท่านั้น ที่ได้สร้างเป้าหมายในการเรียนรู้ของตนเอง ทั้งนี้เนื่องมาจาก ปัญหาในหลายๆ ด้าน ส่วนการกำหนดความสุขของชุมชนนั้น ยังมองถึงความสุขภายนอกมากกว่าความสุขภายใน ซึ่งความสุขของชุมชนน่าที่จะเน้นด้านความพอเพียงและการจัดการตนเองเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ทั้งในด้านความรู้และการจัดการทรัพยากร

2. ปัญหา อุปสรรคต่อการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า มีหลายประการ ได้แก่

- การขาดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา
- ขาดการเรียนรู้ ขาดการวางแผนงาน และการปฏิบัติตามแผนงาน
- รู้ตามกระแส และรู้แล้วไม่ทำ
- วิธีการ/เครื่องมือไม่เหมาะสมกับชุมชน ขาดความรู้ในเรื่องที่ทำ และการสังเคราะห์สู่กระบวนการใหม่
- การพัฒนาจากโครงการของภาครัฐ
- ขาดการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง
- ขาดการเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่
- ขาดการเชื่อมโยงและการระดมทรัพยากรเพื่อใช้ในการพัฒนา ฯลฯ

3. กระบวนการเรียนรู้เพื่อกำหนดเป้าหมาย

- เรียนรู้ด้วยตนเอง และเรียนรู้จากภายนอก
- สร้างแผนพัฒนาชุมชน
- จัดการกับความขัดแย้ง
- สร้างประเด็นในการเรียนรู้และไม่ตามกระแส
- เรียนรู้ที่หลากหลาย เสริมสร้างในส่วนที่ขาด
- สร้างนักจัดการความรู้รุ่นใหม่ในชุมชน
- เรียนรู้เชิงประเมิน
- เรียนรู้เชิงนโยบาย และการสื่อสารต่อสาธารณชน

บทสรุปการเรียนรู้และแนวทางการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

1. ใช้ “ทุกข์” เป็นตัวตั้งในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน
2. เริ่มต้นค้นพบปัญหาของตัวเอง และการหาปัญหาร่วม
   - โดยเป็นนักบริหารตัวเอง / จัดการชุมชนของตัวเอง (วิถีชีวิต/วัฒนธรรมชุมชน)

- การเริ่มลองปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อเห็นคุณค่า และความสำคัญของการทำงาน
- การประสานงาน การเชื่อมโยงการทำงานกับสถาบันชุมชน/ภายนอก

3. การรวมตัวกันแก้ปัญหาและการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ
4. การพัฒนาที่เริ่มต้นจาก การพัฒนาด้านความคิดของคนในชุมชน/จิตวิวัฒน์
5. การเริ่มต้นจากคนในชุมชน และการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น และหาแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน
6. การเริ่มจากวิถีชีวิต / องค์ความรู้เดิม
7. สร้างความรู้ วิธีการใหม่ และมีการจัดการตนเอง/ความรู้อย่างต่อเนื่อง

ตารางสรุปการเรียนรู้และการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

ประเมิน	ผลิตซ้ำ	ทำ/สร้างใหม่	เผยแพร่
⇓	⇓	⇓	⇓
ความรู้ของชุมชน	กระบวนการคิด	กระบวนการผลิต	ความรู้/แนวทาง
ความรู้ปัจเจกบุคคล	วิธีการของชุมชน	ความรู้ใหม่/ความจริง	ทักษะ/กลุ่ม
ความรู้จากภายนอก	วิธีการที่มาจากภายนอก/และการประยุกต์	ค่านิยมทางสังคม/แบบแผนพฤติกรรมใหม่	ความเสียสละ/คุณธรรม
ความรู้ใหม่และความรู้ด้านวิทยาศาสตร์	ผสมผสานความรู้ทั้งภายในและภายนอก	กระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมในระดับที่สูงขึ้นไป	ความสามัคคี จิตวิวัฒน์

ภาคผนวก 5.2

ครั้งที่ 2

เรื่องกระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน

สรุปผลจากการสัมมนาทางวิชาการ
“นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 2
เรื่อง กระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”
12 มิถุนายน 2547
ณ โรมแรมหลุยส์ แทเวิร์น กรุงเทพฯ

****

ส่วนที่ 1 สรุปผลจากการนำเสนอเรื่องความหมายและความสำคัญของ “ตัวชี้วัด” : มุมมองด้านนโยบาย และการปฏิบัติการของ*ชุมชน*

“ *... พ.ศ. 2504 ผู้ใหญ่ลีตีกลองประชุม ...ทางการเขาสั่งมาว่า ...*” คือ ภาพสะท้อนของชุมชนที่รับนโยบายการพัฒนาจากทางราชการแบบสั่งการในช่วงแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 1 และนับตั้งแต่นั้นมา ชุมชนก็ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบชนบทเพื่อพัฒนาไปตามตัวชี้วัดที่ว่าด้วยความเจริญแบบศิวิไลซ์ โดยขาดการทำความเข้าใจถึงฐานรากเดิมของตนเองอย่างลึกซึ้ง จนหลงลืมตนเองทำให้นำไปสู่การ กู้หนี้ยืมสิน และเกิดปัญหาต่าง ๆ ติดตามมามากมาย ดังที่พ่อเลี่ยม บุตรจันทา จากบ้านนาอิสาน จ.ฉะเชิงเทราได้กล่าวถึงคำโบราณที่ว่า “ .. *หลงทางเสียเวลา หลงติดยาเสียอนาคต หลงสองหลงไม่เท่ากับหลงตัวเอง หลงตัวเองเสียทั้งเวลาและอนาคต.. ”*

ณ วันนี้ ประสบการณ์ตรงจากการได้เรียนรู้ตนเองของพ่อเลี่ยม ด้วยการบันทึกรายจ่ายทุกวันทำให้เกิดการเรียนรู้ รู้จักตนเองและรู้เท่าทันปัญหา เห็นสาเหตุของปัญหาและพยายามลดรายจ่ายโดยเปลี่ยนวิถีปฏิบัติแบบเดิมที่เคยปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อหวังกำไรหันมาปลูกพืชเพื่อยังชีพ เรียกชื่อว่า สวนออนซอน มีผักและผลไม้มากกว่า 43 ชนิด และช่วยทำมาหากินภายในครอบครัว เลิกการทะเลาะเบาะแว้ง ซึ่งมีคติประจำใจชวนให้คิด คือ “.. *พระคุณใดไหนเปรียบเทียบคุณเมีย หากมีเมียแสนสุขทุกข์จางหาย ตื่นเช้ามาทำให้กินมิเว้นวาย เกินหาใครมาเปรียบเทียบเมียเราเอย..*” จนกระทั่งปัจจุบันสามารถทำให้พ้นจากภาวะหนี้สินได้ นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังมีเรื่องระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน อาทิ การจัดให้มีธนาคารข้าว ปลา ผัก และพันธุ์ไม้ ส่วนกำไรที่ได้จัดเป็นสวัสดิการให้กับชุมชนต่อไป

ดังนั้น จากการถอดบทเรียนชีวิตของ *วิทยากรชุมชน* ทั้งพ่อเลี่ยม บุตรจันทา และคุณชาญ อุทธิยะจากบ้านสามขา จ.ลำปาง ได้ให้ข้อสรุปจากผลของการเรียนรู้ คือ ทำให้รู้ว่าตัวเองคือใคร เรียนเพื่อจะรู้ว่าปัญหาจริง ๆ ของเราคืออะไร เรียนรู้ว่าเราสามารถแก้ปัญหาได้จากทุนเดิมที่มีอยู่รอบตัวเราและในชุมชนได้อย่างไร และทำให้เรากลับมาพึ่งตนเองได้ดังเช่นในอดีต โดยไม่เป็นคนที่ขาดแคลนแร้นแค้น และที่สำคัญคือ ทำให้เราไม่ดูถูกดูแคลนภูมิปัญญาของเราเองอีกต่อไป รวมทั้งเกิดจิตสำนึกความรับผิดชอบที่มีต่อชุมชนบ้านเกิด

การกำหนดตัวชี้วัดของ *“วิทยากรชุมชน”* ข้างต้น จึงทำให้มองเห็นถึงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากระดับเล็กๆ เช่น ระดับบุคคลหรือครอบครัว โดยเริ่มจากการแก้ปัญหาของตัวเองก่อนเป็นอันดับแรก โดยอาศัยทุนตัวเองและทุนในชุมชน รวมถึงความร่วมมือและเป็นกำลังใจให้แก่กันและกันทั้งในครอบครัวและชุมชนอันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการทำให้เกิดความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ด้วยเหตุนี้แม้ว่าตัวชี้วัดในแต่ละระดับจะมีความหลากหลายแตกต่างกัน และมีเครื่องมือในการนำไปสู่เป้าหมายต่างกันก็ตาม แต่ในเรื่องของตัวชี้วัดที่ให้ความสำคัญกับ “ความสุขทางด้านจิตใจ” ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน กล่าวคือ ลดรายจ่าย หนี้สินลดลง สามารถพึ่งตนเองได้และวิถีชีวิตมี

ความสุขมากขึ้น เพราะที่ผ่านมา การใช้ “เงิน” เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จและเป็นเป้าหมายของการพัฒนานั้น ทำให้คนมีความทุกข์และดิ้นรนทำทุกอย่างเพื่อเงิน เกิดภาวะหนี้สิน คนไม่มีความสุข ครอบครัวแตกแยก และชุมชนล่มสลาย

นอกจากนี้ จากการนำเสนอ เรื่อง การพัฒนาตัวชี้วัดด้านความสุข ของแพทย์หญิงทานทิพย์ ธำรงวรางกูล ได้แสดงถึงผลการวิจัยเกี่ยวกับการนำหลักการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองมาใช้ โดยอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพ และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่สมาชิก โดยพบว่า สมาชิกกว่า 2,500 ครอบครัวในเครือข่ายมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน สามารถลดรายจ่าย หนี้สินลดลง พึ่งตนเองได้มากขึ้น วิถีชีวิตมีความสุขมากขึ้น และกำลังขยายผลออกไปอย่างกว้างขวาง

ในส่วนของการสร้าง “ตัวชี้วัด” ที่กำหนดขึ้นโดยสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยนั้น ถือเป็นการมองภาพรวมในระดับมหภาค โดยในกรณีของสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้นเป็นการกำหนดตัวชี้วัดในระดับนโยบาย ซึ่งจำเป็นต้องทำตัวชี้วัดให้กว้างและครอบคลุมทั้งประเทศ แต่เนื่องจากแต่ละชุมชน แต่ละภูมิภาคต่างมีบริบทและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ดังนั้น จึงได้มีการเสนอแนะจากเวทีสัมมนาให้ทางสภาพัฒน์ฯ เน้นตัวชี้วัดในระดับพื้นที่ให้มากขึ้น รวมทั้งให้เพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นตัวชี้วัด คือ ให้ความสำคัญกับปัญหาหนี้สิน และการเข้าถึงความเป็นธรรมในเชิงนโยบายของรัฐ ตลอดจนการตีความ “ตัวชี้วัดและดัชนี” ให้มีความละเอียดและชัดเจน อีกทั้งในเรื่องของการให้น้ำหนักและการตีค่าความหมาย รวมถึงการใช้สัดส่วนที่เหมาะสมกับความเป็นจริง เช่น อัตราการจดทะเบียนสมรส ค่าใช้จ่ายของภาครัฐต่อ GDP ที่ควรให้ค่าต่ำหรือสูงจึงจะมีความเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมมองว่าสภาพัฒน์ฯ อยู่บนฐานของกลไกรัฐ ดังนั้น ในส่วนของโครงสร้างการบริหารระบบราชการจึงต้องมีการปรับตัว โดยภาครัฐต้องบริหารจัดการให้เอื้อต่อการเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเรื่องของการจัดสรรงบประมาณและการทรัพยากรควรจัดให้มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

กรณีของกรมพัฒนาชุมชนได้มีการทบทวนบทบาทและปรับนโยบายให้สอดคล้องกับการทำงานในพื้นที่มากขึ้น โดยใช้ “ตัวชี้วัด” เป็นเครื่องมือของนักพัฒนาในการทำงานกับชุมชน ด้วยการนำตัวชี้วัดมาเป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานงานในด้านการพัฒนาผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนและชุมชน ซึ่งได้จากความคิดเห็นของชุมชนและหน่วยงานภาคีการพัฒนาระดับต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ ระบบมาตรฐานงานชุมชนดังกล่าว ยังถูกมองว่าเป็นเรื่องของกรมการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นหน่วยงานราชการ ยังไม่สามารถทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการได้มากนัก นอกจากนี้ การกำหนดตัวชี้วัดที่เป็นมาตรฐานดังกล่าวอาจไม่สามารถนำไปใช้กับบริบทอื่นได้ทั้งหมด จึงไม่ควรวางกรอบที่แข็งตัวเกินไป เพื่อสามารถนำไปเป็นตัวอย่างใช้ประกอบการพิจารณาในการตัดสินใจของชุมชนอื่น ๆ ได้โดยให้ชุมชนนั้นมีอำนาจในการตัดสินใจในการเลือกรับเองได้ และเน้นการส่งเสริมให้เกิดกระบวนการคิดร่วมกันของคนในชุมชนในพื้นที่นั้นๆ ย่อมทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนได้

ดังนั้น ส่วนกลางควรกำหนดตัวชี้วัดของความสุขไว้เป็นค่ามาตรฐานกลางไว้เพื่อเป็นกรอบหลวม ๆ และเมื่อไปทำงานในพื้นที่สามารถกำหนดตัวชี้วัดที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่นั้น ๆ อีกครั้ง หรืออาจมีการสะท้อนจากข้างล่างขึ้นไปยังส่วนกลางได้ แต่ในทางปฏิบัติควรให้เป็นอำนาจในความรับผิดชอบของชุมชนที่จะวางแผนการปฏิบัติเอง คือเป็นทั้งในเชิงของปริมาณและในเชิงของคุณภาพซึ่งไม่สามารถตวงค่าหรือวัดเกณฑ์ได้ ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ชุมชนและสังคมนั้นจะเป็นผู้สร้างขึ้นเอง ด้วยเพราะความเป็นชุมชนแต่ละพื้นที่มีบริบทที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ เพื่อให้หน่วยงานระดับต่าง ๆ สามารถทำงานได้อย่างผสมผสานกลมกลืน และสามารถเชื่อมโยงทั้งระหว่างภาครัฐ ภาคปฏิบัติตามนโยบาย และภาคประชาชนที่รับผลจากการปฏิบัติทางนโยบาย จึงควรมีการวางกรอบของตัวชี้วัดไว้ในภาพรวมกว้าง ๆ ซึ่งผ่านการทำความเข้าใจจากฝ่ายต่าง ๆ โดยสามารถนำมาเป็น

เกณฑ์มาตรฐานกลางที่ยอมรับร่วมกันได้ พร้อมทั้งเป็นตัวชี้วัดที่ชาวบ้านสามารถสัมผัสและรับรู้ได้ด้วย เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้อย่างแท้จริง

โดยผลสรุปจากการสัมมนา ได้เสนอว่าควรแปลงนโยบายที่มีความซับซ้อน ให้ง่ายแก่การเข้าใจและเป็นรูปธรรม รวมทั้งให้มีความยืดหยุ่น เนื่องจากชาวบ้านมองว่าตัวชี้วัดเป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องมากกว่าที่จะชี้วัดได้ในเชิงสถิติหรือในเชิงปริมาณเท่านั้น กล่าวคือ ในด้านของสภาพัฒน์ฯ ควรเป็นแหล่งข้อมูลเพื่อให้ชาวบ้านมองเห็นทิศทางการทำงานได้ โดยเปรียบเทียบ สภาพัฒน์ฯ ที่มองเชิงระบบ เป็นเหมือน***นก*** ที่มองลงมาจากที่สูงสามารถเห็นสิ่งที่อยู่เบื้องล่างได้กว้างและไกล ทำให้มีมุมมองที่กว้างกว่าชาวบ้าน และเปรียบชาวบ้านซึ่งเป็นคนทำงานเชิงลึก /รากหญ้า เหมือนกับ ***หนอน*** ที่มองเห็นปัญหาจากวิถีชีวิตของตัวเอง ได้รับบทเรียนจากประสบการณ์ชีวิตมาจริงๆ และเห็นปัญหาได้ชัดเจนมากกว่า

ดังนั้น ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้บอกปัญหาและความต้องการ เพื่อเชื่อมต่อประเด็นร่วมจากระดับปฏิบัติขึ้นสู่ระดับนโยบาย (Bottom-up) ให้ล้อและมีความสอดคล้องกันมากขึ้น โดยทั้งนี้ในระดับนโยบายต้องมองเห็นความสำคัญของกระบวนการสร้างตัวชี้วัดร่วมกันกับชุมชน เพื่อสามารถทำให้นกทำงานเชื่อมกับหนอนได้ ตลอดจนกลุ่มนักวิชาการ หรือคนทำงานทางสังคมที่มองว่าเป็นเหมือน ***จิ้งหรีด*** เพราะสามารถเป็นตัวเชื่อมโยงหรือสื่อกลางถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนให้แก่สังคมภายนอกได้รับรู้และนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับวงกว้างมากขึ้น โดยเฉพาะ การทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวระหว่างหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนได้และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน โดยเกิดความรู้สึกถึง “การเป็นเจ้าภาพร่วมโครงการของชุมชน” เพื่อนำไปสู่ผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน

ส่วนที่ 2 สรุปผลการเสวนากลุ่มเรื่องกระบวนการสร้างตัวชี้วัดเพื่อการเรียนรู้ และปฏิบัติการของชุมชน

- **ความสำคัญของ “ ตัวชี้วัด”**

การสร้างตัวชี้วัดของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่องานพัฒนา ด้วยตัวชี้วัดถือเป็นส่วนหนึ่งของ “วิถีชีวิตและวัฒนธรรมการทำงาน” เพราะเป็นกระบวนการวัดผลการพัฒนาทั้งระบบ ตั้งแต่เริ่มดำเนินการให้บรรลุถึงเป้าหมาย และหลังดำเนินการเพื่อการวางแผนพัฒนาก้าวต่อไป ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. เพื่อกำหนดเป็นเป้าหมายและทิศทางร่วมกัน

1.1 ***ระดับชุมชน*** การสร้างตัวชี้วัดร่วมกันเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนสามารถมองเห็นเป้าหมายหรือทิศทางร่วมกันได้ทั้งในระดับกลุ่มและระดับชุมชนโดยรวม ดังพบว่าที่ผ่านมาหน่วยงานภายนอกเข้าไปศึกษาข้อมูลในชุมชน แต่สมาชิกชุมชนไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการมากนัก เพราะมองไม่เห็นเป้าหมายหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ทำให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่สอดคล้องกับความจริงและไม่เอื้อต่อการแก้ปัญหาได้ตรงจุด ดังนั้น การที่ชุมชนสร้างตัวชี้วัดขึ้นมาได้เองจึงเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนหันมาสนใจปัญหาที่มีอยู่รอบตัวอย่างจริงจังมากขึ้น เกิด*จิตสำนึกและความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน* ทำให้มีแรงจูงใจในการเข้าร่วมทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเป้าหมายไว้ร่วมกัน

1.2 ***ระดับสังคม*** ตัวชี้วัดเป็นการบูรณการความร่วมมือระหว่างกัน โดยไม่เพียงแต่เชื่อมประสานเฉพาะกลุ่มเป้าหมายในชุมชนเท่านั้น แต่รวมถึงคนทำงานทั้งหมดที่เกี่ยวข้องในทุกระดับตั้งแต่ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัดและประเทศ ให้สามารถกำหนด “*ตัวชี้วัดร่วม*” เพื่อเป็น*มาตรฐานกลางที่ยอมรับในการทำงานร่วมกันได้* แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจะถือเป็นตัวชี้วัดที่มีความเหมาะสมแม่นยำและนำไปใช้ได้กับทุกชุมชน สังคมได้ เพราะใน

เบื้องต้นชุมชนควรมี *"ตัวชี้วัดเฉพาะ"* ตามบริบทและเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ แต่เมื่อต้องทำงานร่วมกันในเชิงนโยบาย จึงต้องมีการกำหนดกรอบหรือข้อตกลงที่บ่งบอกถึงการยอมรับร่วมกันและสามารถนำมาอ้างอิง หรือเป็นตัวอย่างการทำงานของกลุ่มหรือชุมชนอื่นได้ตามการประยุกต์ใช้ของพื้นที่นั้น ๆ

1.3 ***ระดับมวลชน*** การค้นหาจุดคานงัด (เช่น สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา) ที่เป็นชนวนทำให้เกิดการแพร่ระบาดทางความคิดหรือการจุดประกายความคิดให้เป็นที่แพร่หลายแก่สาธารณชนได้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้อาจเริ่มต้นจากระดับปัจเจกหรือจุดเล็กๆ ที่ต้องอาศัยเวลาในการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อยแบบค่อยเป็นค่อยไป และเมื่อมองเห็นประโยชน์ในทางปฏิบัติได้จริงก็สามารถนำไปสู่การขยายผลและเผยแพร่ต่อไป ดังนั้น จึงมีการตั้งคำถามว่าทำอย่างไรให้ไม้ขีดไฟก้านเล็กสามารถสร้างกระแสและเป็นเชื้อไฟจุดให้เกิดขบวนการทางปัญญาที่ผลักดันไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงปรารถนาร่วมกันในทางปฏิบัติได้ (การทำเรื่องเล็กแต่แพร่ขยายได้เร็ว)

2. เป็นเครื่องมือในการประเมินตนเองและรู้จักตนเองของชุมชน ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือที่ใช้วัดเพื่อทำให้รู้จักตนเอง และเป็นกระจกสะท้อนการมองตนเองของชุมชน ทำให้ทราบถึงผลการประเมินเบื้องต้นว่าปัจจุบันอยู่ ณ ที่ใด พัฒนามาได้ในระดับใด มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไร โดยเปรียบเทียบสิ่งเดิมกับสิ่งที่พึงปรารถนาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพิจารณาความก้าวหน้าและระดับความสำเร็จในการทำงานซึ่งสามารถนำไปกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป

2.1 การประเมินสถานะเบื้องต้น ตัวชี้วัดทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีสติรู้ตัว ว่าตนเองเป็นใคร กำลังจะไปไหน และกำลังอยู่(หลักกิโล) ณ จุดใด ระยะทางห่างไกลจากจุดมุ่งหมายเพียงใด และควรปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมอย่างไร ดังนั้นตัวชี้วัดจึงเป็นเหมือนแผนที่และเป็นเครื่องมือในการแข่งขันกับตัวเองและพัฒนาตัวเองให้ไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

2.2 ความเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้า การกำหนดตัวชี้วัดทำให้ผู้ดำเนินโครงการและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ทราบถึงความเคลื่อนไหวในการดำเนินงานของโครงการว่ามีการเปลี่ยนแปลงหรือมีความก้าวหน้าอย่างไร การพัฒนาอยู่ในระดับใด กำลังก้าวไปอยู่ ณ จุดใด และบ่งบอกว่าการดำเนินงานดังกล่าวนั้นมาถูกทางหรือไม่ ตรงตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ นอกจากนี้ตัวชี้วัดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เนื่องจากทำให้ผู้ดำเนินงานและผู้มีส่วนร่วมทราบว่าควรจะปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงแนวทางการดำเนินงานอย่างไร เพื่อให้สามารถบรรลุผลสำเร็จได้

2.3 การบรรลุเป้าหมายความสุขของชุมชน เป็นตัวบ่งบอกที่ชี้ถึงระดับความสำเร็จของกิจกรรมนั้นๆว่าอยู่ในระดับใด มากน้อยเพียงใด *กล่าวคือ* เป็นการวัดผลตามเป้าหมายตามคุณลักษณะของสิ่งที่เราต้องการเพื่อเป็นประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาในโอกาสต่อไป ทั้งนี้การวัดควรครอบคลุมในมิติต่อไปนี้ คือ (1) ระดับความสำเร็จ การทำงานบรรลุตามหลักเกณฑ์ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล มากน้อยเพียงใด (2) ระดับความสุข มีความสุขมากน้อยเพียงใดทั้งระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน และ(3) ระดับการเรียนรู้ ลักษณะของการเกิดกระบวนการเรียนรู้ ส่งผลต่อการเรียนรู้หรือไม่ เพียงใด

3. เพื่อถักทอความสัมพันธ์ระหว่างกันให้แน่นแฟ้น ส่งผลให้เกิด "<u>พลังร่วม</u>"ในการ ทำงาน การกำหนดตัวชี้วัดทำให้เกิด*ภาคีพันธมิตรหรือทีมทำงานที่มีเป้าหมายและทิศทางการทำงานในแนวทางเดียวกัน* อันก่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์สูงสุดต่อการทำงาน ด้วยมองว่าแต่ละคนต่างมีความสามารถและ "จริต" ที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในสังคม จึงต้องมี "จารีต" ให้อยู่ในกติกาบนฐานคิดของการยึดผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก เพื่อเชื่อมร้อยความสนใจให้เกิด*แนวร่วม*ในการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ มองว่าการมีเพื่อนกัลยาณมิตรที่คอยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างการทำงานนั้น ถือเป็น *"เป้าหมายรายทาง"* ที่

ย่อมมีคุณค่ามากกว่าการได้บรรลุ "*เป้าหมายปลายทาง*" เพียงอย่างเดียว อีกทั้งในการดำเนินงานเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงและขยายผลอยู่ตลอดเวลา เป้าหมายปลายทางจึงไม่ใช่เป็นเป้าหมายสุดท้าย

4. การเปลี่ยนจากสิ่งที่เป็นนามธรรมให้มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนมากขึ้น ตัวชี้วัดเป็นตัวที่จะเปลี่ยนปรัชญาความเป็นนามธรรมไปสู่ความเป็นรูปธรรมสามารถจับต้องสัมผัสและเข้าใจได้มากขึ้น เช่น ตัวชี้วัดในเรื่องความสุขที่มีเกณฑ์หรือมาตรฐานตามความรู้สึกของตัวเอง ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วไม่สามารถที่จะสรุปในภาพรวมเป็นมาตรฐานร่วมกันได้ จึงมีความต้องการที่จะพัฒนาการสร้างตัวชี้วัดที่เป็นสากลร่วมกันเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ สามารถมองเห็นภาพได้ รู้ได้ และถ่ายทอดสื่อเป็นภาษาเดียวกันได้และมีจุดร่วมเป็นที่ยอมรับและสามารถนำมาอ้างอิง หรือเป็นตัวอย่างแก่การทำงานของกลุ่มหรือชุมชนอื่นได้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของสถานที่และเวลา

5. สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพให้กับชุมชน ทำให้เกิดแรงจูงใจและกำลังใจในการทำงานมากขึ้น เนื่องจากตัวชี้วัดสามารถบ่งชี้ถึงความก้าวหน้าให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ จึงเป็นกำลังใจและความหวังให้กับชุมชนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อไป อีกทั้งผลสำเร็จที่เกิดจากการทำงานนั้นสามารถนำมาซึ่งความสุขใจ การมีจิตใจที่พองฟู และเล็งเห็นศักยภาพภายในตัวตน ตลอดจนมีความเชื่อมั่นและภูมิใจในความสามารถตนเอง ทำให้เกิดความกล้าที่จะเข้ามาพัฒนาชุมชนของตนเองได้ เพราะที่ผ่านมาชาวบ้านมักถูกกดทับทำให้ไร้พลังอำนาจในการต่อรอง แต่เมื่อชาวบ้านได้ค้นพบพลังในการเปลี่ยนแปลงทำให้มีความมั่นใจมากขึ้นและสามารถนำประสบการณ์ในชุมชนของตนเองมาแลกเปลี่ยนเป็นประโยชน์ให้กับชุมชนอื่นได้

6. ทำให้เกิดกระบวนทัศน์ใหม่แห่งการพัฒนา (New Development Paradigm) การสร้างตัวชี้วัดขึ้นมาของคนในชุมชนเป็นกระบวนการแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาที่ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนสนใจกับสภาพชีวิตของตนเองมากขึ้น และปรารถนาที่จะจัดการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนเอง โดยไม่ต้องรอแต่ความช่วยเหลือจากภายนอก ทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นมาและหลุดพ้นจากกรอบเดิม ๆ ที่เคยชินจากการเป็นฝ่ายรับจัดสรรจากภายนอก ซึ่งมักไม่ได้ผ่านกระบวนการคิดไตร่ตรองอย่างมากนัก เป็นแต่เพียงการรับรู้ และเชื่อตาม ๆ กันมา ดังนั้น การสร้างตัวชี้วัดร่วมกันนี้ถือเป็น *"การสร้างความรู้"* โดยคนในชุมชนและสามารถนำไปสู่ *"การถอดบทเรียนและสร้างองค์ความรู้"* อันเป็นประโยชน์ต่อการทำงานในอนาคตต่อไป

7. เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะการเรียนรู้เชิงประเมินตนเองอย่างมีเป้าหมายเพื่อเข้าสู่ระดับมาตรฐานที่พึงปรารถนา การสร้างตัวชี้วัดมุ่งเน้นให้เกิด "*กระบวนการเรียนรู้...และเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีความสุขเพื่อนำไปสู่เป้าหมายแห่งความสุข*"รวมถึง *ความสุขที่เกิดขึ้นจากภายใน* แต่ทั้งนี้การส่งเสริมให้เกิดการจัดการเรียนรู้จากภายในได้นั้น จำเป็นต้องเริ่มจากการทบทวนทำความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองและเปลี่ยนแปลงตนเองได้ เช่น ยอมรับการวิจารณ์จากผู้อื่น การเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน หรือ การนำวิธีการเรียนรู้จากวาทวิจารณ์ (Dialogue) ที่เน้นฝึกการฟังมากกว่าการพูดโดยไม่ตัดสินตีคุณค่าว่าผิดหรือถูก แต่เป็นการเรียนรู้และเข้าใจซึ่งกันและกันผ่านคลื่นพลังงานสนามความคิดที่สามารถทำให้เกิด *"พลังความคิดร่วม"* (Collective Thinking)ได้ อันเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันและพบได้ว่ามี*การแพร่ระบาดของวัฒนธรรมการทำงานกลุ่ม* มากขึ้นในหลายพื้นที่

- **ความหมายของ "ตัวชี้วัด" ในงานพัฒนา**

ตัวชี้วัด คือ ตัวบ่งชี้ความเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้า ความคาดหวังในการดำเนินงานของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนา ซึ่งมีทั้งเกณฑ์มาตรฐานที่สากลยอมรับเชิงสถิติและการสัมผัสรับรู้ได้โดยชาวบ้านทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้ตัวชี้วัดจะมีความเหมาะสมแม่นยำน่าเชื่อถือและสามารถใช้ได้กับชุมชน สังคม ได้นั้นต้อง

ขึ้นอยู่กับบริบทในเรื่องต่าง ๆ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ดังนั้น ตัวชี้วัดจึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมกับช่วงเวลาและสถานที่

ตัวชี้วัด เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถแสดงให้ทราบได้ว่าในการดำเนินงานต่างๆเหล่านั้น มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร และจะนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้แค่มากน้อยเพียงไร นอกจากนี้แล้วยังเป็นตัวบ่งบอกชี้ถึงระดับความสำเร็จของกิจกรรมนั้นๆว่าอยู่ในระดับใด อีกทั้งยังเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆให้นำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ตัวชี้วัด เป็นหลักฐานหรือเกณฑ์ที่แสดงถึงสถานะ การบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของชุมชนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

- **ลักษณะของตัวชี้วัดในงานพัฒนา**

1. อาจเป็นได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยมีลักษณะการวัดทั้งในเชิงภาวะวิสัย (objective measurement) และการวัดเชิงอัตวิสัย (subjective measurement) ตามความรู้สึก อารมณ์ ความพอใจ
2. ลักษณะตัวชี้วัดสามารถจำแนกตามประเภทของการนำไปใช้ ดังนี้

   (1) ตัวชี้วัดร่วม คือ ระดับตัวชี้วัดที่ทุกฝ่ายได้ร่วมกันกำหนดไว้เพื่อเป็นแนวทางหรือมาตรฐานกลางในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

   (2) ตัวชี้วัดเฉพาะ (ประเด็นต่าง ๆ) คือ ตัวชี้วัดที่มีความเหมาะสมเฉพาะในแต่ละพื้นที่นั้น
3. ตัวชี้วัดมีความเป็นพลวัตรและยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข บริบทของสังคมได้
4. ระดับตัวชี้วัดควรสัมพันธ์กับลักษณะเนื้องานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นจริง และลักษณะของบุคคล ที่มีความแตกต่างในเรื่องของอายุ เพศ สถานภาพ รวมถึงระดับครอบครัวและระดับชุมชนโดยอาจเริ่มการตั้งประเด็นจากเรื่องใดเรื่องหนึ่งของกลุ่มเป้าหมาย หรือเป็นภาพรวมของชุมชน
5. ลักษณะตัวชี้วัดในงานพัฒนา เป็นการวัดในทุก ๆ ขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา โดยมองการพัฒนาทั้งระบบ ตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการจนถึงหลังดำเนินการ
6. ลักษณะของตัวชี้วัดความสุขมีความหลากหลาย ขึ้นกับมุมมองในการให้คุณค่าทั้งที่เป็นความสุขแบบโลกียะ (ความสุขทางโลก) และความสุขแบบโลกุตระ (ความสุขทางธรรมแบบบรมสุข)

- **ประเภทของตัวชี้วัด**

1. *ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ* เป็นมาตรฐานทางตัวเลขที่คนยอมรับ เป็นสากล เพื่อนำไปยืนยันทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนได้มากขึ้น โดยอาจใช้ข้อมูลทางสถิติประกอบ

2. *ตัวชี้วัดคุณภาพ* อันจะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสามารถมองเห็นได้ สัมผัสได้หรือรู้สึกกับตนเองมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งไม่สามารถฉายภาพให้ผู้อื่นรับรู้รับทราบได้อย่างชัดเจน เช่น เรื่องของความสุข การรับรู้ ความพอใจ

- **ระดับของตัวชี้วัด**

สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. *ระดับบุคคล* เช่น มีความพอเพียงในตนเอง ไม่มีหนี้สิน มีคุณค่าในตนเอง
2. *ระดับครอบครัว* เช่น ความพอใจในความมั่นคงในชีวิตคู่ ความพอใจด้านเศรษฐกิจ
3. *ระดับกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย* เช่น ระบบการบริหารจัดการ การประสานความร่วมมือ
4. *ระดับชุมชน* เช่น ความเอื้ออาทรในชุมชน การจัดการในชุมชนด้วยตนเอง

5. *ระดับสังคม* เช่น ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน

โดยพิจารณาว่าตัวชี้วัดแต่ละระดับคืออะไร และควรเติมเต็มสิ่งที่ขาดอย่างไร ตัวชี้วัดระดับบุคคล มุ่งเน้นด้านทัศนคติ กระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ฯลฯ ส่วนระดับอื่น ๆ จะมองในแง่ของความสัมพันธ์เป็นหลัก นอกจากนี้ สามารถแบ่งตัวชี้วัดเป็นมิติได้ เช่น

1. *มิติทางเศรษฐกิจ* เช่น การลดต้นทุนการผลิต รายได้ที่พอเพียง การมีตลาดรองรับ
2. *มิติทางสังคม* เช่น การรวมตัวกันในชุมชน การมีส่วนร่วมในชุมชน ความเอื้ออาทรในชุมชน การจัดการตนเองของชุมชน การพึ่งตนเองได้
3. *มิติทางวัฒนธรรม* เช่น การฟื้นฟูรักษาวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ของตนเอง
4. *มิติด้านสิ่งแวดล้อม* เช่น คนในชุมชนมีความรับผิดชอบ ร่วมรักษาดูแลสิ่งแวดล้อม
5. *มิติด้านจิตใจ* เช่น มีชีวิตที่อิสระ(ทางความคิด) เห็นคุณค่าในตนเอง มีสุขภาพดีทั้งกายและใจ

- **ประเภทและระดับของตัวชี้วัด “ความสุข”**

1. *ความสุขแบบโลกียะ* เป็นความสุขที่เกิดจากการอิงกับปัจจัยภายนอก ทางประสาทสัมผัสทั้ง 6 อาทิ ทรัพย์สิน เงินทอง ชื่อเสียงเกียรติยศ การสรรเสริญ
2. *ความสุขแบบโลกุตระ* เป็นสุขที่เกิดจากภาวะภายใน โดยผ่านการฝึกควบคุมจิตให้เท่าทันไม่มัวเมาลุ่มหลงจนติดกักดัก เป็นอิสระหลุดพ้นจากการครอบงำ และมีความสงบสุขจากภายใน

จากการให้คุณค่าตัวชี้วัด “ความสุข” ในมุมมองที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจทำให้เกิดความไม่สอดคล้องหรือการขัดแย้งกันได้ในแต่ละวัย เพศ และสถานะได้ โดยเฉพาะ ในมุมมองของนักวิชาการและชาวบ้านมีการมองความสุขต่างกัน คือ เป็นเรื่องของการมองความสุขที่ “ชุมชนปรารถนา” หรือ ความสุขที่ “นักวิชาการปรารถนา” อาทิ ทางวิชาการมองว่าการมีรายได้เพียงพอสำหรับการดำรงชีพ และการไม่มีหนี้สินเป็นความสุขสำหรับชาวบ้าน แต่ในขณะที่ชาวบ้านอาจจะมองความสุขในเรื่องของการมีอำนาจ การมีหน้ามีตาหรือการมีเกียรติในสังคมเป็นความสุขที่สำคัญ โดยอาจไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงภาวะหนี้สิน

ความสุขจึงมีการมองได้ในหลายระดับ ทั้งที่เป็นความต้องการทางร่างกายในระดับเพื่อการอยู่รอด เพื่อความพอเพียง พออยู่พอกิน หรือกินดีอยู่ดีแบบยั่งยืนหรือไม่ก็ตาม ด้วยเหตุนี้ การกำหนดตัวชี้วัดจึงจำเป็นต้องมีการจัดลำดับความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อวางเป้าหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ กลยุทธ์ต่างๆ และสร้างตัวชี้วัดให้ตรงทิศทางเพื่อสามารถแก้ปัญหาที่ทับซ้อนต่างๆ ที่สะสมอยู่นั้นๆ ได้อย่างตรงจุด

จากผลสรุปโดยรวมของการเสวนา มองว่า ความสุขเหล่านั้นต้องให้ความสำคัญกับความสุขทางด้านจิตใจเป็นอันดับแรก ซึ่งอาจจะเริ่มจากระดับปัจเจกชน คือ การจัดการกับปัญหาของตัวเองก่อน รวมถึงระดับครอบครัวและเครือญาติที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการทำให้เกิดความพร้อม ทำให้เกิดความร่วมมือและเป็นกำลังใจให้แก่กันและกัน จนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับชุมชนต่อไป

นอกจากนี้ ได้เสนอว่าควรมี “เครื่องมือ” ที่เป็นตัวหลอกล่อ หรือล่อหลอกให้คนในสังคมได้มีความสุขร่วมกันโดยไม่ขัดแย้ง ขณะเดียวกันก็ต้องทำความเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างระหว่างกันได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยเวลาและการเตรียมความพร้อมของแต่ละพื้นที่ซึ่งมีเงื่อนไขและองค์ประกอบแตกต่างกัน

- **กระบวนการสร้างตัวชี้วัดในการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อชุมชนเป็นสุข**

ก. ข้อมูลเข้า (INPUT)

1. ***ชาวบ้าน /ชุมชนเป็นผู้กำหนด "ตัวชี้วัด" ขึ้นเอง*** เพื่อสะท้อนปัญหาและความต้องการที่แท้จริง มีส่วนร่วมในการคิดค้นหาปัญหา-สาเหตุ ร่วมกันหาทางออก-ทางแก้ไข ออกแบบและวางเป้าหมาย ผ่านการพูดคุยระดมความคิดด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งเวทีระดับย่อยที่หลากหลาย เช่น การจัดเวทีชาวบ้าน และการประชุมในระดับต่าง ๆ โดยใช้เวลาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชุมชน เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ทั้งผู้ดำเนินโครงการ ผู้แทนชุมชน และบุคคลต่างๆที่มีความหลากหลายร่วมทั้งคนในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาร่วมกันปรึกษาหารือ เพื่อร่วมกันกำหนด "ตัวชี้วัด" ที่มีความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโครงการและสามารถนำไปสู่การเสริมสร้างความสุขให้กับชุมชนได้อย่างไร
2. ***การกำหนดคุณลักษณะพึงประสงค์ของชุมชน*** หรือสร้างสิ่งจูงใจที่พึงปรารถนาร่วมกัน ด้วยการแปลงตัวชี้วัดจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมและเป็นที่เข้าใจร่วมกันได้ โดยสามารถมองเห็นเป้าหมายทั้งใน*ระยะสั้นและระยะยาว* และหนทางการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปถึงระดับความสุขที่กำหนดร่วมกันได้
3. ***การบูรณการความร่วมมือ*** กำหนดพันธมิตรที่เข้าร่วมในระดับต่าง ๆ ให้สอดคล้องโดยไม่ปฏิเสธการทำงานของแต่ละฝ่ายทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชน ได้แก่ ชาวบ้าน นักจัดการความรู้ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) เจ้าหน้าที่รัฐ ต้องมาร่วมพูดคุยและรับฟังปัญหาของกันและกัน อันจะทำให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเอง รวมทั้งคนภายนอกได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน แต่ทั้งนี้ต้องพึงระวังเรื่องการชี้นำที่ไม่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีเจตนาที่ดีไม่เอาเปรียบชุมชน โดยการยึดหลักให้ *"ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจเลือกรับได้"* เน้นการใช้ *"ระบบการยอมรับและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน"* โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปช่วยกระตุ้นส่งเสริม หรือ *การเป็นตัวเร่งปฏิกิริยา* อาทิ
    - การไปกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนัก เกิดจิตสำนึก จากการชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ และการได้รับประโยชน์ร่วมกัน
    - การสร้างวิทยากรกระบวนการให้เกิดการเรียนรู้
    - การสนับสนุนแกนนำ "ผู้นำการเปลี่ยนแปลง" ในชุมชน
    - การเป็นแหล่งข้อมูล ความรู้ให้กับชุมชน
    - การหาจุด "คลิก" ที่ทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร *เช่น* การนำเรื่องเกษตรบันเทิง หรือการใช้ดนตรี กีฬาเป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจให้กับเยาวชน เป็นต้น
    - การส่งเสริมในแง่ของการจัดสรรงบประมาณและการกระจายทรัพยากรซึ่งเป็นสิทธิที่ชุมชนท้องถิ่นพึงจะได้รับเพื่อการบริหารจัดการภายในชุมชน
4. ***การรวบรวมองค์ความรู้ทั้งภายในภายนอกชุมชน*** กล่าวคือ การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดนั้นชุมชนจำเป็นต้องเอาเรื่องของประสบการณ์การเรียนรู้เดิมของชุมชน และการสังเกตเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมรอบตัว โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อ ประเพณีต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องของบาป บุญคุณโทษต่าง ๆ หากทำแล้วจะได้รับผลดีรับความสุขความเจริญ เป็นต้น รวมทั้งชุดความรู้จากภายนอกภายใต้เงื่อนไขบริบทและสภาพการณ์ต่าง ๆ มาเป็นตัวอย่างประกอบในการทำงานและสร้างมาตรฐานของความสุขร่วมกัน
5. ***การมีความศรัทธาต่อเป้าหมาย*** การทำงานด้วยแนวคิดที่แน่วแน่ จิตใจที่จดจ่อเป็นสมาธิ และต่อเนื่องสม่ำเสมอในการแข่งขันกับตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง โดยใช้ตัวชี้วัดเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้

6. ***การเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสม*** คือ การใช้ภาษากับชาวบ้านต้องสามารถสื่อให้เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อนและกระตุ้นให้เกิดความสนใจร่วมกันได้ โดยเฉพาะการการเลือกใช้คำที่ง่ายและสื่อความหมายเพื่อใช้แทน "ตัวชี้วัด" ได้ในบริบทต่าง ๆ อย่างเหมาะสม รวมทั้งการใช้ภาษาที่เป็นกำลังใจในการทำงานร่วมกันได้
7. ***การตั้งประเด็นคำถาม*** โดยเน้นการปรับกระบวนทัศน์และการให้ความหมายใหม่ เพื่อการถอดรหัสและทำความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งนี้อาจใช้กุศโลบายต่าง ๆ เช่น *การอิงหลักธรรม*ทางศาสนา (ศีล 5 ทางพุทธศาสนา) *หรือ การใช้วาทกรรมแบบใหม่* ที่สามารถอธิบายสถานการณ์ปัจจุบันภายใต้บริบทหรือเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการค้นหา "สิ่งจูงใจ" ของคนรุ่นใหม่ที่มีความสุขในการทำความดีไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น บำเพ็ญประโยชน์ตนให้กับสังคมส่วนรวมได้ หรือ *การนำวิถีคิดหรือวิถีปฏิบัติ*ที่มีความเชื่อว่าชีวิตไม่ได้สิ้นสุดเมื่อตาย แต่สามารถส่งผลการกระทำไปถึงชาติหน้าได้ หรือความเชื่อในเรื่องนรกสวรรค์ ทำให้คนเกรงกลัวต่อการทำบาปและกล้าทำความดี ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล และรักษาความยั่งยืนสืบทอดให้กับคนรุ่นลูกหลานต่อไปได้
8. ***การกำหนดประเด็นของตัวชี้วัด*** *เพื่อมองเห็นเป้าหมายหรือผลประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน*
อาจเริ่มจาก*ประเด็นตัวชี้วัดใน*เรื่องใดเรื่องหนึ่งของกลุ่มเป้าหมายหรือภาพรวมของชุมชน

(1) ตัวชี้วัดย่อย เป็นตัวชี้วัดของเฉพาะกลุ่มในประเด็นต่าง ๆ ด้านใดด้านหนึ่งและสามารถขยายผลต่อไปถึงภาพรวมในระดับชุมชนต่อไปได้ แต่อาจไม่จำเป็นต้องมองภาพรวมชุมชน ทั้งหมด เช่น กรณีตัวอย่างชุมชนบ้านหนองเจริญ ได้มีการสำรวจตัวชี้วัดในเรื่อง ของการพัฒนาศูนย์เด็กเล็กซึ่งทำให้สมาชิกชุมชนเกิดความตระหนักและความเข้าใจร่วมกันทำกิจกรรมแก้ปัญหาและขยายผลเชื่อมโยงไปสู่เรื่องน้ำประปาและสุขภาพของคนในหมู่บ้านได้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เช่น การช่วยเหลือให้ความร่วมมือของคนในชุมชนมากขึ้น แต่ทั้งนี้การดำเนินงานต้องใช้เวลาพอสมควร

(2) ตัวชี้วัดหลัก เป็นการมองภาพโดยรวมในระยะเริ่มแรก จากนั้นจึงเข้าสู่ประเด็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เป็นวิถีชีวิตจริงของชุมชน ซึ่งอาจเรียบง่ายแต่สำคัญและเป็นที่สนใจของคนในชุมชน *หรือหากชุมชนมีความพร้อมสามารถกำหนดเป็น*ตัวชี้วัดภาพรวมของชุมชนโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ เข้ามาร่วมมือกันเพื่อบรรลุเป้าหมายของชุมชนร่วมกัน *ทั้งนี้อา*จมองเรื่องทุกข์ หรือสุข และทำกฎเกณฑ์เพื่อทำเป็นเครื่องวัดว่าเป้าหมายที่พึงปรารถนานั้นจะไปถึงได้อย่างไร

- การลดทุกข์ หรือการแก้ปัญหาเพื่อให้พ้นทุกข์ สำหรับประเด็นตัวชี้วัดที่เริ่มจาก "ความทุกข์ของชุมชน" มองว่าชุมชนจะมีความสุขได้สมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น ได้เสนอความต้องการที่แท้จริงของตนและร่วมกันออกแบบตัวชี้วัดขึ้นมาเพื่อขจัดความทุกข์ เพราะความทุกข์เป็นการสะท้อนความจริงที่เกิดขึ้นและสะท้อนไปสู่ตัวชี้วัดความสุข ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องร่วมกันค้นหาสาเหตุแห่งทุกข์ หาทางแก้ทุกข์ เพื่อให้เกิดความสุข

- การเพิ่มสุข เนื่องจากความสุขมีความแตกต่างกันหลายระดับจึงอาจมองความสุขร่วมกันในเรื่องดังต่อไปนี้ คือ *(1)* ความสุขที่มีอยู่จะเก็บไว้อย่างไรให้ยั่งยืน *(2)* ความสุขจากการพ้นทุกข์ *(3)* ความสุขที่อยากบรรลุถึง และ *(4)* ความสุขที่ควรมีสิทธิได้รับ หรือ การเชื่อมโยงจากสภาพทั้งที่เป็นทุกข์ (ปัญหา) ไปสู่ความสุข (สิ่งที่คาดหวังหรือเป็นความฝัน) โดยแปลงสภาพจากที่เป็นลบให้เป็นบวก เช่น ปัญหาคือเป็นหนี้รายได้ต่ำ ความฝันคืออยากมีรายได้ดีไม่มีหนี้สิน จึงเป็นการมองเชื่อมโยงร่วมกันได้ คือ ตัวชี้วัดในด้าน รายได้ และภาวะหนี้สิน เป็นต้น

*อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการยึดหลัก "การลดความทุกข์" หรือ "การเพิ่มความสุข" เป็นตัวตั้ง แต่****ทำอย่างไรให้ชุมชนมองเห็นประโยชน์ร่วมกันได้*** *ทั้งนี้ต้องผ่านกระบวนการคิด การวางแผน และการทำงานร่วมกันในระดับฐานราก ซึ่งไม่ใช่เป็นการนำกรอบตัวชี้วัดความสุขจากภายนอกมามองให้ เพราะทำให้ขาดกระบวนการเรียนรู้โดยชาวบ้านไม่ได้เกิดจากความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ(เรื่อง)ปัญหา และขาดทักษะจากภาคปฏิบัติที่ต้องอาศัยการสังเกตจากประสบการณ์หรือการลองผิดลองถูก* ***เรียนรู้จากธรรมชาติ และแหล่งความรู้รอบตัว ทั้งที่เป็นทุนของ***

ตนเอง ทุนภายในชุมชนและทุนภายนอกมาเป็นข้อมูลที่ช่วยประกอบการตัดสินใจเติมเต็มความรู้ให้แก่กัน เพื่อทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้น้อยลงและเกิดประโยชน์สูงสุด

ข. กระบวนการ (PROCESS)

ในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด สามารถเกิดจากการปฏิบัติกิจกรรมจริง (Learning by Doing) เป็นการสร้างตัวชี้วัดในระหว่างที่ดำเนินโครงการอยู่ โดยกำหนดตัวชี้วัดในลักษณะกว้าง ๆ และมีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับช่วงระยะเวลาและการดำเนินงานดังกล่าว เช่น อะไรคือสิ่งที่ทำให้ไม่สามารถไปถึงตัวชี้วัด เรียนรู้ค้นหาว่าทำอย่างไรจึงไปถึงเป้าหมายได้ และควรมีการประชุมกรรมการและการทบทวนสรุปบทเรียน โดยเฉพาะการประชุมในระดับนโยบายควรให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างตัวชี้วัดร่วมกันกับชุมชน ทำให้การทำงานเชื่อมโยงถึงกันได้ รวมทั้งในการประเมินผลระหว่างดำเนินการควรเป็นการช่วยเหลือกันและกัน ไม่จับผิดแต่เติมเต็มสิ่งที่ขาด และควรสร้างความเข้าใจว่าเป็นการเรียนรู้ร่วมและส่งเสริมขบวนการเพื่อปรับทิศทางการทำงานให้สอดคล้องกับขบวนการใหญ่ สร้างแรงจูงใจและแข่งขันกับตนเองเพื่อบรรลุให้ถึงเป้าหมายร่วมกัน

ทั้งนี้ควรเน้นให้เกิดกระบวนการคิดและการมีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอนของกระบวนการออกแบบ “ตัวชี้วัด” เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อตกลง ความเห็นพ้องต้องกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและรับทราบร่วมกัน เพื่อพัฒนาขบวนการทางปัญญา จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างเป็นรูปธรรม

ค. ผลลัพธ์ (OUTPUT)

คือ ผลที่บ่งชี้ถึงความก้าวหน้าและผลของการทำงานทั้งระดับความเข้มแข็งและความสำเร็จในการทำงานซึ่งสามารถนำไปกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนต่อไปได้ แต่ตัวชี้วัดในและโครงการหรือแต่ละกิจกรรมไม่เหมือนกัน จึงขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและสอดคล้องกับรูปแบบของโครงการและสถานที่ดำเนินการ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา โดยทั้งนี้อาจมองโดยภาพรวมถึงการเปลี่ยนแปลงในคนทั้งในระดับปัจเจก และกลุ่ม ชุมชน ดังนี้

1. ความตื่นตัวและการเกิดจิตสำนึกในบทบาท สิทธิ หน้าที่
2. ระดับการมีส่วนร่วม และการเป็นเจ้าของร่วม ทรัพยากรต้องกระจายอย่างทั่วถึง
3. รู้สึกว่าตนเองมีพลังอำนาจในการจัดการ (Empowerment)

- **ข้อจำกัด**
  1. การยึดติดเป้าหมายเชิงปริมาณ และการกำหนดตัวเลข เพื่อใช้กำหนดนโยบาย
  2. ฐานของชุมชนแต่ละที่แตกต่างกัน

- **ข้อพึงระวัง**
  1. การกำหนดตัวชี้วัดเป็นเงื่อนไขเฉพาะ จึงไม่ควรมีการแข็งตัว แต่สามารถปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของเวลา สถานที่ บุคคล ชุมชน และสังคมที่ต่างกันได้
  2. ควรตระหนักรู้ได้ว่าอะไรคือเป้าหมาย และเครื่องมือ เช่น การบันทึกรายจ่ายเป็นเครื่องมือที่ทำให้มองเห็นข้อมูลเกี่ยวกับค่าใช้จ่าย และสะท้อนไปถึงตัวปัญหาที่แท้จริงได้
  3. การใช้ภาษาที่ง่าย ไม่ซับซ้อนสามารถสื่อสารให้ชาวบ้านเข้าใจได้ เช่น คำว่า “ตัวชี้วัด” เป็นภาษาทางวิชาการ ควรมีการปรับใช้ในแต่ละบริบทให้เหมาะสม รวมถึงปัญหาเรื่องของการไม่ชอบเขียนบันทึกของชาวบ้าน อาจต้องมีผู้ช่วยเขียนในระยะแรก

4. นักวิชาการ และคนทำงานทั้งภาครัฐและภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ไม่ควรแปลกแยก แต่สามารถทำงานหนุนเสริมระหว่างกันได้
5. ความเคยชิน เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ จึงควรมุ่งเน้นให้เกิดการตั้งคำถาม ไม่ควรเชื่อตาม ๆ กัน แต่ใช้ปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุผล ภายนอกจึงไม่ควรสร้างกรอบของตัวชี้วัดความสุข เพราะอาจจะทำให้ชาวบ้านคล้อยตามเกณฑ์ต่าง ๆได้ง่าย โดยเฉพาะความเกรงใจในผู้รู้หรือผู้ใหญ่(ระบบอุปถัมภ์) จึงควรให้ชาวบ้านมีอิสระในการคิดและมีโอกาสสะท้อนตนเองโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วม
6. คนทำงานยังขาดทักษะในการสร้างตัวชี้วัดในเชิงปริมาณ
7. อย่างไรก็ตามในการประชุมดังกล่าวยังมีความคิดเห็นว่า คำว่า"ตัวชี้วัด" นั้นไม่สื่อให้เข้าใจได้ง่าย ผู้ดำเนินโครงการบางคนยังไม่สามารถจำแนกได้ (มองไม่ออก แต่มีการปฏิบัติอยู่) โดยในส่วนของชาวบ้านเกณฑ์ตัวชี้วัด ยังไม่สื่อให้รู้จัก แต่สามารถสัมผัสได้ หยั่งเห็นได้ มีการผ่านกระบวนการเรียนรู้มา เพราะชาวบ้านมองเห็นตนเองว่ามีปัญหาอะไร มีทุนอะไรบ้างในชุมชน และต้องการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นอยู่ด้วยตนเอง (ผ่านการลองผิดลองถูก) เห็นคุณค่าในชุมชน และสามารถนำเอาคุณค่านั้นมาแก้ไขปัญหาทางออกให้แก่ชุมชน
8. การทำงานที่กำหนดเป็นมาตรฐานไว้ ไม่ควรมากดดันให้คนทำงานและชุมชน ทำให้ไม่มีความเป็นส่วนตัว หรือเป็นธรรมชาติ เช่น ต้องจัดเวทีเพื่อแสดงศักยภาพ เตรียมงานที่ไม่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน

ภาคผนวก 5.3

ครั้งที่ 3

เรื่องกระบวนการสร้างกลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน

รายงานสรุปผลการสัมมนาทางวิชาการ
“นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 3
เรื่อง กลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน
วันที่ 27-28 สิงหาคม 2547
ณ โรมแรมหลุยส์ แทเวิร์น กรุงเทพฯ

****

การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งวิธีคิด กระบวนการ ชุดความรู้ เครื่องมือและกลไกการจัดการความรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างให้ชุมชนเป็นสุขได้นั้นจำเป็นต้องอาศัย**กระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์**ระหว่างตัวชุมชนเอง และภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายข้างต้น *โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)* ร่วมกับ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงได้จัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการ ภายใต้หัวเรื่อง **“นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 3** ที่มุ่งเน้น เรื่อง **“กลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”** โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการสนับสนุน ส่งเสริม และประสานเชื่อมโยงให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันทั้งระหว่างชุมชนด้วยกันและภาคีฝ่ายต่าง ๆ ในเรื่องของการพัฒนาระบบและกลไกการดำเนินงานในการเสริมสร้างการเรียนรู้และปฏิบัติการที่นำไปสู่ภาวะชุมชนเป็นสุขและเข้มแข็ง โดยเฉพาะการสร้างความเข้าใจร่วมกันเพื่อการปรับตัวให้ทันกับพลวัตรของการเปลี่ยนแปลง อันจะเป็นแนวทางการดำเนินงานของชุมชนท้องถิ่นในอนาคตข้างหน้าต่อไป

สาระสำคัญจากการเสวนากลุ่มย่อย เรื่อง *“กลไกการจัดการเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชน”*

อาจารย์สัมพันธ์ เตชะอธิก : จากผลของการร่วมพูดคุยในเรื่องของการเปลี่ยน “กระบาลทัศน์” คือ การเปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนวิธีมองใหม่ ดังนั้นการที่เรามาร่วมสัมมนาในวันนี้จึงทำให้เราได้เรียนรู้เรื่องศัพท์บางคำ เพราะวัฒนธรรมชาวบ้านกับวัฒนธรรมทางวิชาการนี้จะมีการผสมผสานกันอยู่ ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านอีสานหลายคนยังไม่เข้าใจคำว่า “นวัตกรรม” ซึ่งหมายถึงสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่ หรือว่าการเรียนรู้ใหม่ ๆ เพราะฉะนั้น *“นวัตกรรมการเรียนรู้” หมายความว่า ตนเองจะต้องเปลี่ยน “กระบาลทัศน์ใหม่” คือ การมีวิธีคิด มุมมองหรือว่าสิ่งที่กระทำใหม่ๆ ให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ* ที่รู้สึกว่าพัฒนาแล้วทำให้ดีขึ้น ส่วนคำว่า “บริบท” คือ สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข รวมถึงสภาพแวดล้อมที่อยู่ในชุมชนของเรา เพราะฉะนั้น กระบวนการเรียนนั้นมีความสำคัญมาก โดยเราจะใช้กระบวนการเรียนรู้ที่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับภาวการณ์ในปัจจุบัน เพื่อทำให้ชุมชนเข้มแข็งและมีความสุขมากขึ้นได้อย่างไร เพราะฉะนั้นพวกเราในทุกโครงการ ทุกพื้นที่ และทุกคนที่แวดล้อมเกี่ยวข้องต่างก็กำลังอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเราหวังว่าอนาคตข้างหน้าเราจะมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนเป็นสุขได้มากขึ้น และเป็นประเด็นคำถามว่าประสบการณ์ที่เราอยู่ในพื้นที่ต่างกันนี้จะทำให้ชุมชนนำไปสู่ความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างไร ตรงนี้เป็นกระบวนการที่เราจะต้องช่วยกัน โดยเวทีของ สรส. ถือเป็นเวทีหนึ่งที่ทำให้เราเกิดการเสริมสร้างการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

อาจารย์สัมพันธ์ เตชะอธิก : จากผลการนำเสนอผลการเสวนา พบว่าค่อนข้างเห็นทั้งชุมชน ผู้นำและชาวบ้าน รวมถึงคนภายนอกได้อย่างชัดเจนที่มาทำงานร่วมกัน คือ หมายความว่ามีทั้งกลุ่มวิชาการ ทีมชาวบ้านและมีคนจัดกระบวนการให้ รวมทั้งมีทีมสนับสนุนซึ่งเป็นผู้รู้เป็นนักวิชาการภายนอก ซึ่งน่าสนใจมาก ทั้งหมดของการ

นำเสนอในทุกกลุ่มนี้ทำให้เราเห็นรูปแบบกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลายและแตกต่างกัน โดยพบว่ามีจุดร่วมกันบ้าง คือ เรื่องของการจัดเวที เพราะดูเหมือนจะเป็นลักษณะเด่นว่า ทุกกลุ่มอย่างน้อยจะต้องมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทุกกลุ่มที่สำคัญคือ ได้มีการไปปฏิบัติจริง ทั้งที่กำลังเดินหน้าหรือบางโครงการมีการจัดการการเรียนรู้แล้วมีกลไก มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันชัดเจน บางส่วนอาจกำลังอยู่ในลักษณะของการก่อร่างสร้างตัว หรือกำลังพยายามที่จะหาองค์ประกอบทั้งหลาย ทั้งนี้จึงขอเรียนเชิญท่านอาจารย์วิจารณ์ พานิช ซึ่งท่านเป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มทำในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้คนสำคัญของประเทศไทย ได้ให้ข้อคิดเห็นกับพวกเรา

ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช : นมัสการพระคุณเจ้า สวัสดีผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน จากการได้ร่วมรับฟังและเห็นความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะการที่ได้นำเรื่องราวของแต่ละพื้นที่มาเล่าสู่กันฟัง ซึ่งถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการจัดการความรู้ในตัวของมันเอง บางพื้นที่ซึ่งเป็นการจัดการความรู้ที่ใช้ระยะเวลายาวนานกว่า 10 ปี ทั้งนี้ ***การจัดการความรู้*** *คือ การเดินทางเป็นวงจรไม่รู้จบ แต่ไม่ใช่เป็นตัวจุดจบหรือว่าเป้าหมายปลายทางที่มีจุดสิ้นสุด* เพราะฉะนั้นการจัดการความรู้จะต้องมีความหมายว่าคนกลุ่มหนึ่งมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และทำอย่างต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ แต่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้จะต้องรู้ว่ามีเป้าหมายเพื่ออะไร ซึ่งที่ฟังมามีความชัดเจนว่าเพื่อชุมชนเป็นสุข ชุมชนเข้มแข็ง แต่หากพิจารณาลงไปที่เป้าหมายรายละเอียด จะมีความต่างกันหรือว่าตัวจุดเน้นจะไม่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น โครงการที่แม่ทามีความชัดเจนในการดำเนินการทีต้องการเชื่อมโยงถึงเยาวชนและคนรุ่นใหม่

การจัดการ “ความรู้” คือ ความรู้ที่มาจากพวกเรากันเอง กล่าวคือ คนจัดการความรู้ คือ คนทำงานหรือว่าคนที่มารวมกลุ่มกัน ร่วมทำกิจกรรมกัน เพราะฉะนั้นความรู้ก็มาจากคนเหล่านั้น คนทุกคนมีความรู้ โดยผ่านการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งความรู้ที่มาจากประสบการณ์เหล่านี้ถือเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคน แต่ในการทำเรื่องจัดการความรู้ นอกจากจะใช้การจัดการความรู้ในตัวคนที่เป็นกลุ่มในชุมชนนั้นเองแล้วจะต้องใช้ความรู้ที่อื่นด้วย ตรงนี้เป็นจุดที่สำคัญ แม้ว่าทางราชการจะได้มีการดำเนินการแต่เป็นการส่งผ่านทางหน่วยพัฒนาต่าง ๆ ที่ส่งไปตามเจตนาความปรารถนาของผู้ส่ง แต่ตรงกันข้ามกันในสิ่งที่เราพูดเพราะเป็น*เรื่องความต้องการความรู้จากข้างนอกตามความปรารถนาของคนข้างใน* แม้จะเป็นอันเดียวกัน คือ ความรู้ที่ส่งมาจากคนข้างนอกกับความรู้ที่คนในต้องการ ซึ่งถ้าเจตนาตรงกันย่อมเป็นเรื่องที่ดีมาก แต่ส่วนมากในหลักการจัดการความรู้คนในมักเป็นผู้ที่ไปหาความรู้ข้างนอกมาปรับใช้ เพราะฉะนั้นในกระบวนการจัดการความรู้ คือ จากข้างในมาถึงข้างนอก แต่ที่มาจากข้างนอกนั้นมักนึกถึงหนังสือตำรากองโต ซึ่งที่จริงก็ไม่ผิดนักแต่ไม่ใช่ถือเป็นปัจจัยหลัก

ด้วยเพราะการจัดการความรู้เป็นเรื่องของความรู้จากการปฏิบัติ ดังนั้น การไปดูงานในแต่ละที่ต้องรู้จักหาวิธีมาปรับใช้ เพราะว่าในแต่ละท้องถิ่นสภาพไม่เหมือนกัน โดยแท้จริงแล้ว การจัดการความรู้ควรเริ่มจากการที่กลุ่มเราต้องการทำงานอะไร ในการจัดการความรู้ไม่ใช่คนๆเดียวแต่ต้องเป็นกลุ่ม และดึงความรู้ของพวกเรากันเองมาใช้ทำงาน โดยความรู้จะเกิดขึ้นเองภายในกลุ่มคนเหล่านั้น ละนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยกระดับขึ้นไป แต่แค่นั้นยังไม่พอจะต้องดึงเอาความรู้ภายนอกมาใช้ด้วย เพราะฉะนั้นในกระบวนการที่เราพูดคุยกันนี้เท่ากับเป็นการนำประสบการณ์ของแต่ละที่มาแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ดีที่สุด คนที่ทำจริงมาเล่า ก็จะเห็นภาพของความรู้ที่มีชีวิต เนื่องจากความรู้ที่พวกเราคุ้นเคยเป็นความรู้ที่ไม่มีชีวิต เป็นความรู้ที่แห้ง แต่ว่าในเรื่องของการจัดการความรู้เราพูดถึง ***“ความรู้ที่อยู่กับการปฏิบัติ”*** *เป็นความรู้ที่มีชีวิต* แต่ไม่ได้แปลว่าการทำให้เป็นตัวหนังสือไม่สำคัญ เพราะได้ช่วยในอีกระดับหนึ่งคือทำให้เกิดการตีความออกมาให้ชัดเจนขึ้น ดังกรณีตัวอย่างที่ศาสตราจารย์นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา ได้กล่าวว่าทำอย่างไรให้ความรู้ที่อยู่ในคนสามารถพิสูจน์ว่าใช้ได้จริง เพราะว่ามีความรู้บางอันปลอม บางอย่างเราก็ไปตีความผิด ทำอย่างไรจึงจะมีการทดสอบ คือหมายความว่าให้พบกันระหว่างความรู้ที่เรียกว่า Explicit Knowledge ซึ่งเป็นความรู้ที่มันพิสูจน์แล้วชัดแจ้งกับความรู้ Tacit Knowledge ที่อยู่ในคนที่อยู่ในการปฏิบัติ

ทำอย่างไรให้มาเสริมซึ่งกันและกันอันนี้เป็นเรื่องอย่างยากมาก ซึ่งกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข สามารถทำหน้าที่นี้ได้ ถือเป็นเรื่องน่าชื่นชมมาก ตลอดจนผู้เข้ามาร่วมและปฏิบัติกระบวนการนี้และเครือข่ายนี้ถือว่าเป็นการกู้ชาติ กู้บ้านเมือง ในการที่ทำให้คนในชุมชนหรือชาวบ้านเกิดความมั่นใจในตัวเอง จากที่เคยถูกกดทับทำให้หมดความเชื่อถือตัวเราเอง แต่ขณะนี้ความนับถือตัวเองความเชื่อมั่นตัวเองกลับมาใหม่อีกครั้ง เชื่อมั่นในศักยภาพของตัวเอง เชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกคนมีสมอง และอาจจะฉลาดเฉลียวไม่เท่ากัน แต่การมีสมอง แปลว่าเราสามารถที่จะคิดในเรื่องที่ทำให้ตัวเองมีชีวิตอยู่รอดได้ ไม่ใช่เฉพาะคนๆ แต่เป็นกลุ่ม พลังจึงจะเกิดเสริมกัน (synergy) ที่จะสามารถทำในสิ่งที่เราไม่สามารถที่จะคาดฝันว่าจะทำได้ ส่วนตัวผมเองมีประสบการณ์ตรงในการทำงานทุกที่ ซึ่งเราทำในสิ่งที่ไม่คาดฝันว่าทำได้ เพราะเกิดจากแรงความปรารถนาที่ผลักดันร่วมกันระหว่างคนจำนวนมากที่จะดำเนินการให้ได้และนั่นคือสิ่งที่สูงสุดของมนุษย์ การได้เรียนรู้ไปและลองผิดบ้างถูกบ้าง แต่จะช่วยทำให้เกิดพลังก็ขอให้กำลังใจกัน ขอบคุณครับ

อาจารย์สัมพันธ์ เตชะอธิก : การทำความเข้าใจว่ากระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการการเรียนรู้นั้นจะต้องทำอย่างต่อเนื่องและเป็นเรื่องของชีวิตพวกเราที่จะนำพลังจากภายในมาเสริมต่อกับพลังภายนอกได้อย่างไร โดยเฉพาะการที่ทำให้คนทำงานในพื้นที่ต้องมาทำเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดความหมายเรื่องกระบวนการเรียนรู้กับการจัดการความรู้ให้ชัดเจนมากขึ้น ดังกรณีศึกษาเช่นที่ปากพนังกับวังน้ำเขียว ทำให้สามารถแยกแยะได้เลยว่ากระบวนการเรียนรู้ คือการศึกษาข้อมูล การทำเวที การไปศึกษาดูงานอบรม และสรุปองค์ความรู้ของตัวเองได้ โดยตั้งกลไกและมีบทบาทโดยชุมชนเป็นพระเอกนางเอก มีทีมสนับสนุน ทีมวิชาการไปวิจัยร่วมกัน มีคนช่วยจัดกระบวนการกับชุมชนโดยใช้ความรู้จากทั้งข้างในและข้างนอก ซึ่งดูเหมือนเป็นระบบขั้นตอนที่แยกแยกกระบวนการเรียนรู้กับการจัดการความรู้ และทำอย่างเป็นระบบได้ แต่เมื่อฟังจากอาจารย์หมอวิจารณ์แล้วทำให้ทราบว่ากระบวนการระหว่างที่เราทำข้อมูลไปอาจจะต้องจัดการความรู้ของข้อมูลที่ได้ไปเลย คือ ไม่ต้องรอสรุปข้อมูล ถอดบทเรียนหรือถอดความรู้ แต่สามารถที่จะจัดการความรู้จากพลังภายในของคนทำงานไปได้เลย เป็นการผสมปนเปหรือการบูรณาการอยู่ในตัวเอง โดยภายในชุมชนสามารถมีการโสเหล่คุยกันไป หรือการประชุมกลุ่มย่อยที่ไม่เป็นทางการ เป็นแบบลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สรุปบทเรียน ถ่ายทอดองค์ความรู้ของคนชุมชนตามระบบแบบชาวบ้านไปเองโดยธรรมชาติ

ส่วนกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบวิชาการที่เราจะต้องบันทึก และต้องเผยแพร่สู่สาธารณะและขยายผลเพื่อสร้างพลังความเชื่อมโยงของสิ่งที่เราทำอยู่แล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรปลอดสารพิษ ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่ายซึ่งเป็นอุดมการณ์ร่วมกันของเราที่ต่างไปจากภาครัฐหรือภาคธุรกิจ ดังนั้นทำอย่างไรให้เกิดความพอดีระหว่างความเป็นระบบวิชาการที่เราเรียนรู้และสามารถเข้าใจได้จากภายนอกด้วยและจากภายในชุมชนที่เป็นภูมิปัญญา เป็นอุดมการณ์ เป็นวัฒนธรรมความคิดความเชื่อที่มีพลังอยู่ในชุมชนด้วยตัวเขาเองให้มาบูรณาการหรือให้เกิดความสมดุลกันได้ เพราะเหมือนกับเรากำลังอยู่ในสภาวการณ์ที่อยู่ในสองวัฒนธรรมซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าชุมชนไม่ได้เรียนรู้จากภายนอก เพราะว่าขณะนี้เกือบทุกหลังคาเรือนหมู่บ้านมีโทรทัศน์กันแม้ว่าจะจนอย่างไรต้องไปกู้มาซื้อกัน ยังไม่นับรวมถึงการเคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาทำงานในเมือง เพราะฉะนั้น การข้ามทางวัฒนธรรมมีอยู่แล้วในวิถีชีวิต ใครจะบอกว่าชุมชนไม่เกี่ยวข้องกับใครเลยและเข้มแข็งขึ้นมาคงไม่ใช่เรื่องจริงทั้งหมด ดังนั้น จึงอยากขอให้พวกเราลองทบทวนทำความเข้าใจตัวเองดูเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ รวมทั้งการเป็นระบบที่จะต้องบันทึกวิชาการ กับภูมิปัญญา วัฒนธรรมและอุดมการณ์ของท้องถิ่นที่มีอยู่ให้มีความสมดุลกันได้อย่างไร และไปปรับประยุกต์ใช้ในโครงการที่เรากำลังดำเนินการอยู่อย่างไร และดูเหมือนว่าเรามีประเด็นที่ให้ความสำคัญไม่มากพอหรือไม่ ในรายงานกรณีศึกษาที่จะเหมือนกันเลยลืมใน “อุดมการณ์ของชุมชน” หรือไม่ หรือว่าการใช้วัฒนธรรมเรื่องผีขุนน้ำก็ดีหรือว่าวัฒนธรรม ความเชื่อศาสนา

ที่เกาะเกี่ยวให้เกิดพลังในชุมชนดูเหมือนพูดไม่หนักแน่นพอ ทั้งที่ตรงนี้น่าจะเป็นรากฐานที่สำคัญที่มีอยู่ในกิจกรรมมากน้อยเพียงใด และอาจารย์สุริยาได้บอกว่า บทบาทของผู้หญิงที่จะเป็นพลังสำคัญนั้นยังไม่ได้ถูกสะท้อนออกมามากนัก ประเด็นที่เราแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมองว่ายังไม่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ จึงอยากขอให้พวกเราลองสะท้อนความรู้สึกนึกคิด โดยเริ่มจากตัวเราเองที่ฟังมาแล้วทั้งหมดว่าคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไรบ้าง ช่วยแลกเปลี่ยนให้คนอื่นๆ ได้รับปัญญาในการไปทำโครงการในพื้นที่ร่วมกับชุมชนต่อไปให้ดีขึ้นได้อย่างไร

อาจารย์สุริยา สมุทคุปต์ : จากประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ ทำให้ตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า โจทย์ใหญ่ที่เราจะไปถอดองค์ความรู้หรือว่ากลไกในการจัดการหรือว่าอะไรต่าง ๆ ในชุมชนนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งยังมีอยู่มากในพื้นที่ ทั้งนี้ คณะนักวิจัย ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน NGOs หรือ คนข้างนอกที่เข้าไปควรจะให้ความสนใจมากน้อยเพียงใด เพื่อถอดความรู้ตรงนี้ออกมาให้เป็นประโยชน์กับการประยุกต์นำไปใช้กับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม และควรคำนึงถึงความสัมพันธ์ของคนด้วย ตัวอย่างเช่น ในเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำ ปัญหาเรื่องของชาติพันธุ์ที่ต้องแลกเปลี่ยนปะทะสังสรรค์กับชาติพันธุ์อื่น หรือเรื่องการรักษาพยาบาลที่ใช้กลไกเรื่องผีและการทำพิธีร่วมกัน ซึ่งตรงนี้ยังปรากฏอยู่ในเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรที่จะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชุมชน ดังนั้น ตนเองคือใคร รากหญ้าของตนเองมาจากไหน และตอนนี้ชุมชนจะต้องมาอยู่ร่วมกันกับยุคสมัยใหม่ได้อย่างไร และที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ “***กลุ่มผู้หญิง***” ที่มีบทบาทเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ เช่น การจัดการทรัพยากร การเป็นร่างทรง หากพิจารณาดูแล้วพบว่า ผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นกลไกความสัมพันธ์หลักที่ไม่เป็นทางการซึ่งถ่ายทอดอุดมการณ์จิตวิญญาณอะไรต่างๆ ได้เป็นอย่างดี จึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาไปด้วยกันโดยไม่สามารถแยกออกจากกับวิถีชีวิตของคนได้ ตรงนี้ผมคิดว่าเป็น “องค์รวม” ที่มีอยู่ในเกือบทุกสังคมวัฒนธรรม นอกจากนี้ กลุ่มคนที่ยังมี “*แนวปฏิบัติหรือการรวมกลุ่มที่มีความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ*” ซึ่งมีพลังอยู่แต่เราไม่ได้ไปถอดรหัสเพื่อที่จะอนุรักษ์ตรงนั้นไว้ เราเพียงแต่ถอดรหัสดูว่าเขาปรับเปลี่ยนอย่างไร องค์ความรู้จากข้างนอกที่เข้าไปมีส่วนอย่างไรกับองค์ความรู้เดิมหรือว่าจิตวิญญาณเดิมของเขา เพราะว่าจิตวิญญาณร่างทรงบางอย่างเขาใช้เทคโนโลยีแบบสมัยใหม่ และมีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ของสังคมวัฒนธรรมที่เราจะต้องติดต่อกับโลกภายนอกอยู่ทุกวินาที ซึ่งตรงนี้มีพลังมาก

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการต่างๆ นั้นเป็นเรื่องของการผสมผสานระหว่างความรู้ดั้งเดิมกับความรู้ข้างนอก ซึ่งมีการนำเอาไปใช้ได้อย่างกลมกลืนและอย่างมีชีวิตชีวา และเป็นส่วนสำคัญของ ***“พลังสังคม”*** ตามที่ได้พบเห็นในพื้นที่ ตรงนี้ถือเป็นพลังที่เราอาจมองไม่เห็น

ในเรื่องพลังสังคม หรืออาจเรียกว่า Unseen Thailand ในปัจจุบันนี้ อยากจะขอเชื่อมโยงตรงนี้กับเรื่อง *ปรากฏการณ์ของผู้หญิง* ทั้งที่มีบทบาทก้าวไปสู่เวทีทางวิชาการ เวทีความรู้ความสามารถความรู้ใช้เทคโนโลยีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มีพลังและกำลังเป็นที่ยอมรับในสังคมบ้านเรามากขึ้น แต่ยังมีกระบวนการที่ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งถูกละเลยในเรื่องการศึกษา จากเรื่องของความเสมอภาคในการเข้าถึงความรู้ และโอกาสที่จะมีประกาศนียบัตรเพื่อทำงานในสังคม ทั้งเป็นกลุ่มที่อาจมีปัญหาชีวิต ปัญหาครอบครัวเรื่องสามี เรื่องพ่อแม่ ในทางประวัติศาสตร์ของบ้านเรา ตั้งแต่ 1960 มาถึง 1975 กลุ่มนี้เป็นพวกเมียเช่า โสเภณีที่ถูกตีตราบาปว่าทำร้ายสังคมวัฒนธรรมของบ้านเราจนถึงปัจจุบันนี้ ในปรากฏการณ์ใหม่ ผู้หญิงกับสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องหมู่บ้านฝรั่งในสังคมวัฒนธรรมอีสาน หลายหมู่บ้านที่กลุ่มผู้หญิงพวกนี้ที่แต่งงานกับฝรั่งซึ่งพวกนี้ไม่ได้รังเกียจเลยว่าผู้หญิงเป็นใครมาจากไหน และทำหน้าที่เป็นสมาชิกในครัวเรือนอย่างที่ผู้ชายไทยบางคนไม่ยอมรับบทบาทหน้าที่ เช่น ซักเสื้อผ้าให้ผู้หญิงอย่างนี้ ทำงานบ้านให้ผู้หญิง ตรงนี้เป็นปรากฏการณ์ใหญ่ที่เป็นพลัง สิ่งนี้เป็นความสนใจทางวิชาการและเห็นการเปลี่ยนแปลง บทบาท จุดยืนที่มีรอยต่อระหว่างสิ่งเดิมกับสิ่งใหม่และอยู่ในกระบวนเรื่องผีหรือเรื่องอะไรต่างๆในสังคมวัฒนธรรมชนบท เพราะฉะนั้นพลังต่าง ๆ เหล่านี้ คิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์ ซึ่งมีอยู่ในชุมชนที่พวกเราศึกษาไม่ควรจะละเลย รวมถึงกลุ่มที่ไม่เป็นทางการซึ่งเราน่าจะศึกษากลไกและการปรับเปลี่ยนและการสร้าง

ความยอมรับหรือการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมในชุมชนของเขา นอกจากนี้ ขอฝากประเด็นไว้เกี่ยวกับบทบาทของสถาบันการศึกษาหรือนักวิชาการที่ควรส่งเสริมให้นักศึกษาได้ลงไปสัมผัสเรียนรู้กับชาวบ้านในพื้นที่จริงให้มากขึ้น

อาจารย์ปาริชาติ วลัยเสถียร : จากการรับฟังการอภิปรายจากหลายท่าน จึงขอร่วมเสนอข้อคิดเห็นดังนี้

ประเด็นแรก คือ เรื่องของกลไกในการจัดกระบวนการการเรียนรู้และการจัดการความรู้ ซึ่งโดยทั่วไปเรามักจะนึกถึงกลไกที่เป็นเหมือนกลศาสตร์หรือโครงสร้างที่มีบทบาทของตัวละครค่อนข้างชัดเจนและแข็งตัว แต่จากกรณีของสภาลานวัดตะโหมดทำให้เราได้เห็นกลไกบางประการที่มองไม่เห็น โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อ หรือเรื่องของจิตวิญญาณซึ่งมีอยู่ดั้งเดิมในชุมชน ซึ่งเป็นกลไกที่ไม่ได้มีการมอบหมายหน้าที่หรือบทบาทอย่างชัดเจน ดังนั้น ตรงนี้อาจทำให้เราทุกคนได้คำนึงถึงกลไกที่มองไม่เห็นด้วยแต่สามารถสร้างให้เกิดกระบวนเรียนรู้ หรือว่าการจัดการความรู้ได้

ประเด็นที่สอง คือ การที่พวกเราจะทำหน้าที่ในเรื่องของการสรุปบทเรียน การสังเคราะห์ความรู้จากการดำเนินการในโครงการทั้งหลาย มีข้อควรระวังในเรื่องของการสร้างความยึดติดในชุมชนของเราที่มองว่าเป็นความเหมือนกันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมด ที่จะต่างก็เป็นเพียงคนนอกชุมชนกับคนในชุมชนเท่านั้น ซึ่งอาจจะทำให้เราละเลยหลายประเด็นที่ท่านอาจารย์สุริยา สมุทคุปต์ ได้กล่าวถึงการสร้างความเชื่อของเราตรงนี้เพื่อมาบดบังความต่างและความเสื่อมที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงมีหลายประเด็นที่เราควรตั้งเป็นข้อสังเกตในสร้างการเรียนรู้หรือสรุปบทเรียนในชุมชน คือ

(1) *ความต่างในเรื่องของสถานะหรือสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง*ที่มีอยู่ในชุมชน หรืออาจเรียกว่าเป็นเรื่องของชนชั้น ซึ่งสถานะหรือสถานภาพตรงนี้ได้สร้างให้เกิดความต่างกันในชุมชน เช่น นายทุนที่รับซื้อพืชไร่กับชาวนาที่ไร้ที่ดินที่มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้หรือการมีอำนาจในการตัดสินใจที่แตกต่างกัน

(2) *เรื่องของสภาพความเป็นหญิงความเป็นชาย และความต่างในเรื่องของวัย* ซึ่งพบว่ามีนัยสำคัญอย่างมากในชุมชน เพราะว่าบางครั้งความคิดของเด็ก อาจจะไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนมากนัก ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับฐานจากครอบครัว ฐานะ หรือเรื่องของเครือญาติ ฐานความรู้หรือว่าโอกาสที่ได้รับในการทำงานซึ่งแตกต่างกันในแต่ละชุมชน

(3) เรื่องของชาติพันธ์ ชนเผ่า เช่น จังหวัดสุรินทร์และนครพนม ที่มีชนเผ่าหลายชาติพันธ์ ซึ่งเรามักไม่ค่อยได้หยิบยกขึ้นมาพูดคุยนัก แต่จะเหมารวมว่าเป็นกลุ่ม จังหวัด หรือเป็นภาค ซึ่งโดยแท้จริงแล้วยังมีรายละเอียดที่มีความแตกต่างกัน

ดังนั้น กลไกแบบที่เรามองไม่เห็นหรือไม่ได้เป็นโครงสร้างที่ตายตัวในการจัดการกระบวนการเรียนรู้หรือจัดการเรียนรู้ รวมทั้งมิติในแง่ของสถานะสังคม วัฒนธรรม การเมืองและเศรษฐกิจ ตลอดจนในเรื่องของเพศสภาพความเป็นหญิงเป็นชาย และเรื่องของวัย ทั้งวัยเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ รวมถึงเรื่องของชาติพันธุ์ ภาษา จารีตความเชื่อประเพณี ซึ่งในความต่างนี้จะทำให้เราได้เห็นอะไรในงานที่มีความคมลึกมากขึ้น ซึ่งสร้างให้เกิดความเข้มข้นมีสีสันอันจะเป็นประโยชน์ให้กับการสร้างความรู้ในแนวระนาบได้

อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ : ขอเสนอใน **ประเด็นแรก** คือ *เรื่องเกี่ยวกับหัวใจสำคัญในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการ* ซึ่งหากตั้งเป็นข้อสังเกตพบว่า เรามองชุมชนขณะนี้ทำให้เรามองเห็นอะไรบ้าง ชุมชนมีความเป็นเอกภาพหรือไม่ หรือมีน้ำใจและความเกื้อกูลกันทั้งหมด หรือว่าจริง ๆ แล้วภายใน

ชุมชนจะมีความขัดแย้งกันอยู่ มีความซับซ้อนของสภาพปัญหาหรือไม่ ทั้งเรื่องของการเมืองท้องถิ่น หรือเศรษฐกิจทุน เช่น คนอยากร่ำรวย ก็เอาความรวยเป็นตัวตั้ง ไม่สนใจว่าจะทำลายธรรมชาติหรือไม่

ประเด็นที่สอง *การจัดการความรู้แบบใดที่จะไปเสริมการเรียนรู้ของชุมชนให้เข้มแข็ง* ซึ่งตรงนี้ได้มีการตั้งข้อสังเกตไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้กับการจัดการความรู้เหมือนกันและต่างกันอย่างไร มีการซ้อนเหลื่อมกันตรงไหน หรือไม่อย่างไร และมีจุดเน้นจุดต่างกันอย่างไร จากที่ผู้ร่วมอภิปรายบอกว่า ให้ชุมชนเกิดอำนาจทางปัญญา ซึ่งจะต้องเกิดจากการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ จึงจะส่งผลให้หลุดพ้นจากกระแสทุกข์ไปสู่กระแสธรรมได้ จึงตั้งเป็นข้อสังเกตว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีอยู่จริงหรือไม่ และถ้ามีอยู่จริง ***กลไกภายนอกคือพวกเราที่เรียกว่าเป็นนักจัดการความรู้นี้จะเข้าไปเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร*** *การทำให้เชื่อมโยงเป็นบูรณาการเห็นกระแสทุกข์และกระแสโลกาภิวัฒน์ รวมถึงเห็นศักยภาพของตัวเอง เกิดความเชื่อมั่นและเลือกเส้นทางของตนเองได้นั้น จะเป็นไปได้จริงหรือไม่* เนื่องจากในขณะนี้คนในชุมชนส่วนหนึ่งได้สูญเสียความเชื่อมั่นไปเกือบหมดแล้ว

ประเด็นที่สาม *ขณะนี้เราพอจะรู้ได้อย่างไรว่า ชุมชนมีความสามารถจัดการความรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขได้ในกระแสของการเปลี่ยนแปลง* มีอะไรเป็นตัวบอก ตัวบ่งชี้ว่าในขณะนี้ผลลัพธ์เกิดขึ้นแล้ว มีการตั้งข้อสังเกตว่าเป็นของจริงหรือไม่ ยกตัวอย่าง บางชุมชนทำปุ๋ยชีวภาพเพิ่มผลผลิตลดรายจ่ายได้ มีรายได้มากขึ้น เขาบอกว่าทำสำเร็จแล้วมีความสุข จึงถามว่าความสุขอยู่ที่มีรายได้มากขึ้นเท่านั้นหรือความสุขเกิดจากการที่เราลดหนี้สินได้ด้วยหรือไม่ แต่ปรากฏว่าหนี้ยังไม่ลด จึงเป็นคำถามว่าอะไรจะเป็นตัวชี้วัดและบ่งชี้ความสุขได้อย่างแท้จริง

เรื่องของความสุข เรารู้สึกอยู่คนเดียวหรือว่าเราสุขร่วมกันได้ และคนอื่นมีความสุขด้วยหรือไม่ เรากำลังเรียนรู้ในเรื่องของกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข มีการตั้งคณะกลุ่มบุคคลขึ้นมา ซึ่งมาจากทั้งในชุมชนเองและกลไกข้างนอกมาเป็นนักจัดการความรู้ ที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้าไปหนุนช่วยให้ผู้นำเกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน และรวมตัวกันมาเป็นหน่วยจัดการความรู้ จากนั้นก็มีการเรียนรู้จากสิ่งที่ทำ เช่น เรื่องทรัพยากร เรื่องปุ๋ยชีวภาพ หรือว่าเรื่องอื่น ๆ ที่เราได้เรียนรู้ร่วมกัน และเกิดผลลัพธ์ขึ้น ทำให้ชุมชนมีกำลังและรู้จักตัวเอง ซึ่งเป็นตัวข้อมูลที่ได้รับ ทั้งหมดนี้ เป็นสามส่วนที่เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมมิได้แยกส่วนจากกัน คือ มีหน่วยจัดการ มีคน และการเรียนรู้ร่วมกัน จัดกิจกรรม มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีกิจกรรมต่าง ๆ และเรียนรู้ยกระดับความรู้กันไปเกิดผลลัพธ์ คือ ความทุกข์ลดลง หนี้สินลดลง มลภาวะลดลง จากนั้นมีการยกระดับใหม่วนเวียนกันไปอย่างนี้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ภายในชุมชนท้องถิ่นของเรา ย่อมหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ของเรายังมีชีวิต มีศักยภาพ หรือมีขีดความสามารถ เพราะว่าโลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด

หากตั้งถามว่าใครคือ “***หน่วยจัดการความรู้ในชุมชน***” ซึ่งในที่นี่หมายถึง (1) *ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือนักจัดการความรู้* เช่นกรณี โครงการสรส. ภาคกลาง มีคนในวัยหนุ่มสาว ซึ่งเป็นบัณฑิตอาสาลุกขึ้นมาเป็นนักจัดการความรู้และคลุกคลีอยู่ในกันชุมชน และที่ภาคอื่นเช่นกันแต่อาจไม่ใช่คนในวัยหนุ่มสาวเท่านั้นแต่จะมีหลากหลาย เช่น เป็นนักวิชาการในภาคท้องถิ่น หรือผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งนักจัดการความรู้นี้จะเชื่อมโยงให้ (2) *เกิดกระบวนการกลุ่มจากชุมชน* ทำให้ (3) *เกิดความเป็นพหุภาคีเข้ามารวมกันมาเป็นหน่วยจัดการความรู้* จากนั้นหน่วยจัดการความรู้ซึ่งประกอบด้วยคนหลากหลายนี้ (4) *สร้างเครื่องมือ*ขึ้นมาเพื่อที่จะได้ปฏิบัติการร่วมกัน ในแต่ละพื้นที่อาจใช้ตัวเดินเรื่องแตกต่างกัน เช่น เรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ประวัติศาสตร์ชุมชน เศรษฐกิจชุมชน วัฒนธรรม รวมถึงเรื่องของการลงทุนภายใน คำว่าทุนนี้จึงไม่ได้แปลว่าตัวเงินอย่างเดียว เพราะทั้งหมดหมายความว่าทุนเดิมอาจจะเป็นทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และทุนจากภายนอกเข้ามา จากนั้น (5) *กำหนดเป็นแผนในเรื่องต่าง ๆ และมาเรียนรู้ร่วมกันในมิติใหม่ เป็นขั้นของ “**การเปิดกระบาลทัศน์**” เปิดโลกแห่งการรับรู้แนวใหม่ ด้วยการมาดูปัญหาของตนเอง รู้จักปัญหาของตนเอง และรู้สถานการณ์ว่าขณะนี้เกิดอะไรขึ้นกับตนเอง ครอบครัว หมู่บ้านและชุมชน จากนั้นมาทำความเข้าใจ*

*โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์*ขึ้นมาตามที่ท่านอาจารย์ปาริชาติได้เน้นไว้ และหลังจากนั้น (6) *มีการตัดสินใจเลือกเส้นทางใหม่* เช่น เดิมใช้ปุ๋ยเคมีกลับมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ***ซึ่งการตัดสินใจนี้ไม่ได้ตัดสินใจบนฐานของกระแส แต่บนฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เราได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน*** ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาวะหนี้สิน สุขภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติก็ตาม ต่อไปคือ (7) *การปฏิบัติการร่วมกันเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่* เช่น ปุ๋ยชีวภาพที่เหมาะสมกับภาคกลางมีลักษณะแบบใด ภาคอีสานจะนำวัสดุแบบใดมาใช้จึงจะเหมาะสม เป็นต้น กล่าวคือ มีการเรียนรู้ใหม่และสร้างการเรียนรู้ รวมถึงมีการยกระดับในเชิงคุณภาพ ต่อมาในเรื่องของผลจากการเรียนรู้ร่วมกัน ได้ประดิษฐ์มากรรมใหม่ที่เราบอกว่าเป็น “นวัตกรรม” ซึ่งชาวบ้านใช้คำว่า “**ประดิษฐ์กรรมใหม่**” ตัวอย่างที่จังหวัดอยุธยา สิงห์บุรี และชัยนาท จากเดิมทานข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ เปลี่ยนมาเป็นข้าวสวย ถือเป็นประดิษฐ์กรรมใหม่ ซึ่งทำได้แค่เชิงเทคนิคแต่ไม่มีพลัง

ดังนั้น ทำอย่างไรจึงจะทำให้คนสามารถเข้าถึงคุณค่าของการทานข้าวซ้อมมือว่านี้คือ สุขภาพ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงได้ทั้งคน ทรัพยากร ภูมิปัญญา เศรษฐกิจ กลุ่มและครือข่าย เป็นคุณค่าและความหมายของชีวิต มีศักดิ์ศรี และจิตวิญญาณ หรืออุดมการณ์ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจและสำนึกของชีวิตที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และสามารถหลุดพ้นจากวัฒนธรรมทาสมาเป็นวัฒนธรรมไทยได้อย่างแท้จริง ทำให้เกิดพลังของชุมชนที่จะเป็นศูนย์การเรียนรู้สามารถขยายผลและส่งผลกระทบเชิงนโยบายภาครัฐ ทั้งหมดนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มี ***การจัดการความรู้*** เพราะว่า ***“การจัดการ” คือ เงื่อนไขที่ทำให้เกิดจุดผลัดเปลี่ยนและเกิดจุดคานงัดในการกำหนดทิศทางใหม่ให้กับชุมชนได้เลือกเส้นทางของตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจ จากเดิมซึ่งเป็นทิศทางที่เป็นทุกข์ ร้อนรน แต่ปรับไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุขร่วมกันได้ แต่ทั้งนี้จะต้องมาจากการจัดการที่ไม่ใช่แค่สันติวิธี หรือไม่ใช่แค่ทำกิจกรรมเพื่อให้ได้กิจกรรม แต่จะต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์ได้ทั้งหมดอย่างเป็นองค์รวม***

ภาคผนวก 5.4

ครั้งที่ 4

เรื่องบทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลเรียนรู้ของสังคมไท

สรุปผลการสัมมนาทางวิชาการ
"นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข" ครั้งที่ 4
เรื่อง "บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไท"
12-13 พฤศจิกายน 2547 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ ดอนเมือง กรุงเทพ ฯ

การสัมมนาทางวิชาการ "นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข" ครั้งที่ 4 เรื่อง "บทเรียนจากพื้นที่รูปธรรมสู่การขยายผลการเรียนรู้ของสังคมไท" นี้ เป็นการนำเสนอบทเรียนและตัวอย่างการจัดการเรียนรู้ในสถานการณ์หลากหลาย เพื่อขยายผลไปสู่การเรียนรู้ของสังคม หรือการแพร่ระบาดการเรียนรู้ และนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสรุปสาระสำคัญโดยสังเขปของการสัมมนาได้ดังนี้

1. จากวัดไผ่ล้อม สู่...เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ในระดับประเทศ

โดย พระสุบิน ปณีโต[1]

1) แนวทางการพัฒนาของเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์ มีดังนี้

- ***การพัฒนาบนพื้นฐานของวัฒนธรรม*** โดยนำวิถีชีวิตที่งามของชุมชน อาทิ ความมีน้ำใจช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้คนมาร่วมมือช่วยเหลือกันในการสร้างสังคมเป็นสุข
- ***การพัฒนาโดยอาศัยธรรมะเป็นแนวทาง*** โดยให้ความสำคัญกับความสุขที่เกิดขึ้นภายในจิตใจมากกว่าความสุขทางร่างกายหรือความสุขจากวัตถุ และไม่ใช่สร้างความสุขให้เกิดขึ้นเฉพาะตน แต่จะต้องเป็นความสุขรอบด้าน โดยอาศัยหลักของพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมในการที่จะร่วมกันสร้างชุมชน สังคมให้อยู่ดีมีสุข
- ***การพัฒนาตามหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ*** โดยนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจ การกิน การใช้และการแลกเปลี่ยน เป็นความสัมพันธ์กันในเชิงคุณธรรม คือเอาความพึงพอใจเป็นที่ตั้ง ดังนั้น การกิน การใช้และการแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นจากน้ำใจความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ที่มีต่อกันโดยไม่ได้คิดถึงมูลค่าทางวัตถุ นอกจากนี้ หลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธยังสอนไม่ให้คนประมาท โดยให้ดำเนินชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองคือสุขในวันนี้ และสุขในวันหน้าด้วย เพื่อไม่ให้เกิดทุกข์ และเมื่อมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต ชีวิตและสังคมก็จะดีขึ้น

---

[1] องค์ปาฐกในการสัมมนา

2) เทคนิคสำคัญในการพัฒนา ได้แก่

- ***การคิดนอกกรอบ*** เนื่องจากหากทำตามกรอบแนวทางเดิมแล้วไม่สามารถสร้างให้สังคมเป็นสุขได้เท่าที่ควร ต้องมีการคิดนอกกรอบ แต่ไม่ใช่นำของใหม่มาใช้โดยละทิ้งของเก่าอย่างสิ้นเชิง แต่ต้องรู้จักเลือกสรรสิ่งที่ดีทั้งเก่าและใหม่แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม คือ ต้องกล้าคิดและกล้าทำโดยอาศัยความเห็นที่ถูกต้อง วิเคราะห์ใคร่ครวญจากหลักความเป็นจริงอิงหลักคำสอนพระพุทธเจ้า
- ***การนำหลักคิดหลักปฏิบัติของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้*** ประการแรกต้องมีสติดี พอมีสติดีก็จะเกิดธรรมะวิริยะ คือเอาหลักความจริงต่าง ๆ มาวิจัยโดยอาศัยความเพียรหรือเรียกว่าวิริยะ หลังจากทำการวิจัยสำเร็จลุล่วงไปแล้ว แต่ละเรื่องนั้นนำไปสู่การแก้ไขต่อไป จึงเริ่มวางใจได้ เรียกว่า อุเบกขา คือการรอให้เป็นไปตามกาลเวลา เป็นการเฉยแบบรู้เท่าทันและควบคุมได้ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจว่าจะพัฒนาหรือแก้ปัญหาให้สำเร็จในทันทีนั้นคงไม่ได้ เนื่องจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่แวดล้อมไม่เหมือนกัน

2. กลยุทธ์การขยายงานพัฒนาไปสู่การเรียนรู้และปฏิบัติการของสังคม

- ***คุณสิน สื่อสวน***[2]

ในการขยายงานพัฒนาไปสู่การเรียนรู้และปฏิบัติการของสังคมนั้น ต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของคนและสังคมในเบื้องต้น ***ประการแรก*** คือ เรื่องที่คนอยากจะรู้อยากจะทำ เมื่อเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเองหรือส่วนรวม ***ประการที่สอง*** คือ เมื่อคนต้องการจะทำ ต้องให้เขาเข้าถึงและทำได้ง่าย และ***ประการที่สาม*** คือ คนที่สนใจทำงานพัฒนาอาจจะมีน้อย แต่คนที่มีต้องมีคุณภาพ คือ จิ๋วแต่แจ๋ว ส่วนกลยุทธ์ในการขยายผลงานพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ มีดังนี้

ประเด็นที่ 1 คือ ต้องมีเรื่องที่จะให้ขยาย จึงต้องมีการเลือกคุณค่าที่เป็นรูปธรรม คือ เป็นคุณค่าที่มีผลต่อจิตใจและการดำรงชีวิตเป็นหลักและสอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมในขณะนั้น แล้วนำมาเสนอ ซึ่งไม่ใช่คุณค่าทางวัตถุหรือเงินตราเป็นหลัก

ประเด็นที่ 2 คือ สร้างการเรียนรู้จากพื้นที่ปฏิบัติการจริง โดยต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำจริง อาทิ การศึกษาดูงาน ซึ่งต้องมีการจัดเตรียมทั้งจุดที่ต้องการจะให้ไปดู จะให้เรียนรู้อะไร และคนที่จะมาดู จะต้องสร้างความเข้าใจก่อนว่าจะไปดูอะไร และที่สำคัญคือ ต้องหาคนอยากไปศึกษาดูงานจริง ๆ เพราะจะเป็นคนที่อยากจะเรียนรู้ และมีแนวโน้มว่าเมื่อได้เรียนรู้แล้วจะนำกลับมาประยุกต์ใช้จริง ๆ

ประเด็นที่ 3 คือ ทำให้เกิดการขยายการเรียนรู้ในลักษณะเครือข่าย โดยอาศัยการจัดกิจกรรมให้คนได้ปฏิสัมพันธ์ต่อกันให้มากขึ้น ให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ เพื่อให้เกิดเป็นเครือข่ายของความร่วมมือต่อไป

---

[2] วิทยากร

ประเด็นที่ 4 คือ มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับภายนอก โดยเครือข่ายการเรียนรู้ของชาวบ้านต้องมีการเชื่อมพลัง เชื่อมความรู้จากภายนอก ทั้งองค์การพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนสังคมต่อไป

ประเด็นที่ 5 คือ ต้องมีการสื่อสารที่เร้าใจและเข้าถึงได้ โดยคำนึงว่าจริง ๆ แล้วผู้รับอยากจะรู้อะไร และผู้ให้จะมีกระบวนการสื่อสารอย่างไรให้เข้าใจและเข้าถึงได้ง่าย ซึ่งสื่อที่สำคัญที่สุด คือ ผู้ที่เป็นเจ้าของเรื่องนั้น ๆ เอง

ประเด็นสุดท้าย คือ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งในการทำงานนั้น การผลักดันให้เกิดการการเคลื่อนไหวทางสังคมและเกิดการขยายผลในเชิงนโยบายเป็นเรื่องที่สำคัญ

ดังนั้น ในการขยายผลการเรียนรู้ ผู้ที่ทำงานพัฒนาจะต้องเชื่อมโยงเป็นนายอำนวยในการที่จะทำให้คนเกิดการเรียนรู้จากรากหญ้า จากชุมชนท้องถิ่น จนถึงนักคิดนักวิชาการที่อยู่ในเมือง เช่นนี้จะทำให้สายการเรียนรู้และการปฏิบัติการทางสังคมเชื่อมต่อกันได้ตลอดสาย

- ***นายแพทย์สำเริง แหยงกระโทก[3]***

สุขภาวะ หมายถึง กาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้น สุขภาพเป็นเรื่องของการพัฒนา กาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทั้งหมดก็คือ จิตวิญญาณ (Spiritual) คือ ความรู้สึกดีงาม ความรู้สึกเห็นแก่ส่วนร่วมและเห็นแก่สังคม ฉะนั้น สุขภาวะคือการพัฒนานั่นเอง โดยจะทำให้อย่างไรให้ประชาชนมีสุขภาวะทุกเรื่องได้ ซึ่งมีแนวทางในการทำงานดังนี้

- ***แนวทางในการดำเนินงาน*** คือ การให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับภาคประชาชน หรือองค์กรที่ไม่ใช่ภาคราชการ (NGO) มีการนำส่วนดีของภาครัฐมารวมเข้ากับส่วนดีของ NGO คือทำงานลึกและทำงานด้วยอุดมการณ์ ซึ่งจะเกิดผลดีกับพื้นที่และประชาชน ในการที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากขึ้นและบรรลุวัตถุประสงค์ในงานมากขึ้น
- ***ช่องทางที่ภาคประชาชนและ NGO จะสร้างความร่วมมือกับภาคราชการ*** คือ ช่องทางทางกฎหมาย โดยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือ เรื่องกระจายอำนาจ เรื่องหลักประกัน เรื่องการปฏิรูประบบราชการ และเรื่องกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ รวม 4 ฉบับ ส่วนอีกฉบับคือ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ เพราะฉะนั้นกฎหมายเหล่านี้จะเป็นหลักการที่ให้เปิดโอกาสให้สามารถทำงานสร้างเสริมสุขภาพโดยเน้นการมีส่วนร่วมจากประชาชน
- ***ช่องทางที่ภาคราชการจะนำเอาบทเรียนเหล่านี้ไปสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ให้กับประชาชน*** คือ เมื่อการสร้างเสริมสุขภาพก็คือสุขภาวะ ซึ่งหมายถึงสุขทุกเรื่อง ทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อม การบริโภค วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชนเข้มแข็ง ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ทั้งภาคราชการและภาคประชาชน หรือ NGO ต้องเข้ามาทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ โดยอาศัยการทำงานโดยมีวิสัยทัศน์ตามแบบของระบบราชการผสมผสานกับแผนของชุมชน ส่วนวิธีการทำแผนชุมชนที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้จริง ๆ ต้องจัดเวทีชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้คิดเอง เพื่อให้ได้ความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน โดยภาคราชการต้องมีบทบาทในการรับฟังและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนในการทำงานจะใช้การบูรณาการ ร่วมคิดร่วมทำ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างทั่วถึงภายใต้หลักการเดียวกัน

- ***อาจารย์สมพงศ์[4]***

---

[3] วิทยากร

1) กรอบความคิด บทเรียนพื้นที่รูปธรรมและการขยายผล

(1) วิธีคิด
(2) วิธีการ } อะไร/อย่างไร
(3) การจัดการ

2) ขั้นตอนการเรียนรู้ของนักจัดการความรู้

(1) เรียนรู้ตนเอง
(2) เรียนรู้ชุมชน ⇨ จัดการเรียนรู้สู่ชุมชนเป็นสุข
(3) เรียนรู้โลก

3) หลักการและวิธีการของนวัตกรรมการเรียนรู้

(1) บัณฑิตร่วมทำ
(2) สามารถเขียนรายงานได้
(3) เน้นการสร้างคนเพื่อจัดการเรียนรู้สู่การแก้ปัญหา
(4) เน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้

4) สรุปการขยายผลจากพื้นที่รูปธรรม มีขั้นตอนสำคัญดังนี้

(1) เริ่มจากประเด็นปัญหาของชุมชน
(2) จัดกระบวนการเรียนรู้แบบใหม่
(3) เมื่อได้องค์ความรู้และวิธีการเรียนรู้ของชุมชน
(4) พัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนสุข
(5) ทำการเผยแพร่ ขยายผลให้กับเครือข่ายการเรียนรู้ พื้นที่รูปธรรม/ชุมชน
(6) นำสู่การแก้ไขประเด็นปัญหาของชุมชน (ในข้อ 1)

3. กลยุทธ์การขยายงานพัฒนาไปสู่การเรียนรู้และปฏิบัติการของชุมชนและสังคม

- **สรุปบทเรียนจากพื้นที่ : ภาคเหนือ**

1) คำถามหลัก คือ

(1) ทำได้อย่างไร ซึ่งในส่วนของการปฏิบัติต้องอาศัยการกำหนดวัตถุประสงค์/เป้าหมาย ปัจจัย/เงื่อนไข วิธีการ และรูปแบบเป็นกรอบในการทำงาน
(2) จะขยายผลได้อย่างไร

---

[4] ผู้ดำเนินการอภิปราย

2) พื้นที่รูปธรรม สรส.ภาคเหนือ

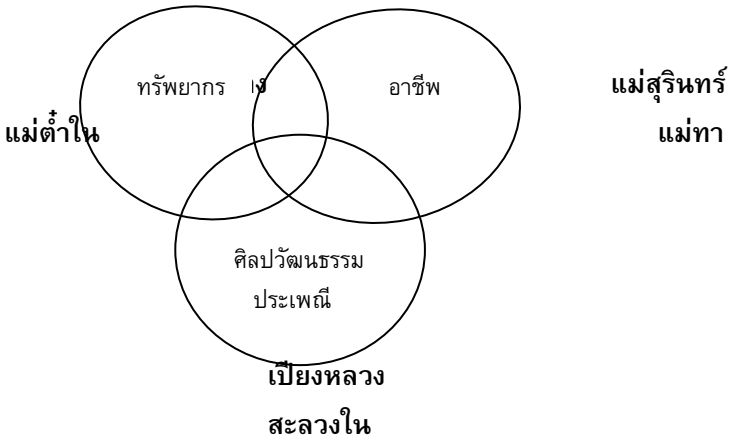

3) กลไกผู้เกี่ยวข้องการสร้างพื้นที่รูปธรรม

(1) ทีมนำ (ผู้รู้ในชุมชน/ผู้รู้นอกชุมชน/ผู้อาวุโส/แกนนำชุมชน)

(2) ทีมทำ (นักจัดการความรู้ชุมชน)

(3) ทีมหนุน (ผู้ประสานงาน/ผู้ติดตามประเมินผล ทั้งภาครัฐและเอกชน)

4) วัตถุประสงค์และเป้าหมายพื้นที่รูปธรรม

(1) สร้างเสริมศักยภาพคนเรียนรู้

(2) สร้างนวัตกรรมการเรียนรู้(ความรู้/วิธีเรียนรู้)

(3) สร้างการเปลี่ยนแปลงจากการเรียนรู้

(4) สร้าง/ขยายเครือข่ายการเรียนรู้

(5) สร้างและพัฒนากลไก/สถาบันเรียนรู้

(6) สื่อสารการเรียนรู้สู่สังคม

5) วัตถุประสงค์ของการขยายเครือข่ายพื้นที่รูปธรรม

(1) เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนใน/นอกชุมชน

(2) เพื่อเสริมสร้างพลังชุมชน

(3) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

(4) เพื่อเสนอรูปธรรมตัวอย่างนวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชน

(5) เพื่อเป็นกลไกแก้ปัญหาและสร้างความอยู่รอดของชุมชนด้วยกลไกการเรียนรู้

6) ปัจจัยและเงื่อนไขการเสริมสร้างพื้นที่รูปธรรม

(1) ปัจจัย

- ทุนในชุมชน(ทุนความรู้/ผู้รู้ในชุมชน/ทรัพยากร/สังคมและวัฒนธรรม)
- ศรัทธาในแนวคิดและทิศทางการเรียนรู้บนฐานพื้นที่รูปธรรม

(2) เงื่อนไข

- มีการถอดรหัสความรู้จากผู้รู้ในท้องถิ่นให้เป็นองค์ความรู้
- ทรัพยากรอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์หรือฟื้นฟูเพื่อการเรียนรู้ได้
- จัดการเรียนรู้จากวงใน คือ ลูกหลาน/เครือญาติ แล้วขยายสู่วงนอก

- ผลการเรียนรู้ต้องพิสูจน์ยืนยันสุขภาวะได้จริง

7) รูปแบบและวิธีการ

- เริ่มจากผู้รู้ในชุมชน
- นักจัดการความรู้/ถอดรหัสความรู้จากผู้รู้
- วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อความรู้
- พัฒนาเป็นองค์ความรู้เพื่อการเรียนรู้
- พัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้ององค์ความรู้
- สร้างกระบวนการเรียนรู้แก่แกนนำ/ชาวบ้าน/ครู นักเรียน
- พัฒนาความรู้และวิธีเรียนรู้ให้เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชน
- สร้าง ติดตั้งระบบกลไกการเรียนรู้ของชุมชน

8) จะขยายผลพื้นที่รูปธรรมการเรียนรู้อย่างไร

(1) ความหมาย หมายถึง การสร้างแนวร่วมเพื่อเผยแพร่นวัตกรรมการเรียนรู้ดี ๆ ของชุมชนสู่กลุ่มเป้าหมายชุมชนอื่นในการเสริมสร้างพลังเพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

(2) ความสำคัญ คือ เสริมสร้างพลังการขับเคลื่อนการเรียนรู้ในชุมชน

(3) หลักการ คือ

- สื่อสารและสร้างการเรียนรู้ด้วยพลังใจ มีชีวิตชีวา
- รวบรวมและสร้างความรู้ใหม่ตลอดเวลา
- ฟื้นฟูและต่อยอดความรู้เดิม
- ประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมแต่ละบริบทของชุมชน
- สื่อสารและจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม
- ใช้ประโยชน์จากพื้นที่รูปธรรมบนฐานความต้องการของผู้ใช้ที่หลากหลาย - ทำนุบำรุงพื้นที่รูปธรรมโดยการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

(4) วิธีการ

- ต้องวิเคราะห์พื้นที่รูปธรรมในแง่หลักคิด คุณค่าและวิธีการ
- วิเคราะห์คนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายการเรียนรู้ ซึ่งมีความแตกต่างทั้งคุณลักษณะและรูปแบบการเรียนรู้ (Learning style)
- วิเคราะห์องค์กรและเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน
- วิเคราะห์ความเชื่อมโยงของคน(พุทธะ) ความรู้ (ธรรมะ) องค์กรเรียนรู้ (สังฆะ) ในเชิงกลยุทธ์ (มุ่งการบรรลุเป้าหมาย)

9) ทิศทางการขยายผลพื้นที่รูปธรรมการเรียนรู้

(1) ระดับบน คือ ระดับนโยบาย เน้นการเรียนรู้เพื่อการผลักดันนโยบายที่มาจากปัญหาและความต้องการของชุมชน

(2) ระดับกลาง คือ ระดับแนวราบ

- ใกล้ตัว ขยายสู่เพื่อนพ้องและเครือญาติ
- ไกลตัว ขยายสู่เครือข่ายและภาคีอื่น ๆ

(3) ระดับล่าง คือ ขยายการเรียนรู้สู่ลูกหลานเยาวชนในชุมชน

10) การสร้างกลไกและความเชื่อมโยง

(1) หาแนวร่วม คือ ร่วมทุกข์ ร่วมทุน ร่วมทิศ ร่วมทาง ร่วมเห็น ร่วมคิด ร่วมพูด ร่วมทำ
(2) ระดมทุน คือ คน เงิน ความรู้ ทรัพยากร และอื่นๆ
(3) สร้างและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ชุมชน (เพื่อปรับเปลี่ยนทุกข์สู่สุข)
(4) จัดการเรียนรู้โดยกลไกชุมชน
- ฐานการเรียนรู้หมู่บ้านสำหรับวงแคบ
- ฐานการเรียนรู้ชุมชนสำหรับวงกว้าง
(5) สร้างผลลัพธ์จากการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน(กินได้ไม่เพียงแต่เท่ห์)
(6) ขยายผล ขยายเครือข่ายการเรียนรู้แบบจากใจถึงใจ

11) เงื่อนไขการก่อร่างสร้างฐานการเรียนรู้ชุมชน

(1) ต้องมีคนที่มีใจให้กับการเรียนรู้เพื่อการแบ่งปัน
(2) ต้องมีเวลาและจัดสรรเวลาได้
(3) ต้องมีพื้นทีเพื่อการเรียนรู้ (พื้นที่รูปธรรม)
(4) ต้องมีสื่อหรือเครื่องมือสร้างการเรียนรู้

12) คนเรียนรู้(ทั้งผู้ให้และผู้รับ)

(1) มีความเชื่อมั่นในพลังการเรียนรู้ (ศรัทธา)
(2) มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (ศีล)
(3) มีการเรียนรู้ตลอดเวลา (สุตะ)
(4) มีจิตใจในการแบ่งปัน (จาคะ)
(5) มีความรู้แบบรอบรู้และเท่าทัน (ปัญญา)

- **สรุปบทเรียนจากพื้นที่ : ภาคกลาง**

1) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

จากการสรุปบทเรียนจากพื้นที่รูปธรรม พบว่ามีขั้นตอนสำคัญดังนี้

(1) การนำปัญหาเป็นตัวตั้ง ค้นหาจุดสนใจ
(2) การสร้างความเข้าใจ ความตระหนักร่วมกัน
(3) การทำวิจัย / การสังเกต จดบันทึก วิเคราะห์
(4) การได้ข้อมูล “องค์ความรู้”
(5) การขยายผลการเรียนรู้

2) พื้นที่รูปธรรม สรส.ภาคกลาง

การสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน

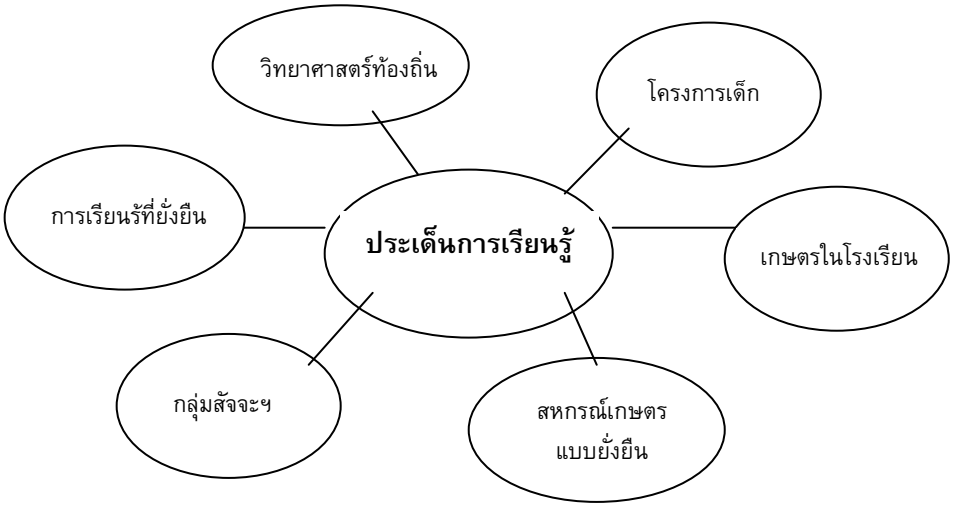

3) กระบวนการขยายผลการเรียนรู้

กระบวนการการขยายผลการเรียนรู้มี ขั้นตอนดังนี้

(1) กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน

(2) การได้ข้อมูล/องค์ความรู้

(3) การเชื่อมโยงความสัมพันธ์

(4) จุดกระโดด

4) กลไกการขยายผลการเรียนรู้ กลไกการขยายผลการเรียนรู้ที่สำคัญ ต้องเริ่มจากฐานล่างของสังคม คือ ชุมชน ระหว่างชุมชน ระดับมวลชน จนถึงระดับนโยบายดังนี้

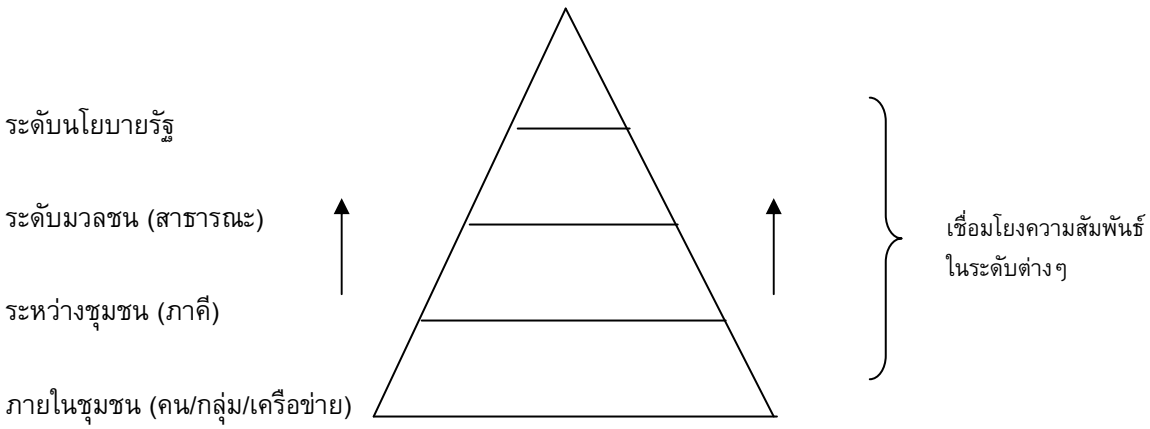

5) การกำหนดแนวทาง/ยุทธศาสตร์

ทิศทางร่วม/จัดสรรบทบาทหน้าที่

6) รูปแบบการขยายผลการเรียนรู้

(1) สร้างการยอมรับ ความน่าเชื่อถือ

(2) มีความต่อเนื่อง/ยั่งยืน

เช่น การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ตั้งศูนย์การเรียนรู้ (สหกรณ์เกษตร/การจัดการศึกษา)

7) การประสานความร่วมมือระหว่างภาคี ภาคีที่สำคัญคือ ชุมชน นักพัฒนาภาครัฐ/ภาคเอกชน นักวิชาการ/นักวิจัย แกนนำ/นักปราชญ์

8) สรุปการขยายผลการเรียนรู้จากพื้นที่รูปธรรม

(1) วัตถุประสงค์ คือ การเรียนรู้สู่ชุมชนเป็นสุขอย่างยั่งยืน

(2) วิธีการ คือ จัดเวที/กิจกรรมการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความหลากหลาย

(3) เทคนิค คือ ใช้หน่วยจัดการความรู้ในท้องถิ่นเป็นจุดคานงัด

(4) รูปแบบ คือ เรียนรู้จากสถานการณ์จริง ซึ่งเป็น“ทุนในพื้นที่”

• สรุปบทเรียนจากพื้นที่ : ภาคอีสาน

1. การสรุปบทเรียน

1) วัตถุประสงค์ คือ ถอดบทเรียนและประสบการณ์ในการทำงาน

(1) สืบค้นภูมิปัญญา

(2) รู้จักตนเอง

(3) พึ่งพาตนเอง

(4) ถ่ายทอดความรู้ในการแก้ปัญหา และเพื่อการพัฒนา

(5) ยกระดับการทำงาน

2) วิธีการ คือ ร่วมเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมทำทุกขั้นตอน

(1) ประสานหน่วยงานภาคีให้เข้ามามีส่วนร่วม

(2) เปิดโอกาสในการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง

(3) ให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการทำงาน

(4) จัดกิจกรรมเชื่อมโยงสร้างความผูกพัน

(5) จัดเวทีประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

(6) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยชุมชน

(7) สัมผัสกับของจริง (ผลงานที่เป็นรูปธรรม)

(8) เป็นทั้งผู้เสนอปัญหา และแก้ไขปัญหา

3) รูปแบบ

(1) วิจัยแบบมีส่วนร่วม

(2) พูดคุยหาข้อสรุปทำให้เกิดความต้องการในการเรียนรู้

(3) สร้างผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง

(4) ปรับเปลี่ยนจากการสอนเป็นการเรียนรู้ดูด้วยตัวเอง

4) เทคนิค

(1) เข้าดึงกลุ่มเป้าหมาย ปรับกิจกรรมตามกลุ่มเป้าหมาย

(2) ทำจากเล็กไปหาใหญ่ จากง่ายไปหายาก

(3) สร้างเวที สร้างโอกาส สร้างบรรยากาศ

2. การขยายผลการเรียนรู้จากพื้นที่รูปธรรม

1) การนำการวิจัยมาใช้เป็นบทเรียนในการขยายผล

(1) จัดอบรมให้ผู้สนใจ

(2) ใช้คนเป็นผู้ขยายผล (แกนนำ, ญาติ, เยาวชน)

(3) ให้พื้นที่ขยายผลเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้น

(4) เชื่อมโยงภายนอกสู่ชุมชน (คน, หน่วยงาน, แผนงาน, ธุรกิจ)

(5) สร้างเครือข่ายกับพื้นที่อื่น

2) การจัดทำสื่อ

(1) ทำหลักสูตรท้องถิ่น

(2) สร้างการมีส่วนร่วม (ผู้นำ, เยาวชน, วัด, โรงเรียน, องค์กรท้องถิ่น)

(3) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน

(4) จัดความสัมพันธ์ต่อยอดจากความสัมพันธ์เดิม

ภาคผนวก 5.5

ครั้งที่ 5

เรื่องกระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน

รายงานสรุปผลการสัมมนาทางวิชาการ
“นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 5
เรื่อง กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน
วันที่ 3-4 มีนาคม 2548
ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวิร์น กรุงเทพฯ

****

ผลจากการสัมมนา “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 5 ในหัวข้อเรื่อง “กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน” ในวันพฤหัสบดี-วันศุกร์ที่ 3-4 มีนาคม พ.ศ.2548 โดยนำเสนอแนวคิดและการเรียนรู้ในมิติต่างๆ เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนและสังคม ให้สามารถนำไปปรับใช้กับตัวเองท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ตลอดจนสามารถนำไปเกื้อกูลผู้อื่นและสังคมต่อไปได้

ยุทธศาสตร์การจัดการเรียนรู้ของชุมชนในทศวรรษใหม่

ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี

เมื่อพิจารณาดูสภาวะธรรมชาติ จะเห็นว่า ธรรมชาติ คือ “การเปลี่ยนแปลง” และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาหรือเรียกว่าเป็นอนิจจัง เพราะฉะนั้น เมื่อสิ่งต่างๆ ดำรงอยู่กับการเปลี่ยนแปลง เราจึงต้องมี“เครื่องมือ”ที่จะทำให้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวคือ “การเรียนรู้” และเป็นตัวแปรสำคัญสำหรับการอยู่รอดของมนุษย์

การเรียนรู้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ และเป็นเครื่องชี้ถึง“ความเป็นมนุษย์”ของมนุษย์ กล่าวได้ว่า การเรียนรู้ที่ดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของมนุษย์

มนุษย์เรามีสมองสามชั้น โดยสมองชั้นในสุด เป็นสมองของสัตว์เลื้อยคลาน ทำหน้าที่เพื่อความอยู่รอด เช่น การหายใจ การกินอาหาร สมองในชั้นที่สอง เป็นสมองสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับอารมณ์ เช่น สุนัข แมว จะมีอารมณ์ได้ แต่จระเข้จะไม่มีในส่วนนี้ ส่วนสมองส่วนนอกทำหน้าที่เกี่ยวกับคุณธรรม มนุษย์นั้นมีสมองส่วนนี้อยู่มาก ทำให้มนุษย์รู้บุญบาปได้มากกว่าสัตว์ ซึ่งสมองส่วนนี้รอให้มนุษย์ใช้มานานนับแสนปี แต่มนุษย์ก็ยังไม่ค่อยได้ใช้เท่าไรนัก (กล่าวกันว่ามีการใช้สมองเพียง 5-10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น) เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ที่ดี คือ การใช้สมองที่ดีของมนุษย์ให้คุ้มค่ากับความเป็นมนุษย์ที่ให้สมองส่วนนี้มา

ปัจจุบันมนุษย์เราได้ผ่านการศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ ทั้งโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ฯลฯ และสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ในระดับประเทศ ทั้งอ็อกซฟอร์ด เคมบริดจ์ สแตนฟอร์ด ตลอดจนมีรางวัลการันตีในการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ ของมนุษย์ เช่น รางวัลโนเบล แต่ทำไมมนุษย์ถึงยังประสบกับวิกฤตปัญหาต่างๆ ทั้งวิกฤตทางสิ่งแวดล้อม และวิกฤตสังคม โดยเฉพาะเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนทุกระดับที่แตกต่างกัน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันในโลก วิกฤติเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนจึงเป็นวิกฤตทางจิตและวัฒนธรรมด้วย

เมื่อมนุษย์ไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ จึงต้องตั้งคำถามว่า ที่ผ่านมามนุษย์มีการเรียนรู้อย่างไร และหากยังใช้การเรียนรู้แบบเดิม จะสามารถผ่านพ้นวิกฤตไปได้หรือไม่ เพราะฉะนั้น ในวันนี้เราจึงต้องคิดถึงการเรียนรู้แบบใหม่ๆ กันบ้าง

การที่เราจะเข้าใจว่าการเรียนรู้แบบใหม่คืออะไร เราต้องเข้าใจก่อนว่าการเรียนรู้ที่ผ่านมาหรือการเรียนรู้แบบเก่าเป็นอย่างไร

ถ้าย้อนกลับไปดูจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลง“วิธีคิด”ของมนุษย์ที่ชัดเจนเกิดขึ้นเมื่อ 400-500 ปีมานี้เอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง“โครงสร้างใหม่” ตั้งแต่โครงสร้างในระดับสมองของมนุษย์ จนมาถึงระดับโครงสร้างในสังคม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจต่อเรื่องนี้ เพราะหากจะเสริมสร้างการเรียนรู้กันใหม่ เราจะต้องเผชิญทั้งเรื่องโครงสร้างทางด้านสมองและโครงสร้างทางด้านสังคมดังกล่าว

เมื่อพิจารณาการเรียนรู้ในช่วงที่ผ่านมาหรือการเรียนรู้แบบเก่า จะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความคิดแบบ“แยกส่วน” ทำให้คิดวิธีการพัฒนาแยกส่วนตามไปด้วย อาทิ การพัฒนาโดยนำเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง การคิดเรื่องการศึกษาก็คิดเรื่องการศึกษาแบบแยกส่วนโดยนำวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ได้นำ“ความเป็นทั้งหมด”และไม่ได้นำ“วิถีชีวิต”เป็นตัวตั้ง

ก่อนหน้าที่มนุษย์จะมีความคิดแบบแยกส่วนแบบนี้นั้น ในอดีต สมัยมนุษย์ยังเป็นคนป่าล่าสัตว์อยู่ในสังคมเกษตรกรรม มนุษย์ก็คิดถึง“การอยู่ร่วมกัน” เพื่อล่าสัตว์ เพื่อหากิน นั่นคือเพื่อความอยู่รอด และยังเป็นสมัยที่คนกับป่าอยู่ร่วมกัน ซึ่งความอยู่ร่วมกันทั้งหมดนี้ก็คือ “ศีลธรรม”ของการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้องระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ แต่ต่อมามนุษย์มีการเปลี่ยนจากอยู่กับป่ามาเป็นการอยู่ร่วมกันในระบบเกษตรกรรมเมื่อประมาณหนึ่งหมื่นปีมาแล้ว ก็เกิดเป็นระบบวัฒนธรรมและประเพณีอันหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ แต่ในวัฒนธรรมนั้นก็ยังคงเป็นวิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มชนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ ร่วมกันอีก แม้เมื่อเกิดศาสนาต่างๆ ขึ้น ศาสนาก็ยังคงมีความคิดความเชื่อเรื่องการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งในการอยู่ร่วมกันนั้นต้องอาศัยความมีเมตตาต่อกันและต้องคำนึงถึงการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งวัฒนธรรมก็ดี ศาสนธรรมก็ดี การศึกษาก็ดีล้วนเป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกัน จะเห็นว่าในสมัยโบราณมนุษย์ยังคิดเรื่อง“การอยู่ร่วมกัน”

และ“การเรียนรู้ร่วมกัน”ทั้งหมดอย่างนั้น ซึ่งการคิดและทำแต่เรื่องดังกล่าวเป็นประจำ จะไปกระตุ้นสมองส่วนศีลธรรมให้โตขึ้น จึงทำให้สมองในศูนย์ศีลธรรมของมนุษย์ในสมัยโบราณจะโตกว่าส่วนอื่น

แต่ในช่วง 400 - 500 ปีที่ผ่านมานี้ มีการคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามแบบวิทยาศาสตร์กันมากขึ้น มีการแยกส่วนเรื่องต่างๆ ในการศึกษา เพื่อให้เห็นถึงความละเอียด ถูกต้อง และชัดเจน แต่สิ่งที่ขาดหายไปก็คือ “ความเชื่อมโยง” ทั้งความเชื่อมโยงของการอยู่ร่วมกัน ความเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นๆ หรือความเชื่อมโยงกับศีลธรรมตามธรรมชาติ ในสมัยนี้“ความรู้”จึงถูกแยกออกเป็นเรื่องๆ เป็นส่วนๆ มนุษย์ในสมัยนี้จึงนำความรู้ไปสร้างความร่ำรวย เงินตรา อำนาจ ตลอดจนสร้างอาวุธทำลายล้างกันเอง ซึ่งพอมนุษย์คิดและทำในเรื่องเหล่านี้มากๆ เข้า สมองของมนุษย์ก็จะย้ายที่โต จากศูนย์ศีลธรรมมาอยู่อีกศูนย์หนึ่งนั่นคือ “ศูนย์กิเกส” ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่าเป็นโลภะ โทสะ โมหะ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดศีลธรรมของการอยู่ร่วมกัน แต่กลับก่อให้เกิดการนำ“ตนเอง”เป็นตัวตั้ง คิดถึงแต่เรื่องเงินตราและอำนาจ ซึ่งมีผลให้มีการจัดระเบียบโครงสร้างในสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการในส่วนนี้ ทั้งโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางการเงิน โครงสร้างทางรัฐและกฎหมาย ฯลฯ เมื่อมนุษย์คิดแต่เรื่องตนเอง และนำตนเองโดยมีเงินตราและอำนาจเป็นตัวตั้งเช่นนี้ จึงทำให้เกิดการทำลายทั้งศีลธรรมในจิตใจ วัฒนธรรม ตลอดจนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

เมื่อพิจารณาให้ถ้วนถี่จะเห็นว่า เงินตรา และอำนาจ ล้วนเป็นสิ่ง“สมมุติ” และเป็นสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ว่าทรัพยากรของโลกนั้นมีการสิ้นสุด มีการหมดลง จึงไม่อาจตอบสนองความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ได้

ฉะนั้น “การเรียนรู้แบบใหม่” จึงเป็นการไปปรับเปลี่ยนมนุษย์ ทั้งโครงสร้างในสมองและโครงสร้างทางสังคม ให้เกิด“การเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน”บนพื้นฐานของ“ความสมดุล” โดยเริ่มต้นจากสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบเพื่อการอยู่ร่วมกัน และสัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบในการอยู่ร่วมกัน มนุษย์จึงต้องเปลี่ยนจากการนำตนเองเป็นตัวตั้ง เป็นการนำศีลธรรมการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง และเชื่อมด้วยแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สำหรับ“การเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข”นี้ สะท้อนถึงแนวคิด 4 เรื่องด้วยกัน คือ **แนวคิดเรื่องชุมชน** ซึ่งชุมชนคือการอยู่ร่วมกัน **แนวคิดเรื่องความเป็นสุข** ซึ่งชุมชนเป็นสุขหมายถึง มีการพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งหมด อาทิ เรื่องเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ฯลฯ โดยบูรณาการเข้ามาเป็นเนื้อเดียวกันจึงจะเกิดเป็นสุขขึ้น **แนวคิดเรื่องการเรียนรู้** โดยชุมชนที่จะเป็นสุขต้องอาศัยการเรียนรู้ โดยเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน และ**แนวคิดเรื่องการเสริมสร้าง** คือ ไม่ใช่การไปสอน แต่เป็นการไปหนุนเสริมเรื่องการเรียนรู้ของชุมชน

นอกจากนี้ การนำ“ชุมชน”เป็นตัวตั้งในที่นี้ ยังถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญอีกด้วย กล่าวคือ หากเน้นคนหรือครอบครัว ในแต่ละคนแต่ละครอบครัวคงไม่มีพลังพอที่จะต้านทานกระแส

โลกาภิวัฒน์ที่ไหลบ่าเข้ามาได้ แต่สำหรับชุมชนนั้นมีขนาดและมีพลังพอเหมาะที่จะเป็นจุดยุทธศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ชุมชนนั้นเปรียบเทียบได้กับร่างกายของมนุษย์ที่เป็นระบบที่สัมพันธ์กัน ไม่แยกจากกัน โดยมีเซลล์ (cell) ของร่างกายเป็นหน่วยพื้นฐาน (basic unit) ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนกับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา โดยมีผนังเซลล์ (cell wall) ทำหน้าที่คัดเลือกว่าจะนำอะไรเข้าและนำอะไรออกเท่าไร เพื่อรักษาสมดุลของเซลล์เอาไว้ โดยมีการปรับให้เข้าสู่ภาวะดุลยภาพอยู่เสมอ แต่เมื่อใดที่ขาดดุลยภาพก็จะทำให้เกิดปัญหาขึ้น ซึ่งชุมชนหรือสังคมก็เช่นเดียวกัน ในที่นี้กล่าวได้ว่า ชุมชนก็คือผนังเซลล์นั่นเองที่ทำหน้าที่กลั่นกรองสิ่งต่างๆ จากภายนอกก่อนที่จะนำเข้ามาในชุมชน ในครอบครัว ฉะนั้น ชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ ซึ่งหากชุมชนมีความเข้มแข็งก็จะสามารถจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ ดังที่ M. Scott Peck จิตแพทย์ชาวอเมริกัน กล่าวไว้ในหนังสือของเขาเรื่อง A World Waiting to Be Born : Civility Rediscovered ว่า โลกในอนาคตจะเป็นโลกของชุมชนที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม เป็นชุมชนที่สามารถจะดูแลกันเองได้ทั้งหมด เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างบูรณาการและสมดุลในเรื่องต่างๆ

ด้วยเหตุนี้ “ความเป็นสุขของชุมชน”จะเกิดขึ้นได้ จึงต้องมีการเข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ ให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถดูแลตัวเองได้ ซึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้นี้ อาจเป็นความรู้เก่าที่มีอยู่ในชุมชนหรือเป็นการเสริมสร้างความรู้ใหม่ๆ ให้กับชุมชนก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องเน้นการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ และต้องพัฒนาอย่างมีบูรณาการ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันและมีผลกระทบถึงกันทั้งหมด ซึ่งก็เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

ในการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายจึงต้องนำพื้นที่ทั้งหมู่บ้านและชุมชนเป็นตัวตั้ง มิใช่การนำ“กรม”เป็นตัวตั้งดังที่ผ่านมา การนำหมู่บ้านหรือชุมชนเป็นตัวตั้งนี้จะเน้นการทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ทั้งจังหวัด โดยให้ทุกฝ่ายได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ตรงนี้ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

ที่ผ่านมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทุกประเทศพยายามแก้ไขปัญหาความยากจนมาถึงห้าสิบปี แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ประชาชนยังไม่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งสาเหตุเนื่องมาจากเราไม่ได้นำ“ความรู้”ไป“เรียนรู้”หรือไปประยุกต์ใช้ และไม่ได้มีการส่งเสริมการเรียนรู้“ร่วมกัน” ที่ผ่านมาเรากลับแก้ปัญหาด้วยการใช้“เงิน”หรือใช้“งบประมาณ”เป็นตัวตั้ง ซึ่งผลที่ได้คือ ประชาชนไม่เกิด“การเรียนรู้” ไม่มี“ภูมิคุ้มกัน” และไม่เกิด“ความสุข”อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ในการศึกษาเล่าเรียนของเราก็ไม่ได้ทำให้เกิด 3 สิ่งคือ หนึ่ง การเรียนแล้วรู้จักตนเอง สอง การเรียนแล้วเข้าใจเพื่อนมนุษย์ และสาม การเรียนแล้วเข้าใจความเป็นจริงที่ซับซ้อนเป็นพลวัต เป็นผลให้คนที่เติบโตมาขาดความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว นั่นคือการขาดความเข้าใจถึง“ความจริง”นั่นเอง

เมื่อมีการจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติโดยเน้นการทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ทั้งจังหวัดดังกล่าว จังหวัดจะกลายเป็นมหาวิทยาลัยชีวิตสำหรับชาวบ้าน พระสงฆ์ ข้าราชการ องค์กรภาคเอกชน ภาคธุรกิจ ฯลฯ โดยมีแต่ละหมู่บ้าน แต่ละตำบลรับผิดชอบดูแลสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเอง โดยทำหน้าที่คล้ายผนังเซลล์ (cell wall) ที่ทำหน้าที่คอยตรวจตราสิ่งแปลกปลอมที่จะเข้ามาและจัดการให้เกิด“ความสมดุล” และเมื่อประกอบกับการมีเศรษฐกิจพอเพียง ผู้คนมีความเอื้ออาทรในการอยู่ร่วมกัน ไม่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด โรคเอดส์ ฯลฯ ซึ่งเมื่อเป็นดังนี้ จังหวัดทั้งจังหวัดจะเป็นสุข

ยุทธศาสตร์นี้จึงเป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง ซึ่งอาจจะทำเป็นจังหวัดนำร่องก่อน แล้วค่อยขยายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ดังเช่น มหาวิชชาลัย ในเรื่องพระมหาชนก ที่ได้กล่าวว่า “วิชา” นั้นคือ วิทยาที่หมายถึงความรู้ เช่น มหาวิทยาลัย ที่นำวิชานำความรู้เป็นตัวตั้งแทนการนำปัญญาเป็นตัวตั้ง แต่ถ้าคำว่า “วิชชา” เป็นการแสวงหาความรู้ที่ก่อให้เกิดปัญญา ปัญญาจะเป็นทั้งหมด ฉะนั้น มหาวิชชาลัยจึงเป็นมหาวิทยาลัยแห่งปัญญาที่สร้างความรู้ทั้งหมด

ดังนั้น ในการดำเนินชีวิตจึงต้อง“เรียนรู้”ตลอดเวลา และต้องคิดและทำอย่างมี“สติ” เมื่อมีสติในการเรียนรู้แล้ว“ปัญญา”ก็จะเกิด และเมื่อมีปัญญาแล้วก็สามารถเข้าถึง“ความจริง”ได้ ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่าง“เป็นสุข”ในสังคมต่อไป

พลังแห่งการเรียนรู้ : ยุทธศาสตร์ทางปัญญาเพื่อสุขภาวะของสังคม

ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา

ในการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความมนุษย์ที่ได้ดำเนินการอยู่นั้น จะใช้หลักวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการวิจัยและในการทดลองอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้ออกแบบรูปแบบการเรียนการสอนที่จะให้เด็กเป็น“คนดี” เพราะว่าเหนือสิ่งใดเราต้องการให้เขาเป็นคนดี เราไม่ต้องให้เขาเป็น“คนเก่ง”แล้วก็เห็นแก่ตัว เพราะคนแบบนี้จะไป“ทำลาย”โลกของเรา แต่หากเราเสริมสร้างให้เขาเป็นคนดีแล้วเขาก็จะเก่งเอง

รูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าวนี้ได้นำไปทดลองกับเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่โรงเรียนแห่งหนึ่งในอำเภอลำนารายณ์ จังหวัดลพบุรี โดยทำการสอนในชั้น ป.5/5 สัปดาห์ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที ในระยะเวลา 1 เดือน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับชั้น ป.5/1 ซึ่งใช้รูปแบบการเรียนการสอนแบบเดิม ผลจากการประเมินโดยตัวนักเรียน ผู้ปกครอง และครู พบว่า เด็กนักเรียนที่ใช้รูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าว ประเมินตนเองว่ายังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงเท่าไร ส่วนหนึ่งเพราะเด็กไม่

ค่อยได้สังเกตตนเอง จึงไม่รู้ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร สำหรับผู้ปกครองของเด็ก เห็นว่า เด็กมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ส่วนในกลุ่มที่ไม่ได้ที่ใช้รูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าว เห็นว่า เด็กมีความประพฤติแย่ลงไปเล็กน้อย ส่วนครู เห็นว่าเด็กกลุ่มที่ใช้รูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น 13.80 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่กลุ่มที่ไม่ได้ใช้รูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าว พบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อยไม่มากนัก

ส่วนวิธีการเรียนการสอน จะไม่พยายามสอนในเชิงการ“ท่องจำ” เพราะหากเด็กท่องจำได้แต่นำไปปฏิบัติไม่ได้ ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร แต่จะเริ่มต้นจากสิ่งที่เด็ก“สนใจ” เช่น เมื่อถามว่าอยากจะเรียนรู้อะไร เด็กๆ ตอบว่าอยากจะรู้เรื่องการไปสำรวจดาวอังคาร ก็จะเริ่มต้นจากจุดนี้ แล้วค่อยๆ บูรณาการสิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีงามทั้งหลายสอดแทรกเข้าไป ซึ่งพบว่า เด็กสนใจและกระตือรือล้นอยากที่จะเรียนรู้มาก และเมื่อจบเรื่องนั้น เด็กๆ ก็อยากรู้เรื่องภาพยนตร์ที่แสดงเป็นท่านเจ้าคุณ ในเรื่อง“ข้างหลังภาพ” (บทประพันธ์โดย ศรีบูรพา กำกับโดย เชิด ทรงศรี เข้าฉายในปี พ.ศ.2544) จึงนำภาพยนตร์มาฉายให้เด็กดู ซึ่งเด็กให้ความสนใจกันมาก เมื่อเด็กดูเสร็จแล้วจากนั้นจึงมาคุยกันและบูรณาการสิ่งที่ดีที่งามเข้าไป ซึ่งลักษณะวิธีการเรียนการสอนแบบนี้ เมื่อประเมินผลแล้วพบว่าเด็กๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นจริงๆ

นอกจากการทดลองใช้กับนักเรียนในระดับประถมศึกษาแล้ว ยังได้นำมาทดลองใช้กับนิสิตชั้นปีที่ 2 ที่คณะคุรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยใช้เวลาสอนทั้งหมด10 ชั่วโมง แบ่งเป็นสอนครั้งละ 2 ชั่วโมง โดยทำการประเมินผลก่อนและหลังการสอน โดยพิจารณาว่า นิสิตเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแง่ของทัศนคติ โดยใช้คำถามว่า “สิ่งที่ต้องการมากที่สุดในชีวิตคืออะไร” (What do you want most in your life?) โดยให้คะแนนเริ่มต้นจาก 0 ถึง 10 โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

คะแนน (marks)	เกณฑ์ (criteria)
0	เห็นแก่ตัว ทำทุกอย่างเพื่อตนเอง
1	ทำเพื่อตนเองและครอบครัวเท่านั้น
2	ทำเพื่อตนเอง ครอบครัว และสังคม
3	ไม่คำนึงถึงตนเอง แต่เฉพาะครอบครัว
4	ไม่คำนึงถึงตนเอง แต่เฉพาะครอบครัวและสังคม
5	คำนึงถึงสังคม
6	คำนึงถึงสังคมและประเทศชาติ
7	คำนึงถึงสังคม ประเทศชาติ และโลกทั้งมวล
8	คำนึงถึงโลกทั้งมวล
9	แสวงหาชีวิตที่แท้ ทางสายกลาง และการมีสติ
10	หลุดพ้นจากความต้องการในโลก ไม่ปรารถนาสิ่งใด

โดยคะแนน 0 จะหมายถึงคนที่ต้องการความสุข การประสบความสำเร็จในชีวิต มีการงานที่ดี ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนตัวทั้งสิ้น จึงถือเป็นเรื่องของการเห็นแก่ตัว ส่วนคนที่เริ่มต้นคิดถึงครอบครัว

เริ่มต้นคิดถึงสังคม เริ่มต้นคิดถึงคนอื่น จะได้คะแนนสูงขึ้นเรื่อยๆ และเมื่อไม่คิดถึงแต่ตนเอง จนในท้ายที่สุดแล้วคือปล่อยวางตัวเองไปสู่สังคม ประเทศชาติ แล้วก็โลกทั้งโลก แล้วก็เริ่มแสวงหา“ความจริงหรือสัจธรรม” เริ่มควบคุมอารมณ์ของตัวเองแล้วก็ปล่อยวางในที่สุด จะได้ 10 คะแนน

ผลจากประเมินพบว่า ก่อนจะใช้วิธีการเรียนการสอนแบบนี้ นิสิตส่วนใหญ่ได้คะแนนเฉลี่ย 1.95 นั่นคือ ค่อนข้างจะเห็นแก่ตัว แต่หลังจากใช้วิธีการเรียนการสอนแบบนี้แล้ว พบว่า นิสิตส่วนใหญ่ได้คะแนนเฉลี่ย 7 คะแนน นั่นคือ เริ่มคิดถึงโลกไม่คิดถึงแต่เฉพาะตัวเอง

ในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเรียนรู้ก็คือตัว“จิตสำนึก” เพราะ“การรับรู้”จะเกิดขึ้นจากตรงนั้น เมื่อเรามีปฏิสัมพันธ์กับ“สิ่งแวดล้อม”แล้ว เราก็จะรับข้อมูลเข้ามาโดยผ่าน“ประสาทสัมผัสทั้ง 5” (ตา หู ลิ้น จมูก ผิวหนัง) เมื่อรับข้อมูลเข้ามาแล้วความเข้าใจจะยังไม่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั่นก็คือ เราจะเก็บบันทึกข้อมูลเหล่านั้นไว้ใน“จิตใต้สำนึก”ของเรา ก็คือเป็นความทรงจำประสบการณ์ในอดีตทุกอย่างจะเก็บไว้ในนี้ด้วย แต่หากจะให้เกิดความเข้าใจขึ้นจะต้องมี“การตีความ” โดยต้องเรียกข้อมูล (retrieve) จากจิตใต้สำนึกออกมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เพิ่งรับเข้ามาใหม่ ฉะนั้นหากเราใส่อะไรไว้ในจิตใต้สำนึกของเด็ก เขาก็จะใช้สิ่งนั้นในการตีความการรับรู้ เช่น เด็กที่บริโภคสื่อที่มีแต่ความรุนแรงเขาก็จะใช้สิ่งเหล่านี้ในการตีความด้วย ซึ่งตรงนี้จึงเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องช่วยเสริมสร้างความเข้าใจให้กับเด็ก โดยสอนเด็กให้รู้จักใช้วิจารณญาณอย่างง่ายๆ เช่น สอนให้เด็กตั้งคำถาม 2 คำถามทุกครั้งที่รับรู้และสัมผัสข้อมูลต่างๆ ก่อนที่จะมีปฏิกิริยาอะไรก็ตาม นั่นคือ หนึ่ง ถามว่าสิ่งที่รับรู้เข้ามานั้นดีสำหรับตนเองหรือไม่ และถ้าหากว่าดีแล้ว สอง ถามว่าดีสำหรับทุกคนหรือไม่ ซึ่งถ้าหากดี แล้วจึงค่อยลงมือปฏิบัติ

การใช้วิจารณญาณง่ายๆ นี้จะช่วยให้เด็ก“รู้จักเรียนรู้” ว่าสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี แล้วความคิดแบบนี้ก็จะถูกส่งกลับเข้าไปในจิตใต้สำนึกเอาไว้ใช้ในการตีความครั้งต่อๆ ไปโดยอัตโนมัติ ซึ่งในจุดนี้เองที่ครูจะต้องบูรณาการคุณธรรมเข้าไปในทุกวิชา เพื่อส่งเข้าไปสู่ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของเด็ก เมื่อบูรณาการสิ่งเหล่านี้เข้าไปแล้วเด็กก็จะเก็บไว้ในจิตใต้สำนึก โดยครูจะต้องสอนให้เด็กรู้จักคิดรู้จักใช้วิจารณญาณด้วย ซึ่งเมื่อเป็นแบบนี้ การตีความในครั้งต่อๆ ไปก็จะเริ่มเปลี่ยนไปเอง

เมื่อใช้วิธีการในลักษณะที่กล่าวมานี้ เราสามารถที่จะเปลี่ยนเด็กได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็ยังไม่ถาวร เพราะว่าจิตใต้สำนึกนั้นยังมีข้อมูลอื่นๆ ที่มาจากอดีตด้วย ซึ่งอาจมีเนื้อหาที่ไม่ดี และบางทีก็อาจจะมีจำนวนมากด้วย ฉะนั้น จึงต้องอาศัยการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เช่น การฝึกความสงบ โดยจะให้เด็กนั่งสมาธิในต้นชั่วโมงก่อนที่จะสอนทุกครั้ง เมื่อเกิดความสงบในจิตใจก็จะสัมผัสได้ถึง“จิตเหนือสำนึก” ซึ่งทำให้เกิดการหยั่งรู้หรือเกิดเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง แล้ว“ปัญญา”จึงจะเกิดขึ้น นั่นคือวิธีการที่พัฒนาจากศีล สมาธิ มาสู่ปัญญา นั่นเอง

ซึ่งในที่นี้ครูต้องช่วยเสริมสร้าง“แรงบันดาลใจ”ให้กับเด็กด้วย โดยครูจะต้องเต็มไปด้วยความรักความเมตตา และต้องใช้ภาษาใจหรือต้องเข้าถึงใจของเด็ก เมื่อเด็กสัมผัสได้ว่าตนเองได้รับการให้ความสำคัญและความรักจากครู (ตรงนี้เป็นสัมผัสที่ 6) เมื่อครูพูดอะไรเด็กก็จะเกิดความ

ประทับใจ เมื่อเด็กเกิดความประทับใจแล้วการเปลี่ยนแปลงเด็กก็ง่ายนิดเดียว นั่นคือ เมื่อปรารถนาจะเห็นเด็กเป็นคนอย่างไรก็สร้างแรงบันดาลใจจากตรงนั้น

สิ่งที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้แบบนี้คือ การยกระดับจิตใจและจิตเหนือสำนึกให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น หรือเกิดพุทธะขึ้นภายใน แล้วจึงจะเข้าใจทุกอย่าง ดังเช่นคำตอบสำหรับการออกแบบยานอวกาศไปลงที่ดาวอังคารนั้น ก็ได้มาจากการนั่งสมาธินั่นเอง

แผนภาพที่ 1 แสดงกระบวนการเรียนรู้ (the learning process)

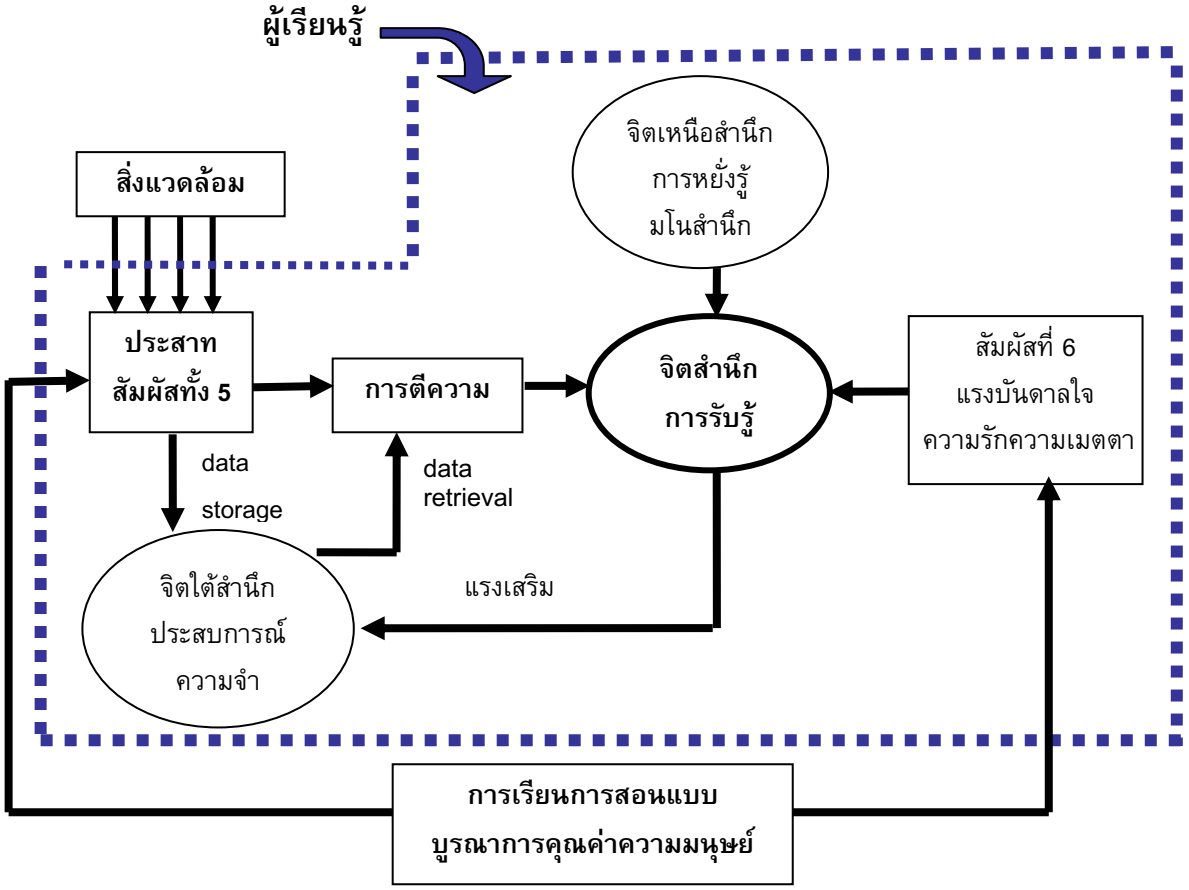

ในรูปแบบการศึกษาทั่วไปจะเป็นการเรียนการสอนโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 แต่ในรูปแบบนี้จะเน้นการสอนผ่านสัมผัสที่ 6 นั่นคือเข้าไปสู่ส่วนลึกของจิตใจหรือเข้าถึงใจของเด็กให้ได้ แล้วดึงเอาสิ่งที่ดีที่งามออกมาจากตัวเด็ก ไม่ใช่แต่เพียงการสอนหรือการป้อนข้อมูลเข้าไปเพียงอย่างเดียว ซึ่งวิธีการลักษณะนี้จะช่วยให้เด็กรู้จักคิดเอง ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้มากขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติได้

วิธีการเรียนการสอนดังที่กล่าวมานี้จะเชื่อมโยงจากเด็กออกไปสู่ชุมชน กล่าวคือวิธีการที่เด็กจะเรียนรู้ได้ โรงเรียนทั้งโรงเรียนต้องเกิดการเรียนรู้ และจะให้โรงเรียนทั้งโรงเรียนเกิดการเรียนรู้

ต้องให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ แล้วหลังจากนั้นก็จะเชื่อมโยงออกไปสู่โลกภายนอกอันกว้างใหญ่ต่อไป

นายแพทย์ วิธาน ฐานะวุฑฒ์

เมื่อพูดถึงเรื่องของ“การเรียนรู้”แล้ว สิ่งที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้คือ เรามองการเรียนรู้ผ่าน“มุมมอง”แบบใด ถ้าเรามองการเรียนรู้ด้วยวิทยาศาสตร์เก่าในช่วง 300-400 ปี มานี้ ก็ถือเป็นมุมองแบบหนึ่ง แต่ถ้าเรามองด้วยมุมมองแปลกใหม่หรือใช้คำว่ากระบวนทัศน์ใหม่ เราก็จะเห็นกระบวนการเรียนรู้ในอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเท่าที่ได้ศึกษาในเรื่องของวิทยาศาสตร์ใหม่ทำให้เห็นมุมมองอะไรใหม่ๆ เพิ่มขึ้น และยังมองเห็นการเรียนรู้ในแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมด้วย โดยเห็นว่า การเรียนรู้ภายใต้มุมมองแบบวิทยาศาสตร์ใหม่ ควรมี 5 องค์ประกอบดังนี้

องค์ประกอบประการแรก คือ **ความเป็นปกติ (Normalization-N)** ในการเรียนรู้ต้องมีองค์ประกอบสำคัญเรื่องของความเป็นปกติ เนื่องจากชีวิตที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้ยังไม่ค่อยปกติ เพราะเหตุว่ายังมีเรื่องต่างๆ ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมอีกมากเป็นสิ่งเร้าจากภายนอกที่เข้ามารบกวนชีวิตเรา ซึ่งความเป็นปกติในที่นี้ หมายถึง การกลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ

การดำรงตัวอยู่ในสภาวะที่เป็นปกติอันนี้จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ เนื่องจากสภาวะแห่งความเป็นปกติเป็นสภาวะที่คลื่นสมองเปลี่ยนจากเบต้าเวฟ (ประมาณ 7-14 Hz) ช้าลงมาเป็นอัลฟาเวฟ (ประมาณ 14-21 Hz) ซึ่งเป็นสภาวะแห่งความสุขที่มีเอ็นดอร์ฟินหลั่ง

วิธีการเข้าสู่ “สภาวะแห่งความเป็นปกติ” แบ่งเป็น 4 ช่องทางหลักๆ คือ ผ่านทางร่างกาย ผ่านทางความคิด ผ่านอารมณ์ และผ่านประสาทสัมผัส ซึ่งความเป็นปกติอาจจะเอื้อต่อเรียนรู้ในหลายๆ ระดับ ทั้งระดับจิตที่รู้สึกตัว (conscious) จิตใต้สำนึก (subconscious) และจิตเหนือสำนึก (superconscious)

องค์ประกอบประการที่สอง คือ **การเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่** (ในที่นี้ขอใช้คำว่า **Rebirth-R** แทนคำว่า Transformation) กล่าวคือ เมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในการใช้ชีวิต หรือกล่าวได้ว่าการเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลง ในทำนองเดียวกัน หากวิถีชีวิตของเราไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงก็ถือว่ายังไม่เกิดการเรียนรู้

องค์ประกอบประการที่สาม คือ ความเป็นอิสระ-หลากหลาย (Autonomy-A) ในวิทยาศาสตร์ใหม่ การเรียนรู้ควรจะมีองค์ประกอบในเรื่องของความเป็นอิสระและความหลากหลาย มีความเป็นพลวัต คือ การเรียนรู้จะไม่มีสูตรหรือข้อกำหนดตายตัวว่าจะต้องอย่างนั้นอย่างนี้ เช่น การเกิดกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละคนจะไม่เหมือนกัน โดยจะมีความเฉพาะตัวของตัวเอง มีลักษณะพิเศษของแต่ละคน แต่ละภาค แต่ละพื้นที่ และแต่ละวัฒนธรรม แต่ทั้งหมดก็สามารถเกิดการเรียนรู้ได้

หากเราไปกำหนดเป็นหลักสูตรว่าการเรียนรู้จะต้องอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ก็จะเป็นแบบวิทยาศาสตร์เก่า ทำให้ไปจำกัดอิสรภาพและความหลากหลายที่จะเกิด แต่ในวิทยาศาสตร์ใหม่เราจะเชื่อเรื่องความหลากหลาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้ และการคำนึงถึงความหลากหลาย

ความแตกต่าง ของแต่ละพื้นที่แต่ละวัฒนธรรมนี้ จะเป็นเทคนิคสำคัญที่ใช้ในการทำงานเสริมสร้างการเรียนรู้ในพื้นที่

องค์ประกอบประการที่สี่ คือ **การผุดบังเกิดหรือการโผล่ปรากฏ (Emergence-E)** ในวิทยาศาสตร์ใหม่ การเรียนรู้เป็น “คลื่นพลังงาน” การถ่ายทอดคลื่นพลังงานจึงไม่ใช่การจับใส่เหมือนกับที่วิทยาศาสตร์เก่ามองทุกอย่างเป็นก้อนหรือเป็น“วัตถุ” ดังนั้น เมื่อมองการเรียนรู้ในมุมมองวิทยาศาสตร์ใหม่ การเรียนรู้จึงต้องเป็นการสัมผัสและ“เหนี่ยวนำ” ให้เกิด เหมือนกับส้อมเสียงที่มีความถี่เดียวกัน ย่อมสามารถเหนี่ยวนำซึ่งกันและกันได้

หากสังเกตดูการค้นพบครั้งสำคัญๆ ทางวิทยาศาสตร์ล้วนแต่เป็นการค้นพบแบบ “ปิ๊งแว้บ” ที่ “ผุดบังเกิด” หรือ “โผล่ปรากฏ” แบบนี้แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น อะคิมิดิส ที่ร้องว่า “ยูเรก้า” แล้ววิ่งพรวดขึ้นมาจากอ่างอาบน้ำ การค้นพบทฤษฎีแรงโน้มถ่วงของนิวตัน การค้นพบทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ การค้นพบของโทมัส อัลวา เอดิสัน ฯลฯ

เรื่องการผุดบังเกิดหรือการโผล่ปรากฏนี้ เป็นเรื่องของ “ญาณทัศนะ” ที่องค์ประกอบข้อนี้ได้ถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดายในระบบการศึกษาที่ผ่านมา ที่ยังมองผ่านมุมมองแบบวิทยาศาสตร์เก่าอยู่ ปัจจุบัน มีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ใหม่ที่สนับสนุนองค์ประกอบข้อนี้มากมาย เช่น เรื่องสมมติฐานของรูเพริท เชลเดรก คือ เป็นการใช้การทำงานของสมองทั้งสี่ชั้นที่ประสานสอดคล้องกัน ทฤษฎีเซลล์แบบใหม่ของบรูซ ลิปตัน และยังสามารถมองผ่านภูมิปัญญาทางศาสนธรรมซึ่งจะเห็นว่าเป็นการใช้ภูมิปัญญาร่วมของมนุษย์-มหาสมุทรแห่งปัญญา เป็นธรรมะจัดสรรที่พอดิบพอดี พอเหมาะพอควร

องค์ประกอบประการสุดท้าย คือ **การก้าวออกจากบริเวณที่คุ้นชิน (Leaving from comfortable zone-L)** คือ การก้าวออกจากบริเวณที่ “รู้สึกสบาย” และ “คุ้นชิน” แบบเดิมๆ ของเราไปสู่จุดที่หมิ่นเหม่หรือจุดที่เรารู้สึกหวาดกลัวบ้าง แต่ในจุดนี้เราจะสัมผัสได้กับการเรียนรู้ ตัวอย่าง เด็กจะเรียนรู้ก็ต่อเมื่อต้องก้าวไปสู่จุดที่ไม่คุ้นชินและหมิ่นเหม่ เช่น ถ้าไม่ลองยืนก็จะยืนไม่เป็น ตั้งไข่ไม่สำเร็จ ถ้าไม่ลองเดินก็จะเดินไม่เป็น เป็นต้น แต่ถ้าหากว่าเรารู้สึกสบาย ผ่อนคลาย ไม่คิดจะออกจากจุดที่คุ้นชินไปสู่จุดที่หมิ่นเหม่ก็อาจจะไม่เกิดการเรียนรู้ ซึ่งมหาวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาก็พูดถึงประเด็นตรงนี้กันมากก็คือ การเรียนรู้ต้องเกิดขึ้นในจุดที่นักศึกษาต้องก้าวออกจากมหาวิทยาลัยไปสู่จุดที่หมิ่นเหม่เพื่อการเรียนรู้

เมื่อลองนำทั้ง 5 องค์ประกอบดังกล่าวมาเรียงลำดับจากหัวข้อท้ายๆ ไปหาหัวข้อต้นๆ ตามลำดับ จะเป็นดังนี้

Leaving from comfortable zone -L

Emergence -E

Autonomy -A

Rebirth -R

Normalization –N

จะเห็นว่า เราจะได้คำอีกหนึ่งคำคือคำว่า LEARN ซึ่งแปลว่า “การเรียนรู้” นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ทั้ง 5 องค์ประกอบที่กล่าวมานี้ก็ไม่ใช่สูตรตายตัว เพียงแต่เป็นการรวบรวมและนำเสนอให้เห็นว่า “การเรียนรู้” โดยผ่านกรอบแว่นแบบวิทยาศาสตร์ใหม่ควรจะเป็นอย่างไร เพื่อที่ว่าเราจะได้มองเห็นและเข้าใจเรื่องของการเรียนรู้ที่แตกต่างไปจากเดิมมากขึ้น

ส่วนในทางปฏิบัติจะทำอย่างไร เพื่อจะนำองค์ประกอบของการเรียนรู้เหล่านี้ไปใช้ ในที่นี้เราอาจมองได้ 2 มิติ มิติแรก ในฐานะของปัจเจก คือ ในตัวคนแต่ละคนเป็นอย่างไร ตัวเรามีการเรียนรู้หรือไม่ และมีความเป็นพลวัต หรือมีการเปลี่ยนแปลงในตัวเองเมื่อมีการเรียนรู้หรือไม่ มิติที่สอง ในฐานะขอชุมชน คือ นอกจากปัจเจกจะต้องเรียนรู้แล้ว ชุมชนก็ต้องเรียนรู้ด้วย เพราะจะเอื้อซึ่งกันและกัน คือเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน

ด้วยเหตุนี้ หากเชื่อว่าความคิดของเราเป็นคลื่น การเรียนรู้และฟังร่วมกันก็เป็นเรื่องของการเรียนรู้ผ่าน “คลื่น” หรือผ่าน “สนามพลัง” เพราะฉะนั้น การที่คนเรา(ปัจเจก)ที่อยู่ในสภาวะปกติมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือเป็นชุมชน ก็จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้ ดังเช่นการสร้างพลังแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนโดยการใช้ “สุนทรียสนทนา” ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 อย่าง หนึ่งคือ การสลายอำนาจ มีความเท่าเทียม สองคือ การรับฟังกันอย่างลึกซึ่ง สามคือ การไม่ตัดสินสิ่งที่ได้ยิน ไม่ตัดสินถูกผิดหรือคุณค่าของความคิด เพียงแต่เฝ้าดูความคิด กระบวนการของสุนทรียสนทนานี้ จึงมีองค์ประกอบของความเป็นปกติ ที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันได้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุษณีย์ อนุรุทธ์วงศ์

จากประสบการณ์ในการศึกษาและการทำงานกับเด็กสติวิปลาสและเด็กที่มีความสามารถพิเศษทำให้ได้คิดว่าพลังแห่งการเรียนรู้ของเด็กๆ นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เหลือเชื่อ ไม่ว่าจะมาจากภาวะกดดันทางจิตใจและความสามารถอันพิเศษต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าสิ่งที่ได้เรียนมาในระบบอุตสาหกรรมหรือประวัติศาสตร์ของการเรียนรู้นี้จะต้องเปลี่ยนได้แล้ว เพราะในขณะนี้เรากำลังจมอยู่ในวังวนน้ำเน่าแห่งการเรียนรู้ ซึ่งอยู่ในลอยต่อของยุคประวัติศาสตร์ นับจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา และได้ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนการศึกษาในลักษณะระบบฟาร์มไก่ คือปฏิบัติต่อเด็กเหมือนกัน นั่นคือเช้ามาก็หยอดข้าวหยอดน้ำ แต่เด็กจะแตกต่างกันหรือไม่อย่างไรนั้นไม่ได้คำนึงถึง แต่ปฏิบัติกับทุกคนเหมือนๆ กัน คาดหวังผลลัพท์เหมือนกัน อายุเท่ากันต้องเรียนอยู่ชั้นเดียวกัน นี่คือสภาพแห่งความจริงของกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมานี่ มีการปฏิวัติของมนุษยชาติที่ยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่งก็คือ การปฏิวัติทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนการศึกษา ซึ่งในการพัฒนาเทคโนโลยีทางการศึกษาของศาสตร์ตะวันตกทำให้เกิดความเข้าใจ

เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของเด็กๆ มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีเกี่ยวกับเรื่องสมองและการเรียนรู้ช่วยอธิบายว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็กๆ ทั้งหลายในโครงการที่ทำอยู่นั้นว่าเกิดขึ้นเพราะอะไร เพราะฉะนั้นก่อนที่จะพูดถึงพลังการเรียนรู้ที่จะสร้างความเป็นสุขให้สังคม เราน่าจะทำเข้าใจเรื่องกระบวนการเรียนรู้ก่อน โดยต้องเข้าใจว่ากระบวนการเรียนรู้คืออะไร

จากประสบการณ์ที่ผ่านมาเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นผลของปฏิกิริยาตอบสนองจากสิ่งเร้าภายในและภายนอก โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม (environment) ซึ่งเป็นสิ่งเร้าภายนอกจะแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ ส่วนที่เป็นกายภาพ (physical) และส่วนที่เป็นพลวัต ซึ่งสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ส่งผลกับเด็กๆ มากทีเดียว

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นผลของปฏิกิริยาตอบสนองจากสิ่งเร้าภายในและภายนอก ซึ่งปฏิกิริยาในที่นี้มาจากการตอบสนองของ 4 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ ร่างกาย (body) โดยร่างกายเป็นองค์ประกอบของอินทรียสารที่ประกอบกันเป็นเมืองมหัศจรรย์ มีทั้งสสารและพลังงานที่ขับเคลื่อนและพร้อมที่จะรองรับกระบวนการเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ คือเป็นเหมือนตู้คอนเทนเนอร์ กลุ่มที่สอง คือ ใจ (mind) เป็นสิ่งที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของเรา ตัวใจนี้จะเป็นตัวที่สะสมพลังงานการเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ กลุ่มที่สาม คือ สมอง (brain) จากศาสตร์ของฮิปโนเทอราปี (hypno-therapy) ทำให้ทราบว่าสมองส่วนล่างนั้นทำงานทำงานสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตัวจิตใต้สำนึก (subconscious) และจิตใต้สำนึกนี้ก็ทำงานใกล้ชิดกับตัวจิตของเรา ซึ่งตัวจิตนี้เป็นตัวที่ทำหน้าที่เก็บข้อมูลทุกอย่างไว้ ทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี และยังเป็นตัวพลังงานขับเคลื่อนที่แท้จริงของพฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งการที่คนเรียนรู้ไม่ค่อยได้เป็นเพราะว่าได้เพิกเฉยกับพลังงานการขับเคลื่อนภายในนั่นเอง (วิธีการฮิปโนเทอราปี (hypno-therapy) เป็นภาวะที่ทำให้คนเคลิ้มเข้าไปสู่ขั้นอัลฟา เมื่อทำการบำบัดแล้วจะทำให้เกิดความสงบมากยิ่งขึ้น เพราะจะเข้าไปล้างของเสียในจิตของผู้บำบัด แต่ไม่ถึงขั้นวิปัสสนา โดยใช้ศาสตร์ทางตะวันออกเป็นตัวช่วย เพราะการบำบัดแบบนี้ยังไม่ได้เข้าไปสู่ฌานที่หนึ่ง แต่สามารถเข้าสู่จิตที่สงบได้เช่นกันโดยไม่ต้องไปเข้าสู่ฌานขั้นสูง เพียงแค่ฝึกบำบัดแล้วค่อยนำไปสู่ขั้นวิปัสสนาได้) และกลุ่มสุดท้าย คือ พลังงาน (energy) คือ ตัวพลังงานที่มาเกาะติดสัมพันธ์อยู่กับตัวเรา ในกระบวนการเรียนรู้จึงประกอบด้วย 4 กลุ่มที่กล่าวมาทำหน้าที่เหมือนคู่เต้นรำหมู่ที่ทำงานสัมพันธ์กัน ซึ่งมนุษย์ทั้งร่างกาย ทั้งสมอง ทั้งจิต สามารถถอดความหรือตีความ (decode) ตัวพลังงานออกมาได้ ซึ่งจะเป็นช่องทางสำคัญสำหรับการเรียนรู้ แต่ที่ผ่านมาเราไม่นำมาใช้ในกระบวนการจัดการศึกษาเลย เราจะพูดกันแต่เรื่องของตาดูหูฟังเท่านั้น

จะเห็นว่า ในปัจจุบัน กระบวนการจัดการศึกษาก็ดี กระบวนการการอบรมของมนุษย์ก็ดีจะมีลักษณะเหมือนกับการสร้างรถยนต์ขึ้นมา แต่กลับใช้น้ำมันก๊าดเป็นพลังงานขับเคลื่อน เพราะฉะนั้นรถที่ว่าจึงเกเรบ้าง เสียบ้าง ใช้ไม่ได้บ้างนั่นเอง เมื่อเป็นดังนี้ จึงมีรายงานว่าสมองมนุษย์ถูกใช้ไม่ถึง 5 เปอร์เซ็นต์ เพราะว่าเราไม่เข้าใจถึงตัวองค์ประกอบของการเรียนรู้ที่แท้จริงของเรา ซึ่งน่าแปลกที่นักการศึกษากลับไม่ค่อยเข้าใจเรื่องกระบวนการเรียนรู้ ทั้งที่การเรียนรู้ในสมัยก่อนที่ยุคอุตสาหกรรมจะเกิดขึ้น เรามุ่งเน้นศีลธรรม ในการศึกษาเล่าเรียนก็จะมุ่งเน้นว่าผู้เรียนต้องมีคุณธรรมเหมาะสมจึงจะ

ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ไป แต่ปัจจุบันนี้มหาวิทยาลัยชั้นนำของโลกต่างๆ ไม่มีที่ใดเลยที่มีเครื่องคัดกรองคนที่ดีมีคุณธรรมเข้าไปศึกษา มีแต่เครื่องคัดว่าใครมีความรู้ (knowledge) มากก็จะได้เข้าไปเรียน ดังนั้น เราจึงเห็นว่าคนที่มีปริญญาหลายคนเป็นผู้ที่มีความรู้มาก และใช้ความรู้นี้มาเอารัดเอาเปรียบคนอื่นในสังคม ซึ่งถือว่าที่ผ่านมาเราได้ขับเคลื่อนการศึกษาไปผิดทิศผิดทางอย่างมาก

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงต้องกลับลำ 180 องศา เนื่องจากปัจจุบันการจัดการเรียนรู้มุ่งแต่การเรียนในระดับจิตที่รู้สึกตัว (conscious learning) มากกว่าการเรียนในระดับจิตที่อยู่ใต้สำนึก (subconscious learning) จึงทำให้เกิดความทุกข์ในสังคม เพราะว่าเราไม่ได้ให้คนเรียนรู้อย่างเป็นสุข หากเราเข้าใจว่าตัวเซลล์นั้นก็มีชีวิตและมีจิตใจของเขา รวมทั้งมีสมองมีความคิดเป็นของเขาเอง ไม่ใช่ตัวเราเท่านั้นที่มีความคิด ถ้าตัวเซลล์ (cell) ตัวหนึ่งในร่างกายเราไม่เป็นสุขเสียแล้ว สังคมก็เป็นสุขด้วยไม่ได้

ในปัจจุบัน เราเรียนรู้สิ่งต่างๆ เพียงนิดเดียวของความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกนี้ เพราะฉะนั้น สมองของมนุษย์จึงถูกใช้ไปนิดเดียว ซึ่งที่จริงแล้วยังมีพลังงานการเรียนรู้เหนือสมองที่เราไม่ได้ใช้มาก และพลังของสิ่งแวดล้อมก็สามารถสื่อถึงกัน (interactive) กับการเรียนรู้ของมนุษย์ ซึ่งจากรายงานการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ยังบอกว่ามนุษย์ทุกคนเรียนรู้ด้วยจิตที่อยู่ใต้สำนึก (subconscious) มากกว่าจิตที่รู้สึกตัว (conscious) เพราะฉะนั้น เราจะสร้างให้สังคมเป็นสุขนั้น เราต้องกลับหลังหัน 180 องศามาให้ความสำคัญกับจิตที่อยู่ใต้สำนึกมากขึ้น และมองดูว่าประตูของการเรียนรู้นี้ต้องอาศัยการนำศาสตร์ทั้งตะวันออกและตะวันตกมาประกอบกันเพื่อช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางการเรียนรู้ เพื่อที่จะเข้าใจถึงการเรียนรู้ที่แท้จริงของมนุษย์

ด้วยเหตุนี้ หากเราเข้าใจกระบวนการทางจิตใจโดยเฉพาะจิตที่อยู่ใต้สำนึก (subconscious) แล้วจะเป็นประโยชน์กับจัดการเรียนรู้มากขึ้น ซึ่งจากประสบการณ์การสร้างศูนย์การเรียนรู้ที่ออกแบบโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ของจิตที่อยู่ใต้สำนึก โดยออกแบบการบำบัด (therapy) โดยใช้แสง สี เสียง อุณหภูมิ ทั้งหมด ควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรม พบว่า เด็กที่เข้ามาในศูนย์มีปฏิกิริยาการเรียนรู้ต่อแสง สี เสียง อุณหภูมิที่แตกต่างกัน เช่น ถ้าเกิดเด็กไม่ชอบสีแดง เมื่อไปอยู่ในส่วนที่มีแต่สีแดงก็จะรู้สึกไม่ดี ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ ในส่วนของสีจึงพยายามเลือกใช้สีที่เป็นกลาง ส่วนการแบ่งมุมเป็น 10 มุม ตามความสามารถของมนุษย์ 10 อย่าง ทำให้เรารู้ว่าถ้าเด็กคนไหนที่ฝังตัวในมุมไหนมากๆ ก็แสดงว่าเขามีความสนใจมีความถนัดในตรงนั้น เมื่อเด็กเข้ามาในศูนย์แล้วเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ ก็จะมีความสุขในการเรียนรู้มากขึ้น

เมื่อเป็นดังนี้จึงย้อนกลับมาที่คำถามว่า ทำไมเราไม่จัดการศึกษาหรือจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้เด็กมีความสุข เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบโรงเรียน (ที่ว่าเด็กไปโรงเรียนแล้วไม่มีความสุข) และเมื่อมองในแง่ของการเรียนรู้ของชุมชนก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ

การจะทำให้ชุมชนเป็นสุขนั้นจึงจะต้องเริ่มจากความเข้าใจชุมชนเช่นเดียวกัน ทั้งความสนใจ ความถนัด ความหลากหลาย แล้วเราจะเข้าใจว่าความเป็นสุขของชุมชนอยู่ตรงไหน แล้วก็สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ทั้งที่เป็นกายภาพและที่เป็นพลวัตให้

สอดคล้องกันกับการเรียนรู้ของชุมชน ในจุดนี้จะเป็นพลังขับเคลื่อนตามธรรมชาติที่เกิดจากชุมชนเอง ทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ที่ไปด้วยกันแล้วก็เป็นสุขร่วมกันในการพัฒนาชุมชนนั้น

การเรียนรู้ในกระบวนทัศน์ใหม่

ศาสตราจารย์ นพ.ประสาน ต่างใจ

คำว่า "การเรียนรู้สู่กระบวนทัศน์ใหม่" หรือ "กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้" ความจริงแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน ดังที่ *สตานิสลาฟ โกรฟ (Stanislav Grof)* จิตแพทย์ ผู้เขียน Human Survival and Consciousness Evolution (1988) กล่าวว่า การอยู่รอดของมนุษย์ชาตินั้นมีทางเดียวเท่านั้นคือ “วิวัฒนาการทางจิต” ซึ่งตรงนี้จะเป็นเนื้อหาสาระของ“กระบวนการทัศน์ใหม่”หรือจิตวิญญาณที่มีการวิวัฒนาการไปแล้ว แต่การทำงานเสริมสร้างการเรียนรู้โดยเฉพาะเพื่อสร้างวิวัฒนาการทางจิตอาจจะเป็นเรื่องยากสักหน่อยกับกระแสโลกที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

จากหลักฐานทำให้เชื่อว่า ในอนาคตอาจจะเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ เพราะฉะนั้น ในตอนนี้เราจึงต้องเตรียมความพร้อมไว้ก่อน โดยเฉพาะการเตรียมคน ซึ่งไม่เพียงแต่เตรียมกระบวนการเรียนรู้ ณ ปัจจุบัน แต่ต้องเตรียมกระบวนการเรียนรู้จนกระทั่งถึงตายด้วย และไม่ได้เตรียมเฉพาะปัจจัยที่สำคัญจำเป็นกับการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องของกายภาพหรือรูปธรรม แต่เตรียมเรื่องของนามธรรมหรือเรื่องของจิตด้วย ซึ่งจะเชื่อมโยงตนเองกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จนกระทั่งเชื่อมโยงตัวเองกับจักรวาล ในต่างประเทศก็มีหลายแห่งที่สร้างชุมชนขึ้นใหม่เพื่อหนีความเร็วร้ายของสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังเช่นพวกเรา ณ ที่นี้ก็พยายามจะเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเจริญเติบโตมาตามขั้นตอน แต่ว่าตราบใดที่สังคมภายนอกยังเน้นแต่เรื่องวัตถุ เน้นรูปธรรม และมองสิ่งต่างๆ อย่างแยกส่วน พอเด็กเข้ามาอยู่ในสังคมก็อาจจะถูกกลืนไปกับกระแสสังคมที่เป็นอยู่นี้

ดังนั้น เราจึงต้องเปลี่ยนย้ายจากกระบวนทัศน์แบบนี้ไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ นั่นคือ การเปลี่ยนย้ายไปสู่การมีวิวัฒนาการทางจิต ดังที่ สตานิสลาฟ โกรฟ กล่าวไว้นั่นคือ มนุษย์เราไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตดำรงเผ่าพันธุ์ให้อยู่รอดไปได้เลย หากเราไม่มีวิวัฒนาการทางจิต ซึ่งจะเห็นว่ามนุษย์เป็นเผ่าพันธุ์เดียวที่เหลือรอดมาจากอดีตนั่นเป็นเพราะเรามีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อโลกนี้ต่อไป ไม่ใช่ใช้ความมีปัญญาเลิศกลับมาทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายธรรมชาติ ทั้งที่ความจริงแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างมีจิตที่เชื่อมโยง ผูกพัน เป็นหนึ่งเดียวกันหรือเป็นองค์รวม ดังที่ *จอร์จ วอลล์ (George Wall)* นักฟิสิกส์รางวัลโนเบล กล่าวว่า จิตวิญญาณเป็นพื้นฐานของจักรวาล ซึ่งมีมาก่อนที่จะมีมนุษย์ คือจักรวาลไม่รอคอยให้มีมนุษย์เสียก่อน และถึงจะมีจิตเกิดขึ้น หรือในความจริงมีจิตอยู่ก่อนที่จะมีจักรวาลเกิดขึ้นเสีย

ด้วยซ้ำ เนื่องจากจักรวาลประกอบด้วย 2 ส่วนหรือ 2 ด้านคู่กัน หนึ่งคือ จักรวาลแห่งกายภาพ หรือจักรวาลปรากฏการณ์ สองคือ จักรวาลแห่งจิตวิญญาณ หรือจักรวาลแห่งสัจจะภาวะความจริงแท้

เมื่อเรามองสิ่งที่เห็นอยู่ในขณะนี้ เราจะเห็นแต่เฉพาะจักรวาลปรากฏการณ์ เราเชื่อว่าสิ่งที่ตามองเห็น สิ่งที่หูได้ยินจากภายนอกนั้น มีอยู่แค่นั้นคือจบสิ้นทุกอย่างแล้ว การเรียนรู้แบบนี้จึงเรียนรู้ได้แค่ครึ่งหนึ่งหรือไม่ถึงครึ่งหนึ่งด้วยซ้ำ เพราะฉะนั้น เราจะเรียนรู้อะไร เราต้องมอง 4 ด้านเสมอ หนึ่งคือ ปัจเจก สองคือ องค์โดยรวม (หมายความว่าปัจเจกเห็นอย่างไร และโดยรวมเห็นอย่างไร) สามคือ ภายใน และสี่คือ ภายนอก

ถ้าเราเรียนรู้เพียงด้านเดียวดังที่เราทำอยู่คือ เราเรียนรู้ด้วยการมองไปภายนอก เมื่อเราเห็นแต่ภายนอก เราก็จะเห็นแต่ความแตกต่างและความแตกแยก เราจะเห็นว่าศาสนาหนึ่งก็แตกต่างกับอีกศาสนาหนึ่ง ชนชาติหนึ่งก็แตกต่างกับอีกชาติหนึ่ง เผ่าพันธุ์หนึ่งก็แตกต่างกับอีเผ่าพันธุ์หนึ่ง ภาษาต่างๆ ก็มีแต่ความแตกต่างกันไปหมด เช่นนี้ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้นได้ง่าย ซึ่งปัญหาต่างๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้

ดังนั้น เราจึงต้องเข้าไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ โดยการเรียนรู้ทั้งหมดทั้งมวลที่มีอยู่ ซึ่งนักคิดคนหนึ่งกล่าวไว้ในหนังสือ Contagious (1997) ว่า ความคิดที่ติดต่อไปมาระหว่างคนไปสู่คนนี้จะทำให้กระบวนการเรียนรู้ในสังคมเกิดขึ้น โดยเขากล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย 5 ประการ หนึ่งคือ การรับรู้ข้อมูล สองคือ มีแรงจูงใจที่ทำให้รับข้อมูลนั้นมาวิเคราะห์ต่อคิดต่อ สามคือ นำผลการวิเคราะห์นั้นมาสู่การตัดสินใจ สี่คือ นำการตัดสินใจนั้นมาปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของเราหรือสังคมก็ตาม และห้าคือ การชี้วัดหรือประเมิน อย่างไรก็ตาม ที่เขากล่าวมานั้นอาจจะเสริมตรงที่ว่า ตามธรรมชาติของมนุษย์มีความสงสัยใครรู้เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ฉะนั้น มนุษย์จึงน่ามีแรงจูงใจหรือแรงผลักดันทำให้เกิดการแสวงหาข้อมูล ความรู้ก่อน ซึ่งแรงจูงใจหรือแรงผลักดันนี้มีที่มาต่างๆ ดังนี้ หนึ่งคือ การบังคับจากข้างบนลงมา เช่น การให้เด็กต้องเข้ารับการศึกษาตามกฎหมาย สองคือ แรงกดดันจากสังคมรอบตัวเราเอง เช่น หากเราไม่เรียน เราก็จะไม่มีงานทำ สามคือ การเรียนจากตัวเอง คือจากความสนใจใคร่รู้ของเราเอง ซึ่งก็มี 2 ระดับใหญ่ๆ คือ เรียนเพื่อเอาตัวรอด และเรียนเพื่อให้รู้ให้มีปัญญา

จากทฤษฎีของนักฟิสิกส์รุ่นใหม่กล่าวว่า สมองทำหน้าที่เป็นเพียงฮาร์ดแวร์หรือเป็นเพียงคอมพิวเตอร์ เป็นส่วนที่ใช้ในการบริหาร ซึ่งสมองของสัตว์ก็ได้รับการบริหารแบบหนึ่ง ส่วนสัตว์ที่มีวิวัฒนการตามลำดับจนกระทั่งเป็นมนุษย์ก็จะมีความซับซ้อนของสมองมากขึ้นตามไปด้วย จากสมองที่ไม่ซับซ้อน (uncomplex) ของสัตว์เลื้อยคลานมาสู่สมองที่เป็นระบบ (limbic system) ของลิง และถึงของมนุษย์ แต่การทำหน้าที่ของสมองทั้งหมดเหล่านี้ก็เพื่อความอยู่รอด ส่วนการใช้สมองเพื่อเรียนรู้ จะใช้สมองทั้ง 3 ส่วน คือ สมอง uncomplex สมอง limbic system และใช้สมอง cortex ของมนุษย์ด้วย เพียงแต่ว่ามนุษย์ถูกวิทยาศาสตร์กายภาพมาลวง โดยการสร้างเทคโนโลยีที่ทำให้มนุษย์เราหลงใน สี เสียง แสง และวัตถุทั้งหลาย และดึงจิตของเราให้ชะงัก ไม่มีการพัฒนาหรือวิวัฒนาการต่อไป ฉะนั้น มนุษย์เราจึงใช้ความรู้ใช้ปัญญาของเราไปรับใช้สมองสองส่วนให้อยู่รอด โดยเราเข้าใจว่าการอยู่รอด

ของเราต้องเอาเปรียบคนอื่น ชีวิตคือการต่อสู้ ทุกอย่างต้องแข่งขัน และนี่คือวัฒนธรรมของฉัน ใครที่ไม่เห็นด้วยกับวัฒนธรรมของฉัน คือศัตรูของฉัน

การที่มนุษย์เรานำความรู้ไปรับใช้สมองเพื่อความอยู่รอดนี้ก็ได้รับอิทธิพลมาจากวิทยาศาสตร์กายภาพของตะวันตกที่ทำให้เรามองไปแต่ข้างนอกอย่างเดียว ทำให้เรามองเห็นแต่ความแตกต่าง และเห็นว่าต้องตักตวงผลประโยชน์จากสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวเรา โดยเราไม่ได้มองว่า ตัวเรากำเนิดมาเพื่อทำหน้าที่ที่จะต้องดูแลสิ่งต่างๆ เหล่านั้น ส่วนในทางตะวันออก ตั้งแต่สังคมบุพกาล เราดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อม มีการกินการอยู่อย่างพอเพียง มีความสมดุล แม้ตัวเราเองก็รู้ดี แต่เราทิ้งสิ่งที่เรารู้เราประพฤติปฏิบัติไป แล้วหันไปรับความคิดความเชื่อของตะวันตก ไปรับทุกสิ่งทุกอย่างที่ตะวันตกสอน เมื่อรากฐานความคิดของตะวันตกตั้งอยู่บนปรัชญาแบบนั้น กระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดที่ผ่านมาจึงสอนให้เราทำลายธรรมชาติ และทำให้เกิดวิกฤตหรือปัญหาทางสังคมต่างๆ ดังนั้น สาเหตุของปัญหาที่ผ่านมาของเราคือ ปัญหาการรับรู้ (perception) และมโนทัศน์ของมนุษย์นั่นเอง

เมื่อกลับมาดูสังคมของเราเอง พระพุทธศาสนาของเราก็ถือเป็นวิทยาศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์จริงๆ คือตอบคำถามว่า “ความจริง” คืออะไร ทำงานอย่างไร และมีขึ้นมาทำไม ซึ่งวิทยาศาสตร์เองก็ตอบคำถามอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้น วิทยาศาสตร์ที่แท้จริงกับพุทธศาสนาจึงแสวงหาความจริงเหมือนกัน ซึ่งความจริงแท้ในที่นี้ก็คือ"ธรรมะ"หรือนั่นเอง ซึ่งในธรรมจักรกัปวัตนสูตรได้กล่าวว่า ธรรมะ คือ สิ่งที่ละเอียดที่สุด สุขุมที่สุด และเป็นความจริงที่สุด นั่นคือ พระนิพพาน ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่ไม่สามารถจะบรรยายด้วยภาษาได้ และไม่สามารถจะมองเห็นเป็นภาพได้

ดังนั้น *กระบวนทัศน์ใหม่ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ที่นี้คือ การเรียนรู้ที่ไม่ใช่เพื่อการรู้รอด แต่เป็นการรู้แจ้งหรือรู้ธรรม* เพราะความจริงแล้วธรรมะกับวิทยาศาสตร์ก็เป็นอันเดียวกัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีควอนตัมฟิสิกส์ (quantum mechanics) และทฤษฎีของไอน์สไตน์ นอกจากนี้จากการขยายความก้าวหน้าของทฤษฎีสัมพัทธภาพทั่วไปของไอน์สไตน์ไปสู่ทฤษฎีสัมพัทธภาพสากลยังบ่งชี้ว่าจักรวาลนี้ว่าเกิดจากความว่างเปล่า ซึ่งสอดคล้องกับความว่างเปล่าในพระพุทธศาสนา ซึ่งความว่างเปล่าที่ว่านั้นก็ไม่ใช่หมายถึงไม่มีอะไรเลย แต่เป็นสิ่งเดียวกับความเต็มหนึ่งเป็นสิ่งเดียวกับความหลายหลาย ซึ่งจากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ใหม่ยังแสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งมีความสอดคล้องกับโลกุตระธรรมของพระพุทธศาสนาทุกประการ หรือเรียกว่าศาสนาและวิทยาศาสตร์เข้ากันได้อย่างสมบูรณ์ (prefect agreement) เพราะวิทยาศาสตร์ใหม่จะมองสิ่งต่างๆ ทั้ง 4 ด้าน คือมองทั้งภายในกับภายนอก และมองทั้งปัจเจกและโดยรวม คือมองทุกอย่างอย่างละเอียด โดยกายภาพเราสามารถมองสิ่งต่างๆ ได้ละเอียดถึงระดับนาโนมิเตอร์เท่านั้น เรารู้ว่าแสงที่เราเห็นด้วยตาเปล่านั้นเป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าชนิดหนึ่ง มีความเร็วในสุญญากาศหรือความเร็วแสง (C) เท่ากับ 299,792.458 กิโลเมตร/วินาที เรารู้ว่าดวงอาทิตย์ห่างจากโลก 93,493,750 ไมล์ (149,598,000 กิโลเมตร) และแสงสว่างจากดวงอาทิตย์จะเดินทางมายังโลกเราต้องใช้เวลาประมาณ 8 นาที แต่ว่า เมื่อเรานึกถึงดวงอาทิตย์ จิตของเราก็ไปถึงดวงอาทิตย์แล้ว เพราะจิตนั้นไปได้ทุกหนทุกแห่งในทันทีทันใด

กระบวนทัศน์ใหม่ของการเรียนรู้จึงไม่ได้เกิดจากการบังคับจากข้างบนและจากสังคมรอบข้างที่บังคับให้เราต้องเรียนดังที่ผ่านมา แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ของจิตหรือเป็นการวิวัฒนาการของจิตไปสู่อีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นการวิวัฒนาการไปตามธรรมชาติที่ทั้งหมดต้องไหลเลื่อนเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงอย่างเชื่อมโยงกันตลอดเวลา

ธรรมชาตินี้จะมี 2 ระดับ หนึ่งคือ ธรรมชาติที่เรามองเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู คือเป็นปรากฏการณ์ต่างๆ ของสรรพสิ่งทั้งหลาย สองคือ ธรรมชาติที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตา แต่สัมผัสได้จากภายใน คือเป็นธรรมชาติในระดับนามธรรม

ดังนั้น คนที่มองเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติได้ คือ เป้าหมายของกระบวนทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่แท้จริง คือเรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอก มองสรรพสิ่งอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

ปัจจุบัน โลกเรากำลังประสบกับภาวะวิกฤตจากปัญหาต่างๆ จึงต้องกลับมาตั้งคำถามว่าสิ่งที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ทิศทางของระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคมที่ได้พัฒนามานั้นถูกต้องแล้วหรือแม้ว่ามนุษย์ทุกคนจะมีความฉลาด มีสมองที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ได้ แต่ว่า “เราไม่มีทางที่จะแก้ไขปัญหาใดๆ ได้เลย หากใช้ทัศนะและความคิดที่เราเองใช้มันสร้างปัญหานั้นๆ ขึ้นมา” ดังที่ไอน์สไตน์ได้กล่าวไว้

อย่างไรก็ตาม คำตอบสำหรับคำถามหรือสำหรับปัญหาต่างๆ ก็ได้มาจากการได้รับข้อมูล การสอบถาม ฯลฯ และบางครั้งคำตอบสำหรับเรื่องต่างๆ ก็เกิดขึ้นโดยทันที เกิดขึ้นเองหรือแว้บขึ้นมาที่เรียกว่าญาณหยั่งรู้หรือญาณทัศนะ (intuition) ดังประสบการณ์ของนักคิดหรือนักวิทยาศาสตร์ระดับนำของโลกหลายคน เช่น อะคิมิดิส และไอน์สไตน์ ซึ่งอาการรู้คิดดังกล่าวมักจะเกิดขึ้นในช่วงที่เราพักตัว (incubation) เช่น ในช่วงเวลาหลับ หรือมาในความฝัน ซึ่งแว้บเข้ามาในสมองของเรา ซึ่งเชื่อว่าเป็นความคิดที่มาจากจักรวาลโดยตรง โดยผ่านการบริหารในสมองซึ่งทำหน้าที่เป็นฮาร์ดแวร์ ดังที่ฟิสิกส์ใหม่เชื่อกันว่า จักรวาลมีอยู่มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง และซึมซาบอยู่ในทุกอณู และดังที่*เดวิด โบห์ม* นักฟิสิกส์รางวัลโนเบล กล่าวไว้ในเรื่องซุปเปอร์ควอนตัม (super quantum) ว่าเป็นสิ่งเดียวกับจิตเหนือสำนึก (superconscious)

ในปัจจุบัน มนุษย์เรามีการเปลี่ยนย้ายจากกระบวนทัศน์เก่าไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่มาประมาณ 3 ครั้ง และครั้งนี้จะถือเป็นครั้งที่ 4 กล่าวคือ จากการเร่ร่อนหากินมาสู่การทำเกษตรกรรมแบบตั้งรกราก และจากยุคเรอเนซองและการปฏิวัติอุตสาหกรรมมาสู่ยุคควอนตัมฟิสิกส์ ที่กายและจิตไม่แยกจากกัน แต่เป็นการหยั่งลึกลงไปในระดับจิตวิญญาณด้วย หรือเป็นยุคของกระบวนทัศน์ทางจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้น กระบวนการเรียนรู้ของเราจะเปลี่ยนหรือจะขยับจากอีกระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง ในช่วงนี้เราจึงอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน ซึ่งอาจจะมีความสับสนอลหม่าน (chaos) เกิดขึ้น ซึ่งเราก็ต้องทำใจยอมรับกับสิ่งที่จะเกิดขึ้น เพราะมนุษย์เราได้ทำลายธรรมชาติมามากและยาวนานเหลือเกินแล้ว

การเรียนรู้เพื่อพลิกฟื้นความสมดุลของชีวิต

คุณปรีดา-พูลฉวี เรืองวิชาธร
เสมสิกขาลัย

ในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตไปสู่ความสมดุลนั้น โจทย์ข้อแรกที่ต้องตอบคือ ความสมดุลของชีวิตคืออะไร? ซึ่งในทัศนะของเสมสิกขาลัยมอง"ความสมดุลของชีวิต"ว่าประกอบด้วย 4 มิติ มิติแรก คือ *ร่างกาย* คือการมีร่างกายที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง และร่างกายของเราพร้อมที่จะเป็นเครื่องมือให้กับของการทำงานของชีวิตต่างๆ ต่อไป มิติที่สอง คือ *พฤติกรรม* คือการมีทัศนะต่อชีวิตเป็นอย่างไร จะมีความสัมพันธ์ในการกำหนดพฤติกรรมว่า เราจะสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สิ่งแวดล้อม และสังคมอย่างไรด้วย มิติที่สาม คือ *หัวใจ* คือการมีจิตใจที่มีความเมตตา จะเกิดความสงบเย็นขึ้นภายใน และจะทำให้ใจเข้มแข็งและมีพลัง และมิติสุดท้าย คือ *สมอง* คือความเข้าใจต่อตนเอง ความเข้าใจต่อคุณค่าของชีวิต รวมถึงความเข้าใจในมิติต่างๆ ของสังคม

ถ้าร่างกาย พฤติกรรม หัวใจและสมอง ทำงานอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ก็จะทำให้เกิดความสมดุลของชีวิต เพราะฉะนั้น หากจะพัฒนาคุณภาพของชีวิตจะต้องพัฒนาทั้ง 4 มิตินี้ ในทำนองเดียวกัน ปัญหาของชีวิตและสังคมที่เกิดขึ้นก็เพราะมิติใดมิติหนึ่งหรือหลายมิติเกิดความบกพร่องหรือไม่ได้ทำงานอย่างสมดุลนั่นเอง

ดังนั้น เมื่อมีกรอบในการมองความสมดุลของชีวิตแล้ว โจทย์ข้อต่อไปคือ เราจะมีกระบวนการเรียนรู้อย่างไรที่ทำให้ทั้ง 4 มิติที่ว่านี้อยู่ในภาวะที่สมดุล? ซึ่งองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้มีดังนี้

องค์ประกอบแรก คือ *ฐานการเรียนรู้* ซึ่งฐานการเรียนรู้ในที่นี้อยู่ที่วิถีชีวิต และต้องมีความหลากหลายที่ให้เราได้เข้าไปเรียนรู้ ไม่ใช่อยู่ที่ตำราเพียงอย่างเดียว องค์ประกอบที่สอง คือ *การผ่านประสบการณ์* เมื่อมีฐานการเรียนรู้แล้ว เราจะเรียนรู้ได้โดยผ่านประสาทสัมผัส ทั้งทางร่างกาย พฤติกรรม สมอง และผ่านจิตใจ ซึ่งต้องทำงานสัมพันธ์กัน องค์ประกอบที่สาม คือ *การสรุปบทเรียนจากการผ่านประสบการณ์* กล่าวคือเมื่อผ่านประสบการณ์การเรียนรู้มาแล้วต้องมีการนำมาสรุปบทเรียน เพื่อที่จะได้ทบทวนทั้งความคิดความรู้ในการเรียนรู้ของตนเอง และจะได้เข้าใจแง่มุมการเรียนรู้ที่แตกต่างและหลากหลายของผู้อื่น เช่น ทำไมตนเองและเพื่อนที่ผ่านประสบการณ์อย่างเดียวกันจึงคิด รู้สึก และเรียนรู้ได้ไม่เหมือนกัน และองค์ประกอบสุดท้าย คือ *องค์ความรู้ใหม่* การสรุปบทเรียนจากการผ่านประสบการณ์จะทำให้เราความรู้ใหม่ๆ ที่สามารถนำกลับไปประยุกต์ใช้ได้

แผนภาพที่ 2 แสดงวงจรการเรียนรู้เพื่อความสมดุลของชีวิต

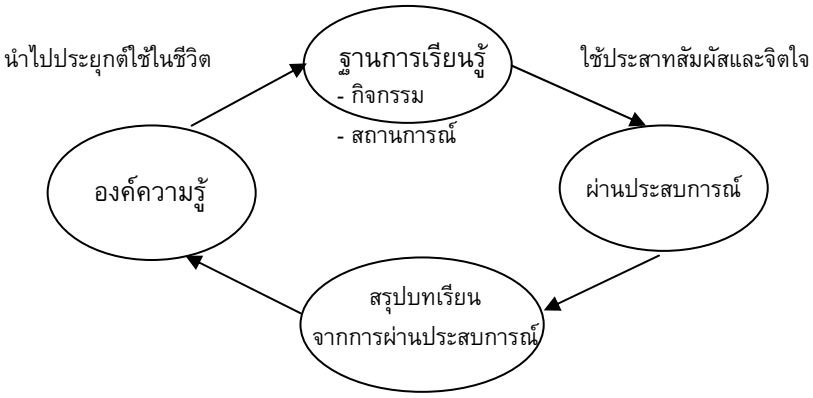

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า คนแต่ละคนที่ผ่านประสบการณ์อย่างเดียวกันอาจมีความรู้สึก หรือมีความคิดความเห็น ตลอดจนมีการเรียนรู้ที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้น สิ่งที่ได้จากกิจกรรมที่ผู้เข้าร่วมเสวนาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตไปสู่ความสมดุล จึงมีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันไป ซึ่งสรุปได้ดังนี้

- ความรู้สึกที่ได้ทำกิจกรรมร่วมกันของผู้เข้าร่วมเสวนา คือ มีทั้งสนุก เหนื่อย งง แปลก ชอบ มีความสุข รู้สึกถึงความเป็นเพื่อน รู้สึกดี อบอุ่น ฯลฯ
- กิจกรรมนี้สัมพันธ์อย่างไรกับการเรียนรู้ร่วมกัน
  - ลดช่องว่างระหว่างกัน
  - สร้างความคุ้นเคย
  - เตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้
  - คลายความง่วง ความเบื่อหน่าย
  - ช่วยให้มีสติ
  - ฝึกการเปิดใจยอมรับ
- ความรู้สึกคุ้นเคย/เป็นเพื่อน มีความสำคัญอย่างไรต่อการเรียนรู้
  - เปิดใจยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น
  - ทำให้เกิดความไว้วางใจ

  } ⟶ เปิดใจเรียนรู้

- ความไม่ไว้วางใจทำให้เกิดสิ่งใด
  - เกิดอคติได้ง่าย
  - นำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิด
  - ไม่ให้ความร่วมมือ

- ความเชื่อของกระบวนการเรียนรู้แบบนี้
  - เชื่อว่าทุกคนมีความรู้และศักยภาพ
  - เมื่อมีการรับฟังอย่างลึกซึ้ง ทำให้เกิดเปิดใจกว้างเรียนรู้ ⟶ไว้วางใจ
  - เมื่อมีความไว้วางใจย่อมมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกัน
  - เชื่อว่าสภาพแวดล้อมมีผลต่อการเรียนรู้
- สิ่งที่ได้รับกิจกรรมการบิดตาเดิน
  - ความรู้สึกเมื่อต้องปิดตาเดิน คือมีทั้ง ต้องระมัดระวังมากขึ้น มีสติ ยอมรับว่าตายแน่ กังวล มืดมน กลัว มีสมาธิจดจ่อ สบาย มั่นคงปลอดภัย ไม่กลัว ไม่เครียด เครียดเล็กน้อย
  - สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรม คือ การทำงานหรือดำเนินชีวิตควรจะมีการวางแผน กำหนดทิศทาง ก่อนตัดสินใจอะไรที่สำคัญต่อชีวิตควรศึกษาข้อมูลให้รอบด้านก่อน
  - เราได้เรียนรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับความเสี่ยง
    - ~ ประเมินสถานการณ์ก่อนจะเสี่ยงเพื่อความปลอดภัย
    - ~ มีท่าทีสุขุม เมื่อพบเจอความเสี่ยงในชีวิตจริง
    - ~ การลองผิดลองถูกหรือตัดสินใจอะไรบางอย่าง ⟶การเรียนรู้สิ่งใหม่
- การเรียนรู้เกิดขึ้นในตอนไหน
  - เมื่อมีการพูดคุยกับคนอื่น
  - ในขณะที่ลงมือทำ
  - ตลอดเวลาที่เราใช้ชีวิต
  - ตอนนั่งสมาธิ + อยู่กับตัวเอง
  - ตอนแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุปบทเรียน
- ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ขณะปฏิบัติ มีทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สมอง ความคิด
- วิธีการสร้างสมดุลแห่งการเรียนรู้
  - เปิดทวารการรับรู้ เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ที่เข้าใกล้ความจริง
  - สร้างความสมดุลระหว่างความคิด ร่างกาย และอารมณ์ความรู้สึก
  - ใช้หรือเปิดการเรียนรู้ทุกทาง และหลากหลาย
  - มีกระบวนการเรียนรู้ที่ประสานทุกมิติของชีวิต อย่างเป็นองค์รวม
- ปัญญามาจากทางใด
  - ปัญญาจากการฟัง
  - ปัญญาจากการคิดวิเคราะห์

- ปัญญาจากการลงมือทำ

- การเรียนรู้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงส่วนใด
  - เปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ⟶ กาย
  - เปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ⟶ ศีล
  - เปลี่ยนแปลงทางจิตใจ/สำนึก ⟶ จิต
  - เปลี่ยนแปลงทางปัญญาหรือทัศนคติที่ดี ⟶ ปัญญา

- การเรียนรู้เพื่อสร้างสมดุล เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างตนเอง ครอบครัว คนรอบข้าง ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม

แผนภาพที่ 3 แสดงลักษณะความสมดุลของชีวิต

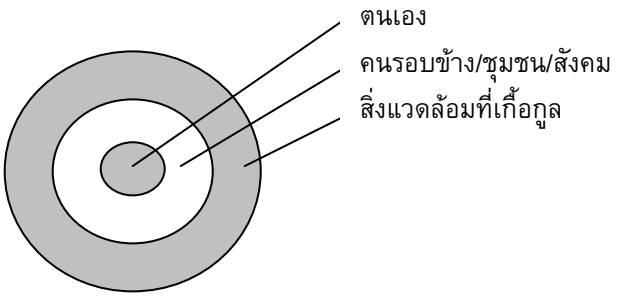

- เราจะมีวิธีคิดในสร้างการเรียนรู้ให้กับตนเองได้อย่างไร
  - การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น อาจได้แง่มุมที่แตกต่าง และบางครั้งความแตกต่างอาจเป็นความสวยงาม
  - การก้าวออกไปจากพื้นที่คุ้นเคยเพื่อเรียนรู้ คือ ถ้าอยากเรียนรู้ต้องกล้าเปลี่ยนแปลง โดยก้าวไปหาความเสี่ยงบางอย่าง
  - การกล้าที่จะคิดนอกกรอบอาจรอดพ้นจากอันตรายได้

เสมสิกขาลัยพยายามจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างหลากหลายและเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เสวนา เพราะเชื่อว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย ย่อมจะสามารถพัฒนาคนได้ทั้งด้านความคิดหรือทัศนคติ ด้านจิตใจ ด้านพฤติกรรม และด้านทักษะ ครอบคลุมครบถ้วนทุกด้านของมนุษย์ ซึ่งถือเป็นการพัฒนามนุษย์อย่างสมดุล คือไม่ใช่พัฒนาคนให้เปลี่ยนแปลงเติบโตด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น

อาจารย์ฟังฟน จังคศิริ
โรงเรียนสัมมาสิกขาสันติอโศก

โรงเรียนสัมมาสิกขาสันติอโศก แต่ก่อนมีการจัดการศึกษาตามระบบโรงเรียนทั่วไป พอดำเนินการเรียนการสอนไปได้สักระยะหนึ่งจึงพบว่าการจัดการศึกษาแบบนี้มีปัญหาดังนี้ คือ

- ไม่สามารถแก้ปัญหาเยาวชนถูกมอมเมา ไหลไปตามกระแสค่านิยมตะวันตก
- ไม่สามารถพัฒนาจิตใจคนให้มีคุณธรรม ศีลธรรม คนยิ่งเรียนยิ่งเห็นแก่ตัว ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล แบ่งปันกันในสังคมขาดหายไป ทั้งนี้เพราะการสอนพุทธศึกษา จริยศึกษา สอนอยู่ในแต่ตำรา ขาดการปฏิบัติจริง
- ไม่สามารถนำความรู้มาพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างผลผลิตที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเลี้ยงตนเองได้ เพราะขาดการลงมือฝึกฝนและปฏิบัติจริง จนเกิดทักษะความชำนาญ
- ไม่สามารถสร้างเยาวชนให้ออกมารับใช้ชุมชนและสังคมได้ เป็นการศึกษาที่อยู่ในห้องเรียน อยู่ในตำรา และสอนในสิ่งที่อยู่ไกลจากชีวิตจริง ไกลจากปัญหาหรือไกลจากความต้องการของชุมชนและสังคม

การที่เยาวชนยังคงมีพฤติกรรมที่เกเร ก้าวร้าว ขาดความซื่อสัตย์ ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ไหลไปตามกระแสค่านิยมที่มอมเมา ทำให้ชีวิตล้มเหลว ฯลฯ จึงเป็นชีวิตที่ขาดความสมดุล เพราะฉะนั้น เพื่อเสริมสร้างความสมดุลให้กับชีวิต จึงได้ปรับเปลี่ยนแนวการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลัก “พุทธธรรมนำการศึกษา” โดยจัดเป็นการศึกษาทางเลือกแนวใหม่ที่เรียกว่า “บุญนิยม” ด้วยปรัชญา “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา” ดังนั้น เนื้อหาในการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นใน 3 ด้าน คือ

ด้านแรก คือ **ความเป็นชีวิต จิตใจ และจิตวิญญาณ (ศีลเด่น)** เป็นการจัดการเรียนรู้เรื่องการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น

ด้านที่สอง คือ **ความเป็นงาน (เป็นงาน)** เป็นการจัดการเรียนรู้เรื่อง สัมมาอาชีพ เพื่อให้มีความรับผิดชอบต่องาน มีวิชาชีพ และพึ่งตนเองได้

ด้านที่สาม คือ **องค์ความรู้ (ชาญวิชา)** เป็นการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการควบคู่ไปกับประสบการณ์จริง และสามารถนำไปถ่ายทอดสู่ผู้อื่นได้

นั่นคือ พัฒนาเยาวชนให้เป็นคนมีศีล 5 ในระดับเบื้องต้น เว้นขาดจากอบายมุขทุกประเภท รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม ประเทศ และโลก ตลอดจนสามารถเรียนรู้และฝึกฝนสัมมาอาชีพจนเกิดทักษะ ความชำนาญ สามารถนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและเกื้อกูลคนอื่นได้ ตัวอย่างรูปแบบหรือกระบวนการจัดการเรียนรู้จะเป็นดังนี้

- การจัดการเรียนรู้แบบปฏิบัติจริง เช่น การทำอาหาร การแปรรูปอาหาร
- การจัดการเรียนรู้แบบทดลองทำ ปรับปรุงคุณภาพจนสามารถทำออกขายได้
- การจัดการเรียนรู้แบบสาธิต โดยเชิญผู้รู้มาสาธิตหรือให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ

- การจัดการเรียนรู้แบบศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้อื่น
- การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทั้งวิทยากร ผู้เชี่ยวชาญ นักเรียน ครู ฯลฯ
- การจัดการศึกษาเรียนรู้แบบทัศนศึกษา เพื่อนำมาพัฒนางานและวิถีชีวิต

จะเห็นว่ารูปแบบหรือกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามทฤษฎีการจัดการศึกษาแบบบุญนิยม จะเป็น"การพัฒนาคน"โดยไม่เน้นการเรียนจากตำราอย่างเดียว เพราะถ้าเด็กเอาแต่เรียนจะทำงานไม่เป็นและจะพึ่งตนเองไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงจัดรูปแบบการเรียนรู้เหมือนกับการฝึกนักกีฬา โดยจัดให้ฝึกงานตั้งแต่เด็ก เมื่อเด็กทำงานเด็กจะสนุกในการทำงาน และรู้จักสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น นอกจากนี้ ยังจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน และชุมชนให้ปลอดอบายมุข ขอความร่วมมือจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสถานประกอบการ มาร่วมฝึกอาชีพให้กับนักเรียน และจัดเป็นเนื้อหาวิชาให้เหมาะสมกับผู้เรียนสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ตลอดระยะเวลาสิบปีที่จัดการศึกษาแนวนี้มาจนถึงปัจจุบัน พบว่า เด็กนักเรียนแทบจะไม่ผิดศีลธรรมเลย มีน้อยมากที่เล่นการพนันหรือหลงมัวเมาไปกับสิ่งต่างๆ เนื่องจากเราพยายามจะสร้างการเรียนรู้ในระดับศีล เพื่อให้เด็กมีศีล 5 เป็นพื้นฐานและเป็นเครื่องนำทางของชีวิต และยังได้จัดทฤษฎีลงสู่วิถีชีวิตจริง โดยเราไม่เน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ แต่จะให้วิชาการเป็นพื้นฐานเท่านั้น แต่จะเน้นไปที่การปฏิบัติ คือการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ โดยเฉพาะการฝึกให้เด็กได้เรียนรู้ในเรื่องของสัมมาอาชีพ มีการผลิตอย่างปลอดภัย ไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค ต้องซื่อสัตย์ และมีน้ำใจต่อผู้บริโภค สร้างความดีงาม ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวการจัดการศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาสันติอโศกนี้สามารถแก้ไขปัญหาได้ในระดับจุลภาคเท่านั้น คือ เฉพาะเด็กนักเรียนในโรงเรียน แต่ก็หวังว่าเมื่อเด็กที่สำเร็จการศึกษาออกไปจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีคุณธรรม พึ่งตนเองได้ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมและพร้อมจะเกื้อกูลสังคมต่อไป

การเรียนรู้ผ่านศิลปวัฒนธรรมชุมชน

อดิศร จันทรสุข
สถาบันอาศรมศิลป์

ในการเรียนรู้ผ่านศิลปวัฒนธรรมชุมชนนี้ อยากให้เราลองมาทำกิจกรรมร่วมกันก่อน จากนั้นค่อยมาถอดความรู้จากกิจกรรมที่เราทำลงไป ซึ่งเราอาจจะได้เห็นแง่มุมของศิลปะในอีกด้านหนึ่ง และบางทีเราอาจจะดึงเอากระบวนการของศิลปะมาใช้สร้างสรรค์เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนได้

กิจกรรมแรกที่อยากให้ทำร่วมกันคือ กิจกรรมสามเหลี่ยมด้านเท่า วิธีการคือใครอยากจะไปที่ไหนก็ไป หาพื้นที่ของตนเองไปเรื่อยๆ ไม่มีเป้าหมาย จากกิจกรรมนี้จะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่เราสามารถทำได้เพียงคนเดียว เป็นเรื่องที่ต้องคิดเอง ตัดสินใจเองและทำเอง ในระดับปัจเจกนี้จะเห็นว่าแต่ละคนอาจจะคิดและทำไม่เหมือนกัน

กิจกรรมที่สองคือ กิจกรรมอนุสาวรีย์ คือให้แบ่งเป็นกลุ่มๆ แล้วใช้ร่างกาย หรือส่วนประกอบทั้งหมดของตัวเราและเพื่อนๆ มาสร้างเป็นอนุสาวรีย์ เช่น อนุสาวรีย์แห่งอิสรภาพ อนุสาวรีย์แห่งความรัก อนุสาวรีย์แห่งความยากจน จากกิจกรรมนี้จะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่ทุกคนในกลุ่มต้องเริ่มเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กับคนอื่น แม้จะมีความต่างอยู่ภายใน (ของปัจเจกแต่ละคน) แต่ก็ต้องแสวงหาความลงตัวของความคิดและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น ต้องมีความเป็นหนึ่งเดียวที่ทุกคนพอใจร่วมกันด้วย และนำเสนอสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์หรือเป็นภาพรวมของกลุ่มตน

กิจกรรมที่สามคือ กิจกรรมประสาทแห่งการเรียนรู้ คือให้หาสิ่งของหรืออุปกรณ์อะไรก็ได้มาต่อเป็นยอดปราสาทให้สูงที่สุด และสิ่งของที่นำมานั้นจะต้องอธิบายแง่มุมได้ว่าเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อย่างไร เช่น กระเป๋าสีชมพู อาจอธิบายว่า หนึ่ง ไว้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลข่าวสาร สอง ข้อมูลความรู้ที่สามารถพกพาไปด้วยได้ สาม สีชมพูหมายถึงความรู้ที่มีนี้ทำให้เรามีความสดใส มีชีวิตชีวา มีความฉลาดขึ้น หรือถ้าเป็นสิ่งของอย่างเดียวกัน เช่น ขวดน้ำ 4 ขวด ก็ต้องอธิบายความหมายให้ได้ 4 อย่างด้วย จากกิจกรรมนี้จะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่ทุกคนต้องคิดและทำร่วมกัน เป็นการมองสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว (นอกจากปัจเจกและกลุ่ม) และดึงเข้ามาประยุกต์ใช้ เชื่อมโยงไปสู่เรื่องของการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้โดยผ่านกิจกรรมทาง“ศิลปะ”ดังกล่าว จะเชื่อมโยงกับ“กระบวนการเรียนรู้”ในชุมชนในแง่ที่ว่า เวลาเราจะทำงานกับปัจเจก กลุ่ม และชุมชนจะมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป บางครั้งชุมชนเดียวกันแต่ก็มีความหลากหลายภายในชุมชนสูงก็มี เพราะฉะนั้น การที่เราจะทำงานอะไรก็ตามต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ รอบด้าน ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับงานที่ทำอย่างไร อะไรเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคขัดขวางงานที่เราจะทำ อะไรเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้งานไปสู่ความสำเร็จ และวิธีการไปสู่เป้าหมายอาจมีได้หลายวิธี ที่สำคัญคือ เราต้องรู้ว่าเป้าหมายสูงสุดคืออะไร เพื่อจะได้มุ่งไปสู่ทิศทางนั้นได้ ไม่หลงทาง

เมื่อเราถอดความรู้จากกิจกรรมที่ทำลงไปแล้ว คงจะได้เห็นแง่มุมอีกด้านหนึ่งของศิลปะมากขึ้น ความเป็นจริงแล้ว ศิลปะเป็นสิ่งที่อยู่กับมนุษย์มานานมากแล้วตั้งแต่ยุคที่มนุษย์เริ่มมารวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นพวก จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะภาพในผนังถ้ำหรือว่าพิธีกรรมรอบกองไฟ ฯลฯ นั่นคือมนุษย์ได้ใช้ศิลปะเป็น“เครื่องมือ”ในการถ่ายทอดการสื่อสารต่างๆ ระหว่างกันและกัน แม้ว่าศิลปะจะอยู่คู่กับมนุษย์ในทุกๆ รูปแบบ แต่ว่าพอผ่านกระบวนการของความเป็นสมัยใหม่แล้ว เรากลับไปเข้าใจว่าศิลปะจำกัดเฉพาะในแง่ของความเป็นภาพวาด ความเป็นดนตรี ความเป็นละครทีวีเท่านั้น เราลืมไปว่าจริงๆ แล้ว ทุกวันนี้ชีวิตเราเกี่ยวข้องกับศิลปะเสมอ เช่น การที่เราเลือกจะใส่ชุดสีอะไร ก็อธิบายถึง

สภาวะความรู้สึกของเราบางอย่างได้ ถึงแม้บางครั้งเราจะไม่เตรียมตัวมาก่อนด้วยซ้ำไปว่าวันนี้เราเลือกเสื้อผ้าสีนี้ แต่ถ้าเราลองสังเกตดูทุกอย่างจะมีความเกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ

ปัจจุบัน ศิลปะมีการแตกสาขาออกมาเรื่อยๆ เพราะว่าคนทั่วไปเริ่มเห็นความสำคัญมากขึ้น มีการแบ่งประเภทของการนำศิลปะมาใช้งานในบริบทอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นที่เรียกว่า ศิลปศึกษา (art education) ศิลปะบำบัด (art therapy) ศิลปะเพื่อชุมชน (community art) ซึ่งเป็นการนำกระบวนการศิลปะเข้าไปใช้ในการพัฒนาต่างๆ เป็นต้น

ศิลปะนั้นมีมาควบคู่กับ“วัฒนธรรม" เพราะว่าวัฒนธรรมหมายถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกคน คนแต่ละกลุ่มก็จะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เราใช้วัฒนธรรมตรงนี้นำมาใช้เป็น“เครื่องมือ"ไปสู่“กระบวนการเรียนรู้"ได้ เนื่องจากศิลปะมีความพิเศษอยู่ในตัวเองคือ ทำให้ความเป็น“นามธรรม”(สิ่งที่เป็นความคิดที่จับต้องไม่ได้) ออกมาเป็น“รูปธรรม”ได้ เช่น ถ้าเราบอกให้คนอธิบายเรื่องการเรียนรู้ให้เข้าใจได้ชัดเจน อาจจะทำได้ยาก แต่ถ้าเราปฏิบัติให้เห็นเป็นภาพ เป็นรูปธรรม ดังกิจกรรมที่เราได้ทำแล้วในตอนต้น จะทำให้เราสามารถสรุปรวบยอดความคิดได้ชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้ เราสามารถทบทวนย้อนกลับมามองศิลปะได้เสมอๆ ซึ่งต่างจากความคิด เพราะว่าความคิดเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะหายไป เมื่อเราคิดเรื่องใหม่มา แต่ศิลปะจะช่วยจับให้ความคิดของเราปรากฏออกมาเป็นรูปร่างและยังคงอยู่ต่อไปได้ นี่คือประโยชน์ของศิลปะอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนั้นศิลปะยังพาเราออกมาจากคอมฟอร์ทโซน คือพาเราออกมาจาก“ความคุ้นชิน”เดิมๆ เราไม่สามารถเตรียมการเอาไว้ล่วงหน้าได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นต่อไป กิจกรรมสามเหลี่ยมที่ผ่านมาไม่มีใครสามารถกำหนดได้ว่ามันจะหยุดตรงตำแหน่งไหน กิจกรรมอนุสาวรีย์ก็ไม่มีใครบอกว่าจะออกมาในทิศทางไหน ศิลปะจะพาคนออกจากความคุ้นชิน เมื่อเราออกมาจากความคุ้นชินแล้วก็ไม่สามารถจะหาอะไรยึดได้ เราจึงต้องเปิดตัวเองมากขึ้น เพื่อที่จะเรียนรู้ เพื่อที่จะฟัง ฯลฯ กระบวนการเหล่านี้ คือ “การเรียนรู้”ของมนุษย์ ที่ศิลปะทำให้เกิดขึ้นในชีวิตปกติของเรา เพราะทุกวันนี้ในชีวิตประจำวันของเรา ในสังคมเวลาที่เราเรียนรู้กับผู้อื่น เมื่อเราไม่ชอบใจ เราก็อยู่เฉยๆ เงียบๆ ได้ แต่สำหรับศิลปะ เราอยู่เฉยไม่ได้ เพราะศิลปะนั้นเรียกร้องให้เรากระโจนลงไปทำอะไรบ้างสิ่งบางอย่างกับมัน ทำให้เราไม่สามารถอยู่ในคอมฟอร์ทโซนของเราต่อไปได้ เหมือนกับการที่เรานั่งฟังการบรรยาย ถ้าเราไม่เห็นด้วย ถ้าเราอยากจะหลับ เราก็แอบหลับได้ แต่ศิลปะเราแอบหลับในระหว่างนั้นไม่ได้ เพราะศิลปะจะพาเราออกมาจาก“ตัวตน”ของตัวเราเอง มนุษย์เรา เมื่อออกมาจากความคุ้นชินหรือว่าคุ้นเคย เรามีโอกาสจะได้เรียนรู้อะไรบ้างอย่างมากขึ้นกว่าปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้เกี่ยวกับตัวเอง ไม่ใช่อยู่กับรูปกายภายนอก แต่เป็นตัวเราเองข้างในหรือ“ภาวะภายใน"ตัวเราเอง

จากกิจกรรมที่ผ่านมา จะเห็นว่าแต่ละคนจะได้สะท้อนความรู้สึกของตัวเราเอง เราจะได้เรียนรู้อะไรบางอย่างเยอะมากเกี่ยวกับตัวเอง ว่าเราชอบทำกิจกรรมนี้ไหม การที่เราชอบหรือไม่ชอบนั้นเป็นเพราะอะไร มีความเป็นตัวตนของเราอะไรบางอย่างที่ทำให้เราไม่ชอบกิจกรรมนี้หรือเปล่า ถ้าเรามีเวลาให้กับตัวเอง เราจะสามารถเรียนรู้จากตัวเราเองเพิ่มขึ้นได้อยู่เสมอๆ เพราะฉะนั้น ศิลปะจะช่วยนำพาเรามาจนถึงจุดนี้ได้

นอกจากนั้นประโยชน์ของศิลปะอีกด้านหนึ่งคือ การทำงานผ่านความสนุกสนาน เช่น เวลาที่เราทำงานกับชุมชน แล้วเราต้องสำรวจประเด็นปัญหาซึ่งเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะละเอียดอ่อน เป็นประเด็นที่ไม่สามารถพูดคุยกันอย่างโจ่งแจ้งตรงไปตรงมาได้ แต่ต้องค่อยๆ ตะล่อมหรือคอยสังเกตดูว่าแต่ละคนรู้สึกยังไง กิจกรรมอย่างเช่นอนุสาวรีย์อาจจะเป็นจุดเริ่มต้นของการที่เราได้สำรวจว่าแต่ละคนคิดเห็นกันอย่างไรเกี่ยวกับประเด็นบางอย่าง ซึ่งในกรณีของชุมชน เราอาจจะโยนประเด็นเกี่ยวกับเรื่องของความขัดแย้งในชุมชน แล้วให้เขาลองทำอนุสาวรีย์ความขัดแย้งในชุมชนดู เราก็จะได้เห็นแง่มุมอะไรบางอย่างปรากฏออกมา แล้วหลังจากนั้นค่อยโน้มนำไปสู่การสนทนากันต่อไป เพราะว่าเราไม่ได้บอกให้เขาพูดตรงๆ แต่ให้เขาพูดผ่านการเล่น พูดผ่านความสนุกสนาน แล้วพอมีเวลามากำหนดเขาจะมีเวลาคิดน้อยลง ต้องรีบลงมือทำเลย เพราะฉะนั้น สิ่งที่ปรากฏออกมามักจะเป็นการนำเอาความคิดในแว๊บแรกของตัวเองออกมานั่นเอง หรือในเรื่อง ความยากจน ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายออกมาได้ แต่ถ้าเราให้เขาคิดถึงความยากจนและสื่อออกมาโดยผ่านกระบวนการของศิลปะ เราจะเห็นว่าบางกลุ่ม ความจนของเขาหมายถึงการยอมแพ้ ความสิ้นหวัง ในขณะที่กลุ่มอื่นก็จะแตกต่างกันไป เมื่อแต่ละกลุ่มเริ่มมองเห็นความแตกต่างของกลุ่มอื่น ก็จะนำไปสู่การคิดว่าทำไมคนอื่นถึงคิดแบบนั้น และนำไปสู่การสำรวจสิ่งต่างๆ นำไปสู่การมองโลกในแง่มุมที่แตกต่างไปจากเดิม

ในกิจกรรมเหล่านี้เรายังเห็นลักษณะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วย จะเห็นว่าบางคนยืนอยู่มุมๆ ในอนุสาวรีย์ เพื่อที่จะเป็นผู้สังเกตการณ์ ซึ่งสามารถจะอธิบายตัวตนของเขาที่อยู่ในชุมชนว่าเขามองตัวเองว่าเป็นผู้สังเกตการณ์คนหนึ่ง หรือบางคนอยู่ตรงกลางแล้วก็ทำทุกสิ่งทุกอย่างอย่างเต็มที่ ก็สามารถอธิบายความเป็นตัวเขาในชุมชนได้

กระบวนการของศิลปะดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเป็นเหมือนแบบทดสอบหรือแบบประเมินอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้เราสามารถประเมินความพร้อมของสมาชิกในชุมชนได้ และเก็บเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่เราสามารถนำกลับไปใช้ได้ต่อไป ดังนั้น หากเราเป็นนักจัดกิจกรรมหรือว่าเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เราสามารถนำกระบวนการของศิลปะเหล่านี้ไปใช้เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้ตลอดเวลา

ส่างคำ จางยอด
โครงการสืบสานลายไตชุมชนบ้านเปียงหลวง (สรส.)

มูลเหตุก่อนที่จะมีการจัดทำ “โครงการสืบสานลายไตชุมชนบ้านเปียงหลวง” เพื่อรื้อฟื้นและนำแนวความคิด ศิลปะการแสดง และประเพณีของชาวไทยใหญ่ออกไปเผยแพร่นั้น มาจากการที่ตนเองเป็นนักแสดงและตระเวนแสดงตามงานต่างๆ ตั้งแต่สมัยเด็กที่รัฐฉาน ประเทศพม่า จนกระทั่งได้เข้ามาทำงานในประเทศไทยในปี พ.ศ.2530 จนถึงปัจจุบัน อยู่ประเทศไทยมา 18 ปี ซึ่งถือว่ายังน้อย จึงต้อง“เรียนรู้”สิ่งต่างๆ เกี่ยวกับประเทศไทยเป็น 2 เท่า และต้องก้าวไป 2 ก้าวตลอดเวลา เพื่อที่จะ“เท่าทัน"โลกหรือทันสมัย และเมื่ออยู่ในประเทศไทยก็ต้องเท่าทันความเป็นอยู่ความเป็นไป

ของประเทศไทยในปัจจุบันด้วย บางครั้งตนเองก็ต้องวิ่ง บางครั้งก็ต้องกระโดดบางครั้งก็มีล้มรุกคลุกคลานบ้างเป็นบางช่วง

ในตอนเริ่มแรกที่เข้ามาในประเทศไทยนั้น ได้ทำงานในร้านอาหารไทย ในอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบกับตนเองได้เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของไทยใหญ่ เมื่อสมัยยังอยู่ที่วัดในรัฐฉาน โดยเฉพาะศิลปะการฟ้อนการรำ จึงมีโอกาสได้แสดงการฟ้อนนกตามงานเทศกาลต่างๆ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของงานแสดงอื่นๆ ตามมา จนกระทั่งได้มีโอกาสได้ไปเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนาที่จังหวัดเชียงใหม่ และเป็นอาจารย์พิเศษหรือวิทยากรเรื่องการฟ้อนนกในสถาบันการศึกษาต่างๆ จนมาถึงโครงการที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อนึกย้อนไปตั้งแต่อยู่ในรัฐฉานจนถึงการได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทย บางครั้งก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องเหลือเชื่อ บางครั้งก็รู้สึกภาคภูมิใจที่สามารถมายืนหยัดถึงจุดนี้ได้ บางครั้งก็รู้สึกว่าเรากำลังก้าวเร็วเกินไปหรือไม่ บางครั้งก็ลืมคิดไปว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ เรากำลังไปถูกทางหรือไม่ และหลายท่านอาจสงสัยว่าเป็นคนไทยใหญ่แล้วทำไมถึงมาทำงานเกี่ยวกับการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในประเทศไทย ในส่วนของตนเองนั้นคิดว่า มีความภูมิใจที่ได้ทำเพื่อชุมชน ทำเพื่อสังคม ทำเพื่อเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน ไม่ว่าอยู่ที่ใดก็จะทำเช่นนี้เหมือนกัน

ในการจัดทำ “โครงการสืบสานลายไตชุมชนบ้านเปียงหลวง” นั้นต้องการสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ และเผยแพร่วิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ให้สังคมได้รู้จักและเข้าใจ จึงเกิดแนวความคิดที่จะรื้อฟื้นและนำประเพณีการฟ้อนนกออกเผยแพร่สู่สังคม โดยเริ่มจากที่เล็งเห็นว่าเด็กและเยาวชนไม่สนใจศิลปวัฒนธรรมของตนเอง ส่วนพ่อครูแม่ครู หรือปู่ย่าตายายก็ไม่ค่อยสอน ไม่ค่อยถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลาน ความรู้ที่มีก็จึงตายไปกับพ่อครูแม่ครูด้วย ตรงนี้สิ่งที่ขาดหายไปคือการสื่อสารซึ่งกันและกันระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก ซึ่งหากไม่มีการเชื่อมประสานทั้งความสัมพันธ์และความรู้ ช่องว่างนี้จะห่างกันเพิ่มมากขึ้น ต่อไปเด็กๆ รุ่นหลังจะไม่รู้จักประวัติศาสตร์ ความเป็นมา รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมของตนเองอย่างลึกซึ้ง

ขอเล่าถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีชาวไทยใหญ่อาศัยอยู่ในหลายอำเภอ วัฒนธรรมหรือประเพณีต่างๆ รวมทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย จึงยังเหมือนกับชาวไทยใหญ่ที่อยู่ในรัฐฉาน ดังนั้น เวลาอยู่ที่นี่จึงเหมือนอยู่ในบ้านเกิดของตัวเองคือรัฐฉาน มีแค่เส้นแบ่งเขตแดนเท่านั้นว่าพื้นที่นี้เป็นประเทศไทยพื้นที่นี้เป็นประเทศพม่า แต่คนที่อยู่ในพื้นที่เขารู้สึกว่าเป็นพี่น้อง เป็นเครือญาติ เป็นเพื่อนบ้านกัน เขาไม่ได้คิดว่านี่เป็นคนพม่า นี่เป็นคนไทย และเส่นแบ่งเขตแดนนี้ก็ไม่สามารถกั้นขวางความชอบที่เรามีต่อศิลปะเช่นเดียวกัน ศิลปะจึงไม่ใช่สิ่งที่ชนชาติที่เป็นเจ้าของจะชอบได้เท่านั้น แต่ไม่ว่าชนชาติใดก็ชอบศิลปะได้ เพราะศิลปะจะมีความงดงามอยู่ในตัวเอง แล้วก็ยังบ่งบอกถึงเอกลักษณ์บางอย่างด้วย บางครั้งศิลปะก็มีดนตรีประกอบ แม้เราจะฟังภาษาไม่รู้เรื่อง แต่เราก็ไม่เบื่อและก็สนุกสนานเพลิดเพลินได้ ซึ่งตรงจุดนี้เอง การได้พบกับศิลปะที่แตกต่างจากของเรา เราจะเกิดการเรียนรู้จากตรงนั้น

ส่วนเหตุผลที่จัดทำโครงการโดยผ่านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เพราะเห็นว่าศิลปะเป็นการสื่อสารที่เข้าถึงได้ง่าย และที่สำคัญคือ ทำให้เกิดความสุขของคนสองกลุ่ม คือ ระหว่างคนดูกับผู้แสดง

พื้นที่ในการทำโครงการนี้ คือ บ้านเปียงหลวง ตำบลเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนกลุ่มเป้าหมายแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือ เยาวชนในพื้นที่บ้านเปียงหลวง ครูภูมิปัญญาและลูกศิษย์ และชุมชนไทยใหญ่ (ชนชาติไต) ในพื้นที่อื่น ๆ

กิจกรรมที่ทำ มีทั้งการสืบค้นประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชาวไทย ส่วนในการสอนก็มีการสอนการฟ้อนนก ฟ้อนโต การตัดกระดาษ และงานใบตอง งานใบตองนี่คือการทำกระทง วิถีชีวิตของคนไทยใหญ่ ถ้าเป็นวันพระ วันสำคัญต่างๆ เขาจะทำกระทงแล้วก็ใส่ของนำไปถวายพระหรือไปถวายเจ้าที่ต่างๆ งานใบตองจึงก็ค่อนข้างจะสำคัญในวิถีชีวิตของเขา ส่วนดนตรี/การละเล่นพื้นบ้าน เช่น ลิเกไทยใหญ่ แม้จะยังมีอยู่ แต่ก็ยังอยู่ในวงแคบ ออกไปไม่ถึงสังคมภายนอก

วิธีการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้ที่ว่านี้เริ่มจาก“ตัวเอง"เข้าไป“เรียนรู้"ในชุมชน เพราะในชุมชนทุกแห่งจะเหมือนกันคือ จะมีภูมิปัญญาต่างๆ สั่งสมอยู่ โดยเฉพาะที่อยู่กับพ่อครูแม่ครู

ในชุมชน การเรียนรู้ของเราอาจเริ่มจากวงน้ำชา ซึ่งในชุมชนไทยใหญ่วงน้ำชาค่อนข้างจะเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะเป็นวงเปิดที่สามารถคุยกันได้ทุกเรื่อง ทั้งเรื่องวิถีชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนเรื่องประวัติศาสตร์

เมื่อได้ความรู้มาก็นำมา“ถ่ายทอด"ให้เยาวชน ซึ่งลักษณะเฉพาะในการสอนของตัวเองคือเวลาสอนจะถามเด็กเสมอว่าเข้าใจหรือเปล่า จะให้เปลี่ยนแปลงอะไรในการสอนหรือไม่ หรือต้องการอะไรเพิ่มเติมอีกบ้าง นี่เป็นวิธีการเพื่อให้เด็กเข้าใจง่ายขึ้น มีความสนใจ ไม่เบื่อ

ส่วนการถ่ายทอดโดยตรงจะใช้วิธีนำพ่อครูแม่ครูเข้ามาสอนในโรงเรียน เป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาของพ่อครูแม่ครูผ่านกระบวนการการเรียนรู้ของเยาวชน นอกจากนี้ ยังใช้วิธีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่อื่น เช่น นำคนในหมู่บ้านไปดูงานที่อื่น และนำคนจากชุมชนอื่นเข้ามาดูในงานที่เราทำอยู่

อุปสรรคที่พบอย่างหนึ่งคือ ไม่มีการบันทึกข้อมูลความรู้ต่างๆ เป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นคู่มือในการสอน เช่น ศิลปะการฟ้อนนก ซึ่งความจริงการแสดงการฟ้อนนกนั้นมีหลากหลายรูปแบบ เวลานำมาสอนนั้นทำให้สอนยากมาก หลายคนก็ต้องสอนหลายแบบ ต้องอาศัยการสอนจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงมากกว่า จำได้ว่าวันแรกที่ได้เข้าไปสอน ไม่รู้ว่าจะไปสอนยังไง เพราะไม่มีหนังสือคู่มือเลย จึงไม่รู้ว่าจะเริ่มยังไง คือขั้นตอนแรกสอนอะไรบ้าง ขั้นตอนที่สองเป็นอะไร ขั้นตอนที่สามเป็นอะไร ทั้งๆ ที่แต่ละท่าก็มีขั้นตอน แต่ละท่าก็มีชื่ออยู่แล้ว แต่ไม่มีการนำมาจัดให้เป็นระบบแล้วก็สอน ทำให้สื่อให้เด็กนักเรียนเข้าใจได้ยากด้วย

จากศิลปวัฒนธรรมที่ไม่มีการเก็บเป็นข้อมูล เป็นระบบ ไม่เป็นขั้นเป็นตอน จึงเข้าใจและเรียนรู้ได้ยาก ก็จะพยายามให้สื่อสารได้ง่ายขึ้น คาดหวังว่าจะมีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมจากพ่อครูแม่ครูที่เป็นระบบมากขึ้น มีการสืบทอดไปยังลูกหลาน มีการสื่อสารและเผยแพร่เป็นข้อมูลความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับสังคม

อย่างไรก็ตาม ต่อไปคงจะไม่ใช่เฉพาะเรื่องศิลปะอย่างเดียว แต่ยังมีอีกหลายๆ เรื่องที่เราต้องเรียนรู้จากภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่แผ่เข้ามาในชุมชน เราจึงต้องช่วยกันทำให้เด็กเข้าใจว่า สมัยก่อนเราอยู่กันอย่างไร และสมัยนี้เราจะอยู่กันอย่างไรต่อไป กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมรวมถึงศิลปวัฒนธรรมของเราด้วย

สำหรับตนเองแล้วไม่เคยมองว่าเป็นชาตินิยม เพียงแต่คิดว่าอยากจะให้เกิดความสมดุลในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อยู่ในสังคมเดียวกัน และไม่อยากจะให้ความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ความทันสมัยที่เข้ามา แล้วทำให้ศิลปะและสิ่งที่ดีงามของชนชาตินั้นหายไป และคิดว่าการเริ่มต้นทำสิ่งดี ๆ นั้น เราเริ่มต้นจากตัวเราเอง แล้วก็เข้าสู่เพื่อน เข้าสู่เยาวชน เข้าสู่ลูกหลาน เข้าสู่คนรุ่นหลังต่อ ๆ ไป นี่คือการเรียนรู้ และการสืบทอดความรู้นั่นเอง

อิสรา สุคงคารัตนกุล
โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง (สรส.)

เมื่อเราบอกกับคนอื่นว่าจะสร้างบ้านดิน คำถามที่มักจะได้ยินอยู่เสมอคือ หนึ่ง บ้านที่สร้างด้วยดินจะไม่ละลายน้ำหรือ สอง จะมีความทนทานแค่ไหน สาม จะไม่มีฝุ่นตลบบ้านหรือ ฯลฯ ซึ่งเมื่อได้รับคำถามแบบนี้ จึงบอกให้เขาพิจารณากำแพงเมืองจีนว่ามีความทนทานแค่ไหน เพราะกำแพงเมืองจีนก็ทำด้วยดินเช่นกัน และก็อยู่ทนมาจนถึงทุกวันนี้

บ้านดินถือว่าเป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เพราะก่อนที่มนุษย์จะเริ่มตั้งหลักแหล่งในยุคเกษตรกรรม มนุษย์ในยุคก่อนหน้านี้ยังอาศัยอยู่ในถ้ำ ซึ่งถ้ำมีคุณสมบัติพิเศษคือ ตอนกลางวันอากาศข้างนอกจะร้อนแต่ภายในถ้ำจะเย็นสบาย ส่วนตอนกลางคืนภายในถ้ำก็จะอุ่นกว่านอกถ้ำ และเมื่อก่อไฟให้แสงสว่างแล้วก็จะอุ่นทั่วทั้งถ้ำ มนุษย์ได้อาศัยอยู่ในถ้ำในช่วงระยะเวลาหนึ่ง พอมนุษย์เริ่มรู้จักทำเครื่องมือไว้เพาะปลูก และล่าสัตว์ มนุษย์ก็เริ่มตั้งหลักแหล่ง และเริ่มสร้างบ้านโดยการนำวัสดุพวกไม้ต่างๆ ที่หาได้ มาประกอบหรือมาสานเป็นโครงบ้าน แล้วนำดินผสมขี้เลน ผสมหญ้ามาพอกโครงบ้านที่ทำไว้ บ้านหลังแรกของมนุษย์จึงเป็นบ้านดิน ซึ่งบ้านดินก็มีคุณสมบัติเหมือนถ้ำ กันแสงแดดและความร้อนที่จะเข้าไป เพราะดินมีคุณสมบัติเป็นฉนวนกันความร้อน ความร้อนจึงซึมผ่านเข้าไปได้ยาก ทำให้ภายในบ้านดินมีอากาศเย็นสบายท่ามกลางอากาศที่ร้อนระอุข้างนอก ส่วนกลางคืนแม้ภายนอกจะอากาศเย็นแต่ภายในบ้านดินจะอบอุ่น

มนุษย์ประมาณครึ่งหนึ่งเคยใช้บ้านดินเป็นที่อยู่อาศัยมาก่อน ยกเว้นในโซนที่มีต้นไม้มากๆ เช่น แถบเอเชีย ส่วนในประเทศไทยก็มีต้นไม้มาก เราจึงใช้ไม้ปลูกบ้านกัน แต่เราก็รู้จักบ้านดินบ้างปละปลาย เพราะเป็นภูมิปัญญาที่นำมาจากที่อื่น เช่น จากจีน ยวน แต่บ้านเราก็ยังไม่คุ้นกับบ้านดิน คนไทยส่วนใหญ่จึงนิยมปลูกบ้านด้วยไม้ และต่อมาก็เป็นการก่อสร้างด้วยปูนซีเมนต์

ปูนซีเมนต์นี้ค้นพบโดยบังเอิญโดย *โจเซฟ แอสพดิน (Joseph Aspdin)* ช่างก่อสร้างบ้านชาวอังกฤษ ในปี ค.ศ.1824 โดยนำหินปูนกับดินมาบดเป็นแป้งแล้วนำเข้าเตาเผา ที่อุณหภูมิ 1,450 องศา ปรากฏว่าเกิดปฏิกิริยาเคมีกลายเป็นซีเมนท์ ต่อมามีการผสมยิปซั่มเข้าไปเพื่อให้ปูนแข็งตัวช้า หลังจากนั้นประมาณ 20 ปีผ่านไปก็มีการคิดค้นโครงเหล็กสำหรับก่อปูน เพื่อแก้ปัญหาปูนแตกหักง่าย ทำให้บ้านมีความแข็งแรงทนทานมากขึ้น การก่อสร้างก็ทำได้ง่าย ประกอบกับในสมัยก่อนต้นทุนในการก่อสร้างบ้านด้วยปูนซีเมนต์ยังมีราคาถูก ทำให้คนหันมาก่อสร้างบ้านกันด้วยปูนซีเมนต์เป็นจำนวนมาก ซึ่งเริ่มต้นจากคนในเมืองแล้วแผ่ขยายมายังคนในชนบท แต่ในปัจจุบัน การก่อสร้างบ้านด้วยปูนซีเมนต์ต้องใช้ต้นทุนสูงมาก ซึ่งเป็นอุปสรรคสำหรับคนที่อยากมีบ้าน แต่มีงบประมาณจำกัด

การก่อสร้างบ้านด้วยปูนซีเมนต์แม้จะมีข้อดี แต่ก็มีข้อด้อยเหมือนกันคือ มีส่วนในการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพราะในกระบวนการผลิตต้องใช้พลังงานความร้อนสูง ต้องระเบิดภูเขา ต้องทำลายหน้าดิน ทำลายสิ่งแวดล้อม และในส่วนผสมของปูนซีเมนต์ยังมีสารที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ (เส้นใยแอสเบสตอสที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต ก่อให้เกิดมะเร็งปอด)

ในสังคมไทยซึ่งอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติและป่าไม้มายาวนาน จึงนิยมปลูกบ้านไม้ แต่ผลจากการพัฒนาในยุคอุตสาหกรรม ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดลงอย่างมาก ปัจจุบันบ้านเราเหลือป่าไม้ทั้งประเทศไม่ถึง 20 เปอร์เซ็นต์ หากต้องการวัตถุดิบจึงไม่ใช่เข้าป่าแล้วได้ไม้ออกมา เหมือนในอดีต แต่ต้องซื้อหาจาก “ตลาด” อย่างเดียว และไม้ก็มีราคาแพง การก่อสร้างบ้านไม้จึงต้องใช้ทุนมาก คนที่จะปลูกบ้านไม้ได้จึงต้องเป็นคน “รวย” ทุกวันนี้ชาวบ้านจึงหันมาปลูกบ้าน “ตึก” แทนตามแบบคนเมือง

บ้านดินช่วยให้เราพึ่งตนเองได้ในด้านที่อยู่อาศัย ดังหลักของศาสนาที่บอกว่า คนเราจะมีความสุขได้ต้องมีความเป็นอิสระ ต้องพึ่งตนเองได้ เช่น ด้านปัจจัยสี่ คือ มีความสามารถในการได้มาซึ่งอาหาร (อาจจะได้มาจากข้าวจากพืชผลที่เราปลูก จากสัตว์ที่เราเลี้ยง) ยารักษาโรค (อาจมาจากพืชสมุนไพรปลูกไว้) เครื่องนุ่งห่ม (อาจมาจากการปลูกฝ้าย เลี้ยงไหม) และที่อยู่อาศัย สำหรับที่อยู่อาศัยนั้น การจะสร้างบ้านสักหลังหนึ่งทุกคนก็ต้องการมีบ้านที่มีความมั่นคง แข็งแรง ถ้าเรานำไม้ไผ่มาสร้างบ้าน ก็มีปัญหาตรงที่อายุการใช้งานสั้น ผุพังง่าย ส่วนการสร้างบ้านด้วยซีเมนต์ ก็ต้องใช้ทุนสูง บางคนต้องทำงานเก็บเงินทั้งชีวิตกว่าจะมีบ้านได้สักหลังหนึ่ง ตัวอย่างเช่นในกรุงเทพฯ บ้านที่สร้างสำเร็จพร้อมอยู่ในที่ดิน 75 ตารางวา ราคาเริ่มต้น 4.5 ล้านบาท บางคนจึงต้องทำงานเยี่ยงทาสเพื่อส่งส่วยค่าผ่อนบ้าน และยังมีค่าผ่อนรถยนต์ รถมอเตอร์ไซค์ โฮมเธียเตอร์ เครื่องซักผ้า ฯลฯ ให้กับนายทุน พอเราหลงอยู่กับความหรูหราสะดวกสบาย ทำให้เราไม่ดิ้นรนไม่ขัดขืน เราจึงกลายเป็นทาสโดยไม่รู้ตัว และใช้ชีวิตทั้งชีวิตทำงานเพื่อให้ได้สิ่งเหล่านี้มา โดยไม่มีเวลาย้อนมาดูตัวเองว่าชีวิตเรากำลังขาดความเป็นอิสระ ชีวิตเราอยู่ในเงื่อนไขที่ต้องพึ่งพา เราต้องทำงานเพื่อใช้หนี้คนอื่น เพื่อแลกกับความสุขที่เราคิดว่าคือสะดวกสบาย โดยไม่รู้ว่าความสุขที่แท้จริงของชีวิตคืออะไร

ปรากฏการณ์แบบนี้เกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบท ที่ตำบลท่ามะไฟหวาน จังหวัดชัยภูมิก็เช่นกัน เมื่อ 30 ปีที่แล้ว บนภูเขายังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่า เช่น นกเงือก ช้าง เสือ ในสมัยนั้นบ้านของชาวบ้านยังเป็นบ้านไม้ ซึ่งส่วนใหญ่ไปหาไม้จากป่า มาตัด มาเลื่อย ปลูกบ้านกันเอาเอง แต่

ปัจจุบันนี้ ภูเขากลายเป็นภูเขาหัวโล้น ไม่มีป่า ไม่มีสัตว์อีกต่อไป การปลูกบ้านสมัยนี้ต้องใช้ “เงิน” ปลูกแล้ว บ้านหลังหนึ่งจะราคาประมาณ 4-5 แสนบาทหรือเป็นล้านก็มี เมื่อเป็นอย่างนี้ปัญหาที่ตามมาก็คือ ลูกหลานเมื่อออกเรือนแล้วก็ยังอาศัยแออัดอยู่บ้านของพ่อแม่ เพราะไม่มีเงินปลูกบ้าน บางครอบครัวพ่อแม่ก็เข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ เพื่อหาเงินมาปลูกบ้าน แล้วปล่อยให้ลูกอยู่กันตามลำพัง โดยไม่มีผู้ใหญ่คอยดูแล บางครอบครัวก็ได้บ้านมาแต่ต้องเสียลูกไป บางครอบครัวลงทุนไปทำงานต่างประเทศจนบัดนี้ยังไม่ได้กลับมาก็มี บางคนขายยาบ้าเพื่อนำเงินมาปลูกบ้าน (ซึ่งพอถูกจับบ้านก็ถูกอายัดไปด้วย) แต่พอมีบ้านแล้ว บ้านนี้ก็ไม่ได้มีไว้อยู่แต่มีไว้อวดกัน พอเสร็จจากบ้านก็อยากได้รถยนต์อีกก็เข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ ต่อ ชีวิตจึงไม่ได้จบแค่บ้านเสร็จแล้วแต่ยังต้องไปวิ่งไล่หาอย่างอื่นต่อ ไม่จบไม่สิ้น วงจรชีวิตแบบนี้จึงหาความสมดุลไม่เจอสักที

จะเห็นว่า กว่าจะมีบ้านสักหลังหนึ่ง ชาวบ้านต้องลงทุนมหาศาล ไม่เพียงเฉพาะต้องเป็นหนี้เป็นสิน แต่ต้องทำงานหนักขึ้น ต้องดิ้นรนไปทำงานในเมือง หรือไปทำงานต่างประเทศ ทำให้ครอบครัวแตกแยก ขาดความอบอุ่น ต้องยอมทำผิดศีลธรรม เช่น ผู้ชายก็ขายยาบ้า ผู้หญิงก็ขายบริการ คือยอมมีทุกข์เพื่อบ้าน แต่พอมีบ้านแล้วก็ไม่มีความสุขอีก

สิ่งที่พบอีกอย่างหนึ่งก็คือ ตอนนี้สภาพอากาศบ้านเราค่อนข้างร้อน เนื่องจากป่าไม้เหลือน้อยลงมาก และหลังจากยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา มีการเผาผลาญทรัพยากรแล้วปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกมาในอากาศทำให้เกิดปรากฏการณ์เรือนกระจก อากาศจึงร้อนขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งในตอนกลางวันอากาศร้อนมาก ภายในบ้านอากาศจึงอบอ้าว ชาวบ้านจะลงมานั่งอยู่ใต้ถุนบ้านแทน จะเห็นว่าพอธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลง บ้านที่เคยให้ความอบอุ่นความสบาย ก็กลายเป็นบ้านที่ไม่น่าอยู่ไป

เมื่อบ้านเริ่มจะไม่เหมาะกับความเปลี่ยนแปลงแล้ว และยังเป็นสาเหตุของปัญหาอีกหลายอย่าง จึงเป็นที่มาของความคิดที่จะหาภูมิปัญญามาตอบคำถามนี้ คือ ทำอย่างไรที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถมีบ้านได้อย่างมีความสุขและประหยัด

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ คือ ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มร่อยหรอและหมดไป มีคนกลุ่มหนึ่งเริ่มมองเห็นและตระหนักถึงปัญหาการปลูกบ้านโดยใช้ซีเมนต์ว่าทำลายทรัพยากรธรรมชาติสูงมาก เริ่มตั้งแต่การจัดการวัตถุดิบที่ต้องมีการระเบิดภูเขา และในกระบวนการผลิตก็มีการใช้ความร้อนในการเผาผลาญสูง มีการขนส่งซึ่งต้องใช้พลังงาน พอสร้างเป็นบ้านเสร็จแล้วก็ต้องติดเครื่องปรับอากาศอีก เพราะไม่อย่างนั้นจะร้อนมาก ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ด้วย นี่คือการใช้สอยบ้านแบบใช้ปูนซีเมนต์ ซึ่งจะเห็นว่าสิ้นเปลืองพลังงานมาก คนกลุ่มที่มองเห็นและตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ เรียกตัวเองว่า กรีนบิวดิ้ง หรือว่าบ้านสีเขียว เป็นกลุ่มบ้านทางเลือก เพื่อช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พลังงาน โดยหันกลับมาใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ จึงได้นำเรื่องบ้านดินกลับมารื้อฟื้นกันใหม่ ซึ่งบ้านดินมีข้อดีหลายอย่าง

ข้อแรกคือ อากาศภายในบ้านดินจะเย็นสบาย เพราะอิฐที่ใช้จะหนาประมาณ 6 เซนติเมตร เมื่อฉาบแล้วจะหนาประมาณ 8 เซนติเมตร ซึ่งกว่าความร้อนจะแผ่ฝ่าผนังเข้าไปถึงภายในบ้านก็เย็นค่ำ

พอดี ความร้อนที่แผ่เข้ามาในตอนนี้จึงทำให้บ้านอบอุ่นพอดีในตอนกลางคืน เมื่อวัดอุณหภูมิภายในบ้านตลอดทั้งปีจะอยู่ที่ประมาณ 24-28 องศาเซลเซียส ซึ่งจะเย็นสบายตลอดทั้งปี

บ้านดินเหมาะจะปลูกสร้างในพื้นที่ที่มีสภาพภูมิประเทศที่กลางวันอากาศร้อนมาก และกลางคืนอากาศหนาวจัด เช่นแถวรัฐเทกซัส ประเทศสหรัฐอเมิกา เม็กซิโก เปรู กลุ่มประเทศอาหรับ และอัฟริกา

ซึ่งการนำเข้าภูมิปัญญาบ้านดินมาใช้ในบ้านเรานั้นจึงต้องปรับบางอย่างให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศของเรา ที่อากาศในเวลากลางวันกับกลางคืนไม่ได้ร้อนจัดและไม่ได้หนาวจัดขนาดนั้น

ข้อที่สองคือ บ้านดินใช้ทรัพยากรน้อย คือเชิญพระแม่ธรณีมาปิดคุ้มหัวเท่านั้นเอง แต่ถ้าสร้างบ้านปูนต้องไประเบิดภูเขาที่สระบุรี สั่งซื้อเหล็กเส้นจากต่างประเทศ ต้องตัดไม้จากพม่า ฯลฯ คือจะใช้ทรัพยากรจากที่ต่างๆ มากมาย และสุดท้ายก็ทำให้สภาพแวดล้อมเสียสมดุล แต่บ้านดินนั้นจะใช้ทรัพยากรจากจุดนั้นเลย ไม่ต้องขนดินมาจากเปรู หรือเม็กซิโก แต่ใช้ดินอีสานบ้านเรา หรือถ้าเป็นภาคกลางก็ใช้ดินสุพรรณนั่นแหละขุดขึ้นมา ไม่ส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงสิ่งอื่นด้วย เพราะเรามีองค์ความรู้และทุนอยู่ตรงนั้นอยู่แล้ว เพียงแต่เราเรียนรู้แล้วก็ทำขึ้นมาให้เป็นประโยชน์

ที่ผ่านมา เรารู้หรือไม่ว่าเรากินแฮมเบอร์เกอร์หนึ่งคำพร้อมกัน ในขณะนั้นป่าที่บราซิลก็ราบเป็นสนามฟุตบอลไปพร้อมกันด้วย เพราะเขาเผาป่าเพื่อจะปลูกหญ้าเลี้ยงวัว เมื่อความต้องการของเรามาก พื้นที่ป่าที่บราซิลก็ถูกทำลายเพิ่มมากขึ้นไปด้วย เพราะฉะนั้น เรากินแฮมเบอร์เกอร์คำหนึ่ง ก็ทำลายป่าอีกจุดหนึ่ง ตรงนี้เองจึงทำให้สภาพแวดล้อมเสียสมดุล แล้วก็ส่งผลกระทบทั้งโลกด้วย จะเห็นว่า วิถีการบริโภคหรือการใช้ชีวิตของเรานั้นจะสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลงของโลก

ข้อที่สามคือ บ้านดินมีความคงทน เราอาจดูตัวอย่างสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่ทำด้วยดินเช่น กำแพงเมืองจีน กำแพงของเผ่าอินคาที่เปรู มีอายุ 3,000 กว่าปีมาแล้ว ตึก 7 ชั้น ที่เมืองจีน อายุ 400-500 ปี แมนชั่นดินในนิวซีแลนด์อายุ 150 ปี ซึ่งเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความคงทนได้เป็นอย่างดี แต่ถ้าเป็นปูนซีเมนต์นั้น พออายุการใช้งานประมาณ 50 ปีก็ต้องทุบทิ้ง เพราะจะไม่ปลอดภัยแล้ว

ข้อที่สี่คือ บ้านดินใช้ต้นทุนต่ำ ตัวอย่างออฟฟิตที่ทำด้วยดินหลังหนึ่ง ราคาประมาณ 3-4 หมื่นบาท มีห้องรับแขก ห้องนอน และห้องน้ำ แต่ถ้าสร้างเป็นบ้านปูนจะราคาประมาณ 5 แสนบาท หากเราต้องการจะมีบ้านสักหลังหนึ่ง คงไม่ต้องลงทุนถึง 4-5 ล้านบาท เพียงแต่เรามีความรู้และความคิดสร้างสรรค์ เราสามารถทำเองได้ และต้นทุนก็ต่ำด้วย

อย่างไรก็ตาม การสร้างบ้านดินต้องใช้เวลาและแรงงาน ในส่วนแรงงานคือช่างตอนนี้ มีความต้องการสร้างบ้านมากแต่ช่างยังมีน้อย ถ้าจ้างช่างมาทำให้ ราคาจะถูกกว่าบ้านปูนประมาณ 30-40 เปอร์เซ็นต์ เพราะฉะนั้นหากต้องการประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ก็ควรจะทำเอง

ข้อที่ห้าคือ บ้านดินจะทำให้เราได้พึ่งตนเองด้วย คือได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง โดยเฉพาะถ้าสร้างบ้านชั้นเดียวควรจะทำเองได้ แต่ถ้าเป็นบ้านสองชั้นถึงค่อยพึ่งช่างที่ชำนาญกว่า ซึ่งการที่เราพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่อยู่อาศัยก็ถือว่าเราได้ประกาศอิสรภาพไปส่วนหนึ่งแล้ว

ข้อที่หกคือ บ้านดินช่วยประหยัดพลังงาน ตั้งแต่กระบวนการสร้างบ้าน วัตถุดิบที่ใช้ การขนส่ง และเมื่อสร้างเสร็จแล้วยังช่วยประหยัดไฟฟ้า เช่น ไม่ต้องติดเครื่องปรับอากาศ พัดลม หากจัดวางรูปแบบเรื่องแสงสว่างให้ดี ก็ยังช่วยประหยัดค่าไฟอีกด้วย

นอกจากนี้ ยังมีข้อดีอื่นๆ อีก เช่น บ้านดินไม่ค่อยมีสารเคมีเจือปน เป็นการอยู่อาศัยอย่างธรรมชาติ และบ้านดินก็มีความยืดหยุ่นสูง เวลาเกิดแผ่นดินไหวจะเสียหายช้ากว่าบ้านปูน

กระแสความสนใจเรื่องบ้านดิน เริ่มที่ต่างประเทศก่อนแล้วค่อยแพร่เข้ามาในเมืองไทย เมื่อ 3 ปีที่แล้ว อาศรมวงศ์สนิทได้เชิญผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ 2 ท่านมาอบรมเรื่องการสร้างบ้านดินที่จังหวัดนครนายก ในตอนนั้นจะเน้นเรื่องการสร้างบ้านเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการนำฟางมาคลุกดิน ปั้นแล้วพอกเป็นบ้าน ซึ่งวิธีนี้ใช้เวลานานมาก ในการอบรมครั้งนั้นซึ่งมีคุณโจน จันได จากยโสธรไปร่วมสังเกตการณ์ด้วย จึงบอกว่าตนเองสร้างบ้านดินโดยใช้แกลบนำมาผสมทำเป็นก้อนอิฐ ก็นำมาสร้างเป็นบ้านอยู่ได้ จึงได้พาเพื่อนๆ ไปศึกษาดูงานตัวอย่างบ้านดินที่ยโสธร จากนั้นเริ่มมีการอบรมแก่ผู้ที่สนใจ และนี่เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนรู้จักบ้านดิน สื่อมวลชนเริ่มให้ความสนใจ มีการสัมภาษณ์คุณโจน จันได เผยแพร่ทางโทรทัศน์ ทำให้บ้านดินอยู่ในกระแสความสนใจของสังคมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังไม่ค่อยให้ความสนใจบ้านดินเท่าไร เขาบอกว่าเหมือนอยู่ถ้ำ ไม่มีความสวยงามหรูหรา เนื่องจากบ้านดินที่สร้างนั้นจะเน้นความเป็นธรรมชาติมากกว่า คือ มุงหลังคาด้วยหญ้า ไม่ได้ทาสี (ใช้สีดินธรรมชาติ) จึงดูไม่น่าประทับใจ

เราจึงมาตั้งโจทย์ว่า จะทำให้คนยอมรับบ้านดินได้อย่างไร ซึ่งประเด็นที่คนยังไม่ยอมรับบ้านดินคือ ความสวยงาม จึงได้ทดสอบด้วยการสร้างบ้านดินให้มีความสวยงามมากขึ้นซึ่งบ้านดินหลังแรกที่ทดลองนี้พบปัญหาข้อหนึ่งคือ การสร้างบ้านในพื้นที่ลุ่ม หรือใต้ร่มไม้จะเกิดความชื้น จึงเก็บไว้เป็นข้อมูล แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขในหลังต่อไป ในหลังถัดๆ มา จะมีการปูพื้นด้วยกระเบื้อง มีห้องน้ำแบบเปิดโล่ง แบบบ้านสไตล์บาหลี มีการปรับปรุงมาเรื่อยๆ ปรากฏว่าชาวบ้านให้การยอมรับมากขึ้น แล้วก็ยังใช้ต้นทุนต่ำกว่าบ้านปูน คือ ประมาณ 4 หมื่นบาท

สิ่งที่ได้จากการทดลองสร้างบ้านนี้ คือ แนวทางที่จะจัดกระบวนการเรียนรู้กับชาวบ้าน ซึ่งจากการพาชาวบ้านไปชมบ้านดินตัวอย่าง พบว่า ชาวบ้านเกิดความประทับใจใน 4 เรื่อง

ข้อแรกคือ เมื่อชาวบ้านเดินเข้าไปในบ้านดิน ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “ทำไมเย็นสบายอย่างนี้นะ ไม่ร้อนเลย ที่บ้านร้อนมากตอนกลางวันอยู่ไม่ได้” ข้อนี้คือ ความอยู่สบายของบ้านดินนั่นเอง ซึ่งไม่ใช่ความสบายกายเท่านั้น แต่เขายังสัมผัสถึงความสบายในจิตใจด้วย คือรู้สึกใจสงบเย็นขึ้น

ข้อที่สองคือ ความสวยงาม ชาวบ้านยังคำนึงความมีหน้ามีตาทางสังคมอยู่บ้าง จึงต้องออกแบบบ้านโดยคำนึงถึงความสวยงามด้วย

ข้อที่สามคือ ต้นทุนต่ำ ประหยัดค่าใช้จ่าย โดยนำต้นทุนค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างบ้านดินและบ้านปูนมาเปรียบเทียบให้ชาวบ้านดู โดยเราจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ชาวบ้านเห็นความแตกต่างว่าถ้าสร้างบ้านดินต้องใช้ต้นทุนเท่าไร เป็นค่าอะไรบ้าง และอะไรที่ประหยัดได้ไม่ต้องเสียเงิน เช่น ดิน ซึ่งขุดจากในพื้นที่ได้เลย น้ำก็ไม่ต้องซื้อ แกลบไปซื้อที่โรงสีกระสอบละ 2 บาท ส่วนที่ต้องซื้อก็มี

กระเบื้อง ประตู หน้าต่าง กระจก และค่าจ้างช่างปูนเท่านั้น ทั้งหมดประมาณ 3-4 หมื่นบาท แต่บ้านปูนต้องลงทุนประมาณ 4-5 แสนบาท

ข้อที่สี่คือ การสาธิตและให้ลองปฏิบัติเอง ตั้งแต่การย่ำดิน การทำอิฐ การก่ออิฐ ฯลฯ ให้ชาวบ้านเรียนรู้และทำด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เขารู้สึกว่าการสร้างบ้านดินไม่ยาก ทำเองก็ได้

นี่คือแรงจูงใจ 4 ข้อ ที่ใช้จุดประกายทำให้ชาวบ้านอยากมีบ้านดิน คือ สวยหรู อยู่สบาย ประหยัดค่าใช้จ่าย และทำเองได้ ซึ่ง 4 ข้อนี้ เราใช้ก่อนที่จะเริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้กับกลุ่มช่างและเด็กๆ

กลุ่มช่างจะได้เรียนรู้ด้วยการลงมือสร้างบ้านดินด้วยตนเอง เมื่อได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ช่างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ปรากฏว่าช่างมีความรู้ความชำนาญเรื่องบ้านดินมากกว่าเราอีก และก็สามารถทำได้สวยกว่าเราด้วย โดยช่างเขานำความรู้ที่ได้รับผ่านการจัดกระบวนการเรียนรู้ไปปรับปรุงให้เป็นความรู้ของตัวเอง ตอนนี้ จึงเกิดเป็นอาชีพช่างทำบ้านดินขึ้น มีการสอน การถ่ายทอดความรู้กันเองด้วย ตอนนี้กลุ่มช่างที่เป็นกลุ่มที่เราให้ความรู้จึงเกิดการขยายผลกันเอง มีการรับงานสร้างบ้านดิน คนทั่วไปก็ให้ความสนใจกันมากขึ้น คนที่ไปจ้างสร้างบ้านดินส่วนมากเป็นคนชั้นกลางก่อน ซึ่งเชื่อว่าต่อไปจะแพร่ขยายจากคนเมืองไปสู่คนชนบทมากขึ้น เหมือนกับกระแสบ้านปูน

ผลจากการเรียนรู้เรื่องบ้านดินช่วยให้กลุ่มช่างมีความสุข มีความมั่นใจในอาชีพมากขึ้น ซึ่งมั่นใจขนาดไหนนั้นดูได้จาก การที่ช่างไปออกรถปิคอัพมือสองมาเพื่อวิ่งรับงาน อันนี้คือสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อนที่ช่างมาใหม่ๆ มักจะปรามาศว่าบ้านดินจะละลาย และอื่นๆ อีกหลายอย่าง ดังนั้น นอกจาก แรงจูงใจ 4 ข้อ คือ สวยหรู อยู่สบาย ประหยัดค่าใช้จ่าย และทำเองได้แล้ว ตอนนี้กลุ่มช่างยังได้แรงจูงใจอีกข้อหนึ่งคือ อาชีพมั่นคง

ส่วนกลุ่มเด็กก็พามาศึกษาดูงานตัวอย่างบ้านดิน โดยผ่านกระบวนการสร้างแรงจูงใจ 4 ข้อข้างต้นก่อน แล้วก็จัดกระบวนการเรียนรู้บนความสนุกสนาน เช่น เล่านิทานแล้วสอดแทรกความน่าสนใจของบ้านดินเสริมเข้าไป มีการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมดนตรี เปิดเพลงแล้วก็เหยียบดินไปด้วย เรียกว่าเปิดเทคบ้านดิน เด็กๆ จะชอบมาเต้นกันแล้วก็ยังได้ดินอีกด้วย ในชั่วโมงวิทยาศาสตร์ก็จัดการทดลอง โดยนำอิฐบล็อควางไว้ทางขวา นำอิฐดินวางไว้ทางซ้าย แล้วก่อไฟตรงกลาง ใช้เวลา 1 ชั่วโมง แล้วให้เด็กไปจับอิฐบล็อคกับอิฐดินว่ามีความต่างกันยังไง เด็กจับอิฐบล็อคแล้วบอกว่าร้อน มือพอง แต่พอจับอิฐดินก็บอกว่ายังเย็นอยู่เลย ทั้งที่ได้รับความร้อนจากไฟที่ก่อเท่ากัน เขาก็ได้เรียนรู้ในทันทีด้วยตนเองว่าอิฐดินกันความร้อนได้ดีกว่าอิฐบล็อค ดังนั้น บ้านดินความร้อนจะเข้าไปได้ยาก เพราะมีคุณสมบัติเป็นฉนวนกันความร้อน นี่คือสิ่งที่เด็กเขาสรุปจากประสบการณ์ที่ได้สัมผัสเอง โดยเราไม่ต้องไปสรุปให้ ส่วนในชั่วโมงคณิตศาสตร์ มีการคำนวณต้นทุนบ้านดินกับบ้านปูนให้ดู เราให้เขาเลือกบ้านปูนที่ชอบแล้วตั้งโจทย์ให้เขาว่าบ้านราคาเท่านี้ ทำงานได้เงินเท่านี้ ต้องผ่อนบ้านกี่ปีถึงจะหมด พอคิดคำนวณเสร็จแล้ว เด็กๆ คิดไปคิดมาก็บอกไม่ไหว สรุปว่าปลูกบ้านดินดีกว่า

การที่เราจัดให้เด็กได้เรียนรู้อย่างสนุกทุกวิชา ผลที่ได้รับคือ เมื่อเด็กกลับไปบ้านก็ชักชวนพ่อแม่มาดูบ้านดิน เด็กบางคนบอกว่าโตขึ้นจะสร้างบ้านดิน จะเห็นว่าเด็กๆ เริ่มคิดการณ์ไกลเรื่องการปลูกบ้านกันเองแล้ว นี่คือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

สิ่งที่เราเห็นนอกจากช่างจะสร้างบ้านดินเองได้ มีอาชีพ มีรายได้ ส่วนชาวบ้านก็ประหยัดค่าใช้จ่ายแล้ว เรายังเห็นว่าพวกเขาดูมีความสุขขึ้น มีความภาคภูมิใจ ชีวิตที่มีศักดิ์ศรีได้กลับคืนมาแล้ว และตอนนี้ก็เริ่มมีการขยายผลกันเองไปสอนลูกหลาน แล้วขยายออกไปยังหมู่บ้าน และจังหวัดต่างๆ นี่คือความรู้ที่แตกออกไปจากคนหนึ่งไปสู่คนหนึ่ง จากที่หนึ่งไปสู่ที่หนึ่ง

อย่างไรก็ตาม เราก็ยังไม่สามารถที่จะนำบ้านดินนี้เข้าไปในหัวใจชาวบ้านได้อย่างเต็มที่ เพราะว่าบ้านดินยังไม่ไปถึงจุดที่ชาวบ้านพอใจ แม้เขาจะเห็นว่า บ้านดินมีความสวยงาม แต่จริงๆ แล้ว ชาวบ้านจะมีภาพบ้านในฝันชุดหนึ่งอยู่แล้ว เป็นภาพในฝันที่เรายังเข้าไม่ถึง เพราะฉะนั้น งานของบ้านดินในตอนนี้จึงยังไม่ใช่ความสำเร็จร้อยเปอร์เซ็นต์ บ้านดินยังมีจุดอ่อนที่เราต้องเรียนรู้และพัฒนากันต่อไป เช่น บ้านดินจะถูกพูดถึงว่าอยู่สบาย แต่ไม่ได้พูดเรื่องความสวยงามทางศิลปะ เรื่องการสร้างเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นไทย เพราะเรายังไม่ได้พัฒนาในจุดนี้มากนัก นอกจากนี้ หากในอนาคตมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ อากาศชุ่มชื้น ไม่ร้อนแห้งแล้งเหมือนตอนนี้ การสร้างบ้านไม้ก็อาจจะเหมาะสมกว่าบ้านดิน ดังนั้น การสร้างบ้านดินต่อไปจึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสภาพแวดล้อมด้วย

โจทย์ที่ท้าทายของบ้านดินต่อไปก็คือ การใช้ความรู้เรื่องบ้านดินเป็นเครื่องมือนำชาวบ้านไปสู่การพึ่งตนเอง เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ยังอยู่ในโครงสร้างสังคมที่เวลาของชีวิตหมดไปกับการทำงานเพื่อหาเงิน ยากที่เขาจะเสียสละเวลาทำมาหากินเพื่อมาเรียนรู้ในสิ่งที่เขายังไม่เชื่อมั่นว่าจะทำให้เขามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้

ในการทำงานในระยะต่อไปมีแนวคิดที่จะนำวัฒนธรรมชุมชนมาประสานกับแนวคิดบ้านดิน เช่น แนวคิดเกี่ยวกับบุญบ้านดิน การลงแขก โดยให้คนยากจนแต่อยากมีบ้านมารวมกลุ่มเรียนรู้ร่วมกัน ส่วนเพื่อนบ้านใครที่อยากจะทำบุญก็ขอแรงมาช่วยสร้างบ้านดินให้ โดยทำวันละเล็กวันน้อยค่อย ๆ ทำไปคล้าย ๆ กับการสะสมบุญ โดยคาดหวังว่าศิลปะและวัฒนธรรมชุมชนจะตัวเชื่อมโยงคน เชื่อมโยงความรู้เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นสุข

เรียนและเล่นกับวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น

ดร.สรยุทธ์ รัตนพจนาถ[1]
อาจารย์ศิริพงษ์ สิมสีดา[2]
อาจารย์กานดา ช่วงชัย[3]
โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น (สกว.)

เมื่อเราเชื่อว่า"การเรียนรู้ที่ดีที่สุด"คือ"การเรียนรู้ด้วยเอง" ประกอบกับกระบวนการของวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นใช้กระบวนการคิดเป็นสำคัญ ซึ่งแต่ละท่านที่เข้าร่วมเสวนาก็จะมีกระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปตามแต่ละบริบทของภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ที่อยู่รอบๆ ตัว ดังนั้น การได้ร่วมแลกเปลี่ยน แบ่งปัน ประสบการณ์การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จะทำให้เราได้เรียนรู้ และรู้จักวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นในมุมมองของคนอื่นบ้าง รวมทั้งอาจจะนำไปประยุกต์ใช้กับท้องถิ่นของตนเอง

ในช่วงแรกจะพูดถึงลักษณะโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นโดยย่อ พร้อมทั้งตัวอย่างโครงการย่อย เรื่อง "น้ำพุร้อนแม่จัน" และ "แมลงหกขาพาสนุก" เพื่อให้รู้จักและเห็นภาพโครงการได้ชัดเจนมากขึ้น

“วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น”เป็นความพยายามที่จะค้นหา“กระบวนการเรียนรู้”ที่เหมาะสมสำหรับชุมชนท้องถิ่น โดยผสมผสานจุดแข็งของกระบวนการเรียนรู้แนววิทยาศาสตร์ตะวันตก กับกระบวนการเรียนรู้แนวภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น ทั้งกระบวนการคิดแบบมีเหตุมีผล มีการจดบันทึกการสังเกต ตั้งคำถาม ค้นคว้า ทดลอง ค้นหาคำตอบ อธิบาย วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผล อย่างเป็นระบบ โดยมีเนื้อหาสาระที่เชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นจึงไม่ได้แยกตัวเองออกจากชุมชน วิทยาศาสตร์มีอยู่ในชุมชน มีอยู่ในท้องถิ่น เพราะวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ การค้นหาเหตุและผล การสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว ตลอดจนการบูรณาการเรื่องต่างๆ เข้าด้วยกัน เพราะทุกๆ เรื่องที่อยู่รอบตัวเรามีความหลากหลาย การบูรณาการจึงเป็นสิ่งสำคัญ เราสามารถนำสิ่งที่บูรณาการมาใช้ได้ในชีวิตประจำวันจริงๆ

ในแง่ของวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นนั้น เชื่อว่าการเรียนรู้ที่เด็กสามารถค้นพบได้ด้วยตนเองนั้นจะทำให้เขาจดจำได้ดีที่สุด โดยวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นจะเริ่มจากความสนใจความอยากรู้ของเด็ก แล้วใช้กลยุทธ์ของการเปลี่ยน“ความอยากรู้”ให้เป็น“ความรู้” เปิดโอกาสให้เขาต้องแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

---

[1] ผู้ประสานงานโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

[2] โรงเรียนแม่จันวิทยาคม อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย หัวหน้าโครงการ "น้ำพุร้อนแม่จัน"

[3] โรงเรียนบ้านกระทุ่ม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ หัวหน้าโครงการ "แมลงหกขาพาสนุก"

ยุทธศาสตร์ที่ใช้ในการทำงาน จะแบ่งเป็นยุทธศาสตร์หลักและยุทธศาสตร์รอง โดยยุทธศาสตร์หลักมี 3 ข้อ หนึ่งคือ *การลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง* วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นไม่สามารถสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ หากไม่ลงไปปฏิบัติด้วยตัวเอง เพราะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในของผู้เรียนรู้ จึงต้องสร้างขึ้นด้วยตัวเอง สองคือ *ความสัมพันธ์แบบ "กัลยาณมิตร"* คือเป็นความสัมพันธ์แนวราบ โดยอาศัยความเข้าใจและเชื่อใจกันและกัน และพยายามลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบของผู้สั่ง-ผู้ปฏิบัติ และสามคือ *ให้ความสำคัญแก่กระบวนการไม่น้อยไปกว่าผลลัพธ์* เพราะถือว่ากระบวนการทำงาน(process)ระหว่างทาง เป็นกระบวนการพัฒนาตนเองและพัฒนาการเรียนรู้ ไม่เพียงแต่ผลลัพธ์ปลายทางเท่านั้น

ส่วนยุทธศาสตร์รองที่ช่วยสนับสนุนให้งานดำเนินไปได้ด้วยดี มี 6 ข้อหลักๆ หนึ่งคือ *ให้ความสำคัญกับความหลากหลาย* ทั้งเนื้อหา วิธีการทำงาน ภาคีผู้ร่วมในกระบวนการเรียนรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการทำงาน และลักษณะของพื้นที่ โดยความหลากหลายนี้จะช่วยเปิดโอกาสให้แก่ความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละคน สองคือ *ให้โอกาสและพื้นที่ในการทำงาน* โดยให้แต่ละฝ่ายที่ร่วมในกระบวนการเรียนรู้มีพื้นที่ในการทำงานของตัวเอง มีโอกาสแสดงบทบาทและพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นช่องทางที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของแต่ละคน สามคือ *การบริหารจัดการแบบยืดหยุ่น* ให้ความยืดหยุ่นทั้งการบริหารโครงการวิจัยที่สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทที่เปลี่ยนไปได้ สี่คือ *การจัดการตนเอง* โดยโครงการวิจัยสามารถบริหารจัดการภายในได้ คือมีความสามารถในการบริหารจัดการตนเองได้ ห้าคือ *ความต่อเนื่องและเข้มข้น* แต่ละกิจกรรมหรือเครื่องมือที่ใช้ ต้องการความต่อเนื่องและลงลึกเพื่อให้เห็นความเป็นจริง ต้องใช้เวลาในการพัฒนาการเรียนรู้และนำไปใช้จริง เช่น การเรียนรู้แบบสืบค้น/ทดลองที่ต้องพาครูลงไปทำจริงกับนักเรียน และสุดท้ายคือ *การสร้างความศรัทธาและเชื่อมั่น* ทำให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ ซึ่งจะนำไปสู่ความต้องการที่จะเรียนรู้ตามแนวทางของวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น การให้แต่ละคนมีโอกาสได้ลองทำก่อให้เกิดความมุ่งมั่น ผลที่เกิดขึ้นคือแต่ละคนทำได้ และสามารถขยายการเรียนรู้ออกไปได้

ตัวอย่างการเรียนรู้เรื่อง"น้ำพุร้อนแม่จัน" ของเด็กๆ ที่โรงเรียนแม่จันวิทยาคม อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เริ่มจากเกิดคำถามว่า จากการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ที่เป็นอยู่ ทำไมเด็กๆ จึงไม่มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่มีเหตุผลและแก้ปัญหาไม่เป็น และทำไมเด็กๆ จึงไม่ได้รับโอกาสที่จะเรียนรู้ในสิ่งตนเองที่สนใจ อยู่ใกล้ตัว อยู่ในท้องถิ่นของตน ทั้งที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นแหล่งขุมทรัพย์ทางปัญญาที่มีองค์ความรู้หลากหลายรอการแสวงหาอย่างไม่หยุดยั้ง

ที่น้ำพุร้อนหรือโป่งน้ำร้อนแม่จัน การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ ครูและนักเรียนจึงเริ่มอีกครั้ง เด็กๆ ได้สำรวจน้ำพุ หินชนิดต่างๆ เก็บตัวอย่างสาหร่าย มีการส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์ วาดภาพลงในสมุดบันทึก มีการสอบถามวิทยากร ผู้เชี่ยวชาญ มีการค้นคว้าเพิ่มเติมประกอบกับการสังเกตจากของจริง เด็กๆ เกิดความใฝ่เรียนใฝ่รู้มากขึ้นและมีกระบวนการในการแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง ส่วนก็ครูได้องค์ความรู้ที่จะนำมาวางแผนจัดการเรียนการสอนให้กับเด็กๆ ต่อไป นอกจากนี้ การเรียนรู้

เรื่องน้ำพุร้อนแม่จันยังทำให้เราได้หนังสืออ่านประกอบ เรื่องน้ำพุร้อนแม่จัน หินและแร่ประกอบหิน รวมทั้งสาหร่ายน้ำพุร้อนด้วย

ส่วนการเรียนรู้เรื่อง"แมลงหกขาพาสนุก" ที่โรงเรียนบ้านกระทุ่ม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ที่นี่ เด็กๆ ไม่ได้เริ่มเรียนวิทยาศาสตร์จากตารางธาตุ แต่เริ่มจากกองขี้ควาย เพื่อศึกษาว่าเหตุใดแมลงในหมู่บ้านจึงลดลง กิจกรรมที่เด็กๆ ต้องทำคือ การออกไปเก็บตัวอย่างแมลงพร้อมๆ กับศึกษาข้อมูล ทั้งจากการสังเกตและสอบถามเพิ่มเติมจากคนในชุมชน และยังต้องศึกษารายละเอียดของแมลงแบบลงลึกด้วยการศึกษาวงจรชีวิต โดยแบ่งกลุ่มกันเลี้ยงแมลง หรือออกไปเก็บตัวอย่างแมลงเบ้า ซึ่งอาศัยอยู่ในขี้ควาย เด็กเกิดความสงสัยว่าเพราะอะไรมันจึงเข้าไปอยู่ในนั้น จึงนำไปสู่การพูดถึงโครงสร้างทางเคมีของขี้ควาย และจากการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นนี้ ทำให้เด็กสามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ โดยมีหนังสือของกรมวิชาการเป็นหนังสืออ่านประกอบการเรียนการสอนเท่านั้น แต่นำมาใช้เรียนเป็นหลักไม่ได้ เพราะเด็กจะไม่เห็นภาพ และเรื่องที่เรียนส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ไม่มีวันเกิดขึ้นจริงที่นี่

การเรียนรู้เรื่องแมลงหกขาพาสนุก เป็นการจัดการเรียนการสอนจากของจริงและสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ในชีวิตจริง โดยนักเรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น สอดคล้องกับการเรียนการสอนเรื่องแมลงที่นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีชีวิตชีวา เพราะเด็กกับแมลงได้มีโอกาสทำความรู้จักกัน คนในชุมชนก็ได้เข้ามาร่วมรับบทวิทยากร ไม่ว่าโจทย์จะเปลี่ยนไปเป็นเรื่องอะไร ทั้งครู นักเรียนและคนในชุมชน ก็มีวิธีการแสวงหาและสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง

นอกจากตัวอย่างการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ที่นำเรื่องใกล้ตัวในท้องถิ่น เช่น การใช้แหล่งน้ำ พืช สัตว์ หรือป่าในพื้นที่เป็นห้องเรียน มาเป็นประเด็นเชื่อมโยงให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่องไกลตัวแล้ว ยังสามารถนำแนวการเรียนรู้แบบนี้ไปใช้ในวิชาอื่นก็ได้ อาทิ

ตัวอย่างประสบการณ์การเรียนการสอนในวิชาศิลปะของผู้เข้าร่วมเสวนา เมื่อครูเห็นว่าในท้องถิ่นมีไม้ไผ่เป็นจำนวนมาก ครูจึงอยากให้เด็กๆ ในท้องถิ่นได้เรียนงานจักรสานต่างๆ จึงมอบหมายงานจักรสานให้เด็กมาทำภายใน 1 สัปดาห์ ทุกคนต้องมีชิ้นงานกลับไปโรงเรียนคนละ 1 ชิ้น แต่ด้วยความเป็นเด็ก จึงยังทำไม่ได้ แต่ต้องมีงานไปส่งครูเพื่อให้ได้คะแนน เมื่อเป็นอย่างนี้จึงเดือดร้อนพ่อแม่ที่ต้องจักรสานให้ลูกคนละ 1 ชิ้น เช่น พัด หมวก แล้วเด็กก็นำไปส่งครู แต่ผลที่ได้รับคือเด็กเขาจะไม่มีความผูกพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นเลย เมื่อเป็นอย่างนี้ ครูจึงได้เปลี่ยนวิธีการใหม่ โดยให้ไม้ไผ่มากองหนึ่ง พร้อมเครื่องมือ แล้วให้โจทย์เด็กว่าอยากทำผลงานอะไรก็ได้ โดยผู้ใหญ่จะเป็นเพียงคนดูแลช่วยเหลือเรื่องการใช้เครื่องมือ โดยเฉพาะเครื่องมือไฟฟ้า เช่น สว่านไฟฟ้า เลื่อยไฟฟ้า แล้วเด็กแต่ละคนก็หยิบฉวยเอาจินตนาการของตัวเองออกมา ได้ออมสินมาสี่ห้าตัว โดยออมสินแต่ละตัวก็จะไม่เหมือนกัน บางคนรูปทรงตั้ง บางคนนอน บางคนมีหูหิ้ว บางคนมีขาตั้ง บางคนเจียรแต่งจนสวยเนียน บางคนเหลือตาเอาไว้ เหลือกิ่งเอาไว้ กลายเป็นความสวยงามที่หลากหลาย และยังได้ที่ใส่ตะเกียบ ที่ใส่ช้อน ที่เสียบดินสอ แก้วน้ำ ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ผู้ใหญ่คิดไม่ได้ เพราะเขาเคยชินกับการทำงานจักรสานอย่างเดียว แต่เด็กไม่มีกรอบจำกัดตรงนั้น เขาอยากทำอะไรเขาก็ทำไปตามจินตนาการของเขา

บางคนได้ไม้บรรทัด ซึ่งคนรุ่นก่อนอาจเคยใช้ไม้บรรทัดไม้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยพบเห็น แล้วเราก็ลืมไปแล้ว แต่เด็กกลับนำมาคิด มาทำ แล้วก็เขียนหน่วยเป็นเซนติเมตรเป็นนิ้ว เมื่อเด็กนำไปใช้เขาก็เกิดความภาคภูมิใจในผลงานของเขา เด็กจำนวนยี่สิบกว่าคน เราได้งานที่หลากหลายมากกว่า 20 ชิ้น ผู้ใหญ่อย่างเรายังรู้สึกทึ่งว่าเขาคิดได้อย่างไร

เมื่อได้รูปทรงผลงานออกมาแล้ว จากนั้นเราก็ให้เขาลงสีตามใจชอบ ตามจินตนาการของเขา จะเขียนอะไรก็ได้ จะวาดอะไรก็ได้ในชิ้นงานตัวเอง โดยจะเตรียมสี วัสดุอุปกรณ์ให้เขา บางคนวาดเป็นทุ่งนา กระท่อม กองฟาง ต้นไม้ บางคนก็เป็นปราสาทหิน บางคนก็เป็นรูปการ์ตูน ในช่วงเวลาทำโครงการนี้ เด็กๆ จะสนุกสนาน เพลิดเพลิน และก็เกิดความภาคภูมิใจอย่างเห็นได้ชัด แล้วเขายังมีผลงานนำไปใช้ หรือไปฝากคนที่ตัวเองรัก จากนั้นเราก็ได้เห็นว่า ผู้ใหญ่ได้นำแนวคิดของเด็กไปทำออมสิน ทำแก้วขาย ฯลฯ

จะเห็นว่า บางอย่างบางเรื่องผู้ใหญ่ก็คิดไม่ได้ แต่เด็กคิดได้ แต่เขาไม่สามารถจะทำได้ เพราะเราไม่ได้ให้พื้นที่เขา เราไม่ได้โอกาสเขา ซึ่งเมื่อโยงเรื่องนี้กลับไปที่หลักสูตรท้องถิ่น จะเห็นว่าเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นก็ยังเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ ครู ชาวบ้านที่คิดร่วมกัน ซึ่งความจริงควรจะให้เด็กมีส่วนร่วมคิดด้วย โดยเราเป็นผู้สนับสนุน เป็นคุณอำนวย เราเติมเต็มให้เขาแค่นั้นก็พอ จึงจะได้มักได้ผล เด็กก็สนใจอยากจะเรียนรู้ และได้ความภาคภูมิใจกันทุกฝ่ายด้วย ซึ่งจะทำให้เกิดสิ่งที่เราอยากให้เกิด คือ ครูก็อยากสอน เด็กก็อยากเรียน เมื่อเรียนแล้วก็สนุก เมื่อเล่นก็ได้ความรู้ นอกจากจะได้รู้จักท้องถิ่นของตนแล้ว ยังได้สร้างสำนึกท้องถิ่นด้วย และสุดท้ายชุมชนก็เป็นสุข

จากตัวอย่างข้างต้นพอจะเห็นว่า รูปแบบการเรียนรู้ของวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นนี้ ครูจะมีความสำคัญต่อระบบการเรียนรู้ของเด็กเป็นอย่างมาก ซึ่งนอกจากครูจะต้องเป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กแล้ว ครูยังมีโอกาสได้พัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านต่างๆ ครูได้รู้จักท้องถิ่นมากขึ้น เพราะต้องไปสัมผัส หาข้อมูล เพื่อนำประเด็นของท้องถิ่นมาสร้างเป็นชุดการเรียนรู้เป็นบทเรียนให้นักเรียนได้เข้าไปเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตน ซึ่งครูจะทำเรื่องนี้ได้ก็ต้องทำตัวเป็นนักเรียนก่อน คือครูจะสอนกระบวนการวิจัยได้ ครูก็ต้องผ่านกระบวนการวิจัยด้วยตนเองด้วย

ในเรื่องนี้ ผู้เข้าร่วมเสวนามีความคิดเห็นว่า แม้ว่ารูปแบบการเรียนรู้ของวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นจะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน แต่บางทีชาวบ้าน เด็ก ครูอยากจะให้มีขึ้น แต่เราคิดคนเดียวก็ไม่ทำไม่ได้ ถ้าผู้ใหญ่ไม่คิดกับเราด้วย อันนี้ก็เป็นอุปสรรคอีกอย่างหนึ่ง เช่น บางครั้งครูอยากให้มีการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์นอกห้องเรียนบ้าง เพราะเราเรียนรู้วิทยาศาสตร์ได้ทุกที่ในชุมชนในท้องถิ่นของเรา แต่การนำเด็กออกไปนอกรั้วโรงเรียนก็มีอุปสรรคหลายอย่าง ครูต้องมีความรับผิดชอบต่อเด็กมากขึ้น ครูต้องทำความเข้าใจกับครูใหญ่กับโรงเรียน รวมทั้งชุมชน เพราะบางชุมชนก็ยังงงว่าครูกับนักเรียนกำลังทำอะไร

สำหรับเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น ผู้เข้าร่วมเสวนาให้ความคิดเห็นว่า แม้กฎหมายจะกำหนดให้มีหลักสูตรท้องถิ่น 30 เปอร์เซ็นต์อยู่แล้ว แต่บางครั้งจะมีอุปสรรคเรื่องความเข้าใจและแนวการปฏิบัติ คือนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ได้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เริ่มตั้งแต่เรื่องของการได้มาของ

หลักสูตรท้องถิ่นนั้น มาจากการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นหรือไม่ บางครั้งครูก็จะลอกเลียนแบบกัน ไม่ค่อยได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งการมีส่วนร่วมก็ไม่ใช่เฉพาะครูกับชุมชนเท่านั้น แต่รวมถึงเด็กนักเรียนด้วย เพราะเป็นเรื่องของเขาโดยตรง จึงต้องคำนึงถึงความต้องการของเขาด้วย บางโรงเรียนใช้วิธีการทำประชาพิจารณ์ว่าทุกฝ่ายในชุมชนต้องการอะไร เช่น ชาวบ้าน เด็กนักเรียน ครู องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ แล้วก็สรุปออกมาว่าหลักสูตรท้องถิ่นที่ต้องการควรจะเป็นเรื่องอะไร เช่น หลักสูตรเรื่องพืชสมุนไพร โดยฝ่ายโรงเรียนจะพยายามป้อนคำถามกับชุมชน เช่น ทำไมถึงต้องการหลักสูตรนี้ ซึ่งเวลาการจัดการเรียนการสอน เรื่องพืชสมุนไพร ก็ต้องพาเด็กไปบ้านของเจ้าของภูมิปัญญาเรื่องพืชสมุนไพร แล้วก็ให้เจ้าของพืชสมุนไพรเป็นวิทยากร จากนั้นก็ปล่อยให้เป็นการเรียนรู้โดยตรงระหว่างเด็กกับวิทยากรและแหล่งเรียนรู้ ให้เขาได้รับประสบการณ์ตรง ได้เห็น ได้สัมผัสของจริง ความตื่นเต้นจะมีตลอดเวลาที่เขาได้เจอสิ่งใหม่ๆ เมื่อเขาสงสัยเขาก็ได้ถามในสิ่งที่เขาอยากรู้ โดยครูทำหน้าที่เป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก เมื่อเด็กได้คำตอบแล้วก็นำคำตอบนี้มาเล่าสู่กันฟังในห้องเรียน ซึ่งเป็นการสรุปบทเรียนของเขา บางครั้งเรายังพบว่าเด็กเป็นคนมาแนะนำครูด้วยว่าในการเรียนการสอนเรื่องนั้นๆ ควรจะไปเรียนรู้กับใคร หรือแหล่งเรียนรู้ใด (เขารู้ว่าใครเก่งเรื่องอะไรและอยู่ที่ไหน) จะเห็นว่า บทบาทของโรงเรียนจากการเป็นผู้กำหนดจะกลายเป็นผู้ปฏิบัติ คือปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ตรงจุดนี้ยังสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบ้านและโรงเรียน ชุมชนจะเห็นค่าเห็นความสำคัญของโรงเรียน และรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนมากขึ้นด้วย

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นตั้งอยู่บนฐานของ *การเรียนรู้จากของจริง การปฏิบัติจริง โดยอาศัยตนเองเป็นเครื่องมือเรียนรู้* กล่าวได้ว่า การเรียนรู้ร่วมกันนั้นเกิดขึ้นกับทุกฝ่ายที่ร่วมในกระบวนการ ทั้งเด็ก ชุมชน ครู นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นที่สำคัญคงไม่ใช่ผลงานในรูปเอกสารหรือตัวโครงการวิจัย แต่เป็นประสบการณ์และความเปลี่ยนแปลงภายในที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล ทั้งระดับแนวคิด ทักษะกระบวนการ และระดับการกระทำหรือพฤติกรรม กล่าวคือเห็นความสำคัญและเข้าใจแต่ละบุคคลแต่ละฝ่ายอย่างลึกซึ้งมากขึ้นว่าสามารถเป็นเพื่อนร่วมเรียนรู้ได้ เพราะแต่ละฝ่ายไม่ได้แยกกันทำหน้าที่ หากแต่ต้องช่วยเหลือกันเพื่อให้ชุมชน/สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

ดังนั้น “วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น” จึงเป็นการเปิดพื้นที่สาธารณะ ทางวิชาการ ทางความคิด ทางสังคม ทางการเรียนรู้ ทางการทำงาน โดยสร้างโอกาสให้ผู้คนจากหลากหลายอาชีพ หลากหลายมุมมอง หลากหลายความสนใจได้เข้ามาร่วมกันเรียนรู้ เข้ามาร่วมนำประสบการณ์ชีวิตมาแปล แล้วให้ความหมายแก่วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น และร่วมนำความหมายของวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นมาให้ความหมายต่อชีวิต

พัฒนาการทางสมองกับการเรียนรู้ (Brain Based Learning)

อาจารย์พรพิไล เลิศวิชา[1]
ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย[2]
อาจารย์สันติพงศ์ ช้างเผือก[3]

Brain Based Learning เป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องวิถีการเรียนรู้หรือการทำงานของสมองทางธรรมชาติ (learning in accordance with the way the brain is naturally designed to learn) เช่น ในเรื่องการเรียนการสอน จะเป็นการสอนให้สอดคล้องกับวิธีการทำงานของสมองแทนที่จะสอดคล้องกับอายุ ชั้นเรียนหรือห้องเรียนเพียงอย่างเดียว เพราะเด็กที่อายุ 8 ขวบเท่ากัน สมองอาจไม่เหมือนกันก็ได้ และเด็กที่อายุ 8 ขวบ 6 เดือน กับ 8 ขวบ 11 เดือน สมองก็จะแตกต่างกันมาก เมื่อโลกเราต้องพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งต่อไปเราจะต้องต่อสู้กันด้วยสติปัญญาไม่ใช่ด้วยเทคโนโลยี ถ้าการจัดการศึกษายังคงดำเนินต่อไปแบบนี้ ก็คงจะเป็นปัญหา ดังนั้น เราจึงต้องมาคิดกันว่าจะจัดการศึกษาในยุคใหม่อย่างไร ทั้งที่บ้าน ที่โรงเรียน ให้สอดคล้องกับการทำงานสมองของเด็กให้มากที่สุด

ยุคของโลก ยุคของการเรียนรู้ ในที่นี้อาจแบ่งได้เป็น 4 ยุค ได้แก่ ยุคก่อนอุตสาหกรรม ยุคอุตสาหกรรรม ยุคข้อมูลข่าวสาร และยุค Educational Media ซึ่งยุคของโลกกับยุคของการเรียนรู้จะสอดคล้องกัน คือการเรียนรู้ก็จะสอดคล้องกับช่วงยุคสมัยของมัน เช่น ในช่วงยุคเกษตรกรรรม ระบบการเรียนรู้ของเราจะเป็นระบบตักศิลา (apprenticeship) คือไปหาครูอาจารย์ที่เก่งๆ แล้วศึกษาเรียนรู้กับเขา พอยุคอุตสาหกรรมจะกลายเป็นระบบโรงเรียน (factory model) คือนำความรู้ไปใส่ไว้ในโรงเรียน แล้วให้คนเดินเข้าไปเอาแล้วก็เดินออกมา ดำเนินไปเป็นระบบอย่างนี้ แต่ในยุคข้อมูลข่าวสารประมาณ 10 กว่าปีมานี้ โลกเราเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวที่หลั่งไหลไปทุกหนทุกแห่ง จนเราไม่สามารถที่จะเก็บข้อมูลทั้งหมดใส่เข้าไปแล้วให้คนเอาไปเรียนรู้ได้ ในยุคนี้ การเรียนรู้ของคนจึงมาจากหลายทางมาก บางทีก็มากจนจัดการไม่ได้ จึงเกิดแนวความคิดที่จะจัดการกับข้อมูลข่าวสารโดยการเชื่อมศาสตร์ต่างๆ เข้าหากัน บางครั้งก็นำมารวมกัน บางครั้งเชื่อมข้ามศาสตร์กัน จนพัฒนามาเป็นยุคของ Education Media

---

[1] นักวิชาการอิสระ

[2] สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

[3] มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แผนภาพที่ 4 แสดงแนวโน้มการเข้าสู่ยุค Education Media

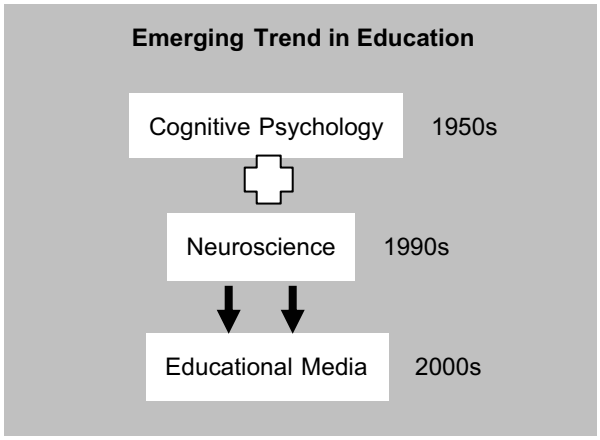

การทำงานของสมอง ในเวลาที่เราเรียนรู้อะไร เรารู้หรือไม่ว่าสมองกำลังทำอะไร และทำอย่างไร สมองแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ สมองส่วนหลัง (lower brain) มีหน้าที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว การหลับการตื่น ฯลฯ สมองส่วนกลาง (central brain) หรือระบบลิมบิก (limbic system) มีหน้าที่เกี่ยวกับปฏิกิริยาโต้ตอบ การเต้นรำ การเคลื่อนไหวต่อเนื่อง ฯลฯ และสมองส่วนบน (upper brain) มีหน้าที่เกี่ยวกับความคิด ความจำ บุคลิกภาพ ฯลฯ

สมองส่วนบนหรือเซเรบรัม (cerebrum) มีความสำคัญยิ่งต่อความสามารถขั้นสูงของมนุษย์ เช่น การคิด การใช้ภาษา การแก้ปัญหา การมีเหตุผล สมองส่วนบนนี้มี 2 ซีก คือ ซีกซ้ายและซีกขวา

เซเรบรัมแต่ละซีกมี 4 กลีบ (lobes) คือ กลีบหน้า (frontal lobe) อยู่หลังหน้าผาก กลีบบน (parietal lobe) อยู่ใต้ส่วนบนกะโหลกศีรษะด้านหลัง กลีบหลัง (occipital lobe) อยู่ที่ส่วนฐานของกะโหลกศีรษะหรือท้ายทอย และกลีบข้าง (temporal lobe) อยู่บริเวณขมับ

ภาพที่ 1 แสดงหน้าที่ของสมองแต่ละกลีบ

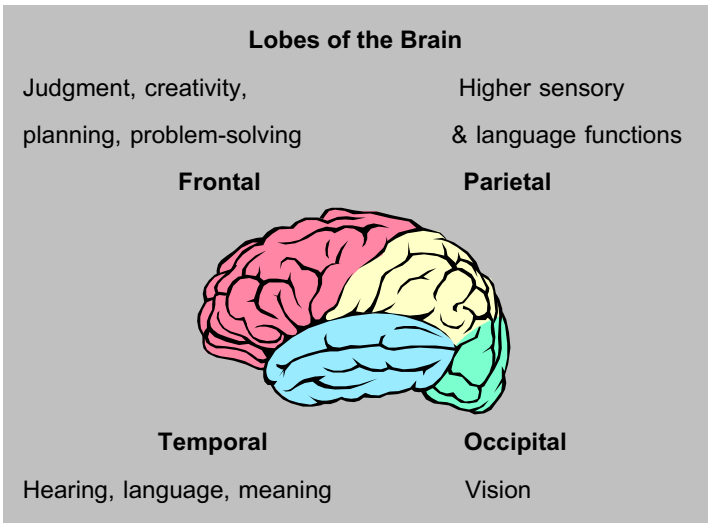

สมองซีกซ้ายและขวา สมองซีกซ้ายเกี่ยวข้องกับความสามารถในการเข้าใจภาษาและการพูด และควบคุมการทำงานของร่างกายซีกขวา สมองซีกนี้จะคิดตามลำดับ คิดละเอียด วิเคราะห์ จำแนกเป็นส่วนๆ เช่น ท่องหนังสือเก่ง ฟังหรือจดคำบรรยาย (lecture) เก่ง ส่วนสมองซีกขวาเกี่ยวข้องกับความสามารถเชิงมิติสัมพันธ์ จินตนาการ ความสามารถทางดนตรี การเข้าใจเสียงอื่นที่ไม่ใช่เสียงพูด ควบคุมการทำงานของร่างกายซีกซ้าย สมองซีกนี้จะมองสิ่งต่างๆ อย่างสัมพันธ์กัน (relation) เป็นภาพรวม องค์รวม เช่น คิดออกมาเป็นภาพ หรือเป็นแผนภาพ (chart)

นักวิทยาศาสตร์พบว่า สมองไม่ได้แบ่งการทำงานเป็นซีกซ้ายและขวาตามที่เรามักจะเข้าใจกัน แม้ว่าสมองแต่ละซีกจะมีความถนัดของตัวเอง แต่ว่าสมองทำงานแบบเชื่อมกันหมด (all parts of the brain are interlinked) และส่วน (parts) ที่สมองซีกซ้ายและซีกขวามีการทำงานทับซ้อนกัน (overlap) จะช่วยทำให้การเชื่อมโยงความคิดของสมองเราดีขึ้น (the whole brain approach to learning)

ภาพที่ 2 แสดงหน้าที่ของสมองซีกซ้ายและขวา

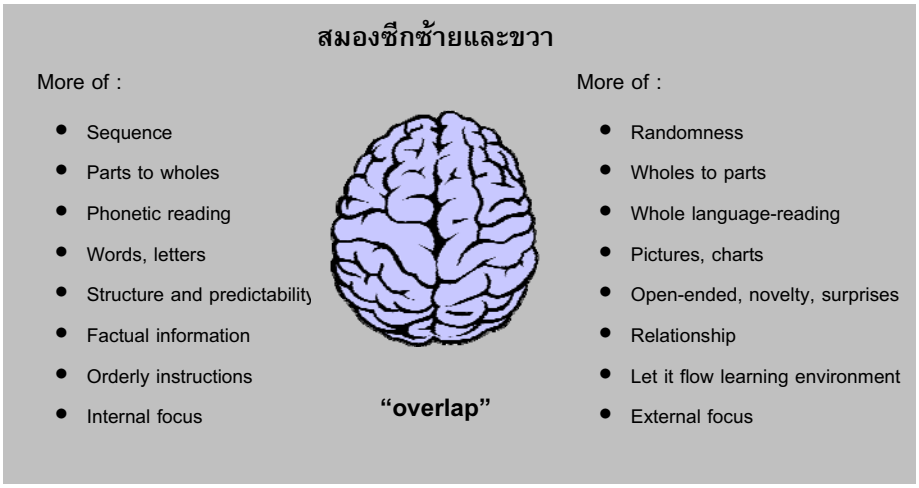

เซลล์ประสาท (neurons) ลักษณะของเซลล์ประสาททั่วไป ประกอบด้วยตัวเซลล์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของนิวเคลียส และมีองค์ประกอบของเซลล์ต่างๆ เช่นเดียวกับเซลล์อื่นๆ แต่เซลล์ประสาทส่วนใหญ่จะมีแขนงยื่นออกจากตัวเซลล์ คือ แอกซอน (axon) กับเดนไดรต์ (dendrites) ซึ่งมีลักษณะและการทำงานต่างกันคือ แอกซอนจะยาวยื่นออกจากเซลล์เพียงเส้นเดียว แอกซอนทำหน้าที่นำสัญญาณประสาทจากตัวเซลล์เดินทางไปยังเซลล์เป้าหมาย ส่วนเดนไดรต์ เป็นแขนงสั้นๆ แตกแขนงยื่นออกจากตัวเซลล์ เป็นการเพิ่มพื้นที่ผิวเซลล์ประสาทเพื่อทำหน้าที่รับสัญญาณจากเซลล์อื่นๆเพื่อทำหน้าที่รับสัญญาณจากเซลล์อื่นๆ ผ่านทางซินแนปส์ (synapse) และนำสัญญาณเข้าสู่ตัวเซลล์ผ่านไปยังแอกซอน

ภาพที่ 3 แสดงลักษณะของเซลล์ประสาท (neurons)

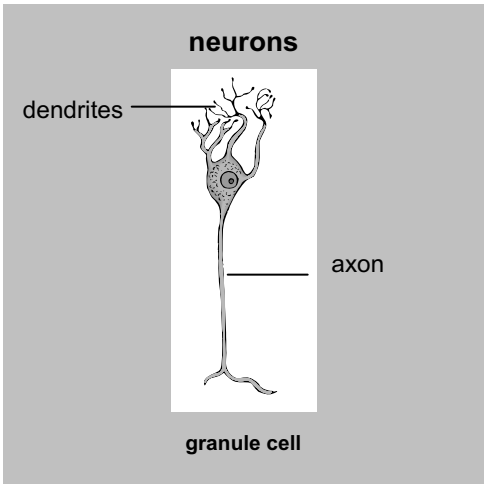

ตามทฤษฎีวิวัฒนาการถ้าอวัยวะส่วนใดไม่ได้ใช้ อวัยวะส่วนนั้นจะค่อยๆ หายไป เราคงสงสัยว่า ทำไมในสมองเราจึงมีเซลล์ประสาทถึงแสนล้านเซลล์ และเมื่อคนเราตายตอนอายุ 70 – 80 ปี ก็พบว่าเซลล์ประสาทในสมองเราเพิ่งใช้ไปประมาณครึ่งเดียว ถ้าเช่นนั้นเรามีเซลล์ประสาทมากถึงแสนล้านเซลล์นั้นไปเพื่ออะไร

เมื่อเราหัดขี่จักรยาน วงจรของสมองจะเห็นภาพของการใช้ขา การรู้เรื่องของจังหวะ เพราะฉะนั้น การหัดขี่จักรยานต้องใช้อวัยวะหลายส่วน ทั้งตา มือขา และการใช้จังหวะ ซึ่งจังหวะนี้เป็นความรู้เกี่ยวกับมิติและระยะที่สัมพันธ์กัน โดยสมองจะสร้างวงจรขึ้นมา การที่เราขี่จักรยานได้แสดงว่าเซลล์ประสาทเชื่อมกันแล้ว คือเกิดรอยเชื่อมต่อหรือซินแนปส์ แต่การที่เรายังขี่จักรยานไม่ได้ แสดงว่าซินแนปส์ยังเชื่อมกันได้ไม่สมบูรณ์ ไม่ได้หมายความว่าเราโง่ เพราะไม่มีคำว่า“โง่”อยู่ในสารระบบของความเข้าใจของการศึกษา การที่เราเห็นเด็กขี่จักรยานแล้วล้ม การล้มไม่เรียกว่าความล้มเหลว เราเรียกว่าเป็นความพยายามสร้างซินแนปส์ และกระบวนการของซินแนปส์นั้นยังไม่สมบูรณ์

ดังนั้น การที่คนเราจะคิดหรือทำอะไรออกมาได้นั้น นั่นคือการจับกันระหว่างเซลล์ประสาทเป็นชุดๆ เพราะว่าเซลล์แต่ละเซลล์จะเก็บข้อมูลคนละเรื่อง จึงต้องนำข้อมูลแต่ละชุดมาต่อกัน ถ่ายข้อมูลถึงกัน เกิดเป็นพลังในการคิด และทำให้เราสามารถพูดได้เป็นเรื่องเป็นราว

เราพบว่าพลังสมองของอัจฉริยะบุคคลทั้งหลาย จะมีเซลล์ประสาทที่เชื่อมโยงมากกว่าคนปกติ การเชื่อมโยงของเซลล์ประสาทเป็นข่ายใยนี้เกิดจากกระตุ้น เงื่อนไขที่ทำให้ใยประสาทงอกและจับกันได้จะเกี่ยวข้องกับภาวะทางเคมี เช่น ในภาวะที่เราเครียด สารเคมีที่ปล่อยออกมาจะทำให้การจับตัวกันของเดนไดรต์ไม่ดี หรือจับไม่ถึง แต่ในภาวะที่เราร่าเริงสนุกสนาน การจับตัวจะดีกว่า ถ้าสังเกตเวลาสอบทุกคนจะอยู่ในภาวะเครียด ในช่วงนี้การจับตัวจะไม่ดี เรามักจะคิดไม่ออก จำไม่ได้ เวลาเครียดมากๆ ความจำจะไม่ดี มักจะลืมได้ง่าย

การเชื่อมโยงทางกายภาพของเซลสมอง การเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นตอนนำข้อมูลบรรจุเข้าเซลล์ประสาท แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อเกิด “การเชื่อมต่อ" (connection) ระหว่างเซลล์ประสาท (learning occurs through connections among neurons, with the formation of networks) ดังนั้นเวลาที่เราพูดว่า “การคิดเชื่อมโยง" ในทางกายภาพ สมองของเราจะมีการเชื่อมโยงจริงๆ เซลล์ประสาทจะวิ่งเข้าไปจับกันแล้วข้อมูลถึงจะไหลไปเชื่อมกัน เราพบว่า คนที่มีอายุประมาณ 11-12 ปี เซลล์ประสาทในสมองจะสร้าง“การเชื่อมต่อ”เต็มไปหมด แต่พอ 5 ปีให้หลังสิ่งที่เราเคยเรียนเคยจำได้ เราก็จะลืม เนื่องจากเราไม่เข้าใจ ไม่ได้ใช้ หรือเพราะไม่เกี่ยวกับชีวิตเรา และเราไม่สามารถจะสร้างความหมายของมันกับชีวิตเราได้ มันจึงถูกตัดทิ้งไป กลายเป็นของไม่จำเป็นในชีวิต คนจำนวนมากที่เรียนคณิตศาสตร์ เรียนเลขาคณิต พีชคณิต และมาถึงวันนี้เราจำไม่ได้ เพราะเราไม่ได้ใช้ ใยประสาทนี้จึงถูกตัดทิ้งไป

ส่วนตัวที่มีผลต่อสมอง คือ ต่อมที่หลั่งฮอร์โมนอะดีนารีนในเวลาที่เรากลัว ตัวฮอร์โมนอะดีนารีนที่หลั่งออกมานี้จะไปกระทบกับการเชื่อมโยงการทำงานของเซลล์ประสาท ซึ่งมีผลต่ออารมณ์ ความสนใจ ความตั้งใจ การทำงานของร่างกาย เช่น การขับถ่าย รวมถึงเรื่องสัญชาตญาณ ความอยู่รอด เพราะฉะนั้นเวลาที่ใครมาทำให้โกรธ ฮอร์โมนอะดีนารีนจะหลั่งออกมาแล้วไปขัดขวางการทำงานของเซลล์ประสาท ในช่วงนี้การกระทำของเราจึงไม่ใช่ด้วยเหตุผลแต่เป็นด้วยอารมณ์ สัญชาตญาณ ดังที่กล่าวไปแล้วว่าสมองทั้งหมดนี้ ทั้งส่วนบน ล่าง ซ้าย ขวา จะทำงานแบบเชื่อมโยงกันทั้งหมด ซึ่งในลักษณะแบบนี้สมองจะทำงานได้ดีที่สุด

ถ้าเราเข้าใจการทำงานของสมอง เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการทำงานกับชุมชนได้ เพราะเมื่อเราสามารถจับความสนใจ จับอารมณ์ของชาวบ้านได้ เราจะรู้ว่าจะจัดกระบวนการอย่างไรให้เขารับรู้และเข้าใจได้ง่าย เช่น การเริ่มกิจกรรมจากความสนใจของเขาหรือด้วยความสนุกสนาน จากนั้นเราจะต่อเชื่อมไปยังเรื่องอื่นๆ ได้ง่าย ในทางตรงกันข้าม ถ้าภายใต้ภาวะคุกคามภาวะเครียด ประสิทธิภาพการทำงานของสมองในด้านการคิด วิจารณญาณ เหตุผล ก็จะลดลง แต่เราจะไปใช้ในส่วนของสัญชาตญาณมากกว่า

วิธีการที่สมองบันทึกความจำ การบันทึกความจำของสมองแบ่งเป็น ความทรงจำระยะสั้น (short-term memory) คือ ข้อมูลข่าวสารที่ไหลเข้าสู่สมอง หรือได้รับความสนใจจากสมอง จะถูกบรรจุเป็น short-term memory ความทรงจำแบบนี้อยู่กับมนุษย์ระยะหนึ่ง ช่วงสั้น ๆ เช่น ชั่วโมงหรือสัปดาห์ แล้วจะค่อยๆ ถูกลืมไป เมื่อสมองไม่ได้สนใจในเรื่องนั้นอีก แต่ถ้า short-term memory ได้รับการ“ย่อย”หรือถูกสังเคราะห์อย่างจริงจังแล้ว ความทรงจำสั้นๆนี้ จึงจะเปลี่ยนเป็นความทรงจำถาวรหรือความทรงจำระยะยาว (long-term memory) ความทรงจำชนิดนี้จะถูกเก็บไว้ในสมองยาวนาน ในชั่วชีวิตของคนเราก็ยังสามารถเก็บข้อมูลชนิดนี้เพิ่มเติมเข้าไปในสมองได้อีกเรื่อยๆ ซึ่งเจ้าของสมองเองก็บอกไม่ได้ว่าสมองเก็บเรื่องราวมหาศาลไว้ได้อย่างไร แต่วันหนึ่งก็สามารถคิดขึ้นมาได้ นำมาใช้ได้

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมองทางกายภาพที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี สมองจะมีพัฒนาการตามช่วงอายุ ตั้งแต่เด็กไปจนโต เราพบว่าหากมีการกระตุ้นที่เหมาะสม เราสามารถเปลี่ยนโครงสร้างของสมองได้ คือสามารถเพิ่มจำนวนเซลล์ประสาท เพิ่ม“การเชื่อมต่อ”ให้มากขึ้นได้ ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมอง เช่น

- ยีนส์ (genes)
- อาหาร (nutrition)
- การได้รับความรักความเอาใจใส่ (love)
- การออกกำลังกาย (exercise) เป็นการกระตุ้นให้ร่างกายเกิดการเคลื่อนไหว ซึ่งจะช่วยเพิ่มอัตราการเต้นของหัวใจ (heart rate) ระบบไหลเวียนของเลือด (blood circulation) ทำให้อ๊อกซิเจนไปเลี้ยงสมองมากขึ้น ช่วยกระตุ้นให้เกิดการแตกแขนงและเชื่อมโยงของเซลล์ประสาท
- ดนตรีและศิลปะ (music and arts) เช่น ให้เด็กเล่นเครื่องดนตรี ใช้ดนตรีเป็นสื่อช่วยให้จำข้อมูลง่ายขึ้น ให้เด็กเล่นละครเพลง แต่งเนื้อร้องใหม่ใส่ในเพลง(ทำนอง)เก่า และใช้ดนตรีควบคู่กับการเคลื่อนไหว/ออกกำลัง
- ความท้าทายและผลกระทบ (challenge & feedback) เช่น เราได้ลองทำอะไรบางอย่างที่ไม่เคยทำมาก่อน เมื่อเราได้ลองผิดลองถูกด้วยตัวเอง เราจะเกิดการเรียนรู้และจดจำได้อย่างแม่นยำ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมองทางกายภาพที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่ดี ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมอง เช่น การกระทำทางร่างกาย (physical threats) เช่น การถูกคุกคาม ได้รับการปฏิบัติที่รุนแรง สภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย (unsafe home environment) ความยากทางวิชาการ (academic difficulties) และการถูกล้อเลียนและการประจาน (inappropriate discipline and embarrassments)

อาหารสมอง มีดังนี้

- เครื่องดื่ม (beverages) ได้แก่ น้ำเปล่า สมองต้องการน้ำเปล่าทุก 15 นาที
- โปรตีนที่ดีที่สุด (best proteins) ได้แก่ ปลา ไข่ โยเกิร์ต ถั่วเหลือง
- ผัก (fresh vegetables) ได้แก่ ผักใบเขียว ถั่ว แครอท มะเขือเทศ
- คาร์โบไฮเดรต (carbohydrates) ไดแก่ ข้าวกล้อง ถั่ว ลูกเดือย
- ผลไม้ (fresh fruits) ได้แก่ กล้วย ส้ม สตอรเบอรรี่ บลูเบอร์รี่

การนำการพัฒนาการทางสมองไปสู่การเรียนการสอน (Brainsmart Teaching)

- **ภาวะทางอารมณ์ (state)** การเป็นคนมองโลกในแง่ดี มีทัศนคติในเชิงบวก เราจะเรียนรู้ได้ง่าย และภาวะอารมณ์เราควรจะอิ่มพอสมควร ถ้าเราหิว เราจะอารมณ์ไม่ดี โมโห ซึ่งตรงนี้จะทำให้การใช้เหตุผลเราลดลง

- **การให้ความหมาย (meaning)** เป็นการเรียนรู้ความหมายจากสิ่งที่ใกล้ตัว ใช้การเปรียบเทียบ หรือใช้แผนที่ความคิด (mind-map) จะช่วยทำให้เราเรียนรู้และเข้าใจได้เร็วขึ้น เช่น ในต่างประเทศ เมื่อเรียนเรื่องเศษส่วน เขาจะเรียนผ่านพิซซ่า โดนนำมาตัดแบ่งเป็นส่วนตามเศษส่วนที่กำลังเรียน เด็กจะเข้าใจได้ภายใน 5 นาที ไม่ใช่ 2 วันหรือ 2 อาทิตย์เหมือนในบ้านเรา

เพราะฉะนั้น ถ้าต้องการให้เด็กเกิดความเข้าใจได้ ต้องทำให้สมองเขาเรียนรู้หรือรู้จักสิ่งนั้นอย่างแท้จริง สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การขยายประสบการณ์ของเขาให้กว้าง เพราะว่าถ้าฐานประสบการณ์กว้าง เวลาเรายกตัวอย่างอะไรขึ้นมาเขาก็จะเข้าใจ

- **การจดจ่อ (attention)** สมองคนเรารับข้อมูลได้ครั้งละไม่เกิน 10 อย่าง สมมติว่าเราพูดถึงสิ่งของ 15 อย่าง เช่น เครื่องบิน หนังสือ นาฬิกา แฟ้ม แก้วน้ำ ลำโพง ฯลฯ คนส่วนใหญ่จะจำได้ประมาณ 5 – 9 อย่าง ซึ่งเป็นความจำปกติของมนุษย์ และจะจำได้ดีประมาณ 8 นาที อีกอย่างหนึ่งเซลล์ประสาทยังน่าสนใจในแง่ที่ว่า เช่น ถ้าครูเดินเข้ามาด้วยอารมณ์ร่าเริง เด็กก็จะรู้สึกมีอารมณ์อยากเรียนไปด้วย แต่ถ้าครูเข้ามาด้วยท่าทางเศร้าสร้อย เด็กก็จะเป็นอย่างนั้นตามไปด้วย ดังนั้น เวลาเราต้องควบคุมเวที เราจะต้องคุมตัวเองก่อนที่จะไปควบคุมกลุ่ม

- **การจำได้ (retention)** สมองมีระดับความจำ เราจะจำสิ่งที่เรียนรู้ไปหลังจาก 24 ชั่วโมง ได้ดังนี้คือ การฟังคำบรรยาย (lecture) อย่างเดียวโดยไม่มีการซักถาม เราจะจำได้ 5 เปอร์เซ็นต์ การอ่าน (reading) เรื่องราวซึ่งให้แง่คิดความเห็น จะจำได้ 10 เปอร์เซ็นต์ การฟังด้วยหูและเห็นด้วยภาพ จะจำได้ 20 เปอร์เซ็นต์ การแสดง (demonstration) จะจำได้ 30 เปอร์เซ็นต์ การอภิปรายถกเถียง จะจำได้ 50 เปอร์เซ็นต์ การลงมือปฏิบัติ จะจำได้ 75 เปอร์เซ็นต์ และการนำสิ่งที่ได้ปฏิบัติมาสอน จะจำได้ 90 เปอร์เซ็นต์

เพราะฉะนั้น การที่เราจะรักษาความจำเรื่องนั้นๆ เอาไว้ได้ ขึ้นอยู่กับว่าเราใส่เนื้อหาอะไรเข้าไป เราใช้วิธีการประเภทไหนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และเราใช้วิธีการเดียวหรือเปล่า เช่น ฟังอย่างเดียว หรือใช้วิธีการอื่นร่วมด้วย

กราฟที่ 1 แสดงระดับเปอร์เซ็นต์ความจำได้ (retention) ของสมองหลัง 24 ชั่วโมง

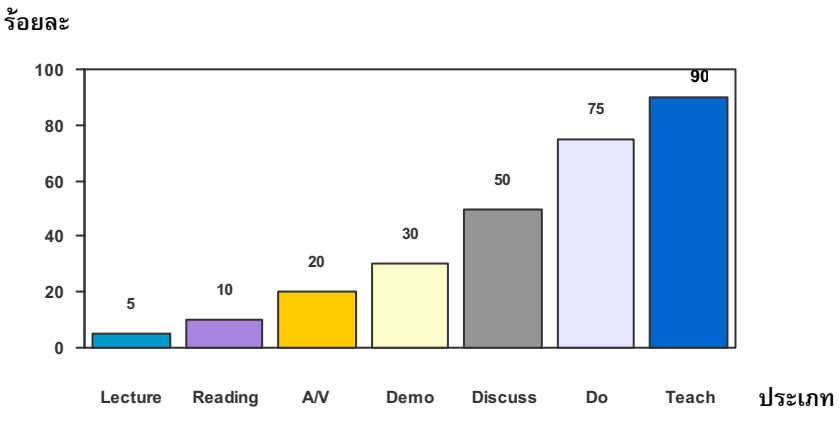

ลักษณะความจำอาจแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

แบบเป็นนัย (implicit) เป็นการจำอย่างมีความหมาย เช่น ภาษา คำ ตัวอักษร (semantic) เราจะจำได้เยอะมาก หรือการจำเป็นตอนๆ แบบบทในละคร (episodic) เช่น ตอนรับปริญญา

แบบชัดเจน (explicit) เป็นการจำโดยไม่รู้ตัว เป็นไปตามธรรมชาติ (procedural) เช่น การเดิน การขี่จักรยาน การจำโดยปฏิกิริยาสะท้อนกลับ (reflexive) เช่น มือเราเผลอถูกกาน้ำร้อนแล้วเราชักมือออกโดยอัตโนมัติ การจำเพราะเคยมีประสบการณ์ เคยได้รับความรู้สึกแบบนั้นมา (sensory conditioning) เช่น หนูเคยถูกช็อตด้วยไฟฟ้า ก็จะจำเสียงจำขั้นตอนนั้นได้ พอหนูได้ยินเสียงนั้นอีกครั้งก็จะสะดุ้งทันที ทั้งที่ไม่ยังไม่ได้ถูกช็อตด้วยไฟฟ้า และการจำได้เพราะเรื่องนั้นตรึงตราตรึงใจหรือดึงอารมณ์ของเรา (emotional) เช่น การดูภาพที่สลดหดหู่อย่างมาก เราจะจำอารมณ์ตอนนั้นได้ดี

วิธีกระตุ้นความจำให้ความจำอยู่ได้นานๆ ทำได้หลายวิธี เช่น การใส่ข้อมูลโดยผ่านช่องทางรับสารหลายทาง (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส จินตนาการ) การย้ำข้อมูลเดิมซ้ำๆ บ่อยๆ ในช่วง 10 นาทีแรก และค่อยๆ ห่างไป และการให้ทดลองลงมือทำก่อนแล้วค่อยนำมาสอนคนอื่น

อย่างไรก็ตาม ในการกระตุ้นความจำ ต้องคำนึงอยู่เสมอว่าเด็กมีสมองที่มีรูปแบบ (style) การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ซึ่งโดยทั่วไป รูปแบบการเรียนรู้ (learning styles) มี 3 แบบคือ แบบแรก เกี่ยวกับการมองเห็น (visual) จะมีลักษณะพูดเร็ว วาดภาพในอากาศ มองขึ้นเพดาน สนทนาด้วยภาพ แบบที่สอง เกี่ยวกับการได้ยิน (auditory) จะมีลักษณะพูดช้า ชอบฟังนิ่งๆ ไม่ค่อยออกท่าทาง มองไปข้างๆ แบบที่สาม เกี่ยวกับการปฏิบัติ (kinesthetic) จะมีลักษณะพูดเร็วปานกลาง ชอบลองทำ มองลงล่าง

- การนำไปใช้ (transfer) เป็นการนำไปสู่รูปธรรมแบบบูรณาการ ซึ่งในการที่จะนำความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตจริงได้ สิ่งที่สำคัญคือ เราต้องจับหลัก (concept) ให้ได้และใช้ให้เป็น คือ หนึ่ง เราต้องรู้จักประเมินสถานการณ์เป็น สอง เลือกวิธีการที่เหมาะกับสถานการณ์ และสาม ลงมือทำได้ตามวิธีการที่เลือกไว้

ในการสอนเด็กอาจจะต้องยกตัวอย่างจากกรณีตัวอย่าง (case) หลายๆ กรณี แล้วให้เด็กถกเถียงกันหาข้อเหมือน ข้อต่าง เพื่อหากฎ/หลักการสำคัญของเรื่องนั้นๆ ให้ได้ แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับเรื่องอื่น

พัฒนาการทางสมองกับการเรียนรู้ การที่บางคนเรียนไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ ไม่ได้หมายความว่าเราโง่ เราล้มเหลว แต่ว่าวงจรความเชื่อมโยงของกระบวนการเรียนรู้ยังไม่สมบูรณ์ อาจจะมีเงื่อนไขส่วนใดที่ยังไม่ครบ จึงยังไม่เกิดผลอย่างนี้ ดังนั้น ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เราจึงต้องพยายามจัดการศึกษาที่หลากหลาย ทั้งหลายรูปแบบและหลายวิธีการ เมื่อวิธีใดไม่ได้ผลก็เปลี่ยนวิธีการใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน

ตัวอย่าง การใช้สื่อเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านวิชาการ เป็นการใช้สื่อช่วยในการเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น เช่น

- การทำสื่อหนังสือเรียนที่กระตุ้นประสาทรับรู้หลายทาง
- การให้เด็กขมวดการเรียนรู้ทั้งเทอมออกมาเป็นการแสดง
- การพาทำกิจกรรมนอกห้องเรียน-สัมผัสชีวิตจริง

อย่างไรก็ตาม การใช้สื่อที่มีผลต่อการรับรู้ของสมองนั้น เพื่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริง ต้องคำนึงถึงปัจจัยหลายประการ เช่น อารมณ์ร่วมของผู้รับ ความสอดคล้องของวัย ความสอดคล้องของบริบทพื้นที่ ฯลฯ

ดังนั้น วิธีการจัดการเรียนรู้ต้องคำนึงถึงการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการพัฒนาสมองให้ถูกต้อง เมื่อเราเข้าใจว่าสมองไม่ได้ทำงานในเชิงเดี่ยว เช่น คิดทีละเรื่อง ดูภาพทีละภาพ แต่สมองทำงานพร้อม ๆ กันทั้งทุกด้านทั้งระบบ ทั้งควบคุมการทำงานทางชีววิทยา ทางกายภาพ ทางสติปัญญา และการทำงานของอารมณ์ไปพร้อม ๆ กัน เมื่อสมองของเราสามารถปฏิสัมพันธ์ และรับรู้หลากหลายรูปแบบ หลายวิธีการ ฉะนั้น การเรียนรู้ของเราจึงต้องเป็นไปอย่างหลากหลายซับซ้อนตามกระบวนการทำงานและพัฒนาการของสมอง (แทนการให้การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับอายุ) และนี่เป็นเหตุผลว่าทำไมเราจึงต้องให้ความสนใจในเรื่องช่วงเวลาที่พร้อมที่สุดสำหรับการเรียนรู้ เพราะถ้าได้รับประสบการณ์เหมาะสมในระหว่างเวลาที่ดีเยี่ยมก็จะสามารถกระตุ้นให้เด็กกระตือรือร้นในการเรียนรู้และสามารถพัฒนาศักยภาพได้ดีเยี่ยมเช่นกันตามที่โครงสร้างของสรีรวิทยาในสมองเอื้ออำนวยให้นั่นเอง

ภาคผนวก 6

ข้อมูลรายงานฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษา
(การเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษา)

รายงานฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยบูรพา

<u>ภาคเหนือ</u>

จังหวัดเชียงใหม่

1. ชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง บ้านห้วยอีค่าง หมู่ 1 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง	1	เล่ม
2. ชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง บ้านทุ่งหลวง หมู่ 2 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง	1	เล่ม
3. ชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง บ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง	1	เล่ม
4. ชุมชนลุ่มน้ำแม่วาง บ้านโป่งน้อย หมู่ 4 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง	1	เล่ม
5. ชุมชนบ้านใหม่ปางเติม ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่วาง	1	เล่ม
6. ชุมชนแม่ทา ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน	1	เล่ม

จังหวัดพะเยา

1. ชุมชนลุ่มน้ำแม่ต๋ำ อำเภอเมือง	2	เล่ม

<u>ภาคอีสาน</u>

จังหวัดชัยภูมิ

1. บ้านดิน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ	1	เล่ม
2. VCD	1	เรื่อง

<u>ภาคกลาง</u>

จังหวัดสุพรรณบุรี

1. ตำบลหนองหญ้าไซ อำเภอหนองหญ้าไซ	1	เล่ม
2. ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า	1	เล่ม
3. ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์	1	เล่ม

จังหวัดอ่างทอง

1. หมู่ 2, หมู่ 8 ตำบลไชยภูมิ อำเภอไชโย	2	เล่ม
2. ตำบลบางระกำ อำเภอไชโย	1	เล่ม

จังหวัดสิงห์บุรี

1. ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน	4	เล่ม
2. ตำบลหัวไผ่ อำเภอเมือง	2	เล่ม

จังหวัดอุทัยธานี

1. ตำบลตลุกดู่ อำเภอทัพทัน	3	เล่ม

รวม รายงานการศึกษาและปฏิบัติงานชุมชน	**24**	**เล่ม**
VCD	**1**	**เรื่อง**

ภาคผนวก 7

สรุปรายงานผล
การนำผลงานวิจัย/ชุดความรู้/ชุดเครื่องมือ
ไปใช้ประโยชน์ (Research Exploitation)

สรุปการรายงานผล
การนำผลงานวิจัย/ชุดความรู้ ชุดเครื่องมือไปใช้ประโยชน์
(Research Exploitation)

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการนำผลการศึกษาวิจัยไปใช้ทั้งในระดับชุมชน ภาคีการพัฒนา สถาบันการศึกษา และในระดับนโยบาย โดยการดำเนินงานที่ผ่านมาโครงการ สรส. ได้ส่งเสริมให้มีการจัดทำชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ของนักวิชาการและผู้ที่ทำงานในด้านชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ ในรูปแบบของ “หนังสือ” จำนวน 18 เรื่อง ได้แก่

1. ชุดความรู้จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่

1. “กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา”
   โดย รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ **(พิมพ์ครั้งที่ 3)**
2. “การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ :
   แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน” โดย ผศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์
3. “เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ” โดย พระมหาสุทิตย์ อาภากโร
4. “ทุนทางสังคม” โดย รศ.ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์
5. “กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย”
   โดย ผศ.ดร.สุพัตรา ชาติบัญชาชัย
6. “มณฑลแห่งพลัง” โดย วิศิษฐ์ วังวิญญู
7. การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณ์ : บทเรียนงานวิจัยภาคสนาม
   โดย รศ.ดร.อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์

2. ชุดเครื่องมือ จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่

1. “การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน” โดย สหัทยา วิเศษ และ นิคม บุญเสริม
2. “การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม” **(พิมพ์ครั้งที่ 2)** โดย อรุณี เวียงแสง
3. “System Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ” โดย ปิยนาถ ประยูร **(หนังสือขายดี)**
4. “แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) การสร้างการเรียนรู้และการสะท้อนกลับในแผนงานพัฒนา”
   เขียน โดย ซาราล เอล เฟรด คาร์เดน เทอรี่ สมุไทโล
   แปล โดย พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล,
   อรทัย อาจอ่ำ บรรณาธิการแปล **(พิมพ์ครั้งที่ 2)**
5. “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวังน้ำเขียว”
   โดย นลินี กังศิริกุล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
6. “ของเล่น ความหมายที่มากกว่า : กระบวนการและเทคนิคการพลิกฟื้นศิลปะชุมชน”
   โดย รุ่งนภา สุขมล กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จังหวัดเชียงราย

7. “องค์กรการเงินชุมชน : วินัยและการจัดการ” โดย พูนทรัพย์ ตุลาพันธ์
8. “เขียนดีมีสุข :เทคนิคการเขียนโครงการเพื่อสุขภาวะของชุมชน” กาญจนา แก้วเทพ

3. ชุดนวัตกรรมการเรียนรู้ 3 เรื่อง ได้แก่

1. “นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา” โดย พระมหาสุทิตย์ อาภากโร
2. “กลยุทธ์การสร้างตัวชี้วัดเพื่อชุมชนเป็นสุขอย่างยั่งยืน” โดย ณัชฎา อินทรสุวรรณ
3. “กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน” โดย สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร

โดยการนำผลงานวิจัย/ชุดความรู้ ชุดเครื่องมือไปใช้ประโยชน์ มีดังนี้

1. ชุดความรู้ จำนวน **7** เรื่อง ได้แก่

1.1 “กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา” (พิมพ์ครั้งที่ 3) เป็นหนังสือที่นักพัฒนา นักศึกษา เจ้าหน้าที่โครงการสรส. และผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา ได้นำไปใช้ในการกำหนดแนวทางการทำงานตั้งแต่การศึกษาชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเสริมการเรียนรู้ การเสริมสร้างผู้นำ การสร้างทีมงานและองค์กรเครือข่าย และการติดตามและประเมินผลในชุดโครงการของ สรส. โดยหนังสือดังกล่าวเป็นผลงานของ รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว.ให้ดำเนินการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา

ผู้ใช้ประโยชน์จากหนังสือดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นนักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน นักศึกษาวิชาการพัฒนาชุมชน/สังคม และเจ้าหน้าที่โครงการสรส. โดยการนำไปอ้างอิงทางวิชาการ และการนำแนวคิดไปใช้งานพัฒนา โดยหนังสือเล่มนี้ ได้รับการพิมพ์เป็นครั้งที่สอง ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงการนำไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง

1.2 “การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการและประสบการณ์จากจังหวัดน่าน” เป็นหนังสือที่ผู้สนใจในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี การพัฒนาชุมชนและงานด้านการอนุรักษ์โบราณคดีและวิถีชุมชนให้ความสนใจนำแนวคิดและประสบการณ์ของชุมชนไปใช้ โดยหนังสือดังกล่าว เขียนขึ้นจากประสบการณ์งานวิจัยในพื้นที่จังหวัดน่าน ของ ผศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์ แห่งภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเสนอมุมมองและแนวทางการจัดการโบราณคดีชุมชนด้วยพลังของชุมชน โดยยกกรณีของชุมชนในจังหวัดน่านเป็นตัวอย่าง

ดังนั้น ผู้ใช้ประโยชน์นอกจากนักวิชาการ นักพัฒนาผู้สนใจในงานโบราณคดีแล้ว ยังหมายถึงชาวบ้านชุมชนในจังหวัดน่านที่ได้เรียนรู้ และนำประสบการณ์จากงานศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในระยะยาว

1.3 “เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ” เป็นผลงานที่รวบรวมจากนักคิด นักวิชาการ และนักพัฒนาที่ได้แบ่งปันความรู้ เพื่อให้ภาคีเครือข่ายในโครงการสรส.และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมพัฒนาชุมชน ได้นำไปประยุกต์ใช้การจัดการเครือข่ายของตน โดยมีการนำแนวคิดเรื่องการจัดการตนเองของเครือข่ายไปใช้เพื่อให้เกิดการยอมรับของภาคีที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน โดยผลงานดังกล่าว เป็นการเรียบเรียงของพระมหาสุทิตย์ อาภากโร ที่ได้นำเสนอถึงความเป็นเครือข่ายและการจัดการที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งที่ผ่านมา โครงการประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายภาคประชาชนกับสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้นำแนวคิดและหลักการดังกล่าวไปใช้จนก่อให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมของเครือข่ายสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการใช้ในสถาบันการศึกษาต่างๆ

1.4 "ทุนทางสังคม" เป็นหนังสือที่รวบรวมแนวคิด ความหมาย หลักการ และการจัดการทุนทางสังคม ที่ รศ.ดร. วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ แห่งภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขียนขึ้น โดยมีวัตถุประหลักเพื่ออธิบายและนำแนวคิดการจัดการทุนทางสังคม (Social Capital) มาใช้งานงานพัฒนาทั้งในระดับชุมชนและในระดับนโยบาย ที่ถือว่า การนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ออกมาประยุกต์ใช้นั้นเป็นวาระแห่งการพัฒนา โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้มีการมอบหมาย/สนับสนุนให้ รศ.ดร. วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ ได้เรียบเรียง เพื่อนำไปใช้ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลจากการสอบถามผู้เขียน ได้รับคำตอบว่า มีการผลการศึกษาดังกล่าวไปอ้างอิงและประยุกต์ใช้ในหลายโครงการโดยเฉพาะเป็นแนวคิดให้นักศึกษาระดับปริญญาโทและเอกในหลายมหาวิทยาลัย นำไปใช้เพื่อพัฒนาชุดความรู้และวิทยานิพนธ์ของตน

1.5 "กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย" โดย ผศ.ดร.สุพัตรา ชาติบัญชาชัย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งเป็นหนังสือ ที่นำเสนอเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทย ที่ให้นัย ความหมายการเรียนรู้ในระดับบุคคลและกลุ่มคน จนก่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้จากกระบวนการเรียนรู้นั้น

โดยผู้เขียน ได้นำไปประยุกต์ในโครงการผักปลอดภัยจากสารพิษ จังหวัดขอนแก่น ที่มีชุมชนและบุคคลเข้าร่วมในโครงการอย่างมากมาย ในขณะที่โครงการ สรส. ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ในโครงการย่อย สรส.

1.6 "มณฑลแห่งพลัง" โดย วิศิษฐ์ วังวิญญู เป็นหนังสือที่จัดขึ้น เพื่อพัฒนาระบบคิดของบุคคลในมิติทางด้านการจัดการ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ โดยโครงการ สรส. ภาคกลางได้นำไปใช้เพื่อพัฒนานักจัดการความรู้ภาคกลาง และบุคคลทั่วไป

หนังสือดังกล่าว สรส. จัดพิมพ์ร่วมกับสำนักพิมพ์สวนเงินมีนา โดยมองเห็นว่า การพัฒนาคนในมิติจิตวิญญาณ จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ผลจากการดำเนินการที่ผ่านมา ทำให้สังคมได้เรียนรู้และสอบถามการพัฒนาบุคคลในด้านนี้มากขึ้น ซึ่งทางสำนักพิมพ์สวนเงินมีนา ได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงกว้าง ซึ่งเป็นที่สนใจของคนทั่วไป

1.7 "การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณ์ : บทเรียนงานวิจัยภาคสนาม" เขียน โดย รศ.ดร.อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ แห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ร่วมขบวนการเรียนรู้ในโครงการ สรส. ด้วยเหตุที่หนังสือดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์และสรุปจากงานวิจัยภาคสนาม จึงทำให้ประชาชนและนักการศึกษาในพื้นที่ได้ร่วมกันจัดการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยผลที่เกิดขึ้นคือ การสร้างมิติใหม่ในการศึกษาชุมชนในมิติที่หลากหลาย ทั้งในด้านการศึกษาชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อม การศึกษานอกโรงเรียน และใช้เป็นเอกสารประกอบการสอนในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกด้วย

2. ชุดเครื่องมือ จำนวน 8 เรื่อง ได้แก่

2.1 "การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน" เป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ ที่นักพัฒนา ชาวบ้านและนักวิชาการโครงการต่างๆ ที่ทำงานด้านลุ่มน้ำ นำไปประยุกต์ใช้ในท้องถิ่นของตน จนก่อให้เกิดโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่วาง จ.เชียงใหม่ และลุ่มน้ำแม่ต๋ำ จ.พะเยา หรือลุ่มน้ำอื่นๆ ตามโครงการวิจัยที่ สรส. ให้การสนับสนุน โดยผลงานดังกล่าวเป็นการถ่ายทอดจากประสบการณ์ในการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดพะเยา ซึ่งผู้เขียนทั้งสองท่าน คือ สหัทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม ได้จุดประกายแนวคิดเล็กๆ ที่นำไปสู่การจัดการลุ่มน้ำที่ยิ่งใหญ่ปัจจุบัน ลุ่มน้ำแม่ต๋ำ เป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านการจัดการลุ่มน้ำของ จ.พะเยา และบุคคลทั่วไป

2.2 “การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม” (พิมพ์ครั้งที่ 2) โดย อรุณี เวียงแสง และคณะ เป็นชุดเครื่องมือการทำงานเพื่อการติดตามและประเมินผลในโครงการพัฒนา ซึ่งสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิภาคเหนือ ได้รวบรวมจากประสบการณ์การทำงานของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ 16 โครงการ เพื่อเป็นแนวทางในการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

หนังสือเล่มนี้ ได้รับการยอมรับและนำไปในใช้การกำหนดกรอบการติดตามและประเมินผลในโครงการพัฒนาของ สรส. และบุคคลผู้สนใจทั่วไป ซึ่งการนำมาพิมพ์ในครั้งที่ 2 เป็นการแสดงให้เห็นว่า หนังสือดังกล่าว ได้รับการยอมรับและการนำไปใช้อย่างแท้จริง

2.3 “System Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ” โดย ปิยนาถ ประยูร เป็นหนังสือที่เสริมสร้างวิธีคิดกระบวนระบบ ให้บุคคลได้รับรู้และประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตและการทำงานของตน โดยวิธีคิดกระบวนระบบจะช่วยให้ผู้คนได้เข้าใจและมีวิธีการการจัดการกับระบบคิดของตนเอง โดยเฉพาะการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างเข้าด้วยกัน

หนังสือเล่มนี้ เป็นหนังสือประกอบการสัมมนาทางวิชาการและการฝึกอบรมด้านวิธีคิดกระบวนระบบของชุดโครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะและท้องถิ่นน่าอยู่ ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. และสกว. โดยมีการนำไปฝึกอบรมให้กับวิทยากรชุมชน และผู้ที่สนใจทั่วประเทศ

2.4 “แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping) การสร้างการเรียนรู้และการสะท้อนกลับในแผนงานพัฒนา” (พิมพ์ครั้งที่ 2) เป็นผลงานที่เขียน โดย ซาราล เอล เฟรด คาร์เดน และเทอรี่ สมุไทโล แห่งสถาบันวิจัยระหว่างประเทศ แคนาดา ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) ได้ซื้อลิขสิทธิ์เพื่อมาประยุกต์ใช้ในโครงการชีวิตสาธารณะและท้องถิ่นน่าอยู่ โดยเฉพาะการนำมาใช้ในการติดตามและประเมินผลเพื่อให้เกิดผล คือ การบรรลุเป้าหมาย/ผลลัพธ์ที่ชัดเจน สสส. ได้มอบหมายให้ พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล เป็นผู้แปลและให้ รศ.ดร. อรทัย อาจอ่ำ เป็นบรรณาธิการแปล

แผนที่สู่ผลลัพธ์ ได้ทำหน้าที่อย่างชัดเจนในการติดตามโครงการชีวิตสาธารณะและโครงการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาที่จำเป็นต้องมีการติดตามงานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ผลงานดังกล่าวจึงนับว่าเป็นผลงานที่ทั้ง สสส. สรส. และสถาบันวิจัยระหว่างประเทศ ร่วมกันสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการบรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริง จนมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ในเวลาอันรวดเร็ว

2.5 “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวังน้ำเขียว” เมื่อ 2-3 ปีก่อน คนในตำบลไทยสามัคคีและวังน้ำเขียว จำนวน 23 หมู่บ้าน อ.วังน้ำเขียว จ.นครราชสีมา ไม่มีใครรู้จักคำว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ต่อเมื่อ สถาบันราชภัฏนครราชสีมาได้นำแนวคิดและประยุกต์การวิจัยดังกล่าวมาใช้ สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ความเข้าใจและการค้นหาตัวตนของชุมชนในอำเภอวังน้ำเขียว กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นและสานต่อมาถึงทุกวันนี้ ก็เพราะ การเรียนรู้ที่มาจากการมีส่วนร่วมร่วมในกระบวนการวิจัย และการนำผลไปใช้ตั้งแต่เริ่มปฏิบัติการของโครงการวิจัยนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการนำผลวิจัยไปใช้ นลินี กังศิริกุล ถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และการวิจัยเชิงปฏิบัติได้อย่างเข้าใจและมองเห็นภาพการทำงานที่ทุกฝ่ายเป็นเจ้าของและสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ของการพัฒนาชุมชนในมิติที่ไม่อาจะลืมเลือน โครงการศึกษาเขตเศรษฐกิจจำเพราะวังน้ำเขียวเพื่อผลิตผลผลิตการเกษตรกึ่งเมืองหนาว คือ ตัวอย่างของการนำผลการวิจัยไปใช้ และคนในวังน้ำเขียว ก็คือ ผู้ใช้ที่ใช้ทั้งชีวิตในการเรียนรู้และการดำรงอยู่ของตัวตนในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคม

ปัจจุบันหนังสือเล่มนี้ ทางศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และโครงการ สรส. นำไปประยุกต์ในการฝึกอบรมและให้ความรู้ด้านการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง

2.6 “ของเล่น ความหมายที่มากกว่า : กระบวนการและเทคนิคการพลิกฟื้นศิลปะชุมชน” โดย รุ่งนภา สุขมล กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จังหวัดเชียงราย เป็นหนังสือที่ให้ความรู้และเทคนิคในการพลิกฟื้นศิลปะชุมชน

โดยการนำของเล่นพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จังหวัดเชียงราย ได้มีการนำไปอบรมให้กับองค์กรชุมชนต่างๆ ในการพลิกฟื้นหัตถกรรมพื้นบ้าน และให้นักจัดการความรู้ภาคกลาง ได้เรียนรู้วิธีการที่ทำให้ชุมชนหันมาสนใจในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง

2.7 "องค์กรการเงิน : วินัยและการจัดการ" โดย พูนทรัพย์ ตุลาพันธ์ เป็นหนังสือที่นำเสนอเกี่ยวกับการบริหารจัดการและความมีวินัยในการจัดการเองค์กรการงินในระดับชุมชน ที่มีความจำเป็นมากขึ้นในยุคปัจจุบัน ซึ่งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)ให้ความร่วมมือในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ในการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรการเงินในระดับชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึงว่า การจัดการเงินโดยชุมชนนั้นมีมิติที่หลากหลายซึ่งทำให้ชุมชนที่ธกส.ให้การสนับสนุนด้านการเงินนั้นต้องหันกลับมามองปัญหาและการจัดการรเงินของตนเอง

2.8 "เขียนดีมีสุข : เทคนิคการเขียนโครงการเพื่อสุขภาวะของชุมชน" โดย กาญจนา แก้วเทพ เป็นหนังสือที่รวบรวมทักษะ และเทคนิคการเขียนโครงการของโครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข (สพส.) ที่ชี้ให้เห็นว่า การเขียนโครงการนั้นจำเป็นต้องมีหลักคิด และกรอบการเขียนที่เหมาะสม ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ได้ในการเขียนโครงการพัฒนาทุกโครงการ

3. ชุดนวัตกรรมการเรียนรู้ จำนวน **3** เรื่อง ได้แก่

3.1 "นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา" โดย พระมหาสุทิตย์ อาภากโร เป็นหนังสือที่รวบรวมและค้นคว้าหานัยและความหมายนวัตกรรมการเรียนรู้ จากเวทีการสัมมนานวัตกรรมการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ในระดับชุมชน ซึ่งมีหลายหน่วยงานให้ความสนใจเพื่อนำไปปักธง ในการพัฒนาโครงการวิจัยและกิจกรรมการพัฒนาในระดับชุมชนและภาคีเครือข่าย ที่จะต้องดำเนินการพัฒนาในด้านคน ชุดความรู้และกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

3.2 "กลยุทธ์การสร้างตัวชี้วัดเพื่อชุมชนเป็นสุขอย่างยั่งยืน" เรียบเรียงโดย ณัชฎา อินทรสุวรรณ เป็นหนังสือที่ได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย และโครงการ สรส. ว่า มีการประมวลความรู้ด้านตัวชี้วัดที่มีความสมบูรณ์เล่มหนึ่ง ซึ่งแยกให้เห็นว่า ตัวชี้วัดที่ชุมชน สถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่กำหนดขึ้นนั้น มีทั้งตัวชี้วัดรวมและรายย่อย การจะกำหนดให้มีเกณฑ์ชี้วัดด้วยมาตรฐานเดียวกันนั้น ทำได้ไม่ง่ายนั้น เพราะมีความแตกต่างในด้านบริบทต่างๆ แต่อย่างไรก็ตาม กระบวนการกำหนดตัวชี้วัด จะเป็นเครื่องนำทางให้ผู้ปฏิบัติงานมองเห็นเป้าหมายความสำเร็จ ว่า สามารถดำเนินการบรรลุเป้าหมายที่วางไว้และเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือองค์กรนั้นกำหนดขึ้นมา ซึ่งโครงการ สรส. ได้กำหนดเกณฑ์เบื้องต้นในการพัฒนาตัวชี้วัดในระดับโครงการและชุมชนแล้ว

3.3 "กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน" โดย สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร เป็นหนังสือสรุปแนวคิด ความหมาย และกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเรียนรู้ที่จำเป็นต้องสร้างใหม่ตลอดเวลา โดยได้รับข้อคิดจากนักวิชาการ ผู้ร่วมอภิปรายในงานสัมมนานวัตกรรมการเรียนรู้ กระบวนทัศน์ใหม่ที่เกิดจากกาปรับวิธีคิดของบุคคลและชุมชนนั้น นำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานความรู้แบบบูรณาการ ที่ให้เกิดมุมมองใหม่ต่อโลกว่า ทุกอย่างมีการเชื่อมโยงและเป็นหนึ่งเดียว การปฏิบัติเช่นนี้ จะทำให้ ผู้ที่ทำงานภาคสังคมได้มองเห็นและประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการพัฒนาของตนเอง

สรุปชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ ที่โครงการ สรส. จัดทำขึ้น มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์ในการดำเนินการตามโครงการ สรส. โดยให้นักวิชาการ นักวิจัยท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป ได้นำไปประยุกต์ในโครงการเสริมสร้างการ

เรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุขในภาคต่างๆ แต่ผลที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ในวงกว้าง หน่วยงาน สถาบันการศึกษา และองค์กรชุมชนหลายแห่ง ให้ความสนใจและนำไปประยุกต์ใช้กิจกรรมการพัฒนาและประยุกต์ในการเรียนรู้ และการฝึกอบรมในหน่วยงาน

การขยายเครือข่ายการเผยแพร่ชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ/ผลการวิจัย โครงการ สรส.

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ได้มีการขยายผลการเผยแพร่ชุดความรู้ ชุดเครื่องมือ เพื่อให้การเรียนรู้ในมิติของการจัดการความรู้ออกสู่สังคมในวงกว้าง โดยมีภาคีที่นำหนังสือเผยแพร่และจำหน่าย มีดังนี้

1. ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ
2. ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มหาวิทยาลัยนเรศวร จ.พิษณุโลก
5. ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
6. กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จังหวัดเชียงราย
7. การจัดจำหน่ายตรงในเวทีสัมมนาทางวิชาการของฝ่ายวิชาการโครงการ สรส.

สรุปผลการนำผลการวิจัยของโครงการ สรส. ไปใช้ประโยชน์ (RE)

งานวิจัย/ชุดความรู้	ผู้ดำเนินการศึกษาวิจัย	ผู้ใช้ประโยชน์	วิธีการใช้
กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา	รศ.ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	นักพัฒนาองค์กรเอกชน นักศึกษา นักวิจัย นักวิชาการพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนา ประชาชนทั่วไป	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นแนวคิดในการทำงาน - ใช้เพื่อศึกษาชุมชน เพื่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม - การพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ
การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน	ผศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	นักศึกษา นักมนุษยวิทยา นักวิจัยโบราณคดีชุมชน เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนา เจ้าหน้าที่โครงการ สรส. ชาวบ้านในพื้นที่ จ.น่าน	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นแนวทางการทำงาน - ใช้เพื่อวิเคราะห์/การฟื้นฟูพลังชุมชนใน/การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม/โบราณคดี
เครือข่าย : ธรรมชาติความรู้ และการจัดการ	พระมหาสุทิตย์ อาภากโร นักวิชาการโครงการ สรส.	นักคิด นักเขียน ผู้จัดการด้านเครือข่ายภาคประชาชน/ผู้ประสานงานวิจัย นักวิชาการ นักวิจัย ประชาชนทั่วไป	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการทำงาน - ใช้เพื่อศึกษาและทำงานด้านเครือข่ายทางสังคม

ทุนทางสังคม	รศ.ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ ภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	นักคิด ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้ทำงานด้านภาคสังคม ผู้ประสานงานวิจัย นักวิชาการ นักวิจัย ประชาชนทั่วไป	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการทำงาน/กำหนดนโยบาย - ใช้เพื่อศึกษาและทำงานด้านการพัฒนาทุนทางสังคม
กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย	ผศ.ดร.สุพัตรา ชาติบัญชาชัย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น	นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้ทำงานด้านภาคสังคม ผู้ประสานงานวิจัย นักวิจัย/ประชาชนทั่วไป	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นแนวทางการทำงาน - เสริมสร้างการเรียนรู้ - ใช้เพื่อศึกษาและทำงานด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
มณฑลแห่งพลัง	วิศิษฐ์ วังวิญญู สถาบันขวัญเมือง จ.เชียงราย	นักวิชาการ นักคิด ผู้ทำงานด้านภาคสังคม นักการศาสนา นักวิจัย/ประชาชนทั่วไป	- ใช้เป็นหลักคิดในการทำงาน - ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการเรียนรู้ในมิติจิตวิญญาณ
การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณ์ : บทเรียนงานวิจัยภาคสนาม	รศ.ดร.อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้ทำงานด้านภาคสังคม ผู้ประสานงานวิจัย นักวิจัย/ประชาชนทั่วไป	- ใช้อ้างอิงทางวิชาการ - ใช้เป็นแนวทางการทำงาน - ใช้เพื่อศึกษาและทำงานด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน	สหัทยา วิเศษ และ นิคม บุญเสริม โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา จ.พะยา	นักศึกษา นักพัฒนาชุมชน นักวิจัยด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนา ประชาชนในเขตลุ่มน้ำ	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นแนวทางการทำงาน - ใช้เพื่อศึกษาดำเนินการจัดการลุ่มน้ำในชุมชนและตามสายน้ำในพื้นที่ต่างๆ
การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม	อรุณี เวียงแสง นัยนา หวายคำ ตุลวัตร พานิชเจริญ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาภาคเหนือ	นักวิจัย ผู้จัดการโครงการ นักพัฒนาชุมชน นักพัฒนาองค์กรเอกชน	- ใช้เป็นแนวทางการทำงาน - ใช้ในการติดตาม/ประเมินผล - ใช้อ้างอิงทางวิชาการ
System Thinking วิธีคิดกระบวนระบบ”	ปิยนาถ ประยูร และ ดร.ชัยวัฒน์ ถิรพันธ์	นักคิด นักวิชาการ ผู้ที่เกี่ยวข้องโครงการวิจัย ชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่	- ใช้เป็นหลักคิดในการทำงาน - ใช้เป็นแนวทางการเรียนรู้และสร้างวิธีคิดกระบวนระบบ
แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping)	พิกุล สิทธิประเสริฐกุล และ วีรบูรณ์ วิสารทสกุล แปล รศ.ดร. อรทัย อาจอ่ำ บรรณาธิการแปล	นักวิชาการติดตามและประเมินผล นักวิจัย นักวิชาการ ประชาชนทั่วไป	- ใช้อ้างอิงในทางวิชาการ - ใช้เป็นกรอบคิดการทำงาน - ใช้เพื่อศึกษาและทำงานด้านติดตามผลโครงการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : เรียนและรู้จากวังน้ำเขียว	นลินี กังศิริกุล มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา	นักวิจัย นักวิชาการ ชาวบ้านใน อ. วังน้ำเขียว	- ใช้เป็นหลักคิดในการทำงาน - ในงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ - การพัฒนาชุมชน
ของเล่น...ความหมายที่มากกว่ากระบวนการและเทคนิคการพลิกฟื้นศิลปะชุมชน	รุ่งนภา สุขมล กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ จังหวัดเชียงราย	นักวิจัย ผู้จัดการโครงการ นักพัฒนาชุมชน นักพัฒนาองค์กรเอกชน	- ใช้เป็นหลักคิดในการทำงาน - ใช้พลิกฟื้นศิลปะชมชน - การพัฒนาชุมชน
องค์กรการเงินชุมชน : วินัยและการจัดการ	พูนทรัพย์ ตุลาพันธ์	นักพัฒนา ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเงินองค์กรชุมชน เจ้าหน้าที่ ธกส.	- ใช้เป็นหลักคิดในการทำงาน - ใช้ในการจัดการเงินชุมชน - การพัฒนาชุมชน
เขียนดีมีสุข: เทคนิคการเขียนโครงการเพื่อสุขภาวะของชุมชน”	ดร. กาญจนา แก้วเทพ	นักวิจัย ผู้จัดการโครงการ นักพัฒนาชุมชน/นักศึกษา ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่	- แนวทางการเขียนโครงการ - การสร้างกรอบคิดในงานวิจัย - เทคนิคการวิเคราะห์โครงการ
นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา	พระมหาสุทิตย์ อาภากโร	นักวิจัย ผู้บริหารโครงการ นักพัฒนาชุมชน/นักศึกษา ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่	- การเสริมสร้างแนวคิดในการสร้างนวัตกรรมชุมชน - การพัฒนาชุมชน
กลยุทธ์การสร้างตัวชี้วัดเพื่อชุมชนเป็นสุขอย่างยั่งยืน	ณัชฎา อินทรสุวรรณ	นักพัฒนา ผู้บริหารโครงการ ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่	- ใช้ศึกษา/กำหนดตัวชี้วัด - เพื่ออ้างอิงทางวิชาการ
กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน	สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร	นักพัฒนา ผู้บริหารโครงการ นักคิด นักจัดการความรู้	- ใช้เป็นหลักคิดในการทำงาน - เพื่ออ้างอิงทางวิชาการ

ภาคผนวก 8

โครงการ “ความร่วมมือเพื่อพัฒนา สถาบันจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น”

โครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนาสถาบันจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น

1. ความเป็นมา

ปัจจุบันสถานการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมของโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะกระแสโลกาภิวัตน์ที่สร้างแบบแผนทางวัฒนธรรมเดียวกันทั่วทั้งโลก กระแสดังกล่าวได้ทำลายรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ในอดีตที่ผ่านมา วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นมีลักษณะที่ผสานสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว มนุษย์ได้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาเพื่อการดำเนินวิถีชีวิตในด้านต่างๆ ขึ้นมาอย่างหลากหลาย และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเราสามารถถอดรหัสภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนได้ ทั้งจากเครื่องใช้ไม้สอย ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และการจัดระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน

การพึ่งพาปัจจัยสี่และใช้ภูมิปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินวิถีชีวิตชุมชน สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนท้องถิ่นในอดีต สามารถที่จะสร้างความรู้ได้เอง มีการจัดการความรู้ จัดการชุมชนของตนเอง และมีการสั่งสม สืบทอดและสร้างสรรค์ความรู้เกิดขึ้นโดยตลอด ผ่านยุคสมัยเรื่อยมา หรือกล่าวโดยสรุปว่า ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้ตามกำลังและศักยภาพของทุนในชุมชนที่มีอยู่

หากในปัจจุบัน ชุมชนท้องถิ่นกำลังถูกสั่นคลอนอย่างหนักภายใต้กระแสโลกาภิวัฒน์ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนและทำลายทุนทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ประกอบกับขาดกลไกหรือสถาบันทางสังคม ที่จะสืบทอดและสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการจัดการตนเองของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามซึ่งได้สะสมมาอย่างยาวนาน จึงถูกทอดทิ้ง และเปลี่ยนทิศทางหันไปรับเอาเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่มาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างไม่รู้เท่าทัน และอีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศจากรัฐบาลส่วนกลางและการรวมศูนย์อำนาจของรัฐบาล โดยเฉพาะในเรื่องกระจายอำนาจการจัดการศึกษาให้แก่ท้องถิ่น ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ไม่สามารถจัดการตัวเองได้ในเรื่องของความรู้ ภูมิปัญญา วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน

ปัจจุบัน แม้ว่ารัฐบาลและหน่วยงานทั้งหลายจะชูประเด็น “ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจฐานราก สังคมแห่งการเรียนรู้ ประชาธิปไตยจากฐานราก การเมืองภาคประชาชน การมีส่วนร่วม การบริหารแบบธรรมาภิบาล การตรวจสอบจากภาคประชาชน ฯ ล ฯ” พร้อมทั้งกำหนดโครงการและเงินจำนวนมหาศาลหลั่งไหลลงสู่ชุมชนท้องถิ่นก็ตาม แต่โครงการดังกล่าวมักดำเนินการโดยคนภายนอก และเน้นการสร้างกิจกรรมในพื้นที่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งๆ มากกว่าการสร้างคนและสร้างกลไก ที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน การดำเนินงานของโครงการส่วนใหญ่มีลักษณะเสมือนกับไฟไหม้ฟางมาแล้วก็ผ่านไป

ข้อเท็จจริงของสถานการณ์ชุมชนท้องถิ่นอีกประการหนึ่ง คือ นับตั้งแต่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศเมื่อปี 2540 จนถึงปัจจุบัน มีบัณฑิตที่จบการศึกษา หรือที่ได้มาทำงานในภาคเมืองกลับสู่ท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก คนหนุ่มสาวเหล่านี้ นับเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติ หากแต่ต้องมาอยู่ในสภาวะที่ “ไปไม่ถึง กลับไม่ได้” เป็นจำนวนมาก แม้ว่ารัฐบาลจะสร้างโครงการ “บัณฑิตอาสากองทุนหมู่บ้าน” ขึ้นมารองรับการว่างงานของบัณฑิตจำนวนถึง 70,000 กว่าคนก็ตาม ก็เป็นโครงการระยะสั้นเพียง 10 เดือนเท่านั้น และมีผลกระทบต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนน้อยมาก โดยเฉพาะในมิติของการพัฒนาคนและการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น

ด้วยตระหนักถึงสถานการณ์และปัญหาของชุมชนท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ สำนักงานกองทุน

สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จึงมีเป้าหมายที่จะเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพคนหนุ่ม-สาวที่เป็นลูกหลานของชุมชนท้องถิ่น ให้กลับคืนมาทำงานในบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง ให้มีความรู้ความสามารถ และทักษะที่จะนำพาคนในชุมชนเรียนรู้หรือ “จัดการความรู้” โดยร่วมกันกำหนดอนาคตและสร้างสรรค์ชุมชนของตนให้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย “ชุมชนเป็นสุข” ตามนิยามความหมายที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด และคาดหวังว่าบุคคลเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญร่วมกับผู้นำชุมชน ในการผลักดันให้เกิด “สถาบันจัดการความรู้ของชุมชน” ที่จะทำหน้าที่ในการพัฒนาคนและส่งเสริมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ในระยะเวลา 18 เดือนที่ผ่านมา (1 มิถุนายน 2546 – 31 ธันวาคม 2547) โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ได้คัดสรรบัณฑิตคืนถิ่น จำนวน 23 คน ในพื้นที่ 5 จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี และสุพรรณบุรี มาพัฒนาเป็น “นักจัดการความรู้ท้องถิ่น” (“คุณกิจ”และ”คุณอำนวย”) โดยจัดหลักสูตรการเรียนรู้บนฐานชีวิตจริงให้กับนักจัดการความรู้ท้องถิ่นทั้ง 23 คนอย่างต่อเนื่อง และเน้นในเรื่องของ “ความรู้และการจัดการความรู้” ที่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนศักยภาพของนักจัดการความรู้ท้องถิ่นแต่ละคน

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา โครงการฯ บรรลุวัตถุประสงค์ 7 ประการ คือ (1) **การพัฒนาคน** ได้แก่ นักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่มีฐานคิด ความรู้ ความสามารถ เข้าใจหลักการของ “การจัดการความรู้” และได้รับความไว้วางใจ ความศรัทธาจากชุมชน ที่จะทำงานในชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็งต่อไป จำนวน 20 คน กลุ่มเป้าหมายในชุมชนอีกไม่ต่ำกว่า 300 – 400 คน ที่ได้มีโอกาสร่วมในกระบวนการเรียนรู้ เพื่อคลี่คลายทุกข์หรือปัญหาของตนเอง ภายใต้การอำนวยการของนักจัดการความรู้ท้องถิ่น (2) **การสร้างสรรค์ความรู้** ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาและทุนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ ความรู้ในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ให้กับนักจัดการความรู้ท้องถิ่น ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวิธีการจัดการความรู้ให้กับชาวบ้านแต่ละกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันในชุมชน ข้อมูลความรู้ตามประเด็นเนื้อหาที่ทำกิจกรรม เช่น ความรู้เกี่ยวกับเกษตรลดต้นทุน เด็ก เยาวชน และครอบครัวสุขภาพ ผู้นำ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมประเพณี ฯ ล ฯ (3) **หลักสูตรเบื้องต้น** สำหรับการพัฒนานักจัดการความรู้ท้องถิ่น และการจัดการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ (4) **เครือข่ายวิทยากร ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีเครื่องมือส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย** (5) **เกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มเป้าหมายและในพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการบางระดับ** เช่น เกษตรกรลดต้นทุนได้จริง เด็ก เยาวชนในชุมชน มีความสุขกับการเรียนรู้จากสิ่งรอบตัว คนในชุมชนหันมาทำงานร่วมกันมากขึ้น ฯ ล ฯ (6) **แนวทางในการปรับระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน** โดยผ่านกระบวนการพัฒนาคนและการจัดการความรู้ (7) **ความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนา “วิทยาลัยชาวบ้าน” หรือ “สถาบันจัดการความรู้ของชุมชน”** ในระยะต่อไป

จากเครือข่ายผู้คนและความรู้ที่โครงการได้สร้างและสะสมขึ้นในช่วง 18 เดือนที่ผ่านมา นับว่าเป็นทุนสำคัญที่น่าจะได้มีการต่อยอด เพื่อนำไปสู่การก่อเกิดสถาบันการจัดการความรู้ที่เข้มแข็งชุมชนท้องถิ่นในอนาคต ที่จะทำหน้าที่ในการพัฒนาคนของตนเอง มีขีดความสามารถในการจัดการความรู้เพื่อตอบสนองต่อทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และสามารถเชื่อมโยงกับกลไกปกติของท้องถิ่นที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบจ., เทศบาล, อบต.) หรือกลไกภาคประชาชนที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เช่น ขบวนการสหกรณ์ เป็นต้น โดยมีนักจัดการความรู้ท้องถิ่นทั้ง 20 คนและองค์ความรู้ที่โครงการมีอยู่ เป็น “ตัวเชื่อม” ที่สำคัญ นำไปสู่การทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับสถาบันทางสังคมอื่นๆ ของชุมชน เช่น บ้าน วัด โรงเรียน สหกรณ์ ฯ ล ฯ

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

(2.1) เพื่อใช้ประโยชน์จากนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่โครงการได้พัฒนามาแล้วระดับหนึ่งในการในการเชื่อมประสานพันธมิตรในชุมชนนอกชุมชน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการพัฒนา "*สถาบันจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น*" ในพื้นที่เดิมและพื้นที่ขยายผล โดยใช้แนวทางของ "การจัดการความรู้"

(2.2) เพื่อใช้ประโยชน์จากนักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่โครงการได้พัฒนามาแล้วระดับหนึ่ง ในการเป็น พี่เลี้ยงของโครงการใน*การสร้าง คุณกิจ และ คุณอำนวย* ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ สถาบันการจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ในมิติต่างๆ เช่น การลดหนี้สิน การพัฒนาอาชีพ ครอบครัวอบอุ่น การพัฒนาผู้นำ การใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ สุขภาพองค์รวม เป็นต้น

(2.3) เพื่อใช้องค์ความรู้ในการพัฒนานักจัดการความรู้ท้องถิ่นในภาคกลาง และองค์ความรู้จากสถาบันจัดการความรู้เพื่อพัฒนาสังคม (สคส.) ไปขยายผลเพื่อการพัฒนาคุณกิจและคุณอำนวยให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสหกรณ์ในภาคอื่นๆของประเทศ

(2.4) เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกับสถาบันการศึกษาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรของสถาบันการศึกษาที่เอื้อต่อการส่งเสริมความเข้มแข็งของการเรียน การสอนในสถาบันการศึกษาและความเข้มแข็งของ "สถาบันจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น"

3. กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่เป้าหมาย

(3.1) พื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่เดิม 5 จังหวัดภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดชัยนาท และจังหวัดอุทัยธานี เป็นการทำงานต่อยอด ยกระดับ นำร่องในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ขยายผล

พื้นที่ขยายผล 10 จังหวัด

ภาคกลาง	จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดลพบุรี
ภาคเหนือ	จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน
ภาคตะวันออก	จังหวัดตราด
ภาคใต้	จังหวัดนครศรีธรรมราช

(3.2) กลุ่มเป้าหมาย เป้าหมายหลักเน้นกลุ่มเป้าหมายเชิงสถาบัน (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสหกรณ์) และสมาชิกของสถาบันนั้นๆ ซึ่งได้แก่

(3.1) นักจัดการความรู้ท้องถิ่นที่ที่ผ่านการฝึกอบรมมาแล้ว 20 คน

(3.2) คนหนุ่มสาว ในพื้นที่

(3.3) ผู้นำชุมชน (ฝ่ายบริหารและสมาชิก เทศบาล, อบต., ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ)

(3.4) ฝ่ายบริหารและสมาชิกสหกรณ์

(3.5) ครูศูนย์เด็กเล็ก พ่อ-แม่เด็ก พระ

(3.6) หน่วยงานสนับสนุนทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม และสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น

(3.7) โครงการอื่นๆในพื้นที่ ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส.และ สคส. วจส. พอช. ฯ ล ฯ

(3.8) นักวิจัยของ สกว.

4. กระบวนการและขั้นตอนในการทำงาน

(4.1) ถอดบทเรียน วิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่ ทุนทางสังคม กำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมาย และพัฒนาแนวทางโครงการร่วมกับนักจัดการความรู้ท้องถิ่นทั้ง 20 คน และภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

(4.2) จัดประชุมฝ่ายบริหาร ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสหกรณ์ เพื่อซักซ้อมความเข้าใจ และ ลงนามความร่วมมือ ระหว่าง สคส. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และ สรส.

(4.3) การลงมือปฏิบัติตามแผน

(4.4) การถอดบทเรียนและรายงานผลการดำเนินงานต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สคส. และสาธารณะชนเป็นระยะๆ

(4.5) การเผยแพร่องค์ความรู้จากการดำเนินงานในรูปของสื่อต่างๆ เช่น จดหมายข่าว เว็บไซต์ หนังสือพิมพ์ VCD เวทีมหกรรมตลาดนัดความรู้ ฯ ล ฯ

ภาพเชิงระบบในกระบวนการสร้างคุณเอื้อ คุณอำนวย คุณประสาน คุณกิจ บนฐานงานและชีวิตจริง

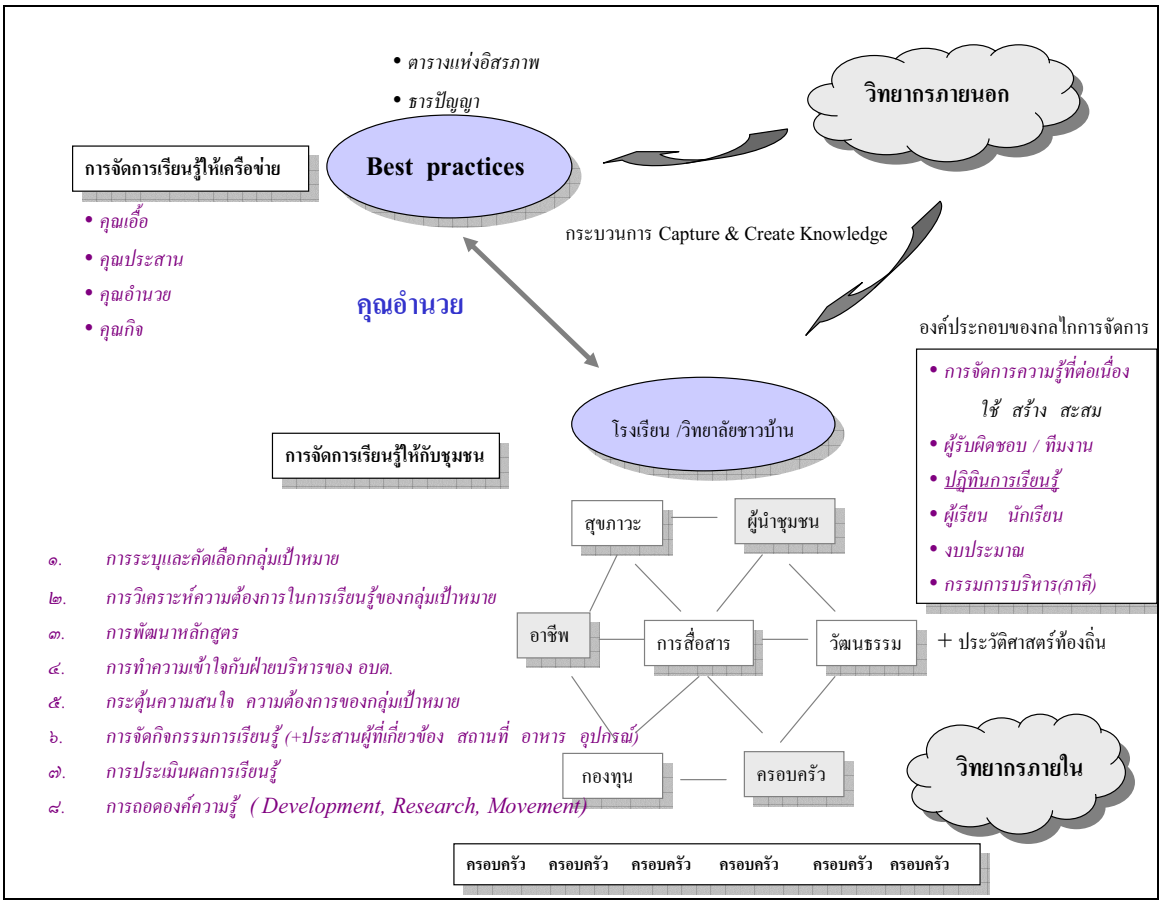

5. ภารกิจหลักของโครงการ

(5.1) <u>การพัฒนาคน</u> โดยการเสริมศักยภาพให้กับกลุ่มเป้าหมายด้วยเครื่องมือในการจัดการความรู้และเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยยึดหลักการเรียนรู้บนฐานงาน ฐานชีวิตจริง และการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายนั้นๆโดยตรง

การจัดการเรียนรู้จะมีทั้งระดับพื้นที่ และระดับเครือข่าย (ข้ามพื้นที่)

(5.2) *การพัฒนาองค์ความรู้* รวบรวม ประมวลข้อมูล ภาพถ่าย ที่ได้จากการดำเนินงานมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ และเพื่อการผลิตสื่อในการเผยแพร่ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน (โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือสื่อสารในชุมชน เช่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน สื่อบุคคล เทศกาลของชุมชน ฯ ล ฯ)

(5.3) *การพัฒนาระบบ* สนับสนุนให้เกิด "สถาบันจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น" ที่เข้มแข็งภายใต้โครงสร้างการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสหกรณ์โดยเน้นการมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน สถาบันดังกล่าวนี้จะทำหน้าที่อย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ

(5.3.1) ประสานหรือจัดการให้เกิดกระบวนการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสหกรณ์อย่างต่อเนื่อง

(5.3.2) ทำหน้าที่จัดการความรู้ เพื่อตอบโจทย์ขององค์กรและสมาชิก อย่างต่อเนื่อง

6. ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ

24 เดือน (1 พฤษภาคม 2548 - 30 เมษายน 2550)

7. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

(7.1) สถาบันจัดการความรู้ของชุมชนภายใต้การสนับสนุนของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสหกรณ์ไม่ต่ำกว่า 10 แห่ง

(7.2) สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สหกรณ์ และผู้นำชุมชนมีการใช้ "หลักการจัดการความรู้" ในการดำเนินงานของตนเอง ทั้งในระหว่างการดำเนินโครงการและเมื่อโครงการสิ้นสุด

(7.3) มี "คุณอำนวย" "คุณกิจ" "คุณประสาน" และ "คุณเอื้อ" ที่มีคุณภาพเกิดขึ้นจำนวนไม่ต่ำกว่า 100 คน

(7.4) ได้องค์ความรู้ในการพัฒนาสถาบันจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง

(7.5) สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นมีการพัฒนาหลักสูตรที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นอย่างน้อย 1 สถาบัน

8. ผู้รับผิดชอบโครงการ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 15 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตพญาไท กทม 10400
โทร. 0-2298-0222 ต่อ 506, 0-1874-4754

ที่ปรึกษาโครงการ :

ศ. นพ. วิจารณ์ พานิช	ครูสุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์
ดร. ชัยวัฒน์ บุนนาค	รศ. ปาริชาติ วลัยเสถียร
ดร. สีลาภรณ์ บัวสาย	รศ. ประภาภัทร นิยม
รศ.ดร. เนาวรัตน์ พลายน้อย	รศ. ดร. ศุภวัลย์ พลายน้อย

ภาคผนวก 9

สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

วิสัยทัศน์

เป็นองค์กรที่มีความเป็นเลิศในการจัดการความรู้เพื่อสนับสนุนความเข้มแข็งของสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น

พันธกิจ

1.พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชนให้มีขีดความสามารถในการวิจัย การประเมิน การจัดการความรู้และออกแบบการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายในชุมชน

2.สนับสนุนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นจัดตั้งสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนและมีการบริหารจัดการที่เข้มแข็ง

3.สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างสถาบันฯ ที่มีความต่อเนื่อง

4.ประสาน เชื่อมโยง ผู้รู้ แหล่งเรียนรู้ เพื่อสนับสนุนความเข้มแข็งของสถาบันและเครือข่ายส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน

5.รวบรวม ประมวลข้อมูล นำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เพื่อการเผยแพร่และใช้ประโยชน์ในการยกระดับการทำงานขององค์กรและภาคี

6.พัฒนาสื่อเพื่อการเผยแพร่และใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเครือข่าย

ยุทธศาสตร์

1 การสนับสนุนการเรียนรู้จาก Best practices

2.การสนับสนุนให้เกิด Community of Practices ของสถาบันและของแกนนำชุมชน

3.เน้นกลุ่มเป้าหมายหลักคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสหกรณ์